

พุทธธรรมประยุกต์

พุทธธรรมประยุกต์

ของ

ท่านพุทธทาสภิกขุ

บรรยายประจำวันเสาร์ ภาควิชาขบรูชา ๒๕๒๗

ณ ลานหินโค้ง สวนโมกขพลาราม

อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยศรัทธาบริจาคของ คุณไพบูลย์-คุณอังคณา พูลโสภา

พร้อมด้วยพี่-น้อง บุตรีธิดา และหลานๆ

อุทิศกุศลบูชาพระคุณ คุณพ่อชิต คุณแม่สมใจ พูลโสภา

เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๑ ของหนังสือชุดธรรมโฆษณ์ หมวดปกรณัมพิเศษ

หมายเลข ๑๗.๑ บนพื้นแถบสีแดง จำนวนพิมพ์ ๓,๐๐๐ เล่ม

พุทธศักราช ๒๕๔๑

(ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย)

สังคมสงเคราะห์

๑๕๕

ชกศิริสงเคราะห์นิตยสาร

ฉบับที่ ๑๕๕

มกราคม ๒๕๔๑

ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๑๕๕

ธรรมทานมูลนิธิ ไชยา จัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก

๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๑

จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่กรุงเทพฯ

สงวนลิขสิทธิ์ - ไม่อนุญาตให้ผู้อื่นทำซ้ำโดยไม่ได้รับอนุญาต

สงวนลิขสิทธิ์ - ไม่อนุญาตให้ผู้อื่นทำซ้ำโดยไม่ได้รับอนุญาต

สงวนลิขสิทธิ์ - ไม่อนุญาตให้ผู้อื่นทำซ้ำโดยไม่ได้รับอนุญาต

สงวนลิขสิทธิ์ - ไม่อนุญาตให้ผู้อื่นทำซ้ำโดยไม่ได้รับอนุญาต

สงวนลิขสิทธิ์ - ไม่อนุญาตให้ผู้อื่นทำซ้ำโดยไม่ได้รับอนุญาต

สงวนลิขสิทธิ์ - ไม่อนุญาตให้ผู้อื่นทำซ้ำโดยไม่ได้รับอนุญาต

สงวนลิขสิทธิ์ - ไม่อนุญาตให้ผู้อื่นทำซ้ำโดยไม่ได้รับอนุญาต

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่ลำเอียง
นั่นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา

พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติขององค์พระพุทโธไม่หยุดเลย

พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณตามที่วางไว้อย่างเคย
ไอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตาย

แม้ฉันตายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วแว่วหูสทหาย
ว่าเคยพลอดกัณอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉันไม่ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉันอย่างกะฉันนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มีอะไรมาเสียใค้ให้กันฟัง

เหมือนฉันนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง
ทำกับฉันอย่างกะฉันไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวันนัดสนทนาอย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน.

พุทธทาส อินทปญฺโญ

ธรรมทานมูลนิธิ

อุทิศแด่
คุณพ่อชิต คุณแม่ส้มใจ พุดโสภา

อนุเมตทา

การที่ท่านท่านขุดได้ ได้ยินยอมตามสำเนา
แก่การวัดผลประโยชน์คือ ธรรม โยธะณ เล่มที่ ๑
มาในครั้ง นี้ นั้น ๑๒๓ มาจากอนุเมตทา ทั้ง ๒๒
ส่วนนี้ และในนามของพระบรมศาสดา
ในขณะนั้นเป็นพระสงฆ์ในธรรมะ แพร่หลายไป
โลกมนุษย์ จนนามนี้โลกนี้ ๑๒๓ ๑๒๓ ๑๒๓
เป็นอันจบ ๑๒๓.

๑๒๓ การโลก ยังไม่สามารถตั้งอยู่ในฐานะ
ที่ทุกสิ่งทุกอย่างของโลกได้ แต่กลายเป็นโลก
ที่แย่งชิงกันโดยตลอดตามที่ได้เขียนไว้
มากกว่า. ถ้าหากเขียนไว้ ๑๒๓ เป็นอัน
ที่จะเป็นไปตามนั้น หรือที่เขียนไว้
ไม่เขียนที่เข้าโลกกัน ๑๒๓ ๑๒๓ ๑๒๓
ตามเข้าโลกกัน และพระศาสนา
กรรมธรรมโยธะณ มีตามมา
แก้ปัญหานี้.

๑๒๓ การโลก ล้วนแต่มีธรรมะเป็นเหตุ
ที่สามารรถออกมาได้ ก็เลยได้
โลกได้. ๑๒๓ การโลก มี ๑๒๓ เป็นอัน
๑๒๓ ๑๒๓ ๑๒๓. ถ้าหาก
๑๒๓ ๑๒๓ ๑๒๓ ๑๒๓ ๑๒๓

ลือลือ= ร่มมอสีกัน ตลอดโลกได้. ก็กรรมธรรมในธรรม
ก็ลือ ตำเพิ่นไป เพื่ออรรถปุระ= ลือลือ ลือลือลือ!

ลือลือลือ ของระมัดระวัง ตั้งไว้สังเกตเป็นฝิ่นฝิ่น
ลือลือลือ ก็ลือ เจาก็ลือทำกันได้แต่เพียงรู้ "ธรรมะ;
แต่ "ไม่ลือ" ธรรมะ, ยังไม่ลือธรรมะใช้ 4 นกกร แก้ว
ยีสานหนึ่ง ๑๐๖ เพ็ญองพ. เจาไม่ยั้งค้ำยตัวลือ 4 ไร่
มีธรรมะ อย่างนี้เขาได้ไว้ชั่งรู้, เจา ยังไม่ลือละตาย 9 น
กกรก็เขาไม่ลือธรรมะ, เขาจะ ลือลือลือ อนัตตราชัยขึ้นเกิด
ก็ลือจากกรก็เขาไม่ลือธรรมะ; ทรสคนและ ทรเวียหม
ธรรมะ ยังเป็นลือลือลือ ไม่ลือลือลือ. ก็กรรม ธรรม-
ในธรรม ลือลือลือ 4 นกกร ๑๐๖ ไร่ ๕ ไร่ ๕ ไร่ ๕ ไร่
กว่านี้ละเพียงแต่ ๕ ไร่ ๕ ไร่ ๕ ไร่ ๕ ไร่

ทรสคน ธรรมะ "ลือลือลือ" แห่งโลกยุคปัจจ-
จักษุ นิม นอกจากไม่ลือลือธรรมะ, มีลือลือแต่ลือ-
ลือ ลือลือลือแล้ว ยัง ลือลือลือในทาง ไม่ให้ลือลือ
ลือลือ ลือลือ ลือลือลือลือ เป็นทรสลือลือลือลือและ
ลือลือลือลือลือ; พลโลกยุคปัจจักษุ ลือลืออยู่ 4 น
ลือลือ ลือลือ ลือลือลือ ลือลือลือ ลือลือลือ ลือลือลือ
ลือลือลือลือ แห่งทรสลือลือลือลือ ลือลือลือลือลือลือ
ลือลือ. คน ๕ ไร่ลือลือลือลือ ลือลือลือลือลือลือ ลือลือ
ลือ-ลือ-ลือ-ลือ-ลือ - ลือ-ลือ-ลือ-ลือ-ลือ ลือลือลือลือลือลือ-
ลือ, ลือลือลือลือลือลือ, ลือลือลือลือลือลือ,

คำปรารภของคณะกรรมการ

(ในนามแห่งกรรมการมูลนิธิ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๔๑)

หนังสือชุดธรรมโอฆะของพุทธทาสเล่มนี้ จัดพิมพ์สำเร็จขึ้นมา ด้วยศรัทธาบริจาคของ
ท่านบตี คือคุณไพบูลย์-อังคณา พูลโสภา พร้อมด้วยพี่-น้อง บุตร ธิดา และหลานๆ ซึ่งบริจาค
เงินพิมพ์จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม เนื่องในโอกาสบำเพ็ญกุศลอุทิศบูชาพระคุณบิดามารดา คือ
คุณพ่อชิต คุณแม่สมใจ พูลโสภา. หนังสือเหล่านี้จำนวนหนึ่ง สำนักสวนโมกขพลารามร่วมกับ
กรรมการมูลนิธิ จะแจกให้แก่ห้องสมุดของสถาบันการศึกษาและทางราชการตามความเหมาะสม;
อีกจำนวนหนึ่ง สำหรับแจกสมนาคุณแก่ท่านผู้บริจาคทรัพย์ช่วยเหลือในการพิมพ์หนังสือ
ธรรมโอฆะ และท่านที่บริจาคทรัพย์บำรุงสวนโมกขพลาราม: ส่วนที่เหลือจำหน่ายในราคาที่เขา
กุศลเป็นกำไร รายได้ทั้งหมดนำเข้าสมทบในกองทุน "ธรรมทานปริวรรตน์" เพื่อจักได้มีทุน
หมุนเวียนไว้จัดพิมพ์ธรรมโอฆะเล่มอื่นๆที่ไม่มีเจ้าภาพพิมพ์ และใช้ในการพิมพ์ธรรมโอฆะร่วม
กับเจ้าภาพที่บริจาคทรัพย์พิมพ์ธรรมโอฆะไม่เต็มจำนวนอัตราพิมพ์ที่คณะกรรมการกำหนดไว้แต่
ละเรื่องหรือแต่ละเล่ม (เล่มหนึ่งพิมพ์ครั้งละ ๓ พันฉบับ). ท่านผู้มีศรัทธาปัญญา มีกุศลเจตนาจะ
สร้างหนังสือชุดธรรมโอฆะของพุทธทาสเรื่องใดหรือเล่มใด ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา โปรดติดต่อ
ได้ที่สวนโมกขพลาราม, กรรมการมูลนิธิ, ตามที่อยู่ข้างล่างนี้: หรือติดต่อได้ที่สวนอุคคมมูลนิธิ
เลขที่ ๗๗ หมู่ที่ ๖ แขวงหนองบอน เขตประเวศ ถนนสุขุมวิท ซอย ๑๐๓ อุคคมสุข กทม.
๑๐๒๖๐ โทร. ๓๕๘๓๕๗๕, ๗๕๘๑๘๐๑.

คำบรรยายชุดธรรมโอฆะเล่มนี้ ชื่อ "พุทธธรรมประยุกต์" เป็นธรรมบรรยายประจำวันเสาร์
ภาควิสาขบูชา รวม ๑๓ ครั้ง ระหว่างวันที่ ๗ เมษายน ถึง ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๗ จัด
เป็นธรรมโอฆะหมวดที่ ๒ ชุดปรกณพิเศษ อันดับ ๑๗.๖ บนพื้นแถบสีแดง ลำดับการพิมพ์ออก
เล่มที่ ๖๓.

สวนโมกขพลาราม

ต.เลมิต อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

โทร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๕๒

กรรมการมูลนิธิ

๖๘/๑ หมู่ที่ ๖ ต.เลมิต อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

โทร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๕๖-๗, ๔๓๑๖๖๑-๒

โทรสาร (๐๗๗) ๔๓๑๕๕๗

คำปรารภของผู้บริจาค

ข้าพเจ้าได้ศึกษาธรรมะของท่านอาจารย์พุทธทาส มาเป็นเวลาหลายปี รู้สึกว่าท่านพูดได้ตรง ลึกซึ้ง เข้าถึงแก่นแท้ของธรรมะในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องที่น่าสนใจ เช่น เรื่องปัจจุสมุปบาท เป็นต้น ซึ่งยากที่จะหาผู้ใดอธิบายได้ ยิ่งศึกษาของท่านมากขึ้นเท่าใด ยิ่งมีความรู้สึกเคารพท่านมากขึ้นเท่านั้น ข้าพเจ้าจึงอยากจะพิมพ์หนังสือธรรมะของท่านเพื่อเผยแพร่ เหมือนกับที่ได้มีผู้จัดพิมพ์มาแล้ว และข้าพเจ้าก็เคยได้รับประโยชน์จากหนังสือเหล่านั้นมาจนถึงทุกวันนี้ จนทำให้ข้าพเจ้ามีชีวิตที่ดีขึ้น เหมือนกับมีชีวิตใหม่.

อีกเหตุผลหนึ่งก็คือ คุณแม่ของข้าพเจ้าเคยปรารภว่า อยากจะพิมพ์หนังสือธรรมะแจกเป็นธรรมทาน ข้าพเจ้าก็รับปากคุณแม่ไว้ ในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่.

บัดนี้ ข้าพเจ้ามีความสะดวกในการพิมพ์หนังสือธรรมะ ตามความประสงค์ของคุณแม่แล้ว จึงบริจาคเงินเพื่อพิมพ์หนังสือชุด ธรรมโฆษณ ชื่อ พุทธธรรมประยุกต์ ซึ่งทราบจากทางธรรมทานมูลนิธิว่า ได้พิมพ์เนื้อเรื่องไปแล้ว เหลือแต่ปก และคำปรารภเท่านั้น ซึ่งนับว่าเป็นโอกาสดีของข้าพเจ้า ที่บริจาคเงินเพื่อพิมพ์หนังสือนี้ให้สำเร็จได้ในเวลาอันรวดเร็ว.

ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนกุศล อันเกิดจากการพิมพ์หนังสือนี้ แต่ คุณพ่อชิต คุณแม่สมใจ พูลโสภา ผู้ล่วงลับไปแล้ว เพื่อเป็นการสนองความประสงค์ของท่าน และเป็นการตอบแทนคุณท่าน ที่ท่านได้ให้ชีวิตข้าพเจ้ามาพบสิ่งประเสริฐที่สุดของมนุษย์ และตอบแทนคุณท่านอาจารย์พุทธทาส ที่ทำให้ข้าพเจ้ามีชีวิตใหม่ อีกทั้งตอบแทนคุณผู้ดำเนินการ และผู้บริจาคทุน พิมพ์หนังสือธรรมะของท่านอาจารย์เผยแพร่มาอย่างต่อเนื่อง จนทำให้ข้าพเจ้าได้พบแสงสว่างแห่งชีวิตในวันนี้.

นายไพฑูลย์ พูลโสภา

สารบาญ

พุทธธรรมประยุกต์

	หน้า
๑. สิ่งที่ต้องรู้จักก่อนสิ่งใดในชีวิตประจำวันคือนิวรรณ์	๑
๒. เรื่องที่ต้องรู้จักต่อจากเรื่องนิวรรณ์ คือเรื่องกิเลสและอนุสัย	๒๕
๓. สิ่งที่ต้องรู้จักเป็นสิ่งที่ ๓ ต่อจากกิเลส นั่นคือกรรมและการเกิดกรรม	๕๕
๔. สิ่งที่ต้องรู้จักสิ่งที่ ๔ คือทุกข์	๗๙
๕. การดับทุกข์และวิธีประยุกต์	๑๐๕
๖. ความสิ้นกรรมและไพบลัญของนิพพาน	๑๔๑
๗. นิพพาน จุดหมายปลายทางของพุทธธรรมประยุกต์	๑๖๗
๘. พระอรหันต์ในฐานะผู้ประสบความสำเร็จแห่งพุทธธรรมประยุกต์	๒๐๗
๙. พระเสขะและบุญชน คือผู้ที่ยังต้องมีพุทธธรรมประยุกต์	๒๔๙
๑๐. ประมวลพุทธธรรมประยุกต์สงเคราะห์	๒๗๗
๑๑. ประมวลพุทธธรรมประยุกต์สงเคราะห์ (ต่อ)	๓๐๕
๑๒. พุทธธรรมประยุกต์ในระดับชาวบ้านทั่วไป	๓๓๓
๑๓. พุทธธรรมประยุกต์ในระดับชาติและระดับโลก	๓๖๕

โปรดดูสารบาญละเอียดในหน้าต่อไป

สารบัญละเอียด พุทธธรรมประยุกต์

๑. สิ่งที่ต้องรู้จักก่อนสิ่งใดในชีวิตประจำวัน ก็อนิวัณ

	หน้า
เหตุผลที่ต้องรู้จักประยุกต์	๒
ความหมายของคำว่า "ธรรมประยุกต์"	๒
ความหมายของคำว่า "ประยุกต์"	๓
ความหมายของคำว่า "ธรรม", ธรรมในกรณี ๓ ความหมาย	๓
นิวัณ เป็นปัญหาแรกที่ต้องประยุกต์	๔
วิธีต่างๆยังไม่ใช้การประยุกต์	๖
นิวัณ คืออะไร?	๗
นิวัณ เกิดเมื่อไร?	๘
นิวัณ เป็นสิ่งรบกวนประสาทอย่างยิ่ง	๙
นิวัณ เป็นสิ่งที่ไม่ค่อยมีใครมองเห็นว่าอันตราย	๑๐
นิวัณ เป็นสิ่งกั้นจิตจากความดี ความสุข	๑๐
นิวัณ เป็นอาหารของอวิชชา	๑๑
นิวัณ เป็นอุปสรรคของการทำงานทุกชนิด	๑๒
นิวัณทั้งห้า แทรกแซงจิตตลอดเวลา	๑๒
นิวัณมีขึ้นบ่อยและง่าย เพราะเหตุไร?	๑๕
นิวัณมีขึ้นตามอนุสัยมากน้อย	๑๕
นิวัณมีขึ้น เพราะมีอารมณ์ค้างหรือเพราะอำนาจสิ่งแวดล้อม	๑๖
มีนิวัณกัฏ เพราะไม่ได้อบรมในการควบคุมนิวัณ	๑๖
นิวัณ มีความร้ายกาจและน่ากลัว	๑๘
นิวัณ ทำให้เกิดโรคทั้งกาย จิต วิญญาณ	๑๙

เกิดกิเลสหลายหน ก็มีอนุสัยมากขึ้น	๔๔
กิเลสเป็นมโนกรรม อนุสัยเป็นวิบากและให้นิเวรณกับกิเลสเกิดง่าย	๔๔
นิเวรณขึ้นมาจากอนุสัย อยู่ในระหว่างอนุสัยและกิเลส	๔๔
ไม่รู้จักนิเวรณ-กิเลส-อนุสัย ไม่มีทางดับทุกข์ได้	๔๕
ศึกษาให้รู้จักนิเวรณ-อนุสัย-กิเลส-กรรม ในกระแสปัจจุสมุปบาท	๔๖
ชีวิตของแต่ละคนขึ้นอยู่กับนิเวรณ-กิเลส-อนุสัย-กรรมและอวิชชา	๔๗-๕๓
อวิชชา มีในชีวิตประจำวัน	๔๘
กรรม-ผลกรรม มีในชีวิตประจำวัน	๔๘
กิเลส มีในชีวิตประจำวัน	๕๐
อนุสัย มีในชีวิตประจำวัน	๕๐
การดูชีวิตประจำวันมีนิเวรณ	๕๑
จิตตุนิเวรณรบกวน ทำให้เกิดทุกข์-โรคกาย-จิต-วิญญาณ	๕๒
อย่าทำสิ่งพินสมัย เกี่ยวกับการชวนเด็กเข้าวัด	๕๓

๓. สิ่งที่ต้องรู้จักเป็นสิ่งที่ ๓ ต่อจากกิเลส นั่นคือกรรมและการเกิดกรรม.

ทบทวนการบรรยายครั้งที่แล้ว	๕๕
ไม่รู้จักระบุญกัตธรรมะ ก็เหมือนแบกบันไดไม่มีที่พาด	๕๖
รู้จักตัวปัญหาทาก่อน จึงระบุญกัตแก้ได้สำเร็จ	๕๖
ความต่างกันของกิเลสกับนิเวรณ	๕๘
สังฆาตญาณกับภาวิตญาณ	๕๘
นิเวรณเกิดโดยสังฆาตญาณ กิเลสเกิดโดยภาวิตญาณ	๕๙
กรรมในภาษาบาลี ภาษาธรรมะ ไม่จัดว่าดีหรือชั่ว	๖๐
กรรมที่เนื่องอยู่กับกิเลส มาจากกิเลส (กรรมในชั้นโลกียะ)	๖๐-๗๒
: โลกะ โทสะ โมหะ เป็นได้ทั้งกิเลสและกรรม	๖๐
: กรรมเป็นมโนกรรมอยู่ในตัว และมโนกรรมให้เกิดมโนกรรม วชิกรรม กายกรรมได้	๖๑
: การเกิดกรรมในสายแห่งปัจจุสมุปบาท	๖๒
ตัวอย่างกระแสปัจจุสมุปบาทเป็นไปทางตา	๖๓

	หน้า
สรุปให้เห็นวิภูฏสงสารในกระแสปฏิจสมุปบาท	๖๔
สายเกิดชาติแห่งตัวกู-ของกูวันหนึ่งๆ	๖๔
ชาติที่ต้องทำให้สิ้นไป คือชาติที่เกิดในจิต	๖๖
ในจิตมีการตั้งครรรค์ คลอดออกมาเป็นตัวกู	๖๗
: การเกิดกรรมในกรณีทั่วไป	๖๘
: ผัสสะ เป็นที่เกิดกรรม	๖๙
ผัสสะ ๒ ชนิด : ผัสสะโง่ของบุรุษ ผัสสะฉลาดของอริยชน	๗๐
ต้องฝึกฝนสติให้มากพอ เพื่อควบคุมผัสสะ	๗๑
: เพราะมีกรรมที่มาจากกิเลส จึงมีวิภูฏสงสาร	๗๑
กรรมที่ไม่เนื่องกับกิเลส อยู่เหนือกิเลส (กรรมในชั้นโลกุตตระ)	๗๒-๗๗
หลักกรรมในพระพุทธศาสนา	๗๒
นิพพานในพุทธศาสนา ห่างจากตัวตน, นิพพานนอกพุทธามีตัวตนถาวร	๗๔
ไม่มีบุคคลตัวตนแท้จริง มีแต่การปรุงแต่งตามปัจจัย	๗๕

๔. สิ่งที่ต้องรู้จักสิ่งที ๔ คือทุกข์.

ทบทวนการบรรยายครั้งที่แล้วๆมา	๗๙
ทุกข์มีอยู่ในนิวรรณ์-กิเลส-กรรม-ผลกรรม-วิปากขันธุ์	๘๐-๘๑
ความทุกข์ มีในนิวรรณ์-กิเลส	๘๐
ความทุกข์ มีในมโนกรรม	๘๑
ความทุกข์ มีในมโนกรรม-ผลกรรม-วิปากขันธุ์	๘๑
ความหมายที่กำกวมของคำว่า "ทุกข์" (๓ ความหมาย)	๘๒
แยกทุกข์เป็น ๓ โดยหลักวิชา ช่วยขจัดปัญหาได้ง่าย	๘๓
เทียบความทุกข์โดยหลักวิชา ๓ กับญาณ ๓	๘๔
ที่ปรากฏของความทุกข์	๘๖-๙๐
ความทุกข์ปรากฏที่ความเครียดของเจตนาในขณะที่ทำกรรม	๘๖
ความทุกข์ปรากฏที่ตัวกิเลส คือโลภะ โทสะ โมหะ	๘๖
ความทุกข์ปรากฏที่ตัวกิเลส คือตัณหา	๘๗

	หน้า
ความทุกข์ปรากฏที่ตัวกิเลส คืออุปาทาน	๘๗
ความทุกข์ปรากฏในตัวมโนกรรม วชิกรรม กายกรรม	๘๗
ความทุกข์ปรากฏในตัววิปากกรรม-วิปากขันธ-ปฏิบัติจากวิปาก	๘๘
ความทุกข์เนื่องอยู่กับชาติ	๙๐-๙๔
ชาติ-ความเกิดโดยกายภาพ	๙๑
ชาติ-ความเกิดโดยจิตตูปบาท	๙๑
ไม่มีชาติทางจิตตูปบาท ชาติทางกายก็ไม่มี ความหมาย	๙๒
เกิดความรู้สึกว่า "ตัวกู" ที่หนึ่ง คือชาติทางจิตตูปบาทหนึ่ง	๙๒
ชาติที่เป็นปัญหา คือชาติที่เกิดจากอุปาทาน	๙๒
ชาตินี้ ชาติหน้า โลกนี้ โลกหน้า ตามแบบพุทธศาสนาและมีใช้พุทธศาสนา	๙๔-๙๗
สอนว่าคนเดียวกันเกิดแล้วเกิดอีก มีใช้คำสอนพุทธศาสนา	๙๔
พุทธศาสนาสอนให้รู้ว่า ไม่มีบุคคลตัวตนที่ตายเกิดๆ มีแต่ธรรมชาติล้วนๆปรุงแต่ง	๙๕
ชาติทางศีลธรรม ชาติทางปรมัตถธรรม การเวียนว่ายทางศีลธรรม-ทางปรมัตถธรรม	๙๖
วิปากและปฏิบัติจากวิปากที่เนื่องกับชาติในภาษาคน-ภาษาธรรม	๙๗
เรื่องกรรมของพุทธบริษัท มีอย่างไร?	๙๙
ทุกลัทธิเข้าใจตรงกันว่าสิ้นกรรมก็สิ้นทุกข์ (แต่ความหมายต่างกัน)	๑๐๑

๕. การดับทุกข์และวิธีประยุกต์.

ปรารถนาให้ทบทวน	๑๐๕
มนุษย์ต้องดับทุกข์ทั้งทางกายและทางจิต	๑๐๖
ดูความดับทุกข์ในความหมายทั่วไป	๑๐๗-๑๑๐
ก. ศาสนาพวกมีพระเจ้าสร้าง กับพวกเป็นไปตามกฎธรรมชาติ	๑๐๗
ข. ศาสนาพวกมีปัจจัยมาจากภายนอก กับพวกมีปัจจัยอยู่ภายใน	๑๐๗
พวกที่ถือปัจจัยภายนอก	๑๐๗
พวกที่ถือปัจจัยภายใน	๑๐๘
พระพุทธรายษัตถ์ที่ต้องนึกถึงเกี่ยวกับการบัญญัติเรื่องทุกข์กับดับทุกข์	๑๐๙
คำว่า "ดับ" หมายความว่าอย่างไร?	๑๑๐-๑๑๓

: ความหมายของคำว่าดับเท่าที่ควรรู้	.....	๑๑๐
ก. เกิด-ดับ ในภาษาธรรมชั้นละเอียด (ภาษาปรมัตถธรรม)	.....	๑๑๐
ข. อัดถังคมะ-ดับตามธรรมชาติ	.....	๑๑๑
ค. นิโรธ-ดับโดยทำให้ดับ เป็นการดับที่สำคัญ	.....	๑๑๒
อะไรเป็นเครื่องดับทุกข์?	.....	๑๑๓-๑๑๖
: นิโรธธาตุ เป็นธาตุที่ดับทุกข์ (ดับทุกสิ่งที่ยังปรุงแต่ง)	.....	๑๑๓
: นิโรธธาตุ มีหน้าที่ดับสิ่งที่เกิดเพราะปรุงแต่ง	.....	๑๑๔
: ปฏิบัติในอัฐสังคิมรรคถูกต้อง นิโรธธาตุจะปรากฏออกมาดับตัณหา ที่ดับทุกข์. ทุกข์ดับที่ไหน?	.....	๑๑๖-๑๑๘
: ที่ดับทุกข์อยู่ในกายที่ยังเป็นๆ	.....	๑๑๖
: ภาพทั้ง ๓๑ มีอยู่ในร่างกายที่ยังเป็นๆ	.....	๑๑๗
เรื่องดับทุกข์ชนิดที่ประยุกต์-ปฏิบัติได้	.....	๑๑๘-๑๒๖
: ความทุกข์ที่ต้องมีวิธีดับหรือป้องกัน โดยสรุปมี ๒ แบบ	.....	๑๑๙
: ดูชนิดต่างๆของความทุกข์ (พร้อมทั้งวิธีประยุกต์โดยย่อ)	.....	๑๒๐
ก. ชนิดของความทุกข์ที่เกิดเพราะเราทำผิด	.....	๑๒๐
: นีวรณืเป็นความทุกข์อยู่ในตัวนีวรณื	.....	๑๒๐
: กิเลสมีความทุกข์อยู่ในตัวกิเลส	.....	๑๒๓
: กรรม ผลกรรม มีความทุกข์อยู่ในตัวกรรม ผลกรรม	.....	๑๒๔
ข. ความทุกข์ชนิดเกิดตามธรรมชาติ อุบัติเหตุ	.....	๑๒๕
วิธีประยุกต์การดับทุกข์ : รู้ระยะของการเกิดและทำการดับทุกข์ ๓ ระยะ	.....	๑๒๖-๑๒๘
๑. ระยะเมื่อทุกข์ยังไม่เกิด	.....	๑๒๖
๒. ระยะเมื่อทุกข์เริ่มก่อตัว	.....	๑๒๗
๓. ระยะเมื่อทุกข์เกิดเต็มที่แล้ว	.....	๑๒๗
ชนิดของความทุกข์ที่ควรสังเกต	.....	๑๒๘-๑๓๔
ความทุกข์ชนิดที่เกิดโดยธรรมชาติ	.....	๑๒๙
ความทุกข์ชนิดเกิดจากกิเลส	.....	๑๒๙
<i>"อยาก, ต้องการ" ด้วยสติปัญญา ไม่จัดเป็นตัณหา</i>	.....	๑๒๙
ชนิดความทุกข์ที่เกิดแต่กรรม-ผลกรรม-กรรมเก่า	.....	๑๓๐

	หน้า
ชนิดความทุกข์เกิดจากอุบัติเหตุตามธรรมชาติ	๑๓๒
ความทุกข์ที่เกิดแต่ศัตรู	๑๓๓
ความทุกข์เกิดจากการทำหน้าที่	๑๓๔
สรุปวิธีแก้ไขทุกข์ ๔ วิธี	๑๓๕-๑๓๘
แก้ไขทุกข์ด้วยวิธีตัดต้นเหตุของทุกข์	๑๓๕
แก้ไขทุกข์ด้วยวิธีกันกระแสทุกข์	๑๓๕
แก้ไขทุกข์ด้วยวิธีมีปัญญาทำลายกระแสทุกข์	๑๓๖
แก้ไขทุกข์ด้วยวิธีดำรงชีวิตอยู่ด้วยอภิญญาคิम्मรรค	๑๓๖
ผลแห่งการมีอภิญญาคิम्मรรค	๑๓๘

๖. ความสิ้นกรรมและไวพจน์ของนิพพาน.

ทำความเข้าใจเกี่ยวกับการบรรยาย ปราภเรื่องครั้งนี้ และทบทวน	๑๔๑
ธรรมะที่เรียกชื่อต่างกัน แต่เนื้อแท้เป็นสิ่งเดียวกัน	๑๔๒
ความสิ้นกรรม	๑๔๔-๑๕๐
: สิ้นกรรมมิใช่พูดกันทั้งในแง่ภาษาคนและภาษาธรรม	๑๔๔
สิ้นกรรมแบบภาษาคน : คนตาย	๑๔๔
สิ้นกรรมแบบภาษาธรรม : คนไม่ต้องตาย	๑๔๕
: ความสิ้นกรรม แยกออกเป็น ๒ ความหมาย (กรรมแก่ก็ไม่มี, กรรมแก่ก็สิ้นไป)	๑๔๖
กรรมแก่ไม่มี ในความหมายที่เป็นภาษาต้นและภาษาลึก	๑๔๖
รู้เรื่องตัวตนไม่มีตัวตนดี ทำให้ไม่ทำกรรมใหม่ ไม่รับผลกรรมเก่า สิ้นวิปากขันธ	๑๔๗
: ไม่มีผู้ทำกรรม ไม่มีผู้เสวยผลกรรม มีแต่ธรรมชาติล้วนๆ เท่านั้นเป็นไป	๑๔๘
ธรรมชาติล้วนๆ เท่านั้นเป็นไป คืออย่างไร	๑๔๘
ความดับแห่งกรรม	๑๕๐-๑๕๖
: ความดับแห่งผัสสะ คือความดับแห่งกรรม	๑๕๑
: เมื่อผัสสะดับ ทำให้ดับหมดกระทั่งกรรมใหม่ กรรมเก่า	๑๕๒
ไวพจน์-คำแทนชื่อ	๑๕๖-๑๖๕
: ไวพจน์ของนิพพาน	๑๕๖-๑๖๕

	หน้า
การปฏิบัติที่จะดับภพ	๑๘๒
ความที่จิตไม่มีต้นหาอุปาทาน เป็นนิพพาน	๑๘๓
(ค.) การแบ่งและการจัดชนิดลักษณะของนิพพาน	๑๘๔
การแบ่งนิพพานเป็น ๒ ชนิด โดยนัยะสอง (นัยะอย่างกุปปธรรม- กับนัยะอย่างมีอุปาทิเหลือ-ไม่มีอุปาทิเหลือ)	๑๘๔
ดับขั้นธดับภพ คือนิพพาน, คนไม่ต้องตาย	๑๘๖
ภาวะแห่งความดับ คือนิโรธธาตุ, นิพพานธาตุ	๑๘๖
ตหังคนิพพาน	๑๘๗
สันทิฏฐิกนิพพานหรือทิฏฐุธรรมนิพพาน : นิพพาน- ที่ใช้ได้พอดีสำหรับชาวบ้าน	๑๘๙
ปัจจุตตนิพพาน	๑๙๒
สามายิกนิพพาน	๑๙๔
ข. ทำให้มีนิพพานได้โดยวิธีใด	๑๙๕
วิธีปฏิบัติให้บรรลุนิพพานโดยหลักทั่วไป หลักกว้างๆ (มีสัมมัมปธาน ๔)	๑๙๕
มีนิพพานสัปปายธรรมประจำชีวิต (พิจารณาอายตนิกรรรม ๓๐ โดยไตรลักษณ์)	๑๙๖
อายตนิกรรรม ๕ หมวด ๓๐ อย่าง	๑๙๖
"ชม" อายตนิกรรรม โดยเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา	๑๙๘
อายตนิกรรรม คือสิ่งที่ต้องรู้จักอย่างยิ่ง	๑๙๙
มีอมตธาตุในความรู้สึกอยู่เป็นประจำ (มีจิตมุ่งต่อนิพพานอยู่เป็นประจำ) ๒๐๐ จิตถอยกลับจากสังขารธาตุ น้อมไปในอมตธาตุ	๒๐๑
มีการรู้จัก และได้รับปริญญาของพระพุทธเจ้า	๒๐๒
ปริญญาเยยยธรรม	๒๐๒
ปริญญาของพุทธศาสนา	๒๐๓
สรุปสั้นๆเรื่องนิพพาน	๒๐๔-๒๐๖

๘. พระอรหันต์ในฐานะผู้ประสบความสำเร็จแห่งพุทธธรรมประยุกต์.

คำปรารภและบททวน	.....	๒๐๗
"พระอรหันต์อย่าลืมๆ" เป็นวัฒนธรรมที่น่าสนใจ	.....	๒๑๐
ความหมายต่างๆของคำว่าอรหันต์	.....	๒๑๐-๒๒๔
ก. ความหมายพระอรหันต์โดยศัพทศาสตร์	.....	๒๑๐
: พระอรหันต์ในความหมายว่า "ผู้ไม่มีความลับ"	.....	๒๑๑
: พระอรหันต์ในความหมายว่า "ผู้สมควร"	.....	๒๑๒
: พระอรหันต์ในความหมายว่า "ผู้มีความเต็ม"	.....	๒๑๓
: พระอรหันต์ในความหมายว่า "ผู้ไกลจากกิเลส-ข้าศึก-สิ่งเศร้าหมอง"	.....	๒๑๓
: พระอรหันต์ในความหมายว่า "ผู้หักวงกลมแห่งวัฏฏะได้"	.....	๒๑๕
ข. ความหมายพระอรหันต์โดยวัฒนธรรม	.....	๒๑๗
: พระอรหันต์โดยวัฒนธรรมพื้นบ้าน	.....	๒๑๘
: พระอรหันต์โดยวัฒนธรรมทางศาสนาอื่น	.....	๒๑๙
: พระอรหันต์โดยวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา	.....	๒๑๙
สรุปความเป็นมาของพระอรหันต์	.....	๒๒๐
: พบพระอรหันต์ได้ในตนเอง	.....	๒๒๑
: พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระอรหันต์ที่ถูกต้องที่สุดคนแรก	.....	๒๒๓
: ต่อหายใจจึงจะสนใจเรื่องพระอรหันต์ที่แท้จริง	.....	๒๒๓
ไวยากรณ์ คือคำแทนชื่อของพระอรหันต์	.....	๒๒๔-๒๓๔
: พระอรหันต์ คือผู้โยนทิ้งของหนักแล้ว	.....	๒๒๔
ชั้นที่ ๕ ที่คนหลงยึดถือเป็นตัวตนอยู่ทุกวัน	.....	๒๒๕
วิญญาณไม่ใช่ตัวตน เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ	.....	๒๒๗
ทุกคนในโลกเป็นทาสของเวทนา	.....	๒๒๘
ทำลายม่านอวิชชา ก็รู้จักพระอรหันต์	.....	๒๒๘
ให้ชั้นที่ ๕ ยังคงเป็นชั้นที่ ๕ ตามธรรมชาติ. ไม่ทำให้เกิดตัวกู ก็ไม่ทุกข์	.....	๒๒๘
การมีชีวิตที่ไม่กัดเจ้าของ	.....	๒๓๐
: พระอรหันต์ คือผู้ตัดขาดความสงสัยได้สิ้นเชิง	.....	๒๓๒

	หน้า
: พระอรหันต์ คือผู้ถอนลัษณีสลักออกแล้ว	๒๓๓
: พระอรหันต์ คือผู้ทำลายกำแพงกันแล้ว	๒๓๔
: พระอรหันต์ คือผู้ที่ลดธงลงแล้ว	๒๓๕
: พระอรหันต์ คือผู้สิ้นอาสวะแล้ว	๒๓๖
ผัสสะโง่ทำให้มีเวทนาโง่-เกิดกิเลส	๒๓๖
กิเลสทำให้มีอนุสัย	๒๓๖
อนุสัยทำให้มีอาสวะ	๒๓๗
อนุสัยไม่ใช่ตัวตนที่นอนรออยู่ในสันดาน	๒๓๘
ทุกๆครั้งที่ไม่ให้กิเลสเกิด ทำให้ลดอนุสัยได้หน่วยหนึ่งๆ	๒๓๘
พระผู้จอมอรหันต์องค์แรกที่ทำให้ชาวโลกรู้จักอรหันตภาวะที่ถูกต้องและแท้จริง	๒๓๙
วิธีเป็นอยู่ชนิดที่กิเลสเกิดยาก ไม่สะสมอนุสัย ไม่มีอาสวะไหล	๒๔๐
อายตนิภธรรม ๕ หมวด	๒๔๐
อายตนะภายใน (และสิ่งที่คู่กัน) เกิด-ดับอยู่เสมอ	๒๔๑
สิ่งที่เป็นคู่ของอายตนะภายใน	๒๔๒
วิญญาณะจะเกิดได้ต่อเมื่อมีสิ่งคู่ทำหน้าที่	๒๔๒
ผัสสะเกิดเมื่อสิ่ง ๓ สิ่งมารวมกัน	๒๔๓
เวทนาโง่ เวทนาฉลาด	๒๔๔
หลุดพ้นเพราะเห็นไตรลักษณ์	๒๔๔
พระอรหันต์ไม่ใช่คนว่างงาน	๒๔๖

๕. พระเสขะและบุณชน คือผู้ที่ยังต้องมีพุทธธรรมประยุคต์.

ทบทวนการบรรยายครั้งที่แล้ว	๒๔๔
ข้อที่ควรทราบเกี่ยวกับลักษณะของเสขะและบุณชน	๒๕๓
เปรียบเทียบการรู้สึกจะ ๒ ของบุณชน และเสขะ อเสขะ	๒๕๔
บุณชนไม่รู้่อริยสัง มีความรู้สึกตรงกันข้ามจากหลักอริยสัง	๒๕๕
แง่เปรียบเทียบระหว่างบุณชนกับพระอริยเจ้า (๗ คู่)	๒๕๖-๒๖๐
คู่ที่ ๑ เสวยอารมณด้วยกิเลส-เสวยอารมณด้วยปัญญา	๒๕๖

	หน้า
คู่ที่ ๒ ถูกลูกศรสองดอก-ถูกลูกศรดอกเดียว	๒๕๗
คู่ที่ ๓ เสวยเวทนาเกิดอนุสัย-เสวยเวทนาไม่เกิดอนุสัย (หรือเกิดน้อย)	๒๕๘
คู่ที่ ๔-๕ กรณีเห็นกลับตรงกันข้ามเกี่ยวกับสุข-ทุกข์	๒๕๙
คู่ที่ ๖-๗ กรณีเห็นกลับตรงกันข้ามเกี่ยวกับจริง-เท็จ	๒๕๙
ข้อเท็จจริงที่ต้องทราบ เพื่อวิวัฒนาการของบุุคคลสู่อริยชน	๒๖๐-๒๗๖
: นิพพานของคนตาบอด	๒๖๑
: อนุสสติกัมมัฏฐาน มีได้แม้ในขณะที่นอนกุก-ขณะทำงาน	๒๖๑
: การบำรุงจิตใจของคน เหมือนผู้บำรุงป่า	๒๖๒
: ชีวิตปอนๆ ส่งเสริมการละอกุศลและการเจริญอกุศล ยิ่งกว่าชีวิตทรูหระ	๒๖๓
: การละสิ่งใด เพียงแต่ละฉันทราคะในสิ่งนั้น ไม่ต้องทำลายสิ่งนั้น	๒๖๔
: บาดาลที่แท้จริง มหาสมุทรที่แท้จริง!	๒๖๖
: รู้จักเรื่องธรรมชาติ กฎธรรมชาติที่เฉียบขาด สูงสุด	๒๖๘
แจ่มแจ้งกฎอิทัปปัจจยตาถึงที่สุด ปัญหาจะไม่มี	๒๖๘
ใจความของกฎอิทัปปัจจยตา	๒๖๘
อิทัปปัจจยตา บังคับกระแสนี้เป็นไปโดยไม่ต้องมีใครเจตนา	๒๖๙
สิ่งแปลกใหม่มีเรื่อยโดยกฎอิทัปปัจจยตา	๒๖๙
ผู้ปฏิบัติธรรมเห็นโลกรั้สาระ ไร้สิ่งควรยึดถือ จิตจะโน้มไปสู่นิพพานได้เอง	๒๗๐
: มีต้นหาในสิ่งใด สิ่งนั้นจะกลายเป็นของหนักหนัที่	๒๗๒
อยากด้วยปัญญา ไม่จัดเป็นต้นหาโลกะ	๒๗๓
: มิจฉาทิฎฐิมิได้ทั้งอย่างบวกและอย่างลบ (เอา-ไม่เอา)	๒๗๓
: ไม่มีความรู้สึกว่าจะเอา-ไม่เอา ทำให้อยู่เหนือมิจฉาทิฎฐิทั้งฝ่ายบวกและฝ่ายลบ	๒๗๔
: ควรปฏิรูปนามรูปบุุคคล ให้เป็นนามรูปอริยสาวก	๒๗๕

๑๐. ประมวลพุทธธรรมประยุกต์สงเคราะห์.

ปรารภและทบทวนการบรรยายครั้งที่แล้วๆมา	๒๗๘
การประยุกต์นิวรรณ์กิเลสเป็นต้น ให้สำเร็จประโยชน์	๒๗๘
อวิชาให้ทำทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว	๒๗๙

	หน้า
"ทั้งชั่วทั้งดี ล้วนแต่อัปรีchy"	๒๘๐
มีความรู้จริง จะทำแต่กรรมที่ทำให้สิ้นกรรม	๒๘๐
เรื่องที่ควรรู้เกี่ยวกับ "ประยุกต์"	๒๘๓-๒๘๔
: ประยุกต์ธรรมะทุกระบบถูกต้อง ได้ผลเป็นนิพพาน	๒๘๔
: ในตัวเรา นอกตัวเรา เต็มไปด้วยการประยุกต์	๒๘๖
: การประยุกต์ในทางนามธรรม	๒๘๘
เรื่องที่ควรรู้เกี่ยวกับ "ระบบ"	๒๙๐-๒๙๓
: ระบบ คือการจัดให้เป็นพวก-ถูกต้อง-เพียงพอ-สัมพันธ์กันดี	๒๙๐
: ความถูกต้องตามหลักธรรมะ คือดับทุกข์ได้	๒๙๑
ธรรมะควรทำเป็นระบบด้วยการประยุกต์ระบบ เพื่อสะดวกสบายแก่การศึกษา- ปฏิบัติ-ทดสอบการปฏิบัติ	๒๙๓-๓๐๔
การจัดธรรมะทั้งปวงให้เป็นระบบที่ถูกต้อง ๔ ระบบ	๒๙๔
ชีวิตมนุษย์เป็นอยู่ด้วยระบบถูกต้อง ๔ ระบบ	๒๙๗
ความถูกต้อง ๔ ระบบ ในบุคคล ๓ ระบบ	๒๙๘
การจัดระบบให้ถูกต้องด้วยการแยกระบบโดยส่วนใหญ่เป็น ๒ ระบบ- (: ระบบส่วนบุคคล ระบบส่วนสังคม)	๒๙๙
ระบบส่วนสังคม : กิจทางสังคมต้องมีธรรมประยุกต์	๓๐๐
การประยุกต์สังคม ต้องมีทั้งศีลธรรมและปรมาัตถธรรม	๓๐๐
หลักแห่งธรรมประยุกต์เพื่อสังคม	๓๐๑
: สังคมประยุกต์ โดยการทำความเข้าใจกันได้- ด้วยมีการศึกษาถูกเพียงพอ	๓๐๑
: ประยุกต์สังคม โดยการรักผู้อื่น- ด้วยการมีศีล "ข้อเดียว" ก็พอ	๓๐๒
: ประยุกต์สังคมโดยการที่ต่างคนต่างทำหน้าที่ของตน- ด้วยธรรมะคือหน้าที่	๓๐๓
: ประยุกต์สังคม โดยการมีผู้นำทางวิญญานที่แท้จริง- ด้วยการมีบรรพชิตที่ถึงขนาดเป็นผู้นำเป็นต้น	๓๐๓

๑๑. ประมวลพุทธธรรมประยุกต์สงเคราะห์ (ต่อ).

ปรารถนาทวนการบรรยายครั้งที่แล้ว	.....	๓๐๕
รูปแบบของการประยุกต์	.....	๓๐๖-๓๒๓
: การประยุกต์ของธรรมชาติ ตามกฎอิทัปปัจจยตา โดยไร้เจตนา	.....	๓๐๖
: การประยุกต์ของสัตว์ตามกฎวิวัฒนาการของสัตว์ตามธรรมชาติ	.....	๓๐๖
: การประยุกต์ของคนตามกฎของกรรมตามธรรมดา	.....	๓๐๗
: การประยุกต์ของอริยชนตามกฎธรรมที่สูงกว่ากฎกรรมธรรมดา	.....	๓๐๘
: รู้เรื่องอิทัปปัจจยตาเพียงพอ จะไม่เห็นอะไรแปลกประหลาด	.....	๓๐๘
: การประยุกต์ระหว่างเรากับธรรมชาติในลักษณะที่ไม่เกิดทุกข์	.....	๓๑๐
: พระอรหันต์ เป็นยอดสุดของศิลปิน	.....	๓๑๑
: จัดทำสิ่งทั้งปวงถูกต้อง ความทุกข์เกิดไม่ได้	.....	๓๑๒
: ทำความเย็นให้มีทั้งตนเองและผู้อื่น	.....	๓๑๓
: ควรประพฤติให้เป็นการประยุกต์ ซึ่งรัดกุมกว่าคำว่าปฏิบัติ	.....	๓๑๔
: การประยุกต์ชีวิตให้เป็นธรรมชีวิต	.....	๓๑๖
รู้จักประยุกต์ธรรมะในการมา-อยู่ในวัด กระทั่งอยู่ที่บ้าน	.....	๓๑๗
คำว่า ประยุกต์ มีความหมายรุนแรงกว่าคำว่าปฏิบัติ	.....	๓๑๘
โทษของการไม่รู้จักประยุกต์ธรรม	.....	๓๑๙
ควรรู้จักทดสอบผลของการประยุกต์ธรรมะของตนๆ	.....	๓๒๒
ความมีหน้าที่ถูกต้องสมบูรณ์ ๔ ระดับ	.....	๓๒๓-๓๒๔
: มีหน้าที่ในการประยุกต์ตนเองให้มีธรรมะ	.....	๓๒๔
: มีหน้าที่ในการรักเห็นแก่ผู้อื่น ช่วยผู้อื่นให้มีธรรมประยุกต์	.....	๓๒๗
: มีหน้าที่รับผิดชอบผู้อยู่ในการรับผิดชอบ ให้มีการประยุกต์ธรรม	.....	๓๒๘
: มีหน้าที่ในการบังคับผู้ได้บังคับให้มีธรรมประยุกต์	.....	๓๒๙
รู้จักประยุกต์ธรรมะ ก็มีโลกพระศรีอารีย์ "โลกนิพพาน"	.....	๓๓๐

๑๒. พุทธธรรมประยุกต์สำหรับชาวบ้านทั่วไป.

เหตุผลที่ใช้คำว่า "ธรรมประยุกต์" สำหรับชาวบ้าน	๓๓๔-๓๓๕
: ทั้งชาวบ้าน ชาววัด มุ่งไปทางเดียวกัน คือนิพพาน	๓๓๔
: หลักธรรมปฏิบัติ ใช้ได้เหมือนกัน ทั้งชาวบ้านและบรรพชิต	๓๓๖
นำธรรมะมาทำให้การทำงานไม่มีทุกข์	๓๓๖
นำธรรมะมากำจัดอุปสรรคที่เกิดแทรกตามธรรมชาติ	๓๓๖
: ชาวบ้านชาววัดมีทุกข์ที่เกิดจากตัวกู-ของกูเหมือนกัน	๓๓๘
ปัญหาที่ควรทราบเกี่ยวกับฆราวาสจะประพาศธรรมะกันได้สักเท่าใด? เป็นต้น	๓๓๙-๓๔๓
ก. ฆราวาสจะประพาศธรรมะกันได้สักเท่าใด	๓๓๙
ข. ฆราวาสจะเป็นอริยสาวกกันได้สักเท่าใด	๓๔๐
ค. ฆราวาสจะมีชีวิตเย็นกันได้สักเท่าใด	๓๔๐
ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับชักจูงไม่ให้ฆราวาสสนใจเรื่องนิพพาน	๓๔๑
ฆราวาส "ควรมีฆราวาสธรรม" ที่สูงกว่า "ฆราวาสธรรมขั้นเตรียม"	๓๔๓
ฆราวาส "ธรรมชีวิต" เป็นฆราวาสที่ดีที่สุด	๓๔๓
วิธีแห่งธรรมประยุกต์สำหรับชาวบ้านธรรมชีวิต	๓๔๔-๓๕๐
: การมีชีวิตอยู่กับธรรมะ จนรู้สึกถูกต้อง-พอใจอยู่ตลอดเวลา ๓ ระดับ	๓๔๕
รู้สึกถูกต้อง-พอใจอยู่ทุกเรื่องของการงานที่กระทำอยู่	๓๔๖
รู้สึกถูกต้อง-พอใจอยู่ทุกอิริยาบถน้อยใหญ่	๓๔๖
รู้สึกถูกต้อง-พอใจอยู่ทุกครั้งที่หายใจอยู่	๓๔๗
: ควรชวนกันตั้งสมาธิธรรมชีวิตที่ไม่ต้องยกป้าย	๓๔๘
: ความถูกต้องตามหลักธรรมะคืออะไร?	๓๔๙
: ธรรมชีวิตคือการบวชที่แท้จริง	๓๔๙
วิธีการที่ทำให้รู้สึกสนุกเป็นสุขในการทำางาน	๓๕๐-๓๖๒
ก. การงานคืออะไร? ประเสริฐสูงสุดอย่างไร?	๓๕๑
การงานคือหน้าที่-สิ่งที่คู่กันมากับชีวิตทุกระดับชีวิต	๓๕๑
การงาน คือหน้าที่ที่แท้จริงถูกต้องของสิ่งที่มีชีวิต	๓๕๑
การงานคือหน้าที่หรือสิ่งที่ให้เกิดความรอดทางกาย-จิต ทั้งของตนและผู้อื่น๓๕๒	

หน้าที่คือธรรมะ ใช้กันมาก่อนพุทธกาล พุทธกาล กระทั่งเดี๋ยวนี้	๓๕๒
ทำกรรมฐาน คือการทำหน้าที่ระดับสูง ทั้งของบรรพชิตและฆราวาส	๓๕๔
โลกหมดปัญหาทั้งปวง เมื่อทุกคนทำหน้าที่ของตนๆเท่านั้น	๓๕๕
โลกหมดปัญหาทั้งปวง มิใช่เพราะทำพิธีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งผิดหลักอทิปปัจจยตา	๓๕๖
ข. จะสนุกเป็นสุขในหน้าที่การงานได้อย่างไร?	๓๕๖
ทำงานสนุกเป็นสุขได้ด้วยการมีสติที่แท้จริงและเพียงพอ	๓๕๗
"มีความพอใจก็เป็นสุข" เป็นกฎธรรมชาติ : สัญชาติญาณ	๓๕๘
เป็นสวรรค์เมื่อยกมือไหว้ตัวเองได้	๓๕๙
ความสุขแท้จริงไม่ต้องใช้เงิน	๓๖๐
นิพพานเป็นของให้เปล่า ทำให้มีเงินเหลือใช้	๓๖๑
"มีเพชรอยู่ในหัวคางคก!"	๓๖๒
สรุปเรื่องธรรมประยุกต์สำหรับชาวบ้าน	๓๖๒

๑๓. พุทธธรรมประยุกต์ในระดับชาติและระดับโลก.

สามารถเอาพุทธธรรมมาประยุกต์ระดับชาติระดับโลกได้-

เพราะชาติประเทศหรือโลก ประกอบขึ้นด้วยคนคนหนึ่งๆ	๓๖๕
องค์การโลกสนใจ ก็จัดโลกให้มีธรรมประยุกต์ได้	๓๖๖
จัดคนหนึ่งๆให้มีธรรมะได้ มีผลถึงขนาดจัดโลกให้มีธรรมะได้	๓๖๖
โลกมีสันติภาพได้ เมื่อทำให้โลกมีธรรมประยุกต์	๓๖๗
องค์ประกอบของสันติภาพ ๔	๓๖๗
องค์ประกอบของโลก จัดทำให้เกิดผลเป็นสันติภาพได้	๓๗๒
ความถูกต้องที่เป็นไปตามหลักพุทธศาสนา	๓๗๔
ประยุกต์ที่บุคคล ได้ผลทั้งจักรวาล	๓๗๕
องค์ประกอบของความถูกต้อง ๔ ระดับ	๓๗๕
จุดประสงค์มุ่งหมายของอาศรม หรือวัด	๓๘๐
การเปลี่ยนแปลงของวัด-อาศรม	๓๘๒
โลกไม่มีธรรมประยุกต์ จึงอยู่ใต้อานาจวัตถุ	๓๘๒

องค์การสหประชาชาติไม่รู้สมมติฐานแท้จริงของสันติภาพ- จึงไม่เอาศาสนามาร่วมจัดโลก	๓๘๓
ธรรมะเป็นหลักในการจัดโลกสู่สันติภาพ	๓๘๕
ธรรมประยุกต์ทำให้มีเงินเหลือใช้!	๓๘๖
ความจริงที่ยังก้ากวม : วัฒนธรรมหรืออารยธรรมยังสับสน	๓๘๗
เจริญทางวัตถุมาพร้อมกับการเพิ่มปัญหาและวิกฤตกาล:	
เจริญทางจิตมาพร้อมกับการลดปัญหาและสันติภาพ สันติสุข	๓๘๘-๓๙๐
สรุปความในทุกแง่	๓๙๐-๓๙๕
: เรามุ่งแต่อัสสาทะทางวัตถุ ไม่เห็นอาที่นวะทางวัตถุ	๓๙๐
: โลกตกเป็นทาสของวัตถุโดยไม่รู้ลึก กลับเห็นเป็นชัยชนะ	๓๙๑
: เด็กๆลืมหัดขึ้นมา มีแต่สิ่งหลอกลวงให้เขาตกเป็นทาสวัตถุ	๓๙๑
: การศึกษามีแต่รับใช้ความเจริญทางวัตถุ	๓๙๒
: ครูไม่เป็นผู้นำทางวิญญาณ มีแต่กรรมกรรับจ้างสอนหนังสือ อาชีพ	๓๙๒
: หลงเห็นผิดว่า ความเป็นมนุษย์กับความเป็นคนเหมือนกัน	๓๙๒
: ยิ่งเจริญ-ยิ่งมีด ฯลฯ ยิ่งชนะผู้อื่น-ยิ่งแพ้ตัวเอง	๓๙๓
: "ซีไอพีฉบับตึกแตน" อุปมาของการพัฒนาในโลกปัจจุบัน- : การกระทำที่มีผลเพียง "เกี่ยวแผล่มุงป่า-เกี่ยวคามุงทุ่ง"	๓๙๔
: "ไกล่เกลือกินต่าง" อุปมาของผู้ไม่ได้ผลศาสนาที่ตนมี	๓๙๔

พุทธธรรมประยุกต์

— ๑ —

ลานหินโค้ง ๗ เมษายน ๒๕๒๗

สิ่งที่ต้องรู้จักก่อนสิ่งใดในชีวิตประจำวัน คือนิ वर्ณ.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ วันนี้ เป็นการบรรยายครั้งแรก ของภาค
วิสาขบูชา, คือการบรรยายชุดของภาคมาฆบูชาได้สิ้นสุดลงไปแล้ว เราก็เริ่มขึ้นภาคใหม่
คือภาควิสาขบูชา, วันนี้เป็นการบรรยายวันแรก.

ที่นี่ก็ต้องทำความเข้าใจกันต่อไปว่า เราเปลี่ยนชุดการบรรยาย หรือว่าขึ้น
การบรรยายชุดใหม่; ในชุดที่แล้วมาเรียกว่า ชุดสมถวิปัสสนาที่เหมาะสมสำหรับยุคปรมาณ
ก็บรรยายกันเสร็จสิ้นไปแล้ว; ชุดนี้จะเรียกชื่อว่าชุดพุทธธรรมประยุกต์ ซึ่งจะได้บรรยาย
กันต่อไป, สำหรับท่านที่ฟังครั้งแรกเพียงครั้งเดียวนี้ ก็คงยากที่จะได้ทราบว่าจะประยุกต์
อย่างไร.

เหตุผลที่ต้องรู้จักประยุกต์.

ในครั้งแรกนี้ เราจะพูดกันถึงข้อที่ว่า ทำไมจึงต้องประยุกต์? กันเสียมากกว่า, หรือเป็นหัวข้อรวมของเรื่องทั้งเรื่องก็ได้; แต่ถ้าหากว่าท่านทั้งหลายสนใจฟัง ก็จะมีประโยชน์เป็นอย่างมาก, คือจะเอาไปใช้ปรับปรุงกับสิ่งที่มันยังติดขัด หรือยังไม่ได้กระทำเอาเสียเลย ก็ยังมี.

ในการบรรยายครั้งนี้ อาตมามีหัวข้อเฉพาะว่า สิ่งที่ต้องรู้จักก่อนสิ่งใดในชีวิตประจำวัน คือนิเวศน์; ฟังดูเรื่องก็แทบจะไม่ใช่เรื่อง แต่ว่าเป็นเรื่องที่สุดแหละ.

[ความหมายของคำว่า "ธรรมประยุกต์"]

ขอให้ตั้งใจฟัง : นับตั้งแต่คำว่า "ธรรมประยุกต์" ซึ่งเป็นคำที่ค่อนข้างแปลกหูสำหรับพวกเราบ้านนอก, แต่มันก็เป็นคำที่ดี มีเหตุผลที่ควรจะต้องรู้จัก แม้แต่นำมาใช้พูดจากัน. คำว่า "ประยุกต์" นี้ เป็นรูปศัพท์ภาษาอินเดีย คือภาษาสันสกฤต มีความหมายว่า *สิ่งที่ทำได้และต้องทำ, ถ้าไม่ทำ จะเสียหาย หรือจะไม่ได้รับประโยชน์ที่ควรจะได้รับ.* ฉะนั้น ธรรมประยุกต์ ก็หมายถึง *ธรรมะที่ท่านต้องประพฤติและกระทำ ในฐานะที่เป็นสิ่งที่ประพฤติดได้ กระทำได้,* เป็นการบอกให้ทราบถึงลักษณะของธรรมะไปในตัว ว่าสิ่งที่เรียกว่า "ธรรมะ" นั้น เป็นสิ่งที่ประพฤติดได้ กระทำได้ ไม่เหลือวิสัย; ถ้ามีฉะนั้นพระพุทธเจ้าก็จะไม่นำมาตรัสสอนให้เสียเวลา.

เราจะต้องทราบว่า สิ่งที่มีชีวิตมีหน้าที่ที่ต้องทำ เพื่อความรอดทั้งทางกายและทางจิต, การกระทำให้รอด ทั้งทางกายและทางจิต นั้นแหละคือการประยุกต์โดยตรง : ทางกายรอดตาย, ทางจิตรอดจากความทุกข์ทั้งปวง ที่เป็นเรื่องทางจิต. ถ้าปฏิบัติธรรมะถูกต้อง ผลนี้ก็จะเกิดขึ้น คือไม่มีปัญหา ไม่มี ความทุกข์ทั้งทางกายและทางจิต; แล้วก็อย่าลืมนะว่า สิ่งนี้เป็นสิ่งที่กระทำได้, และยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือต้องทำ. ถ้ามีฉะนั้นจะอะไร? มันต้องใช้คำหาปากกันเสียแล้วว่า มันเสียชาติเกิด นั้น, ลองดูซิมันมีอะไรถึง

ขนาดนั้น! ลองไม่ทำในสิ่งที่ทำได้และควรจะทำ เกิดมาทั้งที่มันก็จะไม่ได้อะไร. นี่คือคำว่า ธรรมประยุกต์.

[ความหมายคำว่า "ประยุกต์":]

ที่นี้เฉพาะคำว่า ประยุกต์ จะมีใจความเฉพาะแคบหรือสั้นเข้ามาอีก ก็คือ ทำให้สำเร็จประโยชน์, ทำจนให้สำเร็จประโยชน์. ที่นั่งอยู่ที่นี้ใครกินข้าวเปลือกได้บ้าง? ใครกินข้าวเปลือกได้บ้าง? มันต้องทำจนข้าวเปลือกนั้นกินได้ คือทำให้เป็นข้าวสาร, ทำให้เป็นข้าวสุก แล้วก็กินได้. คำว่า "ประยุกต์" ใจความสำคัญมันอยู่ตรงที่ว่า ทำจนให้สำเร็จประโยชน์ได้.

ที่นี้ธรรมะนั้น เรายังไม่ได้ทำกัน, พูดตรงๆว่าท่านทั้งหลายยังไม่ได้ทำกัน ยังเหลืออยู่เป็นข้าวเปลือกทั้งนั้นแหละ แล้วจะกินเข้าไปอย่างไรได้ ถ้าธรรมะยังอยู่ในสภาพที่เป็นข้าวเปลือก, มันไม่เป็นข้าวสาร ไม่เป็นข้าวสุกขึ้นมาได้ เพราะท่านทั้งหลายไม่ประยุกต์มันนั่นเอง; ฉะนั้นคำว่า "ประยุกต์" ๑ นี้มีความหมายมาก. ที่จริงการทำนั้น มันก็ทำส่งเดชไปก็ได้, และที่ปฏิบัติหลบลับตาปฏิบัติธรรมกันอย่างมงาย นี้ก็มีอยู่ มาก; อย่างนี้ไม่ใช่ประยุกต์หรอก; ทำจนตายก็ไม่ใช่ประยุกต์ เพราะมันไม่สำเร็จประโยชน์ ะไร. ต้องปฏิบัติชนิดที่สำเร็จประโยชน์ จึงจะเรียกได้ว่าเป็นประยุกต์.

[ความหมายคำว่า "ธรรม", ธรรมในกรณี ๓ ความหมาย".]

ที่นี้ก็มาถึงคำว่า ธรรม ล้วนๆ, ธรรมคำเดียวอีกที. ธรรมะก็คือหน้าที่ที่ ต้องทำดั่งที่กล่าวแล้ว, รวมเรียกกันสั้นๆว่า ธรรม หรือ ธรรมะ หรือ พระธรรม ก็ตาม แปลว่า หน้าที่ที่จะต้องทำเพื่อความรอดของตน. นี้เราก็มีความหมายหลายความหมาย หรือหลายชั้นนั่นเอง. ให้ช่วยจำความหมาย ๓ คำนี้ไว้อีกทีเถิด, แม้จะได้พูดกันมาบ้าง แล้ว ก็ขอร้องอีกว่า ช่วยจำไปดีๆว่า สำหรับรู้เรื่อง, สำหรับรู้จัก, สำหรับให้มีในตน : มีอยู่ ๓ คำ :-

ธรรมะสำหรับรู้เรื่อง ก็เรียนเข้าสิ, รู้เรื่องก็เรียนๆ ท่องบ่นสวดแล้วรู้เรื่อง.
 ธรรมะสำหรับรู้จัก, รู้จักเข้าไปที่ตรงไหน? เมื่อธรรมะมันตัดกิเลส, เมื่อ
 เข้าศึกษากับธรรมะรอบกัน, ธรรมะกับข้อคิดของธรรมะมันรอบกัน มันตัดกิเลส มันต่อสู้กัน
 อย่างไร แล้วข้อคิดมันพ่ายแพ้ไป; *เราต้องรู้จักธรรมะตรงนั้น รู้จักตัวธรรมะที่ตรงนั้น.*
 แล้ว ธรรมะที่มีในตน ก็คือ *รู้ว่าเราได้มีสิ่งนั้นแล้วจริงๆ.*

นี่ ท่านทั้งหลายช่วยจำ ๓ คำนี้ไว้ให้ดีๆ ว่า : ธรรมะสำหรับรู้เรื่อง, ธรรมะ
 สำหรับรู้จัก, ธรรมะสำหรับมีในตัวเอง.

ธรรมะสำหรับรู้เรื่อง จะมีกันอยู่มาก เพราะว่าท่องได้มาก พุทได้มาก
 เทศน์ได้มาก อะไรก็ตามสำหรับรู้เรื่อง; แต่ธรรมะที่สำหรับรู้จัก ไม่รู้จะไปรู้จักมัน
 ตรงไหน, มันจะมีค่าขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อมันทำงาน, ฉะนั้น การที่ศีล สมาธิ ปัญญา ใน
 ตัวเราตัดฟันทำลายล้างกิเลสคือข้อคิดกันอย่างไร ลงไปอย่างไร *รู้จักกันที่ตรงนั้น, รู้จัก*
หน้าตาของธรรมะที่ตรงนั้น; แล้วอันสุดท้ายก็รู้ว่า ธรรมะนี้มีในเรา อยู่ในอำนาจ
ของเรา เราทำให้มีอยู่ได้.

เดี๋ยวนี้พวกเรามีแต่ธรรมะสำหรับรู้เรื่อง; ธรรมะที่รู้จักแล้วไม่ค่อยมี,
 ธรรมะที่มีในตนมันก็ยังไม่ค่อยมี เพราะมันไม่ค่อยรู้จัก หรือไม่ได้ทำให้มันปรากฏ
 ขึ้นมาจริงๆ. *นี่คือข้อบกพร่องที่กำลังมีอยู่,* และนี่แหละคือเหตุผลที่ว่าทำไมจึงต้องพูด
 เรื่องนี้กันในวันนี้ หรือในการบรรยายชุดนี้.

นิเวศน์เป็นปัญหาแรกที่ต้องประยุกต์.

ที่นี้ในการที่จะประยุกต์ธรรมะ จะทำให้ธรรมะสำเร็จเป็นประโยชน์ขึ้นมา มัน
 ก็มีเรื่องหลายเรื่องแหละ; มีเรื่องที่ต้องรู้ ต้องจัด ต้องทำหลายเรื่อง. อาตมาก็เสนอขึ้นมา

ว่า เรื่องแรกที่สุดที่ต้องรู้จักในการที่จะประยุกต์ธรรมะนั้น คือเรื่องนิเวศ. เรื่องนิเวศทั้ง ๕ เป็นเรื่องแรกที่สุดที่ต้องรู้จัก และมันมีหลักการที่แท้จริงเป็นอย่างนั้น.

พวกเรียนนักธรรม หรือพวกเรียนนักธรรมมาแล้ว คงจะนึกหัวเราะเยาะอยู่ในใจว่า *ทำไม* อาตมาจึงพูดว่า *เรื่องนิเวศเป็นเรื่องที่ต้องรู้เป็นเรื่องแรกที่สุด*. ข้อนี้ตอบได้ง่ายนิดเดียวว่า เราพูดกันในแง่ของปริยัติ หรือปฏิบัติ หรือปฏิเวธ; ถ้าเราพูดกันในแง่ของปริยัติ เราก็พูดเรื่องอื่น ๆ ก็ได้ นับแต่เรื่องพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เรื่องประวัติอะไรต่างๆ; แต่พอมาถึงขั้นปฏิบัติแล้ว สิ่งแรกที่ต้องรู้จักคือเรื่องที่มีปัญหาอยู่เฉพาะหน้า หรือเรื่องที่มีกำลังเป็นข้าศึกศัตรูอยู่โดยตรงนั้น เราจะต้องรู้มันเป็นเรื่องแรก, แล้วก็จะได้ระดมทุ่มเทกำลังทั้งหมดลงไป ในการที่จะกำจัดมันเสีย.

นักเรียนนักธรรม หรือจบนักธรรมมาแล้ว เขาก็มีความรู้ของเขา, แล้วเขาเรียนเรื่องนิเวศกันทีหลัง, แล้วโดยเฉพาะนักวิปัสสนาจะโง่งมที่สุดว่าจะไปรู้จักนิเวศกันต่อเมื่อลงมือปฏิบัติวิปัสสนาหรือกัมมัฏฐานโน่น, คือเรื่องนิเวศนี้ เขาจะสอนกันต่อเมื่อลงมือปฏิบัติกัมมัฏฐาน, แล้วละนิเวศอย่างนั้นๆไปตามลำดับ, คล้ายๆกับว่าก่อนหน้านี้นิเวศมิได้มี มีต่อเมื่อเราจะปฏิบัติกรรมฐานแล้วก็จะกำจัดนิเวศทั้งห้าที่นั่นออกไป. นี้เรียกว่าลับตาที่สุด.

อาตมาจะบอกว่า นิเวศๆนั้นนะ เป็นของประจำตัวมนุษย์มาตั้งแต่อ่อนแต่ออก, จะว่า ตั้งแต่ออกจากท้องแม่ก็ได้. พอทารกออกมาจากท้องแม่ รู้จักคิดนึกอะไรแล้ว มันก็เริ่มมีสิ่งที่เรียกว่านิเวศ, แล้วก็คลุกเคล้ากันมา จมอยู่ในนิเวศนั้นตลอดมาจนกระทั่งเป็นเด็กวัยรุ่น เป็นหนุ่มสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือน เป็นคนแก่คนเฒ่า ก็จมอยู่ในนิเวศทั้งนั้น; แต่ก็ไม่ได้เรียกว่านิเวศ ดังนั้นจึงไม่รู้จัก.

เดี๋ยวนี้เรามารู้จักกันเสียทีเถอะ ว่า นิเวศ ๕ นั้น มันเป็นของที่เกาะกลุ่มรวมจิตใจของมนุษย์ปุถุชนตามธรรมดา ตลอดเวลา, ตลอดเวลามาตั้งแต่อ่อนแต่ออก.

นี่คือข้อที่จะต้องรู้อย่างยิ่งกว่าหญ้าปากคอก.

ถ้าจะถามว่า *อะไรเป็นหญ้าปากคอก ที่จะต้องรู้ต้องปฏิบัติก่อน?* หลายคนก็จะตอบว่าเรื่อง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. แต่เราจะบอกท่านในบัดนี้ว่า เรื่องที่ต้องรู้เป็นเรื่องแรกสำหรับการดับทุกข์, สำหรับการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ จะต้องรู้เรื่อง *นิรวณ* ซึ่งเป็นตัวปัญหา.

เราต้องพูดเรื่องนี้ชัดเจนลงไปอย่างนี้ ก็เพราะว่าเราไม่ได้กระทำอย่างถูกต้องในเรื่องนี้. เรากำลังเป็นอยู่อย่างที่เราเรียกว่า *ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด* แม้จะเป็นนักธรรมเอก, จะเป็นเปรียญ ๙ ประโยค, ๑๐ ประโยค, ๑๐๐ ประโยค ก็ตามใจเถอะยังเอาตัวไม่รอดเพราะความรู้ท่วมหัว ไม่สามารถจะแยกตัวเข้าคอกออกมาให้ได้, แล้วจับมันฆ่าเสีย ทำลายเสีย.

พิธีต่าง ๆ ยังไม่ใช่การประยุกต์.

จะบอกให้รู้ว่า พิธีต่าง ๆ นั้นไม่ใช่การประยุกต์ : จะพิธีไหว้พระสวดมนต์, พิธีถวายทาน พิธีอะไรต่างๆ ซึ่งเป็นการทำไปตามพิธี พอให้ถูกตามพิธี พอให้ครบตามพิธีนี้ยังไม่เป็นการประยุกต์ในที่นี้, มันเป็นเรื่องต้น หรือมันเป็นเรื่องภายนอก, หรือจะเรียกให้ดีก็ว่ามันยังเป็นพิธีอยู่นั่นแหละ. พุทธบริษัทก็ยังมีพิธีมาก และพิธีเหล่านั้นยังไม่ถึงความหมายที่จะประยุกต์ คือจะกำจัดกิเลสลงไปได้, ทำพอเป็นพิธี พอทำแล้วก็คิดว่าพอแล้ว ก็กลับไปบ้าน, หรืออยู่ที่บ้านก็ทำพอเป็นพิธี. มันยังน้อย ทำพอเป็นพิธีนี้ยังน้อยต้องเลื่อนสูงขึ้นไปจากพิธี ให้เป็นการประยุกต์จริงๆ หรือปฏิบัติธรรมะจริงๆ; เช่นว่าจะสวดมนต์พอเป็นพิธี หรือว่าจะทำอะไรตามพิธี อย่างนี้ไม่ตรงกับคำว่าประยุกต์ในที่นี้ เพราะมันยังไม่จัดการกับกิเลส หรือความทุกข์ หรือปัญหาต่างๆ.

ดังนั้นจะขอโอกาส เพื่อพูดเรื่องนิรวณนี้ให้ชัดเจนแจ่มแจ้งเพียงพอ เพื่อ

เราจะสามารถก้าวหน้าต่อไปตามลำดับ, เพื่อว่าความรู้ไม่ต้องท่วมหัว และเราก็เอาตัวรอดได้, อย่าให้อยู่ในสภาพที่ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดอยู่ อย่างที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้เลย.

นิวรรณ์ คืออะไร?

อะไรคือนิวรรณ์? ในแบบเรียนนักธรรมก็มี : สิ่งทีกั้นจิตจากความดี; มีอยู่ ๕ อย่าง คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุกจะ วิจิกิจฉา. นี่ทุกคนเรียนแล้ว รู้เรื่องแล้ว แต่ไม่รู้จักตัว ทั้งที่ตัวมีอยู่ให้รู้จัก คือมีอยู่ในชีวิตแท้ๆ ก็ยังไม่รู้จักตัว, เพราะไปท่องแต่ตัวหนังสือว่า กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุกจะ วิจิกิจฉา, แล้วก็ไปพูดแต่ว่าเป็นข้าศึกของสมาธิ เป็นข้าศึกของสมาธิ ไม่รู้ว่ามันเป็นยิ่งกว่าข้าศึก และเป็นอยู่แก่เรานี้แหละที่อยู่ที่บ้านที่เรือน ที่จะเป็นคนเป็นมนุษย์กันให้ถูกต้องนี้ หรือแม้แต่จะประกอบการศึกษา ทำมาหากิน มันก็เป็นข้าศึกไปหมด; นับตั้งแต่เด็กทารก ที่มันจะทำอะไรให้ดีที่สุด มันก็ทำไม่ได้เพราะสิ่งนี้. แต่ก็มีปัญหาซับซ้อนกันอยู่มาก เพราะว่ามีใครสั่งสอนให้รู้จัก แล้วก็ไปเรียกชื่ออย่างอื่นเสีย มิได้เรียกชื่อนิวรรณ์, ทั้งที่ที่แท้มันก็คือนิวรรณ์ แต่แล้วเราก็ไปเรียกชื่ออย่างอื่นเสีย. เดี่ยวเราก็จะได้พิจารณากันถึงข้อนี้, เดี่ยวนี้จะพูดถึงเรื่องตัวสิ่งที่เรื่ยกว่านิวรรณ์กันก่อน.

เรารู้จักนิวรรณ์กันแต่ในฐานะ สิ่งที่ทำให้ทำกรรมฐานไม่สำเร็จ, หรือทำกรรมฐานได้ชนิดที่ไม่เป็นประโยชน์; นี่เป็นเรื่องทั่วไปที่เรารู้ : เมื่อเราทำกรรมฐานไม่สำเร็จ มันพูดได้เลย *มันยกโทษให้นิวรรณ์ได้เลย ว่านิวรรณ์เป็นตัวการที่ทำให้ทำกรรมฐานไม่สำเร็จ.* นั่นมันส่วนหนึ่งเท่านั้นแหละ มันไม่ใช่ทั้งหมดของเรื่องดับทุกข์.

นิรณเกิดเมื่อไร?

(นิรณติดมาจากสัญชาตญาณ, เกิดอยู่เองตามธรรมชาติมาแต่เกิด, เกิดเมื่อผัสสะขาดสติปัญญา.)

เราจะต้องมองให้ลึกลงไป หรือว่าให้ใกล้ตัวเข้ามาอีกก็ได้ ว่านิรณนั้นคือ สิ่งที่เกิดอยู่เองโดยสัญชาตญาณ, แล้วก็อย่างเป็นพื้นฐานสำหรับชีวิตฝ่ายมืด, ฟังดูก็แปลกๆ ที่ต้องพูดว่า ชีวิตฝ่ายมืด ไม่ใช่ชีวิตฝ่ายสว่าง. นิรณ คือสิ่งที่เกิดได้เอง นี้รู้ว่ามันเกิดได้เอง เกิดอยู่เองตามสัญชาตญาณ, แล้วเกิดอยู่อย่างเป็นพื้นฐานของชีวิตฝ่ายมืด. สัญชาตญาณนี้ก็รู้กันอยู่พอสมควรแล้วว่า *สัญชาตญาณสำหรับสิ่งที่มีชีวิต* มันก็คือ *สัญชาตญาณที่จะรู้สึกมีตัวกู มีของกู, จะแสวงหาอาหาร จะต่อสู้อยู่ จะสืบพันธุ์ จะทำทุกอย่างตามที่มันรู้สึกได้เอง ของสัญชาตญาณอันลึกลับของธรรมชาติ, นิรณมันก็พลอยติดมาจากสัญชาตญาณ เหล่านั้น :-*

เช่น กามฉันทะ นี้ ความรู้สึกที่เรไไปในทางกาม มันก็มาจากสัญชาตญาณ *การสืบพันธุ์* ที่มันเนื่องอยู่ด้วยกาม.

ที่นี้เรื่อง พยาบาท, เราก็มีสัญชาตญาณเห็นแก่ตัว, ไม่เห็นแก่ผู้อื่น; มันก็โกรธ มันก็ขัดใจ, *สัญชาตญาณจะเอาประโยชน์เป็นของตัวเอง* แล้วไม่ได้ตามที่ต้องการ มันก็โกรธ ก็ขัดใจ.

ส่วน ถีนมิทระ จิตละเหยถอยกำลัง. แล้ว อุทัจจกุกกุงจะ จิตฟูขึ้นจนพุ่งซ่าจนไม่เป็นกำลัง. นี่มันก็มาจากความต้องการ ความรู้สึก สัญชาตญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมันผิดเรื่อง ผิดเวลา ผิดลักษณะ ผิดฝา ผิดตัว.

แล้ว วิจิกิจฉา นิรณข้อสุดท้าย ก็คือ *ผลของความไม่รู้อย่างแจ่มแจ้ง, สัญชาตญาณของอวิชชา.* ของอวิชชา-ความไม่รู้อย่างแจ่มแจ้ง มันก็ไม่รู้จะตัดสินใจลงไปอย่างไรโดยเด็ดขาด มันก็มีสิ่งที่เรียกว่า *สงสัยและลังเล ลังเลสงสัย.*

ท่านไปรู้จักมันเสียให้ดี ว่า นิรณมันเกิดอยู่เองตามธรรมชาติ โดย

สัญชาตญาณ สำหรับจะให้ชีวิตนี้เป็นฝ่ายมืด. อย่ารู้จักแต่ตัวหนังสือ. กามฉันทะ คือความคิดที่ตามปกติก็มักตกไปในกาม. พยาบาท ก็มีความง่ายในการที่จะไม่ชอบใจ ชัดใจ อึดอัด ชัดแค้น เพราะว่ามันไม่มีอะไรในโลกนี้ ที่จะตามใจคนนั้นไปเสียทุกสิ่งทุกอย่าง; โดยธรรมชาติมันก็ไม่เป็น; โดยสังคมนุษย์มันก็ไม่เป็น; เมื่อคนนั้นมันไม่ได้อะไรตามที่มันชอบใจ มันก็อึดอัด อึดอัดใจชัดแค้นใจอยู่ในรูปของพยาบาท. ที่นี้จิตมันมีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง *เมื่อปัจจัยไม่ถูกต้องมันก็เหี่ยวแห้ง เป็น* ถีนมิทระ. เมื่อปัจจัยมันเกินพอดีมันก็ฟุ้งซ่าน แล้วมันไม่รู้ตัวเอง แล้วมันก็ไม่ได้ทำให้รู้, มันก็ไม่รู้ มันก็ไม่รู้อย่างถูกต้อง เป็นอุทัจจกุกุจะ. แล้วมันก็ไม่แน่ใจในอะไร มันก็ล้งเลแอ้แต่ในความมีชีวิต ล้งเลในตัวเอง ล้งเลในความรอดของตัวเอง ล้งเลในการกระทำของตัวเอง เป็น วิจิกิจฉา.

นี่ขอให้ดูเถอะ ว่า นิรณเกิดเมื่อไร มันเกิดเมื่อไร? มันเพิ่งเกิดเมื่อทำกรรมฐานอย่างนั้นหรือ? หรือมันเพิ่งเกิดเมื่อจะปฏิบัติธรรม? มันเกิดมาแต่ก่อนแต่อกและคลุกเคล้ากันมากับชีวิต เป็นตัวชีวิต นับตั้งแต่เด็กคนนั้นมันไม่รู้เรื่องธรรมะ, ไม่รู้เรื่องศาสนา ไม่รู้เรื่องอย่างนี้ มันก็อยู่ด้วยนิรณ, คนหนุ่มคนสาวก็อยู่ด้วยนิรณ. ที่นี้เด็กหรือวัยรุ่น หรือหนุ่มสาวนั้น ต้องการจะเล่าเรียน ก็เรียนไม่ได้ดี เพราะนิรณรบกวนจิต, หรือจะทำงาน ก็ทำงานไม่ได้ดี เพราะนิรณนี้มันรบกวนจิต. นี่มันเป็นคู่กันมาอย่างนี้. อยากจะทำอะไรสักหน่อย นึกถึงสถานเริงรมย์ แล้วก็ทิ้งงานไปสถานเริงรมย์แล้ว, ถ้าไม่ได้ไป มันก็อึดอัดชัดเจนอยู่ที่นี้. ให้เห็นว่า นิรณนั้นเป็นข้าศึกศัตรูคู่กันมากับชีวิตตั้งแต่ก่อนตั้งแต่อก แล้วอยู่ด้วยกันมาเป็นชีวิตฝ่ายมืด เป็นชีวิตด้านมืด นั่นนะคือนิรณ.

นิรณเป็นสิ่งรบกวนประสาทอย่างยิ่ง.

ที่นี้เราดูมันอีกแง่หนึ่ง อีกมุมหนึ่ง : นิรณคือสิ่งที่รบกวนประสาท ทำลายระบบประสาท และความสุขในชีวิตประจำวัน. *เราจะมีความสุขในชีวิตประจำวัน คือ*

อยู่ด้วยความพอใจ จิตใจโปร่ง, โปร่งสบาย, เย็นสบาย นี่ก็อยู่ไม่ได้ เป็นไปไม่ได้ เพราะนิเวศน์มันรบกวนประสาท, มันก็ทำลายความสุขในชีวิตประจำวัน แม้แต่จะนอนเล่น นอนพักสักงีบหนึ่ง มันก็ทำไม่ได้ เพราะมันมายุแหยให้ไปทำอะไรที่นิเวศน์มันต้องการ, คือว่ากิเลสมันต้องการในรูปของนิเวศน์ หรือว่ากิเลสในรูปของนิเวศน์มันต้องการ, มันก็พาเราคือจิตใจของเราไปในเรื่องนั้น.

นิเวศน์เป็นสิ่งที่ไม่ค่อยมีใครมองเห็นว่าอันตราย.

เข้าที่นี้ พุทธอีกที่ว่า นิเวศน์ คือสิ่งที่ไม่ค่อยมีใครมองเห็นและรู้จัก ว่านี่แหละอันตรายที่น่ารังเกียจ; ถ้าตามอยากจะพูดว่า *ไม่มี* เสียดีกว่า แทนที่จะพูดว่า *ไม่ค่อยมี* เพราะตามปกติคนเหล่านี้ประมาททั้งนั้น แล้วก็*ไม่รู้* จักว่า นิเวศน์นี่แหละคืออันตรายที่น่ารังเกียจ. แล้วบางคนก็ถอดรัดนิเวศน์นั้นไว้, เช่นความรู้สึกทางกามารมณ์เกิดขึ้นเป็นนิเวศน์ มันก็รักษาความรู้สึกอันนั้นเอาไว้ สำหรับจิตชนิดนั้น มันก็ถอดรัดนิเวศน์เอาไว้. บางคนก็ถนอมความรู้สึกเกลียดชังผู้อื่น ลบหลู่ผู้อื่น ดูถูกผู้อื่น เอาไว้เป็นสมบัติประจำตัวตามแบบของคนงี่ ที่ยกหูชูหาง; มันก็ถอดรัดเอานิเวศน์ไว้ ว่าเป็นของดีคู่กับจิตใจของมัน.

นี่ นิเวศน์ เป็นสิ่งที่*ไม่ค่อยมีใครมองเห็น* ว่าเป็นอันตรายที่น่ารังเกียจ. แล้วบางคนก็ถอดรัดเอาความรู้สึกที่เป็นนิเวศน์นั้นไว้กับจิตใจ, คือถนอมเอาไว้กับจิตใจ รักษาเอาไว้ในจิตใจ เพราะมันหล่อเลี้ยงกิเลส.

นิเวศน์เป็นสิ่งที่กันจิตจากความดี ความสุข.

ที่นี้ นิเวศน์จึงอยู่ในรูปแบบที่ว่ากันจิตเสียจากความดี ความสุข มาแต่กำเนิด ตรงตามแบบเรียนนักธรรม แบบเรียนนักตริที่ว่า *นิเวศน์ เครื่องกันจิตจากความดี*; ก็เห็นกันได้แล้วว่ามันเป็นเครื่องกันจิตเสียจากความดี จากความสุขมาตั้งแต่

กำเนิด : พอมินิวรรณ์ จิตก็เป็นจิตที่วุ่นวายไร้สมรรถภาพ ทำอะไรให้ดีไม่ได้, แล้วก็มีความสุขไม่ได้. เมื่อจิตมีนิวรรณ์ คนเราจะรู้สึกเป็นสุขไม่ได้ เว้นไว้แต่จะถือเอาอย่างนั้นแหละ เป็นความสุขตามแบบของคนโง่; มันก็เป็นสุขไม่ได้, คือเป็นสุขที่แท้จริงไม่ได้. ฉะนั้น นิวรรณ์ คือสิ่งกั้นจิตจากความดี จากความสุข, และทำเป็นอย่างนี้มาแต่กำเนิด ตั้งแต่เกิดมาตั้งแต่เด็กทารกโน้น แต่มันก็ไม่รู้สึกดีกว่าอะไรที่ทำให้จิตมันฟุ้งซ่านซึ่งบงกชโยนไม่ได้. เด็ก ๆ เขาไม่ค่อยสนใจหรอก เขาไม่มีหน้าที่ต้องสนใจด้วย, มันมีหน้าที่จะเล่นจะหัวจะอะไรไปตามเรื่องของมัน, แต่แล้วก็มันยังไม่พ้นไปจากขอบเขตของนิวรรณ์.

นิวรรณ์เป็นอาหารของอวิชา.

ที่นี้สรุปสุดท้ายร้ายที่สุด ฟังให้ดีๆ ที่ร้ายที่สุดเป็นจุดสุดท้าย นิวรรณ์นั้น พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เป็นอาหารของอวิชา; ท่านใช้คำว่า "อาหาร" ภาตมาจาแมนยำ กลัวจะพูดผิด จะเป็นการดูพระพุทธรูป, พระพุทธเจ้าตรัสว่า นิวรรณ์เป็นอาหารของอวิชา, และเป็นโอกาสให้เกิดอวิชา. ถ้าจิตมีนิวรรณ์ เป็นโอกาสง่ายที่สุดที่อวิชาจะเกิดขึ้นในจิต; และถ้าว่า จิตมีนิวรรณ์ นิวรรณ์นั้นก็หล่อเลี้ยงอวิชาให้อ้วนท้วน ให้อ้วนท้วน แข็งแรง. ท่านตรัสว่า นิวรรณ์เป็นอาหารของอวิชา; เราก็เห็นชัดแหละว่า เมื่อใดจิตมีนิวรรณ์ ๕ ประการนี้แล้ว อวิชามันก็ได้รับอาหารเต็มที่; ถ้าไม่มีนิวรรณ์ อวิชาก็ตาย เพราะไม่ได้กินอาหาร. ถ้าไม่มีนิวรรณ์ โอกาสที่จะเกิดอวิชาก็ไม่มี; เช่น เราเรียนรู้อันอยู่ดีแล้วว่า นิวรรณ์เกิดเมื่อผัสสะ ไม่มีสติสัมปชัญญะหรือปัญญา. เมื่อใดผัสสะปราศจากสติและปัญญา อวิชาก็เข้าสวมเป็นผัสสะของอวิชา, แล้วก็ปรุงแต่งไปตามปฏิจจสมุปปาทฝ่ายที่ให้เกิดทุกข์, ถ้ามันมีนิวรรณ์ในขณะที่แห่งผัสสะนั้นด้วยแล้วมันก็ง่าย. เมื่อไรก็ได้ เมื่อไรก็ได้ ผัสสะหรือไม่ผัสสะก็ตามใจ พอมินิวรรณ์แล้ว ก็เป็นการเชื่อเชิญให้อวิชาเข้ามาครอบครอง, แล้วบังคับบัญชาสิ่งต่างๆไปตามอำนาจของอวิชา.

ถ้าพูดให้เป็นภาษาลูกเด็ก ๆ เป็นภาษาลูกเด็ก ๆ นะ ก็พูดว่า เมื่อจิตมันจ้วงเจีย :

เมื่อจิตจัวเจียด อวิชชาก็เข้ามาครอบครอง; เมื่อจิตมันจัวเจียดใจเง่า อวิชชามันก็เข้ามาครอบครอง. อย่างนี้เด็ก ๆ ก็จะมีฟังถูก แล้วก็พูดเป็นภาษาเด็ก ๆ เสียเลยก็ได้ว่า พอจิตมันจัวเจียดเท่านั้นแหละ คือ นิเวศน์ข้อใดข้อหนึ่งทำจิตให้จัวเจียด อวิชชาก็ครอบครอง คือ ใจและไม่รู้ ก็คิดผิด พูดผิด ทำผิดไปเลย. นี่ นิเวศน์เป็นอาหารของอวิชชา, เป็นโอกาสให้เกิดอวิชชา ซึ่งเป็นศัตรูตัวร้ายกาจที่สุด ยิ่งใหญ่ที่สุดของมนุษย์เรา; แล้วคุณจะปล่อยให้มันเจริญงอกงามได้อย่างไร? *จะต้องรู้จักนิเวศน์กันในลักษณะอย่างนี้* เสียก่อน.

นิเวศน์เป็นอุปสรรคของการทำงานทุกชนิด.

สรุปสุดท้ายก็จะพูดว่า นิเวศน์เป็นอุปสรรคของสมาธิ; หรือนิเวศน์เป็นอุปสรรคของการทำงานที่จะทำจิตให้ดี, จะตั้งจิตให้ดี จะพัฒนาจิตให้ดี นิเวศน์มันเป็นอุปสรรค, และแม้แต่เราจะทำงานให้สบาย จะทำงาน จะทำอะไร ทำนา ทำสวน ค้าขาย งานฝีมืออะไรก็ตามตามชีวิตประจำวันของการทำงานนี้, จะทำงานให้สบายสนุก มันทำไม่ได้ ถ้าว่านิเวศน์มันเข้ามาแทรกแซง. จิตมันไม่สบาย มันวุ่นวาย มันกลัดกลุ้มอยู่ด้วยนิเวศน์แล้ว แม้แต่จะจักดอกเหลาดอกसानตะกร้า สานกระบุงสักลูกหนึ่งก็ทำไม่ได้, มันจึงเป็นอุปสรรคของการทำงาน : แม้แต่การทำงานธรรมดา ถ้าใจมันไม่สบายแล้ว จะไหนให้ตรงมันก็คงทำไม่ได้ เรียกว่ามันเป็นอุปสรรคของการทำงาน แม้การทำงานธรรมดา, แล้วมันก็เป็นอุปสรรคของการทำงานชั้นสูง คือกรรมฐานสมถวิปัสสนาแน่นอนทีเดียว. เรียกว่า *นิเวศน์เป็นอุปสรรคของการทำงาน ทั้งอย่างธรรมดาสามัญ และที่เป็นอย่างชั้นสูงสุดด้วย.*

นิเวศน์ทั้ง ๕ แทรกแซงจิตตลอดเวลา.

ขอร้องให้ดูต่อไปอีกสักหน่อย เพราะเป็นเรื่องสำคัญจริง ๆ และท่านทั้งหลายก็ไม่เห็นว่าสำคัญ อาตมาก็เห็นว่าสำคัญ แล้วเราก็มาทะเลาะกันในข้อนี้ แล้วก็ดูกันให้ดี ๆ ว่ามันมีข้อเท็จจริงอย่างไร.

บางคนหรือเกือบทุกคนก็ได้ พอตื่นนอนขึ้นมาเท่านั้นแหละ มีนิเวศน์ครบทั้งห้า, พอตื่นนอนขึ้นมาเท่านั้นมันมีนิเวศน์ครบทั้งห้า; ตื่นนอนยังไม่ทันลุกจากที่นอนนิเวศน์ครบทั้งห้า : มันนอนกายหน้าผากด้วยครุ่นคิดทางกามารมณ์, ไม่อยากลุกจากที่นอน. พระณเรที่นอนสายเป็นอย่างนี้ทั้งนั้นแหละ นอนคลุมโปง หัวใจครุ่นคิดถึงกามารมณ์ ไม่ลุกจากที่นอน แล้วก็เหตุนั้นให้ตื่นสาย; แม้ที่เป็นพระณเรนั้นแหละอาตมาเคยเห็น เคยสังเกต, พระณเรรูปไหนนอนบิดขี้เกียจไม่อยากลุกเร็วๆ มันก็เพราะนิเวศน์ข้อนี้แหละมันครอบงำอยู่ คือ *กามฉันทะ*.

แล้วพอตื่นนอนขึ้นมา จิตมันกระหวัดไปถึงคนที่ไม่ชอบหน้า หรือเรื่องที่มันขัดเคืองขัดแค้นกันอยู่ระหว่างนั้น มันก็ผุดขึ้นมาในใจทันที เป็น *พยาบาท*.

ตื่นนอนขึ้นมา จิตใจละเหย้ออ่อนเพลีย ไม่อยากจะมีชีวิต ไม่อยากจะทำอะไรอยู่ในโลก นี้เรียกว่า *ถิ่นมัทตะ*.

บางทีมันตื่นนอนขึ้นมา มันก็ฟุ้งซ่าน เหมือนกับคนบ้า เป็นความคิดที่ฟุ้งซ่านแล้วไม่ได้ทำอะไร ทำอะไรไม่ได้ เป็น *อุทธัจจกุกกุกจะ*.

ตื่นนอนขึ้นมา มันก็ลังเล ลังเลๆ ไม่รู้ว่าจะไปทำอะไรดี เป็น *วิจิกิจฉา*. วิจิกิจฉานี้ความหมายกว้างมาก แต่เขาไม่สอนกันในโรงเรียนบาลี; เขาสอนแคบๆ นิดเดียวว่าลังเลและสงสัย. ทุกอย่างมันมาจากความลังเลและสงสัย ซึ่งมาจากความไม่รู้, ถ้ามีความไม่รู้แล้วมันก็จะทำอะไร? ฉะนั้นพอตื่นนอนขึ้นมาแล้ว มันก็มีวิจิกิจฉา จัวเจียดเสียแล้วว่า วันนี้จะทำอะไรดี? มันก็ลังเลว่าวันนี้จะทำอะไรดี? บางทีจะเลือกเอาแต่ งานที่สนุกเกลียดงานที่ไม่สนุก. ตื่นนอนขึ้นมาแล้วก็ลังเลอยู่ว่างานที่เราทำวันนี้หรือจะ ทำอยู่วันนี้มันจะเป็นอย่างไร? มันจะเป็นไปทางไหน? ทางได้หรือทางเสื่อม? บางทีมันก็เป็น ลังเลด้วยโรคที่มีอยู่ ว่ามันจะหายหรือไม่หาย? วันนี้มันดีขึ้นหรือเลวลง?

ถ้าเป็นพ่อบ้านแม่เรือน ก็ลืงเลลวงหน้าว่า เด็กๆจะเป็นอย่างไร? เงินทองจะเป็นอย่างไร? ข้าวของจะเป็นอย่างไร? บางคนมันเก่งถึงขนาดว่า วันนี้จะโชคดีหรือโชคร้าย? มันโง่มากขนาดนั้น. พอดีนนอนขึ้นมามันก็ลืงเลเสียแล้วว่า วันนี้จะโชคดีหรือจะโชคร้าย? จะจริงเหมือนที่หมอทำนายไว้หรือไม่? อย่างนี้เป็นต้น. คนที่เรานัดไว้หรืออะไรที่เรากำหนดไว้จะมาไหม? จะทำงานตามที่นัดกันไว้ไหม? มันก็เป็นเรื่องลืงเล. มันจะผิดหวังอะไรบ้าง? ที่เป็นเจ้าเป็นนาย เป็นผู้บังคับบัญชา จะมาวันไหน? เพราะว่าทำร่องรอยไว้ตั้งแต่เมื่อวาน, วันนี้จะมารูปไหน? วันนี้จะต้องทำอะไรก่อน? ทำอะไรทีหลัง? ทำอะไรอย่างไร? สารพัดอย่างนี้. แต่เขาไปเรียกชื่ออย่างอื่น, เขาไม่เรียกว่าวิจิกิจฉานิวรณ์, แต่ตัวแท้ของมันคือวิจิกิจฉานิวรณ์. มันสงสัยลืงเลในสิ่งที่จะเกิดขึ้น หรือในตัวเองนั่นแหละ; ลืงเลในตัวเอง ในสิ่งที่จะเกิดขึ้นแก่ตัวเอง ร้อยแปดอย่างเลย.

นี่พอดีนนอนขึ้นมา บางที่ยังไม่ทันลุกจากที่นอน จิตมันก็ปรุงๆเป็นเรื่องนั้นเรื่องนี้; แล้วที่มากที่สุด ที่เรีอรั้งที่สุด ก็คือตัววิจิกิจฉา. ตัวกามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทตะ อุทธัจจกุกกุจะ นั้นไม่ค่อยมีขอบเขตกว้างขวาง ยึดเยื้อเรีอรั้งพัวพันกันนุงนังเหมือนกับตัววิจิกิจฉา. ท่านทั้งหลายสังเกตดูให้ดีเถอะ, วิจิกิจฉา. แม้แต่ความหวังแล้ว มันก็ไม่แน่ใจว่าจะได้ตามความหวัง มันก็เป็นทุกข้ออยู่เพราะความหวัง นั้นมันก็คือวิจิกิจฉานั่นเอง, คือมันไม่แน่ใจว่าจะได้ตามความหวัง, แล้วใครบ้างที่ไม่อยู่ด้วยความหวัง. ปุณฺชนคนธรรมดามันก็อยู่ด้วยความหวัง, แล้วมันก็กลัวแต่ว่าจะผิดหวัง, ลืงเลแต่จะผิดหวัง? มันก็ผิดหวังจริงๆด้วย ไม่ใช่กลัวเปล่า; เรียกว่า นิวรณ์วิจิกิจฉานี้มันเต็มอยู่ในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่แรกตื่นนอนขึ้นมาก็มีมากมายหลายอย่างได้.

แล้วก็อย่างที่พูดมาแล้วว่า พอดีนนอนขึ้นมา มีนิวรณ์ครบทั้ง ๕ ประการได้ : น้อมไปในทางกามบ้าง, น้อมไปในทางที่ไม่ชอบใจใคร อะไรรออยู่บ้าง, จิตห่อเหี่ยวหดหู่บ้าง, จิตฟุ้งไม่เป็นปกติบ้าง, แล้วก็เต็มไปด้วยวิจิกิจฉาต่างๆนานา ในทุกเรื่องทุกราวของการทำงานที่กำลังผูกพันกันอยู่, นี่คือนิวรณ์ มันเหลือประมาณ มันเลวร้ายเหลือประมาณ,

มันกว้างขวางเหลือประมาณ. ลองคิดดูที คำณวนดูที ถ้าเราไม่มีนิเวศน์เหล่านี้ เราจะสบายสักเท่าไร; ถ้าจิตของเราเกลี้ยงๆสงบเย็น เกลี้ยงจากนิเวศน์เหล่านี้ เราจะมีความสุขสบายสักเท่าไร.

นิเวศน์มีขึ้นบ่อยและง่ายเพราะอะไร?

แม้เดี๋ยวนี้เราก็เป็นไข้ทางจิตใจอยู่ตลอดเวลา คือนิเวศน์; มันเป็นความทุกข์ทรมานสักเท่าไร.

[นิเวศน์มีขึ้นตามอนุสัยมากน้อย.]

ถามว่า *ทำไมจึงเป็นอย่างนี้? ทำไมจึงเป็นอย่างนี้?* คำตอบว่า *ตามนิสัยสันดาน, จริตนิสัยหรืออนุสัย.* นิสัยสันดานทุกคนก็มีเป็นของประจำตัวกันทุกคน, ความคิดแบบนี้เป็นนิสัยสันดาน ตามมากตามน้อย แล้วแต่ว่าอะไรมันมาก : นิสัยทางกามารมณ์มาก, หรือว่านิสัยทางพยาบาทขัดเคืองมาก, หรือว่านิสัยทางจิตไม่อยู่กระว่องกระรายนั่นมันมาก, หรือว่านิสัยทางที่ไม่มีความรู้อันเพียงพอที่จะตัดสินใจให้มันเด็ดขาดลงไปอย่างแจ่มแจ้ง.

เรื่อง อนุสัย เคยพูดมาแล้วนะ อาตมาพูดมาจนเรียกว่ามันมากแล้ว แต่ว่าจะยังคงจำกันได้หรือไม่? *อนุสัย* นั้นแหละมันคือ *นิสัยสันดาน* : เรามีกิเลสเป็นความโลภครั้งหนึ่ง ก็สร้าง *อนุสัยสันดานโลภไว้* เก็บไว้หน่วยหนึ่ง, หลายหนเข้ามันก็หลายหน่วย ก็มี *นิสัยโลภ*; มีความโกรธครั้งหนึ่ง ก็มี *อนุสัยปฏิฆะ* โกรธขัดแค้นเก็บไว้ในสันดานหน่วยหนึ่ง, หลายครั้งก็หลายหน่วย; ทีนี้เราเียง สะเพร่าทำอะไรไปโดยไม่มีสติสัมปชัญญะนี่ มันก็เกิด *อวิชชาอนุสัย*, *อวิชชาอนุสัย-อนุสัยแห่งอวิชชา* ขึ้นมาหน่วยหนึ่ง ทุกครั้งที่มันทำอะไรอย่างเียงๆ. เียงครั้งหนึ่งสร้างอวิชชาไว้หน่วยหนึ่งเป็นอนุสัย, โกรธครั้งหนึ่งสร้างปฏิฆะไว้หน่วยหนึ่ง เป็นอนุสัย, กำหนดยินดีครั้งหนึ่ง ก็สร้างราคะไว้หน่วยหนึ่งสำหรับ

เป็นอนุสัย. มี *ราคานุสัย* *ปฏิฆานุสัย* *อวิชขานุสัย* สามชื่อนี้ คือสันดานที่สร้างสะสมขึ้นมาจาก โสกะ โทสะ โมหะ.

เมื่อในสันดานมันมีอนุสัยแล้ว มันก็ขึ้นมา ระเบิดขึ้นมาเป็นนิรวณฺ์, เหมือนกับไอระเหยที่ขึ้นมาจากของบูดเน่าที่หมักหมมอยู่ข้างล่าง มันก็ขึ้นมา. ในนิสัยสันดานมันเต็มไปด้วยราคานุสัย ปฏิฆานุสัย อวิชขานุสัย ตามจริตสันดานนิสัยของบุคคลนั้น ว่ามีอย่างไหนมาก มีอย่างไหนน้อย เป็นนิสัยไปเลย; นิรวณฺ์ก็ออกมาจากนิสัยหรือจริตในสันดานซึ่งในทางธรรมะเรียกว่า *อนุสัย* แปลว่า *สิ่งที่ตามนอน*, ตามนอน นอนตาม ตามนอน อยู่ในสันดาน พร้อมทั้งจะเกิด เพราะความเคยชินเหลือประมาณ. ที่นี้พอตื่นนอนขึ้นมาไม่ได้ทำอะไรเลย มันก็ปรุงออกมาเป็นนิรวณฺ์อย่างนี้ได้.

[นิรวณฺ์มีขึ้นเพราะมีอารมณ์ค้างหรืออำนาจสิ่งแวดล้อม.]

ที่นี้ข้อต่อไป หรือว่าเพราะมีอารมณ์ค้าง, อารมณ์ค้างเมื่อวาน หรือเมื่อใกล้ๆ นี้ เมื่อหัวค่ำอะไรก็ได้ อารมณ์ค้าง, พอตื่นนอนขึ้นมา มันก็มีนิรวณฺ์เหล่านี้ได้อย่างง่ายดายที่สุด เพราะมันเก็บอารมณ์ค้างเอาไว้; หรือว่า *ตามอำนาจของสิ่งที่กำลังแวดล้อมอยู่*, มีอะไรแวดล้อมอยู่ในทางกาย ในทางจิต มันแวดล้อมอยู่ ตื่นนอนขึ้นมา มันก็เกิดนิรวณฺ์อย่างนี้ได้.

[มีนิรวณฺ์เก่งเพราะไม่ได้อบรมในการควบคุมนิรวณฺ์ และวิจิกิจฉานิรวณฺ์ยิ่งแผ่กว้างไปทั่ว.]

ที่นี้ถ้าจะพูดสรุปก็จะพูดว่า เพราะว่าเราไม่เคยได้รับการอบรมเพื่อจะควบคุมนิรวณฺ์ในแง่ของศาสนาก็ดี, ในแง่ของวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีก็ดี; **“เด็ก”** คนนี้ไม่ได้รับการอบรมอย่างถูกต้อง ดังนั้น **“เด็ก”** คนนี้ จึงมีนิรวณฺ์เก่ง. ตามปกติ

* คำว่า “เด็กคนนี้” ในย่อหน้านี้ ไม่ได้มุ่งหมายเฉพาะว่า เด็กๆ ในความหมายทั่วไปเท่านั้น แต่มุ่งหมายกว้างถึงผู้ใหญ่ หนุ่มสาว เฒ่าแก่ ที่มีนิรวณฺ์เกิดเก่งๆ เป็นต้น ซึ่งเรียกว่า “เป็นเด็ก” ในภาษาธรรมนั่นเอง, ด้วย. เข้าใจกว้างดังนี้ จะไม่สงสัยว่าทำไมองค์บรรยายจึงพูดเพียงว่าเด็กมีนิรวณฺ์เก่ง เพราะคนทั่วไปก็ล้วนมีนิรวณฺ์เก่งเหมือนกัน. - ผู้จัดทำต้นฉบับ.

ธรรมดาก็มีนิเวศน์เก่ง พอตื่นนอนขึ้นมา ยังไม่ทันลุกจากที่นอน มันก็มีนิเวศน์ได้ครบถ้วน เพราะว่า "เด็ก" คนนี้ ไม่เคยได้รับการอบรมมาอย่างถูกต้อง ในการที่จะดำรงจิตใจ ควบคุมจิตใจทั้งในทางศาสนา หรือในทางวัฒนธรรมทั่วไป, จึงมีผลว่า พอตื่นนอน ขึ้นมาก็มีนิเวศน์ครบทั้งห้า. และมีนิเวศน์ที่เรียกว่า วิจิติจณา นั้น เดือดพล่านเป็นวงกว้าง ไปทั่วโลก ก็ยังได้, แล้วแต่มันจะมีความรู้มีการศึกษา มีขอบเขตของการกระทำเท่าไร.

มันเป็นนิเวศน์ มันส่งขึ้นมาจากส่วนลึกของสันดานคืออนุสัย, เหมือนกับว่ามี ปุออยู่ในรู มันก็มีดินเป็นขุยๆ เม็ดๆอยู่ที่ปากรูซึ่งมันส่งขึ้นมา. หรือว่าตรงนี้มีน้ำร้อน อยู่ใต้ดิน มันก็ส่งไอร้อนขึ้นมา, ตรงนี้มีขี้ของเนาอยู่มันก็ส่งกลิ่นเหม็นขึ้นมา. มันเป็นตัว นิเวศน์ที่มากลุ่มรวม, แล้วก็ในลักษณะทำให้รำคาญ ไม่ถึงกับตาย แต่มันก็เป็นเหตุให้เกิด โรคภัยไข้เจ็บได้; แต่ลำพังนิเวศน์เหมือนกับมาตอมให้รำคาญ. ถ้าเปรียบเทียบแล้วมันก็จะ เหมือนกับว่าแมลงหวี่มาตอมตามากกว่า ไม่ใช่เสียมากัด, เสียมากัดที่เดียวมันก็ตาย; แต่ว่าแมลงหวี่มาตอมตา คุณลองคิดดูเถอะ, เคยถูกมาแล้ว มันก็รำคาญเหลือประมาณ มันตอมไม่หยุด, จะตบเสียให้ตายมันก็ตบไม่ถูก แล้วมันก็ตอมตาอยู่เรื่อย. นี่มันอยู่ใน ขนาดที่ว่าให้ความทุกข์ที่ทรมาณด้วยเหมือนกัน.

แล้วดูให้ดีแล้ว มันก็ดึงจิตไปทางโน้นที่ ดึงจิตไปทางนี้ที่, ดึงจิตไปทางโน้นที่ อยู่ตลอดเวลาที่นิเวศน์ตัวไหนมันเข้ามา. นิเวศน์ตัวนี้เข้ามาดึงไปทางนี้, นิเวศน์ตัวโน้น เข้ามาดึงไปทางโน้น นิเวศน์ตัวนั้นเข้ามาดึงไปทางนั้น เป็นการดึงจิตให้หันไปหันมาอยู่กับ นิเวศน์เหล่านั้น.

ทั้งหมดนั้นมีความหมายแห่งวิจิติจณานิเวศน์ทั้งนั้นหลายสิบอย่าง; แต่รู้ไว้ เถอะว่าเราไม่ได้เรียกชื่อมันอย่างนั้นในนักธรรมบาลี ในคำสั่งสอน เขามักจะเรียกชื่อเป็น อุกปิเลสอย่างอื่น ๆ จนเราไม่เข้าใจว่า นี่คือนิววิจิติจณานิเวศน์.

นิวรรณ์มีความร้ายกาจและน่ากลัว.

เอาละ, ขอให้พิจารณากันต่อไปอีกหน่อยหนึ่ง เรื่อง ความร้ายกาจของนิวรรณ์ เพราะอาตมาสังเกตเห็นว่า ท่านทั้งหลายไม่เห็นว่ามันร้ายกาจ, ไม่เห็นว่ามันน่ากลัว โดยเฉพาะพระเถรกรรมฐานเห็นเป็นเรื่องเล็กน้อย, เห็นนิวรรณ์เป็นเรื่องเล็กน้อย หารู้ไม่ว่านั่นคือเรื่องศัตรูที่รบกวนมนุษย์อยู่ตลอดชีวิตทั้งโลก. มันไม่เล็กน้อย มันก็กำจัดยากเห็นไหม? มันทำสมาธิไม่สำเร็จ, ทำสมาธิสำเร็จกันกี่คน? พวกนักวิปัสสนาทั้งหลาย ทำวิปัสสนาสำเร็จกันกี่คน? แล้วที่ว่าไม่สำเร็จนั้นมันไม่มีเรื่องอื่น มันมีแต่เรื่องเอาชนะนิวรรณ์ไม่ได้. ดังนั้น มันไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย.

วิจิกิจฉานี้เป็นนิวรรณ์ที่ร้ายกาจ เหนียวแน่นหนักแน่น ยึดเยื่อเรื้อรัง นุงนัง ยิ่งกว่านิวรรณ์ใดๆ, ขอให้รู้จัก. แล้วเราก็ไปเรียกชื่อกันอย่างอื่นเสีย ไม่เรียกชื่อว่าวิจิกิจฉาเสียก็มี; เช่นเรียกชื่อว่าความหวัง ความวิตกกังวล ความอาลัยอาวรณ์ ความอิจฉาริษยา, ที่แท้มันก็คือวิจิกิจฉานิวรรณ์. ทำไมเราจะต้องอิจฉาริษยาคนอื่น ก็เพราะว่าลึกลงไปในข้อที่ว่า มันจะมาเล่นงานเรา มันจะดีกว่าเรา มันจะอยู่เหนือเรา ก็อิจฉาริษยามันไว้ก่อน. นี่คือมันไปเรียกชื่ออย่างอื่น; แต่ตัวที่แท้ของมัน ก็คือวิจิกิจฉานิวรรณ์นั่นเอง. ขอให้สังเกตดูให้ดี, ให้รู้จักไว้ให้ดี ๆ.

นิวรรณ์ ๕ เหมือนแมลงหวี่ ตัวเท่าแมลงหวี่นี้ไม่ได้กัดตายเหมือนกับเสี้อหรือ; แต่มันก็ทำร้ายคนอย่างมากกว่าเสี้อ. ถ้าเข้าใจคำว่า "ยุ่งร้ายกว่าเสี้อ" แล้วก็ นั่นแหละจะเข้าใจคำว่า นิวรรณ์นี้ มันร้ายกว่ากิเลสตามธรรมดาเสียอีก. คำว่า *ยุ่งร้ายกว่าเสี้อ*; อาตมาก็จะพูดว่า *แมลงหวี่ก็ร้ายกว่าเสี้อ* เพราะว่าเสี้อมันไม่ได้มากัดเรามากินเราเลย; แต่แมลงหวี่มาดอมตาเราให้รำคาญ พอถึงฤดูแมลงหวี่. เดียวนี้ไม่รู้ว่ายหายไปไหนหมด, แต่พอถึงฤดูแมลงหวี่แล้ว มันก็รำคาญ มันดอมจนตาบวม. มันทำร้ายคนทุกเวลา คือมันเกิดได้ทุกเวลา นิวรรณ์นะ แล้วมันเกิดได้ทุกกรณีแห่งการงาน, เกิดได้ทุกระดับของชีวิต ทุกเพศทุกวัย ทั้งเพศหญิง เพศชาย ทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งคนแก่

คนเฒ่า; นิรวรณรบกวนทรมาณเหลือประมาณ อย่างนี้.

นิรวรณทำให้เกิดโรคทั้งกาย จิต วิญญาณ.

ความรบกวนของนิรวรณนี้ ทำให้เกิดโรค เกิดอันตราย, เรียกว่าเกิดโรคก็แล้วกัน ทั้งทางกาย ทั้งทางจิต ทั้งทางวิญญาณ; ทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ สามคำนี้ไม่ต้องอธิบายกันอีกแล้ว เพราะว่าได้อธิบายมามากมายแล้ว มันเป็นโรคทางกาย เป็นโรคทางจิต เป็นโรคทางวิญญาณ; จะเรียกว่าความเสียหายทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ ก็ยังได้เหมือนกัน.

นิรวรณเกิดขึ้นแล้ว ให้เกิดโรคทางกาย คือเสียหายทางกาย; เช่นเป็นโรคประสาทรบกวน อย่างนี้ก็เป็นเรื่องฝ่ายกาย ยังไม่ถึงฝ่ายจิต, หรือถ้ามันถึงมีทณะ มีจิต หุดหู่ จิตอ่อนเพลียละเหี่ยละห้อย มันก็มีโรคทางกายขึ้นมาแล้ว เช่นว่ามันขับรดชนกัน แหละ มันขับรดลงคลองแหละ, ถ้านิรวรณอันนี้มันครอบงำ มันก็มีผลเลวร้ายทางกาย เกิดขึ้นแล้ว, คนขับรดพอมิรวรณข้อนี้ มันก็ขับรดชนกัน หรือขับรดลงคลอง; มีอะไรผิดเรื่อย ๆ ไป จนกระทั่งเป็นโรคประสาท.

ที่นี้ โรคทางจิต ถ้ามีนิรวรณแล้วทำสมาธิไม่ได้หรือทำสมาธิไม่ได้, ตั้งใจจะพัฒนาจิตให้เป็นสมาธิ เป็นฉาน เป็นอะไรก็ตาม ทำไม่ได้ เพราะโรคนิรวรณ เพราะโรคที่เกิดมาจากนิรวรณ; แม้จะหลับให้สนิทก็ทำไม่ได้, แม้จะมีความสุขเกลี้ยงเกลามาแห่งจิต มันก็ทำไม่ได้ มันเป็นโรคทางจิต.

ที่นี้ โรคทางวิญญาณ คือโรคทางสติปัญญา; ถ้านิรวรณครอบงำแล้ว คนนั้นจะเป็นคนที่ไม่สติสัมปชัญญะ ไม่มีปัญญา จะเป็นคนสะเพร่าโง่งเง่ากระทั่ง ๆ เรื่อยไป กระทั่ง ๆ บ้าบุญบ้าสวรรค์แหละ, นี่จะเป็นคำด่าอีกกรรมัง. อาตมาก็กลัวอยู่เสมอ พุดอะไรเลยขอบเขตแล้วจะโกรธเอาว่าด่า, ถ้าว่าโรคนิรวรณมันเป็นไปทางวิญญาณมากเข้า นาย

คนนี้จะต้องโง่งงเรื่อยๆขึ้นไป จนกระทั่งบ้ำบุญบ้ำสวรรค์อะไรนั่น. อันนี้เป็นโรคหรือไม่เป็นโรค บ้ำบุญบ้ำสวรรค์นะ, ถ้ามันเป็นโรค มันก็คือผลของนิวรรณ์ มันทำลายระบบวิญญาณ ระบบปัญญา.

โรคประสาทเป็นต้น มาจากนิวรรณ์รกวน.

เอ้า, ดูกันเองสิ, ผู้ที่เป็นหมอเข้าใจดีกว่าอาตมา, เขาก็คงจะช่วยบอกได้, เดียวนี้เราเป็นโรคอะไรกันบ้าง? เป็นโรคประสาท เป็นโรคจิต ในประเทศไทยวันก่อน ได้ยินว่าหลายแสนคน, โรคจิตหลายหมื่นคน โรคประสาทหลายแสนคน. อาตมาไม่เชื่อ เข้าใจว่าเป็นล้านๆคนนะโรคประสาทนะ ใน ๕๐ ล้านคนนี่ จะต้องมีเป็นโรคประสาทกัน สักล้านสองล้านคน.

โรคประสาทเหล่านั้น มันมาจากนิวรรณ์รกวนทั้งนั้นแหละ, รกวนเรื่อยๆ มาเรื่อยๆมาๆ จนคนเหล่านั้นต้องเป็นโรคประสาท, แล้วก็เป็นผู้หญิงโดยมาก. นี่โรคประสาทถ้ามันเกิดขึ้นในโลกมีเท่าไร ก็มีมูลเหตุมาจากนิวรรณ์, แล้วมันก็ทำให้กินข้าวไม่อร่อย ไม่เท่าไรมันก็เป็นโรคกระเพาะอาหารเรื้อรัง เพราะนิวรรณ์ที่รกวนนั้นแหละ ทางประสาทนั้นแหละ, มันก็เป็นโรคกระเพาะอาหารเรื้อรัง มันหายไม่ได้ ถ้าว่านิวรรณ์ยังไม่เกลี้ยงไปจากจิตใจแล้ว โรคกระเพาะเรื้อรังก็หายไปไม่ได้.

ความดันโลหิตสูง นี่เป็นที่เห็นได้ชัดว่า พอนิวรรณ์รกวนมาก ความดันมันก็สูง แม้ว่ามันจะมีเหตุอย่างอื่นให้ความดันสูงก็มี แต่ว่าสูงเพราะนิวรรณ์รกวนนี่ชัดกว่าสิ่งใด, จะเป็นโรคเบาหวาน, จะเป็นโรคผิดปกติของการควบคุมสิ่งเหล่านี้ ก็เพราะว่าจิตใจมันขุ่นมัวเศร้าหมองยุ่งเหยิง ด้วยอำนาจของนิวรรณ์, แล้วเป็นโรคหัวใจ นี่เป็นโรคละเอียดอ่อน โรคหัวใจที่เป็นกันมาก.

อาตมาอยากจะอวดดีสักหน่อยตรงนี้ว่า ที่มันเป็นน้อยๆเพราะว่าควบคุม

นิเวศได้อยู่บ้าง, ไม่อย่างนั้นอาจมาตายแล้ว, ตายแล้ว ไม่ได้มานั่งพูดอยู่อย่างนี้. ถ้าควบคุมนิเวศไม่ได้บ้าง มันจะต้องเป็นโรคความดัน เป็นโรคเบาหวาน เป็นโรคหัวใจ ตายแล้ว, ไม่ได้มานั่งพูดอยู่อย่างเดียวกัน; เพราะว่ามันควบคุมนิเวศได้บ้างตามสมควร, มันเอาชนะได้ตามสัดส่วนที่ว่าไม่ต้องเป็นโรคเหล่านี้. แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังต้องระวังอยู่นะ เดียวนี้ ระวังจะตายคาธรรมาสันอยู่เหมือนกันเดี๋ยวนี้, สังเกตดูอาการยังต้องระวังอยู่มาก, คอยระวังจิตไม่ให้วิปริต ไม่ให้ผิดปกติ เมื่ออะไรแทรกแซงเข้ามา. อยากจะพูดว่า แม้กระทั่งโรคมะเร็ง, โรคมะเร็ง ถ้าคนมีจิตดีไม่มีนิเวศรบกวน, คงเป็นโรคมะเร็งยาก; แล้วเป็นแล้วก็จะหายง่าย หายได้ง่าย. แล้วใครที่จะกำจัดนิเวศได้สิ้นเชิงอย่างนี้, เมื่อไม่สนใจเรื่องนิเวศกันเสียเลย; ไม่สนใจว่ามันเป็นเรื่องแรก เรื่องอันตรายเรื่องแรก.

นิเวศเป็นเรื่องแรกที่ต้องรู้จักและจัดการกับมัน.

บางคนที่ฟังอยู่นี้คงจะรำคาญแล้วกระมัง ที่เอาตมาไม่พูดเรื่องอะไร พูดแต่เรื่องนิเวศ; บางทีจะสงสัยว่านี่บ้าแล้วกระมัง พูดเรื่องธรรมะ หรือพูดเรื่องอะไรกันแน่. พูดอย่างนี้, นี่คือการธรรมะแหละ; ขอให้ฟังให้ดี นี่คือการธรรมะ, ที่กำลังพูดนี้แหละ ให้รู้ต้นเหตุของปัญหาคือนิเวศ ไม่บ้าหรอก. คนที่คิดว่าบ้านั้นแหละตัวเอง เพราะมันไม่รู้ว่ามีมูลเหตุมันอยู่ที่ตรงนี้, มูลเหตุมันอยู่ที่ตรงนี้. มองไม่เห็นแล้วว่าเราบ้า, แล้วมันตัวเองที่มันไม่สนใจเรื่องนิเวศ ซึ่งเป็นเรื่องแรกกว่าเรื่องทั้งปวง, ที่จะต้องรู้จักแล้วจะต้องจัดการกับมัน.

ไม่รู้จักนิเวศก็ไม่ได้จัดการกับมัน ทั้งที่มันเป็นเรื่องร้ายกาจที่จะต้องจัดการกับมันโดยตรงและโดยเร็วที่สุด, โดยเฉียบขาดที่สุด, โดยตรงที่สุด โดยเร็วที่สุด โดยเฉียบขาดที่สุด เพราะว่ามันเป็นอาหารของอวิชชา, ใครๆก็เห็นได้ด้วยตนเอง แม้ว่าเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัส.

สาวกที่ดีของพระพุทธเจ้านั้นไม่เชื่อใคร, ไม่เชื่อแม้แต่พระพุทธเจ้า, เขาจะต้องมองเห็นอย่างนั้นเสียก่อนแล้วเขาจึงเชื่อ. พุทธอย่างนี้คนโง่ๆก็หาว่าจ้วงจาบพระพุทธเจ้า; แต่ที่จริงเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าท่านต้องการ ว่าอย่าเชื่อทันทีแม้ฉันพูด, แม้พระพุทธเจ้าพูดท่านก็ว่าอย่าเชื่อทันที *ดูให้เห็นว่ามันเป็นอย่างนั้นแน่แล้วหรือได้ทดลองแล้วว่ามันเป็นอย่างนั้นแน่แล้ว จึงค่อยเชื่อ*; นั่นแหละเป็นสาวกที่ดีของพระพุทธเจ้า. เดียวนี้พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า นิวรรณ์เป็นอาหารของอวิชชา เราก็ไม่เชื่อทันที; ดูนิวรรณ์เกิดเมื่อไร ความโง่ครอบงำได้ง่ายที่สุดเวลานั้น, พอนิวรรณ์ครอบงำจิตเมื่อไร อวิชชามาครอบงำจิตได้ง่ายที่สุด, เราก็เชื่อ, เชื่อความเห็นเองของเราได้ แล้วก็ตรงกับที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส.

ถ้าอย่างนี้พระพุทธเจ้าท่านพอใจ เพราะว่าคนที่มันเชื่อเสียเลย เชื่อทันที ไม่ดูไม่แล ไม่คิดอะไร มันก็โง่, มันเป็นคนโง่ มันจะเห็นอย่างนั้นไม่ได้หรอก, จะเห็นอย่างพระพุทธเจ้าตรัสไม่ได้ เพราะมันยอมเชื่อเสียแล้ว, แล้วมันก็ไม่คิดเสียแล้ว ไม่ใคร่ครวญสอบสวนเสียแล้ว นี่เพราะเหตุที่ว่า เราได้ฟังมาอย่างไร เรามาใคร่ครวญสอบสวนอย่างนั้นๆ จงเห็นจริง : เออ, ก็จริง แล้วก็เชื่อ.

ฉะนั้น เราจะต้องเชื่อตัวเอง ที่ตรงกับที่พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า นิวรรณ์เป็นอาหารของอวิชชา, นิวรรณ์สร้างโอกาสให้แก่อวิชชา, อวิชชาจะมากครอบงำเราเมื่อจิตเรามีนิวรรณ์; สำคัญหรือไม่สำคัญ, การพูดเรื่องนิวรรณ์นี้เป็นเรื่องมีเหตุผลหรือไม่มีเหตุผล, เป็นเรื่องบ้าหรือเป็นเรื่องดี, ช่วยกันคิดดูหน่อย.

นิวรรณ์มันเป็นอาหารของอวิชชา. ทีนี้ ปฏิจจสมุปบาทมันตั้งต้นที่อวิชชา; ถ้าเราควบคุมอวิชชาได้ เราก็ควบคุมปฏิจจสมุปบาทได้. ปฏิจจสมุปบาทตั้งต้นที่อวิชชา ดับลงก็เพราะดับอวิชชา; ถ้าเราไม่ให้อาหารแก่นิวรรณ์ อวิชชามันก็ยากที่จะเกิด หรือยากที่จะอยู่ได้. *นิวรรณ์เป็นอาหารของอวิชชา; ฉะนั้นทำลายเสียให้หมด จิตเกลี้ยงแจ่มใส สะอาด สว่าง สงบ ว่องไว รวดเร็ว มันก็ดีที่สุดในการที่จะมีชีวิตอยู่.*

ทำไมไม่สนใจกับแม่ของอวิชา หรือสหายของอวิชา คือนิเวศน์. นิเวศน์เป็นแม่ของอวิชา คือให้โอกาสที่จะเกิดอวิชา, นิเวศน์นี้เป็นสหายของอวิชา เพราะหล่อเลี้ยงอวิชา. อวิชาจะไม่สิ้นไป ถ้านิเวศน์ในเรื่องนั้นมันยังอยู่, นิเวศน์เรื่องใดยังอยู่ อวิชาในเรื่องนั้นไม่อาจจะสิ้นไป; เราจึงเปรียบเทียบเสมือนว่ามันเป็นสหายของอวิชา, เราก็ทำลายมารดาของอวิชา ทำลายสหายของอวิชาด้วยการกำจัดนิเวศน์, แล้วท่านยังไม่สนใจ พอเอามาพูดให้ฟัง กลับว่าเป็นเรื่องไม่จำเป็น เป็นเรื่องไม่มีเหตุผล อย่างนี้เป็นต้น.

กำจัดนิเวศน์ได้ตามวิถีธรรมชาติ และวิธีทางศาสนา.

เอาละ, สรุปความว่า นิเวศน์เป็นเรื่องแรก เป็นสิ่งแรกที่จะต้องรู้จักในบรรดาเรื่องที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน. ในชีวิตประจำวันมีก็เรื่องๆ, ที่จะแก้ปัญหาลำบากเหล่านี้แล้ว ต้องรู้จักเรื่องนิเวศน์เป็นเรื่องแรก. เราจะต้องกำจัดมันทั้งตามวิถีทางธรรมชาติ; ตามธรรมชาติเราจะกำจัดมันได้อย่างไร? เราไม่รู้ธรรมะ เราไม่รู้ศาสนา, แต่ว่าเราควบคุมจิตใจให้หยุด ให้นิ่ง ให้แก่เลี้ยงไปตามความสามารถ อย่างคนที่ไม่ได้รู้เรื่องศาสนา นี้ก็ยังมี. *นี่กำจัดนิเวศน์ได้ แม้ตามวิถีตามธรรมชาติ ก็ยังได้.*

แล้วก็มาถึง วิธีทางศาสนา คือทำกรรมฐาน สติปัฏฐาน ซึ่งรวมทั้งสมถะและวิปัสสนาอยู่ในตัว. มีระเบียบที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้แจ่มแจ้ง ชัดเจน ครบถ้วนแล้วก็ปฏิบัติ มันจะกำจัดนิเวศน์. แล้วเราก็สร้างเป็นวัฒนธรรมประจำบ้านเรือน ให้ลูกเด็กๆ ที่มันจะเกิดขึ้นและโตออกมา ให้ได้รู้จักดำรงจิตใจ ให้รู้จักคิด รู้จักนึก ชนิดที่จะเอาชนะนิเวศน์ได้เสียตั้งแต่ยังเด็ก; เด็กคนนี้ก็โตขึ้นอย่างเฉลียวฉลาด เหมาะสมที่จะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์, จะไม่ทำความหนักอกหนักใจให้แก่บิดามารดา, ถ้าว่าวัฒนธรรมในบ้านเรือนเกี่ยวกับเรื่องนี้ มันถูกต้อง. เดียวนี้พอแม่ของเขาเองมันยังไม่สนใจ, แล้วมันยังจะไปชอบนิเวศน์บางสิ่งบางอย่างเสียอีก; ก็ล้มเหลวหมด.

เรามีวัฒนธรรมประจำชาติ คืออย่างแบบชาวพุทธ, แล้วมันจะเป็นการขจัดสิ่งเลวร้ายในจิตใจทุกชนิดอยู่ในตัวมันเองแหละ; จะทำกันอย่างไรโดยละเอียด, โดยเฉพาะวิธีทางศาสนานั้น, จะได้วินิจฉัยกัน พุดกัน ในโอกาสข้างหน้า แล้วคงจะหลายครั้งของการบรรยายเป็นแน่นอน.

การบรรยายในวันนี้สมควรแก่เวลาเสียแล้ว สมควรแก่เร็วแรงของอาตมาเสียแล้ว, มันเหนื่อยแล้ว, ก็ต้องขอยุติการบรรยาย เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายท่านจะได้สวดบทธรรมะเป็นคุณสาธยาย ให้ท่านทั้งหลายได้ฟัง แล้วเกิดความรู้ความเข้าใจเป็นกำลังในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อกำจัดสิ่งเลวร้ายคือนิรรมให้สูญสิ้นไปตามลำดับต่อไป.

พุทธธรรมประยุกต์

— ๒ —

ลานหินโค้ง ๑๔ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่องที่ต้องรู้จักต่อจากเรื่องนิวรรณ์ คือเรื่องกิเลสและอนุสัย.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๒ ในวันนี้ เป็นอันว่าอาตมาก็จะได้กล่าว เรื่องพุทธธรรมประยุกต์ ต่อไปตามเดิม, คือต่อจากครั้งที่แล้วมา; แต่มีหัวข้อย่อยเฉพาะในวันนี้ว่า เรื่องที่ต้องรู้จักต่อจากเรื่องนิวรรณ์คือเรื่องกิเลสและอนุสัย.

ทำความเข้าใจเรื่องประยุกต์ยิ่งไปกว่าการบรรยายครั้งที่แล้ว.

ในที่นี้ขอทำความเข้าใจเป็นพิเศษ แถมจากที่ได้เคยพูดมาแล้ว เพราะว่าบางท่านยังไม่เข้าใจว่า ประยุกต์นั้นคืออะไร? และทำไมจะต้องประยุกต์?

พุทธธรรมประยุกต์ ก็คือ เอาพุทธธรรมมาใช้ให้เป็นประโยชน์. พุทธธรรม เป็นสิ่งที่ประยุกต์ได้ คือใช้ให้เป็นประโยชน์ได้, แต่เราไม่ได้เอามาทำให้เป็นประโยชน์; ปัญหามันเลยไปถึงว่า เราไม่ได้ใช้ธรรมะให้ถูกต้อง ไม่ได้ใช้พระพุทธศาสนาให้ถูกต้อง, คือไม่มีการประยุกต์พระธรรมมาใช้ให้ถูกต้อง ตรงตามความมุ่งหมายของพระธรรม.

: เมื่อเด็ก ๆ ถูกดึงเข้ามาในพุทธศาสนา.

ท่านลองนึกดู ชาติมาพูดทำนองทองเพื่อจะให้เห็นว่า ทำไมจึงต้องพูดถึง เรื่องประยุกต์? เราเมื่อเด็ก ๆ พ่อแม่ หรือใครก็ตามเถอะ ดึงเราเข้ามาสู่พระศาสนา เข้ามาสู่พระธรรมนี้ เขาบอกเราว่าอย่างไร? ไม่เคยมีพ่อแม่คนไหนดึงลูกมาสู่พระศาสนา นี้ โดยบอกว่า "มาดับทุกข์ มาดับทุกข์." ถ้าชวนเด็ก ๆ มาดับทุกข์ มันก็สั้นห้วน, ก็ต้องชวนว่า "ไปทำบุญ แล้วก็ไปสวรรค์." เด็ก ๆ ได้รับคำพูดบอกกล่าวเรื่องพระศรีอาริย์มาตั้งแต่ เด็ก ๆ, มาปฏิบัติธรรมะ มาสู่ศาสนานี้ มาไหว้พระไหว้เจ้า สวดมนต์ภาวนา จะได้บุญ แล้วจะไปสวรรค์. เด็ก ๆ ไม่เคยได้รับคำบอกเล่าว่า "มา, มาดับทุกข์กัน." ไม่มีพ่อแม่คนไหนชวนเด็ก ๆ มาดับทุกข์ เพราะถ้าชวนมันก็ไม่เอา และมันจะไม่รู้ว่าจะต้องดับไปทำไม, มันไม่เห็นว่ามีคามทุกข์.

แต่เรื่องพุทธศาสนามีแต่เรื่องทุกข์กับดับทุกข์, ข้อนี้ขอให้รับรู้ และยึดถือไว้ เป็นหลักว่า พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เองว่า "แต่ก่อน ๆ มาก็คดี เดียวนี้ก็ดี ฉันทบัญญัติขึ้น สอนเฉพาะเรื่องทุกข์กับเรื่องดับทุกข์เท่านั้น." ท่านไม่ได้สอนเรื่องสวรรค์หรือเรื่องศาสนา พระศรีอาริย์ หรือเรื่องอะไรเป็นต้น; ท่านจะสอนแต่เรื่องความทุกข์ กับความดับทุกข์.

ทีนี้เราเมื่อเด็ก ๆ ถูกดึงเข้ามาในพุทธศาสนานี้ เพื่อได้สวรรค์, เพื่อได้ความสุข ชนิดที่เด็ก ๆ ก็เข้าใจได้ว่ามันเป็นอย่างไร. ครั้นมาถึงตอนนั้นก็กลายเป็นว่า ต้องมาทำการดับทุกข์กันเสียแล้ว, ไม่ใช่เพื่อได้ความสุข ได้สวรรค์กันง่าย ๆ เหมือนอย่างที่เคย คิดตั้งแต่แรกเสียแล้ว มันคล้ายกับว่าถูกหลอกเอาทีเดียว. ทีแรกเขาชวนว่ามากินขนม มากินของอร่อย ๆ กัน, แต่พอเขามาแล้วชวนให้เขาโกน ทำนา ขุดดิน ไม่ใช่มากินของ

อรรอยๆกันเสียแล้ว, เพราะว่าเรื่องดับทุกข์นี้มันไม่ใช่เรื่องเอร็ดอรรอยสนุกสนาน เหมือนที่เด็ก ๆ เขาคาดเขาฝันไว้ในใจ.

ข้อนี้ขอให้ทุกคนย้อนถึงความหลังว่า เมื่อเราได้รับการชักจูงให้เข้ามาสู่ศาสนา นี้ ในครั้งแรกนั้น เราถูกเขาชักจูงมาในลักษณะเช่นไร? แล้วเดี๋ยวนี้เอาตมากำลังบอกให้ท่านทั้งหลายทำอะไร? ดูมันจะเป็นคนละเรื่อง; เช่นว่าชวนมากินขนม, แล้วกลายเป็นมาถูกใช้ให้ขุดดิน ทำไร่ ทำนา ทำเรือก ทำสวน เป็นต้น. มันจะโทษใครก็ไม่ได้เสียแล้ว มันเป็นการตั้งต้นที่ขัดแย้งขัดขวางกันมาอย่างนั้นเอง. เป็นอันว่าเดี๋ยวนี้เราโตแล้ว เราเข้ามาเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาถึงขนาดนี้แล้ว; เราจะต้องทำต่อไปอย่างไรต่างหาก จะไม่มัวมาทะเลาะว่า ที่แรกชวนมากินขนม แล้วทำไมมาใช้ให้ขุดดิน ชวนมาขุดดินทำงาน เหน็ดเหนื่อย.

: ดับทุกข์ในพุทธศาสนาเป็นเรื่องเหนือสวรรค์.

เป็นอันว่า ต่อไปนี้มันก็ต้องเป็นเรื่องดับทุกข์แล้ว ไม่ใช่เรื่องมาเล่นหัวสนุกสนาน หรือว่าไปสวรรค์อย่างที่คาดฝันกันไว้แล้ว. ถ้าจะพูดว่า ไปสวรรค์มีสวรรค์ต่อเมื่อดับทุกข์แล้ว มันก็ไม่ค่อยตรงนักหรอก, เพราะว่าดับทุกข์ในพุทธศาสนา นี้ มันไม่ใช่เรื่องสวรรค์ มันกลายเป็นเหนือหรือพ้นสวรรค์ไปเสียอีก; พูดอย่างหยาบคายก็ว่า ทั้งนรกทั้งสวรรค์เราก็เตะมันทิ้งไปให้ห่าง ไม่ให้เข้ามาหาตัวเลย, ไม่ใช่เรื่อง; ไม่ไปนรกแล้วก็ไม่ต้องการสวรรค์ แต่ต้องการจะอยู่อย่างไม่มีอะไรบงกชจิตใจ.

พูดเท่านี้ ก็ฟังออกแล้วว่า ในสวรรค์ก็มีเรื่องบงกชจิตใจ ไม่มีว่าง ไม่มีเวลาพักผ่อนด้วยเหมือนกัน. เราจะต้องดับความทุกข์โดยประการทั้งปวง. เด็กก็ไม่เคยสนใจว่าความทุกข์เป็นอย่างไร จนโตเป็นผู้ใหญ่เดี๋ยวนี้ก็ได้สนใจว่าความทุกข์เป็นอย่างไร หรือจะต้องดับมันทำไม?

พอเอาตมาชักชวนมาเพื่อการดับทุกข์ที่เรียกว่า "ธรรมประยุกต์" นี้คือใช้

ธรรมะให้เป็นประโยชน์, นี่มันเป็นเรื่องของการดับทุกข์โดยตรง. มันเลยยังขาดเป็นช่องว่างอยู่ตั้งหลายอย่าง; คือเด็ก ๆ หรือพวกเรานี้ ไม่ได้มองเห็นว่าชีวิตนี้เป็นทุกข์, แล้วเป็นสิ่งที่ดับได้, แล้วจะต้องดับด้วยพระธรรมหรือศาสนา; มันมุ่งหวังแต่ความสุขในสวรรค์หรือไปโลกพระศรีอารียกัมเสียโดยไม่ต้องทำอะไร แล้วก็มีความสุขสูงสุดอยู่ที่นั่น ซึ่งเดี๋ยวนี้ในทางธรรมะถือว่าเป็นเรื่องเด็กเล่น.

: ความสุขที่แท้จริงทางพุทธศาสนา.

ความสุขสนุกสนานทางอายตนะนั้นนะ เป็นเรื่องเด็กเล่น ไม่มีค่า ไม่มี ความหมายอะไร. ความสุขที่แท้จริงอยู่ที่ว่า มีจิตใจสงบเยือกเย็น เป็นสุข เพราะสงบเยือกเย็น ไม่มีอะไรมากวนจิตใจให้หนัก ให้ร้อน ให้มีดมัว; แล้วก็ใช้เวลาเหล่านั้น ทำประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สนุกไปเสียทีเดียว. เฮ้! กลับใช้คำว่าสนุกอีกแล้ว แต่มันสนุกคนละแบบ. สนุกเรื่องกิน เล่น เอร็ดอรรอย อย่างลูกเด็ก ๆ นั้นมันสนุกไปแบบหนึ่ง. สนุกในการที่มีชีวิตที่เป็นประโยชน์ ทำประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน เหมือนกับหลังไหลออกมาทีเดียว นี่มันสนุกคนละแบบนะ. ดูให้ดี สนุกแบบหลังนี้แหละ คือจะต้องประยุกต์ หมายความว่า ทำให้มันสำเร็จเป็นประโยชน์เต็มตามที่ควรจะต้องการ.

: จะประยุกต์อย่างไรจึงจะได้รับประโยชน์จากพระธรรม.

ดังนั้นขอให้สนใจคำว่า "ประยุกต์" ๆ; ที่จริงก็ไม่อยากจะใช้คำฟุ้งยาก ๆ อย่างนี้ แต่มันก็ไม่มีคำอะไร, และเดี๋ยวนี้ก็พอจะกล่าวได้ว่า คำว่า "ประยุกต์" ๆ นี้ มันเป็นที่เข้าใจกันเป็นส่วนมากแล้วว่า ทำให้สำเร็จประโยชน์ตามที่มันควรจะทำ หรือใช้ให้มันสำเร็จ ประโยชน์ตามที่มันจะใช้ได้, ให้ดำเนินไปจนถึงที่สุด ของสิ่งที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ : นี่ก็คือคำว่า "ประยุกต์." สิ่งเหล่านั้นประยุกต์ได้ คือธรรมะนี้ ประยุกต์ได้และควรประยุกต์ หรือต้องประยุกต์, เราจึงจะได้รับประโยชน์จากพระธรรม แล้วความเป็นพุทธบริษัทของเราก็จะไม่เป็นหมัน.

ถ้าเราไม่ได้รับประโยชน์จากพระธรรมหรือพระศาสนาแล้ว ก็มีพระศาสนาอย่างเป็นทางการ มีพระธรรมอย่างเป็นทางการ. มันน่าจะอายที่ว่ามันขาดทุนยิ่งกว่าอะไร, แล้วมันหลอกตัวเองละเมอๆไปอย่างนั้นแหละ ว่ามันมีประโยชน์ที่สุด ดีที่สุด ประเสริฐที่สุด, แต่แล้วก็ไม่เป็นประโยชน์อะไร; นั่นคือข้อที่ว่ามันประยุกต์ไม่ได้ : พูดยังเด็กๆเข้าใจก็ต้องพูดว่า "ประยุกต์นี้ทำให้มันสำเร็จประโยชน์ถึงที่สุดของสิ่งนั้นๆ". เช่น เด็กๆก็พอจะมองเห็นได้ว่า เรากินข้าวเปลือกไม่ได้, เรากินข้าวเปลือกไม่ได้ เราต้องทำให้เป็นข้าวสาร, เป็นข้าวสารก็ยังกินไม่ได้ เราก็คงทำให้เป็นข้าวสุกมันจึงจะกินได้; การทำให้มันสำเร็จประโยชน์ยิ่งขึ้น ๆตามลำดับนี้แหละ เรียกว่า "เรื่องประยุกต์." มันกลายเป็นหน้าที่ที่จำเป็นขึ้นมาทีเดียว, ถ้าไม่ประยุกต์คือใช้ให้เป็นประโยชน์ตามลำดับแล้ว มันก็เป็นหมัน.

จะมีเงิน มีทอง มีข้าว มีของ มีทรัพย์สมบัติอะไรก็ตาม ถ้าไม่รู้จักประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์มันก็เป็นหมัน. เดียวนี้ธรรมชาติของเราก็กำลังเป็นหมัน คือเราไม่ได้ประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ คือดับทุกข์, เพราะเราถูกชักชวนมาสู่ธรรมะนี้เพื่อดี มีบุญ ได้สวรรค์ สุข สนุกสนาน ได้โลกพระศรีอารียะไรกันที่นี่, ไม่ได้เคยฟังว่ามาดับทุกข์กัน. แล้วความหมายมันคนละรูป : อันหนึ่งมันเป็นฝ่ายบวก เป็น Positive ว่า มาเอาความสุขสนุกสนาน แล้วอันหนึ่งว่ามาดับทุกข์ ดับทุกข์มันเป็นฝ่ายลบ เป็นฝ่ายที่น่าเกลียด น่ากลัว น่ารำคาญ น่าเบื่อหน่าย; เลยคาราคาซังกันมาจนบัดนี้ ไม่ได้ประยุกต์ให้ธรรมะนั้นเป็นประโยชน์แก่ตน.

อาตมาเห็นว่า ถึงเวลาแล้ว มันสมควรแล้ว ที่จะต้องมีการประยุกต์ธรรมะให้ถึงที่สุด. เราเรียนกันมานานแล้ว, เราฟังกันมานานแล้ว, เราอ่านกันมานานแล้ว, แต่ก็ยังไม่ถึงที่สุดของประโยชน์ที่ควรจะได้รับ.

ที่นี้ก็จำเป็นจะต้องประยุกต์ คือทำให้มันสำเร็จประโยชน์เต็มที่ตามที่มันควรจะได้รับ. เมื่อเป็นที่ยุติว่า "ประยุกต์ธรรมะนั้น ก็คือดับทุกข์" ทำการดับทุกข์, สมตาม

ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า "ฉันไม่ได้พูดเรื่องอะไรอื่น นอกจากเรื่องทุกข์กับเรื่องความดับทุกข์" เดียวนี้ก็เป็นการยืนยันว่าจะมีเรื่องการดับทุกข์.

[บททวนการบรรยายครั้งที่แล้วมา ไปจนถึงหน้า ๓๕.]

นิรวณต้องรู้จักก่อนการทำการดับทุกข์.

ทีนี้จะดับอย่างไร? ความทุกข์อยู่ที่ตรงไหน? เด็กๆไม่อาจจะชี้ได้ว่า ความทุกข์อยู่ที่ตรงไหน? บางทีก็จะเห็นแต่เพียงหยาบๆตื้นๆว่า ไม่เงิน ไม่มีสตางค์ซื้อขนม แล้วมันก็เป็นทุกข์, เท้านี้มันยังไกลกันนัก กับความทุกข์ที่เขาจะต้องรู้จัก. ความที่ไม่สงบเย็นแห่งจิตใจ ไม่เป็นอิสระเกลี้ยงเกลา เขา สะอาดแห่งจิตใจ นี่แหละเรียกว่า ความทุกข์, มีอยู่หลายชั้นหลายระดับ; เราจะต้องจัดสิ่งเหล่านั้นออกไปทุกชั้น และทุกระดับจากจิตใจ จึงจะเรียกว่า การดับทุกข์.

: นิรวณ มีสิ่งที่เป็นปัญหาเฉพาะทำสมาธิไม่ได้.

ทีนี้ในครั้งที่แล้วมา อาตมาพูดถึงเรื่องการดับทุกข์โดยหัวข้อว่า สิ่งที่ต้องรู้จักก่อนสิ่งใดในชีวิตประจำวัน คือนิรวณ. ในการที่จะดับทุกข์ด้วยธรรมประยุกต์นี้ มีสิ่งที่จะต้องรู้จักในชีวิตก่อนสิ่งใดก็คือนิรวณ. นิรวณนั้นเป็นลักษณะของความทุกข์ทั่วไปซึ่งมีอยู่จริง, แต่เราก็ไม่สนใจ. การเรียนในโรงเรียนก็ได้พูดถึงว่าเป็นปัญหา ว่านิรวณนี้เป็นปัญหาในชีวิตประจำวัน; เอาไว้เป็นปัญหาต่อเมื่อจะทำสมาธิแล้วทำไม่ได้ เพราะนิรวณรบกวน; คล้ายๆกับว่าเรื่องนิรวณนั้นเป็นปัญหาของคนที่จะทำสมาธิ; และจะเกิดเป็นปัญหาขึ้นมาก็ต่อเมื่อจะทำสมาธิ. นี่มันเรื่องหลับตาพูด; มันต้องมองให้เห็นว่านิรวณนั้นมันเป็นเรื่องรบกวนตลอดเวลา, เป็นความทุกข์ตลอดเวลาอยู่ในชีวิตประจำวัน; แล้วก็ได้พูดอธิบายกันมากแล้ว ในการบรรยายครั้งแรกนั้นว่า "ต้องรู้จักสิ่งที่มีอยู่จริงเป็น

สิ่งแรกคือนิวรรณ์", แล้วก็ค่อยรู้จักสิ่งทีเนื่องต่อกันไปๆตามลำดับ.

: นิวรรณ์คือสิ่งที่รบกวนจิตใจอยู่ตลอดเวลา.

ท่านทั้งหลายก็ได้เคยได้ยินได้ฟังคำว่า "นิวรรณ์" ๆ แต่ให้ความหมายแก่สิ่งนี้น้อยนัก, ไม่ได้มองเห็นว่ามันเป็นสิ่งที่รบกวนจิตใจอยู่ตลอดเวลา จึงต้องขอโอกาสพูดเรื่องนี้กันให้มากที่สุด, จนให้พบเรื่องนี้; ให้พบสิ่งนี้โดยประจักษ์และโดยครบถ้วนสมบูรณ์. แล้วก็รู้ว่าความทุกข์มันอยู่อย่างนี้ๆ แล้วเราก็จะได้ดับทุกข์กันไปตามลำดับ. ขอรบกวนว่าดู "นิวรรณ์" กันอีกทีเถิดว่า มันเป็นที่รบกวนอยู่ตลอดเวลาอย่างไร?

: วิจิกิจฉานิวรรณ์รบกวนตลอดเวลาอย่างไร?

ยกตัวอย่างเพียงสักเรื่องเดียวก่อน โดยรายละเอียดสักเรื่องเดียวก่อนว่า เราจะไปธุระที่ไหน, เรามีธุระที่จะต้องทำกับใคร, ที่ใด, อย่างไรโดยอย่างไรนั้นนะ มันตั้งต้นกันอย่างไร? เราก็ต้องมี*ความคิดถึงธุระนั้น* แล้วเราก็มีนิวรรณ์ข้อที่ ๕, คือนิวรรณ์ที่ร้ายกาจที่สุดนั่น คือนิวรรณ์ข้อที่ ๕ ได้แก่ความสงสัยลังเล.

พอเราเตรียมตัว จะออกจากบ้านไปธุระเรื่องนั้น มันก็มีนิวรรณ์ว่าจะสำเร็จหรือไม่สำเร็จ. นี่ขอให้เอาเรื่องจริงมาพิจารณากันว่า เมื่อเราจะ*เตรียมตัวจะออกไปจากบ้าน* เพื่อธุระเรื่องใดเรื่องหนึ่ง, เราก็มีนิวรรณ์ คือความสงสัยลังเลว่ามันจะสำเร็จหรือไม่สำเร็จ มันวุ่นอยู่ในใจ แต่ใครก็ไม่มองมันเป็นความทุกข์, มันจึงมีอยู่ได้อย่างสบายในจิตใจนั้น. *พอออกจากบ้าน* ไปทำรถ ทำเรือ จะไปขึ้นรถ ไปลงเรือ, มันก็ยังเต็มอยู่ด้วยความลังเลว่า มันจะทันรถหรือไม่ทันรถ? ทันเรือหรือไม่ทันเรือ? เรือมันจะมีหรือไม่มี? นี่เรียกว่า "วิจิกิจฉานิวรรณ์."

ไปนั่งรถอยู่ในรถในเรือแล้ว มันก็มีวิจิกิจฉานิวรรณ์ว่า นี่มันจะปลอดภัยไหม? จะไปถึงที่หมายปลายทางไหม? กระทั่งว่ามันจะถูกจี๊ไหม? อย่างนี้เป็นต้น.

ที่นี้ *ไปถึงสถานีปลายทาง* ก็ยังว่าจะไปถึงบ้านที่เราต้องการจะไปนั้นไหม? จะไปได้อย่างไร? ถูกไหม? ถูกบ้านไหม? ผิดบ้านไหม? พอเรา *ไปถึงหน้าบ้าน* บ้านคนที่เราจะไปจะด้วยนั้นนะ มันก็มีนิเวศน์ มีวิจิตรนิเวศน์ว่า นี่มันถูกบ้านที่เราจะต้องการพูดด้วยหรือไม่? และเขาจะอยู่ในบ้านหรือไม่? เขาจะยินดีพูดกับเราหรือไม่? เขาจะเอาเปรียบเราอย่างไรหรือไม่? *กำลังพูดจาต่อรองอะไรอยู่กับเขาทั้งๆ* มันก็เต็มไปดด้วยนิเวศน์ ในข้อที่ว่ามันจะสำเร็จหรือไม่สำเร็จ? มันจะมีแต่นิเวศน์ว่าจะไม่สำเร็จ. *เสร็จธุระแล้วกลับมาจากบ้านเขาแล้ว* กลับจากบ้านเขาแล้ว ก็มีนิเวศน์ว่า เขาจะทำตามข้อตกลงนั้นหรือไม่? เขาจะบิดพลิ้วอย่างไร? จะมีเรื่องขยายตัวออกไปอย่างไร? *ครั้นมานอนอยู่ที่บ้านเรา* แล้วก็ยังพะวงถึงเรื่องนั้นๆ, ทบทวนถึงเรื่องนั้นๆ ว่ากลัวมันจะไม่เป็นไปตามที่ตกลงกัน.

นี่คิดดู! คิดดูว่าจิตมันเป็นอย่างไร? จิตมันไม่ได้เกลี้ยงเกลา ไม่ได้สงบเย็น ไม่ได้เป็นสุขอะไร. แม้แต่เพียงเรื่องธุระการงานตามธรรมดาสามัญเรื่องหนึ่งเท่านั้น มันยังมีนิเวศน์มากมายอย่างนี้. นี่โดยรายละเอียดเรื่องหนึ่งๆ ซึ่งเอามาพูดให้หมดไม่ไหวหรอก.

: ประเภทของวิจิตรนิเวศน์ในชีวิตประจำวัน.

ที่นี้จะให้ดูเป็นเค้าๆ เป็นพวกๆ เรียกว่ารายละเอียดโดยพวกโดยประเภทในชีวิตประจำวันอีกเหมือนกัน. เราঙ্গেเลในชีวิตประจำวันกันในหลาย ๆ รูปแบบ :- สงสัยঙ্গেเลในความปลอดภัยของชีวิตว่า มันปลอดภัยหรือยัง? ชีวิตของตนเอง ชีวิตของลูกหลาน ชีวิตของลูกเด็กๆ ที่ปล่อยให้มันเล่นอยู่กลางบ้าน ก็ยังเป็นห่วงว่ามันจะไปมีอันตรายอะไร, มันจะไปตกบ่อ หรือมันจะไปรับทุกข์ทรมานอะไร. นี่เรียกว่าเป็นห่วงในความปลอดภัยของชีวิตของตนเอง และของคนที่เกี่ยวข้องด้วย ซึ่งก็มีมากมาย.

ที่นี้ก็นิเวศน์กังวลในเรื่องเศรษฐกิจๆ ซึ่งเป็นกันมาก และเป็นโรคประสาทกันมากก็เพราะข้อนี้ : ในการหาเงิน ในการใช้เงิน ในการเก็บเงิน ในการมีเงิน มันล้วนแต่มีวิตกกังวลว่ามันเป็นไปด้วยดีหรือไม่? ทั้งที่เอาเงินไปฝากในธนาคารที่มีชื่อเสียงที่สุดแล้ว

ก็ยังอดนึกไม่ได้ อดคิดไม่ได้ว่า มันจะมีอะไรเป็นไปอย่างที่ไม่ตรงตามที่เราต้องการ. นี่ปัญหาเรื่องเศรษฐกิจนี้มันก็ทำให้เกิดล้มเหลวตลอดเวลา เหมือนกับว่ามันเป็นหนอนเล็ก ๆ กัดแทะอยู่ในหัวใจ.

ที่นี้นิวรรณ์เรื่องอนามัย ความปลอดภัยปลอดภัยโรคของเราเอง, ของทุกคนที่อยู่ในความรับผิดชอบของเรา, กระทั่งถึงลูกหมา ลูกแมว; นี่มันก็ต้องมีนิวรรณ์.

ที่นี้ก็เป็นเรื่องของเกียรติยศ ชื่อเสียง ฐานะในสังคมของเรา กำลังขึ้นหรือกำลังลง หรือกำลังอยู่ในอันตรายอย่างไร?

ที่นี้ก็มิตินิวรรณ์สงสัยล่งเลเกี่ยวกับมิตรภาพ คือผู้ที่เป็นมิตร เป็นมิตรในบ้านเรือน เป็นมิตรนอกเรือน กระทั่งมิตรใกล้ชิดสนิทที่สุด คือบิดา มารดา ก็ยังสงสัยในความปลอดภัย. คนทั่วไปเขาหวังดีต่อเราหรือไม่? คนที่ต่ำกว่าเราพร้อมที่จะช่วยยกเราขึ้นมา, คนสูงกว่าเราพร้อมที่จะดึงเราขึ้นไปหรือไม่? คนที่เสมอกันจะอยู่เคียงข้างแวดล้อมให้ปลอดภัยหรือไม่? นี่ลองคิดดูว่ามันมีหรือไม่? ถ้ามันมีแล้ว นั่นนะคือนิวรรณ์ตัวที่ ๕ ที่เรียกว่า "วิจิกิจฉา" มันเต็มไปหมด.

ที่นี้ก็นิวรรณ์ถึงเรื่องการพักผ่อนหย่อนใจ ที่ชอบสบายใจ ชอบหาความสบายใจ มันก็ยังไม่แน่ใจว่าพอแล้ว สมควรแก่เราแล้ว มันก็ยังแสวงหาอยู่เรื่อยไป. แล้วก็สงสัยอยู่ว่าจะได้หรือไม่ได้? จนกระทั่งมันนิวรรณ์ถึงกับว่า ไม่รู้จะเอาอะไรดี ไม่รู้ว่าจะหาอะไรมาเล่นมากิน มาสนองความรู้สึกในส่วนนี้. กระทั่งสงสัยตัวเองว่า ภูนี้บ้าหรือดี? ถ้ามันมีความสงสัยตัวเองว่า ภูนี้บ้าหรือดี? ผิดหรือถูก? เป็นคน มนุษย์ หรือเป็นอะไรกันแน่ ก็เรียกว่า วิจิกิจฉาสูงสุดแล้ว.

ที่นี้ยังมีเรื่องอนาคต ถ้ามีความเชื่อในเรื่องอนาคต ก็รบกวนว่ามันจะเป็นอย่างไรในอนาคต? จะไปสวรรค์หรือจะไปนรก? จะไปเกิดรวย เกิดสวย เกิดดีหรือไม่?

เรื่องโลกหน้าของคุณยายเป็นเรื่อง "โรค" ของคุณยาย เกี่ยวกับโลกหน้า มันก็เป็น วิจิกิจฉานนิวรรณ์.

นี่เป็นเค้าโครงใหญ่ ๆ เกี่ยวกับนิวรรณ์ ที่มีอยู่เหลือประมาณ; แต่แล้วก็ไม่รู้จักก็ กลมกลืนกันไปในความไม่รู้จัก แต่มันเป็นการทรมานอยู่ตลอดเวลา, ไม่เท่าไรก็เป็น โรคจิต นอนไม่หลับ เป็นโรคจิต, เป็นบ้า เป็นโรคประสาท.

: ถ้าไม่มีนิวรรณ์ชีวิตของเราจะเป็นอย่างไร?

นี่ลองทบทวนดูสักนิดหนึ่งว่า ถ้ามันไม่มีสิ่งเหล่านี้มันจะเป็นอย่างไร? ถ้าเราจะประยุกต์กันจนไม่มีสิ่งเหล่านี้ เราอยู่สบายดี แล้วก็ทำอะไรได้ผลดีที่สุด ชีวิตเยือกเย็น เป็นประโยชน์ที่สุด มันจะดีหรือไม่ดี? ถ้าต้องการถึงขนาดนี้นั้นแหละ มันเป็นความจำเป็น ที่จะต้องมีธรรมประยุกต์คือใช้ธรรมะให้ถูกต้อง ชำระชะล้างปิดกวาดสิ่งที่เรียกว่า "นิวรรณ์" ทั้งหลายในชีวิตประจำวันออกไปเสีย อย่างที่พูดมา ในการพูดครั้งก่อนว่า พอตื่นนอน ขึ้นมาก็มีนิวรรณ์เต็มไปแล้ว : นิวรรณ์ในทางเพศ ทางกามารมณ์, นิวรรณ์ทางจิตใจโกรธแค้น อยู่กับใคร, นิวรรณ์เพราะจิตมันละเหยละห้อย มันตกต่ำไม่มีสมรรถนะ, หรือบางทีจิตมัน ก็บ้าเป็นฟุ้งซ่านทำอะไรไม่ได้. มีหัวข้อเท่านี้แต่รายละเอียดมันมากมาย หลากสิบหลาย ร้อยอย่างที่เดียว. ถ้าไม่มีนิวรรณ์ชีวิตนี้จะเป็นอย่างไร? อาตมาคิดว่า เพียงแต่ไม่มี นิวรรณ์เท่านั้นแล้วก็ดีวิเศษเหลือประมาณแล้ว, ลองทำให้ได้; เดียวนี้ทำไม่ได้ เพราะ ไม่รู้จักแม้แต่สิ่งที่เรียกว่า "นิวรรณ์". ถ้าจะพูดกันตรงๆก็ต้องพูดว่าบรมโง่งแหละ, ไม่รู้จัก สิ่งที่แวดล้อม เผาผลาญ รบกวณ บดขยี้จิตใจอะไรอยู่ตลอดเวลายังไม่รู้จัก, แล้วจะเอา หน้าไหนมาเป็นพุทธบริษัท ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน. มันไม่มีโอกาสที่จะเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้ เบิกบาน, แม้แต่นิวรรณ์ที่กลุ้มรมอยู่ตลอดเวลา อย่างนี้มันยังไม่รู้จัก; ขอให้ลองคิดดู.

ในครั้งแรกเราจึงมีหัวข้อว่า สิ่งที่จะต้องรู้จักเป็นสิ่งแรกในชีวิตนี้คือ "นิวรรณ์"; ครั้นรู้จักนิวรรณ์แล้วก็ต้องรู้จักประยุกต์คือ "กำจัด". แต่ยังไม่พูดเรื่องประยุกต์หรือกำจัด

นิวรรณ์โดยเฉพาะก่อน; เพราะมันยังต่อเนื่องกับเรื่องกิเลสเป็นเรื่องที่สอง มันต่อเนื่องกัน อยู่โดยหน้าที่การงานของมัน. ดังนั้นการกำจัดสิ่งเหล่านี้ก็เป็นสิ่งที่เนื่องกัน เราเลยรอเอา ไว้พูดคราวเดียวกันให้มันติดต่อเนื่องกันไป และมันฟังง่าย. รู้เรื่องแรกคือเรื่องนิวรรณ์แล้ว ก็รู้เรื่องที่สองถัดต่อมาคือเรื่องกิเลสและอนุสัย; ดังนั้นหัวข้อของการบรรยายในครั้งที่สอง นี้จึงมีว่า "สิ่งที่ต้องรู้จักต่อจากนิวรรณ์ คือกิเลสและอนุสัย".

[เริ่มบรรยายเรื่องกิเลสและอนุสัย.]

เป็นอันว่า วันนี้จะพูดถึงเรื่องกิเลสโดยเฉพาะ; และยังไม่ได้พูดถึงการดับ กิเลส, เพราะว่ายังไม่รู้จักกิเลส หรือรู้จักกิเลสยังไม่เพียงพอ. พูดเรื่องนิวรรณ์ให้รู้จัก นิวรรณ์; พูดเรื่องกิเลสก็เพื่อให้รู้จักกิเลส; แต่ต้องการความรู้จักที่ชัดเจนและครบถ้วน แล้วจึงค่อยพูดถึงเรื่องดับมันโดยเฉพาะ.

กิเลสมีเรื่องต้องศึกษาหลายชั้น (สำหรับรู้เรื่อง-รู้จัก-'ที่มีอยู่จริง').

: กิเลส ๓ หัวข้อที่ต้องพยายามศึกษาจนประจักษ์และเกิดกลัวกิเลสจริงๆ.

ทีนี้ก็จะพูดเรื่องกิเลส สำหรับจะได้รู้จักกิเลสที่มีอยู่จริงยิ่งกว่านิวรรณ์, นิวรรณ์ นี้เหมือนกับมดแมลงที่ไต่ต่อมอยู่ตลอดทั่วตัว ก็ยังไม่รู้จัก. ทีนี้กิเลสนี้เหมือนกับสัตว์ร้าย ที่เข้าไปขบกัดบ่อนอยู่ในภายใน, ก็กลัวว่าจะยังไม่รู้จัก, แล้วบางทีจะชอบเอากิเลสเป็น เกลอเสียด้วยก็มี, เพราะว่ามันมีอะไรบางอย่างที่หลอกให้เป็นอย่างนั้นได้ คนจึงมีกิเลส กันหนาขึ้นๆ. กิเลสก็มีเรื่องที่จะต้องศึกษา โดยหลักที่กล่าวมาแล้วว่า "กิเลสสำหรับ รู้เรื่อง กิเลสสำหรับรู้จัก และกิเลสที่มันมีอยู่จริง".

[หัวข้อ ๓ ข้อสำหรับวัดกับการรู้อะไรในชีวิตประจำวัน.]

จะขอย้ำหัวข้อ ๓ หัวข้อนี้อีกที เพราะว่ามีคนแปลกมาใหม่หลายคน. ขอ
ย้ำว่า ถ้าจะมีอะไร : มีพระพุทธ, มีพระธรรม, มีพระสงฆ์, มีอะไรก็ตามเถอะ; ขอให้ใช้
วิธีสังเกตศึกษาเป็น ๓ หัวข้อ :- ข้อแรก สำหรับรู้เรื่อง ข้อที่ ๒ สำหรับรู้จัก,
ข้อที่ ๓ ตามที่มันมีอยู่จริง เป็นปัญหาอยู่ในใจ. โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องพระพุทธเจ้า.
นี่ช่วยฟังกันสักหน่อยเถอะว่า ท่านยังมีความบกพร่องในเรื่องนี้อย่างไร. พระพุทธเจ้า
สำหรับรู้เรื่องนั้นมันเป็นอย่างหนึ่ง, พระพุทธเจ้าสำหรับรู้จักนั้นมันเป็นอีกอย่างหนึ่ง,
พระพุทธเจ้าชนิดที่ต้องมีอยู่ในตัวเราเท่านั้นมันเป็นอีกอย่างหนึ่ง.

พระพุทธเจ้าสำหรับรู้เรื่อง เราก็ซื้อพุทธประวัติมาอ่านสิ เดียวนี้มีเหลือเฟือ
แล้ว, เรื่องพระพุทธเจ้านี้ไปซื้อมาอ่านได้; ไปซื้อมาอ่านนี้เป็นพระพุทธเจ้าสำหรับรู้เรื่อง
และด้วยการอ่านก็พอ.

ที่นี้พระพุทธเจ้าสำหรับรู้จักนั้นนะ มันไม่ใช่อย่างนั้นเสียแล้ว. เรื่อง
พุทธประวัติมันเป็นเรื่องเกี่ยวกับบุคคลเสียแล้ว; ส่วนพระพุทธเจ้าสำหรับรู้จักนั้นไม่ใช่
บุคคล : พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า "ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา; ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็น
ธรรม". มันต้องรู้จักตัวธรรม แล้วนั่นนะคือพระพุทธเจ้า, มันไม่ใช่เรื่องราวในพุทธประวัติ.

เรื่องในพุทธประวัติจะยาวสักก็สับสนก็ตามใจเถอะ นั่นเป็น *พระพุทธเจ้า
สำหรับรู้เรื่อง*; ครั้นมาถึง *พระพุทธเจ้าสำหรับรู้จัก* นี้จะต้องรู้จักธรรม, ธรรมะ คือกิริยาที่
ปัญญามันทำลายกิเลส ปัญญามันกำจัดกิเลส ทำลายกิเลส. ถ้าเราเห็นข้อที่กิเลส
หรือความทุกข์ดับไป เพราะอำนาจของปัญญานั้นแหละเราเห็นธรรม. ในที่อื่นตรัสระบุไว้
ชัดว่า "ปฏิจจนุปบาท" นั่นแหละคือธรรม : *เห็นปฏิจจนุปบาท คือเห็นธรรม,
เห็นธรรม คือเห็นตถาคต*. เรื่องนี้มีรายละเอียดอยู่ในหนังสือเรื่องปฏิจจนุปบาทแล้ว.
พระพุทธเจ้าสำหรับรู้จัก จะต้องรู้จักจิตชนิดที่ประกอบอยู่ด้วยปัญญา, แล้วกำลังทำลาย
ล้างความทุกข์กิเลสนานาชนิดอยู่ นั่นแหละพระพุทธเจ้าจริง ที่เรียกว่าธรรม : *ผู้ใดเห็น*

ธรรม ผู้มันเห็นตถาคต; ผู้ใดเห็นตถาคต ผู้มันเห็นธรรม. ต้องเห็นจิตชนิดนั้น ซึ่งมันก็ต้องเห็นในตัวเราอีกแหละ.

ทีนี้เมื่อจิตชนิดนั้นไม่มีในตัวเรา เราจะไปเห็นที่ไหนได้ ก็คือเราไม่เห็นพระพุทธเจ้าชนิดที่เรียกว่า "ผู้ใดเห็นธรรม ผู้มันเห็นเรา", ไม่มีเลย : เราไม่มีพระพุทธเจ้าชนิดนี้กันเลย คือไม่มีพระพุทธเจ้าสำหรับจะรู้จัก; มีแต่พระพุทธเจ้าสำหรับรู้เรื่อง. ไม่มีพระพุทธเจ้าที่แท้จริงที่เรารู้จัก แล้วจะเอาพระพุทธเจ้าไหนมาใส่ไว้ในตนเล่า? มามีไว้ในตนเล่า? มันก็ล้มเหลวทั้งเพ เป็นพุทธบริษัทกลวงโพรง; เหมือนกับลูกไม้หรือฟองไข่อะไรที่มันกลวงโพรง ช่างในไม่มีเนื้อหาสาระอะไร นี่จิตใจของพุทธบริษัทชนิดนี้แหละจะต้องประยุกต์, จะต้องรีบประยุกต์ จะต้องรีบประยุกต์ธรรมะ : ให้มีทั้งพระพุทธเจ้าสำหรับรู้เรื่อง ให้มีทั้งพระพุทธเจ้าสำหรับรู้จัก ให้มีทั้งพระพุทธเจ้าสำหรับมีอยู่ในตน.

นี่โดยหลักทั่วไป ขอให้จำไว้ตลอดชีวิตว่า จะมีพระพุทธ, มีพระธรรม, มีพระสงฆ์, หรือมีอะไร, ก็ขอให้รู้จักโดยนัยะ ๓ ความหมายนี้ ว่ามันเป็นของสำหรับรู้เรื่อง นี้อย่างหนึ่ง, แล้วเป็นของสำหรับรู้จักและประจักษ์แก่จิต นี้อย่างหนึ่ง, และเป็นของที่อยู่ในอำนาจของเรา คือเก็บไว้ในใจของเรา อยู่กับเรา คุ้มครองเราอยู่ตลอดเวลา นี่มันอีกเรื่องหนึ่ง : พระพุทธเจ้า ๓ ความหมาย. แล้วก็มันกันแต่ความหมายแรก; แล้วก็เข้าใจว่ามีแล้ว มีครบหมดแล้ว ก็เลยยกหูชูหาง เป็นพุทธบริษัทชนิดกระโดดโลดเต้นยกหูชูหาง แล้วมันจะได้ผลที่ตรงไหนกัน ขอให้ลองคิดดู.

นี่หัวข้อ ๓ หัวข้อ ซึ่งจะจำไว้ สำหรับวัดกับการรู้อะไรต่ออะไรของเราในชีวิตประจำวัน : "รู้เรื่องมัน, รู้จักมัน, ควบคุมมันได้ เอามาไว้ในใจของเราได้".

ทีนี้ก็มาถึงกิเลส : กิเลสสำหรับรู้เรื่อง, นี่ก็อ่านหนังสืออีกแหละ. กิเลสสำหรับรู้เรื่องอ่านหนังสือ, บางคนก็จำได้มาก ท่องได้มาก เป็นเรื่องกิเลสสำหรับรู้เรื่องจากการอ่าน.

ที่นี้พอมาถึงกิเลสสำหรับรู้จัก ไม่มี, กลับเอากิเลสเป็นตัวกุเสีย เอากิเลสเป็นที่รักของกุเสีย ก็เลยไม่รู้จักกิเลส. นี่กิเลสสำหรับจะรู้จักโดยแท้จริงมันกลายเป็นไม่มีแล้วกิเลสที่จะถูกกำจัดมันก็ไม่มีเท่านั้นแหละ. กิเลสที่เราจะต้องกำจัดมันให้สิ้นชากนั้นมันก็ไม่มี เพราะว่าเราไม่รู้จักกิเลส, เรามีแต่กิเลสสำหรับรู้เรื่อง, แล้วมันก็ไม่จับไ้ตัวกิเลสที่แท้จริงได้ มันเป็นเรื่องการท่องจำไปเสีย.

การที่รู้จักกิเลสนี้ ต้องรู้ให้ครบทั้ง ๓ ความหมายแหละดี. กิเลสสำหรับรู้เรื่อง เรื่องราวมันเป็นอย่างไรมากมาย ก็อ่านเสียให้เข้าใจ. กิเลสสำหรับรู้จักก็รู้จักจริงๆ ที่มันอยู่ในจิตใจ มันกัดกินจิตใจอย่างไร. แล้วอีกส่วนหนึ่ง ก็คือ*ปัญหาที่เราจะต้องจัดการกับมัน*, เราจะต้องจัดการกับมันให้ได้, มันเป็นหน้าที่ส่วนที่เป็นหน้าที่ ที่เราจะต้องกำจัดกิเลสนั้นนะ มันก็มีอยู่, เป็นกิเลสส่วนที่เราจะต้องกำจัดมันเสีย; เมื่อเรายังไม่รู้จักมัน, ก็ไม่ต้องพูดหรือถึงการละกิเลส; เราจะละมันไม่ได้ในเมื่อเราไม่รู้จักมัน ดังนั้นเราจึงประยุกต์การละกิเลสไม่ได้ เพราะเราไม่รู้จักมัน.

เราจะต้องศึกษามันจนรู้โดยประจักษ์ทั้ง ๓ ความหมาย แล้วเราก็จะเกิดกลัวกิเลสยิ่งกว่าสิ่งใดๆ; ถ้าขึ้นมาถึงนี้แล้ว เราจะกลัวกิเลสยิ่งกว่าสิ่งใดๆ.

: ปัญหาซ่อนเร้นที่ทำให้เป็นหมันละกิเลสไม่ได้.

เดี๋ยวนี้เราไม่ได้กลัวกิเลส; ไม่เห็นว่ากิเลสเป็นศัตรูร้ายกาจที่สุดของมนุษย์ แล้วก็พอใจที่จะมีกิเลสใช้กิเลสเป็นเครื่องมือ หรือถึงกับรักกิเลสบางชนิด บางความหมายบางส่วนไปเสียอีก รักกิเลสนั้นแหละเป็นอย่างยิ่งที่จะให้มืออยู่กับเรา, โดยเฉพาะกิเลสประเภทที่ทำให้เกิดตัวกู เกิดของกู เกิดความเห็นแก่ตัว ส่งเสริมความโลภ ความโกรธความหลงเหลือประมาณ นี่แหละเรียกว่า *"เรามันรักกิเลส มีกิเลสเป็นตัวเรา"* แล้วจะพูดยังไงได้ว่า "ละกิเลส" เพราะเอากิเลสเป็นตัวเราเสียแล้ว มันก็ละกิเลสไม่ได้. นี่ก็เป็นปัญหาที่ซ่อนเร้นอยู่ ที่ทำให้พวกเราเป็นหมัน; "ทำให้พวกเราเป็นหมัน" อาตมา

ใช้คำอย่างนี้ พวกเราพุทธบริษัทกำลังเป็นหมัน เพราะไม่รู้จักกิเลสที่จะต้องละ ก็ไม่ต้องรู้วิธีละ ไม่รู้การปฏิบัติเพื่อละ. ถ้าปฏิบัติก็ทำตามพิธีพอได้อวดเขา สำนักนั้น สำนักนี้ ปฏิบัติวิปัสสนาละกิเลส; ที่จริงมันไปส่งเสริมกิเลส ใส่เขา ใส่หัว ใส่หาง อะไรให้กิเลส เสียดีกโน้น ไม่ใช่ละกิเลส; ช่วยกันสังเกตดูให้ดี ๆ ว่า ข้อบกพร่องอย่างนี้มันมีอยู่ เลยไม่ได้ละกิเลส.

: หลงเอากิเลสเป็นที่พึ่งแทนพระพุทธเจ้า!.

บางคนก็ผิดมากจนถึงกับเอากิเลสเป็นที่พึ่ง, แทนที่จะเอาพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง. ก็มีอยู่หลายคนแหละที่มาพูดกันที่นี่ เขาว่าถ้าไม่มีกิเลสแล้ว เราจะทำมาหากินได้อย่างไร. เขายังต้องเอากิเลสเป็นที่พึ่งอยู่, เขาคิดว่าถ้าไม่มีกิเลสแล้ว เราจะไม่ทำอะไร เราบอกเขาว่าทำสิ ทำด้วยจิตใจที่ไม่มีกิเลสนั่นแหละ ดีกว่าทำด้วยจิตใจที่มีกิเลส, เขาก็ยังไม่เข้าใจ; เพราะเขาเคยชินมาตลอดเวลา ด้วยการทำอะไรด้วยอำนาจของกิเลส : ทำด้วยความโลภ, ทำด้วยความเห็นแก่ตัว, ยิ่งเอาเปรียบคนอื่นได้ก็ยิ่งพอใจ ถ้าอย่างนี้ มันก็ชอบคุณกิเลสแน่นอน มันก็ชอบคุณของกิเลส รับเอากิเลสเป็นที่พึ่ง ไม่ต้องสงสัย.

นี่คือข้อบกพร่องที่มีอยู่จริง อันตรายที่มีอยู่จริง แล้วเราไม่รู้จัก, แล้วก็ไปวัดเอาเองเถิดว่า เราเป็นโง่สักเท่าไร, เราเป็นคนโง่สักเท่าไร ในการที่เราไม่รู้จักสิ่งนี้หรือปัญหาที่กำลังมีอยู่อย่างนี้; ฮาตมาจึงเห็นว่าเป็นเรื่องที่ต้องเอามาพูดกัน.

ความเหมือนและความแตกต่างระหว่างกิเลสกับนิวรรณ.

เฮ้า, ทีนี้จะขอดำเนินเนื้อเรื่องต่อไปว่า กิเลสเป็นเรื่องที่ ๒ ถัดไปจากเรื่องนิวรรณ รู้จักนิวรรณเป็นเรื่องแรกแล้ว มารู้จักเรื่องของกิเลส; เราก็มาดูความแตกต่างระหว่างกิเลสกับนิวรรณ.

นิวรรณ์ ๕ : กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา. สอนกันในโรงเรียนว่า "มันเป็นนิวรรณ์จะเกิดขึ้นขัดขวางการทำสมาธิ"; ไม่สอนว่ามันกำลังบีบคั้นจิตใจอยู่รอบด้านตลอดเวลา. นี่นิวรรณ์นะไม่รู้จัก แล้วจะไปรู้จักความหมดกิเลสในเมื่อนิวรรณ์หุ้มห่ออยู่ตลอดเวลา.

กิเลสกับนิวรรณ์เหมือนกันในข้อที่ว่า มันเป็นเครื่องเศร้าหมองทรมานชีวิตเหมือนกัน แต่มันต่างกันนะ. ตรงนี้มันเป็นเรื่องที่ต้องฟังให้ดีๆ สังเกตให้ดีๆ, มันออกจะละเอียดอยู่บ้าง.

กิเลสนั้นนะมันมีเจตนา แล้วเป็นตัวเจตนา, กิเลสมันเป็นตัวเจตนา และมีเจตนา ในความรู้สึกที่เป็นกิเลส; กิเลสนี้มันเป็นกรรม, มโนกรรม; แล้วกิเลสนี้มันเกิดด้วยความรู้ชนิดที่มนุษย์พัฒนาขึ้นมาแล้ว จากสัญชาตญาณ ไม่ใช่ระดับสัญชาตญาณ, มันเป็นระดับ*ภาวิตญาณ*. ส่วนนิวรรณ์นั้นมันยังไม่ถึงนั้น : นิวรรณ์เป็นความรู้สึกที่ไม่มีเจตนา. นิวรรณ์เกิดขึ้นมาโดยไม่มีเจตนาปนอยู่หรือกำกับอยู่.

กิเลสมีเจตนา, นิวรรณ์ไม่มีเจตนา; กิเลสเป็นตัวกรรม เป็นมโนกรรม, ส่วนนิวรรณ์ยังไม่เป็นกรรม ยังไม่จัดว่าเป็นกรรม. และนิวรรณ์นี้มาจากสัญชาตญาณ ความรู้สึกตามสัญชาตญาณของสัตว์ที่มีอยู่เอง. นิวรรณ์ทั้งหลายมีได้โดยสัญชาตญาณ; แต่กิเลสมีได้ด้วยภาวิตญาณ คือสัญชาตญาณที่ปรุงแต่งขึ้นมาพอสมควรแล้ว เป็นวิชาความรู้แล้ว จึงจะคิดให้เป็นกิเลสได้. หรือจะพูดว่านิวรรณ์เป็นของที่กรุ่นขึ้นมาจากอนุสัย, จากอนุสัยชนิดที่ไม่รุนแรง; กิเลสมันมาจากอนุสัยที่รุนแรง. ดังนั้นมันจึงต่างกัน. เมื่อมันต่างกัน วิธีกำจัดมันก็ต้องต่างกัน เป็นคนละวิธีกัน คนละระดับ คนละรูปแบบ.

ขอให้พยายามเข้าใจคำที่อาตมากำลังพูดว่า "นิวรรณ์กับกิเลส แม้จะเป็นเครื่องเศร้าหมองจิตด้วยกัน แต่มันต่างกัน" : *นิวรรณ์ไม่มีเจตนา, กิเลสมีและเป็นตัวเจตนา; นิวรรณ์ยังไม่จัดเป็นกรรม ยังไม่จัดเป็นกรรม ไม่เป็นมโนกรรม, แต่*

กิเลส นั้นเป็นมโนกรรม. นิวรรณ์นั้นเกิดมาจากสัจจญาณตามธรรมดาสามัญ ตามสัจจญาณของสิ่งที่มีชีวิต; แต่กิเลสต้องเกิดมาจากภาวิตญาณ คือรู้จักคิด รู้จักนึกให้มากกว่าสัจจญาณจึงจะเป็นกิเลส; ดังนั้นสัตว์เดรัจฉาน จึงไม่ค่อยจะมี เพราะมันไม่มีวิวัฒนาการในส่วนนี้. คนเรามันมีวิวัฒนาการในส่วนนี้มาก มันจึงคิดเก่ง จึงคิดในรูปของกิเลสได้โดยสมบูรณ์. เมื่อรู้ว่ามันต่างกันอย่างไรจะเป็นตรงกันข้ามแล้ว เราก็ต้องมีวิธีละหรือกำจัดมันเกือบจะตรงกันข้ามด้วยเหมือนกัน.

ความเนื่องกันระหว่างกิเลสกับนิวรรณ์.

เมื่อรู้จักนิวรรณ์โดยพื้นฐานดีแล้ว เรื่องถัดมาก็คือเรื่องกิเลส, ขอให้รู้จักเป็นเรื่องที่ต่อจากเรื่องนิวรรณ์. ที่นี้ดูให้ละเอียดอีกนิด ดูต่อไปละเอียดอีกนิดหนึ่งว่า ความเนื่องกันของกิเลสกับนิวรรณ์. นิวรรณ์กับกิเลสนี้ทำอะไรๆ สัมพันธ์กันอยู่ เนื่องกันอยู่. จะดูโดยหน้าที่การงานมันก็สัมพันธ์กัน, โดยวิบากกรรมที่เป็นปฏิริยามันก็ยังเนื่องกัน :-

ข้อแรกที่จะต้องดูให้เห็นว่า นิวรรณ์นี้เป็นอาหารของกิเลส เป็นโอกาสของกิเลส อย่างที่กล่าวไว้ว่า "นิวรรณ์เป็นอาหารของอวิชชา". ประโยชน์นี้พระพุทธเจ้าท่านตรัสเองว่านิวรรณ์เป็นอาหารของอวิชชา, เป็นโอกาสให้เกิดอวิชชา. แต่เดี๋ยวนี้เรามาดูกว้างกว่านั้นว่า นิวรรณ์นั้นเป็นโอกาสให้เกิดกิเลส. เมื่อจิตมีนิวรรณ์นะ โอกาสให้เกิดกิเลสมีง่ายมาก; และเป็นอาหารที่จะหล่อเลี้ยงกิเลสให้มันอยู่ยาวออกไป. *ผู้ที่มากไปด้วยนิวรรณ์ก็เกิดกิเลสง่ายและรุนแรง. ผู้ที่มากอยู่ด้วยนิวรรณ์มันจะเกิดกิเลสง่ายและรุนแรง.*

ที่นี้ผู้ที่มากไปด้วยกิเลส ก็เต็มไปด้วยนิวรรณ์ที่ซ่อนเร้นอยู่ในนั้น; นิวรรณ์ที่ซ่อนเร้นอยู่ในกิเลส เหมือนกับว่าในเลือดแดงๆ มีน้ำอยู่ด้วยนะ เหมือนกับว่าน้ำแท้ๆ มันซ่อนอยู่ในโลหิตสีแดง, เราไม่เห็นน้ำ เราเห็นโลหิตสีแดง เราก็ไม่เห็นน้ำแท้ๆ ที่มันซ่อนอยู่ในเลือดสีแดง. ฉะนั้น *ในกิเลสของมันมีนิวรรณ์ซ่อนอยู่ด้วย ในฐานะเป็นอาหาร*

เครื่องหล่อเลี้ยงกิเลส, แต่เรามองไม่ค่อยจะเห็น หรือมองไม่เห็นเอาเสียทีเดียว ก็เลยไม่รู้ความจริงของเรื่องนี้. สรุปความว่า กิเลสกับนิเวศมันทำอะไรสัมพันธ์กันอยู่อย่างนี้.

กิเลสกับอนุสัยของกิเลส.

[ไม่รู้จักตัวเอง คือไม่รู้จักนิเวศ กิเลส อนุสัย, ไม่อาจดับทุกข์ได้.]

ทีนี้ดูให้ไกลไปกว่านั้นก็ว่า กิเลส กับอนุสัยของกิเลส. ข้อนี้ก็ต้องพูดและเคยพูด และยังจะต้องพูดอีกต่อไปว่า *รู้จักกิเลสแล้วต้องรู้จักอนุสัยด้วย*; เข้าใจว่าที่นั่นอยู่ที่นี้หลายคน นึกได้และยังจำได้ว่าได้เคยพูดไปแล้วอย่างไร? แต่คนมาใหม่คงไม่รู้และนึกไม่ได้ หรือนึกไม่ออกและไม่รู้เรื่อง. ขอให้รู้จักคำว่า *กิเลส* กับคำว่า *อนุสัย* ให้ดีที่สุด :-

[กิเลส รูปแบบหรือลักษณะของกิเลส ๓.]

กิเลส คือมโนกรรมที่พลุ่งขึ้นมาในรูปของโลภะ โทสะ โมหะ : ถ้าพลุ่งขึ้นมาในลักษณะที่จะรวบรวมเอามาเป็นของตนก็เรียกว่า "โลภะ"; ถ้าพลุ่งขึ้นมาในลักษณะที่จะทุบทำลายล้างสิ่งนั้นๆ เสีย ก็เรียกว่า "โทสะ"; ถ้าพลุ่งขึ้นมาในลักษณะที่โง่งมไม่รู้ว่าจะทำอะไรดี ก็เรียกว่า "โมหะ" ก็ทำผิดๆ ไปตามแบบของโมหะ.

รูปแบบของกิเลสมันจำได้ง่ายว่า ถ้ามันเป็นความรู้สึกชนิดที่เอาเข้ามาหาตัว ก็เป็น *โลภะ* หรือ *ราคะ*, ถ้ามันจะผลัดออกไปหรือทำลายเสียก็เป็น *โทสะ* หรือ *โกธะ*, ถ้ามันไม่รู้จัก มันวนเวียนอยู่รอบๆ สงสัยอยู่วนเวียนอยู่ในสิ่งที่ตนสงสัย แล้วก็ทำไปก็ทำผิดๆ นี้ก็เรียกว่า *โมหะ*. โลภะ โทสะ โมหะ โดยเนื้อหาหรือใจความของมันไม่เหมือนกัน ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน : พวกโลภะจะเอาเข้ามาหาตัว, พวกโทสะจะตักลับออกไป, พวกโมหะก็วนเวียนอยู่รอบๆ เพราะมันไม่รู้ว่าจะทำอะไรดี. ลักษณะอย่างนี้เรียกว่า "กิเลส", เรียกว่า กิเลส.

[อนุสัย รูปแบบลักษณะของอนุสัย ๓.]

ที่นี่พอมีกิเลสขึ้นมาครั้งหนึ่ง มันทิ้งรอยไว้เป็นความเคยชินที่จะเป็นเช่นนั้นอีก ส่วนนี้ต่างหากเรียกว่า "อนุสัย". ความเคยชินที่จะเกิดกิเลสเช่นนั้นอีก เรียกว่า "อนุสัย": ความเคยชินที่จะเกิดความโลภอีก เรียกว่า "ราคานุสัย" หรือราคะอนุสัย, ความเคยชินที่จะเกิดโทสะอีก นี้เรียกว่า "ปฏิฆานุสัย" หรือ "ปฏิฆะอนุสัย", ความเคยชินที่จะเป็นโมหะอีก นี้เรียกว่า "อวิชขานุสัย".

อนุสัยนี้ แปลว่า *นอนตาม* หรือ *ตามนอน*; คือมันเหมือนกับว่าตามนอน, แต่มันจะเป็นของตามนอนโดยแน่นอน โดยแน่นอนนั้นไม่ได้ มันผิดหลัก เพราะมันเป็นของเกิดดับ, แต่มันเหมือนกับว่าตามนอน นอนคอยอยู่ นอนรออยู่ จึงเรียกว่า *อนุสัย* คือ ความเคยชินที่จะเกิดกิเลสชนิดนั้นอีก เรียกว่า "อนุสัย".

สำหรับราคะ เรียกว่า อนุสัยสำหรับเกิดราคะ ก็เรียกว่า "*ราคานุสัย*"; สำหรับโทสะก็เรียกว่า อนุสัยสำหรับเกิดโทสะ เรียกว่า "*ปฏิฆานุสัย*", แม้ชื่อจะแปลกออกไปว่า ปฏิฆะก็คือความโกรธนั่นเอง; สำหรับจะงอ้งกันอีกก็เรียกว่า อนุสัยสำหรับโมหะก็คือ "*อวิชขานุสัย*". ได้เป็น ๓ รูปแบบ คือ ราคานุสัย ปฏิฆานุสัย อวิชขานุสัย. นี้ไม่ใช่ตัวกิเลส; แต่เป็นความเคยชินของกิเลสที่มันเหลือทิ้งไว้ในสันดานหน่วยหนึ่งๆทุกคราวไปที่มันเกิดกิเลส; ฉะนั้นเกิดกิเลสเท่าไรมันก็มีอนุสัยเท่านั้น เหลือเอาไว้สำหรับเป็นความเคยชินที่จะเกิดกิเลสชนิดนั้นได้อีกอย่างมากและอย่างรวดเร็ว สะดวกตาย. อนุสัยของกิเลสชื่อใด ก็ทำให้เกิดกิเลสชนิดนั้นได้ง่าย ได้รวดเร็ว ประจำอยู่ในสันดาน.

[ความหมายพิเศษของคำว่า "อนุสัยประจำอยู่ในสันดาน".]

คำว่า "*ประจำอยู่ในสันดาน*", นั้นมันเป็นเพียงสังขารธรรมสำหรับจะปรุงขึ้นมาทันทีทันควัน; ไม่ได้เป็นดุ้นเป็นก้อนที่ไม่เปลี่ยนแปลงนอนอยู่ในสันดาน เหมือนที่เขาพูดว่าเป็นเหมือนขี้ตะกอนนอนอยู่ในสันดาน; นั้นเป็นคำเปรียบนะ อย่าไปถือเอา

ความหมายตรงๆอย่างนั้น. มันไม่มีอะไรที่จะไม่เกิดไม่ดับ นอนนิ่งอยู่อย่างไม่เกิดไม่ดับ, นั้นไม่มีทรอก เป็นไปไม่ได้. เมื่อยังไม่เกิดก็ไม่เห็นแหละ แต่ว่ามันต้องเกิดจึงจะมองเห็น. แต่มันเกิดเร็ว เกิดเร็ว เกิดทันควัน จนเรามองไม่เห็นในส่วนที่มันยังไม่เกิด เพราะไปเห็นที่โรมันก็เกิดแล้วทุกที; มันจะเห็นต่อเมื่อมันเกิดแล้วทุกที.

[เกิดกิเลสหลายหน ก็มีอนุสัยมากขึ้น.]

อนุสัยแปลเป็นไทยง่ายๆว่า ความเคยชินที่จะเกิดกิเลส. เมื่อเรามีอายุมากขึ้น เราเกิดกิเลสหลายหนเข้า อนุสัยมันก็มากเข้ามากขึ้น. เรียกว่าเกิดกิเลสทีหนึ่ง ก็ทิ้งอนุสัยไว้หน่วยหนึ่ง, เกิดกิเลสทีหนึ่งก็ทิ้งอนุสัยไว้หน่วยหนึ่ง. ดังนั้นในสันดานของเราจึงมีราคานุสัยสำหรับจะเกิดกิเลสพวกโลภะมากมาย, มีปฏิฆานุสัยสำหรับจะเกิดกิเลสพวกโทสะมากมาย, มีอวิชขานุสัยสำหรับจะโง่ จะสะเพร่าอันเป็นกิเลสพวกโมหะมากมาย. นั่นคืออนุสัย คือความเคยชินที่จะเกิดกิเลส.

[กิเลสเป็นมโนกรรม, อนุสัยเป็นวิบากและให้นิรวรณและกิเลสเกิดง่าย.]

กิเลสนี้มันเป็นกรรม เป็นมโนกรรมอย่างที่กล่าวมาแล้ว; ส่วนอนุสัยนั้นมันเป็นวิบากที่เก็บไว้ เราไม่จัดเป็นตัวกรรม. กิเลสเป็นตัวกรรม. อนุสัยนั้นเป็นวิบากของกรรมที่เก็บไว้ เก็บไว้ จนเป็นความเคยชิน, แล้วก็ทำให้เกิดนิรวรณได้ง่าย : เกิดนิรวรณได้ง่าย จนเกิดนิรวรณอยู่จะทุกขณะจิตก็ว่าได้ในวันหนึ่งวันหนึ่ง. เกิดกิเลสด้วยง่ายด้วย เกิดนิรวรณได้ง่ายด้วย เพราะมีอนุสัย ที่เก็บไว้เป็นความเคยชินในสันดาน.

[นิรวรณขึ้นมาจากอนุสัย อยู่ในระหว่างอนุสัยและกิเลส.]

ส่วน*กิเลส* นั้นมันเป็นตัวกรรม มันก็เป็นสังขารที่ปรุงออกมาจากอวิชา, แล้วก็แวดล้อมผัสสะผสมในผัสสะ เกิดขึ้นในผัสสะ ขยายตัวต่อไปตามลำดับ; ส่วน*นิรวรณ* นี้มันอยู่ในฐานะระหว่างๆจะเป็นกิเลสก็ไม่ใช่ จะเป็นอนุสัยก็ไม่ใช่ แต่มันก็ขึ้นมาจากอนุสัย.

ที่นี่เปรียบอีกที, นิวรรณ์ก็เหมือนกับว่ากรุย กรุยทางแนวทางของอนุสัย ที่มันจะขึ้นมาเป็นกิเลส, หรือเป็นดินขุย เป็นดินขุยเม็ดเล็ก ๆ ที่อยู่ปากกรูของสัตว์ที่มัน ทำดินเป็นขุยๆ อยู่ที่ปากกรู เพื่อให้ใครรู้ได้ว่าในรูนั้นมีตัวสัตว์. นั่นแหละนิวรรณ์มันเป็น เหมือนกับขุยหรือกรุยทางที่อนุสัยมันส่งขึ้นมา สำหรับจะบอกให้รู้ว่าได้นั้นมีอนุสัยและ พร้อมที่จะเกิดกิเลส.

เราสังเกตเห็นได้ในความต่างกันว่า กิเลสนั้นเป็นกรรม; อนุสัยเป็นวิบาก; นิวรรณ์อยู่ในฐานะระหว่างอนุสัยและกิเลส, มันยังไม่เป็นกรรม ยังไม่เป็นกิเลส. รู้จักสิ่งทั้ง ๓ นั้นนั่นแหละ คือ รู้จักตัวชีวิตชนิดที่แท้จริงและถูกต้อง และเป็นประโยชน์แก่การ ดับทุกข์.

[ไม่รู้จักนิวรรณ์-กิเลส-อนุสัย ไม่มีทางดับทุกข์ได้]

เมื่อสิ่งทั้ง ๓ นี้มีอยู่แท้จริง มีอยู่ทั่วเนื้อทั่วตัว เหมือนกับซีโคลที่มีอยู่ทั่วไป ทั้งตัวแล้วยังไม่รู้จัก จะไม่ให้เรียกว่าคนโง่ที่สุด แล้วจะให้เรียกว่าอะไร? แต่ก็ไม่มีใครรู้สึก หรือยอมรับว่าเป็นคนโง่, คือมันโง่จนไม่รู้จักนิวรรณ์ที่เกิดอยู่ตลอดเวลาทุกๆนาที่ หรือ วินาทีก็ยิ่งว่าได้ เพราะเราจะอยู่ด้วยความลึกลับ เป็นวิจิกิจฉานนิวรรณ์ข้อใดข้อหนึ่งอยู่เสมอ ไป, ถ้ามันยังตื่นอยู่ไม่หลับเสีย และบางทีหลับเสียแล้วมันก็ยังฝัน. นี่ขอให้เข้าใจว่ามัน เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง, เกินกว่าที่จะมีอยู่จริง; แต่แล้วเราก็มองไม่รู้จัก แล้วจะมาพูดว่าจะ ประยุกต์การละมันเสีย มันก็เป็นคนพูดเพ้อๆไปเท่านั้นเอง, มากกว่าคนบ้าไปเสียอีก; คือมันจะทำกับสิ่งที่ยังไม่รู้จักนะ. อาตมาคิดว่าคนบ้าต่างๆก็คงทำกับสิ่งที่มันรู้จัก, แต่ที่ คนๆนี้มันจะกระทำกับสิ่งที่มันไม่รู้จัก; เพราะฉะนั้นก็ต้องเป็นคนบ้ายิ่งกว่าคนบ้า เป็นคน โง่ยิ่งกว่าคนโง่. จึงขออ้อนวอน วิงวอน ขอร้อง ท่านทั้งหลายจงรู้จักสิ่งเหล่านี้กันเสีย โดยเร็วเถิด แล้วจะได้ดำเนินการดับทุกข์ได้สืบต่อไป.

ถ้ายังไม่รู้จักนิวรรณ์ ไม่รู้จักกิเลส ไม่รู้จักอนุสัยแห่งกิเลสแล้ว ไม่มี

ทางที่จะดับทุกข์ได้; ก็เรียกว่าไม่รู้จักตัวเองนั่นแหละอย่างยิ่ง, ไม่รู้จักตัวเองอย่างยิ่ง; แล้วก็เอาอะไรมาพูดว่า จะทำประโยชน์แก่ตัวเอง จะดับทุกข์ของตัวเอง นี่มันเป็นไปไม่ได้ เพราะแม้แต่ตัวเองมันก็ยังไม่รู้จัก.

ศึกษาให้รู้จักนิวรรณ์-อนุสัย-กิเลส-กรรม ในกระแสปฏิบัติสมุปบาท.

ที่นี้ก็อยากจะพูดพาดพิงไปถึงเรื่องปฏิบัติสมุปบาท. เรื่องปฏิบัติสมุปบาทนี้ เราเคยพูดกันมานานแล้วหลายปีแล้ว, แล้วก็พูดอยู่เรื่อยๆ; แล้วก็หนังสือก็ทำขึ้นอย่างสมบูรณ์เกี่ยวกับเรื่องปฏิบัติสมุปบาท. ถ้าเราศึกษาเรื่องปฏิบัติสมุปบาทโดยรายละเอียด เป็นลำดับๆไป เราจะรู้จักได้ทันทีว่า อะไรเป็นกิเลส, อะไรเป็นอนุสัย, อะไรเป็นนิวรรณ์, อะไรเป็นกรรม :-

ปฏิบัติสมุปบาทน้ำมันตั้งต้นด้วยอวิชา. ที่นี้นิวรรณ์น้ำมันเป็นอาหารของอวิชา เป็นโอกาสของอวิชา เมื่อจิตอยู่ในภาวะนิวรรณ์ แล้วอวิชาเข้ามาครอบงำจิตนี้ได้โดยง่าย จึงว่านิวรรณ์เป็นโอกาสของอวิชา หรือเป็นอาหารสำหรับหล่อเลี้ยงอวิชา. อนุสัยน้ำมันส่งเสริมให้เกิดการตั้งต้นของปฏิบัติสมุปบาทได้โดยง่าย, เพราะมันพร้อมอยู่ข้างในๆ เป็นอนุสัยทั้งของราคะ โทสะ โมหะ แล้วความเคยชินมันจะดันออกมาแสดงบทบาท. เหมือนกับเอาน้ำใส่ตุ่มมากเข้ามากเข้าๆ ความดันของน้ำที่จะออกมาจากตุ่มมันก็มากเข้าๆ. ถ้ามันมีรูรั่วสักนิดที่ตุ่มนั่นแหละ น้ำมันจะพุ่งฉีดออกมาทีเดียว เพราะมันมีความดันมาก. นี้ด้วยเหตุที่ว่า เรามีอนุสัยที่สะสมไว้มาก มีความดันมาก มันก็จะดันออกมาเป็นปฏิบัติสมุปบาท เป็นกระแสปฏิบัติสมุปบาทซึ่งตั้งต้นด้วยอวิชา นั่นแหละง่ายที่สุด.

อนุสัยที่ดันออกมาภายนอกอย่างนี้แล้วก็เรียกว่า "อาสวะ". ส่วนที่มันยังเก็บกดไว้ข้างใน เรียกว่า "อนุสัย" ส่วนที่มันดันออกมาได้ภายนอก กลับออกมาอีกครั้ง

เป็นกิเลสนี้ก็เรียกว่าอาสวะ. ถ้าหมอดอนุสัยก็หมดอาสวะ; ถ้าหมดอนุสัยแล้วก็ไม่เกิดกิเลสอีกแหละ คือไม่มีอาสวะชนิดที่จะดันออกมา. นี่วิชาเป็นประธานของปฏิจ-สมุปบาท ซึ่งปรุงขึ้นมา หรือไหลออกมาได้ง่าย เพราะมันมีอนุสัยเป็นเดิมพันมาก เหลือเกินอยู่ในสันดาน.

ศึกษาเรื่องปฏิจสมุปบาทแล้ว ขอให้สนใจรู้จักนิวรรณ์ กิเลส อนุสัย อาสวะให้เห็นชัดอยู่ในกระแสแห่งปฏิจสมุปบาทนั้นด้วย. แจงเรื่องปฏิจสมุปบาท ออกเป็นส่วนๆ แล้วก็ดูว่าในส่วนไหนหรือว่าส่วนไหนโดยตรงมันเป็นอะไร : ส่วนไหนเป็น*กรรม* คือเป็นการกระทำทางมโนกรรม เป็นการปรุงแต่งหรือกิเลส; ส่วนไหนเป็น*ผลของกรรม* ซึ่งเป็นความทุกข์. นี่พูดอย่างนี้ท่านทั้งหลายก็พอจะมองเห็นได้แล้วว่า ธรรมะทุกเรื่องมันเนื่องกัน; ธรรมะทุกข้อ ทุกเรื่องมันเนื่องกัน ไม่อาจจะอยู่ตามลำพังได้. เรื่องนิวรรณ์ เรื่องอนุสัย เรื่องกิเลส เรื่องกรรม เรื่อง...มันเนื่องกันหมด; ถ้ามันมาสัมพันธ์กัน เต็มที่แล้วก็เลยเรียกชื่อใหม่ เป็น*กระแสแห่งกิเลสและกรรม* ก็คือ "ปฏิจสมุปบาท".

ชีวิตแต่ละคนเนื่องอยู่กับนิวรรณ์-กิเลส-อนุสัย-กรรมและอวิชา.

[พยายามเห็นสิ่งเหล่านี้จะเป็นพุทธบริษัทที่สามารถประยุกต์ธรรมดับทุกข์ได้จริง.]

ที่นี้ก็ดูว่า เราอยู่ มีชีวิตอยู่ แต่ละวัน แต่ละวัน แต่ละวันนี่มันเนื่องกับสิ่งเหล่านี้อย่างไร. นี่ ช่วยตั้งใจฟังให้ดีๆ ว่า "ในชีวิตประจำวันของเราแต่ละคนนี่มันเนื่องอยู่กับนิวรรณ์ เนื่องอยู่กับกิเลส อนุสัย กรรมและอวิชา". มันก็เลยเรียนธรรมะโดยตรง ธรรมะที่แท้จริง ที่ว่าสำหรับจะรู้จัก, ไม่ใช่เพียงแต่รู้เรื่อง; ต้องเรียนจากชีวิตนี้โดยตรง ในชีวิตเราแต่ละวันๆนี้ : มันมีการปรุงแต่งในภายในอย่างไร? มันมีอวิชาที่แทรกเข้ามาเมื่อจิตมีนิวรรณ์ แล้วก็ปรุงแต่งเป็นอวิชาสัมพันธ์; คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรา สัมผัส รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ เมื่อใด ถ้าโอกาสมันหละหลวม, คือมันมีนิวรรณ์ช่วยสนับสนุนแล้ว อวิชาที่แทรกเข้ามายึดครองสัมผัส,

สัมผัสนั้นๆเป็นอวิชชาสัมผัส : เป็นอวิชชาสัมผัสเมื่อเห็นรูปก็ได้ เมื่อฟังเสียงก็ได้ เมื่อได้กลิ่นก็ได้ เมื่อลิ้มรสก็ได้ เมื่อสัมผัสทางผิวหนังก็ได้ หรือแม้แต่รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจเองก็ได้ มันเป็นอวิชชาสัมผัส คือสัมผัสอารมณ์โลกภายนอกด้วยอวิชชา; แล้วมันก็จะปรุงแต่งเป็นกิเลสตัณหา อุปาทาน กระทั่งเป็นทุกข์ในที่สุด, เป็นทุกข์ในที่สุด.

[อวิชชาในชีวิตประจำวัน.]

ดังนั้นเมื่อไรเรามีความทุกข์เล็กน้อย ชนิดไหน ปรากฏอยู่ในใจ รีบค้นหาดูเถิด. เหมือนกับว่าเลิกเสื้อขึ้นดูเถิด ได้นั้นนะมันมีอะไร? มันจะมีอวิชชาที่เป็นอวิชชาสัมผัส เป็นความโง่เกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นต้นเหตุอยู่เสมอ. ไม่ว่าความทุกข์ชนิดไหน มีต้นเหตุโดยเฉพาะของมันอยู่เสมอ. เราควรจะเรียนรู้กันไว้บ้างว่ามันมีต้นเหตุอะไรบ้าง? ในที่นี้ก็คือ อวิชชาพร้อมที่จะแทรกเข้ามา เมื่อจิตมีนิรวณ. อวิชชาคืออะไร? อยู่ที่ไหน? เป็นปกติ; ก็ว่าอวิชชานี้เป็นธาตุ ธา-ตุ ธาตุตามธรรมชาติอย่างใดอย่างหนึ่ง, มีอยู่ในที่ทุกแห่ง พร้อมที่จะเข้าสัมผัสจิตเมื่อจิตมีนิรวณ. เหมือนกับว่า อากาศนี้มันมีอยู่ทุกหนทุกแห่งแหละ มันพร้อมที่จะเข้าไปในห้องของเรา เมื่อเราเปิดหน้าต่างหรือเปิดประตู. พอเราเปิดหน้าต่างอากาศภายนอกก็เข้าไปได้. เรารู้ได้โดยว่ากลิ่นหอมของดอกไม้ มันเข้าไปในห้องนอนได้ เพราะว่าเราเปิดหน้าต่าง.

จิตนี้ก็เหมือนกันแหละ ถ้าว่ามันมีนิรวณเป็นผู้เปิดหน้าต่างแล้ว อวิชชาก็เข้าไปยึดครองทันที เลยปฏิบัติจสมุปบาทเป็นสายก็เกิดขึ้น ตามอำนาจของอวิชชา : นี้เรียกว่าในชีวิตประจำวันของคนเรา มันมีอวิชชาๆ อย่างนี้.

[กรรม-ผลกรรม มีในชีวิตประจำวัน.]

ที่นี้ในชีวิตประจำวันของคนเรามันมีกรรม คือการกระทำ อย่างน้อยเป็นมโนกรรมในขณะจิตที่แรก, แล้วก็วิบากกรรมในขณะจิตถัดมา, แล้วก็ปรุงกรรมใหม่ไปในทิศทางของกรรมเรื่อยๆไป. เขาพูดว่า ชาติหน้าจึงจะรับวิบากของกรรมก็ตามใจเขา.

พวกนั้นเขาพูด เขาพูดก็เราไม่ต้องไปคัดค้าน, เพราะว่าไม่จำเป็นจะต้องคัดค้าน แล้วมันไม่จำเป็นกับเรา. เราจะรู้ว่าขณะจิตนี้ทำกรรม ขณะจิตถัดมามันเกิดขึ้น มันก็เป็นวิบากของกรรม คือผลของกรรม. นี่จึงพูดให้ฟังกันอย่างง่าย ๆ ว่า พอทำดีก็ดีเท่านั้นแหละ, พอทำชั่วก็ชั่วเท่านั้นแหละ; ไม่ต้องรอว่าทำดีแล้วจะได้ดีอะไรขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง, นั่นมันพูดหลับตาพูด. *ทำชั่วได้ชั่ว ทำดีได้ดี* นั่นมันหลับตาพูด. ถ้าพูดให้ถูกให้ตรงให้จริง ก็ต้องว่า *ทำดีก็ดีทันที ทำชั่วก็ชั่วทันที* เพราะว่าเมื่อสิ่งนี้สมมติว่าดี พอไปทำเข้าแล้วยังไม่ดีอีก คนพูดมันบ้าแล้ว หรือคนที่พูดให้คนอื่นพูดนั่นมันพูดไม่ตรง พูดไม่จริง พูดไม่ซื่อตรงเสียแล้ว. เมื่อสมมติว่าสิ่งนี้ดี พอไปทำเข้ามันก็*ต้องดีสิ* มันจะต้องรออะไรกันอีกล่ะ *ว่าจะได้ดี*; จึงพูดเสียเลยว่า 'ขณะจิตนี้ทำผิดเพราะอวิชชาเป็นกรรมแล้ว ขณะจิตถัดมาก็เป็นผลของกรรม.' ฉะนั้นผลของกรรมได้ในขณะจิตถัดมา ไม่ถึงวินาทีด้วยซ้ำไป. พอทำดีก็ดีแล้ว พอทำชั่วก็ชั่วแล้ว กินเวลาไม่ถึงวินาที ไม่ต้องพูดถึงชาติหน้าชาติโน้นก็ตามใจ, เขาจะพูดเพื่อศีลธรรม เพื่อประโยชน์ทางศีลธรรม อย่างอื่นก็ตามใจ. แต่เราที่จะพูดความจริงในที่นี้ พูดความจริงแท้จริงนี้ เราจะพูดว่า พอทำกรรมดี*ก็ดี* ทำกรรมชั่ว*ก็ชั่ว* เพราะมันเนื่องกันด้วยขณะจิตของการกระทำ แล้วมันก็พร้อมที่จะปรุงกรรมใหม่ต่อไป ต่อๆไป ในขณะจิตหลังๆ. นี่เรียกว่าวิภูทิสงสารมันรวดเร็วเหมือนกับสายฟ้าแลบ วนเวียนอยู่ในจิตใจของมนุษย์อย่างนี้; นี่วิภูทิสงสารชนิดที่เป็นตัวร้ายกาจ.

*- ๑-๑

ข้อความในเครื่องหมายเชิงอรรถ ๒ แห่งนี้ มีความหมายเหมือนกัน คือขณะจิตแรกเป็นกรรม ขณะจิตหลังคือต่อมาก็เป็นวิบากของกรรม. ท่านองค์บรรยายกล่าวส่วนในเชิงอรรถ ๑-๑ ดั่งนั้น (ซึ่งบางคนอาจคิดว่า ฟังยาก หรือไม่เข้าใจ เห็นว่าขัดกันกับส่วนในเชิงอรรถ*-*) เป็นการกล่าวด้วยสำนวนภาษาบาลีที่มุ่งชี้ให้เห็นชัด การปฏิบัติลงไปแบบหนึ่ง เช่นเดียวกับสำนวนหลักกฎอภิปัจจยตา ฝ่ายเกิดที่ว่า "อิมสมฺมฺ (เมื่อสิ่งนี้) สติ อิทฺ (สิ่งนี้) โทติ" ซึ่งแปลว่า "เมื่อสิ่งนี้มี, สิ่งนี้ก็มิ." คำว่า "สิ่งนี้" ทั้ง ๒ คำนี้มีใช้สิ่งเดียวกัน : สิ่งนี้ คำแรกเป็นเหตุ สิ่งนี้คำหลังเป็นผล. ตัวอย่างเช่นเมื่อสิ่งนี้คืออวิชชาอันเป็นเหตุ มิ, สิ่งนี้คือสังขารอันเป็นผลก็มี. เพราะฉะนั้นคำกล่าวที่ว่า "ขณะจิตนี้เป็นกรรม ขณะจิตนี้ก็วิบาก" นั้น เป็นการกล่าว ด้วยสำนวนท่านองค์เดียวกับสำนวนกฎอภิปัจจยตา ฝ่ายเกิดที่กล่าวนี้ และมีความหมายดังกล่าวข้างต้นนั้น.

-ผู้จัดทำ.

วิภูฏสงสารที่เวียนว่ายเข้าโลง ออกโลง เกิดใหม่นั้นมันซ้ำเกินไป มันยึดอาดเกินไป แล้วมันไม่ทำอะไรใครหรอก; ที่ทำให้เจ็บปวดรวดร้าวเหลือทนนั้น ก็อยู่ที่วนอยู่ในใจในลักษณะนี้ : ๑) ขณะจิตนี้เป็นกรรม ขณะจิตนี้ก็เป็นวิบาก ๒) ขณะจิตต่อมาก็เป็นกรรมใหม่ สืบทอดออกมาจากวิบาก หรืออะไรก็ตามมันทำให้เกิดสิ่งใหม่เสมอ ตามกฎของอิทัปปัจจยตา : เมื่อมีสิ่งใดเกิดขึ้นแล้ว ทำหน้าที่แล้ว, มันก็เกิดสิ่งใหม่; ตามกฎของอิทัปปัจจยตา. ในตัวเรามีเรื่องนี้ มีอย่างนี้.

[กิเลสมีในชีวิตประจำวัน.]

ที่นี้ ในชีวิตประจำวันของเรามีกิเลสพุ่งขึ้นมาจากอนุสัยที่เก็บกักไว้ เป็นความเคยชิน, แล้วก็พุ่งขึ้นมาอย่างง่ายดาย เพราะมันมีมาก; มันพร้อมที่จะดันออกมา เหมือนกับว่าไอน้ำที่มันจะดันออกมาทางรูรั่วชนิดหนึ่งของโถ่งที่ใส่น้ำเต็ม. นั่นแหละมันง่ายอย่างนั้น มันพุ่งขึ้นมาอย่างนั้น แล้วมันจะเป็นไปเพื่อความทุกข์ในที่สุดแหละ.

[อนุสัยมีในชีวิตประจำวัน.]

ที่นี้ในชีวิตประจำวันของเรามีอนุสัย. ในชีวิตประจำวันของเรามีอนุสัย คือความเคยชินแห่งกิเลส, ความเคยชินแห่งกิเลสที่ละได้แสนยาก; ความเคยชินแห่งกิเลสที่ละได้แสนยาก. กิเลสนั้นละไม่ยาก พอหมดเหตุหมดปัจจัยมันก็ดับเอง. กิเลสมันดับเองเมื่อหมดเหตุหมดปัจจัย; แต่อนุสัยมันไม่เป็นอย่างนั้น, มันเก็บกักอยู่ในสันดานพร้อมที่จะออกมาเป็นกิเลสชนิดนั้น มันจึงเป็นสิ่งที่ละได้ยาก; เช่น เราจะรู้สึกได้ทุกคนว่าความโกรธนี้ทำไมมันละยาก จะละความโกรธนี้ ทำไมจึงละยาก? เพราะมันสะสมอนุสัยแห่งความโกรธไว้มากนักนี่ ตลอดเวลานี้ ที่เห็นง่าย ๆ ก็ความโกรธนี้ละยาก เพราะอนุสัยนี้มันเคยชินมาก. ความรักมันก็ละยาก, ความโง่งมันก็ละยาก, แต่มันไม่รบกวนมากเหมือนกับความโกรธ ที่เราเดือดร้อนเสียหายเพราะบังคับความโกรธไม่ได้ เพราะมันพุ่งออกมาง่าย เพราะมันเก็บกักไว้มาก.

[การดูชีวิตประจำวันมีนิวรรณ์]

มีอนุสัยอยู่ในสันดานแล้ว เราก็มีนิวรรณ์ในชีวิตประจำวันของเรา มีนิวรรณ์รบกวนอยู่แทบว่าจะทุกวินาที; อย่างที่พูดมาแล้วข้างต้นว่า ไฉนใจมันไม่มองเห็นนิวรรณ์ที่มันเกิดอยู่ ติดต่อกันอยู่ทุก ๆ วินาที. ที่พูดมาแล้วเมื่อตะกี้นี้ ว่าเพียงแต่เราจะออกไปดูระนอกบ้านกะใครคนใดคนหนึ่ง มันก็มีนิวรรณ์ตลอดเวลา : ขึ้นรถมาเดินทางไกล ตลอดเวลาที่นั่งอยู่ในรถ มันมีนิวรรณ์ตลอดเวลา ว่าจะมีความปลอดภัยไหม? จะถึงทันเวลาไหม? อะไรจะเกิดขึ้น? มันเป็นนิวรรณ์ เพราะว่ามีอนุสัยส่งออกมาสำหรับความรู้สึกคิดนึกชนิดนั้น เป็นเหมือนกับขุขุ แสดงความมีอยู่แห่งสัตว์ หรือกรุยทางแสดงทางที่มันจะต้องเดินไปของสัตว์, มาจากอนุสัย. แล้วก็นิวรรณ์ที่รบกวนมากที่สุด ก็คือนิวรรณ์ตัวที่ ๕ ที่เรียกว่า วิจิกิจฉา - ความสงสัยสงสัย มันมีตลอดเวลา. เมื่อไม่มีนิวรรณ์อื่นเกิด แล้วนิวรรณ์วิจิกิจฉานี้จะเข้าแทนที่อยู่ตลอดเวลา, มันจึงมีความสงสัยลังเล แม้แต่ในตัวชีวิตนั่นเอง; มันสงสัยลังเลอยู่ในตัวชีวิตนั่นเอง : มันจะได้อะไรหรือไม่ได้? มันจะดีหรือจะไม่ดี มันจะแพ้หรือจะชนะ? มันเอามานิวรรณ์ได้ทั้งนั้นแหละ. *ขอให้ถือว่าวิจิกิจฉานิวรรณ์นั้นแหละเป็นนิวรรณ์ตัวร้ายที่สุด ย้ายหัวใจของคนตลอดทั้งวันทั้งคืน ทั้งหลับทั้งตื่น ก็ว่าได้.*

ขอทบทวนอีกหน่อยนะ คุณคอยดูให้ดี กำหนดดูให้ดีว่า ชีวิตประจำวันของเราประกอบด้วยสิ่งเหล่านี้คือ มีอวิชชา มีกรรม มีกิเลส มีอนุสัย มีนิวรรณ์. มันนำความทุกข์น้อยๆ : นิวรรณ์มันนำความทุกข์มาน้อยๆ มันไม่ขบกัดรุนแรง, มันจึงเปรียบเสมือนกับสิ่งที่มาไต่มาตอม มากัดให้รำคาญ เช่น เหลือบ เช่น ยุง เช่น แมลงหวี่ตอมตา ให้รำคาญเหลือประมาณ; นี่มันเป็นขนาดนิวรรณ์. มันไม่รุนแรงเหมือนขนาดงูพิษ สัตว์เป็นงูพิษ เป็นเสือ เป็นอะไร เข้ามากัดตายเลย มันไม่ถึงขนาดนั้น; นั่นเป็นเรื่องของกิเลส. แต่ถ้าเป็นเรื่องของนิวรรณ์แล้ว ก็เหมือนกับสิ่งที่มาตอมให้รำคาญอยู่ตลอดเวลา.

ในชีวิตประจำวันของเรามีสิ่งเหล่านี้้อยู่อย่างบริบูรณ์. ฉะนั้นขอให้พยายาม

เห็นสิ่งเหล่านี้เกิด, จะเป็นพุทธบริษัทที่สามารถประยุกต์ธรรมะ ดับกิเลส และดับทุกข์ได้จริง.

[จิตตุนิเวรณรรบกวนทำให้เกิดทุกข์-โรคกาย-จิต-วิญญาณ.]

มันมีนิเวรณทำให้เกิดความทุกข์ทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ มันไม่ได้กัดที่เดียวตาย แผลงหวีตอมตาหรือยุ้งกัดนี้มันไม่ตาย, แต่ว่ามันทำให้เกิดความทุกข์เนื่องกันไปเป็นสาย เมื่อนิเวรณรบกวนจิต ไม่อยู่ในสภาพปกติแล้ว จิตมันก็ไม่สมบูรณ์ในหน้าที่ของจิต เพื่อหน้าที่ของจิต เราจึงมีความทุกข์ทางกาย คือทำอะไรผิดๆทางกาย เช่นว่าทำอะไรผิดๆตามธรรมดา หรือว่าทำผิดจนเป็นอุบัติเหตุ อุบัติเหตุเป็นของบังเอิญนี้ก็เพราะว่ามันมีนิเวรณ. บางทีเราจะเดินหกล้ม จะทำมีดบาดมือ หรือจะทำอะไรในทางร่างกายนี้ มันก็มีได้เพราะอำนาจของนิเวรณ; นี้เรียกว่าทำให้เกิดความทุกข์ทางวัตถุหรือทางร่างกาย. ที่นี้มันยังเกิดความทุกข์ทางจิต ความทุกข์ทางจิต : นิเวรณตอมนี่ มันทำให้นอนไม่หลับ มันทำให้สะดุ้งผวา ผวาจนเป็นโรคประสาท จนเป็นโรคจิตผิดปกติเป็นคนบ้า; นี้มันเป็นทุกข์ทางจิต. แล้วมันเป็นทุกข์ทางวิญญาณ คือไม่มีสติปัญญา มีดมนธ์ ไม่มีสติปัญญา ทำอะไรๆก็ผิด, พร้อมทั้งจะทำผิดอยู่เสมอ. มันเป็นโรคทางวิญญาณ ทำอะไรผิดหมด ตัดสินใจอะไรก็ไม่ได้ ไม่รู้ว่าจะตัดสินใจลงไปอย่างไรให้เป็นที่น่านอน เพราะมันเป็นโรคหรือเป็นทุกข์ในทางวิญญาณ.

ไฉ่ ๓ คำนี้พูดมาจนคนเบื่อแล้ว ว่าโรคทางกาย โรคทางจิต โรคทางวิญญาณ. จะพิจารณาอะไรให้สมบูรณ์ ก็ขอให้พิจารณาให้ครบทั้ง ๓ สถาน คือ ทางกาย ทางจิต และทางวิญญาณ. ๓ คำนี้ พูดกันอย่างซ้ำๆซากๆ แต่ก็ไม่ค่อยมีใครถือเอาประโยชน์ให้สำเร็จได้ ยังเป็นโรคทั้งทางกาย เป็นโรคทางจิต เป็นโรคทางวิญญาณอยู่นั่นเอง.

นี่จะต้องประยุกต์กันแล้วละ; มันต้องจับตัวมาถลกหนังหัว แล้วก็ผ่าตัด

สมอกันเลย. จะเรียกว่าประยุกต์ธรรมะให้สำเร็จประโยชน์ แก่ความเป็นพุทธบริษัท ของตน ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน. ต่อเมื่อเรารู้จักสิ่งเหล่านี้แล้วเท่านั้นแหละ จึงจะประยุกต์ ธรรมะให้สำเร็จประโยชน์ แก่ความเป็นพุทธบริษัทของตนได้. พูดว่าประยุกต์ งามันก็ได้ แต่พูด; พูดแต่ปากมันประยุกต์ไม่ได้ เพราะว่ามีวัตถุประสงค์สำหรับประยุกต์นั้นมันยังดิบกินไป มันยังไม่ลืมหินเลยเลย มันไม่รู้จักแม้แต่นิวรรณ์ และกิเลส และอนุสัย. เรื่องที่สองที่ ต้องพูดจึงกลายเป็นเรื่องสิ่งที่จะต้องรู้จักถัดไปจากนิวรรณ์ คือเรื่องกิเลสและเรื่องอนุสัย. ในการบรรยายครั้งที่ ๑ พูดเรื่องนิวรรณ์พอแล้ว, ในการบรรยายครั้งที่ ๒ นี้ พูดเรื่อง กิเลสและอนุสัยอย่างเพียงพอ.

ต่อไปก็จะพูดถึงเรื่องความทุกข์มันจะเกิดขึ้นมาได้อย่างไร? แล้วจะประยุกต์ คือจะดับความทุกข์นั้นได้อย่างไร? เรื่องธรรมประยุกต์นี้จะไม่จบจนกว่าจะดับทุกข์ได้แล้ว โดยสิ้นเชิง. เดียวนี้กำลังพูดเรื่องตัวปัญหาที่เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์เท่านั้น หวังว่าท่าน ทั้งหลายทุกคนจะได้รู้จักนิวรรณ์ให้ครบถ้วนอย่างที่พูดมา รู้จักกิเลสและอนุสัยให้ครบถ้วน อย่างที่พูดมา แล้วก็จะเป็นการง่ายที่สุด ในการที่จะรู้จักเรื่องความทุกข์และความ ดับทุกข์ต่อไป.

อย่าทำสิ่งพ้นสมัยเกี่ยวกับการชวนเด็กเข้าวัด.

ขอแถมพอสักหน่อยว่า ต่อไปนี้คนแก่ๆอย่าชวนเด็กมาศึกษาพุทธศาสนาว่า จะไปสวรรค์ หรือไปสนุกสนานเฮอร์ดิอรรยณะ มันไม่เข้ารูปกับว่าเด็ก ๆ เหล่านี้ *จะต้องมา เรียนเรื่องดับทุกข์*; เราชวนเขามากินขนม แล้วมาใช้ให้เขาขุดดิน อย่างนี้มันก็คนละเรื่อง เขาจึงไม่เอา; เพราะว่าพวกเรานี้เมื่อเด็ก ๆ เล็ก ๆ ถูกชวนมาศึกษาธรรมะ เพื่อไปสวรรค์ ทั้งนั้น ไม่ได้ถูกชวนมาเพื่อดับทุกข์เลย.

คำว่า "ดับทุกข์" มันอยู่ห่างไกล มันไม่มีลักษณะชวนใจเหมือนกับเรื่อง

สนุกสนาน เอรีดอรรอย เรื่องสวรรค์, กระทั่งว่าตายแล้วจะได้เกิดดี เกิดสวย เกิดรวย เกิดในสวรรค์เป็นต้น. จริงหรือไม่จริง? ขอให้ช่วยกันทบทวนดู; เมื่อเราเด็กๆ เราได้รับการชักชวนมาศึกษาธรรมะในความมุ่งหมายอย่างไร? ไม่เคยได้ยิน คำว่า "ดับทุกข์". อาตมาเองนี่ไม่เคยได้ยิน คนแก่ปู้ย่าตายาย ชักชวนมาว่ามาวัดเพื่อดับทุกข์; ได้ยินแต่ว่าชักชวนมาวัดเอาบุญ ไปสวรรค์, สนุกกันใหญ่ สบายกันใหญ่; มันได้รับการชักชวนอย่างนั้น. ดังนั้นจึงไม่มีพื้นฐานแห่งจิตใจสำหรับจะศึกษา สนใจในเรื่องของความดับทุกข์ มันจะเอาแต่บุญที่เป็นสุขสนุกสนานเอรีดอรรอยไปเสียทั้งนั้น. จึงขอฝากไว้ว่า คนแก่ๆ เหล่านี้ ต่อไปนี้จะชักชวนเด็กๆ มาวัด ช่วยชี้แจงให้มันถูกเรื่อง ว่าเราจะมาทำสิ่งที่เป็นปัญหาที่ยุงยากอยู่ในจิตใจของเราให้หมดเกลี้ยงไปจากจิตใจ เราจะสบายกว่านี้ เราจะเรียนหนังสือเก่ง หรือว่าเราจะทำประโยชน์ได้มาก เราจะเป็นคนที่มีค่ามาก อย่างนี้ดีกว่า. พันสมัยแล้วที่จะชักชวนเด็กๆ มาวัด มาทำบุญ เกิดดี เกิดสวย เกิดรวย ไปอยู่ในสวรรค์วิมาน มีนางฟ้าเป็นบริวารไม่น้อยกว่า ๕๐๐ องค์.

เอาละ, การบรรยายในครั้งที่ ๒ นี้ คือเรื่องกิเลสและอนุสัย ในฐานะเป็นเรื่องที่ต้องรู้เป็นเรื่องที่ ๒ รองจากเรื่องนิวรรณ์ ก็พอสมควรแก่เวลาแล้ว.

อาตมาขอยุติการบรรยายเรื่องกิเลสและอนุสัยไว้เพียงเท่านี้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรมเป็นคุณสาธยาย ส่งเสริมกำลังจิตใจของท่านทั้งหลาย ให้รู้จักนิวรรณ์ กิเลส และอนุสัย; เกิดฉันทะ มานะพยายามในการที่จะกำจัดความทุกข์สืบต่อไป.

สิ่งที่ต้องรู้จักเป็นสิ่งที่ ๓ ต่อจากกิเลส นั่นคือกรรมและการเกิดกรรม.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิชาบุชชา เป็นครั้งที่ ๓ ในวันนี้
อาตมาก็จะได้บรรยายในชุด *พุทธธรรมประยุกต์* สืบต่อไป; แต่มีหัวข้อย่อยเฉพาะการ
บรรยายครั้งนี้ว่า สิ่งที่ต้องรู้จักเป็นสิ่งที่สามต่อจากกิเลส นั่นคือกรรมและการเกิดกรรม.

[บททวนการบรรยายครั้งที่แล้ว จนถึงหน้า ๖๐.]

ขอให้ระลึกถึงข้อความที่ได้กล่าวมาแล้ว เพื่อให้เรื่องมันติดต่อกันไป จะ
เข้าใจได้ดี หรือจะง่ายแก่การปฏิบัติ.

เราได้พูดกันถึงเรื่องธรรมะประยุกต์ โดยเหตุผลที่ว่าเรายังไม่ได้ประยุกต์
ธรรมะให้เป็นประโยชน์, เหมือนมีข้าวเปลือกไม่ได้หุงให้เป็นข้าวสวยที่กินได้, มันก็ไม่มี

ประโยชน์. เรื่องธรรมะทั้งหลายนั้นเป็นเรื่องที่ต้องประยุกต์ คือปฏิบัติให้ตรงกับปัญหาของตน ๆ ไม่ใช่ว่าหลับลับลอบดา ปฏิบัติไปตามที่ว่า เขาบอกให้ปฏิบัติก็ปฏิบัติ โดยที่ผู้ปฏิบัตินั้นก็ไม่ว่าปฏิบัติไปทำไม? มันมีปัญหาอย่างไร? จะต้องแก้ไขกันที่ตรงไหน? นี้เรียกว่าปฏิบัติกันอย่างหลับลับลอบดา แล้วก็เที่ยวคุยโอ้อวดว่ามีการปฏิบัติ. ปฏิบัติอย่างนั้นไม่เป็นการประยุกต์; ถ้าประยุกต์ต้องเฉพาะเรื่องเฉพาะปัญหา แล้วแก้ปัญหานั้น ๆ ให้หมดสิ้นเป็นเรื่อง ๆ ไปทีเดียว.

ไม่รู้จักประยุกต์ธรรมะ ก็เหมือนแบกบันไดไม่มีที่พาด!

ที่นี้การที่ไม่ประยุกต์กันนั้น ก็เพราะว่ายังหลับลอบดา ไม่รู้แม้แต่ปัญหาที่จะต้องจัดการ ไม่รู้จักตัวกิเลส หรือตัวความทุกข์ หรือสิ่งที่ไม่พึงปรารถยานั้น ว่ามีอยู่อย่างไร? ไปเรียนแต่เรื่องที่จะดับทุกข์ โดยที่ไม่ว่าความทุกข์นั้นมีอยู่อย่างไร? มันก็เป็นเรื่องน่าหัว. มีนิทานเปรียบในพระบาลีว่า มันทำบันไดยาวแล้วก็เที่ยวแบกบันไดไป แบกไปแบกมาเป็นทั้งวันทั้งคืนอยู่อย่างนั้นแหละ. เขาถามว่า นี่จะเอาบันไดไปไหน? ก็บอกว่าไม่รู้เหมือนกัน; รู้แต่ว่าบันไดนี้มีน้ำหนักขึ้นหน้าต่างปราสาทได้. เขาถามว่า จะไปพาดขึ้นหน้าต่างปราสาทที่ไหน? มีนางกัลยาณีที่ไหน? เขาก็บอกว่าไม่รู้เหมือนกัน, ไม่รู้ว่าปราสาทที่ไหน? ก็เที่ยวแบกบันไดอยู่อย่างนี้. มองดูแล้วก็เห็นว่ามันน่าหัวก็น่าหัว น่าสงสารก็น่าสงสาร น่าเหนื่อยแทนก็น่าเหนื่อยแทน. ก็เหมือนกับพวกเราที่ไม่รู้ว่าจะประยุกต์ธรรมะกันอย่างไร? คือมีเรื่องอะไรที่จะต้องจัดการอย่างไร? เหมือนกับคนทำบันไดแล้วก็เที่ยวแบกไปอวดคนว่า แหม บันไดของท่านะยาวจริงนะ อย่างนี้เป็นต้น.

รู้จักตัวปัญหาก่อน จึงประยุกต์แก้ได้สำเร็จ.

เพื่อให้รู้ว่าอะไรเป็นปัญหา อะไรเป็นความทุกข์คือปัญหาณะ, เราจะต้องรู้จักมันเสียก่อน แล้วก็จะจัดการกับสิ่งเหล่านั้น. ที่นี้ในส่วนที่ควรจะมี ควรจะเห็น นี้ก็ไม่ได้

เห็น, แม้ที่สุดแต่ว่า เรื่องเบื้องต้นที่สุดแล้วก็มีอยู่ตลอดเวลา ยิ่งกว่าสิ่งใด คือสิ่งที่เรียกว่า "นิรวณฺญ์"; เหมือนที่กล่าวมาแล้ว :- เมื่อเราตื่นขึ้นมาก็เต็มไปด้วยนิรวณฺญ์ : ความคิดก็น้อมไปในทางกามทางเพศบ้าง ความคิดมันน้อมไปในทางขัดใจ ไม่ชอบอะไรอยู่บ้าง จิตนี้ละเหยละห้อยหมดแรงบ้าง หรือจิตนี้ฟุ้งซ่านโดยไม่รู้สาเหตุอะไร และที่ร้ายที่สุด มากที่สุด รบกวนมากที่สุด ก็คือวิจิกิจฉา หรือความลังเลสงสัยในสิ่งที่ตัวไม่แน่ใจว่ามันจะเป็นไปตามที่ตัวต้องการ. นิรวณฺญ์ชื่อว่า "วิจิกิจฉา" นี้มีมากกว่านิรวณฺญ์ประเภทใด, เหมือนที่ได้ยกตัวอย่างให้ฟังแล้วในการบรรยายครั้งก่อนๆ.

มันลังเลไปเสียทุกอย่างรอบด้าน จนเหมือนกับว่าชีวิตนี้มันอยู่ด้วยความลังเล หรือความหวาดกลัวน้อยๆติดต่อกันไปไม่ขาดสาย; อย่างนี้เรียกว่า "นิรวณฺญ์" เราก็ไม่รู้จัก ไม่สนใจให้รู้จัก; เพียงแต่ได้ยินเขาพูดกันแต่ชื่อก็จำชื่อของมันไว้ ว่าเมื่อทำสมาธิแล้วนิรวณฺญ์จะรบกวน. ต่อจะทำสมาธิโน้นนิรวณฺญ์จึงจะรบกวน; ทราูไม่ว่ามันรบกวนอย่างไร เรียกว่าตอมอยู่ตลอดเวลา. ตั้งแต่แรกเกิดมาเป็นทารกมันก็มีนิรวณฺญ์เกิดรบกวนอยู่ตลอดมา จนโตเป็นหนุ่มเป็นสาวเป็นผู้ใหญ่เห็นปานนี้; เพราะฉะนั้นนิรวณฺญ์มันเกิดได้เองตามสัญชาตญาณของสิ่งที่มีชีวิต ไม่ต้องเจตนา ไม่ต้องคิดมันก็เกิดได้.

นี่แหละขอให้รู้เถอะว่า สิ่งที่เราเรียกว่านิรวณฺญ์นั้น คือความเศร้าหมองแห่งจิตอย่างผิวๆ, แต่ว่ามีมากและมีตลอดไป; เหมือนอย่างว่าซีโคลที่เนื้อที่ตัวของเรา. ซีโคลมันมีอยู่ทั่วตัว เกิดได้ทั่วตัว หุ้มห่ออยู่ทั่วตัว เราก็ไม่รู้จัก ไม่สนใจ ไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นสิ่งที่น่าเกลียด น่าชัง น่าขยะแขยง เป็นที่ตั้งแห่งโรคภัยไข้เจ็บ; เราก็ไม่สนใจกับซีโคล, หรือสนใจกันแต่เล็กน้อย. นี้คนก็เหมือนกัน ไม่สนใจเรื่องนิรวณฺญ์ ซึ่งมีอยู่จริงเป็นพื้นฐานในฐานะเป็นสิ่งเศร้าหมองของจิต; จึงขอให้รู้จักเสียก่อนให้เป็นอย่างดีที่สุดทุกๆคน ว่าเรามีนิรวณฺญ์อย่างไร? ทำไร? เมื่อไร? ที่ไหน? โดยอาการอย่างไร?

ความต่างกันของกิเลสกับนิรวณ.

ครั้นรู้จักนิรวณแล้ว เรื่องถัดมาที่จะต้องรู้จักก็คือเรื่องกิเลส, ที่นี้เป็นกิเลสแล้ว. *นิรวณ* เป็นสิ่งรบกวนจิต, *กิเลส* เป็นสิ่งที่ทำจิตให้เร่าร้อนมีดมนท์ เสร้าหมองในชั้นรุนแรง. *นิรวณ* เป็นสิ่งรบกวนจิตให้ไม่มีความปกติ ไม่ให้มีความเกลี้ยงเกลา หรือ ผุดผ่องหรือสมรรถนะเต็มที่ของจิต; ส่วน *กิเลส* นั้นยิ่งไปกว่านั้น : ทำจิตให้เร่าร้อน ให้มีดมนท์ ให้เสร้าหมองในชั้นรุนแรง; เพราะว่ามันเป็นกิเลสสมบูรณ์แล้ว, มันเกิดขึ้นมาโดยความรู้ ความคิด ความนึก ประกอบอยู่ด้วยเจตนา.

สองคำนี้แหละเป็นเครื่องเทียบว่ามันต่างกันอย่างไร : *นิรวณ* มันเกิดโดยไม่ต้องเจตนา ไม่ใช่ความคิด ไม่ใช่ความนึก และเกิดโดยสัญชาตญาณ คือเกิดได้เอง; ส่วน*กิเลส* นั้นมันมีเจตนา มันเป็นความคิดความนึก ซึ่งมีเจตนารวมอยู่ในนั้น และเกิดจากภาวิตญาณ คือญาณที่ได้อบรมขึ้นมาเป็นรูปความคิดความนึก ของคนเราโดยเฉพาะแล้ว, ไม่ใช่สักแต่ว่าเป็นความรู้สึกของสิ่งที่มีชีวิต.

สัญชาตญาณ กับ ภาวิตญาณ.

ตรงนี้ขอแทรกพูดถึงเรื่อง*สัญชาตญาณ* กับ *ภาวิตญาณ* ให้เป็นที่ปรากฏชัดเจนกันสักเล็กน้อย. *สัญชาตญาณ* แปลว่าความรู้หรือความรู้สึกที่มันเกิดขึ้นมาเอง; *ภาวิตญาณ* แปลว่าความรู้ หรือความรู้สึกที่อบรมแล้ว อบรมแล้วคือพัฒนาแล้ว.

สัญชาตญาณ มีได้เองในสิ่งที่มีชีวิต; มันรู้สึกขึ้นมาเองโดยไม่ต้องมีเจตนาว่าจะทำอย่างนั้นจะทำอย่างนี้; มันไม่ต้องเจตนา แต่มันก็เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นมา. เช่นรู้สึกเป็น*กามฉันทนิรวณ* ความคิดเดินไปตามความรู้สึกทางเพศทางกามารมณ. *พยาบาท-นิรวณ* ความคิดความรู้สึกที่มันขัดแค้นขัดเคืองกระทบกระทั่งไม่ชอบใจ คือไม่ชอบใจอะไรก็ไม่รู้ เป็นความไม่ชอบใจก็แล้วกัน ไม่ต้องมีเรื่องอะไร บางทีมันก็ขัดใจตัวเองได้. ที่นี้

ถิ่นมิทชะ ความที่จิตมันท้อแท้และมึนชา มึนชาท้อแท้ ละเหยียละห้อย ซึ่งเราเป็นกันอยู่ทุกคนหรือบ่อยๆ แต่ก็ไม่สนใจ มันเพียงรำคาญเล็กน้อยแล้วก็ปล่อยไป ที่จริงมันทำให้จิตสูญเสียความปกติ เป็นเหตุให้เกิดอวิชชา หรือให้อวิชชาครอบงำได้โดยง่าย. *อุทธัจจกุกกัจจะ* มันก็ไม่ต้องมีเจตนา, มันพุ่งชานขึ้นมาเพราะสิ่งแวดล้อมหรืออะไร ซึ่งไม่เกี่ยวกับเจตนา, มันพุ่งชานเหมือนกับว่ามันมีอะไรกระตุ้นให้มันพุ่ง เหมือนกับเราจุดดินระเบิด มันก็ระเบิดขึ้นมา; มันมีอะไรของมันโดยกำเนิด ทำให้จิตมันพุ่งชานขึ้นมา แล้วก็มีการที่เรียกว่า "รำคาญ" คือไม่เป็นสุขนั้นแหละ. อันสุดท้ายก็คือ *วิจิกิจฉา* ความลังเลเพราะความไม่แน่ใจในทุกสิ่งที่แวดล้อมเราอยู่ ว่ามันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่เรา.

นิรวณเกิดโดยสัญชาตญาณ, กิเลสเกิดโดยภาวิตญาณ.

นี่ขอให้รู้จักนิรวณอย่างนี้ และมองเห็นชัดว่ามันไม่ได้เจตนา ไม่มีเจตนา. ที่นี้ก็มีมันเกิดได้เอง โดยสัญชาตตามธรรมชาติที่เรียกว่าสัญชาตญาณ; ยังไม่เรียกว่ากิเลสโดยสมบูรณ์.

ที่นี้ความรู้สึกนึกคิดของคนเราที่ได้เจริญขึ้นมาตามอายุตามเวลาหรือตามสิ่งที่ได้ผ่านมา เป็นการศึกษาวาดล้อมมันรู้จักคิด รู้จักนึก, เหมือนกับเด็กทารกมันโตขึ้นมา โตขึ้นมาโตขึ้นมา จนมันรู้จักคิด, ความรู้สึกที่เป็นความคิด แล้วก็มีความเจตนาอยู่ในนั้น มีความประสงค์ที่แน่นอนลงไปว่าต้องการอะไร มันจึงรุนแรงกว่านิรวณ. รุนแรงในข้อที่ว่ามันมีเจตนา แล้วมีกำลังมาก เพราะมันเกิดด้วยความรู้สึกนึกคิดที่พัฒนาแล้ว ที่เจริญขึ้นมาแล้ว. จิตที่เจริญขึ้นมาแล้วจากระดับธรรมชาติหรือธรรมตา นี้ก็เรียกว่ากิเลส.

แต่โดยเหตุที่มันมีลักษณะที่จะจัดเป็นกลุ่มๆได้ในลักษณะเดียวกัน : *กลุ่มกิเลส* ก็จัดเป็นกลุ่ม โลกะ โทสะ โมหะ; *กลุ่มนิรวณ* ก็จัดเป็นกลุ่ม โลกะ โทสะ โมหะ. ดังนั้นพูดใหม่อีกทีหนึ่งก็ได้ว่า *โลกะ โทสะ โมหะ ที่ไร้เจตนา* นั้นมันเป็นนิรวณ; *โลกะ โทสะ โมหะ ที่มีเจตนา* นั้นมันเป็นกิเลส.

รู้จักคำว่า กิเลส กับคำว่านิรวณ ให้ชัดอย่างนี้เสียก่อน.

[เริ่มบรรยายโดยหัวข้อแห่งการบรรยายครั้งนี้]

กรรมในภาษาบาลี ภาษาธรรมะ ไม่จัดว่าดีหรือชั่ว

ที่นี้เมื่อรู้เรื่องนิรวณโดยทั่วไปแล้ว และรู้เรื่องกิเลสแล้ว, เรื่องที่จะต้องดูกันต่อไป ศึกษากันต่อไปก็คือเรื่องกรรม, คำว่ากรรมๆ. คำว่า "กรรม" นี้มันทำความยุ่งยาก เพราะว่าในภาษาไทยเรานี่มันเลื่อน ความหมายมันเลื่อน คำว่ากรรมหมายถึงเลวร้าย เดือดร้อนไปแล้ว. ที่จริงคำว่า "กรรมๆ" นี้ ในภาษาบาลีหรือภาษาธรรมะเท่านั้น ยังเป็นเพียงการกระทำ ยังไม่จัดว่าดีหรือชั่ว; มันเป็นเพียงการกระทำก็เรียกว่า "กรรม". ถ้ากรรมดีก็มีคำพูดให้ชัดเจนไปว่า กุศลกรรม; ถ้ากรรมชั่วก็มีคำพูดให้ชัดเจนไปว่า อกุศลกรรม. เมื่อกิเลสมีเกิดขึ้นแล้ว ในกิเลสที่มันมีเจตนาอย่างที่ว่ามาแล้ว แล้วเจตนา นั้นแหละเป็นตัวกรรมอยู่ในตัว; ดังนั้นกิเลสทั้งหลายย่อมเป็นมโนกรรมอยู่แล้วในตัว.

กรรมที่เนื่องอยู่กับกิเลส มาจากกิเลส (กรรมในชั้นโลกียะ).

: โลภะ โทสะ โมหะ เป็นได้ทั้งกิเลสและกรรม.

กิเลสทั้งหลาย คือ โลภะ โทสะ โมหะ เป็นมโนกรรมอยู่แล้วในตัว. ส่วนที่ทำหน้าที่ให้เศร้าหมองก็เรียกว่า กิเลส, ส่วนที่เป็นการกระทำเพื่อเกิดผลอะไรขึ้นมา ก็เรียกว่ากรรม. กิเลสเป็นมโนกรรม; เช่นโลภะ มันก็มีเจตนาที่จะได้ มีการเคลื่อนไหวที่จะได้, โทสะ มันมีเจตนาที่จะทำลาย มันเคลื่อนไหวที่จะทำลาย แม้เป็นเพียงความคิดนึก, โมหะ มันเป็นความโง่ความหลง มันเป็นเจตนาไปตามความไม่รู้ ยังไม่รู้ว่าจะทำอะไรแน่ ได้แต่หลงไหลมัวเมาอยู่ในสิ่งที่มันสงสัย. นี้ตัวกิเลสที่มันเป็นมโนกรรมอยู่ในตัว.

ในขั้นแรกเป็นเครื่องเศร้าหมองก็เรียกว่า*กิเลส*, ต่อมาก็เป็นเหตุให้กระทำหรือเป็นการกระทำ ก็เรียกว่า*กรรม*๑. โลกะ โทสะ โมหะ เป็น*กิเลส* ในฐานะเป็นเครื่องเศร้าหมองจิต; โลกะ โทสะ โมหะ เป็น*กรรม* คือเป็นมโนกรรม กระทำอยู่ในปริมณฑลของจิต เป็นการกระทำทางจิต.

: กิเลสเป็นมโนกรรมอยู่ในตัว

และ

มโนกรรมให้เกิดมโนกรรม วชิกรรม กายกรรม ได้.

จะเคยทราบกันมาแล้วหรือไม่ จะเคยสอนกันแล้วหรือไม่ ว่ากิเลสนี้เป็นมโนกรรมอยู่ในตัว. ถ้าจะยกเอากรรมบถ ๑๐, พวก*มโนกรรม* ๓ ก็อภิขณาวิสมโลกะ, พยาบาท, วิหิงสา*; นี่มันก็เห็นได้ชัดว่า เป็น*กิเลส* ในรูปของกิเลส, แล้วก็มันเป็น*กรรม* อยู่ในตัว. ถ้าเรารู้จักกิเลส เราก็จะเห็นว่ามันเป็นมโนกรรมอยู่แล้วในตัว เป็นจิตที่เจตนา ตันรน จะทำอะไรสักอย่างหนึ่ง จะเอาอะไรสักอย่างหนึ่ง. *มโนกรรม*๑ เป็นการกระทำอยู่ในตัวมันเอง, มโนกรรมเป็นการกระทำอยู่ในตัวมันเอง; แล้วมันให้เกิด*กรรม*อื่น ต่อเนื่องกันไปเป็นรูป*มโนกรรม*๑ ด้วยกันก็ได้, หรือมันจะออกไปเป็น *วชิกรรม* *กายกรรม* ก็ได้เหมือนกัน.

นี่สังเกตดูให้ดีว่า กิเลสนั้นเป็นมโนกรรม มีมโนกรรม เป็นมโนกรรม; แล้วมโนกรรมนี้ทำให้เกิดมโนกรรมต่อไปอีกก็ได้; หรือมโนกรรมนี้ทำให้เกิดวชิกรรม กายกรรม ออกมาข้างนอกเลยก็ได้. กรรมภายในคือมโนกรรม ก็เกิดจากกรรมภายใน; กรรมภายนอก เช่นวชิกรรม กายกรรม มันก็เกิดมาจากกรรมภายใน คือมโนกรรม.

---

* มโนกรรมอย่างที ๓ นี้ (ตรงนี้และที่หน้า ๘๑, ๙๐ แห่งครั้งที่สี่) ตามหลักสูตรเรียนและพระไตรปิฎกว่า มิฉฉาภิกฺขุ ซึ่งเป็นพวกโมหะ เหมือนกับวิหิงสาในส่วที่เป็นโมหะ; เข้าใจว่าท่านก็จะพูดตามหลักนั้น.

ดูไปที่มโนกรรมในฐานะเป็นมโนกรรม, แล้วก็ดูโลภะ โทสะ โมหะ ที่เป็นกิเลสให้เห็นว่ามันมีลักษณะเป็นมโนกรรม. เรา รู้จักมันให้ดีอย่างนี้ เพราะว่าต่อไปยังจะต้องจัดการกับมันอย่างมากทีเดียว. นี้เรียกว่ารู้จักกิเลสดีแล้ว จะรู้จักกรรม โดยเฉพาะมโนกรรมเป็นกิเลสด้วย มโนกรรมนั้นเป็นกิเลสด้วย, หรือกิเลสก็เป็นมโนกรรมอยู่ด้วย.

ครั้นรู้จักกิเลส โลภะ โทสะ โมหะ แล้ว, ก็จะต้องรู้จักกรรม คือการกระทำไปตามความหมายของคำว่า โลภะ โทสะ โมหะ; กระทั่งถึง *วจีกรรม กายกรรม* ที่กระทำไปตามอำนาจของโลภะ โทสะ โมหะ เช่นเดียวกัน.

ในวันนี้จะไม่พูดเรื่องอะไร นอกจากพูดเรื่องกรรม ในฐานะเป็นเรื่องที่ ๓ รองสืบต่อมาจากเรื่องกิเลส.

: การเกิดกรรมในสายปฏิจสุมุปปาท.

ศึกษากิเลส-กรรม-วิบาก ในกระแสปฏิจสุมุปปาทแห่งชีวิตประจำวัน.

ที่นี้ก็จะดูตัวกรรมนั้นนะ ให้ชัดแจ่มลงไป เรียกว่าในชีวิตจิตใจ ในความเป็นคนของเราเนี่ย มันมีกรรมอยู่ที่ตรงไหน? กรรมมีพฤติกรรมเป็นไป เช่นให้ตลอดกรรมด้วยกัน, อย่างโลภะก็ทำให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ตัวเองอยากจะได้; จะเห็นได้ในสายแห่งปฏิจสุมุปปาท.

ต้องขอทบทวนปฏิจสุมุปปาทอีกเล็กน้อย ตามที่พระพุทธองค์ *ตรัสไว้*อย่าง *ประยุกต์*. ปฏิจสุมุปปาทอย่างที่ยืดยาวไม่ประยุกต์ หรือประยุกต์ยาก. เอาปฏิจสุมุปปาทที่ *ตรัสไว้*อย่างรวบรัด ที่พระองค์ทรงนำมาสาธยายด้วยพระองค์เองในบางครั้งว่า ตาถึงกันเข้ากับรูป แล้วก็เกิดจักขุวิญญาณ; สามประการนี้คือตา กับรูป จักขุวิญญาณทำงานร่วมกันอยู่เรียกว่า "ผัสสะ". รู้จักผัสสะให้ชัด, ให้ชัดเหมือนกับที่เรา รู้จักสิ่งที่เราเอามาใส่ดูในฝ่ามือ.

[ตัวอย่างกระแสปฏิจสมุปบาทที่เป็นไปทางตา
(ที่เป็นไปทางหู จมูก ลิ้น กาย และใจ ก็เหมือนตัวอย่างนี้).]

ตัวอย่างที่ ๑ คือเรื่องตา : ตานี้ถึงกันเข้ากับรูป ก็เกิดการเห็นทางตา คือ จักขุวิญญาณ; ธรรมะ ๓ ประการคือตา กับรูป กับจักขุวิญญาณ สังคติดันอยู่ คือ ทำงานด้วยกันอยู่ นี้เรียกว่า "ผัสสะ".

ที่นี้ผัสสะนี้ก็ให้เกิดเวทนา. ถ้าในขณะที่ผัสสะนั้นไม่มีปัญญาไม่มีวิชา ก็เป็น *อวิชาผัสสะ*-ผัสสะที่ครอบงำโดยอวิชา, แล้วก็เกิดเวทนาที่มีอวิชาติดมา; เวทนานี้ก็ทำให้เกิดตัณหา, ตัณหาก็คือความอยาก เป็น*กิเลส*โดยสมบูรณ์. มีเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว เกิดตัณหาไปตามความหมายของเวทนานั้น นี้เรียกว่าเกิดกิเลสชื่อตัณหา.

ครั้นเกิดกิเลสชื่อตัณหา แล้วก็เกิดกิเลสชื่ออุปาทาน. กิเลสชื่อตัณหา คลอดกิเลสชื่ออุปาทานออกมาแล้ว. นี้เรียกว่ากิเลสให้เกิดกิเลส หรือมโนกรรมให้เกิดมโนกรรม. มันก็เห็นได้ชัดว่า *กิเลสนี้ให้เกิดกิเลสอย่างนี้ก็มี : ตัณหาก็อยู่ในพวกโลกะ, เกิดอุปาทาน อุปาทานก็อยู่ในพวกโลกะ; แต่มันคนละชื่อเพราะมันทำหน้าที่ต่างกัน มี ความหมายต่างกัน : ตัณหา มันอยากจะได้, อุปาทาน นั้นมันยึดมั่นถือมั่นเอาไว้.*

ที่นี้เมื่อเกิดอุปาทานแล้ว ก็ให้เกิดภพๆ. ภพนี้ส่วนที่เป็นกรรมภพ ก็เรียกว่าภพที่เป็น*ตัวกรรม* เกิดมาจากอุปาทาน แล้วก็ให้เกิดอุปะปัตติภพ คือความมีความเป็นที่ได้ตั้งขึ้นมาแล้ว นี้ก็เป็น*วิบาก*. ภพที่เป็น*กรรมภพ*นี้เป็นกรรม, แล้วให้เกิด*วิบาก*คือ*อุปปัตติภพ* คือความมีความเป็นที่จะเป็น*ตัวชาติ*, *ตัวชาติ*ตัวเกิดโดยสมบูรณ์.

ครั้นมีอุปปัตติภพแล้ว ก็จะต้องเกิดทุกข์ เพราะมีชาติ เพราะได้เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถืออันสมบูรณ์. เพราะผัสสะมันเป็นอวิชา เวทนาเป็นอวิชา ตัณหาเป็นอวิชา อุปาทานเป็นอวิชา ภพเป็นอวิชา ชาติเป็นอวิชาที่สมบูรณ์ ยึดถือโดยความเป็นตัวตน

บ้าง โดยความเป็นของตนบ้าง อย่างถึงที่สุด; ดังนั้นจึงเป็นความทุกข์เพราะความยึดติด
 นั้นเอง.

ถ้าท่านทั้งหลายเข้าใจเรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้ อันเป็นไปอยู่ เป็นไปอยู่เป็น
 ประจำในจิตใจของท่านในชีวิตวันหนึ่งๆ; รู้จักปฏิจจสมุปบาทอย่างนี้ดีแล้ว ก็จะมีใจ
 ใจเองว่าในกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาทนั้น อะไรเป็นกิเลส อะไรเป็นกรรม อะไรเป็นวิบาก
 ของกรรม.

[สรุปให้เห็นวัฏสงสารในกระแสปฏิจจสมุปบาท.]

อย่างที่พูดไปแล้ว ถ้าไม่เข้าใจหรือฟังไม่ออก มันก็ไม่เข้าใจแหละ. จะสรุป
 อีกทีหนึ่งก็ได้ว่า เมื่อมีผัสสะแล้ว ทางตาเป็นต้น : มีผัสสะแล้ว แล้วเวลานั้นไม่มี
 ปัญญา ไม่มีวิชชา ก็เป็นโอกาสของอวิชชา ครอบงำผัสสะนั้น ให้เป็นอวิชชาผัสสะ
 หรืออวิชชาสัมผัส คือเป็นผัสสะโง่ ผัสสะมืด ผัสสะบอด ผัสสะหลับ อะไรก็แล้วแต่จะ
 เรียก. มันก็เกิดเวทนาชนิดนั้น คือเวทนาชนิดโง่ ชนิดหลับออกมา; มันก็ปรุงตัณหา
 ปรุงให้เกิดตัณหาซึ่งเป็นกิเลสโดยสมบูรณ์; ตัณหาเป็นตัวกิเลสสมบูรณ์ ก็ปรุงให้
 เกิดอุปาทาน เป็นกิเลสประเภทยึดมั่นถือมั่น; ก็ทำให้เกิดการปรุงแต่งเป็นภพ คือ
 ความมีความเป็น, กิริยาที่ปรุงแต่งเรียกว่ากรรมภพ, ความมีความเป็นที่ปรุงแต่งขึ้นมา
 แล้วในจิตใจนั้นเรียกว่า อุปัตติภพ; อุปัตติภพมีภพสมบูรณ์อย่างนี้แล้ว ก็มีชาติ
 คือ ตัวกู ของกู เกิดขึ้นในความรู้สึก เต็มที่, เต็มที่แห่งตัวกู แห่งความรู้สึกว่าตัวกู
 ของกู.

[สายเกิดชาติแห่งตัวกู-ของกูในชีวิตวันหนึ่งๆ ที่ทำให้เป็นทุกข์ทุกทีที่เกิด.]

ศึกษาให้เห็นชัดว่า ในชีวิตแต่ละวัน ๆมันเป็นอย่างไร; มันก็เป็นเรื่อง
 ละเอียดอ่อนลึกลับซึ่งอยู่มาก แต่ก็ไม่ใช่ลึกลับ ไม่ใช่ลึกลับที่จะมอง ที่จะศึกษา. ขอให้
 พยายามมอง พยายามศึกษา ให้เห็นสายของปฏิจจสมุปบาทชนิดนี้ มีอยู่ในชีวิต

ประจำวัน : เดี่ยวก่อขึ้นมาทางตา, เดี่ยวก่อขึ้นมาทางหู, เดี่ยวก่อขึ้นมาทางจมูก, เดี่ยวก่อขึ้นมาทางลิ้น, เดี่ยวก่อขึ้นมาทางผิวหนัง, เดี่ยวก็ก่อขึ้นมาจากภายในใจเอง; เป็น *ปฏิจสมุปบาททางทวารทั้ง ๖*; แล้วมันก็เป็นสายเหมือนกันแหละคือ :-

อายตนะภายใน กระแทบกับอายตนะภายนอก ก็เกิดวิญญาณ ตามชื่ออายตนะนั้น, เมื่อ ๓ อย่างนี้จับกลุ่มกันอยู่ก็เรียกว่า*ผัสสะ*. ผัสสะคือการกระทบ, ถ้า*ในการกระทบนั้น*ไม่มีปัญญา ไม่มีวิชา *ไม่มีสติมาทันทั่วทั้ง* ก็เป็น*ผัสสะโง่มีดีหลับ* ผัสสะที่โง่ ที่มีดี ที่หลับ. เรามีผัสสะกันโดยไม่รู้สีกตัว; ดังนั้นผัสสะนั้นมันก็ยิ่งกว่าโง่ ยิ่งกว่ามีดี ยิ่งกว่าหลับ เพราะมีกันได้โดยไม่รู้สีกตัว :-

ผัสสะในจิตนะ ผัสสะในจิต ผัสสะที่มีแต่อวิชชาเข้าครอบงำอยู่, ผัสสะโง่อย่างนี้ก็เกิดเวทนาโง่ คือความรู้สึกสุข หรือทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุขอย่างโง่, *ก็ทำให้เกิดความรู้สึกอยาก* ไปตามอำนาจของเวทนานั้น : ถ้าเวทนาสุขหรือถูกใจก็อยากได้, เวทนาไม่ถูกใจก็อยากทำลาย, เวทนาที่ไม่แน่ว่าสุขหรือทุกข์ ก็สงสัยวนเวียนอยู่; มันก็มีความอยากไปในทางที่จะเอาบ้าง ในทางที่จะทำลายบ้าง ในทางที่จะวนเวียนอยู่ที่นั่นบ้าง. นี้เรียกว่า*ตัณหา*มีลักษณะแห่งโลภะ โทสะ โมหะ อยู่ที่นี่แล้ว; คือสุขเวทนาชวนให้เกิดโลภะ, ทุกขเวทนาชวนให้เกิดโทสะ, อทุกขมสุขเวทนาชวนให้เกิดโมหะ, มันเตรียมคู่ของมันมาแล้ว :-

เวทนาที่เป็นสุขเป็นที่พอใจ ก็ชวนให้เกิดโลภะ; เวทนาที่เป็นทุกข์ไม่ชวนให้พอใจ มันก็เกิดโทสะ ให้เกิดโทสะ; เวทนาที่เป็นอทุกขมสุข คือไม่ทุกข์ ไม่สุข ก็ชวนให้เกิดโมหะ. นี้เรียกว่า*เวทนาให้เกิดตัณหา* คือความอยากด้วยความโง่ : อยากได้ด้วย ความโง่ก็เป็นโลภะ, อยากทำลายเสียด้วยความโง่ก็เรียกว่าโทสะ, อยากติดตามหลงไหล มัวเมาด้วยความโง่ก็เรียกว่าโมหะ; เป็นของที่มีอยู่อย่างยิ่ง มีอยู่อย่างแท้จริง มีอยู่อย่างเหลือประมาณในจิตใจของเราแต่ละวันๆ แล้วเราก็ไม่เห็น ไม่รู้สึก ไม่เห็นชัดแจ้ง คล้ายๆ

กับว่าไม่มีเรื่องอะไร, ที่จริงมีเรื่องอยู่อย่างนี้. นี่มันเกิดตัณหา คือความต้องการที่โง่เขลา ในรูปต่างๆกัน ๓ รูปแบบ เป็นกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา นี้เรียกว่ากิเลส ประเภทมโนกรรม :-

แล้วมันก็เกิดอุปาทานต่อจากตัณหา นั้น เพราะต้องการมันก็เกิดความรู้สึกตัวตนผู้ ต้องการ. ที่แท้มันมีแต่จิตกับการเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติของจิต : เกิดความรู้สึกต้องการขึ้นมาก่อน แล้วมันก็จะเกิดความรู้สึกตัวฉัน ตัวกู ผู้ต้องการ, ตอนนี้นั้นก็เกิดอุปาทานยึดมั่นเป็นตัวตน เป็นของตน ในสิ่งที่มันได้ต้องการแล้ว :-

เมื่อมันมีความรู้สึกตัวกู-ของกู ตั้งต้นอย่างนี้ ก็เรียกว่ามันปรุงเป็นภพ เป็นความมีความเป็นแห่งตัวกู-ของกูขึ้นมาแล้ว, กิริยาที่ปรุง เป็นกรรมภพ, กิริยาที่ตัวตน หรือตัวกูนี้เข้มข้นขึ้นมาแล้ว มันก็เรียกว่าเป็นอุปัตติภพ; แล้วมันก็เกิดชาติแห่งตัวกู ของกูโดยสมบูรณ์, วันหนึ่งเกิดไม่รู้ที่ชาติ. นี่คือปัญหาที่ว่าวันหนึ่งเกิดไม่รู้ที่ชาติ ก็สืบ ชาติ หรือที่ร้อยชาติก็ได้. เกิดทุกที่เป็นทุกซ์ทุกที่, เกิดชาตินี้ทุกที่เป็นทุกซ์ทุกที่.

นี่คือตัวปัญหาที่เราจะต้องรู้จัก จะต้องจัดการกับมัน คือประยุกต์ธรรมะเพื่อ จะกำจัดสิ่งเลวร้ายเหล่านี้เสีย.

[ชาติที่ต้องทำให้สิ้นไป คือชาติที่เกิดอยู่ในจิต.]

คำว่าชาติๆนี้ ไม่ใช่ชาติเกิดจากท้องแม่. ไข่ชาติเกิดจากท้องแม่ก็มีจริง เหมือนกัน, แต่มันมีครั้งเดียว มันเสร็จแล้ว มันเลิกกันแล้ว มันยังแต่จะเข้าโลงโน้น ไข่ชาติที่เกิดมาจากท้องแม่นั้นมีครั้งเดียว และมีแล้วเสร็จไปแล้ว, ต่อไปนี้ชาติที่เกิด อยู่ในจิต เกิดอยู่ในจิตๆไม่รู้วันละกี่ชาติๆ นี่เป็นชาติจิต เป็นที่ตั้งแห่งความทุกซ์, เกิด ทุกที่เป็นทุกซ์ทุกที่ เกิดทุกที่เป็นทุกซ์ทุกที่ เรียกว่ามันกัดเอาๆ อยู่ตลอดเวลา. จะต้อง จัดการกับชาตินี้ กำจัดชาตินี้ ทำให้ชาติเหล่านี้สิ้นไปมันจึงจะสิ้นทุกซ์. มันเป็นเรื่องที่ ค่อนข้างจะละเอียดอ่อน หรือละเอียดอ่อนทีเดียวแหละ; ถ้าสำหรับคนที่ไม่ชอบคิด

ไม่ชอบนึก หรือคนโง่แล้วมันไม่มีหวังที่จะมองเห็นสิ่งเหล่านี้ได้. แต่เดี๋ยวนี้เราก็ไม่อยู่ในจำพวกนั้น เราก็ได้ยินได้ฟังมามากแล้ว ก็อยู่ในวิสัยที่พอจะรู้ได้ ก็ขอให้รู้จักคำว่าชาติๆ.

ความรู้สึกว่ากู ว่าตัวกู ว่าตน ว่าตัวตนนี้ มันเกิดขึ้นมาอย่างนี้ เป็นผลของกิเลส. เกิดกรรม แล้วก็เกิดการกระทำ แล้วก็เกิดความรู้สึกในการกระทำ ยึดถือในความรู้สึกที่เป็นผลของการกระทำ เกิดความรู้สึกเป็นตัวกูตัวฉัน ซึ่งเป็นผู้กระทำ. ตอนนี้นมันน่าแปลกที่ว่า ทำไมจึงเกิดความอยาก ก่อนเกิดตัวผู้อยาก. นี่มันเป็นธรรมชาติอย่างนั่นเอง เพราะจิตนี้มันไม่ใช่ตัวตนอะไร, มันปรุงไปตามสิ่งที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยตามธรรมชาติของจิตนั้น : เมื่อจิตได้อยากๆ ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากพอแล้ว, ความอยากนั้นมันก็ปรุงให้เกิดความรู้สึกถัดมาคือว่าผู้อยาก : มีความรู้สึกอย่างไรที่สุดขึ้นมาเองว่ากูผู้อยาก กูผู้ต้องการ : นี้เรียกว่าต้นเหตุให้เกิดอุปาทาน; พอตั้งต้นอย่างนี้แล้วก็จะมีการมีชาติ คือเป็นตัวกูในความรู้สึกที่เต็มๆๆ เต็มขนาดของมัน.

[ในจิตมีการตั้งครรรค์ คลอดออกมาเป็นตัวกู.]

ที่แรกมันเป็นเพียงจุดตั้งต้นเหมือนกับมันตั้งครรรค์อ่อนๆ; แล้วครรรค์ก็แก่เข้า แก่เข้าเป็นภพ; เป็นภพแล้วก็เป็นที่ชาติ ก็คือว่าครรรค์นั้นมันสมบูรณ์แล้ว มันก็คลอดออกมาเป็นตัวกู-ของกู ที่คลอดออกมา. ดังนั้นถ้าเอาตัวชาติเป็นการคลอดออกมา; ตัวภพ มันก็เป็นครรรค์แก่, ตัวอุปาทาน มันก็เป็นครรรค์อ่อน, ตัวต้นเหตุ มันก็เป็นจุดตั้งต้นของการมีครรรค์, อย่างนี้เป็นต้น. ในจิตของเรามีการตั้งต้นมีครรรค์, แล้วครรรค์อ่อนครรรค์แก่ แล้วก็คลอดออกมาเป็นชาติ เป็นตัวกูอยู่ เป็นเรื่องๆๆ วันหนึ่งไม่รู้ที่ชาติไม่รู้ที่ครั้ง; ทุกครั้งเป็นทุกข์ทุกที.

นี่เรียกว่า กิเลสมันเป็นเหตุให้ทำกรรม; แล้วมันก็มีการกระทำกรรม; ให้ยึดถือผลของกรรม เช่นสุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา เป็นต้น, มันก็เลย

มีความรู้สึกว่าคุณผู้กระทำความ ผู้รับผลของกรรม, อะไรๆ ที่มันเกิดอยู่ตามธรรมชาติ ก็เอามาเป็นของตัวคุณหมด เช่นไปรับเอาความเกิดตามธรรมชาติ เกิดจากท้องแม่ตามธรรมชาติมาเป็นความเกิดของคุณ, เอาความแก่อยู่ตามธรรมชาติมาเป็นความแก่ของคุณ, เอาความเจ็บไข้ตามธรรมชาติมาเป็นความเจ็บไข้ของคุณ, เอาความตายซึ่งตายเข้าโลงตามธรรมชาติมาเป็นความตายของคุณ; เพราะมีตัวกูที่เกิดมาจากอริชาโง่งงเต็มที่. นี่ สภาวะจิตเป็นอยู่เป็นธรรมดา ตามธรรมดา.

นี่เรียกว่าจะดูในกระแสแห่งปัจจุสมุปปาทได้; แต่ก็ดูได้สำหรับผู้รู้เรื่อง ปัจจุสมุปปาท หรือเข้าใจเรื่องปัจจุสมุปปาท; คนทั่วไปไม่เข้าใจเรื่องปัจจุสมุปปาทก็ คงจะดูไม่ได้. ถ้าอยากจะรู้จักก็ต้องพยายามเข้าใจเรื่อง ปัจจุสมุปปาท แล้วก็เข้าใจเรื่อง ที่ว่าในปัจจุสมุปปาทนั้น มันมีกิเลสอยู่ที่ตรงไหน, มีกรรมอยู่ที่ตรงไหน, มีวิบาก ของกรรมอยู่ที่ตรงไหน, ชัดแจ้ง ชัดเจน เหมือนกับของธรรมดาๆ ที่เราดูกันโดยธรรมดา : มีอะไรเอามาใส่ฝ่ามือ ดู เขี่ยดู ดูๆ ก็รู้แจ้งโดยประจักษ์อย่างนั้นแหละ.

ทั้งหมดนี้ต้องการเพื่อให้ท่านทั้งหลายรู้จักสิ่งที่เรียกว่า "นิเวศน์", รู้จักสิ่งที่ เรียกว่า "กิเลส", รู้จักสิ่งที่เรียกว่า "กรรม", และ "ผลของกรรม" ซึ่งเป็นตัวความทุกข์, ในชีวิตประจำวัน. มโนกรรมที่โง่เขลาไปปรุงเป็นตัวเป็นตนขึ้นมา ก็มีวิบากเป็นความทุกข์ ตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน.

: การเกิดกรรมในกรณีทั่วไป.

[: กระแสการเกิดกรรมที่พูดอย่างธรรมดา ไม่ใช่คำว่าปัจจุสมุปปาท.]

หรือจะพูดอย่างธรรมดาๆ ไม่เรียกว่า "ปัจจุสมุปปาท" อีกสักชนิดหนึ่งก็ พูดได้ คือจะพูดว่า ในกรณีทั่วไปที่เราจะไม่ใช้คำว่า ปัจจุสมุปปาท. หมายความว่า ผัสสะให้เกิดเวทนา, เมื่อมีผัสสะที่ไหนแล้วก็มีเวทนาเกิดมาจากผัสสะนั้น; เวทนา

นั้นก็ให้เกิดโลภะ ถ้าเวทนานั้นน่าพอใจ; เวทนานั้นให้เกิดโทสะ เมื่อเวทนานั้นไม่น่าพอใจ; เวทนานั้นให้เกิดโมหะ เมื่อเวทนานั้นไม่มีลักษณะชัดว่าน่าพอใจหรือไม่น่าพอใจ; นี้ก็เรียกว่าให้มันเกิด โลภะ โทสะ โมหะ : เวทนาให้เกิด โลภะ โทสะ โมหะ. จึงกำหนดไว้ดี ๆ ว่า เมื่อเรามีเวทนา เวทนาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้; ถ้าเวทนาเป็นที่พอใจให้เกิดโลภะ, เวทนาไม่เป็นที่พอใจให้เกิดโทสะ, เวทนาไม่แน่ว่าเป็นอะไรก็ให้เกิดโมหะ.

ที่นี้เวทนานั้น ที่มันให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะนั้น แล้วมันก็จะให้เกิดการกระทำกรรม. โลภะ โทสะ โมหะ มันเป็นกิเลส, กิเลสให้เกิดกรรม ให้เป็นการกระทำกรรม ทางกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ไปตามอำนาจของโลภะ โทสะ โมหะ.

: ผัสสะเป็นที่เกิดกรรม.

[: ทั้งกรรมของบุุณชน (มีผัสสะโง่) และกรรมของอริยสาวก (มีผัสสะฉลาด).]

นี่กรรม, กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม นี่มันตั้งต้นที่ผัสสะ. พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสไว้ชัดอย่างนี้ว่า กรรมตั้งต้นที่ผัสสะ มีผัสสะเป็นสมุทัย; แต่เราไม่ได้ศึกษากันแนวนี้ คือว่าไม่ได้คิดว่ากรรมตั้งต้นที่ผัสสะของเราเอง, มันมองไปทิศทางอื่น คือมองไปทิศทางอื่น, บางทีว่ากรรมมาแต่ชาติก่อนเสียก็มีโน้น; ไม่เห็นชัดว่า *ทุกคน* ที่มีผัสสะ นั้นจะต้องมีกิเลส แล้วก็มีกรรมตามสมควรแก่ผัสสะนั้นเสมอ.

ทบทวนอีกทีว่า ผัสสะให้เกิดเวทนา, เวทนาให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะ, โลภะ โทสะ โมหะ ก็ทำให้เกิดกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม; มันเป็นอย่างนี้. กรรมมันมาจากผัสสะ; อย่าเอาไปไว้ไกลตัวเอาไว้ชาติก่อน หรืออย่าเอาไปไว้ไกลตัวไว้กับเรื่องอื่น. ใ้กรรมทุกกรรม มันมาแต่ผัสสะของบุคคลนั้น. จงรู้จักผัสสะให้ดี ๆ ในฐานะที่เป็นที่เกิดแห่งกรรม.

ผัสสะ ๒ ชนิด : ผัสสะโง่ของปุถุชน, ผัสสะฉลาดของอริยสาวก.

ที่นี้ก็มาแยกกันตรงนี้ว่า *ผัสสะ* นี้ มันมีได้เป็น ๒ ชนิด : ตามธรรมดาทั่วไปของคนปุถุชนแล้ว เป็นผัสสะโง่ คนธรรมดาสามัญคือปุถุชนคนธรรมดา ไม่ได้ศึกษา ไม่ได้ฟังธรรมของพระอริยเจ้านี้ ผัสสะของเขาจะเป็นผัสสะโง่ทุกทีไป คือผัสสะที่เปิดโอกาสให้อวิชชาเข้ามาครอบงำ ให้คิด ให้นึก ให้ปรุงแต่งไปในทางผิด เรียกว่า *ผัสสะโง่* เรียกว่า *อวิชชาสัมผัส*; คือผัสสะโง่ให้เกิดเวทนาโง่ ให้เกิดกิเลส แล้วให้ทำกรรมชนิดที่เป็นทุกข์.

ที่นี้ผัสสะอีกอย่างหนึ่ง คือ *ผัสสะของอริยสาวก*. อริยสาวกในพระศาสนานี้ได้สดับตรับฟังคำสอนของผู้รู้ มีสติ มีปัญญา พอเกิดผัสสะเขามีสติมีปัญญามาควบคุม ผัสสะก็เลยเป็น *ผัสสะไม่โง่* เป็นผัสสะที่ตื่นจากความหลับ เป็นผัสสะที่ฉลาด เป็นผัสสะที่รู้แจ้ง อย่างนี้เราเรียกชื่อว่า *ผัสสะฉลาด* ก็ได้, คู่กับผัสสะโง่เมื่อตะกี้นี้มันก็เป็นไปเพื่อทุกข์; แต่นี้เป็นผัสสะฉลาด คือเป็นวิชาสัมผัส. วิชาสัมผัสนี้ไม่ให้เกิดกิเลส แต่ให้เกิดโพธิ ความรู้ว่าเราจะต้องทำอย่างไร.

เปรียบเทียบกันให้ดี ๑นะว่าวิชาสัมผัส-ผัสสะโง่ทำให้เกิดกิเลส โลกะ โทสะ โมหะ, แล้วก็ทำกรรมไปตามอำนาจของกิเลส; แต่ถ้ามันเป็นวิชาสัมผัสของพระอริยสาวกผู้รู้ธรรมะนี้ ผัสสะนี้กลับทำให้เกิดโพธิ รู้ว่าเราจะต้องทำอย่างไรที่ควรจะทำ แล้วมันก็เกิดอโลกะ อโทสะ อโมหะ ความคิดนึกที่ไม่เป็นโลกะ ไม่เป็นโทสะ ไม่เป็นโมหะ แต่ว่ามันเป็นโพธิ มันก็ให้เกิดฝ่ายกุศลกรรม กุศลกรรมจะเป็นกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม มันก็เป็นกุศลกรรมไปหมด มันก็ไม่เกิดทุกข์.

กิเลสมันก็มาจากผัสสะ โพธิมันก็มาจากผัสสะ; แต่เป็นผัสสะที่ต่างกัน : กิเลสมาจากผัสสะโง่, ฟังให้ดี, กิเลสมาจากผัสสะโง่; โพธิมาจากผัสสะฉลาด เพราะมีวิชาเข้ามาควบคุมโพธิ. กิเลสกับโพธิมันเป็นอะไรที่คล้ายกันอยู่นะ ดูให้ดี๑นะ มันก็มาจากผัสสะด้วยกันทั้งนั้นแหละ แต่มันเป็นผัสสะโง่ หรือผัสสะไม่โง่.

ต้องฝึกฝนสติให้มากพอเพื่อควบคุมผัสสะ.

ผู้ที่มีปัญญาสูงสุด ก็เห็นกิเลสกับโพธิ์นี้ยังเป็นของยึดถือไม่ได้ตามเดิม เป็นสังขตธรรม เป็นสังขารอยู่นั่นเอง; จะเป็นกิเลสก็ตาม เป็นโพธิ์ก็ตาม ยังเป็นสังขาร ยังเป็นสังขตอยู่นั่นเอง; แต่ว่าไอ้ฝ่ายหนึ่งมันเป็นไปเพื่อความทุกข์โดยตรง, ฝ่ายหนึ่งมัน เป็นไปเพื่อดับทุกข์ เพื่อไม่ทุกข์.

เราจจะหวังเรื่องผัสสะ ฝึกฝนสติหรือปัญญาไว้ให้มากพอ ให้มาควบคุมผัสสะ เมื่อเกิดผัสสะ ให้ผัสสะของเราลึมตาสว่างใสรับรู้แจ้ง ประจักษ์เวทนาไปในทางที่ถูกต้อง แล้วก็เกิดโพธิ์ คือความรู้ว่าควรจะจัดการอย่างไรกับเวทนานั้น แล้วก็เกิดโลภะ ไม่เกิด โทสะ ไม่เกิดโมหะ. นี่คือการประยุกต์อย่างยิ่ง แต่ยังไม่พูด ยังไม่อธิบายในตอนี้; แต่ให้รู้ว่ี่นี่คือการประยุกต์ ที่เราจะประยุกต์สิ่งที่เรียกว่ากิเลส กรรม และความทุกข์ เพราะจะพูดเรื่องกรรมอย่างเดียวให้หมดเสียก่อน จะพูดเรื่องกรรมอย่างเดียวให้หมดเสียก่อน ให้รู้เรื่องนี้ ให้รู้สึกต่อเรื่องนี้ ให้รู้จักต่อเรื่องนี้ คือเรื่องกรรม เรื่องกรรม.

: เพราะมีกรรมที่มาจากกิเลส จึงมีวิกฎสงสาร.

เราพูดกันแต่กรรมโดยไม่รู้สึว่ามันคืออะไร? พูดว่ากรรมแล้ว กรรมแล้ว ก็หมายความว่าโชคร้ายแล้วเท่านั้น. กรรมนี้ไม่ชั่วไม่ดี; มันแล้วแต่ว่ามันมาจากต้นเหตุอะไร. เป็นอันว่า นี่เป็นเรื่องกรรมที่มาจากกิเลส แล้วทำให้ย้อนไปหากิเลส วนเวียนอยู่ ในการเกิดแห่งกิเลส และทำกรรม รับผลกรรม แล้วย้อนไปหากิเลส, มีกิเลสแล้วก็ทำกรรม รับผลกรรม แล้วก็ย้อนไปหากิเลส; วนเวียนอย่างนี้เรียกว่าวิกฎสงสาร วนเวียนอยู่อย่างนี้ มิได้ไม่รู้ที่รอบ วันหนึ่ง เดือนหนึ่ง ปีหนึ่ง เป็นวิกฎสงสารไม่รู้ว่ี่ว่าสักที่รอบหลาย ๆ รอบทีเดียว.

ถ้าไม่รู้เรื่องกรรมมันก็หยุดวิกฎสงสารไม่ได้. เดียวนี้เราไม่พูดกันถึงเรื่องหยุดวิกฎสงสาร; เราพูดกันแต่ว่าเป็นไปตามกรรม สมัครเป็นไปตามกรรม ไม่อุทธรณ์

ไม่ขอร้อง ไม่ดีนรอะไร สมัครที่จะเป็นไปตามกรรม แล้วมันก็เป็นไปตามกรรมอย่างที่
ไม่รู้จักสิ้นสุด. นี้เรียกว่ากรรม แต่เป็นกรรมในชั้นที่เนื่องกันอยู่กับกิเลส : พังดูให้ดิณะ,
กรรมที่เนื่องกันอยู่กับกิเลส. เดี่ยวจะพูดเรื่องกรรมที่ไม่เนื่องกันกับกิเลส มันอีกกรรมหนึ่ง
นั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง.

....

กรรมที่ไม่เนื่องกับกิเลส อยู่เหนือกิเลส (กรรมในชั้นโลกุตตระ).

หลักกรรมในพระพุทธศาสนา.

[: กรรมไม่ดำไม่ขาว เป็นที่สิ้นสุดตัวตนและกรรมทั้งปวง.]

เราแม้เป็นพุทธบริษัท ก็พูดสอนกันอยู่แต่เรื่องกรรมชนิดที่เนื่องกันอยู่กับ
กิเลส ไม่ได้พูดเรื่องกรรมชนิดที่อยู่เหนือกิเลส หรือจะกำจัดกิเลส หรือจะกำจัด
กรรม ซึ่งจะเรียกได้ว่า *กรรมในชั้นโลกุตตระ* คือกรรมชนิดที่ทำให้สิ้นสุดแห่งวัฏฏะ.
วัฏฏะคือกิเลส กรรม วิบาก, กิเลส กรรม วิบาก, กิเลส กรรม วิบาก; เป็นวงกลม
อย่างนี้ เรียกว่า *กรรมในวัฏฏะ* กรรมเป็นโลกียะวนเวียนอยู่ในวัฏฏะ; อย่างนี้ดูเหมือนว่า
ไม่ใช่สอนแต่ในพุทธศาสนา, ศาสนาอื่นก็สอน.

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงพวกอื่นที่เป็น *กรรมวาที-สอนเรื่องกรรม* ก็มีอยู่, ไม่ใช่
มีอยู่แต่ในพุทธศาสนา. ถ้าสอนเรื่องกรรมเพียงให้เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะนั้น ในลัทธิอื่นก็มี
สอน. แต่ถ้าเรื่องกรรมที่ให้หยุดวัฏฏะเสียโดยสิ้นเชิงนั้น จะมีสอนแต่ในพุทธศาสนา
เท่านั้น : นั่นแหละเรียกว่าเรื่องกรรมชนิดโลกุตตระ ซึ่งจะต้องแยกออกไปเป็นเรื่องกรรม
อื่นต่างหาก อีกเรื่องหนึ่ง จากเรื่องกรรมที่รู้จักกันอยู่ทั่วไป คือกรรมที่มาจากกิเลส.

ที่นี้ก็เป็นเรื่องกรรมชั้นโลกุตตระ เราอาจจะทำไม่ได้ ยังทำไม่ได้ หรือยังประพศติไม่ได้ ยังทำความสิ้นไปแห่งกรรมไม่ได้; แต่เราก็ควรที่จะรู้เรื่องไว้ล่วงหน้าบ้าง, รู้เรื่องไว้ล่วงหน้าก่อน. กรรมโลกุตตระ กรรมเป็นโลกุตตระ เพื่อโลกุตตระ เพื่อความสิ้นแห่งกรรมนั้น เป็นเรื่องที่รู้เรื่องไว้บ้างก่อนเป็นการล่วงหน้า ก็ดีเหมือนกัน.

แต่เดี๋ยวนี้แม้แต่เรื่องกรรมที่เวียนว่ายอยู่ในโลกียะ เราก็ยังไม่ค่อยรู้เรื่อง เราก็ยังหลับตาพูดผิดๆ คิดผิดๆ นึกผิดๆ ในเรื่องอันเกี่ยวกับกรรม; แล้วมันจะประยุกต์กรรมให้หมดไป ให้กลายเป็นเรื่องกรรมโลกุตตระได้อย่างไร; มันก็มองไม่เห็นทาง.

ดังนั้นพวกเราเตรียมตัวสำหรับประยุกต์ความรู้เรื่องกรรมให้สูงขึ้นไป จนถึงเรื่องกรรมประเภทโลกุตตระ คือจะสิ้นกรรม หมดกรรม เหนือกรรม ไม่ต้องเวียนว่ายไปตามกรรม. กรรมในชั้นโลกุตตระนั้น ในพระบาลีท่านเรียกว่ากรรมไม่ดำไม่ขาว, กรรมไม่ดำไม่ขาว เป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรมดำและกรรมขาว, กรรมไม่ดำไม่ขาวเป็นที่จบสิ้นแห่งกรรมดำและกรรมขาว. นี้ในพระบาลีสุดตันตะ เราได้พบชื่ออย่างนี้.

ถ้าในหนังสือชั้นอภิธรรม ชั้นต่อมาจะเรียกว่าอัพยากตกรรม ไม่เรียกว่ากุศลกรรม ไม่เรียกว่าอกุศลกรรม; แต่จะเรียกว่าอัพยากตกรรม คือกรรมที่ไม่ได้กล่าวว่าเป็นอะไร คือไม่กล่าวว่าจะกุศลหรืออกุศลนั่นเอง. ภาษาย่างนั้นเป็นภาษาอภิธรรม, แต่เราจะไม่ต้องอาศัยภาษาอภิธรรม เราจะอาศัยคำในบาลี พระพุทธภาษิตในสุดตันตะ ท่านจะเรียกว่า*กรรมดำ* คือกรรมชั่วอกุศล, แล้ว*กรรมขาว* กรรมดีเป็นกุศล, แล้วกรรมไม่ดำไม่ขาว นั้นแหละคือกรรมที่ไม่ดีไม่ชั่ว.

นี้มีกรรมอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งจะมีแต่ในพุทธศาสนา ซึ่งจะเลิกกรรมทั้งปวงเสียได้; จะไม่มีในลัทธิอื่นนอกจากจากพุทธศาสนา. พุทธอย่างนี้คล้ายๆกับดูถูกพวกอื่น แต่ไม่ได้ดูถูกหรอก เพราะพวกอื่นเขาไปสิ้นสุดอยู่ที่ความมีตัวมีตน. ถ้ายังมีตัวมีตน มันก็ยังคงเป็นที่ตั้งแห่งกรรม มันไม่สิ้นกรรมได้. แต่พุทธศาสนาไปไกลจนถึงทำลายตัวตน

หมด ไม่มีตัวตนเหลืออยู่เลย กรรมก็ไม่มีที่ตั้งที่อาศัย เพราะมันไม่มีตัวตน ก็
สิ้นสุดแห่งกรรม; ฉะนั้นความสิ้นสุดแห่งกรรมก็มีแต่ในพระพุทธศาสนา ที่สอนถึง
ความสิ้นสุดแห่งตัวตน.

[นิพพานในพุทธศาสนา ห่างจากตัวตน;

นิพพานนอกพุทธศาสนา มีตัวตนถาวร.]

นี่เราจึงพูดว่า กรรมที่เป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรมทั้งปวง ไม่มีอะไรเวียนว่าย
ไปตามกรรมนั้น มีแต่ในพุทธศาสนา ไม่มีในลัทธิอื่นที่นอกไปจากพุทธศาสนา. ลัทธิอื่น
นั้นเขาไปจบลงที่มีตัวตนถาวร ตัวตนที่ไม่เปลี่ยนแปลงอีกต่อไป ตัวตนที่อยู่ถาวร
เรียกว่าตัวตนที่เขาถือว่าเป็นนิพพานตามแบบของเขา ตามแบบของลัทธิอื่น ๆ. ส่วน
พุทธศาสนาไม่มีตัวตนชนิดนั้น มีแต่ตัวตนที่โง่เขลาไม่ใช่ตัวตนจริง แล้วก็หมดไปเป็น
ความว่างจากตัวตน ห่างจากตัวตนโดยสิ้นเชิง จึงจะเป็นนิพพานในพุทธศาสนา.

นิพพานในพุทธศาสนากับนิพพานนอกพุทธศาสนานั้น มันต่างกันอย่างไร.
เขาไปมีตัวตนที่ถาวร, เรามีแต่ความสิ้นสุดแห่งตัวตน เป็นห่างจากตัวตนจึงจะเป็น
นิพพาน; ดังนั้นความสิ้นสุดแห่งกรรม ไม่มีกรรมเป็นกรรมที่ไม่เกิดได้ ไม่มีที่ตั้งอีกต่อไป
นั้น จึงมีแต่ในพุทธศาสนา. กรรมนี้มาจากโพธิที่ขึ้นถึงระดับสุดยอด. กล่าวมาแล้ว
ว่าความรู้ชนิดที่มีคุณค่าก็เป็น *กิเลส*; ความรู้ที่ไปในทางสว่างไสวก็เป็น *โพธิ* แต่โพธิในชั้น
ธรรมดา ๆ สามีญนั้น ไม่เพียงพอที่จะให้เกิดกรรมชนิดเป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรม; จึงต้อง
พูดว่ายอดสุดแห่งโพธิ.

กรรมที่กระทำไปด้วยสติปัญญาชั้นยอดสุดแห่งปัญญาแห่งโพธินั้นแหละ มัน
จึงจะเป็นกรรมชนิดที่ทำความสิ้นสุดแก่กรรมทั้งหลายทั้งปวง ทำให้ไม่ต้องเวียนว่ายไป
ตามกรรมอีกต่อไป. นี่กรรมในพุทธศาสนามีอยู่อย่างนี้ มีอยู่อย่างนี้; คือกรรมชนิดที่
สิ้นสุดแห่งกรรม เพราะทำลายตัวตนเสียได้. นี่คือกรรมในพระพุทธศาสนา.

ถ้ากรรมที่มีตัวมีตน ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วนั้น, ในศาสนาอื่นก็มี; ถ้าพุทธบริษัทพูดเรื่องกรรมกันแต่เพียงเท่านี้ ก็เป็นพุทธบริษัทโง่. นี้จะประกาศออกไปอย่างนี้ว่าทำลายความรู้อันสูงสุดในลัทธิของตนเสีย ทำลายความรู้อันสูงสุดเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาเสีย ว่ากรรมมีแต่เรื่องดี-ชั่ว และเวียนว่ายไปตามกรรม. นั้นเป็นของพวกอื่นในลัทธิอื่น ซึ่งมีอยู่ในครั้งพุทธกาลด้วยเหมือนกัน แต่ไม่ใช่พุทธศาสนา; ดังนั้นอย่าพูดว่า กรรมทำดี ดี ทำชั่ว ชั่ว นี้เป็นของพุทธศาสนาโดยส่วนเดียว, ให้รู้ไว้ว่าในพวกอื่นเขาก็สอนอย่างนั้น.

ที่นี้ที่มันนำห้ว ที่อยากจะเอามาเล่าให้ฟังกันก็ได้ ในตำรับตำราที่เขาแต่งขึ้นในชั้นหลัง เป็นฝรั่งก็มี เป็นชาวอินเดียเองก็มี แต่งหนังสือเรื่องพุทธศาสนา อย่างมีเกียรติใหญ่โตขึ้นมา แล้วพูดเรื่องกรรมนี้ผิดทั้งนั้นเลย. พูดเรื่องกรรมดีกรรมชั่ว เป็นไปตามกรรมดีกรรมชั่ว เหมือนกับกรรมในลัทธิอุปนิษัทของฮินดูหรือพราหมณ์ แล้วก็เป็นที่ให้คำคำว่า "REINCARNATION" คือว่าการเวียนกลับมาเกิด มาใหม่แห่งคนๆเดียวกันนั้น. การกลับมาเกิดใหม่แห่งคนๆเดียวกันนั้น เพราะอำนาจแห่งกรรม นี้ไม่ใช่พุทธศาสนา, เพราะว่า *พุทธศาสนาที่นี้ได้ยวนี้ ก็ไม่ได้มีคนใดคนหนึ่งเลย.*

[ไม่มีบุคคลตัวตนแท้จริง มีแต่การปรุงแต่งตามปัจจัย (ฝ่ายโง่) ให้รู้สึกว่ามี.]

เวลานี้เดี๋ยวนี้มิได้มีคนคนใดคนหนึ่งเลย, มีแต่การประชุมแห่งธาตุ การปรุงแต่งไปตามเหตุตามปัจจัย ให้เกิดความรู้สึกคิดนึกอย่างนี้ แล้วมันก็คิดว่าตัวเองเป็นตัวกู เป็นตัวตนของกู, มันก็มีเท่านั้นแหละ; มันไม่มีตัวตนที่แท้จริง เป็นตัวตนที่ตั้งอยู่ และจะตายแล้วจะไปเกิดใหม่ นั้นมันไม่มี.

ฉะนั้น การเวียนว่ายตายเกิดนั้นของบุคคลเดียวกันนั้นไม่มีในพุทธศาสนา เพราะว่าตัวตนมันไม่มี เพราะว่าตัวตนมันไม่มี เรื่องอนัตตาเรื่องตัวตนมันไม่มี มันก็ไม่มีใครอยู่ที่นี้ แล้วไม่มีใครที่จะตายไปเกิดใหม่; ฉะนั้นเราไม่มีโอกาสที่จะพูดเรื่องการกลับมา

เกิดแห่งคน ๆ เดียวกัน นั้นไม่มีโอกาส, แต่ในลัทธิอื่น เช่น คัมภีร์อุปนิษัทของฮินดูของ พราหมณ์ เขาพูดอย่างนั้นชัดเจนเลย.

ที่นี้ผู้แต่งหนังสือคัมภีร์พุทธศาสนาโดยชาวอินเดียเองก็มี โดยฝรั่งก็มี พูดแต่กรรมชนิดที่มีการกลับมาเกิดใหม่ของคนคนเดียวกัน, บทบาทนั้นเขาเรียกว่า *บทกรรมและการเกิดใหม่* ผิดทั้งบท ไม่ใช่พุทธศาสนา; แต่เขาให้ชื่อว่าหลักพระพุทธศาสนา. กรรมชนิดที่มีบุคคลกระทำแล้วเวียนเกิดมาอีกเป็นคนคนเดียวกันนั้น ไม่มีในหลักพุทธศาสนา เพราะหลักพุทธศาสนาสอนเรื่องการกระทำ ให้รู้ว่าไม่มีบุคคลที่มีอยู่ หรือกำลังเกิดอยู่.

นี่โพธิที่เป็นไปสูงสุด ทำให้รู้ว่าไม่มีบุคคลที่เป็นตัวเป็นตนที่กำลังเกิดอยู่ หรือกำลังจะตายแล้วจะไปเกิดใหม่ นี่สิ้นสุดแห่งการเวียนว่ายไปตามกรรม, สิ้นสุดแห่งการเวียนว่ายไปตามกรรม. นี่เป็นเรื่องกรรมที่แท้จริงของพุทธศาสนา, ใ้กรรมที่ว่าทำดี ทำชั่ว ชั่ว นั้น ของลัทธิอื่นศาสนาอื่นก็มี; เราอย่าไปดูเอามา.

สอนกันได้ทั้งนั้นเรื่องกรรมดีกรรมชั่ว ว่าทำดี ดี ทำชั่ว ชั่ว มันมีสอนกันอยู่หลายเจ้า เรียกว่าหลายลัทธิ; แต่ถ้าสอนกันไปจนถึงกรรมที่หยุดเสียซึ่งกรรมดีกรรมชั่ว หยุดเสียซึ่งความหมายแห่งตัวตน ว่าดีว่าชั่ว นี่มีแต่ในพุทธศาสนา. *กรรมประเภทหลังนี้ไม่เกี่ยวกับกิเลส.* ที่จริงยังไม่ควรจะเอามาพูด เพราะเราจะพูดเรื่องกรรมที่เกี่ยวกับกิเลส; แต่ก็เอามาพูดเพื่อรู้ไว้ล่วงหน้าว่า ใ้เรื่องกรรมมันไปไกลถึงขนาดนั้น; แต่ในที่สุดเราก็ต้องประยุกต์ไปจนถึงนั้น : ประยุกต์เรื่องประพฤติ, การปฏิบัติธรรมะ ไปจนถึงกรรมที่เป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรมอยู่ดี. เอามาพูดล่วงหน้าไว้ก่อนก็ไม่เสียหายอะไร, แต่ว่าถ้ากรรมที่เนื่องกันอยู่กับกิเลสแล้วไม่มาถึงนี้ ไม่มาถึงกรรมชนิดที่เป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรม. กรรมที่เป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรมนั้น เป็นกรรมของฝ่ายโพธิ โพธิที่ถึงจุดสุดยอดของโพธิ รู้ว่าไม่มีตัว ไม่มีตน ก็สลายตัวตนหมด กรรมเลยไม่มีที่ตั้งที่อาศัย เลยสิ้นกรรม เลยสิ้นสุดแห่งกรรม. นี่ประยุกต์ถึงขนาดนี้แล้ว ก็คือว่าถึงขนาดสูงสุดของพุทธศาสนา.

คนธรรมดา ปุถุชนทั่วไปนั้น จะประยูกต์ได้ก็เพียงว่า *ไม่ทำกรรมชั่ว ทำแต่กรรมดี*, ทำแต่กรรมดีเป็นที่พอใจ แล้วก็เวียนว่ายๆ อยู่ในกรรมดีที่เป็นที่พอใจ. มันตกปลักอยู่ที่นั่น ได้มากเพียงเท่านั้น, ถ้าเป็นเรื่องกรรมที่มาจากกิเลส ซึ่งเป็นเหตุให้เวียนว่ายอยู่ในกรรม.

[สรุป.]

เอาละ เป็นอันว่า เราพูดเรื่องกรรม ซึ่งสืบมาจากกิเลส. เรื่องแรกเป็นเรื่อง *นิรวณ*. เป็นตามธรรมชาติธรรมดา *ไม่มีเจตนา อยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ*. ต่อมาพูดเรื่อง *กิเลส* ซึ่งมี *เจตนา* เพราะว่าพัฒนาขึ้นมาจนเป็นภาวิตถญาณ, แต่ยังไม่ใช้โพธิ.

เอาละ, ก็รู้เรื่องกรรมให้ถูกต้อง ตามหลักของพระพุทธศาสนา ว่ากรรมนั้นเป็นอย่างไร; เราเป็นพุทธบริษัททั้งที ก็ต้องรู้เรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา อย่าเอาไปปนกับเรื่องกรรมในลัทธิอื่น หรือในศาสนาอื่น. และให้รู้ว่า เรื่องกรรมที่สิ้นสุดแห่งกรรมนั้น พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสไว้ว่า *ต้องทำกันที่นี่และเดี๋ยวนี้*; ไม่ใช่รออีกที่ร้อยชาติ พันชาติ หมื่นชาติ นั้นมันคนบ้า ไม่เป็นสันทิฏฐิโก ไม่เป็นอกาลิโก. ถ้าต้องรออีกที่ร้อยชาติ พันชาติ หมื่นชาติ นั้นมันไม่เป็นอกาลิโก สันทิฏฐิโก. แม้กรรมที่เป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรม ก็ต้องทำกันที่นี่เดี๋ยวนี้, คือก่อนแต่จะเข้าโลงนั่นแหละ. ขอให้ทำให้ถึงกรรมอันสูงสุด คือหมดกรรม สิ้นกรรม ไม่มีสัตว์บุคคลตัวตนที่จะเป็นที่ตั้งแห่งกรรม. จะต้องดับทุกข์ชนิดที่สิ้นเชิง เพราะการสิ้นสุดแห่งกรรม; ไม่มีกรรมที่จะทำให้เกิดวิบากอันเป็นทุกข์ หรือเป็นเหตุให้ต้องเวียนว่ายไปตามกรรมซึ่งก็เป็นความทุกข์ อีกต่อไป.

นี่ขอให้ท่านทั้งหลายรู้เรื่องกรรม ต่อจากเรื่องกิเลส ไว้ให้เพียงพอ สำหรับจะพูดกันถึงเรื่องการประยูกต์ ให้ถึงความสิ้นสุดแห่งปัญหาทั้งปวง : สิ้นสุดแห่งนิรวณ สิ้นสุดแห่งกิเลส สิ้นสุดแห่งกรรม สิ้นสุดแห่งความทุกข์ โดยประการทั้งปวง; ซึ่งเราจะได้พูดกันในการบรรยายครั้งต่อไป.

ในการบรรยายครั้งนี้ไม่ต้องการอะไรมากไปกว่า ให้อ่านทั้งหลายรู้จักสิ่งที่เรียกว่ากรรม ซึ่งคลอດออกมาจากกิเลส. เรื่องแรกคือเรื่องนิวรรณ์, แล้วเรื่องที่สองคือเรื่องกิเลส, เรื่องที่สามวันนี้คือเรื่องกรรม ที่คลอດออกมาจากกิเลส มีการเกิดแห่งกรรมมาจากกิเลส แล้วก็มีวิบากอันเป็นทุกข์.

การบรรยายวันนี้ ต้องการจะพูดแต่เพียงเรื่องกรรม ว่ามีอยู่ ๒ ชนิด คือกรรมสำหรับเวียนว่ายไปตามกรรม นั้นอย่างหนึ่ง; และกรรมที่เป็นที่สิ้นสุดแห่ง กรรม โดยประการทั้งปวง ไม่มีตัวตนบุคคลสำหรับจะตั้งอยู่ หรือเวียนว่ายไปไหน, เป็นหลักพระพุทธศาสนาที่แท้จริง, เพื่อให้เรามีความเป็นพุทธบริษัทที่ถูกต้อง ทั้งในการพุดจา การประพฤติ คตินึก การกระทำอะไรต่างๆ

การบรรยายสมควรแก่เวลา. ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้, เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าท่านได้สวดบทพระธรรมในแบบคณสาธยาย มีความหมายส่งเสริมกำลังใจในการประพฤติปฏิบัติธรรม ตามหน้าที่ของพุทธบริษัทสืบต่อไป.

พุทธธรรมประยุกต์

— ๔ —

ลานหินโค้ง ๒๘ เมษายน ๒๕๖๗

สิ่งที่ต้องรู้จักสิ่งที่ ๔ คือทุกข์.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๔ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง *พุทธธรรมประยุกต์* ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อย่อยเฉพาะในวันนี้ ว่า สิ่งที่ต้องรู้จักสิ่งที่ ๔ คือ ทุกข์.

[บททวนการบรรยายครั้งที่แล้วๆมา.]

ขอให้ทบทวนข้อความที่กล่าวมาแล้ว ในการบรรยายครั้งก่อนๆ เพื่อให้ติดต่อสัมพันธ์กันมาจนถึงการบรรยายครั้งนี้ :-

ในครั้งแรกที่สุด ได้พูดถึง *นิเวศน์* ว่าเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก. พุทธบริษัทแท้ๆ ก็ยังสะเพร่าเหลวไหลก็ได้ จน *ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า "นิเวศน์"* ซึ่งมีอยู่เป็นประจำตลอดวัน ตลอดคืน ตลอดชีวิตก็ว่าได้ แล้วก็ *ไม่รู้จัก*; แล้ว *กำหนดให้นิเวศน์เป็นเพียงอุปสรรคของ*

การเจริญสมาธิเท่านั้น; ไม่มองเห็นว่า นิรวรณเป็นเครื่องรบกวนความสุข เป็นความทุกข์อย่างละเอียดอ่อน ซ่อนอยู่ในตัวชีวิต ทำให้ชีวิตนั้นไม่เป็นสิ่งที่สดชื่นแจ่มใส เยือกเย็น. รู้จักกันเสียก่อนว่า มันมีสิ่งนี้อยู่.

ครั้นรู้จักนิรวรณแล้ว ก็รู้จักกิเลส ซึ่งมีความเข้มข้นยิ่งกว่านิรวรณ เพราะมันมีเจตนา และมีการวิวัฒนาการเข้มข้นจริงจงดุร้ายยิ่งกว่านิรวรณ; ก็เกิดขึ้นเป็นคราวๆ น้อยคราวกว่านิรวรณไปเสียอีก. ครั้นแล้วก็ต้องรู้จักเรื่องกรรม คือการกระทำด้วยเจตนาซึ่งเนื่องมาจากกิเลสนั่นเอง; เมื่อรู้จักกรรมแล้ว ก็ควรจะรู้จักวิบากของกรรม พร้อมกันไปในตัว.

[เริ่มการบรรยายด้วยหัวข้อแห่งครั้งนี้]

ทุกข์ มีอยู่ในนิรวรณ-กิเลส-กรรม-ผลกรรม-วิปากชั้นธ.

ที่นี้ก็มาถึงสิ่งที่ ๔ ซึ่งจะได้พูดกันในวันนี้ ก็คือเรื่องทุกข์หรือความทุกข์ เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ว่า มีอยู่แม้ในนิรวรณ แม้ในกิเลส แม้ในกรรมและวิบากของกรรม, แต่ไม่มีใครบอก ไม่มีใครพูด และไม่มีใครแนะนำให้สังเกต, ก็เลยไม่ต้องรู้เรื่องจริงๆ ชนิดที่จะประยุกต์ คือกระทำให้สำเร็จประโยชน์จริงๆ ได้; จึงต้องนำมาพูดกันแล้วก็รบเร้าอย่างยิ่ง ให้สังเกตจนให้เห็นชัด, ซึ่งจะพูดกันในวันนี้ ในส่วนที่เรียกว่า "ความทุกข์ๆ".

[ความทุกข์มีในนิรวรณ-กิเลส.]

ในนิรวรณเมื่อนิรวรณรบกวน เราก็รู้สึกเป็นทุกข์; เป็นทุกข์แม้ขนาดที่เปรียบเสมือนแมลงหวี่มาตอมตา มันก็รำคาญ ก็ขัดใจ เดือดดาล ขึ้นมาได้เหมือนกัน. และเมื่อมีกิเลส โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ โลภะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้น ซึ่งเป็นไฟ ในไฟก็มีความร้อน; กิเลสเกิดขึ้นในใจ, ใจก็มีความร้อน, ความทุกข์ก็เกิดอยู่เนื่องจากความ

ร้อนนั้น. โลภะร้อนอย่างไร? โทสะร้อนอย่างไร? โมหะร้อนอย่างไร? ท่านทั้งหลาย ก็เกินกว่าที่จะรู้ได้เอง

[ความทุกข์มีในมโนกรรม.]

ที่นี้ก็มีกรรม-การกระทำด้วยเจตนา. อันแรกที่สุดก็คือมโนกรรม ที่เนื่องมาจากกิเลส, หรือจะเรียกกิเลสว่าเป็นมโนกรรมอย่างหนึ่งก็ได้. มโนกรรมเช่นความอยาก เป็นอกิษมา เป็นพยาบาท เป็นการเบียดเบียน, มันก็ร้อนอยู่ในความโลภ หรือในความพยาบาท หรือในการกระทำที่เป็นการเบียดเบียน; แม้ว่าจะไม่มากมาย หรือจะไม่เหมือนกัน มันก็ยังมีลักษณะที่เรียกว่าเป็นทุกข์.

[ความทุกข์มีในกรรม-ผลของกรรม-วิปากชั้นธ.]

ที่นี้เราจะมองดูกันโดยเฉพาะที่ตัวทุกข์ และโดยเฉพาะที่มีอยู่ในตัวกรรมและวิปากของกรรมและวิปากชั้นธ. ท่านต้องฟังให้ดีว่า อาตมาบอกว่าทุกข์ที่จะมองให้เห็น อยู่ในตัวกรรม ในตัวผลของกรรม และในวิปากชั้นธ-วิปากชั้นธ คือชั้นที่เป็นวิปากอันเกิดมาแต่กรรม : ในตัวการกระทำมโนกรรม มันก็เป็นร้อนอยู่เพราะมโนกรรม; ความโลภ โกรธ หลง มันก็มีทุกข์อยู่ในตัวมัน; ครั้นให้ผลสืบต่อไปในขณะที่จิตที่ถัดมา มันก็ล้วนแต่เป็นความคิดชนิดที่ปรุงแต่งให้ยิ่งขึ้นไป ให้ฟุ้งซ่าน ให้ขยายตัวออกไปไม่ใช่ความสงบ; ฉะนั้นในวิปากของกรรม คือผลของกรรม มันก็มีตัวความทุกข์. ที่นี้ในวิปากชั้นธ คือชั้นทั้งหลายหรือนามรูป ที่เป็นวิปากของกรรม มันก็มีความทุกข์; เช่นว่าความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เนื่องจากอยู่ในวิปากชั้นธคือนามรูป มันก็เป็นตัวทุกข์อยู่ในชั้นธนั้นๆ เพราะเป็นสิ่งที่ถูกยึดถือเอาแล้วด้วยอุปาทาน, ดังที่ท่านกล่าวว่า ความทุกข์นั้นมาจากอุปาทานชั้นธ ได้แก่รูปอุปาทานชั้นธ เวทณูปาทานชั้นธ สัญญูปาทานชั้นธ สังขารูปาทานชั้นธ วิญญาณูปาทานชั้นธ. นี่เป็นวิปากชั้นธที่มองดูให้ดีแล้ว จะเห็นว่ามันมีตัวความทุกข์อยู่ในนั้น เพราะว่าเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ; แต่ถ้าจะมองกันในเพียงลักษณะแล้ว มันก็ยิ่งเห็นชัดว่า มันมีลักษณะแห่งความทุกข์.

ความหมายที่กำกวมของคำว่า "ทุกข์" (๓ ความหมาย).

ข้อต่อไปที่จะให้สนใจ เพื่อความเข้าใจได้ง่ายขึ้น ก็คือความหมายที่กำกวมของคำว่าทุกข์. คำพูดว่า "ทุกข์ๆ" หรือทุกข์ ในภาษาบาลีนี้ มันเป็นคำพูดที่มีความหมายกำกวม, และก็กำกวมมาแล้วตั้งแต่ในพระบาลี มีการใช้ในพระบาลีหลายความหมาย แล้วก็กำกวมกันได้ อย่างน้อยก็มีความหมาย ๓ ความหมาย :-

คำว่า "ทุกข์ๆ" นี้, ความหมายที่หนึ่ง ทุกข์ เป็นทุกข์ธรรมดา คือเจ็บปวดต้อทนนั้นแหละ. ทุกข์ ว่าเจ็บปวดทนธรรมดา อย่างบาลีว่า *สงฺขาราปรมา ทุกฺขา-สังฺขารทฺถ์หลายเป็นทุกข์อย่างยิ่ง*, คือการปรุงแต่งแล้วก็เป็ทุกข์อย่างยิ่ง หมายถึง *ทุกข์ธรรมดา*.

ความหมายที่ ๒ ทุกข์ แปลว่า มีลักษณะแห่งความทุกข์. นี้ใช้กับสิ่งที่ไม่มิจิต ไม่มีวิญญาณ; เช่นคำว่า *สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา-สังฺขารทฺถ์หลายทั้งปวงเป็นทุกข์*. คำว่า "เป็นทุกข์" ในที่นี้หมายถึงมีลักษณะแห่งความทุกข์ มิได้หมายถึงตัวเจ็บปวดธรรมดา. ที่ถูกควรจะเรียกว่า "*ทุกข์ลักษณะ*" แต่ท่านก็ไม่ได้เรียก, ท่านเรียกว่าทุกข์เฉยๆ; แต่คำแปลของมันมีว่า "*มีลักษณะแห่งความทุกข์*". สังขารทั้งหลายทั้งปวงแม้ที่ไม่มิจิตไม่มีวิญญาณนี้ เป็นสังขารวัตถุล้วนๆนี้ มันก็มีลักษณะแห่งความทุกข์. ทุกข์ แปลว่า *มีลักษณะแห่งความทุกข์*.

ที่นี้ความทุกข์ในความหมายที่ ๓ ซึ่งออกจะเป็นความหมายทางศีลธรรม, คำนี้แปลว่า "นำมาซึ่งทุกข์". ออกเสียงว่าทุกข์ แต่มีความหมายว่า *เครื่องนำมาซึ่งทุกข์*; เช่นบาลีว่า "*ทุกฺโข ปาปสฺส อจฺจโย*" แปลว่า *การสะสมขึ้นแห่งบาป เป็นทุกข์*. คำว่า "เป็นทุกข์" ในที่นี้หมายถึงเป็นเครื่องนำมาซึ่งทุกข์, มิได้หมายถึงตัวทุกข์หรือลักษณะแห่งความทุกข์; แต่มันก็พอจะดูออกได้ด้วยกันทั้งนั้นแหละ มันเนื่องด้วยกันทั้ง ๓ ความหมาย.

นี่ขอให้สังเกตดูเถิดว่า คำว่า "ทุกข์" คำเดียวนี้ มันมีความหมายได้ถึง ๓ อย่าง อย่างนี้ คือแปลว่า *ทุกข์ธรรมดา* ก็ได้ แปลว่า *มีลักษณะแห่งความทุกข์* ก็ได้ แปลว่า *นำมาหรือเครื่องนำมาซึ่งความทุกข์* ก็ได้. เราควรจะรู้จักความหมายของคำๆนี้ ซึ่งมีความหมายกำกวมได้ถึง ๓ อย่างอย่างนี้ ว่าในที่ใดในคำพูดไหน มันหมายถึงอะไร? ขอให้เข้าใจอย่างถูกต้อง มิฉะนั้นจะติดกันยุ่ง เอาความหมายไม่ชัดเจน แล้วก็ทะเลาะทู่มเถียงวิวาทกันก็ได้; ยิ่งผู้ที่ยึดถือทางวิชาความรู้ ทางตัวหนังสือ ทางปฏิภาณโวหาร มากด้วยแล้ว ยิ่งทะเลาะกันได้ง่ายที่สุด.

แยกทุกข์เป็น ๓ โดยหลักวิชา ช่วยขจัดปัญหาได้ง่าย.

ทีนี้ข้อที่จะแนะนำให้สังเกตต่อไปก็คือคำว่าทุกข์นี้; วันนี้เราพูดกันเรื่องทุกข์นะ อย่าลืมเสีย. ทีนี้ก็จะแนะนำ ไอ้คำว่าทุกข์ เมื่อจะกล่าวกันโดยหลักวิชา ก็พอที่จะกล่าวได้เป็น ๓ อย่างอีกเหมือนกัน, เช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ, ว่ามันมีหลักที่เราจะต้องเกี่ยวข้องกับมันเป็น ๓ อย่าง; แทบจะวางเป็นหลักตายตัวได้ว่า ให้ดูกัน ๓ อย่างเลย : ความทุกข์อย่างที ๑ สำหรับรู้เรื่อง, อย่างที ๒ สำหรับรู้จัก, อย่างที ๓ สำหรับจะจัดการกับมันให้เด็ดขาดลงไปอย่างไร.

(๑) ความทุกข์สำหรับรู้เรื่อง นี่อ่านเขาก็ได้ ได้ยินเขาบอกก็ได้ พระสวดให้ฟังก็ได้ ว่าความทุกข์เป็นอย่างนั้น ความทุกข์เป็นอย่างนี้ บอกเรื่องให้ฟัง ให้รู้เรื่อง แต่ผู้ฟังนั้นไม่รู้จักตัวทุกข์ที่เป็นตัวจริง เพียงแต่รู้เรื่องที่อ่าน ที่ฟังเอามา เขาก็พูดได้เหมือนกันว่าความทุกข์เป็นอย่างนั้น ความทุกข์เป็นอย่างนี้ คุณจ้อไปในโรงเรียน หรือในห้องเรียนนั่นเอง. นี่เรียกว่า ความทุกข์สำหรับรู้เรื่อง.

(๒) ทีนี้ความทุกข์สำหรับรู้จัก นี่มันจะต้องมองเข้าไปข้างในแล้ว. อย่างพระพุทธภาษิตที่ว่า "ตถาคตบัญญัติทุกข์และเหตุให้เกิดทุกข์ ฯลฯ ไว้ในกายที่ยาว

ประมาณว่าหนึ่ง พร้อมทั้งสัญญาและใจ". นี่ความทุกข์ที่จะต้องรู้จัก จะต้องมองเข้าไปข้างในที่ตัวความรู้สึก เมื่อเป็นทุกข์ เมื่อมีความทุกข์. แต่ถ้าคนมันโง่เกินไป ก็เห็นความทุกข์เป็นความสุข เป็นความเพลิดเพลิน เป็นความสนุกไปเสีย ก็ได้ และมันก็ไม่อยากมองในฐานะที่จะเป็นตัวความทุกข์ มันมองเป็นปัญหาชนิดหนึ่ง แล้วก็ดิ้นรนต่อสู้กันไปก็แล้วกัน. เราจะต้องดูที่ตัวความรู้สึก ที่รู้สึกอยู่ในใจ ซึ่งเรียกว่าเป็นทุกข์นะ มันมีอยู่หลายความหมาย เช่น *ผูกมัดรัดรั้ง* ก็เป็นทุกข์ เช่น *ครอบงำให้มีมิติ* ก็เป็นทุกข์ เช่น *เผาผลาญให้ร่าร้อน* ก็เป็นทุกข์ เช่น *เสียบแทงให้เจ็บปวด* ก็เป็นทุกข์ หรือจะเป็นเรื่องเบียดเบียนโดยวิธีอื่นใดอีกหลายๆชื่อ หลายๆความหมาย มันก็เป็นทุกข์ทั้งนั้น. เมื่อความรู้สึกอย่างนั้นปรากฏขึ้นมา ก็เรียกว่าเรารู้จักความทุกข์ หรือความทุกข์สำหรับจะรู้จัก.

(๓) ที่นี้ต่อไป ความทุกข์สำหรับละให้ได้. ความทุกข์ชนิดที่เราจะละมันเสียให้ได้ นี่ต้องรู้สึกลงไปถึงเหตุปัจจัยของความทุกข์นั้น จะต้องรู้เรื่องความทุกข์นั้น ทั้งเหตุทั้งปัจจัยที่เกิดอยู่จริงๆ : คิดนึกอย่างนี้แล้วก็ทุกข์ คิดนึกอย่างนี้แล้วก็ไม่ทุกข์. คิดนึกที่ให้เกิดเป็นทุกข์ มีมากมายหลายอย่าง; มองให้เห็นชัดว่าเป็นทุกข์อย่างไร เช่น ไปยินดีเข้ามันก็มีทุกข์แบบซ่อนเร้น, ไปยินร้ายเข้ามันก็เป็นทุกข์แบบเปิดเผย, ความรักก็เป็นทุกข์แบบของความรัก, ความเกลียดก็เป็นทุกข์แบบของความเกลียด. ให้รู้สึกว่ เมื่อไปรักเข้ามันก็มีทุกข์ เมื่อไปเกลียดเข้ามันก็มีทุกข์. แล้วทำไมจึงไปรักหรือไปเกลียด? ก็เพราะว่ามันโง่. ทำไมมันจึงโง่? เพราะมันไม่มีสติปัญญา. รู้กันให้ดีๆอย่างนี้ เป็นขั้นเป็นขั้นตามเหตุปัจจัยที่มีอยู่ ก็เรียกว่ารู้ความทุกข์สำหรับจะละมันเสียให้ได้.

[เทียบความทุกข์โดยหลักวิชา ๓ อย่าง กับญาณ ๓ ในอริยสัจจ์]

ถ้าจะเปรียบเทียบกับความรู้ในเรื่องของอริยสัจจ์ ก็พอจะเปรียบเทียบกันได้ นะ, อาตมาใช้คำว่า พอจะเปรียบเทียบกันได้; ขอให้ฟังให้ดีๆ : ความรู้สำหรับ

รู้เรื่องนั้นเป็นความรู้สำหรับ*สังขญาณ* ว่ามันมีความจริงอยู่อย่างไร. *ความทุกข์* สำหรับ *รู้เรื่อง*นั้นเป็นไปเพื่อ*สังขญาณ* - รู้เรื่องว่าความจริงนั้นเป็นอย่างไร. ที่นี้*ความทุกข์*สำหรับ *รู้จัก* นั้นเป็นไปเพื่อ*กิจญาณ* - เป็นความรู้เพื่อจะจัดการหรือควรจัดการอย่างไร. ที่นี้ *ความรู้ทุกข์*สำหรับจะ*ละเสียให้ได้* นั้น มันเป็นไปเพื่อ*อกตญาณ*. เพราะว่าละได้แล้วก็จะรู้ว่า โอ้ เราละได้แล้ว.

พูดกำกับกันอีกครั้งหนึ่งก็ว่า *รู้เรื่องนั้นเพื่อสังขญาณ, รู้จักนั้นเพื่อกิจญาณ, รู้การกระทำที่ได้ทำลงไปแล้วนั้น เรียกว่าเพื่ออกตญาณ*. ในตอนนี้ขอให้จำไว้เป็นหลักสำหรับศึกษาทุกเรื่องเลย เรียกว่าทุกเรื่องเลยที่เราจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง โดยใช้คำ ๓ คำนี้แหละ ว่า*รู้เรื่อง*ของสิ่งนั้น แล้วก็*รู้จัก*ตัวสิ่งนั้นโดยตรง แล้วก็*รู้การกระทำ*ที่เกี่ยวกับสิ่งนั้นที่ต้องทำหรือทำแล้วก็ตาม ถ้าเป็นเรื่อง*ความทุกข์*ก็สำหรับ*ละเสีย*.

แม้ที่สุดแต่เรื่องธรรมดาสามัญ เรื่องจะทำนา ทำไร่ ทำสวน : วิชาความรู้ทุกอย่างนั้นจะต้องแบ่งให้เป็น ๓ ขั้นตอน ว่า *รู้เรื่อง*ดี แล้ว*รู้จัก*ตัวมันดี แล้ว*รู้จัก*หน้าที่ที่จะต้องกระทำกับมัน. ทำนา คำขาย ทำไร่ ทำสวน ทำอะไรทุกอย่างแหละ ขอให้มีความรู้ครบทั้ง ๓ ขั้นตอน : *รู้เรื่อง, รู้จัก* และ*รู้การกระทำที่จะกระทำลงไป*. เดี่ยวนี้ส่วนใหญ่ พวกเรามันดีแต่*รู้เรื่อง*เพราะมันง่าย, มันฟัง อ่านเขาก็ได้ แล้วก็ท่องจำไว้; แม้จะท่องจำได้มันก็เพียง*รู้เรื่อง*อยู่นั่นเอง, มันไม่*รู้จัก*. โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องพระรัตนตรัย, ขอแทรกตรงนี้สักหน่อยว่า เรื่องพระรัตนตรัยนั้นแหละ เรายังบกพร่องกันมาก : มีแต่*รู้เรื่อง*พระรัตนตรัย แล้วก็*ไม่รู้จัก*พระรัตนตรัย แล้วจะมีพระรัตนตรัยได้อย่างไร ไม่วิวสัย; ดังนั้นเรื่องพระรัตนตรัยนั้น เราต้อง*รู้เรื่อง*ท่านดี แล้วก็*ต้องรู้จัก*องค์ท่านจริง ๆ แล้วเราก็ต้องทำให้มีอยู่กับเรา กับเนื้อกับตัวตลอดเวลาทุกเวลา ทุกสถานที่ นี่จึงจะเรียกว่า*รู้เรื่อง*ถึงที่สุด คือมีประโยชน์ และเรียกว่า*ประยุกต์แล้ว*ในที่นี้ *ประยุกต์*ได้แล้วในที่นี้ คือทำได้อย่างนี้.

นี่เมื่อ*ทุกข์*ถ้าจะกล่าวโดยวิชาการ มันมีความ*ทุกข์*สำหรับ*รู้เรื่อง*, มีความ*ทุกข์*

สำหรับรู้จัก, มีความทุกข์สำหรับละเสียให้ได้. ถ้าแยกออกได้อย่างนี้มันก็ง่าย ในการที่จะ
ขจัดปัญหาทั้งหลายให้หมดสิ้นไป : ที่ยังไม่รู้เรื่องก็ให้รู้เรื่อง ที่ยังไม่รู้จักก็ให้รู้จัก ที่ยัง
จัดการไม่ได้ก็ต้องจัดการลงไปให้ได้.

ที่ปรากฏของความทุกข์.

เอ้า, ทีนี้ข้อที่ต้องแนะต่อไปก็คือ ที่ปรากฏแห่งความทุกข์. ที่ปรากฏแห่ง
ความทุกข์ คือเราจะสังเกตเห็นความทุกข์ได้ที่ไหนบ้าง? ข้อนี้มันมีหลายขั้นตอน มี
หลายขั้นตอน หรือหลายกระแส หลายทิศทาง :-

[ความทุกข์ ปรากฏที่ความเครียดของเจตนาในขณะที่ทำกรรม.]

อันแรกที่สุด ที่ปรากฏของความทุกข์ มันปรากฏอยู่ที่ความเครียดของ
เจตนาในขณะที่ทำกรรมนั่นเอง จะทำมโนกรรม วจีกรรม กายกรรมอะไร กรรมไหน
ก็ตามมันต้องล้วนแต่มีเจตนาที่จะทำกรรม; แล้วในความมีเจตนา นั้นมันมีความเครียด
เพราะมันเป็นความต้องการด้วยกิเลสตัณหา เป็นความต้องการด้วยอวิชชา ต้องการด้วย
ความโง่, ดังนั้นเจตนา นั้นจึงมีความเครียด. ใจความเครียดนั้นก็ เป็นทุกข์อยู่อย่างหนึ่ง
แล้ว ชนิดหนึ่งแล้ว ระดับหนึ่งแล้ว; มีความทุกข์อยู่ในความเครียดของเจตนาที่เป็น
เหตุให้ทำกรรม แล้วก็ในขณะที่มีเจตนา นั้นเอง.

[ความทุกข์ ปรากฏที่ตัวกิเลส คือโลภะ โทสะ โมหะ.]

ทีนี้ความทุกข์ปรากฏอยู่ที่ตัวกิเลส ในตัวกิเลส. นี่หมายถึงเมื่อมันเกิดเป็น
กิเลสโดยสมบูรณ์ขึ้นมาแล้ว เป็น โลภะ โทสะ โมหะ ก็เรียกว่า "กิเลส" แล้ว. แม้ใน
ขั้นตอนแห่งปัจจุสมุปบาท ที่เรียกว่าเป็นตัณหากิเลส เป็นอุปาทานกิเลส แม้นี้ก็ยังคงเป็น
กิเลสอยู่. ทีนี้ในตัวกิเลสโลภะโทสะโมหะนี้ เราก็รู้สึกต่อความทุกข์ได้, สังเกตเห็นความ
ทุกข์ในความรู้สึกได้.

[ความทุกข์ ปรากฏที่ตัวกิเลส คือตัณหา.]

ทีนี้ในตัณหา : ในตัณหาที่อยากหรือต้องการด้วยวิชานัน มันก็มีความเครียด ความกดดัน ความดิ้นรนทรมานระส่ำระสายอยู่ในตัณหานันแล้ว. ขอให้ดูที่ตัณหา ที่มีอาการลักษณะแห่งความทุกข์ด้วย; อย่าดูแต่เพียงว่าเป็นเหตุให้เกิดทุกข์อย่างเดียว ดูให้ชัดลงไปว่า ในตัวเหตุให้เกิดทุกข์นั้น มันก็เป็นตัวความทุกข์อยู่ด้วย; คือเมื่อมีตัณหา-ความอยาก ดิ้นรนอยู่ด้วยวิชาแล้ว, ในตัณหานันนะ มีความทรมาน มีความทุกข์ในลักษณะต่างๆกัน ตามความหมายของคำว่า "ทุกข์" เช่น พูดว่าตัณหาเป็นเครื่องเสียบแทงจิต อย่างนี้เป็นต้น ตัณหาเป็นเครื่องเผาหลนจิต อย่างนี้เป็นต้น ตัณหาเป็นเครื่องผูกมัดจิต อย่างนี้เป็นต้น : ในตัณหามันก็มีตัวความทุกข์.

[ความทุกข์ ปรากฏที่ตัวกิเลส คืออุปาทาน.]

ทีนี้มาถึงอุปาทาน. ตัณหาให้เกิดอุปาทาน ในขณะที่แห่งอุปาทาน จับฉวยสิ่งโดยอยู่โดยความเป็นตัวตน เช่นจับฉวยขันท์ทั้ง ๕ โดยความเป็นตัวตน ก็กลายเป็นของหนักขึ้นมา; อย่างบาลีว่า "ภารรา ทเว ปญจกฺขนฺธา - ขันท์ทั้ง ๕ เป็นของหนักเนื้อ." มันหนักนะ, มันหนักเพราะจับฉวย; ถ้าไม่จับฉวยก็ไม่หนัก. เมื่อจับฉวยและหนัก ก็คือความทุกข์; ดังนั้นในตัณหาอุปาทานก็มีความหมายแห่งความทุกข์ผูกมัดรัดรั้ง หุ้มห่อครอบงำอะไรไปตามเรื่องแห่งความหมายของคำๆนี้.

ในตัณหากีมีความทุกข์ ในอุปาทานก็มีความทุกข์; นี้เรียกว่า ในตัวกิเลส นั้นแหละ เราจึงมองเห็นว่ามีความทุกข์ปรากฏอยู่.

[ความทุกข์ ปรากฏในตัวมโนกรรม วชิกรรม กายกรรม.]

ทีนี้ ในตัวมโนกรรม โดยเฉพาะกรรมคือมโนกรรม. เมื่อมีการกระทำเป็นมโนกรรมเต็มรูปขึ้นมา, มันก็ต้องมีเจตนา - มีความคิดที่จะทำ แล้วก็ทำอยู่ ทำอยู่ด้วยเจตนา. ความคิดที่จะทำนั้นมันคิดด้วยวิชา จึงเป็นความคิดชนิดร้อน, และการ

กระทำนั้นก็ทำด้วยอำนาจของอวิชา มันก็เป็นการกระทำที่ร้อน; ฉะนั้น กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม, มโนกรรม วจีกรรม กายกรรม, แล้วแต่จะไล่ตามลำดับกันอย่างไร, มีลักษณะแห่งความร้อน, เพราะมันปรุงขึ้นมาด้วยกิเลส และมันกระทำอยู่ด้วยอำนาจของกิเลส เป็นไปตามอำนาจของกิเลส, มันก็เป็นความร้อน หรือเป็นความทุกข์เหมือนกับไฟ. เราดูที่ไฟมันมีความร้อนอยู่ในไฟ, เหมือนกับไฟมันมีความร้อนอยู่ในไฟ เราจะเอามาแต่ไฟโดยไม่เอาความร้อนมาด้วยนั้นมันทำไม่ได้ เพราะว่าไฟกับความร้อนมันแยกกันไม่ได้ โดยพฤตินัย. ทีนี้เมื่อเรามีไฟเราก็ต้องมีความร้อน. เราจะพูดว่าไฟโดยไม่มีความร้อนนั้นมันไม่มี; แม้แต่พูดมันก็พูดไม่ได้ นอกจากมันเป็นบ้าแล้ว.

นี่เรียกว่า ในตัวมโนกรรม หรือในตัวกิเลสนั้น มันก็มีความทุกข์ หรือ ความร้อน.

[ความทุกข์ ปรากฏในตัววิบากกรรม-วิปากชั้นธ-ปฏิบัติจากวิบาก.]

อ้อ, ทีนี้ดูต่อไปอีก, ที่ปรากฏแห่งความทุกข์นั้นก็คือในตัววิบากกรรม. แม้กระทำการลงไปแล้ว กรรมก็เป็นทุกข์ร้อนแล้ว, วิบากของกรรมก็ทุกข์ร้อน; ทีนี้ วิปากชั้นธ คือชั้นธหรือนามรูปที่เป็นวิบากของกรรม นี้ก็ยิ่งเป็นตัวใหญ่ เป็นตัวทุกข์ใหญ่เท่าภูเขาเลย. วิปากชั้นธ-ชั้นธที่เป็นผลของกรรม : เป็นรูป เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญาณ หรือจะเรียกรวมสั้นๆว่า "นามรูป"; กายกับใจ, ร่างกายนี้ก็วิปากชั้นธ; มันเป็นสังขารที่เป็นผลหรือเป็นวิบากออกมาจากกรรมกรรมที่ล่วงไปแล้ว กรรมก่อนนะ, มันก็เป็นของร้อน ในความหมายที่ว่ามันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา บ้าง ในความหมายที่ว่ายึดถือเข้าแล้ว เป็นของหนักบ้าง.

วิบากนั้น ขอให้รู้ว่า มันเป็นขณะจิตที่ต่อไปจากขณะจิตแรก; ขณะจิตแรกเป็นตัวกรรม เป็นตัวกระทำ เสร็จแล้วขณะจิตต่อมาเป็นวิบากของกรรม เป็นจิตที่เป็นวิบากของการกระทำ เพราะมันติดกันแหละ มันไม่แยกจากกัน; ดังนั้นเมื่อ

ทำกรรม แล้วก็วิบากของกรรม อตมาจึงแนะให้พูดกันเสียใหม่ว่า ทำดี ดี ทำชั่ว ชั่ว; อย่าไปมัวพูดว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว, มันต้องรอดได้ รอดอะไรกันอีกทีหนึ่ง, แล้วบางทีมันก็ไม่ได้ อย่างที่เห็น ๆ กันอยู่นั้นแหละ. อย่าพูดว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว; ให้พูดเสียใหม่ว่าทำดีแล้วก็ได้ ทำชั่วแล้วก็ได้. เพราะว่าพอทำดีด้วยขณะจิตนี้ ขณะจิตหลัง มันเป็นผลของขณะจิตนี้ ดังนั้นมันก็ชั่วหรือดีไปตามขณะจิตที่ทำกรรม. หรือจะมองดูว่า เมื่อบัญญัติว่าสิ่งนี้ดีไปทำเข้ามันก็ดี เมื่อบัญญัติว่าสิ่งนี้ชั่วไปทำเข้ามันก็ชั่ว. มันเป็นเรื่องของการบัญญัติตามหลักที่บัญญัติ : เมื่อเราบัญญัติตรงกันหมดว่าอย่างนี้ดี พอทำเข้ามันก็ดีสิ มันไม่ต้องรอว่าจะได้เมื่อนั้นเมื่อนี้; ดังนั้นพูดเสียใหม่ให้เป็นวิทยาศาสตร์สักหน่อยว่า *ทำดีดี ทำชั่วชั่ว* แล้วก็*ทันทีโดยไม่มีอะไรขึ้น*, นี่ในภายในจิต. ส่วนภายนอกจะได้เงิน ได้ทอง ได้ชื่อเสียงนั้น เป็นเรื่องพลอยได้ทั้งนั้นแหละ ไม่ใช่วิบากอันแท้จริง ไม่ใช่วิบากโดยตรง; อันนี้เราเรียกว่า ปฏิกริยาต่อไปจากวิบาก. ก็ดูได้เหมือนกัน : ในปฏิกริยาหรือผลอันใดที่ต่อไปจากวิบากเป็นครั้งที่ ๒, ที่ ๓, ระยะเวลาที่ ๒, ระยะเวลาที่ ๓ แม้ในนั้นก็มีความทุกข์; เช่นว่า ทำดีนะก็ได้แล้ว เสร็จแล้ว, มันก็มีความวุ่นวาย ประดังเป็นทุกข์ อยู่ในตัวการกระทำดี และเป็นคนดีนั้นแหละ. ทีนี้ต่อมาได้เงิน ได้ชื่อเสียง ได้อะไรอีก ถ้ามันได้มาด้วยความโง่ คืออวิชชา แล้วมันยึดถือทั้งนั้น มันก็เลยมีความทุกข์อีก.

จึงให้ดูกันอย่างละเอียดว่า ที่ปรากฏแห่งความทุกข์ ที่เราจะมองดูลงไปให้เห็นได้ว่ามันอยู่ตรงไหนบ้าง. ที่ปรากฏของความทุกข์นั้น มันมีเป็นหลายขั้นตอน เป็นลำดับไป นับตั้งแต่อันแรกที่สุด *ในความเครียดของเจตนาในขณะที่ทำกรรม* หรือจะทำกรรม มันก็มีทุกข์ปรากฏอยู่; แล้ว*ในตัวิกเลสที่เป็นเหตุให้ทำกรรม* มันก็มีความทุกข์ปรากฏอยู่; *ในตัวัฒนหาอุปาทาน* มันก็มีความทุกข์ความหมายแห่งความทุกข์ปรากฏอยู่, แม้ว่ามันจะทำให้เกิดความทุกข์อย่างอื่นต่อไปข้างหน้าอันใหญ่หลวงก็ตามใจเถอะ, แต่ในตัวมันเองที่นี้ได้ยวนี้ แม้จะเล็กน้อยเพียงไร นี้ก็มีความทุกข์ปรากฏอยู่; แล้ว*ในตัวมโนกรรม* มโนกรรมจะเล็งถึง โลกะ โทสะ โมหะ ก็ได้, จะเล็งถึงอภิขมา พยาบาท

วิหิงสา ก็ได้, ในตัวมโนกรรมนั้นนะ มันมีความทุกข์อยู่ ทั้งในขณะที่ทำ หรือแม้แต่คิดจะทำ; *ทีนี้ในตัววิบากของผลกรรม* เมื่อกรรมให้ผลแล้ว ในตัววิบาก ผลของกรรมมันก็มีลักษณะแห่งความทุกข์ปรากฏอยู่; *และในปฏิภพหรือผลที่ต่อไปจากวิบากของกรรม* นั้นอีกทีหนึ่ง นี่มันก็มีผลแห่งความทุกข์ปรากฏอยู่.

เราพูดกันผิดๆไปว่า *ทำดีไม่ได้ ทำชั่วไม่ชั่ว* นี่ก็มีอยู่นะ, คนพูดมันพูดอย่างกลับตา; มันเป็นไปได้หรือ; พอทำดีมันดีเสร็จทันทีเหมือนกัน, ทำชั่วมันก็ชั่วเสร็จทันทีเหมือนกัน.

ทีนี้ทำดีแล้วมีผลดีแล้ว ปฏิภพสืบเนื่องไปจากนั้นยังมีอีกกระยะหนึ่ง; คือว่าความดีนั้น จะให้ได้เงิน หรือให้ได้เกียรติ ชื่อเสียง ได้ความสุขหรือไม่นั้นมันอีกทีหนึ่ง. บางทีมันก็ไม่ได้นะ บางทีมันก็ได้นะ มันก็ไม่แน่นอน. แต่แม้มันจะได้มา ก็ได้มาในฐานะเป็นสังขารที่เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ทั้งนั้นเลย; ฉะนั้นอย่าไปหลงเรื่องผลที่ว่า ได้รับเป็นเงิน เป็นเกียรติยศ เป็นชื่อเสียง เป็นความสุขสำราญเบิกบานอะไร, มันเป็นสังขารซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์. แล้วคนๆนี้มันโง่ขนาดนี้แล้ว มันต้องยึดถือแล้วทั้งนั้นแหละ แล้วมันเป็นทุกข์มาเสร็จแหละ : ทำอะไรได้เงินมา ได้เกียรติยศมา มันยึดถือเสร็จแล้วในเงินและในชื่อเสียง แล้วมันก็กัดหัวใจแล้วทั้งนั้นแหละ.

นี่ว่าที่จริง ที่ปรากฏของความทุกข์นั้นมีมากมาย แต่เราไม่มองกันเอง, เราไม่มอง หรือว่าเรามองไม่เป็น เรามองไม่ถูกก็ได้; แต่ส่วนมากเราไม่ได้มองเพราะความเพลิน ความโง่ ความสะเพร่า ความไม่จริงจังของเรา เราจึงไม่ได้มอง, ทั้งที่มันมีอยู่เต็มไปหมดเลย เราก็กังมองไม่เห็น. นี่ที่ปรากฏแห่งทุกข์มันมีอยู่อย่างนี้.

ความทุกข์เนื่องอยู่กับ "ชาติ".

เข้า! ทีนี้ปัญหามันเนื่องๆไปถึงเรื่องชาติ เรื่องชาติ ความทุกข์นี่มันเนื่อง

อยู่กับคำว่า "ชาติ" นะ. ขอให้นึกถึงบาลีที่ว่า "ทุกฺขา ชาติ ปุณฺปุณฺํ - เกิดทุกทีเป็นทุกข์ทุกที" นะ. ใจ้ความทุกข์นี้มันเนื่องอยู่กับชาติ; นี่เป็นอีกแง่หนึ่งที่จะมองต่อไปว่า ความทุกข์มันเนื่องอยู่กับชาติ. หรือจะถือบาลีว่า ชาติปิ ทุกฺขา - ความเกิดเป็นทุกข์ก็ได้; แต่ว่าเข้าใจผิด แล้วก็ถือเอาความหมายผิด แล้วก็ผิดตัวชาติที่แท้จริง. เพราะคำว่าชาติๆนี้มีหลายความหมาย อย่างน้อยก็ ๒ ความหมาย ซึ่งจะบอกให้ฟังว่า ชาตินี้อย่างน้อยมันมีความหมาย ๒ ความหมาย :-

[ชาติ-ความเกิด โดยกายภาพ.]

ชาติ-ความเกิดโดยกายภาพ โดยเนื้อหนังร่างกาย. ชาติ-ความเกิดโดยกายภาพนี้เกิดจากท้องแม่, แล้วมีครั้งเดียวเท่านั้นนะ, เดี่ยวนี้เสร็จแล้วไม่มีแล้ว จนกว่าจะเข้าโลงจบเข้าโลง; ใจ้ชาตินี้ เกิดจากท้องแม่ เป็นการเกิดทางกายภาพ มีครั้งเดียวแล้วเสร็จแล้วนะ, จะมาเป็นทุกข์อะไรกันอีกเล่า, มันเสร็จไปแล้วนะ.

[ชาติ-ความเกิด โดยจิตตูปาท.]

ทีนี้อีกอย่างหนึ่ง ชาติอย่างที่สอง : ชาติโดยจิตตูปาท, ไม่ใช่ชาติเกิดจากท้องแม่, แต่ว่าชาติเกิดจากจิตตูปาท คือความคิดนึกในจิต แล้วจิตนั้นแหละเป็นที่เกิด. มันเกิดในจิตที่มีอุปาทาน, หรือจะเรียกว่าเกิดจากอุปาทานครั้งหนึ่งๆ อุปาทานครั้งหนึ่งๆว่าตัวตน ว่าของตน ครั้งหนึ่ง. ในอุปาทานครั้งหนึ่งนั้นจะมีชาติ; บาลีแจงรายละเอียดว่า "เพราะตณฺหา จึงมีอุปาทาน, เพราะมีอุปาทาน จึงมีภพ, เพราะมีภพ จึงมีชาติ, เพราะมีชาติ จึงมีทุกข์ทั้งปวง". นี่ชาติโดยจิตตูปาท; ใจ้ชาตินี้ยังมีอยู่เรื่อย.

ใจ้ชาติเกิดจากท้องแม่ ทีเดียวเสร็จแล้ว เลิกกันไปแล้ว; แต่ว่าชาติโดยจิตตูปาทนี้ยังมีอยู่เรื่อย, วันหนึ่งนับไม่ไหว. ชาติโดยจิตตูปาท อุปาทานนั้นมันมีเรื่อยทุกวันๆละมากๆ, มันมีอีกความหมายหนึ่ง. ชาตินี้เป็นตัวการ ตัวร้าย เป็นตัว

ปัญหาทั้งหมดของความทุกข์. เกิดทุกที่เป็นทุกข์ทุกที มันหมายถึงชาติชนิดนี้ ซึ่งมันมีอยู่จริง ๆ แล้วก็ เป็นทุกข์จริง ๆ อยู่ในนามรูปนี้ในวันหนึ่ง ๆ

[ไม่มีชาติทางจิตตูปาท ชาติทางกายก็ไม่มีความหมาย.]

ที่นี้ดูให้คิดว่า ถ้าไม่มีชาติในทางจิตทางอุปาทานแล้วก็ ไร้ชาติทางร่างกายที่เกิดจากท้องแม่ก็ไม่มีความหมายอะไร; เพราะว่าถ้าเด็ก ๆ เกิดมาแล้วไม่มีอุปาทานเป็นตัวกู-ของกูแล้ว มันไม่มีความทุกข์หรอก. ถ้าไม่มีชาติทางอุปาทานทางจิตแล้ว, ไร้ชาติทางร่างกายก็ไม่มีความหมายอะไร. เดียวนี้ปัญหามันอยู่ที่ว่า ไร้ชาติทางจิตทางอุปาทานนั้น มันมีความหมายยิ่งกว่าความหมาย ทำให้เกิดปัญญาไปเสียทุกอย่างทุกสิ่งแล้วมันก็มีมากในวันหนึ่ง ๆ.

[เกิดความรู้สึกว่ "ตัวกู" ที่หนึ่ง คือชาติ (ทางจิตตูปาท) หนึ่ง.]

เมื่อเราอยากอะไรที่หนึ่ง ก็เกิดอุปาทานเพราะความอยากนั้น มีความรู้สึกว่ ตัวกูอยากได้มาเป็นของกู, ตัวกูอยากได้มาเป็นของกู; ความรู้สึกว่ "ตัวกู" ชนิดนี้เกิดขึ้นที่หนึ่ง นั้นแหละคือชาติหนึ่ง. เดียวนี้ความอยากมีนับไม่ไหวนี้ : อยากได้ก็มีอยากเอาก็มี อยากเป็นก็มี อยากไม่ให้เป็นก็มี แล้วทางของมันก็ทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางลิ้นบ้าง ทางกายบ้าง ทางใจเองบ้าง มันก็เลยมากมาย เรียกว่าเป็นร้อยทางพันทางกันเลย. นี่ชาติเกิดจากอุปาทาน แล้วมีมาก เป็นตัวปัญหาในชีวิตของคนทุกคน, แล้วทำไมไม่รู้จักเล่า?

[ชาติที่เป็นปัญหา คือชาติที่เกิดจากอุปาทาน.]

คำว่า "ชาติ" มี ๒ ความหมายอย่างนี้ เราก็ดูให้ชัดเจนไปเสีย ชาติไหน "ชาติ" ในความหมายไหนที่มันเป็นตัวปัญหา? ชาติเกิดจากท้องแม่มันเสร็จกันไปแล้ว มันเลิกกันไปแล้ว, แต่ชาติที่ยังเหลืออยู่สำหรับเป็นปัญหา ทุกข์ทรมานอยู่ทุกเวลานาทีนั้น คือชาติที่เกิดจากอุปาทานว่าตัวกู-ของกู. เราจะต้องรู้จักชาติที่เป็นปัญหา เพราะ

ว่ามันกัดเอา. เพราะมีชาติเป็นปัจจัย, ชรามรณะ, โสกะปริเทวะทุกข์ทั้งปวงจึงมี; เราต้องรู้จักว่า ชาติที่เป็นปัจจัยให้ทุกข์ทั้งปวงมี มันชาติไหนเล่า? บางคนก็สอนว่า เฉพาะเกิดมาจากท้องแม่สิ มันจึงมีเรื่องอย่างนี้; นั่นมันพูดหลับตาพูด. มีชาติจากท้องแม่ แต่ถ้าไม่มีชาติอย่างอุปาทานแล้ว ไม่มีทุกข์หรอก; เพราะมันไม่ไปเอาความเกิดมาเป็นทุกข์ ไม่ไปเอาความแก่มาเป็นทุกข์ ไม่ไปเอาความตายหรืออะไรๆก็ตามมาเป็นความทุกข์ เพราะมันไม่มีตัวกูที่โง่ด้วยอวิชา. ดังนั้นเมื่อมีตัวกูโดยอวิชาเกิดขึ้นแล้ว, มันก็ไปคว้าเอาทุกสิ่งมาเป็นของกู มันก็เกิดปัญหา : ของน่ารักก็เกิดปัญหาอย่างหนึ่ง, ของน่าเกลียดก็เกิดปัญหาอย่างหนึ่ง, ของน่ากลัวก็เกิดปัญหาอย่างหนึ่ง; ล้วนแต่มีปัญหาทั้งนั้น เพราะมีตัวตนที่ต้องการจะให้เป็นไปตามความปรารถนาแห่งตน แล้วมันก็ไม่ได้ตามที่มันต้องการ.

นี่รู้จักเงื่อนไขตรงนี้เสีย. อย่ามีตัวตนที่ต้องการด้วยความโง่ มีแต่สติปัญญาทำหน้าที่การงานไปก็แล้วกัน; อย่าให้มีตัวตนที่เป็นความโง่มาเป็นเจ้าก็เจ้าการ ต้องการอย่างนั้น ต้องการอย่างนี้, มันต้องการไปหมด, ครั้นได้มาแล้วมันก็มาทำให้เป็นทุกข์ คือได้ของรักมากก็เป็นทุกข์ตามแบบของรัก ได้ของไม่รักมากก็เป็นทุกข์ตามแบบของไม่รัก.

ดังนั้นอย่าเป็นอะไรดีกว่า, รู้จักดำรงชีวิตชนิดที่ไม่ต้องผิดหวัง เพราะเราไม่หวัง เพราะกูไม่หวังอะไร แล้วกูจะผิดหวังได้อย่างไร กูทำไปด้วยสติปัญญา กูไม่ทำด้วยความหวัง. พวกครูบาอาจารย์ อย่าไปสอนเด็กๆให้มีชีวิตอยู่ด้วยความหวังนะ จับเด็กใส่นรกเปล่าๆแหละ. สอนลูกเด็กๆให้ทำอะไรไปด้วยสติปัญญา; อย่าสอนให้ทำอะไรด้วยความหวัง มันจะเกิดมีชาติๆทุกครั้งที่หวัง แล้วก็มีความทุกข์ทุกที.

นี่คือคำว่าชาติ มันเนื่องกันอยู่กับความทุกข์อย่างนี้; ท่านจึงกล่าวว่า เกิดทุกทีเป็นทุกข์ทุกที, หรือว่าเพราะความเกิดเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะ ปริเทวะ

ทุกข์ทั้งหลายก็เกิดขึ้น. อย่าเกิดชาติชนิดปรุงแต่งมาจากอวิชชาตัณหาอุปาทาน มันก็ไม่เกิดความทุกข์.

ชาตินี้ ชาติหน้า โลกนี้ โลกหน้า ตามแบบพุทธฯ และมีใช้พุทธฯ.

เอ้า, ทีนี้ข้อที่จะแนะนำให้สังเกตต่อไปเกี่ยวกับชาติ, อย่าลืมว่า *ชาติเป็น* *ตัวทุกข์นะ*. ทีนี้ก็ดูต่อไปว่า "ชาติ" นี้มันมีความหมายต่อไปอีก ถึงว่าชาตินี้ ชาติอื่น ชาติหน้า, จนเกิดคำพูดว่า เวียนว่ายตายเกิด เกิดแล้วเกิดเล่า; นั่นมันชาตินี้ ชาติหน้า. นี่ก็เหมือนกัน ไข่ชาติหน้า ๆ ตามแบบที่เชื่อว่าคนเกิดมาจากท้องแม่ เข้าโลง แล้วก็เกิดอีก นั่นก็ชาติหน้า, ก็ที่เดียวเสร็จอีกเหมือนกัน. แต่ชาติหน้าของความเกิดด้วย ตัณหาอุปาทานนั้น มันอยู่ที่นี้และเดี๋ยวนี้ละ : พอทำเสร็จก็เป็นชาติหน้า พอทำเสร็จ ก็เป็นชาติหน้า, คิดเสร็จก็เป็นชาติหน้า ทำเสร็จก็เป็นชาติหน้า, จิตขณะจิตนี้ทำกรรม เสร็จแล้วก็ไปเป็นผลกรรม มันก็เป็นชาติหน้า; หรือว่าตัวกู, เกิดตัวกูในเรื่องนี้เป็นทุกข์เสร็จ แล้ว ก็ไปเกิดตัวกูในเรื่องอื่น มันก็เป็นชาติหน้า.

ฉะนั้น ในชีวิตนี้มีชาติหน้าที่กล่าวได้ตามหลักนี้นับไม่ถ้วนเหมือนกัน, เท่า จำนวนชาติที่มันเกิดขึ้น. สังเกตดูให้ดีว่า ชาติที่มันจะเกิดขึ้น ๆ นั้นมันมีได้มากมาย, แล้ว ถ้าเกิดทีหลัง เราก็เรียกว่า "ชาติหน้า".

[สอนว่า คนเดียวกันเกิดแล้วเกิดเล่า มีใช้คำสอนพุทธศาสนา.]

ทีนี้มันก็เกิดความเข้าใจผิดที่เรียกว่าคนเดียวกันหรือเปล่า. ถ้าเรียกว่าคนเดียวกันเกิดอีก เกิดแล้วเกิดอีก, คนเดียวกันเกิดแล้วเกิดเล่า เวียนว่ายตายเกิด อย่างนี้ไม่ใช่พุทธศาสนา; มันเป็นคำสอนของพวกที่มีอยู่ก่อนพุทธศาสนา ที่เขาสอนว่า มีเวียนว่ายตายเกิดแห่งบุคคลคนเดียวกัน, เขาสอนอยู่ก่อนพุทธศาสนา เรียกว่า

เป็นการเวียนว่ายตายเกิดแบบศีลธรรม. ไม่ใช่ไม่มีประโยชน์, มันมีประโยชน์เหมือนกัน ทำให้คนกลัวบาปกลัวกรรม. เป็นตัวตนคนเดียวกัน เวียนว่ายตายเกิดแล้วเขาก็อยากดี เขาก็ไม่ทำชั่วที่นี่ เพราะเขาเป็นตัวแทนนั้นแหละไปเกิดใหม่ แล้วก็จะดี จะมีความสุข; นี่มีประโยชน์มากทางศีลธรรม.

[พุทธศาสนาสอนให้รู้ว่า ไม่มีบุคคลตัวตนที่ตายเกิด,
มีแต่ธรรมชาติล้วนๆ หมุนไป, ปรุงแต่งไป]

ความคิดนี้มีอยู่ก่อนพุทธศาสนา; เมื่อพุทธศาสนาเกิดขึ้นมา ก็ไม่ต้องการจะเลิกล้าง เพราะมันมีประโยชน์ทางศีลธรรม; แต่ได้สอนให้ดีกว่าไปเสียอีก คือสอนให้เลิกชาติ หรือให้หมดชาติได้, อย่าได้ถือว่าตัวตนคนเดียวกัน คนเดียวกัน ตัวกูคนเดียวกัน เวียนว่ายตายเกิด, กลับสอนไปในทางที่ว่า แม้คนที่เกิดอยู่เดี๋ยวนี้ ก็มีใครคน มิได้เป็นตัวเป็นตน. แม้ที่เกิดอยู่เดี๋ยวนี้ก็มีใครคน มิใช่ตัวมิใช่ตน; นี่มันเป็นเรื่องเข้าใจยาก คนเขาร้องครวญครางเลยว่า แหม! หมดตัวตน หมดตัวตน จิบหายไม่มีตัวตน ลั่นเนื้อประดาตัว, มาสอนว่า แม้ที่นั่งอยู่เดี๋ยวนี้ก็มีใครตัวตนนี้.

แล้วทำไมจะมีตัวตนสำหรับตายเกิด ตายเกิดแล้ว; ก็ที่นี่เดี๋ยวนี้แท้ๆ นี้ก็ไม่ให้ยึดถือว่าเป็นตัวตน. ดังนั้น คำว่าเวียนว่ายตายเกิดแบบว่า คนๆ เดียวกันเข้าโลงไปเกิดใหม่เรื่อยไปนั่นนะ เป็นคำสอนแบบศีลธรรม มีอยู่ก่อนพุทธกาลและก็มีประโยชน์ และก็ส่งเสริมความรู้วิชาให้เชื่อถือเช่นนี้กันตลอดมา เพราะมันมีประโยชน์ในการปกครองบ้านปกครองเมือง ให้พลเมืองมีศีลธรรม. ในอินเดียก่อนพุทธกาลก็สอน เขาเรียกว่า *ยุคอุปนิษัท*. พอความรู้อย่างนี้เกิดขึ้น เขาถือว่าเป็นยุคใหม่ ยุคทองที่เดียว ยุคทองของมนุษย์ในทางศาสนา; เกิดสอนกันขึ้นมาว่าคนๆ เดียวเวียนว่ายตายเกิด ให้ทำแต่ความดี จะได้ตายเกิดดี; นั่นเป็นยุคทองของศาสนาของมนุษย์ในประเทศอินเดีย.

แม้พระพุทธเจ้าก็เกิดขึ้นในยุคนี้เหมือนกัน; แต่ท่านสอนสูงไปกว่านั้น คือเลิกความคิดว่าคน ๆ เดียวกันนั้น ตัวตนคนเดียวกันนั้น เวียนว่ายตายเกิด; ท่าน

สอนให้เห็นว่า แม้มันจะเกิดอยู่ด้วยอุปาทานว่าตัวตน รู้สึกอยู่ว่าตัวตน มันก็ไม่ใช่อะไรตัวตน, โดยเนื้อแท้มันเป็นธรรมชาติ เป็นส่วนประกอบตามธรรมชาติ เช่นเป็นธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ, หรือเป็นประกอบขึ้นมาเป็นอายตนะ เป็นความรู้สึกรู้จักนึก จิตใจ, *แต่ละอัน แต่ละส่วน แต่ละตอนก็มีไม่ใช่ตัวตน, รวมกันทั้งหมดก็มีไม่ใช่ตัวตน.* นี่จึงมิได้มีตัวตนสำหรับจะเวียนว่ายตายเกิด เพราะว่าอยู่ที่นั่นมันก็มีไม่ใช่ตัวตน อยู่แล้ว. นี้เรียกว่า "ชาติหน้า"; ชาติหน้าตามแบบของพุทธศาสนา ได้แก่จิตที่มีความคิดว่าตัวตนครั้งหนึ่งก็เป็นชาติหนึ่ง, ถ้าเกิดทีหลังก็เรียกว่าชาติหน้า หรือชาติอื่น.

ถ้าจะเลยไปถึงโลกก็ได้ : หมายความว่าความรู้สึกว่าเป็นอย่างไร, อย่างนี้ก็เรียกว่าโลกนี้; ถ้าเป็นอย่างอื่นก็เรียกว่าโลกอื่น. ถ้ามันแปลกไปจากกว่าที่มันเป็นกันอยู่ โดยมากแล้วก็เรียกว่า "โลกอื่น หรือชาติอื่น ชาติชนิดอื่นได้". ขอแต่อย่าได้ไปยึดถือเอา ส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือทั้งหมดว่าเป็นตัวตน; ให้มองเห็นแจ่มชัดว่า มันเป็นธาตุตามธรรมชาติ เป็นขันธ เป็นธาตุตามธรรมชาติ; เป็นธรรมชาติล้วน ๆ เป็นไป, ธรรมชาติล้วน ๆ ปรุแง่งไป, ธรรมชาติล้วน ๆ หมุนไป.

นี่ไม่มีตัวตน มันสูงกว่า; แล้วก็ไม่ต้องไปทะเลาะกัน อย่าไปทะเลาะกัน, เมื่อเขาถือชาติอย่างนั้นก็ถือไปสิ เป็น *ชาติทางศีลธรรม*; ถ้าถือชาติเกิดโดยจิตใจนี้ เป็น *ชาติทางปรมาตมธรรม*, จริงกว่า ถูกกว่า, และถ้ารู้เรื่องแล้ว จัดการให้ดีแล้ว มันดับทุกข์ได้สิ้นเชิง.

[*"ชาติ" ทางศีลธรรม, "ชาติ" ทางปรมาตมธรรม ชาติที่ถูกต้อง;
การเวียนว่ายตายเกิดแบบศีลธรรม-แบบปรมาตมธรรมๆ.]*

ส่วนชาติตัวตนทางศีลธรรมนั้น ไม่มีทางจะยุติได้ จะต้องเป็นไปตามกรรมเรื่อยไป เวียนไปตามกรรมเรื่อยไป; จนกว่าจะกลับเข้ามาสู่ชาติ ในความหมายทางปรมาตมธรรม, แล้วก็ทำให้หยุดเสียได้ๆ : ความคิดมันหยุดเสียได้ เมื่อรู้จักชาติในความหมายทางปรมาตมธรรม. ส่วนชาติทางศีลธรรม ทางโลกียธรรม ที่สมมติให้ยึดถือ ให้

เป็นหลักสำหรับทำความดี นั้น มันก็ต้องทำต่อไป เมื่อมนุษย์ยังยึดถือในตัวตน ยังติดอยู่ในความดี ก็ต้องยึดถือชาติชนิดนั้นเรื่อยไปๆ ไม่มีที่สิ้นสุด; จนกว่าจะเบื่อหน่ายมอง เห็นได้ : โอ! มันไม่จริงไฉน, จึงหันมาหาความจริงที่ว่า โดยเนื้อแท้แล้วมันไม่มีตัวตน.

ดังนั้น การเวียนว่ายตายเกิดนั้นจึงมีอยู่ ๒ ความหมาย : อย่างศีลธรรม คนหนึ่งเกิดมาจากท้องแม่ แล้วเข้าโลง แล้วเกิดอีก แล้วเข้าโลง แล้วเกิดอีก แล้วเข้าโลง นี่ก็เวียนว่ายตายเกิดตามแบบศีลธรรม. ทีนี้ ถ้าตามแบบปรมาตธรรม มันเพียงแต่ จิตเกิด ๆ ๆ : จิตเกิดครั้งหนึ่ง เป็นตัวกูครั้งหนึ่ง ก็เป็นชาติหนึ่ง, จิตเกิดเป็นตัวกู ครั้งหนึ่งก็เป็นชาติหนึ่ง ๆ นี้เรียกว่าเหมือนกับอาการเวียนว่ายตายเกิด แต่มีใจของบุคคล คนเดียวกัน ก็เพราะว่าจิตนั้นมันก็มีใจตัวตนเสียแล้ว ทีนี้การเกิดขึ้นแห่งจิตก็มีใจบุคคล มันก็มีใจตัวตน มันเป็นเพียงการเกิดซ้ำซากของจิต เรียกว่า "จิตเกิด-ดับ ๆ ๆ อยู่ที่นี่"; *อาการเกิดครั้งแรกเป็นชาติหน้า อาการเกิดครั้งหลังเป็นชาติหลัง.* นี้มองกันอย่างนี้ก็ไม่มีความทุกข์; ดังนั้นมารู้เรื่องชาติที่ถูกต้อง คือชาติ-การเกิดของสังขารของธรรมชาติ, ไม่ใช่เกิดของกู ไม่ใช่เกิดของตัวตนนี้. รู้เรื่องนี้แล้วก็มีประโยชน์ คือจะดับทุกข์ได้.

วิบากและปฏิภริยาต่อจากวิบาก ที่เนื่องกับชาติ ๒ ภาษา (ภาษาคน ภาษาธรรม).

ทีนี้ก็จะดูกันต่อไป เรื่องวิบาก และปฏิภริยาสืบต่อจากวิบาก คือการให้ผลของการกระทำความกรรม. มีความอยาก, มีการกระทำความกรรม, แล้วก็มีการให้ผลแห่งกรรม นี้เรียกว่า "วิบากกรรม"; และ มีปฏิภริยาสืบเนื่องจากวิบากกรรมไป อีกพวกหนึ่ง. นี้ก็มีปัญหาเนื่องมาจากชาติ : ถ้าเอาชาติจากท้องแม่เป็นหลักแล้ว มันก็พลอยให้ผลเป็นชาติแบบนั้นไป; แต่ถ้าเอาชาติเกิดจากอุปาทานจิตครั้งหนึ่ง ๆ เป็นการเกิดแล้ว มันก็ให้ผลตามแบบนี้. มันจึงมีการแบ่งแยกกันว่า กรรมให้ผลทันที, กรรมให้ผลในระยะต่อมา,

และกรรมให้ผลในระยะต่อไปอีก. นี่เราได้ยินได้ฟังกันอยู่แล้วนะ ในแบบเรียนมันก็มีแต่เป็นเรื่องกรรมของทางศีลธรรมทั้งนั้นแหละ; ไม่รู้เรื่องกรรมของฝ่ายปรมาตถธรรม. กรรมทำแล้วให้ผลทันที, แล้วกรรมทำแล้วให้ผลในระยะถัดมา, แล้วกรรมให้ผลในระยะถัดไปอีก; มีอยู่เป็น ๓ ขั้นตอน. ถ้าเป็นเรื่องชาติตามแบบร่างกายทางท้องแม่แล้ว มันก็เป็นนับชาตินี้ทันที แล้วก็ชาติต่อไป แล้วก็ชาติต่อไปอีก. แต่ถ้ากรรมที่จัดเป็นการกระทำของตัวตนที่เกิดขึ้นทางจิตครั้งหนึ่งๆแล้ว มันก็กลายเป็นขณะจิต : กรรมทำในขณะจิตนี้ ขณะจิตถัดไปมันก็เป็นการทำผลทันที, ถ้ามันให้ผลล้าไปถึงขณะจิตถัดๆไปอีก ก็เป็นกรรมที่ให้ผลในระยะต่อมา; ถ้ามันจะไปแสดงผลได้ในขณะจิตที่ยาวไกลไปกว่านั้น มันก็เป็นกรรมที่ให้ผลต่อมา ในชาติต่อมา ชาติต่อมาอีก.

สรุปความว่า แล้วแต่จะเอาคำว่า "ชาติ" ในความหมายไหนเป็นหลัก : ถ้าเอาชาติในความหมายเกิดจากท้องแม่เป็นหลัก มันก็นับครั้งที่เกิดจากท้องแม่เป็นหลักเรื่อยไป; แต่ถ้าเอาการเกิดแห่งจิตในขณะแห่งจิตโดยอุปาทานเป็นหลัก มันก็นับชาติตรงที่การเกิดแห่งอุปาทานทุกครั้งไป, ซึ่งวันหนึ่งๆมีได้มากชาติ หลายสิบชาติ หลายร้อยชาติ.

เราจะดูกันในทางไหน แน่ไหนดี จึงจะมีประโยชน์ในการดับทุกข์. ถ้ามีสติปัญญาไม่พอ ก็ถือไปตามคำสอนเดิม : เกิดจากท้องแม่ชาติหนึ่ง, ก็ทำไปตามหลักเกณฑ์อันนั้น. แต่ถ้ามีสติปัญญาพอ แก่กล้าเข้มแข็งพอ ก็มาดูชาติเสียใหม่ ที่น่ากลัวกว่านั้น คือชาติที่เกิดทุกคราวที่มีอุปาทานยึดถือตัวตน, วันหนึ่งเกิดไม่รู้กี่สิบครั้งก็ร้อยครั้ง เกิดทุกที กัดเอาทุกที เกิดทุกทีเป็นกัดเอาทุกที เรียกว่าเกิดทุกที เป็นทุกข์ทุกที. นี่ดูเถิดว่าเรากำลังทนทุกข์ทรมานอยู่ด้วยชาติชนิดไหน? ชีวิตเป็นทุกข์ทรมานอยู่ด้วยชาติชนิดไหน? ถ้าชาติแห่งท้องแม่มันก็เสร็จไปแล้ว มันก็เลิกไปแล้ว. แต่ถ้าชาติที่เกิดโดยอุปาทานนี้มันยังอยู่อีกมากอีกมากมาย, กว่าที่จะตายนี้ไม่รู้ว่าจะอีกกี่ร้อยชาติ พันชาติ หมื่นชาติ; เกิดทุกทีเป็นทุกข์ทุกที, ถ้ากลัวก็อย่าให้เกิด, ถ้าไม่เกิดก็ไม่มีทุกข์.

เอาละ, ทีนี้ก็เรียกว่า เรารู้เรื่องความทุกข์ที่มีอยู่ในตัวกรรมแล้ว รู้เรื่องความทุกข์ที่มีอยู่ในวิบากของกรรมแล้ว รู้เรื่องความทุกข์ในปฏิภพที่สืบต่อจากวิบากของกรรมแล้ว; แล้วก็มีชาติเป็นเครื่องกำหนดกรรมอยู่อย่างนี้ คือเราจะเอาอย่างหยาบหรือเอาอย่างละเอียด เอาอย่างง่าย ๆ หรือเอาอย่างลึกซึ้ง ก็เรียกว่ามีการเกี่ยวข้องกันอยู่อย่างใกล้ชิด ระหว่างสิ่งที่เรียกว่า "ความทุกข์กับกรรม" กรรมเป็นทุกข์อยู่ในตัวกรรม ในตัววิบากกรรม และสิ่งอื่นที่เนื่องกัน.

เรื่อง "กรรม" ของพุทธบริษัทมีอยู่อย่างไร.

ทีนี้ก็มาดูโดยกว้างขวาง โดยสิ้นเชิง โดยปริทรรศน์ก็ได้ ดูโดยปริทรรศน์ว่า กรรม หรือเรื่องกรรมนี้เป็นอย่างไร; ให้ถูกต้องกับความเป็นพุทธบริษัทของเรา. หรือจะพูดให้ชัดให้ตรงลงไปว่า เรื่องกรรมของพุทธบริษัทมีอยู่อย่างไร, เรื่องกรรมของผู้อื่นที่ไม่ใช่พุทธบริษัทนั้นมีอยู่อย่างไร; นี่มันก็เป็นปัญหายุ่งยากด้วยเหมือนกัน เพราะคำว่า "กรรม" หรือ "เรื่องกรรม" "คำสอนเรื่องกรรม" นี้ ก็มีอยู่ในลัทธิอื่นนอกจากพุทธศาสนาที่บางคนอาจจะไม่เชื่อ, ถ้าพูดอย่างนี้เขาว่าไม่เชื่อ. เขาถือว่าเรื่องกรรมมีแต่ในพุทธศาสนา เพราะเขาไม่เคยศึกษา และเขาไม่เคยอ่านพบแม้ในพระบาลีที่พระพุทธรเจ้าท่านได้ตรัสเองว่า *ลัทธิอื่นที่เป็นกรรมวาที-สอนเรื่องกรรมก็มีอยู่*. พวกที่สอนเรื่องกรรม แต่ไม่ใช่ในพุทธศาสนานี้ก็มีอยู่ เราจึงประมวลเอามาว่า กรรมชนิดไหนเป็นพุทธศาสนา กรรมชนิดไหนไม่ใช่พุทธศาสนา.

เมื่อตะก็ก็กล่าวมาแล้วว่า *คำสอนในยุคอุปัชฌ์ที่ว่า มีตัวตน เวียนว่ายตายเกิดไปตามกรรม* นั้นแหละก็มีอยู่แล้ว ก่อนพุทธศาสนา หรือนอกพุทธศาสนา; ส่วนพุทธศาสนานั้นไม่ไปคัดค้านหลักการอย่างนั้น, แต่สอนให้เหนือไปกว่านั้น : สอนเรื่องความสิ้นกรรม เรื่องกรรมที่ทำให้ความสิ้นกรรม. พวกอื่นนอกพุทธศาสนาจะสอนได้อย่างมากอย่างแคง ก็สอนเพียงว่ากรรมที่ทำให้สัตว์ต้องเป็นไปตามกรรม. แล้วได้ผล

อะไร? ได้ผลเวียนไปตามกรรม. ลัทธิอื่นเขาสอนเรื่องกรรม สำหรับสัตว์จะเวียนว่ายไปตามกรรม. ส่วนพุทธศาสนานี้สอนเรื่องกรรม เพื่อสัตว์จะอยู่เหนือกรรม ไม่ต้องเวียนว่ายไปตามกรรม; แล้วมันจะเหมือนกันได้อย่างไร; มันต่างกันถึงขนาดนี้. เขาสอนเรื่องกรรมดีกรรมชั่ว เพื่อให้เราเวียนว่ายไปตามกรรม ไม่รู้จักจบจักสิ้น; นี่เอาหรือ? เอา ก็เอาซิ. แต่พุทธศาสนานี้สอนเรื่องกรรมชนิดที่อยู่เหนือกรรม เหนือความหมายของกรรมดีกรรมชั่ว ไม่ต้องเวียนว่ายไปตามกรรม; อย่างนี้ไม่เอาหรือ? ถ้าไม่เอาจะเป็นพุทธบริษัทกันที่ตรงไหน? จะเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน กันที่ตรงไหน? ขอให้ลองคิดดู.

เรามีเรื่องกรรม เรียกชื่อเหมือนกัน; แต่ความหมายหรือคำสอนผิดกัน, คือสอนให้อยู่เหนือกรรม หรือมีกรรมชนิดที่ทำให้เกิดการสิ้นกรรม. นี่มันต่างกันตรงนี้. ดังนั้น ความสิ้นกรรม ก็เกิดมีหลายระดับ. ในยุคพุทธกาลนั้นนะ สติปัญญาของคนกำลังแก่งแย่งบานเต็มที่กันทุก ๆ ลัทธิ ทุก ๆ สาขา ของลัทธิในกาย. ลัทธิอื่น เดียรถียอื่น เขาก็มี แต่แล้วมันก็ต่างกันไปตรงนี้; แต่ถึงอย่างนั้นก็เถอะ ก็ใช้คำพูดรวมกัน : ลัทธิอื่น เดียรถียอื่น เขาก็ใช้คำว่า *สิ้นกรรม* เหมือนกัน ใช้คำว่า *นิพพาน* เหมือนกัน, แต่ไม่ใช่อย่างเดียวกัน.

มีเจ้าลัทธิคนหนึ่ง ส่งสาวกมาทูลถามพระพุทธเจ้า ขอให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องความสิ้นไปแห่งกรรมตามแบบของพระพุทธเจ้า และให้ทรงแสดงนิพพานตามแบบของพระพุทธเจ้า เพราะเขามีนิพพานในความหมายอื่นตามแบบของเขา เขามีความสิ้นกรรมในความหมายอื่นตามแบบของเขา. พระพุทธเจ้าท่านทรงแสดงความสิ้นกรรมหรือนิพพานในลักษณะที่หมดสิ้นตัวตน ไม่มีความยึดถือว่าตัวตน; คือไม่มีตัวตนนั้นแหละจะสิ้นกรรมและนิพพาน. ถ้ายังมีตัวตนอยู่อย่างไร มันก็ยังเป็นที่ตั้งแห่งกรรมกรรมดี กรรมดีที่สุด; จะไปเป็นนิรันดรอย่างไร มันก็ยังเป็นกรรมที่ยังอยู่ได้กรรมอยู่ เป็นไปตามกรรม.

ฉะนั้น ท่านจึงมีคำสอนชนิดทำลายรากฐานที่ตั้งของกรรมเสีย คือตัวตน นั้นแหละ; ทำลายตัวตน เป็นอนัตตาไปหมดแล้ว มันก็ไม่มีที่ตั้งแห่งกรรม เพราะมัน ไม่มีตัวตน. นี่ความสิ้นกรรมในพระพุทธศาสนา คือความสิ้นตัวตน. ไม่ใช่ไปทำพิธีรีตอง อย่างนั้นอย่างนี้ ล้างกรรม เลิกกรรม หมดกรรม นั้นมันเป็นของพวกอื่น หรือเป็นเด็ก อดมือมากกว่า. ถ้าจะสิ้นกรรมหรือเป็นนิพพานกัน ก็ต้องทำลายตัวตนหมดอัตตา สิ้นความหมายแห่งอัตตา ในทุกอย่าง ในปัจจุบันนี้เลย ในขณะนี้เดี๋ยวนี้เลย. จะเป็นนามรูปชนิดไหน เป็นอะไรชนิดไหน ก็ต้องไม่ใช่ตัวตน, ต้องไม่ใช่ตัวตน; อันนั้นก็ สักว่าอันนั้น : รูปก็สักว่ารูป ไม่ใช่ตัวตน, เวทนาจึงสักว่าเวทนา ไม่ใช่ตัวตน, สัญญาก็ สักว่าสัญญา ไม่ใช่ตัวตน, สังขารก็สักว่าสังขาร มีใช่ตัวตน, วิญญาณก็สักว่าวิญญาณ มีใช่ตัวตน.

เมื่อไม่มีตัวตน หรือมีใช่ตัวตนไปทุกสิ้นทุกอย่างแล้ว, กรรมก็ไม่มีที่เกาะ ไม่มีที่ยึด ไม่มีที่จับ, มันก็เลิกล้างกันไปเอง; สิ้นกรรมเพราะเหตุนั้น. นี่ความหมายแห่ง ความสิ้นกรรมและนิพพานในพระพุทธศาสนา, ไม่เหมือนกับในศาสนาอื่น; แม้จะ เรียกชื่อตรงกัน. นี้ขบออกขอเตือนอีกครั้งหนึ่งว่า ในลัทธิอื่น ศาสนาอื่น นอกพุทธ ศาสนา เขาก็ใช้คำพูดอย่างเดียวกันกับในพุทธศาสนา, แต่ความหมายมันต่างกัน : เขาก็ มีพระอรหันต์ มีพระอริยเจ้า มีนิพพาน มีความสิ้นกรรม มีอะไร คำพูดอย่างเดียวกัน แหละ, แต่ความหมายมันต่างกัน.

ทุกลัทธิเข้าใจตรงกัน ในข้อที่สิ้นกรรมก็สิ้นทุกข์

(แต่ความหมายต่างกัน).

ทีนี้ที่จะต้องรู้จักกันอีกนิด คือว่าทุกลัทธิเข้าใจตรงกันอยู่ที่ว่า ถ้าสิ้นกรรมก็สิ้น ทุกข์, ถ้าสิ้นกรรมก็สิ้นทุกข์; ฉะนั้นจึงสอนเรื่องความสิ้นกรรมไปตามแบบของตนๆ จน กลายเป็นพิธีรีตอง ไปรดน้ำล้างกรรม ล้างบาปกันก็มี; แต่พระพุทธเจ้าท่านทำความเข้าใจ

สิ้นกรรม เพราะสิ้นกิเลสที่เป็นเหตุให้ยึดถือว่าตัวตน. ทุกภพทุกชาติ ทุกภพทุกชาติ ประกวด ประชันกันด้วยเรื่องความสิ้นกรรม สิ้นทุกข์หรือนิพพาน. ในภพชาติอื่น เดียรถียอื่น ที่เป็นคู่แข่งของพุทธศาสนา ก็มีสอนเรื่องสิ้นกรรม สิ้นทุกข์ หรือนิพพาน เหมือนกัน แต่ความหมายมันคนละอย่าง

ทีนี้ประชาชนก็เลือกเอาซิ ประชาชนชอบลัทธิไหน? ชอบคำสอนในลัทธิไหน? ก็เลือกเอา ถือเอาตามลัทธินั้น. ฉะนั้นที่เขาไม่มาถือพุทธศาสนาก็มีอยู่มาก เขาก็ถือลัทธิสิ้นกรรม หรือนิพพานไปตามแบบของลัทธินั้นๆ เป็นพวกเดียรถียอื่น, ต้องมีคำว่า "อื่น" ด้วย คือมันเป็นลัทธิๆกันทั้งนั้น; ลัทธิของพุทธศาสนาเป็นอย่างนี้, ลัทธิอื่นเดียรถียอื่น เป็นอย่างโน้น; ฉะนั้นเรื่องทำความดับทุกข์ หรือสิ้นกรรม เขาก็มีไปตามแบบนั้นๆ, ไม่เหมือนกัน.

นี่เราจะต้องรู้จักให้ดีกว่า พุทธบริษัทมีวิธีทำกรรมกันอย่างไร? ทำกรรมอย่างไร? ทำกรรมสูงสุดที่ตรงไหน? กรรมสูงสุด คือทำความสิ้นกรรมทั้งปวง; กรรมเป็นที่ดับแห่งกรรมทั้งหลายทั้งปวงนั้นแหละ คือกรรมของพุทธบริษัท. ถ้ายังเป็นกรรมที่ต้องเวียนว่ายไปตามกรรมแล้ว ก็ไม่ใช่ความมุ่งหมายของพุทธศาสนา, คือมันยังเด็กเกินไป. กรรมที่ทำให้ต้องเวียนว่ายไปตามกรรมนั้นยังเป็นเด็กอมมือ; ต้องเป็นกรรมที่ทำความสิ้นกรรมแก่กรรมทั้งปวง จึงจะเป็นกรรมในพระพุทธศาสนา

เราต้องรู้จักเรื่องกรรม รู้จักตัวกรรม เพราะว่าความทุกข์นี้มันเนื่องกันอยู่กับกรรมอย่างทีกล่าวมาแล้วข้างต้น. นี่ขอให้พวกเรารู้จักความทุกข์ ว่ามีอยู่ในตัวกรรม และมีอยู่ในตัววิบากของกรรม และมีอยู่ในตัววิปากันธุ์ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งกรรม; แล้วก็กำจัดสิ่งเหล่านี้เสียให้หมดสิ้น โดยไม่ยึดถือว่าตัวตน ไม่ให้ค่า ไม่ให้ความหมาย ไม่ให้คุณค่าว่าเป็นตัวตน; มันก็ไม่มีตัวตนของสิ่งใดๆที่จะเป็นที่ตั้งแห่งกรรม, ก็หมดเรื่องของการที่จะเวียนว่ายไปตามกรรม

เมื่อหมดตัวตนแล้ว ก็ไม่มีทำกรรมใหม่ กรรมเก่าก็ยกเลิกกันไป กรรมใหม่ ก็ไม่มีอีก; นี่จึงจะเรียกว่าสิ้นกรรม แล้วก็หมดความทุกข์ทั้งปวง. รวมความว่า "เราจะ ทำอย่างไร จึงจะได้มีชีวิตชนิดที่ไม่ต้องเป็นไปตามกรรม" เป็นชีวิตชนิดที่ไม่ต้อง ระหกระเหินไปตามกรรม ไม่ต้องมีชีวิตชนิดที่ถูกตบหน้า ซ้ายที ขวาที อยู่ร่ำไป. นี่ชีวิต อิศระ บรรลุถึงนิพพาน นี่มันเนื่องกันอยู่กับความทุกข์ ที่เนื่องกันอยู่กับกรรม. ความทุกข์ เนื่องกันอยู่กับกรรม, เราต้องประกอบกรรมที่นำมาซึ่งความสิ้นทุกข์; แล้วเราจะประยุกต์ เรื่องนี้กันอย่างไร ก็ค่อยอธิบายกันต่อไปในคราวหน้า.

ธรรมบรรยายเรื่องพุทธธรรมประยุกต์ ก็จะประยุกต์เรื่องเหล่านี้ จนกว่าจะ ถึงที่สุดแห่งความสิ้นทุกข์และสิ้นกรรม. ที่นี้มันยังพูดไม่ได้ ยังสอนไม่ได้ เพราะว่าผู้ฟัง ทั้งหลายยังไม่รู้จักแม้แต่สิ่งที่เรียกว่า "นิวรรณ์". ขอโทษๆ, ขอโทษที่ดูถูกท่านทั้งหลายว่า ยังไม่รู้จักแม้แต่สิ่งที่เรียกว่า "นิวรรณ์"; จึงได้ตั้งต้นพูดเรื่องนิวรรณ์ แล้วก็เรื่องกิเลส แล้วก็ เรื่องกรรม แล้วก็เรื่องทุกข์. เมื่อเราพูดถึงเรื่องพื้นฐานเหล่านี้หมดสิ้นแล้ว เราก็จะพูดถึง เรื่องประยุกต์ หรือการทำการประยุกต์โดยตรงว่า จะหมดทุกข์และหมดกรรมได้อย่างไร? ในการบรรยายครั้งต่อไป.

การบรรยายนี้เป็นการสมควรแก่เวลาสำหรับวันนี้แล้ว. ขอให้กำหนดจดจำ ไว้ให้ดีว่า อาตมาได้พูดมาจนถึงเรื่องความทุกข์ที่เนื่องอยู่กับกรรม โดยละเอียดแล้ว.

ขอยุติการบรรยาย เปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรม ในรูปคณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจของผู้ปฏิบัติ ให้กล้าหาญ ให้เข้มแข็ง ปฏิบัติ เพื่อหาความสิ้นทุกข์และสิ้นกรรมสืบต่อไปเถิด.

พุทธธรรมประยุกต์

— ๕ —

ลานหินโค้ง ๕ พฤษภาคม ๒๕๒๗

การดับทุกข์และวิธีประยุกต์.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาชบฐา เป็นครั้งที่ ๕ ในวันนี้, อดมาจะได้กล่าวคำบรรยายชุด *พุทธธรรมประยุกต์* ต่อไปตามเดิม; และมีหัวข้อย่อย เฉพาะในวันนี้ว่า การดับทุกข์และวิธีประยุกต์.

[ปรารภให้ทบทวน.]

ขอให้ท่านทั้งหลายระลึกย้อนหลัง ถึงการบรรยายในครั้งที่แล้วๆมา ว่าเรา ได้ศึกษาวินิจฉัย วิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า "นิเวศน์", สิ่งที่เรียกว่า "กิเลส", สิ่งที่เรียกว่า "กรรม", และสิ่งที่เรียกว่า "ทุกข์", มาอย่างชัดเจนแล้ว; ก็เป็นการสมควร แล้วที่จะพูดกันถึงเรื่อง ความดับทุกข์.

[เริ่มการบรรยายโดยหัวข้อแห่งครั้งนี้]

มนุษย์ต้องดับทุกข์ ทั้งทางกายและทางจิต.

คำว่า "ความดับทุกข์" ในที่นี้มีความหมายกว้างขวางว่า หมดปัญหา หมดสิ่งที่เป็นปัญหาโดยประการทั้งปวง. หมดปัญหาก็คือหมดอันตราย, เราทนอยู่ไม่ได้ ด้วยการมีปัญหาหรือมีอันตราย เราจึงต้องการความหมดปัญหา พ้นอันตราย; จึงมีความรอด มีความรอดทั้งทางกายและทางใจ, รอดทางกายคือไม่ตาย รอดทางจิตคือไม่มีความทุกข์รบกวน. ถ้าเพียงแต่ไม่ตาย แต่มีชีวิตอยู่ด้วยความรบกวนของกิเลสทางจิตนั้น มันก็เป็นความทนทรมาน เช่นเดียวกับอยู่ในนรก แล้วมันจะมีประโยชน์อะไร; ถูกรบกวนด้วยกิเลสเป็นความร้อนบ้าง เป็นความมืดบ้าง เป็นความขมขื่นบ้าง เป็นความเสียบแทง ทุกอย่างเหล่านี้ มันก็ไม่มีความสุขอะไร เรียกว่า "จิตใจมันไม่รอด".

แม้ทางกายจะรอดคือไม่ตาย แต่ถ้าจิตใจไม่รอด มันก็ไม่ดีไปกว่าสัตว์เดรัจฉาน มนุษย์ต้องรอดทั้ง ๒ ทาง คือกายก็รอด จิตก็รอด. สัตว์เดรัจฉานนั้นมันรู้จักแต่เพียงรอดทางกาย คือ ไม่ตาย กินอาหาร วิ่งหนีศัตรู ต่อยู่เพื่อความรอดอยู่ทางร่างกาย; ส่วนความรอดจากกิเลสที่รบกวนใจนั้นมันไม่รู้จัก เพราะว่าสัตว์เดรัจฉานไม่มีจิตใจสูงพอที่จะรู้จักกิเลส ปัญหาของสัตว์เดรัจฉานจึงมีแต่เรื่องทางกาย ไม่มีเรื่องทางจิต แต่มนุษย์มีทั้งทางกายและทางจิต ถ้ามนุษย์รอดแต่เพียงทางกาย ไม่รอดทางจิต มันก็ไม่ดีกว่าสัตว์เดรัจฉาน. ตรงนี้ขอให้พิจารณาดูให้ดีๆว่า คนนั้นต้องมากกว่าสัตว์เดรัจฉาน มีอะไรมากกว่าสัตว์เดรัจฉาน ดีกว่าสัตว์เดรัจฉาน สูงกว่าสัตว์เดรัจฉาน คือต้องรอดทั้งทางกายและทั้งทางใจ; เมื่อรอดทั้งทางกายและทางใจ ก็เรียกว่าหมดปัญหา หมดอันตราย หรือหมดทุกข์. นี่เป็นสิ่งที่ต้องพิจารณากันเป็นข้อแรก ว่ามนุษย์นี้ต้องดับทุกข์กันทั้งทางกายและทางใจ.

ดูความดับทุกข์ในความหมายทั่ว ๆ ไปที่เกี่ยวกับศาสนา.

ที่นี้ข้อที่จะต้องดูต่อไปก็คือคำว่าความดับทุกข์นั่นเอง ความดับทุกข์ในความหมายทั่ว ๆ ไป; คือเราจะดูกันในความหมายทั่ว ๆ ไป สำหรับสิ่งที่พอจะเรียกได้ว่าเป็นความดับทุกข์ คือดูหมดทุกแง่ ทุกมุม ทุกลัทธิ ทุกศาสนา หรือจะเรียกว่าทั่วสากลจักรวาลก็ยิ่งได้, แต่ไม่ต้องกลัว มันมีอยู่เพียง ๒ เรื่องเท่านั้นแหละ.

ก. ศาสนาพวกมีพระเจ้าสร้างกับพวกเป็นไปตามกฎธรรมชาติ.

[: ศาสนาทั้งหมดที่มีอยู่ในโลก มีเพียง ๒ พวก.]

ในบรรดาศาสนาทั้งหลายที่มีอยู่ในโลก จะก่ลึบศาสนาก็ตาม ต่อให้ตั้งร้อยศาสนา มันก็มีอยู่เพียง ๒ ชนิดเท่านั้นแหละ คือ ศาสนาพวกหนึ่งถือว่า สิ่งทั้งปวงมีพระเจ้าสร้าง หรือเป็นไปตามบงการของพระเจ้า นี้พวกหนึ่ง; ที่นี้อีกพวกหนึ่ง ว่ามันเป็นไปเองตามกฎของธรรมชาติ เช่น กฎของวิวัฒนาการ เป็นต้น.

นี่เลยมีเพียง ๒ พวก. ท่านทั้งหลายควรจะรู้ไว้ด้วยว่า ศาสนาในสากลโลกนี้ มันมีอยู่เพียง ๒ ศาสนา คือศาสนาที่ถือว่า มีผู้สร้าง นี้ศาสนาหนึ่ง, และศาสนาที่ถือว่า มันเป็นไปตามเหตุปัจจัย ตามกฎของธรรมชาติ นี้ศาสนาหนึ่ง; มันก็มี ๒ ศาสนา.

ข. ศาสนาพวกมีปัจจัยมาจากภายนอกกับพวกมีปัจจัยอยู่ภายใน.

[: ศาสนาในแง่ปัจจัยปรุงแต่ง, ทั้งหมดมีเพียง ๒ ศาสนา.]

ที่นี้ ถ้าจะดูให้ชัดยิ่งขึ้นไปอีก เราก็จะดูในแง่ของปัจจัยที่ปรุงแต่ง, ศาสนาทั้งหมดก็มีเพียง ๒ ศาสนาอีกอย่างเดียวกัน :-

[ศาสนาพวกถือปัจจัยภายนอก.]

ศาสนาพวกหนึ่ง ถือว่ามีปัจจัยมาจากภายนอก เหตุปัจจัยมาจากภายนอก อำนาจอิทธิพลอะไรมันมาจากภายนอก เช่นมาจากพระเจ้า มาจากเทพเจ้า มาจากผีสิง

เทวดา โขกษะดาวดวงดาวอะไรก็ตามใจ, ทั้งหมดนี้เขาถือว่ามันมีปัจจัยมาจากภายนอก; มันก็มีวิธีปฏิบัติตามแบบของเขา คือปฏิบัติต่อสิ่งที่เป็นปัจจัยภายนอก ตามวิธีที่เราเรียกกันว่าไสยศาสตร์ ไสยศาสตร์ มีการล้างบาป มีการบูชาขันธ์ มีการใช้เครื่องรางของขลัง ของศักดิ์สิทธิ์. นี่มันเป็นของพวกโน้น พวกที่ถือว่ามันมีปัจจัยจากภายนอก; ไม่ใช่พุทธศาสนา ไม่ต้องวิจารณ์อะไรกันนักก็ได้.

[ศาสนาพวกถือปัจจัยภายใน.]

ที่นี้พวกที่สอง คือพวกที่ถือว่าปัจจัยแห่งความทุกข์นั้นมีอยู่ในภายใน มีอยู่ในภายใน เป็นกฎของธรรมชาติที่เป็นไปอยู่ในภายใน ในกาย ในใจของเรา ไม่ได้มาจากภายนอก เพราะกฎนี้มันบังคับ มันควบคุม มันปรุงแต่งอยู่ในภายใน; เราก็มียุติวิธีที่จะดับความทุกข์ตามแบบของพวกเรา คือพวกที่ถือว่ามันมีปัจจัยอยู่ในภายใน เหตุปัจจัยอยู่ในภายใน, ซึ่งเราจะพูดกันให้ละเอียดต่อไปว่ามันมีอยู่อย่างไร.

เดี๋ยวนี้เรามีปัจจัยภายใน เราก็ไม่หวังพึ่งไสยศาสตร์ ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก. เรามีความเชื่อว่า แม้เราจะทำเครื่องรางของขลัง ของศักดิ์สิทธิ์ เครื่องรางอะไรก็ตามที่ถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์นั้นขึ้นมาให้เต็มโลกเลย เต็มโลกจนไม่มีแผ่นดินจะเหยียบเลย เพราะมันเต็มไปด้วยเครื่องรางของขลัง ของศักดิ์สิทธิ์. สร้างสิ่งที่เรียกว่าขลัง ว่าศักดิ์สิทธิ์กันให้เต็มโลก อย่างนี้มันก็ดับทุกข์ไม่ได้ เราไม่เชื่อว่าจะดับทุกข์ได้. ดังนั้นเราจึงไม่สนใจกับเครื่องรางของขลัง ซึ่งมันเป็นของภายนอก; แต่เราสนใจกับการประพาดอิทธิฤทธิ์กระทำที่เป็นภายใน ว่าจะต้องทำให้ถูกต้อง.

นี่กล่าวอย่างนี้ก็เป็นอันกล่าวหมด ไม่เหลือเหมือนกัน ศาสนาในสากลจักรวาลนี้มีอยู่ ๒ พวก : พวกที่ถือปัจจัยภายนอกอยู่นอกตัว ว่ามีเหตุปัจจัยอยู่นอกตัว หรือว่าบันดาลเข้ามาในตัว นี้ไม่ใช่พุทธศาสนา; พุทธศาสนาถือว่า "เหตุปัจจัยแห่งความทุกข์นั้นมีอยู่ในภายใน มีอยู่ในตัว จะต้องประพาดอิทธิฤทธิ์กระทำให้ถูกต้องอยู่ใน

ภายในตัว". นี้เมื่อเป็นชาวพุทธจะต้องรู้จักอย่างนี้ มิฉะนั้นจะทำผิด จนไม่เป็นชาวพุทธ.

หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่ง อย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า พวกหนึ่งถือว่ามีพระเจ้าสร้าง, อีกพวกหนึ่งถือว่าเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ไม่มีพระเจ้าที่ไหนสร้าง; ถ้าจะมีพระเจ้าสร้าง ก็คือกฎของธรรมชาตินั่นแหละเป็นพระเจ้าผู้สร้าง. มันก็ยังมีคำกล่าวที่น่าหัวที่ว่า ในพวกที่ถือพระเจ้านะเขายังออกตัวไว้ว่า *พระเจ้าไม่ช่วยคนที่ไม่ช่วยตัวเอง* พระเจ้าไม่ช่วยคนที่ไม่ช่วยตัวเอง *ฉะนั้นคนต้องช่วยตัวเอง แล้วพระเจ้าจึงจะช่วยคนนั้น*. นี่ทำไมไม่ฝากไว้ให้แก่พระเจ้าโดยส่วนเดียว ยังแบ่งไว้ว่า คนมันต้องทำเอง ต้องช่วยตัวเอง แล้วพระเจ้าจึงจะช่วยอีกทีหนึ่ง.

เอาละ, เป็นอันว่าเรามีพระเจ้าเป็นสิ่งที่บันดาลสิ่งทั้งปวง; เราว่ามีกฎของธรรมชาติ เช่นกฎอิทัปปัจจยตาเป็นต้น นี่เป็นเครื่องบันดาลสิ่งทั้งปวง. เขาว่ามันอยู่ข้างนอก; แต่เราว่ามันอยู่ข้างใน : สิ่งที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์, หรือจะดับทุกข์ก็ตาม, นี้มันอยู่ภายใน ในกาย ในใจ ในกายภายในนี้แหละ.

พระพุทธภาษิตที่ต้องนึกถึงเกี่ยวกับที่ทรงบัญญัติทุกข์และความดับทุกข์.

พอมาถึงตอนนี้ ก็อยากจะขอให้นึกถึงพระพุทธภาษิตที่พระพุทธองค์ตรัสว่า *"แต่ก่อนนี้ก็ดี เดียวนี้ก็ดี เราบัญญัติเฉพาะเรื่องทุกข์ กับเรื่องความดับไม่เหลือแห่งทุกข์เท่านั้น"*, คือท่านพูดเพียง ๒ เรื่อง เรื่องอื่นไม่พูด. แต่พุทธบริษัทนอกريدทั้งหลายชอบพูดเรื่องอื่น ซึ่งมันไม่เกี่ยวกับเรื่องทุกข์และดับทุกข์; ดังนั้นความเป็นพุทธบริษัทของเขาก็เลอะเลือน เลอะเลือน พันเพื่อน ไม่ก้าวหน้า. พุทธบริษัทจึงพูดกันแต่เพียงเรื่องที่ถูกต้องสำหรับจะพูด คือเรื่องความทุกข์กับความดับทุกข์ เท่านั้น เพราะพระองค์ตรัสว่า *เราบัญญัติเฉพาะ ๒ เรื่องนี้เท่านั้น*. และพระองค์ยังตรัสว่า *บัญญัติไว้ในกายที่ยาวประมาณหนึ่งวานี และยังเป็นๆ* คือยังไม่ตายนี้ ในนั้นมีเรื่องความทุกข์กับความดับทุกข์. อย่าไปหาข้างนอกเลย มองหาข้างในก็จะถูกต้องตามหลักของพระพุทธศาสนา.

ก็เมื่อพระองค์ตรัสว่า "เราบัญญัติแต่เรื่องทุกข์กับความดับทุกข์เท่านั้น"; ก็เป็นอันถือได้ว่าความทุกข์เป็นสิ่งที่ดับได้, ความทุกข์นั้นมีอยู่จริง และความทุกข์นั้นเป็นสิ่งที่ดับได้. ขอให้เรามีความแน่ใจ หรือเห็นชัดแจ้งลงไปเสียเลยว่า ความทุกข์มีอยู่จริง และความทุกข์เป็นสิ่งที่ดับได้ และว่าความดับทุกข์นั้นแหละเป็นเรื่องสำคัญยิ่งกว่าเรื่องใด. เรื่องความดับทุกข์เสียให้ได้ นั้นแหละเป็นเรื่องสำคัญยิ่งกว่าสิ่งใด; และที่ดับทั้งทางกายและทั้งทางใจ มิฉะนั้นก็จะไม่ดีกว่าสัตว์เดรัจฉานเลย. พูดอย่างนี้เป็นคำดำ เป็นคำสบประมาทหรือไม่ ก็ขอให้ลองคิดดู; แต่ความจริงมันมีอยู่อย่างนั้น : สัตว์เดรัจฉานดับทุกข์แต่ทางฝ่ายร่างกาย, มนุษย์ต้องดับทุกข์ทั้งทางฝ่ายร่างกายและฝ่ายจิตใจ. เราระวังกันไว้ให้ดีๆ ว่า ต้องดับทุกข์ให้ได้ทั้งทางฝ่ายร่างกายและฝ่ายจิตใจด้วย.

คำว่า "ดับ" หมายความว่าอย่างไร?

: ความหมายของคำว่าดับ เท่าที่ควรรู้.

ก. เกิด-ดับ ในภาษาธรรมชั้นละเอียด (ภาษาปรมัตถธรรม).

เฮ้, ทีนี้ก็จะดูกันต่อไปถึงคำว่า ดับ ๆ นี้. *ดับ ๆ นั้นหมายความว่าอย่างไร?* คำว่า "ดับ ๆ" นี้ มีความหมายหลายอย่างหลายชนิด แต่จะเอามาพูดเฉพาะที่ควรจะทราบไว้. คำว่าดับ ๆ นี้ ในภาษาธรรมชั้นละเอียด ที่เรียกว่า ภาษาปรมัตถธรรม นั้น, คำว่า ดับ ๆ นี้หมายความว่ามันไม่ได้ทำหน้าที่, มันไม่ได้ทำหน้าที่. พอมันทำหน้าที่ ก็เรียกว่ามันเกิด, พอมันไม่ทำหน้าที่ ก็เรียกว่ามันดับ. ข้อนี้เข้าใจว่าท่านทั้งหลายเป็นอันมากไม่เคยได้ยิน เช่น พอดวงตานี้ทำหน้าที่ดูและเห็น ก็เรียกว่า "ตามันเกิด", พอตามันไม่ทำหน้าที่ดู ไม่ทำหน้าที่เห็นก็เรียกว่า "ตามันดับ". หูเมื่อทำหน้าที่ได้ยิน ฟังได้ยิน มันก็เรียกว่า "หูเกิด", พอหูไม่ทำหน้าที่ ฟังไม่ได้ยิน ก็เรียกว่า "หูมันดับ". จมูกก็เหมือนกันอีกแหละ : พอมันทำหน้าที่รู้สึก ก็เรียกว่า "จมูกเกิด" ขึ้นมา, พอไม่ทำหน้าที่รู้สึกก็เรียกว่า "จมูกดับไป." ลิ้นก็เหมือนกัน : เมื่อรู้สึกก็เรียก "ลิ้นมันเกิด", พอ

ไม่ได้ทำหน้าที่รัฐสก็เรียกว่า "ลึนมันดับ". กายผิวกายนี้เมื่อมีสัมผัสอะไรรู้สึกอยู่ที่ผิวกายก็เรียกว่า "กายเกิด", พอไม่ทำหน้าที่นั้นก็เรียกว่า "กายดับ". ใจ มโน หรือใจก็เหมือนกัน; เมื่อรัฐธรรมารมณ รู้สึกความรู้สึกอย่างไรอย่างหนึ่งอยู่ในใจ ก็เรียกว่า "ใจเกิด", พอไม่ทำหน้าที่นั้นก็เรียกว่า "ใจดับ".

นี่ท่านคิดดูให้ดีเถอะ มันแปลกกับที่เราพูด, ชาวบ้านพูดภาษาคน; ชาวบ้านพูดภาษาคน, ชาวบ้านก็จะพูดว่าฉันมีตาอยู่ตลอดเวลา, ฉันมีหู จมูกอยู่ตลอดเวลา, จะเรียกว่าตาเกิด หูเกิด ตาดับ หูดับ ได้อย่างไร? นั่นมันภาษาคนพูด ไม่ใช่ภาษาผู้รู้ หรือผู้รู้ธรรมะพูด. ถ้าผู้รู้ธรรมะพูด เขาก็จะพูดว่า เมื่อมันทำหน้าที่โน้นจะเรียกว่า "มันเกิด". ถ้าตาของเราไม่ได้ทำหน้าที่ มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร มันก็เท่ากับไม่มี. หู จมูก ลึน กาย ใจ ก็เหมือนกัน : เมื่อมันทำหน้าที่ จึงจะเท่ากับมีอยู่ ก็เรียกว่า "มันเกิดขึ้นในการทำหน้าที่" เกิดขึ้นเพื่อทำหน้าที่; หรือเมื่อได้ทำหน้าที่แล้วเรียกว่า "มันเกิดขึ้น".

นี่ดับก็เหมือนกัน : เมื่อมันไม่ทำหน้าที่แล้วก็เรียกว่า "มันดับ"; จะเทียบกับความตาย จะถึงถึงความตายก็ได้ เมื่อตายมันก็ไม่ทำหน้าที่มันคือดับ, แต่นั่นมันทีเดียวกหมด ทีเดียวกมาก และก็ไม่มีปัญหาอะไร. ไข้เกิดดับไม่รู้สิ้นสุดนี้ คือเมื่อมันทำหน้าที่ แล้วมันก็หยุดทำหน้าที่ แล้วมันก็ทำหน้าที่ แล้วมันก็หยุดทำหน้าที่; เช่นตานี้ เดี่ยวเกิดเดี่ยวดับ หูนี้เดี่ยวเกิดเดี่ยวดับ จมูกเดี่ยวเกิดเดี่ยวดับ ลึนเดี่ยวเกิดเดี่ยวดับ กายเดี่ยวเกิดเดี่ยวดับ ใจเดี่ยวเกิดเดี่ยวดับ. นี่เรียกว่าดับเพราะมันไม่ทำหน้าที่ พอทำหน้าที่เรียกว่า เกิด พอไม่ทำหน้าที่หรือหยุดทำหน้าที่แม้ชั่วคราว ก็เรียกว่า ดับ.

ข. อัดถังคมะ-ดับตามธรรมชาติ.

นี่டுத்துไปอีกถึงความหมายของคำว่าดับ ที่มันดับของมันเองชั่วคราวตามธรรมชาติ, ที่มันดับของมันเองชั่วคราวตามธรรมชาตินะ, ดับอย่างนั้นก็มิ; ดับอย่างนั้นในบาลีเรียกว่า "อัดถังคมะ". อัดถังคมะแปลว่ามีได้ตั้งอยู่ คือมันมิได้ปรากฏ

อยู่ มิได้ทำหน้าที่อยู่; ตามธรรมชาติ, มันดับตามธรรมชาติ ไม่ใช่ดับโดยใครทำให้มันดับ, มันดับตามธรรมชาติ. อัดถังคมะ ก็แปลว่ามีได้ตั้งอยู่, ในภาษาไทยเราเรียกว่า "อัสตง ๆ ๆ"; พระอาทิตย์อัสตง, พอเย็นลงพระอาทิตย์ก็อัสตง แล้วก็ดับไป เข้าก็โผล่ขึ้นมาอีก.

คำว่า *อัสตง* หรือ *อัดถังคมะ* นี้คือ *มันดับชั่วคราวตามธรรมชาติ*. ถึงแม้กิเลส หรือแม้อายตนะ อะไรก็ตาม มันไม่ทำหน้าที่ หรือมันดับชนิดตามธรรมชาติ เช่นมันเกิดกิเลสขึ้นถึงสูงสุด เหตุปัจจัยหมดลงแล้ว มันก็ดับเองได้โดยที่ไม่ต้องใครไปดับ, แต่มันเหลือทนเท่านั้นแหละ, นี้เรียกว่าอัสตงมันดับตามธรรมชาติเป็นคราวๆ; อย่างนี้มันช่วยไม่ได้, มันช่วยไม่ได้ เป็นที่พึ่งไม่ได้.

ค. นิโรธ-ดับโดยทำให้ดับ เป็นการดับที่สำคัญ.

ที่นี้ก็มีอีกคำหนึ่ง เรียกว่า นิโรธะ หรือนิโรธ, นิโรธนี้ ดับไม่เหลือ. นี้ดับไม่เหลือ คือมันดับเพราะมีอะไรไปทำให้ดับ เพราะเหตุปัจจัยมันดับโดยมีคนกระทำทำให้มันดับ. นี้แหละคำนี้แหละที่เราจะเอามาเป็นคำสำคัญ ในความหมายของคำว่า ดับทุกข์ๆ. *ดับทุกข์* ก็เรียกว่า *ทุกขนิโรธ*; ไม่ได้ใช้คำว่าอัสตง หรือ อัดถังคมะกับความทุกข์, แต่ *ใช้คำว่านิโรธ-ดับสนิทที่กับความทุกข์*. แต่ถึงอย่างนั้นก็เถอะ, มันก็ยังเป็นการดับชนิดที่สูงต่ำกว่ากัน แม้จะเป็นการดับเพื่อให้หมดสนิทหรือไม่สนิท หรือสนิทครึ่งหนึ่ง นี้ก็ยังมี, แต่อย่างนี้มันเป็นไปในลักษณะที่จะดับสนิท; ดังนั้นเราจึงถือเอาเป็นพวกนิโรธได้ด้วยกันทั้งนั้น. มันจะ *บังเอิญมีธรรมะคู่ปฏิบัติ* กันเข้ามา มันก็ดับ, หรือว่า *ทำจิตชนิดที่เป็นฉานเป็นสมาบัติข่มไว้* มันก็ดับ, ในความหมายของ *การทำให้ดับสนิท*; กระทั่งว่าเป็นการดับสนิทเพราะ *เกิดปัญญา เกิดวิปัสสนา เกิดญาณ* อะไรต่างๆ มันก็ดับสนิท.

นี่คือคำว่าดับ สังเกตดูให้ดีๆ. สรุบบ่อยย่อก็ว่า (ก.) มันดับเพราะไม่ทำหน้าที่ เพราะไม่ได้ทำหน้าที่ก็เรียกว่า "ดับ". ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้เกิด-ดับ เกิด-

ดับ เกิด-ดับ อยู่เสมอ วันหนึ่งไม่รู้ก็ครั้งๆ เพราะว่ามันทำหน้าที่บ้าง มันหยุดทำหน้าที่บ้าง. แล้วมันผลัดกันทำหน้าที่ เมื่อตาทำหน้าที่ หูก็ไม่ได้ทำหน้าที่ หูทำหน้าที่ ตาก็ไม่ได้ทำหน้าที่ อย่างนี้, แต่เราอาจจะเห็นว่าทำพร้อมกัน นั่นมันเป็นเรื่องมองอย่างหยาบๆ; ถ้าดูกันอย่างละเอียดภาษาจิตใจแล้ว จิตใจมันทำหน้าที่ได้เพียงละอย่าง : ถ้ามาทำหน้าที่ทางตา ก็ไม่ได้ทำหน้าที่ทางหู ทำทางหูก็ไม่ได้ทำทางตา; แต่ว่ามันละเอียดและไวมาก จนหลอกให้เราเห็นว่ามันทำหน้าที่พร้อมกันหลายอย่างก็ได้ นั่นพูดอย่างคนไม่รู้พูด พูดอย่างชาวบ้านพูด ไม่ใช่พูดอย่างผู้รู้พูด. ที่นี้ก็ (ข.) ดับชนิดอัสตง หรือ อัสถังคะ มันก็ดับชั่วคราว หรือตามธรรมชาติโดยมาก. ที่นี้ก็ (ค.) นิโรธ ๆ ดับให้มันสนิท ดับเพราะตัดต้นเหตุ เพราะกำจัดต้นเหตุของมัน.

อะไรเป็นเครื่องดับทุกข์?

: นิโรธธาตุ เป็นธาตุที่ดับทุกข์
(ดับทุกสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้น).

อ้อ, ที่นี้ดูให้ละเอียดต่อไปอีก ซึ่งจะต้องฟังให้ดีๆ ว่าอะไรเป็นเครื่องดับ. จะพูดถึงเครื่องดับ, สิ่งที่มีหน้าที่ทำความดับ. มีธาตุธาตุหนึ่งเรียกว่า นิโรธธาตุ. ธาตุนิโรธ หรือ นิโรธธาตุ เป็นชื่อที่แปลก หรือฟังดูก็ค่อนข้างจะสลับ, มันเป็นธาตุดับ. ข้อนี้ต้องเคยศึกษาเกี่ยวกับธาตุมาแล้วอย่างสมบูรณ์ ก็คือพระองค์ตรัสว่า "มีธาตุอยู่ ๓ คือ รูปธาตุ อรูปธาตุ และนิโรธธาตุ". รูปธาตุ-ธาตุที่มีรูป; อรูปธาตุ-ธาตุที่ไม่มีรูป; นิโรธธาตุ-ธาตุเป็นที่ดับแห่งรูปและอรูป. ที่ได้เรียก (นิโรธ) ว่าธาตุๆนะ เพราะมันมีความหมายอยู่โดยเฉพาะของมัน : หมายถึงภาวะกิริยาอาการที่มันเป็นความดับ, แล้วมันเข้ามาครอบงำไอ้สิ่งนั้นๆให้มันดับ. ข้อนี้เป็นการกล่าวได้เลยว่า ถ้าอะไรมีการดับแล้ว มันก็ดับด้วยอำนาจของธาตุนี้นั้นแหละ.

ธาตุนิโรธๆ จำชื่อไว้บ้าง. เข้าใจว่ามันแปลกสำหรับท่านทั้งหลาย ไม่ใช่ อวดดี ไม่ใช่สบประมาทท่านทั้งหลาย, ท่านทั้งหลายไม่เคยได้ยินธาตุชื่อนี้ ไม่รู้เรื่องธาตุชื่อนี้; เดี่ยวนี้ขอให้รู้เสียว่ามันมีธาตุ, ไม่ใช่ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ไม่ใช่ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณอะไร, แต่มันเป็นธาตุอีกธาตุหนึ่ง ออกนอกออกไปจากธาตุทั้ง ๖ นั้น คือ นิโรธธาตุ-ธาตุเป็นที่ดับแห่งรูปและอรูปรูป. แม้ว่าในที่บางแห่งจะจำแนกธาตุ เป็น *กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ* แล้วไม่เห็นพูดถึงนิโรธธาตุ นี้ก็ไม่เป็นไร; เพราะเขาจะพูดแต่ธาตุที่เกิด, ฝ่ายที่เกิดเป็นปัญหา, แจกเป็นกามธาตุ มันก็มีอยู่ในพวกมีรูป, แล้วก็รูปธาตุ-ธาตุที่มีรูป โดยไม่เกี่ยวกับกาม, แล้วอรูปรูปธาตุ-ธาตุที่ไม่มีรูป; อย่างนี้ก็ได้อีก. เรวณเวียนอยู่ใน ๓ ธาตุนี้ เดี่ยวธาตุกาม เดี่ยวธาตुरूป เดี่ยวธาตุอรูปรูป; แต่ว่าธาตุทั้ง ๓ นี้จะดับไป เมื่อมีนิโรธธาตุเข้ามา.

นี่ฟังดูให้ตี : เมื่อเราพูดถึงธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ, นั้นหมายถึง*ธาตุที่เป็นการเกิดๆ*. ที่นี้จะพูดว่า กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ มันก็เป็น*ธาตุที่เป็นการเกิด*.

: นิโรธธาตุ มีหน้าที่ดับสิ่งที่เกิดเพราะปัจจัยปรุงแต่ง.

ธาตุที่ตรงกันข้าม ที่เป็นความดับนั้น เรียกว่า "*นิโรธธาตุ*"; มันจะ*ดับได้ทุกธาตุไม่ว่าธาตุไหน*. นิโรธธาตุนี้มันเข้าไปกำจัดเล่นงานให้มันดับได้ทั้งนั้นแหละ, ขอแต่ใครไปเอามาให้*ได้*ก็แล้วกัน ไปเอามาให้*ได้*ก็แล้วกัน; ฉะนั้นเราปฏิบัติชนิดที่ให้โอกาสแก่นิโรธธาตุ แล้วนิโรธธาตุก็จะเกิดขึ้น แล้วก็ดับสิ่งที่ต้องการให้ดับ. มันมีหน้าที่, เปรียบอุปมานะ เปรียบอุปมาเหมือนกับว่าธาตุไฟ, ธาตุไฟนี้มันจะดับความมืด จะทำลายความมืด; เราทำให้ธาตุไฟ ให้โอกาสแก่ไฟ ให้ไฟลุกขึ้นมา ธาตุไฟแสดงตัวแล้ว มันก็ดับความมืด ฆ่าความมืด ขบไล่ความมืดเอง. นี่ปฏิบัติธรรมะ ปฏิบัติพระธรรมทุกชั้นทุกตอน ก็เพื่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า "*นิโรธธาตุ*". ถ้านิโรธธาตุเกิดขึ้นมาแล้ว มันก็ดับสิ่งที่เกิดอยู่

เพราะเหตุปัจจัยปรุงแต่ง และโดยเฉพาะก็เพื่อให้เป็นทุกข์. ฉะนั้นปฏิบัติเพื่อให้โรธธาตุเกิดขึ้นมา มันก็พอแหละ มันจะดับของมันเอง; เหมือนกับจุดไฟขึ้นมาเถอะ ไข้ความมืดก็หายไปเอง; ทำให้โรธธาตุเกิดขึ้นเถอะ ไข้ความทุกข์ก็จะดับไปเอง.

นี่มันเป็นเรื่องใหม่ หรือว่าจะเคยได้ยินมาแล้วก็ไม่ทราบ, แต่ว่าเชื่อว่าคงไม่ค่อยจะได้ยินว่า มีธาตุประหลาดและสีกลับอยู่ธาตุหนึ่ง ชื่อว่า "นิโรธธาตุ", พอเกิดขึ้นมาแล้วก็ทำความดับให้แก่สิ่งทั้งปวง. แม้ว่าจะดับตัณหา, ดับกามตัณหา ภาวตัณหา วิภวตัณหา มันก็ต้องดับด้วยนิโรธธาตุ. เราจะต้องปฏิบัติถูกต้องในอภิญ्ञคิมรรค อภิญ्ञคิมรรคมีแล้ว ก็มีโอกาสำหรับนิโรธธาตุจะปรากฏออกมา แล้วก็ดับเสียซึ่ง กามตัณหา ภาวตัณหา และวิภวตัณหา.

: ปฏิบัติในอภิญ्ञคิมรรคถูกต้อง นิโรธธาตุจะปรากฏออกมาดับตัณหา ๓.

มีการปฏิบัติในมรรคมืองค์ ๘ อยู่อย่างถูกต้อง, ถูกต้องทั้ง ๘ องค์แล้ว; นิโรธธาตุก็จะปรากฏออกมาดับตัณหาทั้ง ๓, แล้วทุกข์ก็จะดับไปโดยประการทั้งปวง. พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า "นิโรธสังจ ก็คือการดับเสียซึ่งตัณหา". เราปฏิบัติมรรคมืองค์ ๘ มันก็เกิดนิโรธธาตุขึ้นมา แล้วก็ดับเสียซึ่งตัณหาทั้ง ๓ นั้น; มันเป็นการปฏิบัติถูกต้องที่เรียกว่าสัมมาฯ-ชอบหรือถูกต้อง. เมื่อการปฏิบัตินั้นถูกต้องแล้ว, มันก็เกิดโอกาสของนิโรธธาตุที่จะเกิดขึ้นมากำจัดตัณหาซึ่งเป็นเหตุแห่งทุกข์เสีย. เมื่อเหตุแห่งทุกข์คือตัณหาถูกกำจัดแล้ว, ความทุกข์ก็ถูกกำจัดไปด้วย; นี่เป็นกฎธรรมดาของเรื่องเหตุปัจจัย หรือกฎอิทัปปัจจยตา ในเรื่องปฏิจจสมุบาท : *ดับต้นเหตุแล้วผลมันก็ดับไป.*

นี่เรียกเครื่องดับ. *อะไรจะเป็นเครื่องดับทุกข์?* ก็ตอบว่ามีธาตุอยู่ธาตุหนึ่ง เรียกว่า "นิโรธธาตุ" เป็นธาตุที่ชาวบ้านทั้งหลายไม่ค่อยจะได้ยิน; จะเคยได้ยินกันแต่

เพียง ธาตุน้ำ ธาตุดิน ธาตุไฟ ธาตุลม, แล้วยังมีอีก ๒ ธาตุ คือธาตุอากาศ ธาตุวิญญาน นี้ก็ไม่ค่อยจะได้ยิน; แต่ส่วนมากก็รู้จักกันเพียง ๖ ธาตุ : หกธาตุที่ประกอบกันขึ้นเป็นสัตว์เป็นคนนี่. ที่นี้ธาตุเหนือเมฆ มันมีอยู่อีกธาตุหนึ่ง คือเป็นที่ดับแห่งธาตุทั้งหลายทั้งปวงนั้น เรียกว่านิโรธธาตุ; นั่นแหละคือเครื่องดับ.

ที่ดับทุกข์, ทุกข์ดับที่ไหน?

: ที่ดับทุกข์ อยู่ในกายที่ยังเป็น ๆ.

เฮ้, ที่นี้จะดูกันต่อไปถึงที่ดับ; *ดับที่ไหน?* พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้อย่างที่เราเรียกว่ากำปั้นทุบดินได้เหมือนกันแหละ. ไม่ใช่เราจะลบหลู่พระพุทธเจ้า; แต่เราก็จะพูดว่าพระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสอย่างกำปั้นทุบดินเป็นเหมือนกัน, คือท่านจะพูดว่า "มันเกิดที่ไหนก็ต้องดับที่นั่น"; ขึ้นทางไหนก็ต้องลงทางนั้น, มันเกิดที่ไหนก็ต้องดับที่นั่น. ถ้าว่าความทุกข์มันเกิดในกาย ที่ยาวประมาณหนึ่งวา มีสัญญาและใจนี้, มันก็ต้องดับในกาย ที่ยาวประมาณหนึ่งวา มีสัญญาและใจ นั้นเอง.

ตัณหาเกิดที่ไหนก็ดับที่นั่น, ความทุกข์เกิดที่ไหนก็ดับที่นั่น : ตัณหาเกิดที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพราะทำผิด, อ้าว, มันก็ดับที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ที่นี้ตัณหาให้เกิดทุกข์; ทุกข์เกิดมาจากตัณหา, ก็ดับที่ตัณหา; เพราะทุกข์เกิดมาจากตัณหาหรือเกิดที่ตัณหา เราก็ดับตัณหา ความทุกข์มันก็ดับ. นี่หมายความว่าทั้งหมดนั้นมันอยู่ในร่างกายที่ยังเป็น ๆ ไม่ใช่ร่างกายตายแล้วนะ.

ความทุกข์ หรือความดับทุกข์ หรือวิธีดับทุกข์ มันอยู่ในร่างกายที่ยังเป็น ๆ แม้ยาวเพียงประมาณ ๑ วา, มันมีหมด มันมีครบหมด : มันมีโลก มีเหตุให้เกิดโลก มีความดับสนิทแห่งโลก มีทางให้ถึงความดับสนิทแห่งโลก. เรื่องนี้เข้าใจคนละอย่าง. เราจะพูดว่าทั้งโลก ทุกโลกอยู่ในกาย ยาวประมาณวาหนึ่งนี่; ภพทั้งหลายทั้งปวงก็มีอยู่ใน

ร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้. พุดอย่างนี้มันขัดกับพวกอภิธรรม. พวกอภิธรรมเขาว่า ภพมันก็อยู่เป็นภพๆไป : กามภพก็อยู่ที่กามภพ, รูปภพก็อยู่ที่รูปภพ, อรูปภพก็อยู่ที่ อรูปภพ. แต่เราจะพูดว่าไม่ใช่อย่างนั้น, ทุกๆภพแหละมันอยู่ในร่างกายที่ยาวประมาณ วาหนึ่งนี้.

: ภพทั้ง ๓๑ มีอยู่ในร่างกายที่ยังเป็นๆ.

ภพเลขที่สุด คือ อบาย, *อบาย ๔* : นรก เตร็จฉาน เปรต อสุรกาย นี้ ๔ แล้ว*มนุษย์*อีกหนึ่ง, รวมเป็น ๕; แล้ว*สวรรค์กามาวจร*อีก ๖, รวมเป็น ๑๑; แล้วรูปภพ พรหม *รูปพรหม* นี้อีก ๑๖, ๑๑ กับ ๑๖ รวมเป็น ๒๗; แล้วมี*อรูปภพ*อีก ๔, รวม เป็น ๓๑. ภพทั้งหมดมี ๓๑ นี้ อยู่ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ ในคนๆเดียวกัน ในชาติเดียวกันนี้ก็ได้; ยังไม่ทันเข้าโลงนี้ก็มีภพได้ทั้ง ๓๑ ภพแหละ :-

เมื่อเขา*มีจิตใจ*เป็นอบาย เป็นนรก เตร็จฉาน เปรต อสุรกาย มันก็เป็นอยู่ในร่างกายนี้แหละ : เมื่อ*ร้อนเป็นไฟเผา* ก็เป็น*สัตว์นรก*, เมื่อ*โง่เหลือโง่* ก็เป็น*สัตว์ เตร็จฉาน*, เมื่อ*หิวเหลือประมาณ* ก็เป็น*เปรต*, เมื่อ*ขี้ขลาดเหลือเกิน* ก็เป็น*อสุรกาย*, เป็น ได้โดยคนๆนี้. แล้วก็*เป็นมนุษย์*ที่เป็นได้ทุกอย่าง มันก็เป็นโดยร่างกายนี้. แล้วก็*เป็น สวรรค์กามาวจร* สวรรค์กามคุณอย่างนั้นอย่างนี้ มีอยู่ ๖ ชนิด มันก็เป็นด้วยจิตใจนี้ ในร่างกายนี้. แล้วมันจะมี*รูปภพ* - ภพที่ตั้งอยู่ในรูปฉาน ฉานทั้ง ๔ แจกออกไปเป็น ๑๖ นี้มันก็ล้วนแต่ในร่างกายนี้ ในจิตใจนี้. แล้วจะเป็น*อรูปภพ* อากาสาัญญาตนะ เป็นต้น อีก ๔ มันก็เป็น ๓๑ ภพ; เป็นอยู่ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้.

พุดอย่างนี้ พวกอภิธรรมเขาด่า แต่เราก็ไม่กลัว เราก็พุดอย่างนี้อยู่เรื่อยไป ว่า ใน ๓๑ ภพ มันก็มีอยู่ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้; และถ้าดับก็ต้องดับกันที่นี้ เพราะมันดับภพนั่นเอง. ดับภพก็คือดับทุกข์; ดับภพก็คือดับความโง่ ยึดมั่นถือมั่น

ว่า กูเป็นอย่างนั้น กูเป็นอย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่ง ในลักษณะของภพใดภพหนึ่ง. เมื่อภพทั้ง ๓๑ มันมีอยู่ในร่างกายที่ยาววาหนี่งนี้ มันก็ดับเสียที่นี้, มันก็หมดภพและกีดับทุกข์ด้วยเหมือนกัน; ฉะนั้นที่ดับ ดับทุกข์หรือดับภพ ความมีความเป็นทั้งหลาย มันก็ดับที่ร่างกายอันยาวประมาณวาหนี่งนี้ เพราะมันเกิดในนี้, มันเกิดที่นี้ต้องดับที่นี้. นั่นนะคือคำพูดที่ว่า "เกิดที่ไหนดับที่นั่น": ความทุกข์เกิดทางตากก็ดับที่ตา, ความทุกข์เกิดทางหูก็ดับที่หู, อย่างเป็นต้น. มันโง่ที่ตรงไหน เกิดทุกข์ที่ตรงไหน มันก็ดับที่ตรงนั้น. นี้เรียกว่า "ที่ดับทุกข์". ดัณหาเกิดที่ไหน? เกิดที่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์, ก็ดับที่นั่น; ทุกข์เกิดที่ตัณหาข้อไหน ก็ดับที่ตัณหาข้อนั้น : เกิดที่ไหนดับที่นั่น.

เรื่องดับทุกข์ชนิดที่ประยุกต์-ปฏิบัติได้.

เฮ้, ที่นี้ก็จะได้พูดกันถึงเรื่องดับทุกข์ ให้เป็นชนิดที่ประยุกต์ได้ ๆ, คือปฏิบัติได้สืบต่อไป. ข้อนี้ต้องขอร้องให้ย้อนกลับไปทบทวนเรื่อง*ความทุกข์ในลักษณะต่างๆ* กัน อีกทีหนึ่ง. พวกที่ฟังมาแล้วทุกครั้ง ถ้ายังจำได้ก็ไม่มีปัญหาอะไร, แต่ผู้ที่ไม่เคยฟังเพิ่งมาฟังวันนี้ ก็คงจะเป็นปัญหาอยู่บ้าง, แต่ก็พอพูดพอให้เข้าใจได้ว่า จะดูว่า*ความทุกข์* คืออะไร? คืออย่างไร? ในชีวิตประจำวันของเรา; ในแต่ละวัน ๆ ในชีวิตของเรามี*ความทุกข์*กันที่ตรงไหน? อย่างแรกที่สุดมี*ความทุกข์*อยู่ในสิ่งที่เรียกว่า "นิเวศน์" สูงขึ้นมา*ความทุกข์*อยู่ในสิ่งที่เรียกว่า "กิเลสตัณหา" เป็นต้น กิเลสคือตัณหาเป็นต้น; แล้ว*ความทุกข์*มีอยู่ใน*กรรม* หรือใน*การกระทำ* ที่เป็น*ตัวกรรม* หรือ*ผลของกรรม*; แล้วก็*ความทุกข์*มันเกิดเพราะว่าเรา*ทำผิด* *ประพฤติผิด* ในการกระทำผิดก็คือ*กรรม*; หรือ*ความทุกข์*มันเกิดอยู่*ตามธรรมชาติ* ก็มี อย่างนี้มันก็มี ฟ้าผ่า น้ำท่วม ไฟไหม้โลก อย่างนี้เป็นต้น นี้ก็เรียกว่า "มันมีความทุกข์ตามธรรมชาติ"; ที่นี้*ทุกข์*โดย*อุบัติเหตุ* โดย*บังเอิญ* ๆ. ในท้องถนนหรือที่ไหนก็ตาม มันบังเอิญถูกล้ม มันถูกรถชน หรือมันถูก

อะไรก็ตาม ก็เรียกว่า "โดยบังเอิญ"๑. นี้เรียกว่าความทุกข์มีอยู่หลายชนิด เพื่อให้ดูว่า มันมีอยู่หลาย ๆ ชนิด; แต่ว่ามันมีวิธีดับตามแบบของมัน ๆ; มันจะมีหลายชนิดเท่าไร มันก็มีวิธีดับตามแบบของมัน ๆ.

: ความทุกข์ที่ต้องมีวิธีดับหรือป้องกัน โดยสรุปมี ๒ แบบ.

แต่ถ้าจะกล่าวโดยสรุปมันก็มีอยู่ ๒ แบบ เท่านั้นแหละ ความทุกข์นี้ : ๒ แบบ คือว่า มันเป็นการกระทำผิดของคน ๆ นั้นเอง ก็เกิดทุกข์; แล้วมันเป็นการกระทำของธรรมชาติ ที่เป็นไปตามธรรมชาติ แล้วมันก็เกิดทุกข์.

ที่เราทำผิดเอง เราประพฤติผิดทางกาย ทางวาจา ทางใจ ไม่มีสติ สัมปชัญญะ ทำผิดนั้นนี่, มันก็เป็นความผิดที่บุคคลนั้นกระทำขึ้นเอง แล้วก็มีทุกข์; ที่นี้ที่มันเป็นไปตามธรรมชาติ เช่น ไฟผ่าลงมา อยู่กลางทุ่งนา ไฟผ่าลงมา ถูกไฟผ่า ตาย หรือเจ็บปวด อย่างนี้ก็เรียกว่าความทุกข์ ที่มันเป็นการกระทำของธรรมชาติ.

นี้จะแยกกันว่ามันเป็นความทุกข์ที่บุคคลนั้นเป็นต้นเหตุเอง, และว่าความทุกข์ที่มันมาจากธรรมชาติภายนอก เช่น ไฟผ่า เป็นต้น; มันก็ต้องมีวิธีป้องกันแก้ไขไปตามเรื่องของมัน ๆ. แต่ถ้าว่าจะแก้ไขโดยวิธีเดียวกันก็มีอยู่อย่างหนึ่ง คือว่าทำจิตเสียให้ถูกต้อง : เราไม่ทำผิดเราก็ไม่เป็นทุกข์, หรือว่าทำผิดแล้ว เราก็ทำจิตเสียให้ถูกต้อง ที่จะไม่ทำผิดอีก เรียกว่า*สารภาพบาป* แล้วก็กลับตัว แล้วก็เป็นอันว่าแก้ไขทางจิต.

ที่นี้ที่ธรรมชาติมันบันดาลไฟผ่าลงมา เราก็ต้อนรับมันด้วย*อิทัปปัจจยตา* หรือ*ตถาตา*๑ เช่นนั่นเองไว้อย่างไม่เสียใจ อกุไม่เดือดร้อนอะไร. ให้ไฟผ่าก็ครั้ง ให้น้ำท่วมก็ครั้ง ให้ไฟไหม้ก็ครั้ง มันก็เช่นนั่นเองไว้อย่าง อกุไม่เดือดร้อนอะไร. นี้เรียกว่าทำจิตเสียให้ถูกต้อง ที่ไม่ยอมรับเอาอะไรมาเป็นตัวกู เป็นของกู. แม้ว่าความทุกข์มันจะแตกต่างกัน

อยู่เป็น ๒ ชนิด คือ ทำเอง หรือธรรมชาติทำให้, เราก็แก้ไขไปตามเรื่องนั้นๆ; แต่
ถ้าจะให้รวมเป็นเรื่องเดียวกันแล้ว ก็ทำจิตให้เป็นชนิดที่เรียกว่าไม่มีอะไรแปลก เป็น
เช่นนั้นเองไปหมด, เราก็ไม่ต้องมีความทุกข์เลย.

: ดูชนิดต่างๆของความทุกข์ (พร้อมทั้งวิธีประยุกต์โดยย่อ).

นี่ดูกันให้ดีอีกครั้งหนึ่งว่า ความทุกข์มันมีอยู่เป็นชนิดๆ : นี้ที่ได้กล่าวมาแล้ว
นี้ว่า นีรวรณ กิเลส กรรม เราทำผิด หรือธรรมชาติแทรกแซง หรืออุบัติเหตุ.

ก. ชนิดความทุกข์ที่เกิดเพราะเราทำผิด.

: นีรวรณเป็นความทุกข์อยู่ในตัวนีรวรณ.

ขอพูดสำหรับผู้ที่อาจจะไม่ได้มาฟังวันก่อนว่า นีรวรณๆ เรามีอยู่สำหรับ
ทำให้เราหมดความสงบสุข ตั้งแต่เราเกิดมาแหละ. พอเราเกิดมาเป็นคนเราก็มีนีรวรณ
นีรวรณรบกวน : พอเราเกิดมาเป็นคนโตพอสมควร มันก็มีความรู้สึกทางเพศรบกวน, มี
ความรู้สึกทางไม่ชอบ ทางมุ้งร้าย คิดร้ายรบกวน, มันก็มีความรู้สึกอ่อนเพลียละเหยใจ
จิตใจท้อถอยรบกวน, แล้วมันก็มีจิตใจฟุ้งซ่าน ฟุ้งเพ้อรบกวน, และอันสุดท้ายอันที่ ๕
คือความลังเลสงสัย วิจิกิจจารบกวน.

และก็ได้บอกให้ฟังอย่างยั้งแล้ว ในการบรรยายครั้งก่อนนั้นว่า ใจตัวร้าย
ที่สุด รบกวนมากที่สุด ก็คือตัววิจิกิจจว. ทุกคนอยู่ด้วยความกลัว ทุกคนอยู่ด้วยความ
สงสัย ทุกคนอยู่ด้วยความไม่แน่ใจ มันมีครุ่นอยู่ในใจรบกวนว่า เราจะมีอาหารกินไหม?
เราจะสบายดีไหม? เราจะปลอดภัยไหม? อะไรเหล่านี้. แม้เอาเงินไปฝากในธนาคารแล้ว
มันก็ยังลังเลว่า ธนาคารมันจะล้มละลายหรือไม่อย่างนี้ ก็เรียกว่าวิจิกิจจาทังนั้นแหละ มี

ตั้ง ๑๐๘ อย่าง ที่รบกวนความสงบสุขแห่งจิตใจ ลังเลๆ อยู่ในรูปของความสงสัยเป็นส่วนใหญ่ : สงสัยว่าจะไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ กระทั่งสงสัยในธรรมะ สงสัยในพระพุทธเจ้า สงสัยในสิ่งสูงสุด มันก็มีความสงสัยได้ แล้วมันก็เกิดความไม่แน่ใจขึ้นมา จนเรียกว่ามีความว้าวุ่นๆ อยู่ เพราะความไม่แน่ใจในความปลอดภัยของร่างกาย ชีวิตทรัพย์สินสมบัติ อะไรทุกอย่าง. นี่ใคร คนไหน ที่มันไม่ได้อยู่ด้วยการรบกวนของนิรวณห์เหล่านี้? มันจะมีแต่เพียงว่ามากหรือน้อยกว่ากันเท่านั้นแหละ; ที่จะไม่มีนั้นไม่มีหรอก.

ฉะนั้นช่วยจำนิรวณห์ ๕ อย่างนี้ไว้ให้ดี ๆ ว่ามันเกิดมาเหมือนกับชีโคล. พอเราเกิดมาเมื่อมีหนัง มันก็มีชีโคลออกมาทุกวัน ๆ นั้นแหละเหมือนกับนิรวณห์ แล้วมันก็รบกวนในลักษณะนั้น. พูดยุติเป็นอุปมาจำง่ายกว่า ยังไม่เกิดกิเลส แต่ว่ามันมี *โอรະเหย* ๗ *ใช้ภาษาเด็กเสพติด*. โอรະเหยเกิดมาจากกิเลส, มีโอรະเหยออกมาจากกิเลส นั่นนะ คือสิ่งที่เรียกว่า "นิรวณห์" ๆ ๆ แล้วมันมีอยู่ตลอดเวลาที่ก็ได้ จนกว่าจะเป็นพระอรหันต์แล้วเท่านั้นแหละ มันจึงจะไม่มีนิรวณห์.

มีพระพุทธภาษิตตรัสว่า *มีโรคอยู่ ๒ โรค คือโรคกาย กับโรคจิต. ไข้โรคกายนั้นนาน ๆ เป็นครั้ง แต่โรคจิตเป็นอยู่ตลอดเวลา*. ถ้าสังเกตดูจะเห็นว่า ความที่จิตมันไม่สงบ มันถูกรบกวนด้วยนิรวณห์ นั้นแหละคือโรคจิต และเป็นอยู่ตลอดเวลา, จะเรียกว่าทุกนาที่ก็ได้ ไข้โรคจิตนั้น. ไข้โรคกายนาน ๆ ครั้ง; โรคจิตนี้เป็นตลอดเวลา, เห็นได้ง่าย ๆ ที่ตรงมีนิรวณห์รบกวนอยู่ตลอดเวลา ในที่ทุกหนทุกแห่ง, *หลับแล้วก็ยังรบกวนฝันร้าย*. นี่เรียกว่า "นิรวณห์เป็นตัวความทุกข์ อยู่ในตัวนิรวณห์" แต่ไม่รุนแรง ไม่เจ็บปวดรุนแรง แต่ก็เป็นทุกข์ธรรมดา. อยากจะให้ *เปรียบเทียบ* ดูอย่างหนึ่งว่า *เมื่อแมลงหวี่ตอมตานะ* ใครรู้สึกอย่างไรบ้าง? เดียวนี้แมลงหวี่ไม่ได้ตอมตานี้ มันก็รู้สึกคล้ายไม่มีความหมายอะไร. ถ้าแมลงหวี่มันตอมตาไม่หยุด ๆ ตบตายไปตัวหนึ่งแล้วตัวหนึ่งก็มาอีก ตบตายไปตัวหนึ่งแล้ว ตัวหนึ่งก็มาอีก แล้วมาตอมตาอยู่เสมอนั้น มันยังงัยบ้าง? มันไม่ร้ายกาจ ไม่ใช่เสือกัด แต่มันก็ทำความยุ่งยากลำบากทุกข์ธรรมดาให้ยิ่งกว่าเสือกัด. ถ้าเสือกัดมันก็

ตายไปเลย, แต่ถ้าแมลงหวี่ตอมตานี้ มันมีทนทุกข์ทรมานอยู่ตลอดอย่างไม่ตาย มันก็กัดตัวไว้ให้ทรมานกันมากๆ.

นิวรรณ์ คือไอระเหยของกิเลส ออกมาอยู่เป็นประจำทุกเวลาในที่ ในที่ทุกหนทุกแห่ง แล้วก็เป็ความทุกข์. ใครไม่อยากจะพ้นจากนิวรรณ์ ก็มีแต่คนโง่เท่านั้นแหละที่มันไม่รู้จักนิวรรณ์นะ. คนโง่ที่ไม่รู้จักนิวรรณ์ มันก็ไม่อยากจะพ้นจากนิวรรณ์; แต่ถ้าคนรู้จักนิวรรณ์แล้ว มันก็อยากจะพ้นจากการเบียดเบียนของนิวรรณ์ อยากจะมีจิตใจสดชื่น เยือกเย็น แจ่มใส โปร่งใจ โปร่งจิตอยู่ นั่นนะไม่ให้นิวรรณ์รบกวน. เป็นอันว่า ต้องดับทุกข์ในระดับนิวรรณ์ด้วยเหมือนกัน ดับทุกข์ในระดับนิวรรณ์เสียด้วยเหมือนกัน.

ก็ไปศึกษาเรื่องนิวรรณ์สิ แล้วก็ฉลาดเอาเองบ้างสิ จะป้องกันนิวรรณ์ได้อย่างไร? พวกอาจารย์วิปัสสนาโง่ถึงที่สุด ตอนที่ว่านิวรรณ์เกิดต่อเมื่อทำวิปัสสนาต่อเมื่อจะทำสมาธินิวรรณ์จึงจะเกิด. นี่อาจารย์วิปัสสนาโง่ ไม่รู้ว่านิวรรณ์นั้นมันเกิดมา ตั้งแต่แรกเกิดมาเป็นคนจากท้องแม่โน้น มันมีมาเรื่อย ความรู้สึกที่ไม่ถูกต้อง มันรบกวนจิตใจ นั่นแหละคือนิวรรณ์ จำไว้ให้ตึ่เถอะ ความรู้สึกเอียงไปในทางกามารมณ์บ้าง, ความรู้สึกเอียงไปในทางไม่ชอบนั้น ไม่ชอบนี่ หงุดหงิดอยู่บ้าง, จิตใจตกต่ำถอยกำลังระเหี่ยระห้อยบ้าง, จิตใจฟุ้งๆ ไม่เป็นรูปเป็นร่างบ้าง, แล้วก็ล้งเลสงสัย ล้งเลสงสัยๆ. แม้แต่เด็ก ๆ มันก็มีความล้งเลสงสัย กลัวนั่นกลัวนี่ ระแวงนั่น ระแวงนี่ เพียงแต่ระแวงว่าจะไปโรงเรียนไม่ทัน นี่ก็เป็นเรื่องที่รบกวนเต็มที่อยู่แล้ว เข้าใจว่าเด็ก ๆ ทุกคนจะเคยมีนิวรรณ์ว่าไปโรงเรียนไม่ทัน จะไปโรงเรียนไม่ทัน.

ทำไมไม่ดูนิวรรณ์ตัวร้ายกาจที่สุด คือวิจิกิจจา ให้รู้จัก แล้วขัดทิ้งออกไปเสีย เหมือนกับภูษีโคลที่งอกไปเสีย แล้วพຽนี้มันก็เกิดมาอีกแหละ ขัดทิ้งไปเสียพຽนี้มันเกิดมาอีก. นี่จะต้องต่อสู้กันอย่างนี้ จนกว่าจะหมดต้นตอของมัน คือความเคยชินแห่งกิเลสที่อยู่ใต้นดาน เรียกว่า "อนุสัย", เป็นความเคยชินของกิเลสที่สะสมไว้ในสันดาน

แล้วมันส่งไอระเหยออกมา, เหมือนกับของบูดของเปรี้ยว มันอยู่ที่ไหน มันก็ส่งกลิ่นบูด กลิ่นเปรี้ยวออกมา เรียกว่าไอระเหย.

: กิเลสมีความทุกข์อยู่ในตัวกิเลส.

ทีนี้ในสันดานของคนเรา มีสิ่งที่เรียกว่า "อนุสัย" คือ ความเคยชินแห่ง กิเลส; ฉะนั้นมันก็ยังมึนวิญญูมาก. เด็กๆก็มีกิเลสแต่น้อย หรือมีอนุสัยแต่น้อยๆ, มันก็มี วิญญูน้อยๆ แล้วมันก็มากขึ้นเป็นเงาตามตัว. เมื่อโตขึ้นๆมีอนุสัยแก่กล้า วิญญูมันก็ มากแล้วเข้มข้น; ฉะนั้นความเคยชินแห่งกิเลส แม้ในครั้งแรก เกิดกิเลสเป็นครั้งแรก ครั้งที่ ๑ ครั้งที่ ๒ เท่านั้นแหละก็สร้างอนุสัยไว้ สำหรับจะมีไอระเหยออกมาเป็นวิญญู แล้ว ก็รบกวนอยู่ตลอดเวลา. ต้องศึกษาเรื่องนี้อย่างธรรมชาติ ธรรมชาติวิทยา ไม่ใช่เรื่อง ลึกลับศักดิ์สิทธิ์หลังของผี ของเทวดาอะไร; ไม่ใช่, ไม่ต้องทั้งนั้น; เป็นเรื่องธรรมชาติแท้ๆ ตามธรรมชาติแท้ๆ โดยกฎของธรรมชาติแท้ๆ เราก็มึนวิญญู.

ทีนี้ถ้าว่ามันเข้มข้นกว่านั้น มันสูงกว่านั้นก็เรียกว่า "กิเลส" ๆ. วิญญู นี้ไม่อยู่ในรูปของเจตนา, แต่กิเลสนี้อยู่ในรูปของเจตนา เข้มข้นจนเป็นเจตนา : โลก เจตนาอยากได้, โกรธ เจตนาอยากจะทำลายเสีย, โมหะ ก็มีเจตนาเพราะไม่รู้ว่าจะเอา อย่างไร คว่าไปคว่าไป หลงไหลไป มัวเมาไป มันก็เผื่อเลือกเท่านั้นเอง.

นี่โลภะ โทสะ โมหะ นี่ไม่ใช่วิญญูแล้ว เป็นกิเลสแล้ว มีเจตนาสมบูรณ์แล้ว รุนแรงเต็มที่. นี่ยิ่งกว่าแมลงหวี่แล้ว มันจะเป็นแมลงตัวต่อ ผึ้ง แตน อะไรอย่างนี้ เสียแล้ว มันไม่ใช่แมลงหวี่แล้ว เกิดขึ้นที่โรมันก็เจ็บปวดทุกที. นี่เราดูให้ดีๆ ในใจในกาย ในใจในกายในนี้มันมีการสะสมกิเลส.

เด็กตัวน้อยๆ ไม่เท่าไรหรอก พอมันมาหลงในความอรร้อย อรร้อยของอะไร ก็ตาม ครั้งแรกมันก็เกิด*ความโลภ*; พอไม่ได้อย่างใจมันก็เกิด*ความโกรธ*; ทีนี้อะไรมา ทำให้เข้าใจแน่นอนไม่ได้ มันก็*หลงไหล* วนไปวนมา; มันก็มีกิเลส แล้วมันก็มี

เคยชินแห่งกิเลสเก็บไว้ๆๆ, จากความเคยชินแห่งกิเลสนี้ สงโระเหยออกมาเป็นนิวรรณ์. ถ้ากิเลสไม่เกิดอีกต่อไป, อนุสัยก็ไม่มี ความเคยชินแห่งกิเลสมันก็ไม่มี, แล้วมันก็ไม่มนิวรรณ์ เรียกว่าไม่มีนิวรรณ์.

ที่นี้เมื่อมีกิเลส, แล้วมันก็มีความร้อนเผาอยู่ในตัวกิเลส : กิเลสประเภทตัณหามันก็เผาด้วยความอยาก, กิเลสประเภทอุปาทานมันก็เผาด้วยความแบกของหนักแบกของหนักตัวกู-ของกู. ขึ้นชื่อว่ากิเลสแล้วมันก็มีความทุกข์ประจำอยู่ในตัวมัน ๆ, แล้วมันยังเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ต่อไปด้วย. แต่เพียงแต่ในตัวมันเท่านั้นแหละ มันก็มีความทุกข์เสียแล้ว, แล้วมันก็เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์อื่นต่อไปอีก.

เดี๋ยวนี้เราจะมาดูกันในขั้นที่ว่า ในตัวมันนั้นแหละมันมีความทุกข์. เช่นความโลภ พอเกิดขึ้นแล้วมันก็ร้อนๆ. รากะ พอเกิดขึ้นแล้วมันก็ร้อนๆ; โทสะ พอเกิดขึ้นแล้วมันก็ร้อนๆ; โมหะ พอเกิดขึ้นแล้วมันก็มีดๆ; มันก็ถูกรบกวนอยู่ด้วยความร้อนด้วยความมืด ด้วยความผูกมัดรัดรั้งที่มั่งแมง; เรียกว่ามันมีความรู้สึกที่เป็นทุกข์อยู่ในตัวกิเลสนั่นเอง.

: กรรมผลกรรม มีความทุกข์อยู่ในตัวกรรม ผลกรรม.

ที่นี้ถ้ากิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม เป็นกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม มันก็ไปมีทุกข์กันที่กรรมนั้นอีก. เมื่อกระทำกรรมมันก็เป็นทุกข์นะ, เมื่อรับผลกรรมมันก็เป็นทุกข์นะ; อย่างองหยาบๆ. เมื่อกำลังกระทำกรรมอยู่ มันต้องทำด้วยกิเลสนี้ เพราะกิเลสมันร้อนอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นกรรมมันก็ร้อนด้วย. ครั้นทำกรรมเสร็จแล้ว เสวยผลกรรมนั้นมันก็ร้อนอีก. ร้อนเป็นทอดๆไป : ในตัวนิวรรณ์ก็มีร้อน, ในตัวกิเลสก็มีร้อน, ในตัวกรรมก็มีร้อน, ผลแห่งกรรมก็มีร้อน; จึงมีปัญหาที่ว่าเราจะต้องชนะกรรม ต้องอยู่เหนือกรรม หรือสิ้นกรรมก็แล้วแต่จะเรียก; คือว่าไม่มีกรรมมาเบียดเบียนอีกต่อไป จึงจะสงบเย็นเป็นนิพพาน. นี้เรียกว่า *ความทุกข์เพราะเราทำผิด*.

ความทุกข์เหล่านี้มันเกิดเพราะเราทำผิด ดูให้ดีเป็นพวกหนึ่งต่างหาก; เพราะเราทำผิดมันจึงมีกิเลส มีตัณหา มีกรรม มีอะไร, กระทั่งแม้นิรวรณ ก็เพราะว่าเราโง่ เราไม่รู้ เราป้องกันไม่ได้ มันก็มีนิรวรณรบกวน. เพราะว่าเราไม่มีความรู้มาแต่ในท้องแม่, เราอยู่ในท้องแม่เราไม่มีความรู้, เราเกิดออกมา เราก็ไม่มีความรู้, เราก็ทำผิดโดยไม่รู้สีก ตัว; ฉะนั้นพอเกิดมามันก็ได้เป็นทุกข์.

ข. ความทุกข์ชนิดเกิดตามธรรมชาติ อุบัติเหตุ.

ที่นี้ถ้าว่าเป็นเรื่องตามธรรมชาติ บังเอิญของธรรมชาติ เราก็ต้อนรับมัน : โอ, มันเป็นเช่นนั้นเองนี่ ธรรมชาติมันเช่นนั้นเอง ตามธรรมชาติมันเช่นนั้นเอง ไม่กลัว ไม่เป็นทุกข์ ไม่เดือดร้อน ยอมรับสภาพเช่นนั้นเอง ฉันทไม่กลัวก็แล้วกัน ฉันทเห็นว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง; แล้วฉันทฉลาดจนถึงกับว่า *ไม่ให้เกิดความรู้สึกว่าตัวฉันทถูกกระทำ ไม่มีตัวฉันทที่ถูกกระทำ ไม่มีตัวฉันทที่เป็นทุกข์, ไม่มีความรู้สึกว่าตัวฉันทเสียแล้ว ความทุกข์มันก็ไม่มี, ใจความทุกข์จะเกิดมาจากทางไหนก็ตาม ถ้าในจิตนี้ไม่มีตัวฉันทแล้ว มันก็ไม่มีผู้รับทุกข์.* นั่นนะวิธีของพุทธศาสนา ที่เรียกว่าความรู้เรื่องอนัตตา-ไม่มีตัวตน ว่าตถตา-มันเป็นเช่นนั้นเอง.

เมื่อมีความรู้เรื่องนี้แล้ว มันก็ไม่มีตัวตนที่จะเป็นผู้รับทุกข์. เตี้ยวันนี้จิตมันหาย โง่แล้ว, จิตก็มีแต่จิต ตัวตนไม่ใช่จิต จิตไม่ใช่ตัวตน จิตก็เป็นจิต. ที่นี้จิตก็เลิกโง่ว่ามีตัวตน มีปัญญา มีวิชา จิตก็ไม่ต้องรู้สึกเป็นทุกข์. ความทุกข์มันเกิดขึ้นเพราะจิตมีตัวตน แล้วมันต้องการให้เป็นอย่างนั้น ต้องการให้เป็นอย่างนี้ ต้องการจะไม่ให้เป็นอย่างนั้น ไม่ให้เป็นอย่างนี้ มันจึงเป็นทุกข์.

หยุดความรู้สึกว่าตัวตนเสียได้เมื่อไร, เรื่องของความทุกข์ทั้งหมดก็เลิก ยกเลิกไป ยกเลิกไป. *มีตัวตนอยู่เท่าไร, มันก็เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์มากเท่านั้น.* เราดำรงจิตไว้ให้ถูกต้อง ดำรงจิตไว้ให้ถูกต้อง ในฐานะที่ไม่ใช่ตัวตน : กายก็คือกาย จิตก็คือ

จิต ความรู้สึกคิดนึกก็เป็นความรู้สึกคิดนึก, ไม่มีตัวตนที่ตรงไหน; ซึ่งเมื่อแยกเป็นขั้น ๕ อย่าง เป็นรูป เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญาณแล้ว, แต่ละอย่างๆ ไม่มีตัวตนอยู่ที่ตรงไหน. ถ้าได้อย่างนี้ก็ไม่มีทางที่จะเกิดความทุกข์ ไม่มีทางที่จะรู้สึกเป็นทุกข์ เพราะทุกส่วนของที่เราเรียกกันว่า "เป็นตัวฉัน" มันแสดงความเป็นตัวฉันเสียแล้ว มันไม่มีตัวฉันสำหรับจะทุกข์เสียแล้ว.

วิธีประยุกต์การดับทุกข์

: รู้ระยะการเกิดและทำการดับแห่งทุกข์ ๓ ระยะ.

เฮ้า, ที่นี้ก็ดูกันต่อไปว่า ระยะของการดับทุกข์ ระยะของการดับทุกข์. นี่เป็นวิธีประยุกต์ที่จะต้องประพฤติ จะต้องกระทำ. ระยะของการดับทุกข์ ระยะที่ทุกข์ยังไม่เกิดปรากฏ; ระยะที่ทุกข์ยังไม่เกิด หรือทุกข์ที่ยังไม่เกิด, แล้วทุกข์ที่เริ่มก่อตัว, แล้วทุกข์ที่เกิดอยู่อย่างเต็มที่; ต้องให้ชื่อมันว่า "ทุกข์ที่ยังไม่เกิด ทุกข์ที่เริ่มก่อตัว ทุกข์ที่เกิดอยู่แล้วอย่างเต็มที่", ให้มันเป็น ๓ ระยะ มันจะง่ายดีสำหรับจะจัดการกับมัน.

๑. ระยะเมื่อทุกข์ยังไม่เกิด.

เมื่อทุกข์ยังไม่เกิดด้วยเหตุอะไรก็ตาม เราป้องกันไม่ให้มันเกิดด้วยการปฏิบัติที่ถูกต้อง ที่เรียกว่า "อริยมรรค อัญ्ञังคิกรมรรค". เราป้องกันทุกข์ที่ยังไม่เกิดได้ด้วยการเป็นอยู่อย่างมีอัญ्ञังคิกรมรรค ถูกต้องทั้ง ๘ ประการ แล้วทุกข์ที่ยังไม่เกิดไม่มีโอกาสจะเกิดแน่; เพราะว่าเมื่ออยู่ด้วยอัญ्ञังคิกรมรรค ๘ ประการแล้ว ตัณหามันเกิดไม่ได้, ตัณหามันเกิดไม่ได้ ความทุกข์มันก็เกิดไม่ได้; สำหรับทุกข์ที่ยังไม่เกิด เราป้องกันไม่ให้เกิดได้ด้วยการอยู่โดยอัญ्ञังคิกรมรรค ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า "เป็นกัลยาณมิตรของสัตว์ทั้งปวง" นั้นแหละ.

ศึกษาเรื่องอริยมรรค หรือมรรคมีองค์ ๘ กันมามากมายแล้ว แต่ไม่รู้จักใช้; จงใช้ให้เป็นเหมือนกับวัคซีนหรือเซรุ่ม ที่มันจะฉีดป้องกันเชื้อโรคอะไรต่างๆ; เรียกว่ามันยังไม่เกิดก็ไม่ให้มันเกิด.

๒. ระยะเวลาเมื่อทุกข์เริ่มก่อตัว.

ที่นี้พอมาถึงขั้นที่ว่า มันเริ่มก่อตัวแล้ว. เดียวนี้มันเริ่มก่อตัวแล้ว ก็มีสติในผัสสะ. ความทุกข์จะต้องเริ่มก่อตัวในขณะที่แห่งผัสสะเสมอ. มีความงอเมื่อผัสสะ : เมื่อตาเห็นรูป เมื่อหูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส ได้มีผัสสะแล้วใจ, ตรงนั้นแหละมันจะก่อตัว เรียกว่ามันตั้งต้น. เช่น เรามีสติ-ความระลึกได้ ระลึกถูกต้อง ระลึกว่าเป็นอะไรๆ, ไม่ปล่อยให้ผัสสะมันงอ ไม่ให้ผัสสะในสิ่งต่างๆรอบตัวเรานั้นกลายเป็นผัสสะงอ, เป็นผัสสะฉลาด มันก็ปิดกั้นกระแสที่จะไม่ให้ไหล; ความทุกข์ก็ไม่เกิดได้, ความทุกข์ที่เริ่มก่อตัวก็สลายตัวไป,

เมื่อผัสสะนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ผัสสะ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ นะ, ถ้าใจแล้วมันก็เป็นผัสสะงอ; มันก่อตัวที่ตรงนั้น มันก็ก่อตัวที่ตรงนั้น. ที่นี้ก็สติแก้ไข อย่าให้ผัสสะนั้นเป็นผัสสะงอ; มันก็ไม่ก่อตัวได้, ความทุกข์ก็ไม่ก่อต่อได้. นี้เรียกว่าดับทุกข์ชนิดที่เริ่มก่อตัว.

๓. ระยะเวลาเมื่อทุกข์เกิดเต็มที่แล้ว.

ที่นี้ถัดมา ความทุกข์ที่มันเกิดเต็มที่แล้ว เป็นไฟลุกโพลงๆอยู่แล้ว. นี้ทุกข์เกิดเต็มที่แล้ว ก็แก้ไขด้วยปัญญา; โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญญาในตถตา, ปัญญาในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, ปัญญาในอิทัปปัจจยตา มองเห็นชัดว่ามันเกิดมาจากอันนั้น แล้วก็ตัดต้นเหตุมันเสีย. เหมือนกับเราซักฟืน ซักฟืนออกมาเสียๆหมด ไฟก็

ไม่มีฟืน มันก็ไม่ติด มันก็ต้องดับแหละ. ไฟที่มันลุกโพลงๆอยู่ ถ้าเราชักฟืน ชักอะไร ออกมาเสีย, ปิดน้ำมันเสีย, มันก็ไม่ติดแหละ. มาถึงตอนนี้เรียกว่าปัญญาแล้วๆ, ปัญญาในเรื่องของตถตา ว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เราก็อำนาจต้นเหตุที่มันทำให้มีเสียทุกๆตอน ความทุกข์ซึ่งเป็นเหมือนไฟที่กำลังลุกโพลงอยู่มันก็ดับ.

สรุปความว่า เมื่อทุกข์ยังไม่เกิด เราป้องกันด้วยอริยมรรค ความดำรงชีพมีชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง. ทีนี้เมื่อความทุกข์มันเริ่มก่อตัว เราป้องกันเสียด้วยสติ ในขณะแห่งผัสสะ. และเมื่อความทุกข์มันลุกโพลงๆอยู่แล้ว เรากำจัดมันเสียด้วยปัญญาในธรรมะอันสูงสุด ซึ่งเรียกว่าอิทัปปัจจยตา หรือสั้นๆก็เรียกว่า ตถตา : เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น' นี้เรียกว่า "อิทัปปัจจยตา"; แล้วความที่มันเป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนั้นๆ เรียกว่า "ตถตา". เรามีปัญญาในอิทัปปัจจยตาหรือตถตา ก็แล้วแต่จะเรียก, ก็สามารถจะหยุดความลุกโพลงของความทุกข์เสียได้.

นี่เรียกว่าระยะของทุกข์; ระยะของการเกิดทุกข์ ระยะที่จะดับทุกข์, มันมีระยะๆอยู่อย่างนี้. ขอให้เรารู้จักระยะ แล้วประพฤติกะทำให้ถูกต้องตามระยะนั้นๆ.

ชนิดของความทุกข์ที่ควรสังเกต.

[: ข้อควรสังเกตเกี่ยวกับการเกิดของความทุกข์.]

เฮ้, ทีนี้ก็จะดูให้ละเอียดในข้อที่ควรสังเกต ที่เกิดของความทุกข์ๆ กิริยาเกิด หรืออาการเกิดของความทุกข์.

: ความทุกข์ชนิดที่เกิดโดยธรรมชาติ.

อันแรกมันเกิดโดยธรรมชาติ เกิดตามธรรมชาติ, เช่น นิเวศน์, นิเวศน์ที่จะเกิดแก่จิตตามธรรมชาติ ตั้งแต่เป็นทารกมา, มันเกิดได้ตามธรรมชาติ. ความทุกข์ที่เกิดจากนิเวศน์ มันเกิดได้ตามธรรมชาติ ตั้งแต่เป็นทารกมา, เพราะว่ามันเกิดตามธรรมชาติของจิตที่ยังมีดี จิตที่ยังโง่ จิตที่ยังไม่รู้อะไร.

: ความทุกข์ชนิดเกิดจากกิเลส.

ที่นี้ถัดมามันก็เกิดแต่กิเลส. ต่อมามันก็เกิดจากกิเลสโดยตรง; เช่นของที่มาทำให้รักก็รัก, มีของมาทำให้โกรธก็โกรธ, มีของมาทำให้เกลียดก็เกลียด, มีของมาทำให้กลัวก็กลัว, มีของมาทำให้พิจารณา เห็นแก่ตัว มันก็พิจารณาและเห็นแก่ตัว; ทุกอย่างไปเลย. นี่มันเกิดมาแต่*กิเลสในรูปเต็มรูป* ที่ว่า*กิเลสมันเต็มรูป*, ที่เราเห็นชัดๆ มากๆก็คือ*ตัณหาอุปาทาน*.

[*"อยาก, ต้องการ" ด้วยสติปัญญา ไม่จัดเป็นตัณหา.*]

ตัณหาที่มันก็เป็นกิเลส ชื่อแปลกออกไปเรียกว่าตัณหา; คือมันอยากด้วยความโง่ มันต้องการด้วยความโง่ มันปรารถนาด้วยความโง่. คนยังไม่รู้เรื่องนั้นๆ มันก็ปรารถนาหรือต้องการสิ่งนั้นๆด้วยความโง่ เรียกว่าตัณหา. ถ้าต้องการด้วยสติปัญญา ไม่เรียกว่าตัณหา.

อย่าสอมนิดๆเหมือนกับที่เขาสอนกันอยู่ว่า ถ้าเป็นความอยากแล้วเป็นตัณหาทั้งนั้น; มันหลับตาพูด. มันเฉพาะ*ความอยากที่มาจากความโง่* มันจึงจะเป็น*ตัณหา*. ถ้าเป็นความต้องการที่มาจากสติปัญญา เช่นต้องการจะดับทุกข์อย่างนี้เป็นต้น มันไม่ใช่ตัณหาหรอก. ฉะนั้นจึงแยกกันเสียให้เด็ดขาดว่า ความอยากนี้มาจากความโง่หรือมาจากปัญญา : ถ้าเป็น*ความต้องการที่มาจากปัญญา* เขาเรียกว่า *สังกัปปา,*

สังกัปปา คือไม่ได้มาด้วยความโง่; ถ้า*ตัณหา*เป็นความอยากที่มาจากความโง่. สังกัปปะ สังกัปปา สังกัปปิ อะไรก็แล้วแต่จะใช้เสียงไหน แต่ตัวมันก็คือ*สังกัปปะ*. ในการให้พร เขาจะให้พรว่า *สังกัปปะ*ของท่าน จงเต็มบริบูรณ์เหมือนดวงจันทร์วันเพ็ญ. "สังกัปปะ" ใช้หมายถึงความอยากที่มันเป็นไปโดยที่ไม่มีโง่ก็แล้วกัน ไม่มีอวิชชา คือความอยากตามธรรมดา, ไม่ใช่ความอยากของกิเลส. ถ้าเป็นความอยากของกิเลส เรียกว่า*ตัณหา*; ถ้าเป็นความอยากที่ไม่เจือด้วยกิเลสอย่างชนิดนั้นก็เรียกว่า *สังกัปปา* ไปที่ก่อนก็ได้, แต่ถ้ามันมีอวิชชาเข้าไปครอบงำยับยั้ง มันก็เป็น*มิจฉาสังกัปปะ*ได้เหมือนกัน. เดี่ยวนี้เราจะแยกกันดูว่า *สังกัปปะ* นั้นมันต่างจาก*ตัณหา* แม้จะมีความหมายว่า*อยาก* หรือ*ต้องการ* หรือ*ประสงค์* เหมือนๆกันแหละ; มันต้องการ มันอยาก มันประสงค์ แต่ถ้าทำไปด้วยกิเลสแล้ว ก็เรียกว่า "ตัณหา", แต่ถ้ามีได้โดยปกติ โดยไม่ต้องมีกิเลส หรือมีสติปัญญาด้วย ก็เรียกว่า "สังกัปปา".

นี่เรามองดูให้เห็นว่า ความทุกข์เกิดมาแต่กิเลส เช่นตัณหา เช่นอุปาทาน. เมื่อมีตัณหาแล้ว ก็ต้องมีอุปาทาน; คือว่าเมื่อมันมีความรู้สึกอยากเต็มที่แล้ว, ความรู้สึกนั้นจะปรุงความรู้สึกที่ ๒ ขึ้นมาว่า มีตัวกู้อยาก คือกูอยาก กูอยากจะได้มาเป็นของกู ฉะนั้นมันก็คลออุปาทานออกมา : ตัณหาก็คลออุปาทานออกมา ล้วนแต่เป็นทุกข์ด้วยกันทั้งนั้นแหละ; แม้แต่ตัวตัณหา มันก็มีการเสียบแทงอยู่ในตัวตัณหา, อุปาทานก็มี ความหนักอึ้งอยู่ในตัวอุปาทาน, แล้วมันก็ให้ความทุกข์เป็นสายไป เป็นอุปาทาน เกิดภพ เกิดชาติ เกิดทุกข์-ความทุกข์ทุกชนิดที่มาจากความยึดถือด้วยอุปาทาน.

: ชนิดความทุกข์ที่เกิดแต่กรรม-ผลกรรม-กรรมเก่า.

เฮ้, ที่นี้ก็ยังมีความทุกข์ที่เกิดมาแต่กรรม. ในครั้งแรกที่สุดก็บอกแล้วว่า ในมโนกรรมนั้นมันมีความเครียด, กายกรรม วชิกรรม นั้นมันเครียดไปตามมโนกรรม, มโนกรรมมีความเครียด. เมื่อจิตคิดจะทำอะไรเป็นมโนกรรมแล้ว มันมีความเครียดอยู่ใน

ตัวมโนกรรม; เพราะฉะนั้นมันก็มีทุกข์ไม่มากก็น้อย แล้วแต่ความเครียดของมัน, ในกรรมนั้นมันก็มีทุกข์อยู่แล้ว.

ที่นี้พอออกมาเป็นผลของกรรม คือขณะจิตที่ถัดมา มันก็มีอาการแห่งความเสียดแทงเผาสนริงรัดอะไรมากขึ้นไปอีก. นี้เรียกว่า "ผลของกรรม".

ที่นี้ก็ยังมีสิ่งที่ต้องนึกถึงอีกทีหนึ่ง คือ "กรรมเก่า" ๆ ซึ่งคนธรรมดาทั่วไปเขาเรียกว่า ผลกรรมแต่ชาติก่อน, แต่ชาติก่อนมันติดตามมา; อย่างนี้ก็ได้อะไรอย่างนั้นก็ไม่ได้เสียหายอะไร. แต่ไม่ตรงกับที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสหรอก.

กรรมเก่านี้ พระพุทธเจ้าหมายถึงร่างกาย *เบญจขันธ์* นี้ เบญจขันธ์นี้คือกรรมเก่า; เรามีชีวิต มีร่างกาย มีใจ มีอะไรนี้ คือกรรมเก่า ตัวกรรมเก่า มันเป็นผลของกรรมเก่านั่นเอง; พอเรามีขันธ์ มีรูป มีเวทนา มีสัญญา มีสังขาร มีวิญญาณ, ในนั้นมันมีความทุกข์ : มีความทุกข์เพราะความเปลี่ยนแปลง หรือว่ามีความทุกข์เพราะว่ายึดถือแล้วเป็นของหนัก, ในกรรมเก่าก็เป็นของหนัก. ตัวกรรมก็เป็นของหนัก ผลกรรมก็เป็นของหนัก กรรมเก่าก็เป็นของหนัก จึงต้อง*มีวิธีทำให้สิ้นกรรม* *สิ้นไปทั้งกรรมใหม่และกรรมเก่า.*

แม้จะมีกรรมเก่า สมมติว่านะ มีกรรมเก่าจริงๆติดตามมาก็อย่ากลัว; *เขาอธิบายรรควรรพหน้า* หรือ*เอาอิทัปปัจจยตารับหน้า* กรรมเก่าก็หายไป ก็เลิกกันแหละ; ฉะนั้น ไม่ต้องกลัวกรรมเก่าให้เป็นคนโง่. แต่ถ้าว่ากรรมเก่ามันมีอำนาจเด็ดขาด, มันก็ทำอะไรไม่ได้. แต่ที่มันไม่ใช่อย่างนั้น; กรรมเก่าที่เราอาจจะทำให้ละลายสูญหายไป ด้วยสติปัญญาที่ต้อนรับกรรมเก่า, แม้ว่ากรรมเก่าจะมาจากชาติก่อน : เอ้า, ก็เช่นนั้นเอง ปฏิบัติตามอิทัปปัจจยตาให้ถูกต้อง กรรมเก่าก็หมดฤทธิ์ลงตรงนี้. แต่ถ้าจะถือว่า *กรรมเก่าคือเบญจขันธ์* นี้; ก็ทำให้ถูกต้องสิ *อย่ายึดถือเบญจขันธ์นี้* กรรมเก่าก็หมดฤทธิ์ไปอีกเหมือนกัน.

กรรมเก่ามีอยู่ ๒ ความหมาย : ตามชาวบ้านทั่วไป เขาพูดกัน นั่นก็คือว่ากรรมติดมาแต่ชาติเก่า ชาติเก่าก่อน, พระพุทธเจ้าไม่ให้ความสำคัญเลย, ท่านตรัสว่า *สุขทุกข์ไม่ได้มาแต่กรรมเก่า* เพราะกรรมเก่าเป็นสิ่งที่แก้ไขได้โดยอิทัปปัจจยตา; แต่ว่ากรรมเก่าที่มันยากลำบากในการแก้ไขต่อสู คือเบญจขันธ์นั่นเอง คือชีวิตนั่นเอง คือกรรมเก่าคือชีวิตนั่นเอง. นี่จะต้องมีความรู้ที่ถูกต้องที่จะจัดการกับชีวิต อย่าให้มันผิดพลาด อย่าให้มันเป็นทุกข์ขึ้นมา.

: ชนิดความทุกข์ที่เกิดจากอุบัติเหตุตามธรรมชาติ.

เฮ้, ต่อไปอีก, เดี่ยวเวลาจะหมดแล้ว : ทุกข์ที่เกิดมาจากอุบัติเหตุตามธรรมชาติ. เมื่อเราอยู่ในโลกนี้ เราก็ต้องมีความทุกข์ตามเหตุที่มันเกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น โรคห่าหรือหวัดระบาดมาทำอะไร จะถือว่ากรรมของใคร เราทำผิดอะไรที่ไหนละ ก็เรียกว่า *มันมาตามธรรมชาติ* ก็เตรียมจิตใจพร้อมที่จะไม่เป็นทุกข์! มีทางเยียวยารักษาอย่างไรก็ทำไป หายก็เช่นนั้นเอง ไม่หายก็เช่นนั้นเอง ตายก็เช่นนั้นเอง อยู่ก็เช่นนั้นเอง ฉันไม่เป็นทุกข์เพราะสิ่งเหล่านี้ ไม่ยอมเป็นทุกข์เพราะสิ่งเหล่านี้ เพราะมันไม่มีประโยชน์อะไรที่จะไปเป็นทุกข์กับมัน.

เราต่อสู้ได้ แก้ไขได้ โดยไม่ต้องเป็นทุกข์; อย่างที่เคยพูดว่าไปเจออะเสื่อในป่า ก็วิ่งหนีได้โดยไม่ต้องกลัว. เขาไม่เชื่อ เขาจะถามว่า ถ้าไม่กลัวจะวิ่งหนีทำไม? ก็ฉันยังไม่อยากตายนี่ ก็วิ่งหนี; แต่วิ่งหนีโดยไม่ต้องกลัว ถ้ากลัวแล้วมันวิ่งไม่รอด. ถ้ากลัวเสื่อเสียแล้วมันวิ่งหนีไม่รอด "ฉันไม่ต้องกลัว" วิ่งดีที่สุด ขึ้นต้นไม้ดีที่สุดโดยลืมนเสื่อเลย วิ่งดีที่สุด ขึ้นต้นไม้ดีที่สุด ลืมเสื่อเลย แล้วก็ไม่ต้องกลัว ตลอดเวลานี้ก็ไม่เป็นทุกข์ยังง.

นี่ก็เหมือนกันแหละ : อุบัติเหตุทั้งหลาย มันจะมีขึ้นมาในโลกนี้ เช่นเกิดโรคห่าเต็มบ้านเต็มเมือง หรือว่าระเบิดปรมาณูมันจะลงมาก็ช่างหัวมัน ฉันไม่เป็นทุกข์

และฉันก็ไม่กลัวก็แล้วกันเพราะมันไม่มีประโยชน์อะไรที่จะไปกลัว, จะแก้ไข จะหลีกเลี่ยง จะต่อสู้อะไรก็ทำไปสิ โดยไม่ต้องกลัว โดยไม่ต้องเป็นทุกข์; ฉะนั้น ฉันเผชิญกับความทุกข์โดยที่ไม่มี ความทุกข์เผชิญกับความทุกข์โดยที่ไม่ต้องกลัวให้มันเกิดทุกข์อันใหม่ใหม่ๆขึ้นมาอีก ความทุกข์เก่ามันพอแล้ว จะไปเอาความทุกข์ใหม่ขึ้นมาอีก. นี่ถ้าความทุกข์มันเกิดแต่อุบัติเหตุตามธรรมชาติ เช่น ไฟลั่นโครมๆ บางคนก็ตัวสั่นแล้ว เพียงแต่ไฟลั่นมันก็กลัวตัวสั่นแล้ว จนกว่ามันจะค่อยๆรู้ว่ามันเป็นธรรมชาติ เช่นนั่นเอง.

: ความทุกข์ที่เกิดแต่ศัตรู.

ข้อสุดท้ายอยากจะระบุว่า ความทุกข์ที่มันเกิดมาแต่ศัตรู หรือสังคมาเลว. ในโลกนี้มีสังคมาเลว มีผู้ที่เป็นศัตรูต่อเรา ก็มีทางให้เกิดความทุกข์จากศัตรูที่พูดกันไม่รู้เรื่อง; ยิ่งไงๆมันก็เป็นศัตรู มันเบียดเบียน มันอิจฉาริษยาอยู่เรื่อย เพราะว่าเราต้องอยู่ร่วมกับสังคมาเลวในโลกนี้ ในโลกนี้มีสังคมาเลวอยู่ด้วย เราจำเป็นจะต้องอยู่ร่วมโลกกับเขา จะทำยังไง; จะไปเป็นเลวกับเขาด้วย เข้าพอกกับเขาด้วย มันก็ไม่ถูก ถ้าจะมาเป็นทุกข์อยู่ก็ไม่ถูก. มันก็ต้องทำจิตใจให้ดี ให้ถูกต้อง ที่จะเยียวยาแก้ไขให้เกิดความรักซึ่งกันและกันขึ้นมา; นั่นนะเป็นการลงทุนที่ถูกต้องและมีผลมากที่สุด. ลงทุนแก้ไข สังคมาที่เลวให้มันกลายเป็นสังคมาที่ดี ทำศัตรูนั้นให้เป็นมิตรเสีย. ทำได้โดยธรรมะของพระพุทธเจ้า. ธรรมะนั้นมีอยู่จริง ทำได้จริง ทำศัตรูให้เป็นมิตร แก้ไขสังคมาเลวให้เป็นสังคมาดี มีธรรมะเพียงพอสำหรับจะทำ แต่เราก็ไม่ทำ เราก็มองไม่สนใจ เราก็มองแก้ตัว นั่นแหละคือเราอยากจะเป็นคนเลวเสียเอง เรามันอยากเป็นศัตรูของธรรมะเสียเอง เรามันสร้างสังคมาเลวขึ้นมาในตัวเอง อย่างนี้มันไม่ถูกแล้ว.

ฉะนั้นถ้าว่าความทุกข์มันเกิดมาจากสังคมาเลว หรือศัตรูซึ่งมันเป็นสังคมาเลว ต้องต่อสู้ด้วยธรรมะ. พระศาสดาทุก ๆ ศาสดาก็ต่อสู้ชนะทั้งนั้น ต่อสู้สังคมาเลว แก้ไข

สังคมาเลวให้เป็นสังคมาดี แก่ไขศัตรูให้กลายเป็นมิตรสหาย คือธรรมะแห่งความไม่เห็นแก่ตัว มีโอกาสที่จะรักผู้อื่น รักผู้อื่นได้เพราะความไม่เห็นแก่ตัว. ถ้ามันเห็นแก่ตัวเห็นแก่ตัวเห็นแก่ตัวเสียหมด มันไม่มีอะไรจะแบ่งไปรักผู้อื่น นั่นแหละมันคือสร้างสังคมาเลวขึ้นมา และตัวมันก็เป็นสังคมาเลวขึ้นมาคนหนึ่งแล้วเพราะเห็นแก่ตัว ทำลายความเห็นแก่ตัวเสียก็จะทำศัตรูให้กลายเป็นมิตรได้ ทำสังคมาเลวให้กลายเป็นสังคมาดีได้.

: ความทุกข์เกิดจากการทำหน้าที่.

เอาที่นี้พิเศษๆ นะ; คือความทุกข์ที่เกิดมาจากการทำหน้าที่. อันนี้พิเศษสำคัญมาก ความทุกข์ที่เกิดมาจากการทำหน้าที่การงาน. หรือแม้แต่ประพุดิพรหมจรรย์ เราเป็นภิกษุสามเณร เรามีหน้าที่ประพุดิพรหมจรรย์, ชาวนามีหน้าที่ทำนา ชาวสวนมีหน้าที่ทำสวน, ทุกคนมีหน้าที่การงาน, มันก็ยังมีทางที่จะให้เกิดความทุกข์ ถึงแม้จะไม่ใช่ความทุกข์ชนิดเลว มันก็เป็นความทุกข์ชนิดที่ต้องได้รับแหละ จะเรียกว่า *ความทุกข์ชนิดดี* ก็ได้.

ถ้าเราลงทุนทำความทุกข์ชนิดดี มันจะได้ผลเป็นการดับทุกข์นั้นด้วย; เช่นว่าเราต้องทำไร่ ทำนา ทำสวน ค้าขาย เป็นข้าราชการ เป็นกรรมกร ก็ *ทำให้ดีสิ* มันมีความทุกข์อยู่ในการงานนั้นแหละ, แต่ว่ามันมันเป็นไปเพื่อจะยกเลิกความทุกข์ทั้งปวง. เช่นประพุดิพรหมจรรย์ จะต้องปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา อดุงค์นานาต่างๆ, บางทีมันต้องปฏิบัติกันด้วยน้ำตาไหล; บางทีต้องประพุดิพรหมจรรย์ด้วยน้ำตา, ปฏิบัติศีลสิกขา วินัยอะไรต่างๆจนน้ำตาไหล ก็มันคือมีความทุกข์เหมือนกันแหละ; แต่ก็ต้องเอา มันจะต้องยอมเอา รับเอา ซึ่งความทุกข์นั้น เพื่อก้าวหน้าให้พ้นไปจากความทุกข์.

นี่แหละ *ชนิดของความทุกข์มันมีมากอย่างนี้* เราต้องรู้จักแยกเป็นอย่างๆ; แล้วอย่างไหนมันจะแก้ไขด้วยอะไร ก็จงแก้ไขด้วยวิธีที่ถูกที่ตรงตามเรื่องของมัน.

สรุปวิธีแก้ไขความทุกข์ ๔ วิธี

[ประยุกต์การดับทุกข์โดย ๔ วิธี.]

เอาละ, เป็นอันว่าจะสรุปวิธีการแก้ไข. สรุปกันที่ พุทธานี้ยืดยาวหลายอย่างแล้ว สรุปให้มันเป็นพวกๆ ให้มันเป็นหมวดๆ สังเกตง่าย. วิธีการแก้ไขนะ มีอยู่หลายอย่าง, สรุปมาสัก ๔ อย่างก็เห็นจะพอ. คอยฟังให้ดี. จะสรุปวิธีการแก้ไขมาสัก ๔ อย่างนะ :-

[แก้ไขทุกข์ ด้วยวิธีตัดต้นเหตุของทุกข์.]

อย่างที่ ๑ ตัดต้นเหตุแห่งความทุกข์. ตัดต้นเหตุแห่งความทุกข์; เช่น นิวรณ์ระเหยมาจากกิเลส *ก็ตัดกิเลส* ก็ไม่มีนิวรณ์, มันมีตัณหา *ก็ตัดต้นเหตุคือความโง่ในผัสสะ* โง่ในผัสสะ ก็ไม่เกิดตัณหา.

เข้า, จะพูดว่านิวรณ์เป็นโอรหะแห่งตัณหา เป็นโอรหะของตัณหา. นิวรณ์เป็นโอรหะแห่งตัณหา ก็มีความรู้เรื่องนี้ ขจัดขี้โคลหรือโอรหะที่เรียกว่านิวรณ์นี้ออกไปได้ โดยควบคุมความรู้สึกที่เป็นกิเลสเป็นตัณหา. แล้วก็ตัวตัณหา, ที่นี้มาถึงตัวตัณหา คือตัวกิเลสโดยตรง; อะไรเป็นเหตุของกิเลสตัวนั้น กรณีนั้น *ก็ตัดต้นเหตุ* นั้น ๆ. ที่นี้ผลที่สืบต่อมาจากตัณหา เช่นอุปาทานเป็นต้น กระทั่งถึงกรรม *ก็ตัดต้นเหตุที่ตัณหา* มันก็ทำลายอุปาทาน, *ตัดต้นเหตุที่อุปาทาน* มันก็ทำลายภพซึ่งเป็นตัวกรรม. ภพนี้มี ๒ ชนิด : ภพที่เป็นความคิด เป็นการกระทำนั้นเขาเรียกว่าเป็น *กรรม*, ภพที่มีความรู้สึกเป็นตัวตน นี้เรียกว่าเป็นตัวอุปัติ *อุปัติภพ* เป็นตัวเกิด. ไม่ว่าภพชนิดไหนมันก็มาจากอุปาทาน ถ้าตัดอุปาทานได้มันก็ตัดภพนั่นเอง. กิริยาอย่างนี้เรียกว่า "ตัดต้นเหตุแห่งความทุกข์เสีย".

[แก้ไขทุกข์ ด้วยวิธีกั้นกระแสทุกข์.]

ที่นี้อย่างที่ ๒ มีสติกั้นกระแสแห่งความทุกข์. กั้นกระแสนะ อย่าฟังผิด; สติกั้นกระแสแห่งความทุกข์. กระแสมันตั้งต้นที่ผัสสะ จนไปถึงอุปาทาน ตามลำดับ

แห่งปฏิจสุมุปาบทที่มีอยู่ชัดแล้ว, อย่าเอามาพูดกันเสียเวลา : มีผัสสะ มีเวทนา มี
 ตัณหา มีอุปาทาน. นี้เรียกว่า "มีสติ" กั้นกระแสที่ตรงผัสสะ ให้มีผลเป็นไม่เกิดอุปาทาน.

เพราะว่ากั้นกระแสแห่งอุปาทานเสียได้ เมื่อมีผัสสะตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ;
 มีผัสสะเมื่อไร, มีสติที่นั่นเมื่อนั้น เรียกว่า "กั้นกระแสแห่งความทุกข์".

[แก้ไขทุกข์ ด้วยวิธีมีปัญญาทำลายกระแสทุกข์.]

ที่นี้อย่างที่ ๓ : มีปัญญาทำลายกระแสที่เสีย. ลองเปรียบเทียบช้ :
 อย่างที่ ๒ ว่ามีสติกั้นกระแส, อย่างที่ ๓ นี้ ว่ามีปัญญาทำลายกระแสที่เสีย หรือตัน
 ของกระแสก็ได้. เมื่อมันมีกระแสแห่งความทุกข์เกิดขึ้นแล้ว, มันก็ต้องมีอะไรหลาย
 อย่างแหละ : มีสติ มีสัมปชัญญะ มีความรู้ มีปัญญา. ที่เหมือนกับว่าไฟมันลุกแล้วจะดับ
 ไฟอย่างไร? มันไม่เหมือนกับว่าเมื่อป้องกันไม่ให้ไฟเกิด, เดี่ยวนี้ไฟมันลุกแล้วจะดับมัน
 อย่างไร? ก็เรียกว่ามีปัญญาทำลายกระแสเสีย. อันโน้นมีสติป้องกันกระแส ป้องกัน
 การเกิดแห่งกระแส ป้องกันการไหลแห่งกระแสด้วยสติ. เดี่ยวนี้กระแสมันไหลแล้ว ก็มี
 ปัญญาทำลายกระแสที่เสีย หรือจะทำลายไปถึงต้นกระแสได้ก็ยิ่งดี.

เราจะมีปัญญาประเภทที่เรียกว่า ธรรมฐิติญาณอยู่เป็นประจำ. *ปัญญา
 หรือญาณนี้มีอยู่ ๒ พวก* : ก่อนแต่เกิดนิพพานนะมีญาณอยู่หลายๆชนิด รวมเรียกว่า
ธรรมฐิติญาณ. ธรรมฐิติญาณนี้ ญาณที่รู้ความตั้งอยู่แห่งธรรมดา เช่น อนิจจัง ทุกขัง
 อนัตตา เป็นต้น รู้เรื่องนี้ก็เรียกว่ามี *ธรรมฐิติญาณ*, พอธรรมฐิติญาณเกิดขึ้น มันก็ทำลาย
 กระแสแห่งความทุกข์; พอเกิด *นิพพานญาณ* ก็เรียกว่ากระแสแห่งความทุกข์ดับสนิท
 เหมือนไฟดับเลย. *ธรรมฐิติญาณ-ญาณ* เพื่อให้เกิดนิพพานญาณ. *นิพพานญาณ* เกิดแล้ว
 ดับทุกข์สิ้นเชิงเอง. นี้เรียกว่า "มีปัญญาทำลายกระแสที่เกิดขึ้นแล้ว."

[แก้ไขทุกข์ ด้วยวิธีดำรงชีวิตอยู่ด้วยอภิญ्ञคิมรรค.]

ที่นี้อย่างที่ ๔ มีชีวิตดำรงชีวิตอยู่โดยอภิญ्ञคิมรรค. นี้คือไม่ก่อกกระแส

ไม่ก่อกระแส. *กั้นกระแส* ก็อย่าง, *ทำลายกระแส* ก็อย่าง, นี่ไม่ก่อกระแส. ไม่ก่อกระแสแห่งความทุกข์ แล้วมันจะเอาอะไรมาไหลเล่า! ดำรงตนอยู่ในอัฐฐังคิกมรรค-มรรคมืองค์ ๘ ไปศึกษารายละเอียดเถอะ แล้วให้อยู่อย่างมีสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปป-วาจา-กัมมันโต-อาชีโว-วายาโม-สติ-สมาธิ. ถ้าอยู่อย่างนี้แล้ว มันจะเป็นเรื่องป้องกันโดยสิ้นเชิง กระแสหรือไฟลุกขึ้นไม่ได้. เพราะว่าอยู่อย่างอัฐฐังคิกมรรคแล้ว มันไม่มีอวิชชาสัมผัส จะสัมผัสอะไรก็เป็น *วิชชาสัมผัส* คือมีความรู้มีสติปัญญาในการสัมผัส มันก็ไม่เกิดกิเลส; ไม่เกิดกิเลสก็ไม่เกิดกรรมฯ. นี้เรียกว่า โภธิมันเป็นไปสุดยอด. สิ่งที่ตรงกันข้ามกับกิเลสเขาเรียกว่า "โภธิ"ฯ. *กิเลส*-ผลของความไม่รู้ผิด, *โภธิ*-ผลของความรู้ออก.

โภธิ, โภธิปัญญาเจริญฯฯฯฯ จนถึงสุดยอดฯ. *โภธิสุดยอด* ไม่มีทำอะไรผิด ไม่มีการทำอะไรผิด; แล้วก็ไม่ไปทำกรรมดีกรรมชั่ว ไม่ไปทำกรรมดีกรรมชั่ว; *ทำแต่กรรมที่เหนือดีเหนือชั่ว*. โภธิปัญญาสุดยอดแล้วมันจะทำแต่กรรมที่ไม่ดำไม่ขาว-กรรมที่เหนือดีเหนือชั่ว. ในทางพุทธศาสนาเรามีหลักอย่างนี้ มีคำพูดอย่างนี้. เราไม่ปรารถนาที่ว่าดี, แม้ชั่วเราไม่ปรารถนา และไม่ปรารถนาแม้ที่ว่าดีด้วย; ปรารถนาที่เหนือดี พันดีเหนือดีขึ้นไปอีก จึงเรียกว่าโภธิสุดยอด พุทธิสุดยอด, เป็นพุทธะสุดยอด. มันทำแต่กรรมที่ไม่ดำไม่ขาว เพราะมันไม่มีวิชาที่จะถือเป็นตัวตน เป็นของตน. เมื่อไม่มีความยึดถือว่าตัวว่าตนแล้ว, กรรมนั้นไม่มีทางที่จะดำหรือขาว; กรรมนั้นๆไม่มีทางที่จะดีหรือชั่ว, แต่จะเป็นกรรมเหนือดี เหนือชั่ว เป็นกรรมไม่ดำไม่ขาวอยู่ตลอดเวลา.

นี่สรุปการแก้, การแก้ที่ว่าระดับทุกข์ จะดับทุกข์นี้ะ : ตัดต้นเหตุแห่งความทุกข์เสีย; มีสติกั้นกระแสแห่งความทุกข์เสีย; มีปัญญาทำลายกระแสแห่งความทุกข์เสีย; ดำรงชีวิตในอัฐฐังคิกมรรค ไม่ก่อกระแสใดๆเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระแสแห่งความทุกข์.

ผลแห่งการมีอัฐังคิกมรรค.

นี่จึงมาสำคัญอยู่ที่อัฐังคิกมรรค ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสแล้วตรัสเล่า เต็มไปหมดในพระคัมภีร์ว่ามันเป็นธรรมทำที่ฟัง มันเป็นธรรมกระทำที่ฟังให้แก่สัตว์. มันจะทำถูกต้องหมด มันทำไม่ผิด โดยประพฤติปฏิบัติอัฐังคิกมรรคนี้; มันเป็นส่วน ๘ ขึ้นมา.

สัมมัตตะ ๘ คือความถูกต้อง ๘ ประการ หมายความว่า *ทิวฐิ-ความคิด* *ความเห็น* *ความเชื่อ* *นี้ก็ถูกต้อง* *ความปรารถนาต้องการก็ถูกต้อง* *การพูดจาก็ถูกต้อง* *การทำงานก็ถูกต้อง* *ดำรงชีวิตก็ถูกต้อง* *ความพากเพียรก็ถูกต้อง* *สติรำลึกในใจก็ถูกต้อง* *สมาธิจิตใจที่มั่นคงก็ถูกต้อง.* นี่ ๘ ประการนี้เรียกว่าความถูกต้อง ๘ ประการ.

ดำรงตนอยู่ในความถูกต้อง ๘ ประการนี้แล้ว จะเกิดผลถูกต้อง ออกมา ๒ ประการ คือ *สัมมาญาณะ-ญาณที่ถูกต้อง,* *สัมมาวิมุตติ-หลุดพ้นที่ถูกต้อง* นั้นเป็น ๑๐ ประการ. สัมมัตตะ ๘ ประการนี้เป็นเหตุ; อีก ๒ ประการ คือ สัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติ นั้นเป็นผล. ความถูกต้องที่เป็นเหตุนั้นมี ๘, ความถูกต้องที่เป็นผลนั้นมี ๒; รวมกันเข้าเป็น ๑๐; นั่นแหละคือที่สุดของปัญหา.

สัตว์ที่มีความเกิดเป็นธรรมดาจะพ้นจากความเกิด สัตว์ที่มีความแก่ธรรมดาจะพ้นจากความแก่ สัตว์ที่มีความเจ็บเป็นธรรมดาจะพ้นจากความเจ็บ สัตว์ที่มีความตายเป็นธรรมดาจะพ้นจากความตาย ด้วยอาศัยสัมมัตตะ ๑๐ ประการนี้ คือภาวะแห่งความถูกต้องที่มีอยู่ ๑๐ ประการ. ที่นี้คนนี้มีมันก็มีแต่ความถูกต้อง มองไปที่ไหนก็มีแต่ความถูกต้อง ที่เนื้อที่ตัวก็ถูกต้อง ที่ไหนก็ถูกต้อง การงานก็ถูกต้อง แล้วมันก็รู้สึกพอใจ พอใจ มันถูกต้อง มันพอใจ กลายเป็นคนวิเศษ พิเศษ มีแต่ความถูกต้องและพอใจ ฉันทมีชีวิตอยู่ด้วยความถูกต้องและพอใจ ดูที่ตรงไหนก็ถูกต้อง ถูกต้องแล้วก็พอใจ จะทำอะไรอยู่ ทุกๆ อิริยาบถมันถูกต้องและพอใจ ตื่นนอนขึ้นมาก็ถูกต้องและพอใจ รอดชีวิตมาวันหนึ่งนี้ แล้วไปล้างหน้าถูกต้องแล้วพอใจ ไปห้องส้วมก็ถูกต้องและพอใจ ไปอาบน้ำก็ถูกต้อง

และพอใจ ไปกวาดบ้านกวาดเรือนก็ถูกต้องและพอใจ ไปหุงข้าวกินก็ถูกต้องและพอใจ ไปทำงานที่ออฟฟิศก็ถูกต้องและพอใจ กลับมาบ้านก็ถูกต้องและพอใจ ทุกอย่างเลย กระทั่งนอน ค่าแล้วจะต้องนอนก็ถูกต้องและพอใจ; สำหรับไม่มีปัญหาอะไร. ถูกต้องและพอใจ ยกมือไหว้ตัวเองได้; ช่วยจำไว้เป็นคำสุดท้ายว่า ยกมือไหว้ตัวเองได้ เพราะมันมีแต่ความถูกต้องและพอใจ.

นี่แหละคือสวรรค์, สวรรค์ที่แท้จริง ไม่มีสวรรค์ไหนจริงยิ่งกว่าสวรรค์นี้, สวรรค์ที่ทำให้เรารู้สึกว่าถูกต้องและพอใจ.

นี่ขอให้ทุกคนประสบความสำเร็จในความดับทุกข์ของตนๆ จนมีชีวิตอยู่ด้วยความรู้สึกที่ถูกต้องและพอใจ ถูกต้องและพอใจๆ, ทำอะไรก็สนุกเป็นสุข เพราะมันถูกต้องแล้วก็พอใจ ถูกต้องแล้วพอใจ, เป็นสุขอยู่ที่ถูกต้องและพอใจ ไม่ต้องใช้เงินสักสตางค์เดียวก็มีความสุข เพราะมันเป็นความสุขที่แท้จริง ไม่ต้องใช้เงินเลย. ถ้าต้องใช้เงินซื้อความสุขแล้ว ความสุขนั้นหลอกหลวง เป็นความสุขหลอกหลวง เป็นความเพลิดเพลिनที่หลอกหลวง. ความสุขที่แท้จริงเกิดมาจากผลของการปฏิบัติที่ทำให้เรารู้สึกว่าถูกต้องพอใจ ถูกต้องพอใจๆ ทั้งวันทั้งคืน ทั้งหลับทั้งตื่น.

นี่ความดับทุกข์ และวิธีประยุกต์ของการบรรยายครั้งที่ ๕ มันมีอยู่อย่างนี้. หวังว่าท่านทั้งหลายคงจะจับเค้าเงื่อนอันนี้ได้ แล้วไปวางหลักปฏิบัติของตนเองให้เป็นไปได้ ให้มันดับทุกข์ได้โดยลักษณะต่างๆอย่างที่กล่าวมา. เราว่าดับทุกข์นั้นคืออะไร ดับๆนั้นคืออะไร, เครื่องดับอยู่ที่ไหน, ที่ดับอยู่ที่ไหน, จะดูกันที่ไหน, ระยะมีที่ระยะ, อะไรควรสังเกต; แล้วก็รู้วิธีการที่จะแก้ไขมัน.

การบรรยายสมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติการบรรยายให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระธรรมคณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจ ในการประพฤติปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์สืบต่อไป.

พุทธธรรมประยุกต์

— ๖ —

ลานหินโค้ง ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๒๗

ความสิ้นกรรมและไฉพจน์ของนิพพาน.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๖ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงบรรยายเรื่อง *พุทธธรรมประยุกต์* ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อย่อยเฉพาะการบรรยายในครั้งนี่ว่า **ความสิ้นกรรม และไฉพจน์ของนิพพาน.**

[ทำความเข้าใจเกี่ยวกับการบรรยาย ปรารภเรื่องครั้งนี้ และทบทวน.]

ขอทำความเข้าใจบางอย่างเกี่ยวกับการบรรยายนี้ว่า เป็นการบรรยายชุด ซึ่งจะต้องบรรยายอย่างต่อเนื่องไปตามลำดับ. เมื่อบรรยายไปถึงตอนที่ยุ่งยาก หรือเข้าใจยาก ก็ยังต้องบรรยายต่อไป, จะเปลี่ยนเรื่องไม่ได้. และก็มีคำถามที่ว่า ท่านทั้งหลายในวันนี้ ในที่นี้ ส่วนมากนั้นก็ไม่เคยฟังตอนต้น ๆ มาก่อน แล้วจะมาฟังในตอนท้ายซึ่งเข้าใจยาก, หรือจะต้องฟังตอนต้น ๆ มาก่อนแล้วจึงจะเข้าใจได้. นี่ก็เป็นเรื่องที่

รู้สึกเป็นห่วงว่ามันจะตกอยู่ในอาการที่น่าสงสารทั้งสองฝ่าย : ผู้บรรยายก็ตกอยู่ในอาการที่น่าสงสาร เพราะเอาเรื่องที่เขาฟังไม่ถูกมาบรรยาย; ผู้ฟังก็ตกอยู่ในอาการที่น่าสงสาร เพราะว่าฟังไม่รู้เรื่องจริงๆ. นี่ไม่รู้จะทำอย่างไรดี ได้แต่ขอร้องว่า เราต้องช่วยกันหน่อย : อาตมาก็จะพยายามบรรยายอธิบายให้ดีที่สุดที่จะทำได้, แล้วท่านทั้งหลายก็จะพยายามฟังให้ดีที่สุดเท่าที่จะฟังได้ด้วยเหมือนกัน; อย่างนี้บางทีจะช่วยบรรเทาความน่าสงสารของทั้งสองฝ่ายลงได้ไม่มากนักน้อย. นี่ขอทำความเข้าใจ.

ธรรมะที่เรียกชื่อต่างกัน แต่เนื้อแท้เป็นสิ่งเดียวกัน.

หัวข้อว่าความสิ้นกรรม. เราได้พูดกันมาตามลำดับ มาถึงหัวข้อนี้, จากการพูดเรื่องนิวรรณ์ เรื่องกิเลส เรื่องกรรม เรื่องทุกข์ และเรื่องความดับทุกข์. วันนี้เป็นอันดับที่ ๖ พูดถึงเรื่องความสิ้นกรรม. ทำไมจึงเอามาพูด? ก็เพราะว่า*ความสิ้นกรรมนั้น มันก็คือความสิ้นกิเลสหรือดับทุกข์นั่นเอง* มันเป็นเรื่องเดียวกัน. บางทีเรียกว่า*สิ้นกิเลส* บางทีก็เรียกว่า*สิ้นทุกข์* และบางทีก็เรียกว่า*สิ้นกรรม*. สิ่งเดียวกันทำไมมีชื่อแปลก ๆ กันได้ถึงอย่างนี้. ใจความสำคัญมันอยู่ตรงที่*สิ้นกิเลส* : ถ้า*สิ้นกิเลส* มันก็คือไม่มี*กิเลส*; ถ้าไม่มี*กิเลส* มันก็เป็น*ทุกข์*ไม่ได้ มันก็พลอย*สิ้นทุกข์*ไปด้วย. เมื่อ*สิ้นกิเลส* แล้วมันก็ไม่ทำกรรมอะไรอีกต่อไป, ผลกรรมเก่าก็เป็นอันยกเลิกไป; ความ*สิ้นกิเลส* มันก็เป็น*ความสิ้นกรรม*ไปด้วย.

พูดอย่างชื่อ พูดโดยชื่อมันก็ต่าง ๆ กัน, แต่เนื้อแท้ของตัวเรื่องนั้นเป็นเรื่องเดียวกันแหละ : พอ*สิ้นกิเลส* มันก็*สิ้นทุกข์* และ*สิ้นกรรม* และ*สิ้น* อื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งจะเอามาพูดเสียด้วยกันในวันนี้. ไหน ๆ วันนี้ก็ขอสละเสียสักวันหนึ่ง คือ *ไม่ได้พูดเนื้อหาของ การประยุกต์อะไรนัก*; แต่จะทำความเข้าใจด้วยเรื่องที่มีชื่อเรียกชื่อต่างกัน แต่เนื้อแท้เป็นสิ่งเดียวกัน, ซึ่งเราเรียกกันในภาษาไทยว่า *ไวพจน์*. *ไวพจน์* คือคำต่าง ๆ, *ไวพจน์-วิพจน์*. *ไวพจน์* แปลว่า *คำต่าง ๆ ที่มีหมายถึงสิ่งเดียวกัน* เรียกว่า *ไวพจน์*.

หัวข้อจึงมีว่า เรื่องความสิ้นกรรม และไพบจันของนิพพาน; คือนิพพานนะ มีชื่อเรียกอีกมากมาย รวมทั้งความสิ้นกรรมนี้ด้วย. *ความสิ้นกิเลสก็เป็นไพบจันของนิพพาน, ความสิ้นทุกข์ก็เป็นไพบจันของนิพพาน, ความสิ้นกรรมก็เป็นไพบจันของนิพพาน;* คือเรียกชื่อแทนกันได้. และยังมีอื่น ๆ อีกหลายคำซึ่งเป็นไพบจันของนิพพาน. อาตมาเห็นว่าควรเอามาพูดกันเสียคราวเดียวกันมันจะพูดง่าย ฟังง่าย หรือเข้าใจได้โดยง่ายว่า*มันเป็นสิ่งเดียวกัน* และมัน*มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน;* ดังนั้นขอให้เข้าใจหัวข้อที่จะพูดในวันนี้ว่า "เรื่องความสิ้นกรรม และไพบจันของนิพพาน". ความสิ้นกรรมก็เป็นไพบจันของนิพพาน; และมีอื่น ๆ อีกมากซึ่งเป็นไพบจันของนิพพาน มันก็ยิ่งพูดยากมากขึ้น, ถ้าเกิดฟังไม่ถูก ก็นำสงสารทั้งผู้พูดและผู้ฟัง. จึงขอความร่วมมือว่า ฟังให้ดีที่สุด; และอาตมาก็จะพยายามพูดให้ดีที่สุดเท่าที่จะพูดได้.

เราได้พูดมาตั้งแต่ต้นก็คือว่าเรื่องนิวรรณ์ ซึ่งเป็นของที่มีอยู่ตลอดเวลา แล้วไม่รู้จัก ก็ควรจะรู้จักกันเสีย แล้วกำจัดนิวรรณ์ออกไปเสียได้ด้วยการกระทำตามขั้นตอน : ถ้าทำสมาธิ คือทำจิตใจให้ดีขึ้นหน่อยเท่านั้น นิวรรณ์ก็หายไป; ถ้าสิ้นกิเลสสิ้นอนุสัย แล้วมันก็ไม่มือนิวรรณ์ เพราะวานิวรรณ์เป็นเหมือนกับ*ไอรหะ*, คำพูดก็ประหลาด ๆ ว่า นิวรรณ์ ๕ ประการนะ เป็นเพียงไอรหะของกิเลสหรืออนุสัย; ถ้ามัน*ไม่มีรัง* ของกิเลสคืออนุสัยแล้ว นิวรรณ์มันก็ไม่มี. ฉะนั้นนิวรรณ์จะหมดไปเพราะเราทำจิตใจให้เป็นสมาธิ มันก็ขึ้นมาไม่ได้ก็ได้, แต่ถ้าสิ้นกิเลสสิ้นอนุสัยแล้ว นิวรรณ์ก็ไม่มีเลย.

ต่อมาก็ได้พูดเรื่องกิเลส เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต ก็ทำความสิ้นกิเลส ดังที่ได้อธิบายมาแล้วตามลำดับ. ที่นี้ต่อมาพูดเรื่องกรรม คือการกระทำที่มันมีเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยอำนาจของกิเลส. แล้วก็พูดถึงความทุกข์ซึ่งหาพบได้ทั้งในนิวรรณ์ทั้งในกิเลส ทั้งในกรรม. แล้วก็พูดเรื่องความดับทุกข์ เพราะทำให้กิเลสนั้นสิ้นอำนาจสิ้นกำลัง ซึ่งมีผลออกไปถึงความดับทุกข์ทุกระดับ.

ความสิ้นกรรม

ทีนี้ก็จะพูดถึงความสิ้นกรรม ซึ่งมันมีแฝงอยู่ในความดับทุกข์ หรือใน *ความสิ้นกิเลส* นั่นเอง มันเป็นเรื่องที่แล้วแต่เราจะมอง. ตรงนี้แหละขอให้ทำความเข้าใจให้ดี ๆ มันแล้วแต่เราจะมอง : ถ้าเรามองไปที่กิเลส มันก็เป็นเรื่องของกิเลส, ถ้าเรามองไปที่เรื่องกรรม ลักษณะของกรรม มันก็เป็นกรรม, ถ้าเรามองไปในลักษณะที่เป็นทุกข์ ก็เป็นเรื่องของความทุกข์; แต่แล้วมันก็เป็นเรื่องสิ่งเดียวกัน คือกิเลสมันทำอย่างนั้น มันทำอย่างนี้, มันสิ้นไปอย่างนั้น มันสิ้นไปอย่างนี้. พูดอีกทีก็คือ ถ้ามีกิเลสก็มีกรรมและมีทุกข์; ถ้าไม่มีกิเลส ก็ไม่มีกรรมและไม่มีทุกข์ หรือดับทุกข์.

วันนี้เราจะพูดโดยเฉพาะเรื่องความสิ้นกรรม. ธรรมะที่เป็นขั้นสูงสุดอย่างนี้ เรียกชื่อได้ต่าง ๆ กัน จึงเรียกว่ามีไวพจน์หลายคำ คือคำที่เรียกชื่อแทนได้หลายคำ; เขา มาพูดกันเสียให้หมด มันสะดวกกว่าที่จะไว้พูดกันคนละที. เป็นอันว่า วันนี้ส่วนใหญ่ก็พูดเรื่องไวพจน์ของพระนิพพาน ซึ่งรวมทั้งความสิ้นกรรมอย่างหนึ่งด้วย.

: **สิ้นกรรม มีใช้พูดกันทั้งในแง่ภาษาคนและภาษาธรรม.**

เอาละ, ขอให้สนใจคำว่า "สิ้นกรรม" ๆ; มันเป็นภาษาพูดที่เราพูดต่าง ๆ กัน : *คนธรรมดาสามัญ* จะรู้จักพูดแต่ในแง่ของภาษาคน เพราะเป็นคนสามัญ, ถ้าเป็น*ผู้รู้ธรรม* ก็พูดภาษาธรรม ซึ่งไม่ใช่ภาษาคนธรรมดาสามัญ.

[สิ้นกรรมแบบภาษาคน : คนตาย.]

ยกตัวอย่างคำว่า "สิ้นกรรม" ๆนี้ ที่เคยสังเกตเห็นและได้ยินมา ชาวบ้านทั้งหลายเขาพูดกันแต่ในภาษาคน เขามานั่งดูใจคนเจ็บจนตายปลุกปล้ำกันอยู่ พอคนเจ็บสิ้นลมหายใจคือตายไป เขาก็พูดว่า "อ้าว, สิ้นกรรมไปที่ สิ้นกรรมกันที่ พี่เอ๊ย

น้องเอ๋ย". คนนั้นที่ตายไปนะ ชาวบ้านธรรมดาจะพูดว่าสิ้นกรรมกันที; นั้นมันถูกต้องตามความรู้สึกของเขา, ความรู้สึกของชาวบ้านที่ไม่รู้ธรรมะอะไรเลย พอว่าตายก็สิ้นกรรมกันที. ถ้าให้พูดอย่างไม่ต้องเกรงใจก็ต้องพูดว่า มันเป็นภาษาที่โง่งที่สุด เป็นคำพูดที่โง่งที่สุดของคนที่ไม่รู้อะไรที่สุด; เพราะเหตุว่า*กรรมๆนี้มันสิ้นได้โดยที่คนไม่ต้องตาย*, คนไม่ต้องตายก็ทำความสิ้นกรรมและสิ้นกรรมได้.

ที่นั่นคนนั้นมันไม่รู้อะไรนี่ เขาเห็นแต่ว่า ถ้ายังเป็นๆอยู่มันก็ทนทรมานเป็นกรรมอยู่เรื่อย ทำกรรมใหม่ เสวยผลกรรมเก่าอยู่เรื่อย. หรือเขาเห็นว่าความเจ็บไข้ นั่นแหละคือกรรมหรือผลกรรม, พอตายลงก็สิ้นกรรมกันที. อย่างนี้เรียกว่า*ภาษาคนธรรมดาคนปุถุชน คนไม่รู้ธรรมะเขาพูด*, นี่ความสิ้นกรรมของเขาก็หมายถึงไอ้ที่ตายลงนั่นเอง; ก็เป็นเรื่องร่างกาย เป็นเรื่องวัตถุ เป็นเรื่องเนื้อหนัง. นี่*สิ้นกรรมแบบภาษาคน*.

[*สิ้นกรรมแบบภาษาธรรม : คนไม่ต้องตาย.*]

ทีนี้ถ้า*สิ้นกรรมแบบภาษาธรรมของผู้รู้* หรือที่เรากำลังจะเอามาพูดนี้ *ไม่ต้องตาย*. ถ้าสิ้นกิเลสมันก็ไม่มีความให้ทำกรรม กรรมนั้นมันก็จะหมดไป กรรมใหม่ไม่เกิดขึ้น กรรมเก่าไม่ให้ผลอะไร เพราะว่าคนที่สิ้นกิเลสแล้ว มันไม่มีตัว ไม่มีตนสำหรับจะรับผลแห่งกรรม มันไม่มีอะไรเป็นที่ตั้งแห่งกรรม ไม่มีอะไรเป็นผู้รับผลแห่งกรรม, จิตชนิดนั้นเป็นจิตที่ถึงซึ่งความสิ้นกรรม; *ไม่ต้องตาย*, แต่*ก็สิ้นกรรมทั้งกรรมใหม่และกรรมเก่า* คือพระอรหันต์ทั้งหลายนั้นแหละเป็นผู้สิ้นกรรม.

จะได้พูดกันถึงเรื่องนี้ให้เข้าใจกันสักที ขอช่วยตั้งใจฟังให้ดีๆ อย่าให้เป็นที่น่าสังเวช สงสารทั้งฝ่ายผู้พูดและฝ่ายผู้ฟัง. ถ้าอาดมาพูดเรื่องที่ฟังแล้วผู้ฟังไม่รู้เรื่อง, อาดมาก็คือคนน่าสงสาร ที่เอาเรื่องที่ฟังไม่รู้เรื่องมาพูด; แล้วผู้ฟังก็น่าสงสารเพราะฟังแล้วไม่รู้เรื่อง. นี่มันจะกลายเป็นน่าสงสารกันไปเสียทั้งสองฝ่ายอย่างนี้. ขอให้ช่วยฟังให้ดีๆ มันเป็นมาแล้วมากมายในลักษณะอย่างนี้; คือมันน่าสงสารกันทั้งผู้พูดและทั้งผู้ฟัง.

: ความสิ้นกรรม แยกออกเป็น ๒ ความหมาย
(กรรมใหม่ก็ไม่มี, กรรมเก่าก็สิ้นไป).

ที่นี้ก็จะได้พูดถึงคำที่สำคัญคำนั้น, คือคำว่า "สิ้นกรรม". ถ้าเป็นกิริยาก็เรียกว่า*การสิ้นกรรม*, ถ้าเป็นภาวะก็เป็น*ความสิ้นกรรม*. เดียวนี้เราใช้คำว่า "ความสิ้นกรรม" หมายถึง*ลักษณะ* หรือ*ภาวะ*. จะต้องกำหนดไว้ให้ดีกว่า *ความสิ้นกรรมนั้นแยกเป็น ๒ ความหมาย* คือ *กรรมใหม่ก็ไม่มี, กรรมเก่าก็สิ้นไป*; นั้นแหละฟังให้ดีกว่า นั้นนะคือความสิ้นกรรม. *กรรมใหม่ไม่มีเพราะเหตุไร?* เพราะว่าไม่มีกิเลสที่เป็นเหตุให้ทำกรรมอีกต่อไป.

[กรรมเก่าไม่มี ในความหมายที่เป็นภาษาต้นและภาษาสิก.]

ที่นี้*กรรมเก่าไม่มี, กรรมเก่าก็สิ้นไป ไม่มี*, นี้หมายถึงอะไร? ข้อนี้หมายถึงว่า*กรรมเก่า*นั้น พระพุทธเจ้าท่านตรัสหมายถึงวิบากชั้นทั้งหลาย คือชั้นที่เป็นวิบาก คือร่างกาย จิตใจ ชั้นที่ ๕ อายตนะ อะไรเหล่านี้; นี้ท่านเรียกว่า*กรรมเก่า*. ทำไมร่างกายนี้ จิตใจนี้ อายตนะนี้ *ไม่มี ไม่มี?* ทำไมไม่มี? เพราะว่ามันไม่ทำหน้าที่อย่างนั้นอีก เพราะมันไม่ทำหน้าที่ทำกรรม หรือรับผลกรรมได้. แม้จะมีร่างกายอยู่, แต่ร่างกายนี้ มัน*ใช้ทำหน้าที่ ทำกรรม หรือรับผลกรรมไม่ได้* เพราะว่ามันมีจิตที่หมดกิเลสเสียแล้ว หมด ตัณหา หมดอุปาทานเสียแล้ว *ไม่มีความยึดถือว่าตัวตน*. เมื่อไม่มีความรู้สึกว่าตัวตน ก็ *ไม่มีอะไรที่จะรับผลกรรมเก่า*. นี้ความหมายนี้เป็นภาษาต้น ๑ นะ, ไม่ต้องรับผลกรรมเก่า เพราะตัวตนไม่มี.

แต่ภาษาที่ลึกลงท่านหมายถึงว่า เดียวนี้นามรูปนี้ก็เหมือนกับไม่มี; กายนี้ก็เหมือนกับไม่มี, จิตนี้ก็เหมือนกับไม่มี; เพราะมันไม่ทำหน้าที่อย่างเดิม : กายนี้ก็*ไม่ทำหน้าที่*สำหรับให้เกิดกรรม, จิตนี้ก็*ไม่ทำหน้าที่*สำหรับให้เกิดกรรม. *ความไม่มีอุปาทานในจิตนั้น* *ไม่มีความรู้สึกที่เป็นตัวตนที่จะทำกรรม หรือแม้จะรับผลกรรม*. การทำกรรมก็

ไม่มี การรับผลกรรมก็ไม่มี จึงเรียกว่า "กรรมเก่าก็สิ้นไป". "กรรมเก่าก็สิ้นไป" ฟังให้ตื่นนะ ไม่ใช่ตายเหมือนอย่างพูดเมื่อตะกั้นะ, ไม่ใช่ตายแล้วสิ้นกรรมกันที, ไม่ต้องตายหรอก; แต่เดี๋ยวนี้จิตมันอยู่ในสภาพที่ทำการใหม่ก็ไม่ได้ รับผลกรรมเก่าก็ไม่ได้ เพราะมันไม่มีตัวตนเสียแล้ว หมดตัวตนเสียแล้ว.

[รู้เรื่องตัวตนและไม่มีตัวตนดี

ทำให้ไม่ทำการใหม่ ไม่รับผลกรรมเก่า สิ้นวิปากชั้นธ.]

นี่รู้เรื่องไม่มีตัวตนไว้ให้ดี : รู้เรื่องตัวตนและไม่มีตัวตนนี้ไว้ให้ดี ๆ แล้วมันจะมีผลถึงกับว่า ไม่ทำการใหม่และไม่รับผลกรรมเก่า. นั่นมันสำคัญอยู่ตรงนั้นนะ; ถ้าทำจิตให้พ้นอุปาทาน ไม่มีอุปาทานว่าตัวตนแล้ว มันไม่มีการทำการใหม่, และกรรมเก่า ผลของกรรมเก่า ปฏิกริยาของกรรมเก่าอะไร มันก็เป็นอันยกเลิกไปด้วย เพราะตัวตนมันไม่มีสำหรับจะรับผลของกรรมเก่า นั้น. แล้วยังลึกละเอียดไปกว่านั้นอีก ก็คือว่า วิปากชั้นธทั้งหลาย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่มันยังจะเกิดอีกต่อไป จะเกิดอีกต่อไป ก็เป็นสักว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ, ไม่เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน คือจะไม่เกิดรูปอุปาทานชั้นธ เวทูปาทานชั้นธ สัญญาอุปาทานชั้นธ สังขารอุปาทานชั้นธ วิญญาณอุปาทานชั้นธ อีกต่อไป : มันจะเกิดเพียงว่า รูปชั้นธล้วน ๆ เวทนาชั้นธล้วน ๆ สัญญาชั้นธล้วน ๆ สังขารชั้นธล้วน ๆ วิญญาณชั้นธล้วน ๆ, ไม่เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานอีกต่อไป. นี่เรียกว่ามันสิ้นไปแม้แต่วิปากชั้นธ. แต่ไม่ต้องตาย คือนามรูปนี้ยังอยู่ทำหน้าที่ไม่เกี่ยวกับกิเลส ไม่มีกิเลสอะไรอีกต่อไป มันจึงไม่ได้ทำหน้าที่อย่างชั้นธของคนธรรมดา ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสตัณหา แล้วก็ทำการ. พูดให้หน้าตาก็มันเท่า ๆ กับว่าตายแล้ว และมันเหมือนกับตายแล้ว แต่ไม่ได้สิ้นชีวิตหรอก. วิปากชั้นธทั้งหลาย มันไม่ทำพิษ ไม่มีฤทธิ์ ไม่ทำให้เกิดปัญหายุ่งยากอีกต่อไป. นี่เรียกว่ากรรมเก่าก็สิ้นไป. พูดเป็นภาษาภาษาธรรมะ ที่คงฟังไม่ถูก ก็พูดว่า วิปากชั้นธก็ไม่มี วิปากกรรมก็ไม่มี, วิปากชั้นธก็ไม่มี, วิปากกรรมก็ไม่มี; อย่างนี้ฟังถูกไหม? ก็ผลกรรมก็ไม่ต้องรับ แล้วก็ วิปากชั้นธคือร่างกาย ชีวิต จิตใจ วิญญาณ ที่เป็นกรรมเก่านี้มันก็สิ้นหน้าที่ มันหยุดทำ

หน้าที่ มันก็เท่ากับไม่มี; ก็เรียกว่ากรรมเก่าไม่มี ทั้งในแง่ของวิปากชั้นธ และในแง่ของวิปากกรรม.

นี่คือความสิ้นกรรม. ถ้าฟังไม่ถูกเดี๋ยวนี้ ก็ขอร้องให้เอาไปคิดไปนึก จนกว่าจะฟังถูกหรือว่าเข้าใจยิ่งขึ้น; นี่อาตมาขอร้องว่า ถ้าฟังเดี๋ยวนี้ไม่ถูกว่า*กรรมใหม่ไม่มีนี่คืออะไร, กรรมเก่าสิ้นไปนี่คืออะไร, แล้วคนนั้นก็ไม่ต้องตาย.* มันก็คือสิ้นกิเลสและดับทุกข์ทั้งปวงนั่นเอง; แต่เดี๋ยวนี้เราไม่มองในแง่กิเลส หรือในแง่ทุกข์, เรามองในแง่กรรม มันก็ได้เรื่องขึ้นมาว่า เดี่ยวนี้ก็สิ้นกรรม. สิ้นกรรม คือกรรมใหม่ไม่มีอีก, กรรมเก่าเป็นอันสิ้นไป ยุติลง.

**: ไม่มีผู้ทำกรรม ไม่มีผู้เสวยผลกรรม
มีแต่ธรรมชาติล้วน ๆ เท่านั้นเป็นไป.**

[: การเห็นธรรมที่เป็นความสิ้นกรรม.]

มีคำกล่าวในคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่ไพเราะที่สุดอยู่คาถาหนึ่ง เกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นบาลีที่ว่า

*กมุทสุต การโก นตถิ   วิปากสุต จ เวทโก
สุทฺถธมฺมา ปวตฺตุนฺติ   เอเวตฺ ธมฺมทสฺสนํ.*

เป็นภาษาบาลีฟังไม่ถูก แต่ก็คงจะรู้ลึกลับว่ามันเพราะอะไรใช่ไหม? มันเป็นคำกลอนนะ แต่เป็นคำกลอนในภาษาบาลี; อ่านอีกทีก็ได้ว่า

*กมุทสุต การโก นตถิ   วิปากสุต จ เวทโก
สุทฺถธมฺมา ปวตฺตุนฺติ   เอเวตฺ ธมฺมทสฺสนํ.*

แปลว่า *มีธรรมพรรณณะ คือเห็นธรรม เห็นธรรมชาติ เห็นความจริง
อย่างนี้ ในข้อนี้ว่า "ผู้กระทำการก็ไม่มี, ผู้เสวยวิปากกรรมก็ไม่มี; มีแต่ธรรมชาติ
ล้วน ๆ เท่านั้นเป็นไป."*

คือเห็นธรรมะถึงที่สุดแล้ว ก็จะเป็นว่าเป็นกระแสแห่งอิทัปปัจจยตาปรุงแต่งกันไป, ล้วนแต่เป็นธรรมชาติ เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ, จึงว่า *ผู้กระทำความกรรมไม่มี* มันมีแต่รูปนามตามธรรมชาติปรุงแต่งกันไป เกิดกิริยาอาการที่เราเรียกกันว่า *การทำความกรรม*. ทีนี้ *ผู้แสวงวิบากแห่งกรรมก็ไม่มี*; ก็เมื่อผู้ทำความกรรมไม่มี แล้วผู้แสวงวิบากกรรมมันจะมีได้อย่างไร. ที่เรารู้สึกว่ามี เราคิดว่ามี เราพูดว่ามีนั้น เป็นความรู้สึกของเราผู้ไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร; ท่านจึงบอกด้วยวรรคที่ ๓ ว่า *สุทฺถธมฺมา ปวตฺตุนฺติ - มีแต่ธรรมชาติล้วน ๆ เท่านั้นเป็นไป*, ธรรมชาติล้วน ๆ เท่านั้นเป็นไป, นั่นมัน *มิใช่ตน*, นั่นมัน *มิใช่ของตน*, มันเป็นธรรมชาติล้วน ๆ เท่านั้นเป็นไป; นั่นแหละคือธรรมทรรคนะ คือการเห็นธรรมะหรือธรรมชาติถึงที่สุด.

[ธรรมชาติล้วน ๆ เท่านั้นเป็นไปคืออย่างไร.]

คำว่า "ธรรมชาติล้วน ๆ เท่านั้นเป็นไป" นั่นมันฟังยาก สำหรับผู้ที่ไม่เคยรู้เรื่อง และไม่จำไว้ว่าได้เคยพูดอะไรมาแล้ว. พูดอีกทีก็ได้ว่า เมื่อตาเห็นรูป กระทบรูปแล้วเกิด *จักขุวิญญาณ*, สามประการนี้ทำหน้าที่ร่วมกันอยู่ เรียกว่า *ผัสสะ*. ถ้ามันไม่มีวิชา มีแต่อวิชา ก็เป็นอวิชาสัมผัส-สัมผัสด้วยอวิชา, แล้วมันก็เกิด *เวทนาที่มาแต่อวิชา* ก็เป็นที่ตั้งของตัณหา มันก็เกิด *ตัณหา* ไปตามความหมายของเวทนานั้น เป็นกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา, แล้วมันก็เกิด *อุปาทาน* จากตัณหานั้น ว่ามีตัวกูเป็นผู้อยากอยากได้มาเป็นของกู, ถ้ามาถึงขนาดนี้แล้ว มันก็เรียกว่า *มิกฺข* คือมีตัวกูตั้งต้นแล้วตั้งครุแล้ว, แล้วต่อมามันก็คลอออกมาเป็น *ชาติ*. นี่ทั้งหมดนี้ก็คือ *ล้วนแต่เป็นธรรมชาติล้วน ๆ เป็นไป*; คือว่าตา กิติ เป็นธรรมชาติล้วน ๆ, รูป กิติ เป็นธรรมชาติล้วน ๆ, *จักขุวิญญาณ* กิติ เป็นธรรมชาติล้วน ๆ, *ผัสสะ* กิติ เป็นธรรมชาติล้วน ๆ, *เวทนา* กิติชนิดกิติ เป็นธรรมชาติล้วน ๆ, ตัณหากี่ชนิดกิติ เป็นธรรมชาติล้วน ๆ, อุปาทานกี่ชนิดกิติ เป็นธรรมชาติล้วน ๆ, *ภพ*, *ชาติ* 'นี่ก็เป็นธรรมชาติล้วน ๆ ที่โน้นที่เป็นผล; ท่านจึงใช้คำรวมกันหมดว่า ธรรมชาติล้วน ๆ ธรรมชาติทั้งหลายล้วน ๆ เท่านั้นแหละที่มันเป็นไป, ไม่มีตัวตน ไม่มีของตน, มิใช่ตัวตน มิใช่ของตน.

นี่ถ้าฟังไม่ถูกกันทั้งสองฝ่ายก็น่าสงสาร ทั้งผู้พูดและทั้งผู้ฟัง; แต่ก็ไม่ว่าจะ
จะอย่างไร ก็พูดได้เท่าที่ว่าจะพูดด้วยความตั้งใจจะพูดให้ฟังถูกนั้นแหละ.

เมื่อมองเห็นชัดเป็นธรรมทรรคนะ, *ธรรมทรรคนะ* แปลว่า *เห็นธรรม*, เป็น
ธรรมทรรคนะลงไปว่า ผู้ทำกรรมก็ไม่มี มีแต่ธรรมชาติล้วนๆเป็นไป, ผู้สวैया
วิบากของกรรมก็ไม่มี มีแต่ธรรมชาติล้วนๆเป็นไป ธรรมชาติล้วนๆเป็นไป. นี่คือ
หมดอุปาทานว่าตัวตน, ไม่มีมานะยึดถือว่าตัวตน-ของตน ดีกว่า เลวกว่า เสมอกัน อะไร
เป็นต้น, ไม่มีทั้งตัณหา มานะ อุปาทาน หรือมีจฉาทิฏฐิใดๆเหลืออยู่. นี่เป็นความสิ้น
กรรม; ความสิ้นกรรมได้มีขึ้นแล้วในจิตดวงนั้น คือจิตที่ตรัสรู้ชัดเจนแจ่มแจ้งตาม
ที่เป็นจริงถึงที่สุดแล้ว เพราะจิตนั้นหมดกิเลส สิ้นกิเลส สิ้นเหตุเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสแล้ว,
จิตชนิดนั้นก็เป็จิตที่เรียกได้ว่าถึงซึ่งความสิ้นกรรม. ไม่ต้องตาย ยังเที่ยวเดินสบายอยู่
สบายในโลกนี้ไม่มีความทุกข์เลย : ไม่มีความทุกข์ในแง่ของกิเลส ไม่มีความทุกข์ในแง่
ของกรรม ไม่มีความทุกข์ในแง่ของตัณหาอุปาทาน อะไรก็ตาม มันก็หมดทุกข์ ดับทุกข์
สิ้นทุกข์ เป็นความดับแห่งทุกข์ทั้งปวง. นี่คือการสิ้นกรรม.

ความดับแห่งกรรม.

[: ความสิ้นกรรม มีได้เพราะความดับแห่งกรรม.]

เข้า, ทีนี้จะพูดหัวข้อต่อไปว่า ความสิ้นกรรมนั้น มีได้เพราะความดับ
แห่งกรรม. เห็นอยู่ชัดๆใช้ไหมว่ามันสิ้นกรรมนะ เพราะมันมีความดับแห่งกรรม; เพราะ
ดับแห่งกรรมจึงสิ้นกรรม. เมื่อพูดถึงความสิ้นกรรมกันแล้ว ก็พูดถึงความดับแห่ง
กรรมกันอีกทีหนึ่ง เพราะมีความดับแห่งกรรม จึงมีความสิ้นแห่งกรรม.

: ความดับแห่งผัสสะ คือความดับแห่งกรรม.

[: ผัสสะดับกรรมก็ดับ, กรรมดับก็สิ้นกรรม.]

ที่นี้ *ความดับแห่งกรรมนี่คือตัวประยุกต์ละ.* ธรรมประยุกต์ๆมาทุกข้อนี้ ตรงนี้คือ*ธรรมประยุกต์ที่เกี่ยวกับความสิ้นแห่งกรรม* คือความดับแห่งกรรม. กรรมจะดับไปได้อย่างไร ทำลงไปเกิด นั่นแหละคือธรรมประยุกต์เกี่ยวกับความสิ้นแห่งกรรม. ถ้าเราต้องการความสิ้นแห่งกรรม เราก็ต้องทำการดับกรรม.

จะดับอย่างไร? ความดับแห่งกรรมนั้นเป็นอย่างไร? พระพุทธภาษิตมีอยู่ ชัดๆว่า *"ผัสสนิโรธะ กัมมนิโรธะ"*. หัวข้อนี้สำคัญมาก และจำไว้ให้ดีๆนะ, สั้นๆนิดเดียว : *ผัสสนิโรธะ-ความดับแห่งผัสสะ, กัมมนิโรธะ-เป็นความดับแห่งกรรม; ความดับแห่งผัสสะ* นั่นแหละคือ*ความดับแห่งกรรม*. ตรงนี้ก็ป็นตอนที่ฟังยากอีกเหมือนกัน ที่จะให้นำาสงสารทั้งผู้พูดและผู้ฟังอีกครั้งหนึ่ง : *ดับแห่งผัสสะ* นั้นแหละ คือ*ดับแห่งกรรม*. "*ดับแห่งผัสสะ*" หมายความว่า *"ผัสสะไม่ทำหน้าที่, ผัสสะไม่อาจจะทำหน้าที่"*. แม้ผัสสะจะทำหน้าที่ก็ไม่มี ความหมายอะไร เพราะไม่ถูกยึดถือเอา.

ขอย้อนต้นอีกที ก ข ก กา ว่า เมื่อตากระทบกับรูปเกิดจักขุวิญญาณ สามประการนี้ ทำหน้าที่ร่วมกันอยู่ เรียกว่า "ผัสสะทางตา"; เรื่องหูก็เหมือนกัน, หูกับเสียงถึงกันเข้าก็เกิดวิญญาณทางหู สามประการนี้ทำงานร่วมกันอยู่ เรียกว่า "ผัสสะทางหู"; จมูกกับกลิ่นถึงกันเข้าก็เกิดวิญญาณทางจมูก สามอย่างนี้ทำงานร่วมกันอยู่ เรียกว่า "ผัสสะทางจมูก"; ลิ้นกับรสถึงกันเข้าก็เกิดวิญญาณทางลิ้น สามอย่างนี้ทำงานร่วมกันอยู่ เรียกว่า "ผัสสะทางลิ้น"; ภาย ผิวนั่ง นี้ถึงกันเข้ากับโผฏฐัพพะที่มากระทบกาย ก็เกิดวิญญาณทางกาย สามอย่างนี้ทำงานกันอยู่ ก็เรียกว่า "ผัสสะทางกาย"; ที่นี้ใจ มีความรู้รู้สึกคิดนึกธรรมารมณ์นั้นะมาถึงเข้า มันก็เกิดความรู้แจ้งทางใจ คือมโนวิญญาณ-วิญญาณทางมโน สามอย่างนี้ทำงานร่วมกันอยู่ เรียกว่า "ผัสสะทางมโน".

ถ้าเข้าใจก็จะมองเห็นชัดว่า ผัสสะทางตา ผัสสะทางหู ผัสสะทางจมูก ผัสสะทางลิ้น ผัสสะทางกาย ผัสสะทางใจ มันได้เกิดขึ้นในลักษณะอย่างนี้. ถ้าดับ อันนี้เสียได้กรรมไม่เกิด และเกิดแล้วก็เล็ก. นี่ตอนที่ละเอียดมันเหมือนกับวิทยาศาสตร์ ทางจิตในขั้นที่ลึกลับอย่างยิ่ง. ถ้าดับผัสสะเสียได้ หมายความว่า มีสติมาทัน มี วิชชามาทัน ไม่เกิดยึดถือว่าผัสสะเป็นตัวตน หรือผัสสะของตน นั่นเรียกว่า ผัสสะนั้น มันจะสลายไป ไม่มีความหมาย เหมือนกับเป็นการดับแห่งผัสสะ. ถ้าผัสสะดับแล้ว เวทณาก็ไม่มี ตัณหาก็ไม่มี อุปาทานก็ไม่มี.

: เมื่อผัสสะดับ ทำให้ดับหมดกระทั่งกรรมใหม่กรรมเก่า.

ถ้าผัสสะมีวิชา มีปัญญา สตินำมาควบคุมผัสสะ ผัสสะโง่ไม่ได้. นี่คือผัสสะดับ ไม่ทำให้ปรุงแต่งเวทนาโง่ ไม่ทำให้เกิดตัณหาซึ่งเป็นตัวกรรม. ในที่นี้ตัณหานั้นแหละ เป็นตัวกรรม. เมื่อมีผัสสะแล้ว ถ้าผัสสะโง่ ก็มีเวทนาโง่ ก็เป็นเรื่องเป็นราวไป. ถ้ามีผัสสะแล้ว วิชาปัญญามาทันโดยสตินำมา ผัสสะนั้นสิ้นสุดลง, ไม่ส่งผลต่อไปเป็นเวทนา เป็นตัณหา เป็นอุปาทาน; นี้เรียกว่า "เมื่อผัสสะดับ กรรมก็ดับ" ในความหมายที่ว่าเกิดไม่ได้ ที่เกิดไม่ได้ของกรรมใหม่, ที่นี้กรรมเก่าก็ยุติไปหมด เพราะว่าผัสสะ หรืออายตนะก็ตาม ซึ่งเป็นตัวกรรมเก่าจะหมดค่า หมดความหมาย, ถูกทำลายหมดค่าหมดความหมาย.

ที่นี้จะพูดอย่างชาวบ้านเขาเชื่อกันว่า กรรมเก่าชาติก่อนตามมา นั้น อย่างนี้ ไม่มีในพุทธศาสนาหรอก. แต่ถ้าพูดอย่างนั้นก็ได้ มันมาก็เป็นหมันแหละ มาเป็นหมันมาเหมือนคลื่นกระทบฝั่ง เพราะว่ามันไม่มีตัวตน ไม่มีอุปาทานว่าตัวตนจะรับผลกรรมนั้น เพราะว่าผัสสะมันดับเสียแล้ว เวทนามันดับเสียแล้ว ตัณหามันดับเสียแล้ว อุปาทานมันดับเสียแล้ว ตัวตนก็ไม่มีสำหรับจะรับ* ผลกรรม. ...แล้วเราก็ยังพูดตามๆกันอยู่อย่างนี้แหละว่ากรรมเก่าๆ หมายความว่าผลกรรมชาติก่อนโน้นตามมา. แต่พระพุทธเจ้าท่านไม่ตรัสอย่างนั้นนะ; ท่านตรัสกรรมเก่า : กายนี้แหละเป็นกรรมเก่า, ตา หู จมูก ลิ้น

* เส้นเทพหมดหน้าตางานนี้ พลิกหน้าใหม่ หรือจัดแทรกใหม่ ข้อความจึงขาดไปบ้าง.

กาย ใจ นี้แหละเป็น*กรรมเก่า*, ชั้นธ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี้คือ*กรรมเก่า*, มันเป็นตัวกรรมเก่า คือตัวกรรมเก่าที่เหลืออยู่; กรรมแต่ก่อนนะมันได้สร้างขึ้นไว้สร้างเอาไว้ นี่จึงเรียกดัวร่างกายหรือชีวิตนี้ว่า*กรรมเก่า*. ที่นี้กรรมเก่าก็สิ้นไปโดยที่ว่า "ไม่ทำหน้าที่"; ถ้าไม่ทำหน้าที่ก็เท่ากับไม่มี ก็เรียกว่าดับเหมือนกัน.

นี่ขอเตือนอีกครั้งหนึ่งว่า ภาษาบาลีภาษาธรรมะในภาษาบาลีนั้นมันมีแปลกที่ว่า "ดับ" นั้น มันคือไม่ทำหน้าที่ ถ้าทำหน้าที่อยู่เรียกว่า "มันเกิด" : พอตทำหน้าที่เรียกว่า*ตาเกิด*, พอตไม่ทำหน้าที่เรียกว่า*ตาดับ*; พอหูทำหน้าที่เรียกว่า*หูเกิด*, หูไม่ทำหน้าที่ก็*หูดับ*; จมูกทำหน้าที่*จมูกเกิด*, จมูกไม่ทำหน้าที่*จมูกดับ*; อย่างนี้ทั้ง ๖ อย่างแหละ. แต่ถ้าเราพูด เราก็บอกว่า เอ้า, ก็ตามันอยู่ตลอดเวลา ไม่ได้เกิดไม่ได้ดับนี่; นี่เรามันพูด. เรามันคนโง่ พูดภาษาคนโง่ ก็พูดว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ เกิดอยู่ตลอดเวลา ไม่ได้ดับ. แต่ภาษาธรรมะไม่พูดอย่างนั้น, ต่อเมื่อ*มันทำหน้าที่จึงเรียกว่ามันเกิด*. เดียวนี้เราก็มีอยู่แต่ลูกตา มีก้อนตา ก้อนเนื้อลูกตา หรือประสาทตาก็ตามใจ, เมื่อมันไม่ได้ทำหน้าที่ของมันได้ ก็เรียกว่ามันไม่ได้เกิด. หูก็เหมือนกัน จมูกก็เหมือนกัน : เมื่อมันไม่ได้ทำหน้าที่ก็ไม่เรียกว่ามันเกิด ทั้งที่มันมีอยู่ตลอดเวลา. *ที่มันมีอยู่ตลอดเวลา นั้นไม่ใช่มันเกิด, มันมีอยู่ตามธรรมชาติล้วน ๆ ของรูปและนาม*; ความหมายของคำว่าตา ยังไม่เกิด ความหมายของคำว่าหูยังไม่เกิด ความหมายของคำว่าจมูกยังไม่เกิด ความหมายของคำว่าลิ้นยังไม่เกิด, คือความหมายนั้นมันยังไม่เกิด มันก็เท่ากับไม่มีความหมาย ไม่มีค่า ไม่มีอะไร; ฉะนั้นถ้า*สิ่งใดไม่ได้ทำหน้าที่ ก็เรียกว่าสิ่งนั้นดับ*.

เดี๋ยวนี้ผัสสะถูกสกัดกั้นโดยวิชา ที่สตินำเอามาในขณะที่แห่งผัสสะนั้น ผัสสะทำหน้าที่ไม่ได้ ก็เรียกว่าผัสสะดับ. ตอนนี่สำคัญมาก : ถ้าผัสสะอย่างนี้ดับแล้ว จะดับกันมากมายมหาศาล; ถ้าผัสสะมันดับ อะไรก็พลอยดับไปอีกหลาย ๆ อย่าง : ผัสสะนิโรธ กามนิโรธ -ความดับแห่งผัสสะ คือความดับแห่งกาม, *ผัสสนิโรธ เวทนานิโรธ* -ความดับแห่งผัสสะ คือความดับแห่งเวทนา, *ผัสสนิโรธ สัญญานิโรธ* -

ความดับแห่งผัสสะ คือความดับแห่งสัญญา. สัญญาจำได้หมายรู้หรือสำคัญมั่นหมายก็ดี เวทนา สุข ทุกข์ อทุกขมสุข ก็ดี กาม วัตถุกาม กิเลสกาม กามโหนกก็ตาม, ถ้าผัสสะดับ แล้วมันจะดับไปด้วยกันทั้งนั้น; มันเนื่องถึงกันอย่างนี้. เดียวนี้เราดูกันแต่ในแง่ของกรรม ซึ่งมีหลักว่าผัสสนิโรธ กัมมนิโรธ-ความดับแห่งผัสสะ คือความดับแห่งกรรม.

อธิบายซ้ำอีกทีก็ว่า ดับกรรมเก่า หรือดับกรรมใหม่ กรรมใหม่ไม่มี กรรมเก่าสิ้นไป. นี่จะพูดคำไหนก่อนดีละ จะพูดถึงตามลำดับเรื่องก็ต้องว่าดับกรรมเก่า เพราะชีวิตร่างกาย ดา หู จมูก ลิ้น ร่างกาย นี้เรียกว่า*กรรมเก่า*, ที่ประกอบกันขึ้นเป็น ตัวคนอยู่ นี้ เรียกว่า*กรรมเก่า*; ถ้าผัสสะถูกสกัดกั้นไม่ให้เป็นกระแสไปได้แล้ว ใ้อสิ่ง เหล่านี้มันจะดับ : ร่างกายดับไม่ทำหน้าที่อย่างกาย, เวทนาดับไม่ทำหน้าที่อย่างเวทนา, หรือดา หู จมูก ลิ้น กาย ดับ ไม่ทำหน้าที่อย่างดา หู จมูก ลิ้น กาย, เพราะผัสสะถูก กระทำให้ดับ. นี้เรียกว่า*กรรมเก่ามันดับ*. กรรมเก่าตามแบบพระพุทธรเจ้าตรัสนะ คือ ร่างกาย ดา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ชันธุ์ทั้งหลาย อะไรทั้งหลายที่มันรวมๆกันอยู่ แล้ว เราเรียกว่าตัวเรานั้น นั่นแหละเรียกว่า*กรรมเก่า* นั่นมันก็ดับคือมันไม่ทำหน้าที่ เพราะมันทำหน้าที่ไม่ได้ เพราะมันทำหน้าที่ไม่ได้ เพราะมันมีวิชา มีปัญญาเข้ามากำกับ ผัสสะ ควบคุมอยู่ที่ผัสสะ ผัสสะไม่ทำหน้าที่ มันก็เลยเท่ากับตัวร่างกายชีวิตนี้มันหยุด หรือ มันไม่ทำหน้าที่ คือมันดับ เรียกว่า "*ดับโดยไม่ต้องตาย*". ดา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ดับ, กายดับ, ชันธุ์ดับ, โดยที่ไม่ต้องตาย; เพราะว่าผัสสะมันดับ.

เลื่อนหมดแล้วหรือยัง, ถ้าฟังไม่ถูก ก็นี่แหละภาวะที่น่าสงสาร ทั้งผู้พูดและผู้ฟัง. ถ้าว่าผัสสะดับแล้วกรรมเก่าก็ดับ. เพราะถ้าผัสสะมันดับเสียแล้ว มันถูกสกัดให้ ดับเสียแล้วโดยวิชา โดยปัญญา ไม่ทำให้เกิดความหมายแห่งตัวตนในผัสสะแล้ว, ทุกอย่างพลอยเป็นหมัน เป็นยกเลิกไปหมด สลายตัวไปหมด : ดา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สลายตัวไปหมด, ที่เรียกกันว่าร่างกายนี้ ก็ไม่ได้ทำหน้าที่อย่างร่างกาย ตามความหมาย ของไอ้คนโง่ที่มีตัวตน มีตัวกู เป็นผู้ผัสสะ เป็นผู้เวทนา เป็นผู้รับเวทนา, นี่มันไม่มี

เสียแล้ว. เรียกว่าผัสสะดับแล้ว กรรมเก่าทั้งหลาย, ที่จริงก็สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความรู้สึกนั้นแหละ กรรมเก่าละ, ดับ.

ที่นี้กรรมใหม่ก็ไม่มี. พุดซ้ำอีกทีก็ว่า เมื่อผัสสะถูกกระทำให้อยู่ในอำนาจของวิชา ของปัญญาเสียแล้ว ไม่มีวิชาในผัสสะแล้ว, ผัสสะนั้นก็เท่ากับดับ คือไม่เกิดเวทนา ไม่เกิดตัณหา ไม่เกิดอุปาทาน; ผัสสะนั้นไม่ได้ทำให้เกิดเวทนา ไม่ได้ทำให้เกิดตัณหา ไม่ได้ทำให้เกิดอุปาทาน : นั่นนะคือกรรมใหม่มันดับ เพราะผัสสะมันดับ ตามบทว่า *ผัสสนิโรธ กัมมนิโรธ-เมื่อผัสสะดับกรรมก็ดับ*. มันก็ไม่เกิดอะไรใหม่ คือไม่เกิดกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา; มันไม่เกิดตัณหาเหล่านี้ มันก็ไม่เกิดภพใดๆ ไม่เกิดกรรมภพใดๆ-ภพที่เกิดแต่กรรม, ในขณะที่แห่งอุปาทาน มันให้เกิดกรรมภพ คืออุปาทานปรุงความคิดขึ้นมา กูมี กูเป็น อย่างนั้นอย่างนี้ นั่นคือกรรมภพ, มันก็ไม่เกิดภพ ไม่มีกรรมภพ หรือไม่มีภพกรรม-กรรมที่เกิดมาแต่ภพ หรือไม่มีภพที่เกิดมาแต่กรรม อีกต่อไป อีกต่อไป อีกต่อไป; ก็เลยใช้คำว่ากรรมใหม่ก็ดับ, กรรมใหม่ก็ดับ กรรมเก่าก็ดับ ก็มันคือมีความดับแห่งกรรมโดยสมบูรณ์.

เมื่อมันมีความดับแห่งกรรม มันก็มีความสิ้นกรรม : สิ้นกรรม หหมดเรื่องกรรม ไม่ต้องเวียนว่ายไปตามกรรม; คือ*ไม่เวียนว่ายอยู่ในกิเลส กรรม ผลกรรม, กิเลส กรรม ผลกรรม*, อยู่ในจิตใจ. ไม่เวียนว่ายอยู่ในจิตใจ เป็นการทำความกรรม เป็นการรับผลกรรม เป็นกิเลสเกิด เป็นการทำความกรรม เป็นการรับผลกรรม เป็นกิเลสเกิดเป็นการทำความกรรม เป็นการรับผลกรรม; นี้เรียกว่าเวียนว่ายไปตามกรรมนั้นมันสิ้นสุดลง. อย่างนี้เรียกว่า*ผัสสนิโรธ* *นั่นแหละคือกัมมนิโรธ* -ดับผัสสะเสียได้นั้นแหละ คือการดับแห่งกรรม; มีความดับแห่งกรรมก็มีความสิ้นแห่งกรรม. ความหมายสำคัญอยู่ที่ว่าไม่มีอุปาทานว่า "ตัวตน" ๑ อีกต่อไป ที่จะเป็นผู้ทำความกรรมหรืออยู่รับผลของกรรม; นี้คือผัสสนิโรธ. เมื่อผัสสะดับแล้ว อะไรๆก็จะพลอยดับกันมากมายมหาศาลเลย, ถ้าผัสสะมันดับ; คือเรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สัมผัสอะไรได้อยู่นะ, พอผัสสะนี้ดับ มันก็

ทั้งโลกมันดับเลย มันดับไม่มีอะไรเหลือเลย คือท่านระบุไว้ว่า กามะ เรื่องกาม, กามทั้งหลายก็ดับ เวทนาทั้งหลายก็ดับ สัญญาทั้งหลายก็ดับ เพราะความดับแห่งผัสสะ. นี่คือเมื่อเราไม่อาจจะผัสสะด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อะไรได้; โลกนี้ก็ไม่มี โลกนี้ก็ไม่มี คือดับหมดเลย โลกไหนก็ไม่มี โลกที่สัมผัสได้ด้วยผัสสะมันก็ไม่มี.

ไวพจน์-คำแทนชื่อ.

เอาละ, ทีนี้ก็จะดูถึงสิ่งที่เรียกว่า "ไวพจน์". *ไวพจน์-คำแทนชื่อ*. ความสิ้นกรรมก็เป็นไวพจน์แห่งนิพพาน. เอาคำว่านิพพานเป็นตัวยืนโรง, ฟังให้ดี; เพราะความหมายทั้งหมดนี้มันมีความหมายแห่งนิพพาน, ไปอยู่ที่ความหมายของคำว่า "นิพพาน", เอาตัวนิพพานเป็นคำยืนไว้เป็นหลัก แล้วอะไรๆบ้างที่มันเรียกแทนคำว่า "นิพพาน", ไม่ออกชื่อว่านิพพาน แต่หมายถึงนิพพาน; นี้ก็มีอยู่มาก ซึ่งจะได้นำมากล่าวให้เป็นตัวอย่าง ให้เพียงพอแก่ความต้องการ; หลายชื่อหรือหลายคำอยู่เหมือนกัน. พยายามทำความเข้าใจเถอะจะมีประโยชน์. *ไวพจน์* แปลว่า "คำที่แทนกันได้". ไวพจน์ของนิพพาน คือคำแทนชื่อของคำว่า "นิพพาน"; มีอยู่สักกี่คำ คอยฟัง :-

: ไวพจน์ของนิพพาน.

คำแรก ความดับทุกข์-ทุกข์นิโรธ. ทุกขนิโรธ-ความดับทุกข์ นั้นแหละเป็นไวพจน์ของนิพพาน. ถ้าดับทุกข์ซึ่งหมายถึงดับกิเลสด้วย มันก็เป็นนิพพาน; มันไม่มีทุกข์ มันดับแห่งความร้อน เรียกว่ามันดับทุกข์. ไม่มีตัณหา ไม่มีอุปาทาน ไม่มีภพ ไม่มีชาติ; นี้เรียกว่าความดับทุกข์. คำว่า "ความดับทุกข์" เป็นคำแทนชื่อของนิพพาน.

ทีนี้คำว่า ลีปนกรรมๆ-กัมมัคชยะ. กัมมัคชยะ-ความสิ้นแห่งกรรม; เพราะผัสสะดับกรรมดับ นั่นนะคือนิพพาน. นิพพานมีในขณะที่ผัสสะดับ แล้วกรรมดับ ตัณหา

อุปาทานดับ อะไรดับ. อย่ายไปทานิพพานที่ไหนเลย ไม่พบตัวจริงหรือ. นิพพานตัวจริงหาพบได้ เมื่อผัสสะมันดับไม่ทำหน้าที่อย่างผัสสะได้อีกต่อไป.

ที่นี้คำต่อไปคือคำว่า สิ้นตัณหา; ตัณท์กขยะ-ความสิ้นตัณหา. เมื่อสิ้นตัณหา มันก็เป็นนิพพานตามหลักพระบาลี อริยสัจจ ๔ นะ : ความดับแห่งตัณหา คือทุกขนิโรธ คือนิพพาน. มันไม่มีเหตุให้ทำกรรม : ตัณหาเป็นเหตุให้ทำกรรม, เมื่อไม่มีตัณหาก็ไม่มีเหตุให้ทำกรรม; มันก็ไม่มีกรรม มันก็เป็นนิพพาน.

ที่นี้ความสิ้นสังโยชน์-ศีณสัณญโยชนะ : สิ้นสังโยชน์ สังโยชน์ ๑๐ นะ. ไปหาอ่านดูในแบบเรียนนักธรรมก็ได้, สังโยชน์ ๑๐ ที่ผูกมัดจิตสัตว์ให้ติดอยู่ในภพมีอยู่ ๑๐ อย่างนั้น. มันก็หมดตัณหา หมดกิเลส หมดตัณหา หมดกรรม นั้นแหละ, เรียกว่า ใจเครื่องผูกพันมันตัดขาดออกไป, สิ้นเครื่องผูก ไม่มีสังโยชน์ทั้ง ๑๐ : สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สิลัพพัตตปรามาส ฯลฯ ไปดูเอาเองเถอะมันมากรายละเอียดแต่ ๑๐ ชื่อมันแหละ. เมื่อสิ้นสังโยชน์ เป็นไวยากรณ์ของนิพพาน; ความสิ้นสังโยชน์เป็นไวยากรณ์ของนิพพาน.

ที่นี้ความสิ้นอนุสัย. คือความเคยชินแห่งการเกิดกิเลสที่สะสมอยู่ในสันดาน มันก็สิ้น, มันก็ไม่เกิดกิเลส ไม่เกิดอาสวะ *ไม่เกิดแม้แต่นิรวรณ;* ฉะนั้นความสิ้นอนุสัยก็คือไวยากรณ์ของนิพพาน; สิ้นอนุสัยก็เป็นนิพพาน.

ที่นี้สิ้นอาสวะ. เมื่อไม่มีอนุสัย สิ้นอนุสัยแล้ว, ก็ไม่มีอาสวะ หรือกิเลสที่จะดันออกมาเกิดใหม่; ไม่มีกิเลสที่จะเกิดใหม่ มันก็สิ้นอาสวะ. ไม่มีกิเลสไหลออกได้อีกต่อไป ไม่มีการปรุงให้เกิดกิเลสขึ้นมาได้จากสันดานนั้นอีกต่อไป ก็เรียกว่า "สิ้นอาสวะ".

ที่นี้ก็เรียกว่าสิ้นวัฏฏสงสาร. หยุดเวียนว่ายๆ, ไม่มีตัณหาที่ทำให้เกิดภพใหม่. ตัณหาเป็น *ไปโนพภวิกา-ทำให้เกิดภพใหม่*, ตัณหาหมดแล้ว สิ้นแล้ว มันไม่มีการ

ทำให้เกิดในภพใหม่ คือไม่ปรุงภพใหม่มาอย่างนั้นอย่างนี้อีก. ความหยุดเวียนว่ายนี้ก็เป็น ไวพจน์ของนิพพาน.

ที่นี้ความหลุดพ้น : หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส, หลุดพ้นจากอำนาจของกรรม, หลุดพ้นจากอำนาจของทุกข์, หลุดพ้นจากอำนาจของสังสารวัฏฏ์; เรียกว่า "ความหลุดพ้น" ๆ : วิมุตตินะ วิมุตตะ วิมุตติ ก็เป็นไวพจน์ของนิพพาน.

ที่นี้การดับภพเสียได้ : ภาวะสมะ, ภาวะอุปสมะ-ความเข้าไปดับแห่งภพ มันก็เป็นไวพจน์ของนิพพาน, เป็นภวนิโรธ-ดับภพเสียได้. ไม่ต้องตาย, ดับภพเสียได้ สิ้นภพแล้ว ไม่ต้องตาย, ยังเป็นๆอยู่ที่นี่ ดับภพแล้ว สิ้นภพแล้ว. พุดตามอภิธรรมที่เขา พุดๆกันว่า ภพมี ๓๑ : ภพที่เป็นอบายมี ๔ อยู่ข้างล่าง นรก เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย, สี่นี้เป็นภพอย่างอบาย; แล้วก็ภพมนุษย์ นี้ ๑, เป็น ๕; ภพกามาวจรสวรรค์ ในชั้นกามาวจรอีก ๖, เป็น ๑๑; แล้วก็รูปพรหม รูปภพอีก ๑๖, ๑๑ กับ ๑๖ เป็น ๒๗; แล้วอรุภพอีก ๔; รวมกันเป็น ๓๑ ภพ. ๓๑ ชนิดแห่งภพ.

แต่เขาอธิบายกันตามธรรมดาว่า อยู่ที่โลกอื่น อยู่ที่ดาวดวงอื่น อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้. สวรรค์ชั้นฟ้าก็อยู่เหนือเขายอดเขาสุเมรุ; อบาย ๔ ก็อยู่ใต้ดิน ใต้บาดาล; รูปพรหมก็เหนือกามภพไปอีก; อรูปพรหมก็เหนือมันไปอีก. เขาว่าอย่างนั้น; แต่เดี๋ยวนี้ เราว่าไม่ใช่อย่างนั้น ทั้ง ๓๑ ชนิดแหละมันมีอยู่ในจิตใจ, แล้วแต่มันจะเกิดรู้สึกชนิดไหน ขึ้นมา : มีความคิดอย่างอบายก็เกิดเป็นอบาย เป็นสัตว์ในอบายเป็นภพในอบายขึ้นมา, มีความคิดอย่างมนุษย์ก็เป็นมนุษย์ยืนพื้นฐานอยู่, มีความคิดอย่างฉกามาพจร มัวเมา ด้วยกามคุณ มันก็เกิดเป็นสัตว์ชนิดนั้นขึ้นมาโดยร่างกายนี้, ทำสมาธิสงบได้ก็เป็นพรหม ขึ้นมา มีความเป็นพรหมในร่างกายนี้, ถ้าสูงสุดจนถึงเป็นอรุภพ มันก็สูงสุดกันก็โดยใน ร่างกายนี้.

ฉะนั้นภพ ๓๑ นั้น เขาว่าอยู่ที่อื่นทั้งนั้นแหละ, แต่อาดมาบอกว่ายู่ในร่างกายนี้ ในจิตใจนี้; ดังนั้นเราจึงดับเสียได้ๆ. ถ้ามันเกี่ยวอยู่กระจัดกระจายไปทั่วทุกหนทุกแห่ง แล้วเกี่ยวตามดับเอาเถอะ; แกล้งทำ : ทำให้เกี่ยวตามดับเอาเถอะ ไม่หมดหรอก; ไม่รู้ว่าจะไปตามดับกันที่ไหน. แต่ที่จริงมันรวมอยู่ในร่างกายนี้ ในจิตใจนี้ ในอัตภาพนี้ จัดการกันให้ถูกต้องในอัตภาพนี้ ก็ดับ ๓๑ ภพนั้นเสียได้ เรียกว่า ภวอุปสโม-เข้าไปสงบระงับแห่งภพ. นี่ก็เป็นไพบจน์แห่งนิพพานๆ.

ที่นี้การสงบสังขารเสียได้-สังขารสมโถๆ. นี่หยุดการปรุงแต่งเสียได้ ก็คือสงบระงับแห่งสังขารเสียได้ *เดส์ วุปสโม สุโข* ที่ชักบังสุกุลศพนั้นนะ *สงบสังขารเสียได้* เป็นสุขอย่างยิ่ง. *เดส์ วุปสโม สุโข* ไม่ใช่หมายถึงความตาย; นั้นภาษาคนโง่พูด ว่านอนอยู่ในโลง นั่นคือสงบสังขารเสียได้; ไม่ใช่อย่างนั้น. สงบสังขารอย่างนั้นคือตายนั้น มันก็เหมือนกับสิ้นกรรมอย่างตาย เป็นภาษาชาวบ้าน ภาษาคน. ภาษาธรรมะ, *สงบสังขารเสียได้* นั่นคือหยุดการปรุงแต่งเสียได้; หยุดการปรุงแต่งเสียได้ : ไม่ปรุงแต่งกายสังขาร ไม่ปรุงแต่งวจีสังขาร ไม่ปรุงแต่งมนโสังขาร ทั้งชนิดบาป บุญ อเนญชา, ไม่ว่าชนิดไหนหมด ไม่มีการปรุง, มีหัวใจรวมอยู่ที่ดับแห่งผัสสะเสียได้แล้วก็ไม่มีการปรุง. ไม่มีการปรุงก็เรียกว่าสงบแห่งสังขาร; สงบแห่งสังขารคือหยุดการปรุงๆๆ. นี่ก็เป็นไพบจน์แห่งพระนิพพาน.

ที่นี้คำต่อไปก็คือสลัดอุปธิเสียได้-อุปธิปฏินิสสัคโค. อุปธิ แปลว่า "ของหนัก"; เพราะว่าอุปาทานไปจับฉวยเอามายึดถือไว้ จึงกลายเป็นของหนัก; ของหนักคือ "อุปธิ", ยึดถืออะไรแล้วสิ่งนั้นกลายเป็นอุปธิหมด. แม้แต่ว่า *บุญ* ไปยึดถือเข้าเถอะจะกลายเป็นอุปธิ คือเป็นของหนัก. *ขันธห้า* นี่พอยึดถือเข้ากลายเป็นของหนัก, ไม่ยึดถือก็ไม่หนัก. *กิเลส* ไปยึดถือเข้าเป็นของตน มันก็มีปัญหาเป็นของหนัก. *สังขาร* ไปยึดถือเข้ามันก็เป็นของหนัก. แม้แต่*กรรม* นี้ไปยึดถือเข้าก็เป็นของหนัก. แม้ว่าเป็นบุญ เป็นชั้นบุญแล้ว ไม่ใช่บาป เป็นชั้นบุญ ไปยึดถือเข้าก็กลายเป็นของหนัก. สิ่งทีเลวร้ายสุดทำยก็คือ

อุปาทานว่าตัวตน *ตัวตน* *ตัวตน* นั้นแหละไปยึดถือเข้าก็เป็นของหนัก. เดี่ยวนี้สลัดของหนักทั้งหมดนี้ออกไปเสียได้ ก็เรียกว่าสลัดอุปธิออกไปเสียได้. การสลัดอุปธินี้ออกไปเสียได้ ก็เป็นไฉพจน์ของนิพพานๆ.

ที่นี้ก็มาถึงคำว่า "เหนือโลก". โลกุตตระ-เหนือโลก; กามโลก-โลกมีกาม, รูปโลก-โลกของสัตว์มีรูป ไม่มีกาม, อรูปโลก โลกของสัตว์ไม่มีรูป หรือไม่มีกามด้วย. *โลกนี้แบ่งกันไว้อย่างนี้ว่า กามโลก รูปโลก อรูปโลก.* ต้องเหนือโลก เพราะไม่ยึดถือสิ่งใดโดยความเป็นตัวตน; ถ้าดับผัสสะเสียได้ ไม่สร้างอุปาทานว่าโลกอะไร, ไม่สร้างอุปาทานขึ้นมาว่าเป็นโลกอะไร ก็เหนือโลก, แม้ภพ ๓๑ ชื่อ ที่ออกชื่อมาแล้วนั้นก็เหนือด้วย; เหนือโลก เหนือภพ นี้เรียกว่าโลกุตตระ. สิ่งใดที่มีอยู่ในโลก มีอยู่ในภพ ไม่สามารถจะย้ายี ครอบงำจิตใจบุคคลนี้ได้อีกต่อไป. สิ่งใดที่มันมีอยู่ในโลก เป็นคุณค่าของโลก เป็นอิทธิพลในโลก ไม่ครอบงำจิตใจนี้ได้อีกต่อไป จิตใจนี้เรียกว่าเหนือโลก มีสภาพเป็นโลกุตตระ. ภาวะเหนือโลกนี้ ก็เป็นไฉพจน์แห่งนิพพาน : โลกุตตระก็เป็นไฉพจน์แห่งนิพพาน.

ที่นี้มาถึงคำประหลาดๆ คำหนึ่ง คือคำว่า "ปริญา"; ได้รับความปริญาทันที. ปริญาๆ คำนี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสเองว่ามันมีอยู่ ๓, ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ *นี่คือปริญา.* รู้จักใจเองว่า สิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ, ต้องรู้ถูกต้องครบถ้วนอยู่แก่จิตใจของตนเอง ว่าบัดนี้สิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ; *นี่คือปริญา. ปฏิเสธว่าทั้งหมดทั้งสิ้น, ญา แปลว่ารู้; ปริญา แปลว่ารู้ทั้งหมดทั้งสิ้น* คือรอบรู้. ถ้ารู้ทั้งหมดทั้งสิ้นจริง แท้จริง สมบูรณ์จริง ก็คือรู้ว่าเดี๋ยวนี้สิ้นราคะแล้ว เดี่ยวนี้สิ้นโทสะแล้ว เดี่ยวนี้สิ้นโมหะแล้ว; *นี่คือปริญา,* เป็นคำที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสเอง. คำว่าปริญาๆ ก็เป็นไฉพจน์ของนิพพาน; แต่ไม่ใช่ปริญากระดากที่เขาบังคับบอปป่อยๆนะ; หมายถึง *ปริญาของพระพุทธเจ้า,* เล็งถึงความสิ้นราคะ โทสะ โมหะ. ปริญยานี้คือไฉพจน์ของนิพพาน.

ที่นี้มาถึงคำว่า "สตีติภูตเวทนา." อย่าเอาเลยมันฟังยากนะ ภาษาบาลีฟังยาก : สตีติภูตเวทนา, ทำให้รำคาญ. ว่าเวทนาเย็นแล้ว เวทนาเป็นของเย็น ความมีเวทนาเป็นของเย็น. ก่อนหน้านั้นเวทณาร้อนทั้งนั้นแหละ : เวทนาให้รักก็รัก แล้วก็ร้อนเพราะรัก, เวทนาให้โกรธก็โกรธ ก็ร้อนเพราะโกรธ, เวทนาให้กลัวก็กลัว ร้อนเพราะกลัว, เวทนาให้หลงก็หลง ก็ร้อนเพราะหลง. *เดี๋ยวนี้เวทนาเย็นๆ ไม่มีความร้อนอีกต่อไป;* เพราะว่าเขาดับผัสสะเสียได้แล้ว ไม่มีตัณหาอุปาทานแล้ว, เวทนาทั้งปวงจะมีเท่าไรก็เป็นของเย็น.

เวทนาเป็นของเย็น มีได้แก่ผู้ที่หมดกิเลสหมดกรรมดับทุกขีได้ คือพระอรหันต์นะ เวทนาทั้งหลายเป็นของเย็น. ความมีเวทนาเป็นของเย็นนี้ก็เป็นไพบูลย์ของนิพพาน. ชาวบ้านทั้งหลายมีเวทนาเป็นของร้อน; ร้อนไปทุกความหมาย ไม่ว่าจะ เป็นเวทนาชนิดไหน, เวทนาสุขสำราญกามารมณ์อะไรก็เป็นเวทณาร้อน, เวทนาทั้งหลายทั้งหมดทั้งสิ้นเหล่านั้น เดี่ยวนี้เป็นของเย็น เพราะไม่มีตัณหาอุปาทาน เพราะดับผัสสะเสียได้. ความมีเวทนาเป็นของเย็น เพราะว่าไม่เพติดเพลิน ไม่หลงไหลในเวทนานั้น, ไม่หลงรัก ไม่หลงโกรธ ไม่หลงเกลียด ไม่หลงกลัว ไม่หลงวิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ในเวทนาใดๆ; เวทนาเป็นของเย็นอย่างนี้ เป็นไพบูลย์ของนิพพาน.

ที่นี้ก็มาถึงคำว่า "ตัดวัฏฏะเสียได้" ตัดวัฏฏะสงสารเสียได้. *วัฏฏะ* แปลว่า *ของกลม*. ตัดของกลมเสียได้, มันไม่กลมมันก็ไม่หมุน, บาลีเรียกว่า "วัฏฏะปัจเจตะ" วัฏฏะปัจเจตะ-ตัดวัฏฏะเสียได้. ไม่มีกิเลสให้ทำกรรม มันก็ไม่มีการกรรม ก็ไม่หมุน. ถ้ามีกิเลสก็ทำกรรม ถ้าทำกรรมก็มีผลกรรม, ผลกรรมก็หล่อเลี้ยงกิเลส กิเลสก็ให้ทำกรรม ทำกรรมก็ให้มีวิบากกรรม, วิบากกรรมก็หล่อเลี้ยงกิเลส มีกิเลสก็ทำกรรม ทำกรรมก็รับผลกรรม; นี่เป็นวงกลม. ทำให้ขาดลงเสียที่ตรงจุดไหนก็ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่จุดกิเลสนั้นแหละ.

เมื่อผัสสะดับกิเลสมันก็ดับ, เมื่อกิเลสดับก็ไม่มีกรรม ไม่มีผลกรรม; วัฏฏะก็ไม่หมุน คือวงกลมของวัฏฏะสงสารก็ไม่หมุน ไม่ส่งต่อๆกันไปได้จนเป็นวงกลม. นี้ก็เรียกว่าเป็นไวยากรณ์ของนิพพาน. ตัดวัฏฏะเสียได้ ตัดวงกลมเสียได้ นี้ก็เป็นไวยากรณ์แห่งนิพพาน; มีผลมาแต่ดับผัสสะเสียได้.

ที่นี้มีคำสุดท้ายคือคำว่า "นิพพาน" นั่นเอง. นิพพานนั่นเอง คำเดียวมีความหมายครอบคลุมทุกความหมายที่กล่าวมาแล้ว : นิพพาน คำเดียวนี้มันหมายถึงสิ้นกิเลส สิ้นทุกข์ สิ้นกรรม สิ้นตัณหา สิ้นสังโยชน์ สิ้นอนุสัย ไม่เวียนว่าย หลุดพ้น ดับภพ สงบสังขาร สลัดอุปธิ อยู่เหนือโลก เป็นปรีญญาแล้ว เวทนาเป็นของเย็นสนิทแล้ว ไม่มีวัฏฏะอีกแล้ว. คำว่านิพพานคำเดียว มีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งที่เราออกชื่อมานี้. ทุกสิ่งที่เราออกชื่อมานี้ มันก็มีความหมายเป็นอันเดียวกันกับว่าความสิ้นกรรม เพราะไม่มีกิเลสและสิ้นกรรม. ดับกรรมสิ้นกรรม เพราะดับผัสสะ.

เรื่องเหลือชนิดเดียว นิดเดียวเท่านั้นเอง จุดเดียวชนิดเดียวว่า *ดับผัสสะเสียได้แล้วเป็นดับหมดเลย* ดับผัสสะเสียได้แล้วจะเป็นดับทั้งโลก : ดับทุกข์ ดับกรรม ดับสงสาร ดับอะไรหมด. คำว่าดับผัสสะเข้าใจยากใช่ไหม? เพราะเรามีผัสสะอยู่ทุกวัน แล้วก็ไปไปตามผัสสะทุกวัน. ถ้าดับผัสสะเสียได้ ผัสสะนั้นไม่ปรุงแต่งอย่างที่ว่านี้, ไม่ปรุงแต่งอย่างในปฏิจจสมุปปาต. ดับผัสสะ หยุดเสียแค่ผัสสะ ไม่ปรุงแต่งตามแนวแห่งปฏิจจสมุปปาตทุกอย่างมันก็หยุด. นี่ดับผัสสะเสียได้ ก็สิ้นกรรม สิ้นทุกข์ สิ้นทุกอย่าง และเรียกสั้นๆว่า "นิพพาน". คำนี้ตัวหนังสือ ตัวหนังสือแท้ๆแปลว่า "เย็น" คือไม่มีความร้อน. ดับของร้อนเสียได้ เรียกว่า "นิพพาน"; แต่นั่นเป็นภาษาวัตถุ, นิพพานภาษาวัตถุ. ความร้อนนี้ เป็นภาษาวัตถุ; ถ้าดับความร้อนเสียได้ก็เป็นนิพพาน.

ที่นี้ความร้อนในภาษาจิตก็คือ "กิเลส"; เมื่อดับกิเลสเสียได้ ก็ไม่ร้อน ก็เป็นนิพพาน. ว่างจากการปรุงแต่งทั้งปวงเสียได้ ว่างจากสังขารการปรุงแต่งทั้งปวงเสียได้ ก็

ไม่ร้อน ก็เป็นนิพพาน. วิเวกๆ-สงบสงัดเสียจากการรบกวนของสิ่งทั้งปวง ก็เป็นนิพพาน. ไม่ผูกมัดตรึงโดยกิเลสใด ก็เป็นนิพพาน. ไม่เผาผลาญเสียแหว่งโดยกิเลสใดๆ ก็เป็นนิพพาน. ทุกอย่างเป็นเสรี ไม่มีผูกมัดยึดมั่นด้วยอุปาทาน ก็เป็นนิพพาน. นิพพานนั้นแหละคือผู้ปลดปล่อยที่แท้จริง; ภาษาคอมมิวนิสต์หน่อยว่า *ผู้ปลดปล่อย*. ผู้ปลดปล่อยสัตว์โลกที่แท้จริงคือนิพพาน คือการทำให้หลุดพ้นจากความรังรัดโดยประการทั้งปวง แล้วก็มีได้เพราะสิ้นกรรม กรรมดับ. กรรมดับเพราะผัสสะดับ, เรื่องมาจากที่คำๆ เดียวว่า *ผัสสะดับ*; *ผัสสะดับ* *ผัสสะดับ* *กรรมก็ดับ* หรือ *กิเลสก็ดับ* *กรรมก็ดับ* *ความทุกข์ก็ดับ* *อะไรก็ดับ* ที่มันเป็นเครื่องผูกมัดตรึงเผาผลาญให้ร้อนทุกสิ่งทุกอย่างมันดับ นี่คือนิพพาน.

ดังนั้น นิพพานนั้น คือความดับเย็นแห่งของร้อน แล้วไม่ต้องตาย. ถ้าพูดว่านิพพานหมายถึงความตาย ก็เป็นว่า *เขาเองอย่างโง่เขลา*. นิพพานของพระพุทธเจ้าไม่ต้องตาย : ผู้บรรลุนิพพานไม่ต้องตาย; เรื่องตายนี้เป็นเรื่องของร่างกาย เป็นเรื่องของร่างกาย ไม่ใช่เรื่องของนิพพาน.

[สรุป.]

ฉะนั้นเป็นอันว่า เราได้พิจารณากันถึง เรื่องความสิ้นกรรมที่มีรายละเอียดที่ละเอียดและลึกซึ้งพอสมควรอย่างที่กล่าวมาแล้ว ว่าสิ้นกรรม นี่ก็คือสิ้นทุกข์, มีความหมายอย่างเดียวกับนิพพาน; และมีคำอื่นๆที่มีความหมายอย่างเดียวกัน ระดับเดียวกันกับคำว่าสิ้นกรรมนะ คือคำที่ออกชื่อมาแล้วหลายชื่อ ทั้งหมดนี้จะมีที่ชื่อก็เรียกว่า *ไพบูลย์ของนิพพาน*. ยังมีอีกมาก ยังมีตั้งร้อยคำไพบูลย์ของนิพพานนี้; เาามาเพียงเกือบ ๒๐ คำ นี้ก็เพื่อจะศึกษาในโอกาสนี้เท่านั้นว่า *คำแทนชื่อของนิพพานมีอะไรบ้าง*, และที่สำคัญที่สุดก็คือ *"ความสิ้นกรรม"* นั้นแหละเป็น *ไพบูลย์ของนิพพาน*; แล้วมันมาจากดับผัสสะๆ, ดับผัสสะแล้วก็ดับกรรม ดับกิเลส ดับทุกข์ แล้วเป็นนิพพาน.

ขอให้จำไว้เป็นหลักอย่างหนึ่งว่าไม่ต้องตาย, ถ้าตายแล้วจะมีประโยชน์อะไร, ถ้านิพพานแล้วตายจะมีประโยชน์อะไร, สิ้นกรรมแล้วตายจะมีประโยชน์อะไร. มันต้องมีประโยชน์คือไม่ตาย แล้วก็ไม่มีความทุกข์ ดำรงอยู่โดยที่ไม่มีมีความทุกข์; นี้เรียกว่าอยู่อย่างเหนือโลก เหนือกรรม เหนือกิเลส เหนือทุก ๆ สิ่ง; จะเรียกให้สูงสุดก็เรียกว่า บรรลุนิพพาน. บรรลุนิพพานแล้วก็ไม่ต้องตาย, สิ้นกรรมแล้วก็ไม่ต้องตาย, สิ้นกิเลสแล้วก็ไม่ต้องตาย, สิ้นทุกข์แล้วก็ไม่ต้องตาย, ดับสังขารแล้วก็ไม่ต้องตาย. ฟังไม่ถูกใช่ไหม? เพราะในภาษาไทย ดับสังขารแล้วหมายถึงตายทั้งนั้น. ในภาษาธรรมะ ดับสังขารแล้วไม่ต้องตายหรอก คือหยุดการปรุงแต่งที่เป็นทุกข์เสีย อย่างนี้เรียกว่า ดับสังขาร; ดับสังขารไม่ต้องตาย. ภาษามันจะต้องค้ำกันอยู่อย่างนี้เสมอไป : คนหนึ่งพูดเอาวัตถุร่างกายเป็นหลัก, คนหนึ่งพูดเอาจิตใจเป็นหลัก; มันก็เลยค้ำกันอย่างนี้. คนที่เอาวัตถุเป็นหลักก็พูดว่าดับสังขารแล้วก็ต้องตาย; คนที่เอาจิตใจเป็นหลัก ดับสังขารแล้วไม่ต้องตาย, คือหยุดปรุงแต่งความทุกข์เสีย จิตนี้หลุดพ้นอยู่เหนือความทุกข์ทั้งปวง.

นี่การบรรยายนี้เรื่องความสิ้นกรรมนะ, สิ้นกรรมแล้วไม่ต้องตายนะ; ไปค้นหาความหมายเอาใหม่ เข้าใจกันเสียใหม่ว่า สิ้นกรรมแล้วไม่ต้องตาย. ความสิ้นกรรมนี้เป็นไฉนคำแทนชื่อของพระนิพพาน.

ฉะนั้น เรานิพพานได้โดยไม่ต้องตาย; ดับกิเลส ดับกรรม ดับทุกข์ได้ ก็เป็นนิพพาน แล้วคนก็ไม่ต้องตาย; ก็มีประโยชน์สูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้. เกิดมาทั้งทีก็เพื่อได้สิ่งเหล่านี้, ถ้าไม่ได้สิ่งเหล่านี้ก็ไม่มีประโยชน์อะไร หรือจะพูดว่าเสียชาติเกิดก็ยิ่งได้.

เอาละ, การบรรยายก็สมควรแก่เวลา เรียกว่าบรรยายเรื่องความสิ้นกรรม ในฐานะเป็นไฉนของพระนิพพานอย่างหนึ่ง. ขอให้เขาไปคตินึกศึกษาใคร่ครวญดู

จนเข้าใจ. อย่าให้เกิดภาวะที่นำสงสารทั้งผู้พูดและทั้งผู้ฟัง, ไม่ได้ประโยชน์อะไร นำสงสารทั้งผู้พูดและผู้ฟัง; เสียเวลาเปล่าๆอย่างนี้แล้ว ยมบาลเล่นงานตายเลย.

เอาละ, ท่านทั้งหลายช่วยกันทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ตามสมควร; ไม่ต้องนำสงสารทั้งผู้พูดและทั้งผู้ฟัง.

การบรรยายสมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติการบรรยาย เปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายได้สวดบทพระธรรมคณสาธยายส่งเสริมกำลังใจ ในการปฏิบัติธรรมะ เพื่อถึงซึ่งความสิ้นกรรมเป็นต้น ในลำดับสืบต่อไปในบัดนี้.

พุทธธรรมประยุกต์

— ๗ —

ลานหินโค้ง ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๒๗

นิพพาน จุดหมายปลายทาง ของพุทธธรรมประยุกต์.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิชาขุขุชา เป็นครั้งที่ ๗ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง พุทธธรรมประยุกต์ ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อย่อยเฉพาะในวันนี้ว่า นิพพาน จุดหมายปลายทางของพุทธธรรมประยุกต์; คืออาตมาจะกล่าวเรื่องนิพพาน แล้วกล่าวในฐานะเป็นจุดหมายปลายทางของการปฏิบัติธรรม หรือที่เรียกว่าพุทธธรรมประยุกต์.

[ปรารภคำว่าประยุกต์, ขอให้สนใจเข้าใจถูกต้องนิพพาน.]

บางคนเพิ่งมา ไม่เคยทราบมา ให้ความหมายแก่คำว่าประยุกต์นี้อย่างไรกัน, เขาจะให้ความหมายแก่คำว่า "ประยุกต์" อย่างไรก็ตามใจ; แต่ในที่นี้เราให้ความหมายแก่คำๆนี้ว่า "เป็นการทำให้สำเร็จประโยชน์." เรามีแต่ความรู้ ไม่ได้ทำให้สำเร็จประโยชน์

เป็นความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด, นั่นนะคือการที่มันไม่ประยุกต์; ถ้าเป็นการประยุกต์ แม้มีเล็กน้อยก็ทำให้สำเร็จประโยชน์อันใหญ่หลวงได้. แม้ที่สุดอย่างง่าย ๆ ก็เช่นว่า เรามีข้าวเปลือก มันกินไม่ได้ ก็ต้องประยุกต์ให้เป็นข้าวสาร ต้องประยุกต์ให้เป็นข้าวสุก แล้วมันก็กินได้. เดียวนี้ดูจะมีพุทธธรรมในฐานะเป็นความรู้ท่องจำ เป็นเหมือนข้าวเปลือกเสียมากกว่า; จึงเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยกันทำให้สำเร็จประโยชน์ ที่เรียกว่า "ประยุกต์" กันให้ได้.

ในครั้งที่แล้วมา พูดถึงนิพพาน ๑ ในฐานะเป็นไวพจน์ของธรรมที่สูงที่สุด ทั้งหลายทั้งปวง มีความสิ้นกิเลส ความสิ้นกรรมเป็นต้น; แต่วันนี้จะพูดถึงเรื่องนิพพาน โดยเฉพาะ โดยรายละเอียด ชนิดที่จะเข้าใจเรื่องนิพพานได้ถึงที่สุด, หรืออย่างน้อยก็สมควรแก่ความเป็นพุทธบริษัทของตน ๆ.

เป็นที่น่าสังเวช ในการที่ยังมีการกล่าวในที่บางแห่ง โดยบุคคลบางคน ในประเทศไทยนี้ว่า ไม่ต้อง ไม่ต้อง เรื่องนิพพานยังไม่เอา เรื่องนิพพานยังไม่เอา ขอพูดเรื่องอื่นก่อน; รังเกียจนิพพานว่าเป็นเรื่องทำให้เสียเวลา เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนาเป็นต้น. นั่นเป็นการเข้าใจผิด; แล้วก็ใส่ร้ายให้แก่พระนิพพานเป็นอย่างยิ่ง; กลายเป็นของน่ารังเกียจไปเสียอย่างนี้.

เราจะต้องเข้าใจ สิ่งที่เรียกว่านิพพาน ๑ นี้แหละให้ถูกต้อง และก็ให้เพียงพอด้วย จึงจะมีความเป็นพุทธบริษัท. ถ้าเอาเรื่องนิพพานออกไปเสียอย่างเดียวก่อนนั้นแหละ พุทธศาสนาก็ไม่มี หรือไม่มีอะไรเหลือ. นี่ช่วยเข้าใจกันไว้ให้ดี ๆ ว่าถ้าเอาเรื่องนิพพานออกไปเสียจากพุทธศาสนาก็ไม่มีอะไรเหลือ หรือไม่มีความหมายอะไร; เราต้องรู้เรื่องนิพพานให้เพียงพอแก่ความเป็นพุทธบริษัท คือเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น หรือผู้เบิกบานนั่นเอง. ถ้าเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน มันก็เป็นเรื่องของนิพพานที่ทำให้เป็นผู้รู้ เป็นผู้ตื่น และเป็นผู้เบิกบาน เพราะอำนาจของนิพพานนั้น.

เรื่องนิพพานๆนี้ ยังตั้งอยู่ในฐานะที่น่าสลดใจ คือไม่มีใครรู้ว่าจำเป็นอย่างไร และแถมเอาไปเป็นเรื่องที่ไม่ต้องรู้เสียก็มี. แม้พวกที่เห็นว่าเป็นเรื่องต้องรู้ มีค่า ก็เก็บไว้ อีกหลายกัปป์หลายกัลป์ ต่อดตายแล้วโน้น, แล้วตายแล้วอีกหลายกัปป์หลายกัลป์ หลายหมื่น หลายแสนครั้ง อะไรก็ยากที่จะกล่าว แล้วจึงจะนิพพาน; มันก็กลายเป็นเรื่องที่ไม่น่าสนใจ คือเป็นเรื่องต่อดตายแล้ว และนานเกินไปกว่าที่ใครจะรอคอยได้.

เมื่ออาดมาเป็นเด็ก ๆ ก็ได้ยินคำว่า "นิพพานๆ", เขาพูดกันอยู่เหมือนกัน; สรุปลความแล้วก็มีควมหมายอย่างเดียวกัน ว่าต้องรอกันหลายกัปป์หลายกัลป์จึงจะบรรลุถึงได้, แล้วก็ไม่เห็นว่าจะมีประโยชน์อะไร ก็เลยเก็บไว้อย่างนั้น. ต่อมาเมื่ออาดมาได้บวชแล้ว ได้เรียนแล้ว ได้ชวนชวายมาตลอดเวลาอย่างน้อย ๕๐ ปี คือครึ่งศตวรรษ รวบรวมเรื่องพระนิพพานทั้งหมดในพระบาลี ในพระคัมภีร์ทั้งหลายมาศึกษาดู; กลับรู้เรื่องปรากฏว่า มันตรงกันข้ามกับที่เคยได้ยิน ได้ฟัง หรือที่เขาเคยยึดถือกันอยู่ว่า ต้องรออีกหลายกัปป์หลายกัลป์จึงจะนิพพานได้. มาพบในลักษณะที่ตรงกันข้ามว่า นิพพานต้องที่นี่และเดี๋ยวนี้ และต้องมีอยู่ตลอดเวลา และต้องมีไปในทุกระดับ คือมีได้หลายระดับ และก็มิกันได้ทุกๆระดับ, แม้ที่เป็นชาวบ้านอยู่ตามบ้านตามเรือน ก็ต้องมีเรื่องของนิพพานเข้าไปกำกับอยู่ด้วย มันจึงจะเป็นชีวิตที่มีค่า มีราคา; เลยมันตรงกันข้าม ที่เขาเคยยึดถือถือกันมาอย่างไร เดียวนี้มันตรงกันข้าม เพราะแม้เดี๋ยวนี้ก็เถอะ เวลานี้ก็เถอะ หรืออาจจะพูดว่า แม้ที่นั่งกันอยู่ที่นี่หลายๆคนนี่ อาจจะมีบางคนที่ยังเข้าใจว่านิพพานนั้นต่ออีกหลายกัปป์หลายกัลป์จึงจะมีเรื่องนิพพาน. ขอให้เข้าใจเสียใหม่ว่า นิพพานต้องมีตลอดเวลา จนถึงกับพูดว่า ชาदनินพพานเมื่อไรนั้นแหละจะตายเมื่อนั้น; เดี่ยวจะพูดให้ฟัง.

[จบคำปรารภฯ]

[เริ่มบรรยายด้วยหัวข้อบรรยายครั้งนี้]

เรื่องที่เราควรรู้เกี่ยวกับนิพพาน และวิธีปฏิบัตินิพพาน.

ก. นิพพานคืออะไร.

เราจะตั้งหัวข้อสำหรับบรรยายนี้ว่า นิพพานคืออะไร? นี่ก่อน. นิพพานคืออะไร? ไปตามลำดับ; แม้ว่าจะต้องพูดกันไปตั้งแต่เรื่องตัวหนังสือ ก็ขอให้ทนฟังหน่อย เพราะมันเป็นสิ่งที่ช่วยให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น, คือเมื่อกล่าวกันโดยตัวหนังสือ หรือที่มักจะเรียกกันว่าโดยศัพทศาสตร์. นิพพานโดยศัพทศาสตร์ ก็คือนิพพานโดยตัวหนังสือ หรือโดยคำพูด.

นิพพาน โดยศัพทศาสตร์.

ถ้านิพพานโดยทางศัพทศาสตร์ ก็ให้รู้ว่า คำๆนี้มันแปลว่า *เย็น*. บางคนหรือหลายคนอาจจะเข้าใจไปในทางอื่นว่า นิพพานมีความหมายเป็นอย่างอื่น; แต่ถ้าว่าตามตัวหนังสือ ใจความของคำพูดนี้ รากศัพท์ๆนี้ มันแปลว่า *เย็น* ๗ ก็แล้วกัน เย็นก็แล้วกัน : เย็น *ของวัตถุ* ก็ได้ เย็น *ของจิต* ก็ได้. เย็นของวัตถุ, เช่นว่าของมันร้อน ถ่านไฟแดงๆ เย็นลงดับดำ เย็นไป ก็เรียกว่าถ่านไฟนั้นมันนิพพาน; ภาษาบาลีเป็นอย่างนั้น.

ถ้าสัตว์เดรัจฉานมันเป็นสัตว์ดุร้าย อันตรายอย่างยิ่ง จับมาจากป่า มาฝึกมาทรมานจนสัตว์ตัวนั้นเย็น คือเป็นสัตว์เชื่องอย่างกับแมว ไม่มีอันตรายอะไร อยู่กับคนได้ เรียกว่ามันเป็นสัตว์ที่เย็น; อย่างนี้ก็เรียกว่าสัตว์นั้นมันนิพพาน. นิพพานใช้แก่สัตว์เดรัจฉานก็ยิ่งได้แบบนี้; อาตมาเคยพูดไปอย่างนี้ครั้งแรกๆ มีนักค่านบางคนเขาว่า พูดผิดว่าสัตว์เดรัจฉานก็นิพพานได้. อาตมาก็ยืนยันอยู่เดี๋ยวนี้ว่า สัตว์เดรัจฉานก็นิพพานได้,

แต่นิพพานตามแบบของสัตว์เดรัจฉาน; คือมันเย็น มันปราศจากอันตรายเลวร้ายโดยประการทั้งปวง.

ที่นี้มาถึงคน. คนก็นิพพานได้, เมื่อเย็น เมื่อมีอะไรเย็น.

ขอให้ทราบว่ นิพพาน แปลว่าเย็น เท่านั้นแหละ, ไม่มีอะไรร้อน ร้อนออกร้อนใจ ร้อนเนื้อ ร้อนตัวอะไรก็ตาม. ถ้าไม่มีร้อน มันก็เย็น, เมื่อเย็นก็เรียกว่านิพพาน. แต่ความหมายสูงสุดนั้น มันเย็นเพราะหมดกิเลส ซึ่งเป็นของร้อนอันละเอียดประณีต; หมดกิเลสแล้วก็เย็นจริง นั้นเรียกว่านิพพานจริง.

นิพพานในความหมายของถ้อยคำใช้มาได้ถึงกับวัตถุสิ่งของและสัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น. นี้เรียกว่า โดยตัวหนังสือ นิพพานแปลว่าเย็น. ขอให้จำไว้ก่อนว่า ถ้าเย็นแล้วก็จะหาพบความหมายของคำว่านิพพาน.

นิพพาน โดยวัฒนธรรมกลางบ้าน.

ที่นี้ถ้ากล่าวทางวัฒนธรรมของชาวบ้าน วัฒนธรรมของประชาชนชาวบ้าน, คำว่านิพพาน ก็แปลว่า "เย็นออกเย็นใจ". เมื่อชาวบ้านรู้จักความเย็นออกเย็นใจ ทำจิตใจให้เย็นได้ นั่นแหละคือความหมายของคำว่านิพพาน ในระดับชาวบ้าน ที่ชาวบ้านผู้เจริญด้วยวัฒนธรรม จนรู้จักทำจิตใจให้เย็นออกเย็นใจ.

เมื่อวันที่มีการประกวดสาวงามให้พระสิทธัตถะเลือก. เมื่อพระสิทธัตถะเดินผ่านมา มีหญิงสาวในศากยสกุลคนหนึ่งกล่าวขึ้นว่า *บุรุษนี้ถ้าเป็นลูกของใคร บิดาของเขาก็นิพพาน, คือนิพพุโต คือเย็น คือนิพพาน, บุรุษนี้เป็นลูกของใคร มารดาของเขาก็นิพพาน, บุรุษนี้เป็นภัสตาของใคร ภรรยาของเขาก็นิพพาน, อย่างนี้เป็นต้น. นี้เป็นคำพูดกลางบ้านทั่วไปที่เขาใช้กันเป็นภาษาชาวบ้าน ว่านิพพาน ๆ มันหมายถึงเย็นออก*

เย็นใจ อย่างถึงที่สุด ไม่มีความทุกข์ ไม่มีอะไรจะเปรียบ. ความเย็นนอกเย็นใจอย่างนี้ เรียกว่านิพพาน; ผู้ใดมีความเย็นนอกเย็นใจอย่างนี้ เรียกว่าผู้นั้นนิพพาน.

นิพพาน โดยวัฒนธรรมทางศาสนา.

ที่นี้โดยวัฒนธรรมทางศาสนา. อาตมาถือว่า แม้ศาสนาก็เป็นวัฒนธรรม คือสิ่งที่เป็นความก้าวหน้า ความเจริญของมนุษย์ทุกอย่าง ทุกสิ่ง ทุกประการ มาจนกระทั่งถึงมีศาสนา. ศาสนานี้ก็เป็นวัฒนธรรมอันหนึ่งหรือระดับหนึ่ง. ถ้ากล่าวโดยวัฒนธรรมทางศาสนา เราก็คงหาพบในพระบาลีนั่นเองว่า ผู้รู้ ฤาษี มุนี รวมทั้งประชาชน คนธรรมดา ผู้รู้ทั่วไป เขาเคยเข้าใจนิพพานนี้ในระดับที่ต่าง ๆ กัน :-

[เอากามารมณสูงสุด เป็นนิพพาน.]

มีคนพวกหนึ่ง *บัญญัติความสมบูรณ์ของกามารมณว่า นิพพาน* เพราะเขารู้สึกว่าเมื่อมีความสมบูรณ์ทางกามารมณแล้ว ความเร่าร้อนทางกิเลสของกามารมณนั้น มันก็หายไป, ไม่รู้ว่ามันเพียงชั่วขณะ.

[เอารูปฌานแต่ละระดับ เป็นนิพพาน.]

ต่อมาเมื่อผู้รู้รู้นั้นบอกว่า ไม่ได้ ไม่ได้, อย่างนั้นไม่ได้; *ความที่จิตสงบด้วยฌานประเภทต้น คือรูปฌานทั้งหลาย นี้เป็นนิพพาน.* ทำสมาธิอย่างรูปฌาน จิตสงบ เยือกเย็น แล้วก็*เป็นนิพพาน*; เรื่องกามารมณนั้นเย็นไม่ได้หรอก เพราะมันเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยกิเลส เอาเก็บไปไว้เป็นสวรรค์เออะ, เอาไปเป็นสวรรค์เออะ กามารมณทั้งหลายที่สมบูรณ์เอาไปเป็นสวรรค์; เอาความหยุดระงับแห่งจิตในประเภทรูปฌานนี้มาเป็นนิพพาน. เอ้า, เป็นกันอยู่อย่างนี้พักหนึ่ง; เป็นที่ยอมรับของสังคมนักศึกษา นักปราชญ์สมัยนั้น.

[เอารูปฌานแต่ละระดับ เป็นนิพพาน.]

ต่อมามีพวกอื่นคิดค้นพบ : โอ, ยังใช้ไม่ได้; *เอาความเย็นที่เกิดมาจาก ฌาน* คือฌานที่สูงไปกว่ารูปฌาน เย็นกว่า, *เอามาเป็นนิพพาน*. สอนกันอยู่อย่างนี้จนกระทั่งถึงยุคพระพุทธเจ้า. พระพุทธเจ้าก็ได้ไปศึกษาเรื่องนิพพานอันสุดท้ายกับพวกนี้ คือที่ระบุชื่อไว้ว่า *อุทกดาบส รามบุตร* สอนได้สูงสุดถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ.

[เอาความสิ้นกิเลสเป็นนิพพาน : นิพพานระดับสูงสุด.]

พระพุทธเจ้าเรียนจบแล้วท่านก็เห็นว่า *ยังไม่ใช่นิพพาน*; จะขอลาจากอาจารย์ไปศึกษาต่อไป. อาจารย์ขอร้องว่าอยู่สอนกันต่อไปเถอะ มันมีเท่านี้ ที่สุดมันมีเท่านี้. พระพุทธเจ้าท่านว่าไม่สุด ท่านก็ขอลาไปศึกษาค้นคว้าต่อไปตามแบบของท่าน จนท่านตรัสรู้; แล้วก็พบนิพพานจริง นิพพานอย่างพุทธบริษัท ก็คือความสิ้นไปแห่งกิเลสทั้งปวง, สิ้นราคะ โทสะ โมหะ. นี่เป็นนิพพานแท้จริง สมบูรณ์ และยุติ ไม่ปรากฏว่าใครจะค้นหาพระนิพพานให้ดีไปได้กว่านี้.

นี่เรารู้ว่า นิพพาน นิพพาน นั้นนะ เป็นที่ต้องการของคนมาตามลำดับๆ นับตั้งแต่มนุษย์คนแรก มารูจักเรื่องความเย็น ความเย็นกาย เย็นใจ เย็นอกเย็นใจ ตั้งแต่คนๆแรกมาทีเดียว. แล้วมนุษย์นี้ก็ค้นคว้าเรื่องนิพพานมาตามลำดับๆ : มองดูในฐานะเป็น *วัฒนธรรม* มันก็ได้, มองดูในฐานะเป็น *ศาสนา* มันก็ได้; เดี่ยวนี้เราจะมองดูกันในฐานะที่ว่าเป็นศาสนา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนา. ใครมีวิธีทำให้เย็นได้อย่างไร? ความเย็นแต่ละอย่างนั้นจัดเป็นนิพพานได้ทั้งนั้น, แต่มันในระดับน้อยๆ ระดับต่ำๆ ระดับต้นๆ, และมันก็ค่อยๆสูงขึ้นมาจนถึงระดับสูงสุด.

นิพพาน โดยประวัติศาสตร์.

เป็นอันว่า จะเหลือบดกันในทางประวัติศาสตร์, ตรวจสอบโดยทางประวัติศาสตร์ ก็รวบรวมเอาเรื่องทั้งหมดนี้ขึ้นมาดู. นับตั้งแต่ว่า มันเป็นเรื่องที่คู่กันมากับวิวัฒนาการของมนุษย์ วิวัฒนาการของมนุษย์ในด้านจิตใจสูงขึ้นมาอย่างไร? สูงขึ้นมาอย่างไร? สูงขึ้นมาอย่างไร? มีประวัติศาสตร์อย่างไร? เราก็จะพบว่า เรื่องของพระนิพพาน ก็มีอยู่ในประวัติศาสตร์แห่งวิวัฒนาการทางจิต ทางวิญญาณของมนุษย์ ตั้งแต่รู้จักเย็น : คนแรกรู้จักคำว่าเย็น คนๆแรกก็พูดขึ้นว่า *นิพพาน* ในความหมายที่ว่า *เย็น*. เมื่อมนุษย์ไม่มีภาษาพูด, มันก็ไม่มีภาษาพูด; พอมนุษย์รู้จักสิ่งที่เรียกว่าเย็น หรือเป็นความเย็น แล้วก็ใช้ภาษาพูดขึ้นเป็นคำแรกว่า *นิพพาน นิพพาน* แปลว่า *เย็นๆ*.

ถ้าจะดูประวัติศาสตร์ของภาษาทางภาษา หรือทางจิตใจก็ได้ ของคำๆนี้ ก็แปลว่ามันมีประวัติมาตั้งแต่ว่า *เริ่มรู้จักความเย็นของวัตถุ* เช่นถ่านไฟแดงๆ เย็น ก็ว่า *ถ่านไฟนิพพาน*; ข้าวต้มร้อนยังกินไม่ได้ ก็ต้องรอจนข้าวต้มนั้นเย็นกินได้ คือนิพพาน, ข้าวต้มมันนิพพาน จึงกินได้. *การทำอะไรให้เย็นลง* นี้เขาเรียกว่า *ทำให้มันนิพพาน*; เช่นช่างทองเอาน้ำรดลงไปบนแท่งทองที่กำลังหลอมเสร็จใหม่ๆให้มันเย็นลง ก็เรียกว่าทำแท่งทองนั้นให้นิพพาน, นั่นนะคำว่านิพพานมันหมายความว่าอย่างนี้. นี่เป็นเรื่องทางวัตถุทั้งนั้น. กระทั่งว่าใช้กับ *สัตว์เดรัจฉาน ที่หมดฤทธิ์ หมดพิษร้าย หมดอันตราย* ก็เรียกว่ามันนิพพาน.

สูงขึ้นมาถึง *เรื่องทางจิต* : มนุษย์พวกแรกให้ความหมายแก่คำว่านิพพานนะ, มนุษย์พวกแรกก็ให้ความหมายแก่คำว่านิพพานนะ จิตเขายังต่ำอยู่ เขาเลยทีกักเอาว่า *ความสมบูรณ์ทางกามารมณ์ หยุดความกระหายนั้นเสียได้* แม้ชั่วคราว นั่นแหละก็เรียกว่านิพพาน เพราะมันเย็นเหมือนกัน. ที่จริงอย่างน้อยมันก็ถูกของเขาบ้างเหมือนกัน : เมื่อไปสำเร็จความใคร่อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วจิตมันก็เย็นลงพักหนึ่ง ขณะหนึ่ง ก็เรียกว่านิพพานในระดับนั้น ของคนพวกนั้น. ต่อมาพวกที่สูงขึ้นไป ก็พบเรื่องราว *เย็นด้วยอำนาจ*

ของสมาธิประเภทรูปฌาน เชื่อกันอย่างนี้พักหนึ่ง. ต่อมาพวกที่ค้นพบถึงอรูปฌาน ก็เสนอรูปฌานเป็นนิพพาน แล้วก็ เป็นนิพพานชนิดที่ยังไม่ถึงที่สุด; แต่ยอมรับว่าถึงที่สุดกันในสมัยพุทธกาล. จนพระพุทธเจ้าได้เกิดขึ้น จึงได้ทรงแสดงนิพพานที่สูงไปกว่านั้น คือสูงไปกว่าอรูปฌาน จะเรียกว่านิโรธสมาบัติที่สิ้นอาสวะก็ได้ หรือจะเรียกว่าความสิ้นอาสวะ สิ้นกิเลส สิ้นอาสวะทั้งปวงก็ได้; นี่คือนิพพานเย็นสนิท เย็นไม่มีอะไรเหลือเชื้อสำหรับจะร้อนอีกต่อไป.

นี่ประวัติศาสตร์ของคำว่านิพพาน มันมีอยู่อย่างนี้; ถ้าศึกษาให้เข้าใจก็จะรู้เรื่องนิพพานดีขึ้น เพียงพอที่จะเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้; ซึ่งเราจะได้อธิบายกันต่อไป.

นิพพานในระดับพุทธศาสนา.

ที่นี่ก็จะดูเรื่องของนิพพาน ในระดับพุทธศาสนา; คือที่สูงขึ้นมาถึงระดับพุทธศาสนา นี้ เราจะดูว่า มันมีเรื่องราวอย่างไร, เกี่ยวพันกันอย่างไร, กับอะไร.

(ก.) หลักธรรมพื้นฐานเบื้องต้นของนิพพาน (จิตประภัสสร).

เมื่อจะดูกันโดยพื้นฐาน หลักธรรมชั้นลึก ชั้นพื้นฐาน ในพระพุทธานุศาสนานี้ แล้ว ก็อาศัยหลักธรรมะที่กล่าวไว้ว่า ธรรมชาติของจิตนั้นประภัสสร แต่มันเศร้าหมอง เพราะกิเลสเป็นอาคันตุกะเข้ามา. นี่เป็นบาลีที่เคยพูดกันหลายครั้งหลายหนแล้วว่า ปกฺขุสฺสรมิทํ ภิกฺขเว จิตฺตํ อาคนฺตุเกหิ อุปฺภกฺกิลเสหิ อุปฺภกฺกิลฺลิจฺฐํ - ธรรมชาติจิตเดิมแก่นั้นประภัสสรคือเรื่องแสง แต่มันเศร้าหมองแล้ว เพราะอุปกิเลสจรมา. หมายความว่า จิตที่ไม่มีอุปกิเลส จิตเมื่อไม่มีอุปกิเลส เมื่อกำลังไม่มีอุปกิเลส ตามธรรมชาติเดิมของมัน นั่น มันประภัสสร.

[*ประกาศศคือเรื่องแสง, ไม่ใช่บริษัท*]

ประกาศศนี้ไม่ใช่บริษัท อย่าเข้าใจถึงว่า บริษัท มันหมายความว่า เรื่องแสง เรื่องแสงคือมีแสงรัศมีส่องไสออกมา เพราะไม่มีกิเลสครอบงำ. พอมีกิเลสเกิดขึ้นครอบงำ มันก็ไม่ประกาศศ มันก็เศร้าหมอง ไม่ประกาศศ. นี่แสดงอยู่แล้วว่า จิตประกาศศนั้นกลับไม่ประกาศศก็ได้. ตามธรรมชาติเดิมประกาศศ แต่แล้วก็ไม่ประกาศศก็ได้.

[*ลักษณะประกาศศทางวัตถุ.*]

เพื่อเข้าใจคำว่า "ประกาศศ-เรื่องแสง" นี้, ทางวัตถุนั้นมีคำกล่าวไว้ในบาลี พอให้สังเกตได้ว่า เช่นว่าเหล็กเอามาสูมไฟให้ร้อน ก็เป็น*เหล็กสีเหลือง* เพราะความร้อน เรียกว่า สีเหลืองนี้ประกาศศกว่าเหล็กที่ไม่ได้เผาไฟ. ที่นี้สูมไฟต่อไปอีกจน*เหล็กมีสีเหลืองอ่อนมาก* ก็ประกาศศกว่าสีเหลืองที่แรก. สูมไฟจน*เหล็กกลายเป็นสีขาว* ก็คือประกาศศถึงที่สุด. นั่นแหละคือความเป็นประกาศศ, ไม่ได้หมายความว่าบริษัท, แต่หมายความว่า*เรื่องแสง*.

สรุปความว่า *ประกาศศ* นั้นไม่ใช่บริษัท คือ*เรื่องแสง*; ลักษณะเรื่องแสงยังไม่บริษัท ก็เพราะว่ามันกลับไม่ประกาศศได้.

[*จิตตั้งอยู่ในสมาธิ ประกาศศกว่าจิตธรรมดา.*]

จิตนี้ก็เหมือนกัน, จิตธรรมดาเมื่อไม่มีกิเลสใด ๆ ครอบงำก็เป็นจิตประกาศศ; ครั้นจิตตั้งอยู่ในปฐมฌาน ก็เป็นจิตที่ประกาศศกว่า; ครั้นจิตตั้งอยู่ในทุติยฌานก็เป็นจิตที่ประกาศศกว่า; ครั้นตั้งอยู่ในตติยฌานจตุตถฌานขึ้นไป ก็เป็นจิตที่ประกาศศกว่า; กระทั่งว่าจิตที่ตั้งอยู่ในอรุณฌาน ก็ประกาศศถึงที่สุด. เหมือนกับว่า เหล็กที่เผาให้แดงแดงประกาศศกว่าเมื่อยังไม่ได้เผา; พอเหลืองก็ประกาศศกว่าเมื่อแดง; พอเหลืองอ่อนก็ประกาศศกว่าเมื่อเหลืองธรรมดา; เมื่อขาวโชนก็ประกาศศกว่า; อย่างนี้เป็นต้น. แต่ให้รู้

ไว้ว่า *ความเป็นประภัสสรนั้นไม่ใช่บริสุทธิ์ เพราะมันยังกลับไม่ประภัสสรได้*. จิตตามธรรมชาติเป็นประภัสสรอย่างนี้.

[จิตไม่มีกิเลสเรียกว่าประภัสสร, ไม่ใช่ภวังคจิต.]

บางคนพูดว่า จิตประภัสสร คือภวังคจิต นั้นไม่ถูก เพราะภวังคจิตนั้นไม่มีการกำหนดอารมณ์. จิตประภัสสรนี้แม้มีอารมณ์ก็ได้ มันก็ประภัสสรได้, ขอแต่อย่ามีกิเลสก็แล้วกัน. จิตประภัสสรจึงไม่ใช่ภวังคจิต. แต่ดูว่ามันจะเป็นเรื่องที่เกินขอบเขตที่คนธรรมดาจะรู้เรื่องศัพท์ เรื่องคำเหล่านี้เสียแล้ว ก็จะไม่กล่าวถึง ขอกล่าวแต่คำว่า "ประภัสสร" คือ *เรื่องแสง*.

[รู้เรื่องจิตประภัสสร สามารถทำให้ประภัสสรถาวรด้วยจิตตภาวนา.]

จิตนี้ประภัสสรหรือเรื่องแสงอยู่ตามธรรมชาติเป็นปกติ พอมีกิเลสหรืออุปกิเลสเกิดขึ้น ก็ไม่ประภัสสร คือเป็นจิตเศร้าหมอง. ถ้าไม่มีกิเลสสมาธิเป็นจิตประภัสสร. จิตนี้จะบริสุทธิ์เพราะไม่มีอุปกิเลสเข้ามา, ถ้าทำให้กิเลสครอบงำไม่ได้ มันก็เป็นประภัสสรถาวรนั่นเอง. เราจึงจับหลักได้ว่า จิตไม่ประภัสสรเพราะกิเลสเข้ามา, จิตจะผ่อนคลายเพราะกิเลสไม่เข้ามา; ผู้ใดมีความรู้อย่างนี้ ผู้นั้นก็มีความเข้าใจ มีความตั้งใจที่จะทำ *จิตตภาวนา* คือ *ทำจิตให้เจริญ* ให้จิตนั้นเจริญ ๆ ๆ ๆ จนกลับเศร้าหมองเพราะอุปกิเลสไม่ได้, การประภัสสรของจิตก็เลยเป็นการถาวร, ประภัสสรถาวร.

[ประภัสสรตายตัว คือนิพพานที่เป็นอกุปปธรรม.]

ตามธรรมชาติ ประภัสสรชั่วคราว; ครั้นได้อบรม ๆ ๆ ถึงที่สุดแล้ว การเป็นประภัสสรก็ตายตัว, นี่คือนิพพานที่สมบูรณ์. *ความที่จิตเป็นประภัสสรอย่างตายตัว* กลับมาสู่ความเศร้าหมองไม่ได้ ซึ่งเป็นเพราะการอบรมจิตนั้นดีแล้ว นี่เรียกว่า *มันนิพพาน*. หลักเรื่องจิตประภัสสรเป็นหลักเบื้องต้น หรือหลักพื้นฐานของคำว่า "นิพพาน". ถ้าจะเรียกจิตประภัสสรว่า นิพพาน ก็คือนิพพานชั่วคราว นิพพานน้อยๆ นิพพานไม่

แท้จริง นิพพานที่กลับเป็นไม้นิพพานได้, นั่นคือจิตประภัสสรตามธรรมชาติ. ครั้นมา
 อบรมให้ถึงที่สุดจนไม่เปลี่ยนแปลง เป็นประภัสสรถาวร อันนี้คือลักษณะของนิพพาน.
 ผู้ใดทราบว่ จิตมีลักษณะอย่างนี้; ผู้นั้นก็จะประกอบจิตตภาวนา คือการอบรมจิตสูง
 ขึ้นไปเรื่อยๆ จนจิตอยู่ในสภาพที่กิเลสเกิดไม่ได้อีกต่อไป, ก็เป็นประภัสสรถาวร. นี้เรียก
 ว่า *โดยหลักพื้นฐานเรื่องนิพพาน* : ดูที่เรื่องจิตตามธรรมชาติเป็นของประภัสสร แล้วกลับ
 เศร้าหมองได้; ที่นี้ก็อบรมจิตนั้นๆ จนให้มันกลับเศร้าหมองไม่ได้ ก็เป็นประภัสสร
 ถาวรตลอดกาล. นี้คือความหมายของนิพพาน โดยอาศัยหลักการที่เรียกว่าประภัสสร
 หรือไม่ประภัสสร.

(ข.) หลักธรรมทั่วไปของเรื่องนิพพาน.

(มีหลายระบบ เช่น สิ้นราคะฯ, สิ้นอหังการฯ ฯลฯ).

ที่นี้ก็ดูต่อไปๆ ซึ่งจะเป็นหลักได้; ก็มีอยู่หลายระบบที่จะอธิบาย หลาย
 รูปแบบที่จะอธิบาย :-

[*ความสิ้นราคะ โทสะ โมหะ เป็นนิพพาน.*]

โดยทั่วไป ท่านจะกล่าวว่า ความสิ้นราคะ โทสะ โมหะ นี้เป็นนิพพาน,
 ความไม่ปรากฏแห่งราคะ โทสะ โมหะ นี้เป็นนิพพาน. ถ้าว่ามันไม่ปรากฏชั่วคราว ก็เป็น
นิพพานชั่วคราว; ถ้ามันไม่ปรากฏตลอดไป มันก็เป็นนิพพานสมบูรณ์.

ความสิ้นราคะ โทสะ โมหะ; ถ้าสิ้นจริงๆนั้นมันสิ้นเด็ดขาด ก็เป็นสิ้นโดย
 สมบูรณ์ เป็นนิพพานโดยสมบูรณ์, แต่ถ้าราคะ โทสะ โมหะ ไม่ปรากฏเพียงครั้งคราว
 เพราะเหตุปัจจัยบางอย่าง แล้วกลับมาปรากฏอีก อย่างนี้ก็เรียกว่านิพพานชั่วคราว.
 บาลีใช้คำว่า *กุปปธรรม* แปลว่า *กลับ, ย้อนกลับได้*; *อกุปปธรรม* แปลว่า *ย้อนกลับ
 ไม่ได้*. ความสิ้นกิเลสชนิดย้อนกลับได้ก็เป็น กุปปธรรม เป็นนิพพานชั่วคราว; ถ้าความ
 สิ้นกิเลสเด็ดขาดสมบูรณ์ ไม่กลับมาได้ก็เป็น อกุปปธรรม ก็ไม่ชั่วคราว คือตลอดกาล
 เป็นนิพพานตลอดกาล. ความสิ้นกิเลสหรือความไม่มีกิเลส ปรากฏชั่วคราว นี้เป็น

นิพพานชั่วคราว; ความไม่ปรากฏแห่งกิเลสโดยเด็ดขาดเลย ก็เป็นนิพพานที่สมบูรณ์. หลักอย่างนี้ก็ยังมี; ก็พอจะเข้าใจได้ว่าเช่นเดียวกับประภัสสรชั่วคราว และประภัสสรสมบูรณ์ นั้นเหมือนกัน. ความไม่ปรากฏแห่งกิเลสในลักษณะใด ๆ ก็สงเคราะห์ลงในคำว่า นิพพานชั่วคราว.

[ความดับสิ้นอหังการมมังการมานานุสัยเด็ดขาด เป็นนิพพาน.]

ที่นี้ที่กล่าวไว้อย่างวิจิตรไพเราะลึกซึ้ง ท่านกล่าวว่า ความดับสิ้นไปแห่ง อหังการมมังการมานานุสัย โดยเด็ดขาด นี้ก็เป็นนิพพาน. นี่ท่านกล่าวมุ่งไปยังตัว ที่ทำให้เกิดทุกข์. แล้วท่านกล่าวให้หมดจดสิ้นเชิง ก็เรียกชื่อเสียยียดยาวว่า อหังการ-มมังการมานานุสัย; คำเดียวยาวเพื่อยาวว่า อหังการมมังการมานานุสัย แปลว่า *ความเคยชินแห่งการเกิดความสำคัญมั่นหมาย ว่าเรา ว่าของเรา. อหังการะ มมังการะ* แปลว่า *เรา ว่าของเรา, มานานุสัย* แปลว่า *ความเคยชินแห่งการเกิดความยึดถือหมายมั่น, อหังการมมังการมานานุสัย* แปลว่า *ความเคยชินแห่งการเกิดความยึดมั่นถือมั่นว่าเรา ว่าของเรา.*

ถ้าความเคยชินแห่งความสำคัญมั่นหมายว่าเราว่าของเราหมดไป ก็หมายความว่ากิเลสมันหมดไป; มันจะหมดความสำคัญมั่นหมายว่าเราว่าของเราได้ เพราะว่ กิเลสนั้นมันสิ้นไป.

ที่นี้ท่านพูดให้มันลึกไปกว่านั้น ก็พูดว่า *ความเคยชินแห่งการที่จะเกิดกิเลส* ชนิดนั้น *ความเคยชินที่จะเกิดกิเลสชนิดนั้นสิ้นไป*; ก็หมายความว่า *ความเคยชินที่จะเกิดกิเลส, ความเคยชินที่จะเกิดกิเลส* ไม่ใช่ตัวกิเลสโดยตรง; ตัวกิเลสโดยตรงสิ้นไป, แต่ถ้า *ความเคยชินที่จะเกิดกิเลสที่เรียกว่าอนุสัยมันเหลืออยู่, มันก็เกิดอีก*; ท่านจึงกล่าวลึกลงไปถึงข้างล่างสุดว่า *ความเคยชินที่สะสมไว้สำหรับจะเกิดกิเลสนะมันสิ้นไป. ในที่นี้ก็คือ ความเคยชินที่จะเกิดความสำคัญมั่นหมายว่าเรา ว่าของเรา นั้นแหละสิ้นไป.*

(ปัญหาหรือทุกข์ที่บัง มีเพราะอหังการมมังการ)

เราต้องรู้เรื่องนี้ ในชีวิตธรรมดาสามัญของคนเรานี่. คนเราถ้ามีความรู้เรื่องนี้แล้ว เราจะรู้ว่า*เรามี*จะเกิดความรู้สึกเป็นตัวเรา เป็นของเรา ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน. เกิดทุกที่เป็นทุกข์ทุกที. ท่านกล่าวโดยสรุปว่า เกิดในชั้นทั้ง ๕ นั้นแหละ : ในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ นั้นนะ; นี่ชั้น ๕. ชั้น ๕ ก็คือเรื่องในชีวิตประจำวันนั้นแหละ. ถ้าเกิด*ในรูปธรรม* ก็รูปธรรมนั้นนี่ ว่าร่างกายนี้เป็นเรา ร่างกายนี้เป็นของเรา, เงินทองข้าวของเป็นเรา เป็นของเรา. นี่เป็นเรื่องวัตถุเรื่องรูปไป ก็เกิดความเคยชินว่าเป็นเราเป็นของเราก็ได้. ทีนี้ความรู้สึกคิดนึกในใจ ที่มันเป็นเวทนา-รู้สึกสุขทุกข์ ที่เรารู้สึกอยู่เป็นประจำนี่, เอาตัวนั้นเป็นตัวเราเป็นของเราก็ได้; เพราะมันรู้สึกได้นี่ รู้สึกว่าเป็นสุขเป็นทุกข์ได้แล้วก็เอาให้มันเป็นตัวเสีย, หรือว่าสุขทุกข์นั้นมันเป็นของเรา ก็เอาเป็นของเราเสีย; เกิดความรู้สึกว่า*ตัวเรา* ก็ได้ เกิดความรู้สึกว่า*ของเรา* ก็ได้ ในเวทนานั้น. ในสัญญา-สำคัญมันหมายอย่างนั้นอย่างนี้ ก็เหมือนกัน. ในสังขาร-คิดนึกอย่างนั้นอย่างนี้ก็เหมือนกัน. ในวิญญาณ-รู้แจ้งสิ่งนั้นสิ่งนี้ว่า ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ *ว่าจะอะไร* นี้ก็เหมือนกันแหละ; ถูกยึดถือเอาว่าเป็นตัวเราก็ได้ หรือว่าเป็นของเราก็ได้, วิญญาณนี้เป็นตัวเราก็ได้ เป็นวิญญาณของเราก็ได้. ชั้นทั้งห้าคือทุกสิ่งเลย. ถ้าพูดว่าชั้นทั้งห้า ก็หมายถึงทุกสิ่งเลย, เราเคยยึดถือว่าตัวเรา ว่าของเรา. ถ้าไม่เรียนก็ไม่รู้เรื่องนี้, ถ้าเรียนก็จะรู้ว่า ที่เรารู้สึกคิดนึกอย่างนั้นอย่างนี้ มันเป็นไปในลักษณะที่ยึดถืออะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ว่าตัวเราว่าของเราเสมอไป. ดังนั้นในชีวิตประจำวันนี่ เราจึงรู้สึกเป็นทุกข์ยังงี้ละ เพราะว่าเราสะสมความเคยชินที่จะยึดถือว่าเราว่าของเรา ไว้ให้มันมากเหลือเกิน. เรายึดถือว่าเป็นเรา เป็นของเรา ครั้งหนึ่ง แล้วมันก็สะสมความเคยชินที่จะเป็นเช่นนั้น ไว้อีกหน่วยหนึ่งหรือครั้งหนึ่ง. ยึดถืออย่างนั้นวันหนึ่งไม่รู้กี่ครั้ง ก็สิบครั้ง มันก็เลย*มากเป็นนิสัย* เรียกว่าเป็น*ความเคยชินที่จะเกิดความยึดถือว่าเรา ว่าของเรา.*

ถ้าอันนี้, ถ้าความเคยชินนี้มันหมดสิ้นเกลี้ยงไปจริงๆ ไม่เหลือจริงๆ ก็พอจะเรียกว่า นิพพานจริง นิพพานสมบูรณ์ นิพพานถาวร ได้เหมือนกัน. ที่นี้มันยากที่จะเป็นอย่างนั้น แม้แต่จะระงับไปบางส่วนก็ยังทำยาก เราพร้อมที่จะเกิดความรู้สึกเป็น*ตัวเรา* เป็น*ของเรา* หรือเดือดขึ้นมาเป็น*ตัวกู* เป็น*ของกู* อยู่เสมอ. นั่นแหละคือปัญหาประจำวันในชีวิตของคนเรา แต่เราไม่ได้สังเกต เราไม่รู้จักเรียก เราไม่รู้จักใช้คำเหล่านี้ เพราะเราไม่ได้เรียน; เดียวนี้ก็มาบอกให้รู้เสียว่า มันเรียกกันว่าอย่างไรแหละ. เราเกิดความรู้สึกในสิ่งใดก็ได้ เป็นตัวเราก็ตี เป็นของเราก็ดี ครั้งหนึ่งๆนี้มันมีอยู่ตลอดเวลา หรือตลอดเวลาที่ยังตื่นอยู่ ยังไม่หลับ จนกระทั่งตาย. ถ้าอันนี้มันเกิดหมดไปจริงๆ ก็เรียกว่านิพพานได้, ถ้ามันหมดไปไม่จริง คือหมดไปเป็นครั้งเป็นคราว ก็คงเป็นนิพพานชั่วคราว นิพพานชั่วคราว ต่อไปตามเดิม.

สรุปให้สั้นที่สุดว่า ถ้าว่าหังการมมังการมานานุสสัยหมดเด็ดขาดไปจริง ก็เป็นนิพพานจริง; หมดไปเพียงชั่วคราว ไม่เด็ดขาด ก็เรียกว่านิพพานชั่วคราว. นี่ก็เป็นลักษณะบอกให้รู้ว่านิพพานเป็นอย่างไร เป็นอย่างไร? คืออะไร คืออะไร? นี้ได้อย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน.

[ความดับแห่งภพ คือนิพพาน : รู้เรื่องนิพพานโดยศึกษาเรื่องภพ.]

ทีนี้ข้อต่อไปที่จะตอบคำถามว่า นิพพานคืออะไร? ก็คือความดับแห่งภพ. มีบาลีว่า ภวนิโรธ นิพพาน. *ภวนิโรธ นิพพาน-ความดับไปแห่งภพ นั่นแหละคือนิพพาน.* คำว่า "ภพๆ" นี้ เรามันไม่เข้าใจว่าเป็นอะไร? เราเข้าใจว่าเป็นพื้นพิภพ เป็นจักรวาล เป็นโลก เป็นอะไรเสีย. ที่จะไปดับโลก ดับจักรวาล ดับพิภพนี้ มันก็คนละเรื่อง.

[ภพคืออะไร, อยู่ที่ไหน.]

"ภพๆ" นี้คือเราสำคัญตัวว่าเป็นอะไร อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เรียกว่า*ภพหนึ่ง*; มีอยู่ในจิตใจของเรา : เรา*ทำผิด* เมื่อผัสสะ, เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน แล้ว*เกิดภพ* คือ

สำคัญว่าเราเป็นอะไร เรากำลังเป็นอะไร นี่คือภพๆหนึ่ง. มันจึงมีละเอียดมากนับไม่ไหวว่าจะมีกันสักกี่อย่างหรือกี่ชนิด; แต่ถ้ามีความสำคัญมันหมายความว่าเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วก็ภพหนึ่งแหละ. เช่นรู้สึกในฐานะเป็นผู้หญิง ในฐานะเป็นผู้ชาย ในฐานะเป็นผู้ได้ ผู้เสีย ผู้แพ้ ผู้ชนะ ผู้สุข ผู้ทุกข์ ผู้อะไรก็ตาม เรียกว่าภพหนึ่ง ภพหนึ่ง.

คำว่า "ภพ" นี้มันเกิดอยู่ในจิตใจ; และก็เกิดในจิตใจ ก็ทำให้ชีวิตนั้นหรือบุคคลนั้นอยู่ในภพอย่างนั้น; เช่นว่าจิตใจอึดมิ่บไปด้วยกาม ก็เรียกว่าเกิดในกามภพ : ขณะที่เขามีจิตใจอึดมิ่บอยู่ด้วยกาม เรียกว่าเขาเกิดอยู่ในกามภพ หรือเป็นกามภพ, ถ้าเขาอึดมิ่บอยู่ด้วยสมมติที่เป็นรูปฌาน เขาก็เกิดในรูปภพ กำลังเกิดอยู่ในรูปภพ, ถ้าเขาอึดมิ่บอยู่ในความสุขของอรุณฌาน ก็เรียกว่าเขาเกิดอยู่ในอรุณภพ. นี่ชั้นใหญ่ๆ ชั้นหลักใหญ่ๆ; แต่ชั้นเบ็ดเตล็ดหยุ่มหยุ่มๆไปหมดนี้ มันนับไม่ไหวหรอก, คือเขาจะต้องมีความรู้สึกว่าเขาเป็นอย่างไร อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอ : เขาเป็นผู้ได้ ผู้เสีย ผู้แพ้ ผู้ชนะ หรือแล้วแต่เรื่องมันทำให้เกิดความรู้สึกขึ้นมาในใจว่าเขาเป็นอย่างไร นั่นคือภพ. ดังนั้นสิ่งที่เรียกว่าภพจึงมีมาก มีมากให้เลือก เป็นหรือเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของมันอยู่ทุกวันๆ มากๆ ทุกคนๆ นี้เรียกว่าภพๆๆจนนับไม่ไหว. ถ้าภพอย่างนี้หยุดขาดไป ก็เป็นนิพพาน.

[การปฏิบัติที่จะดับภพ.]

การปฏิบัติที่จะดับภพ นี้ก็มีอยู่โดยเฉพาะ; คือรู้เท่าทันในผัสสะ ควบคุมผัสสะไม่ให้ปรุงเวทนา ตัณหา อุปาทาน โดยอวิชา, เมื่อนั้นดับภพ. ดับไม่เด็ดขาด ก็เป็นการดับชั่วคราว ก็เป็นนิพพานชั่วคราว; ถ้าดับเด็ดขาด ก็เป็นนิพพานโดยสมบูรณ์. แม้การปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานโดยสมบูรณ์ ก็มีการดับภพ ในลักษณะอย่างนี้แหละ; หากแต่ว่ามันเด็ดขาดและสมบูรณ์, และมันเป็นการสิ้นสุดลง มันไม่กลับมาเกิดอีก.

เดี๋ยวนี้เราดับภพเล่นๆกันไปทั้งนั้น. รู้สึกตัวชั่วคราวประเดี๋ยวประด๋าว แล้วก็ไม่ใช่เป็นทุกข์ ไม่มีภพ. เดี่ยวๆก็มีภพอีก, เดี่ยวๆก็มีภพอีกๆ, เพราะว่ามันพร้อมที่จะมีภพ

อยู่เสมอ; เพราะที่ไม่มีสติปัญญา ไม่มีญาณ มรรคญาณ ผลญาณที่จะตัดเสียซึ่งอวิชชาที่จะมาครอบงำในขณะแห่งผัสสะ. ผัสสะๆมันมีอวิชาปรุงเป็นเวทนา ตัณหาอุปาทาน แล้วก็ภพ; เป็นเรื่องใหญ่มาก. นี่น่าสนใจมาก แล้วก็ไม่มีใครสนใจ; ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าภพ ทั้งที่ตัวเองนี่วนเวียนอยู่ในภพๆๆวันนี้วันหนึ่งไม่รู้ก็ลึบอย่าง ก็ร้อยอย่าง ก็ไม่รู้จักคำว่าภพ; มันก็ต้องเป็นไปตามภพ : เดี่ยวเป็นกาม, เดี่ยวเป็นรูป, เดี่ยวเป็นอรูป; แต่ส่วนมากที่สุดก็เป็นกาม เป็นกามภพ. และในกามภพนี้ ก็มีชนิดปลีกย่อยนับไม่ไหว ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ, แล้วก็อย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น เป็นหลายชั้น หลายระดับ หลายขนาด เรียกว่าอยู่ในภพ. เกิด-ดับเป็นภพ เวียนว่ายอยู่ในภพ ในชีวิตประจำวันจนนับไม่ไหว. ถ้าภพชนิดนี้มันดับไปไม่มีเหลือ ไม่มีกลับมาอีก เป็นนิพพานสมบูรณ์; ถ้าภพอย่างนี้มันดับไปไม่เด็ดขาด มันกลับมาอีกได้ ก็เป็นนิพพานชั่วคราว. นี่เรารู้เรื่องนิพพานได้โดยการศึกษาเรื่องภพ.

[ความที่จิตไม่มีตัณหาอุปาทานเป็นนิพพาน.]

ที่นี้ก็ดูกันให้ละเอียดว่ามันมีอะไรอีก ดูต่อไปอีกเพื่อจะรู้จักลักษณะหรือเรื่องราวของนิพพาน. เมื่อใดจิตไม่มีอุปาทาน เมื่อใดจิตว่างจากอุปาทาน-ยึดถือหมายมั่นเป็นตัวเรา เป็นของเรา; เมื่อนั้นก็เป็นนิพพาน. ถ้าจิตไม่มีอุปาทานเด็ดขาด ก็เป็นนิพพานสมบูรณ์เด็ดขาด, ถ้าจิตไม่มีอุปาทานเพียงชั่วคราวชั่วคราว ก็เป็นนิพพานชนิดชั่วคราวชั่วคราว. นี่เรียกว่าเป็นนิพพานที่จะสังเกตได้เอง รู้สึกได้ด้วยตนเอง.

เมื่อเกิดการสัมผัสรูป, ตาสัมผัสรูป หรือหูสัมผัสเสียงก็ตาม ที่น่ารัก ที่น่าพอใจ, แล้วจิตนั้นมันก็มีได้เพลิดเพลินในความน่ารักน่าพอใจของอารมณ์นั้น ไม่พรั่สรรเสริญอยู่ในใจคือไม่หลง และไม่สยบมัวเมาอยู่ในอารมณ์นั้น, อารมณ์นั้นก็ไม่ใช่ที่ตั้งแห่งความยึดถือ, มันไม่มีความกำหนด ไม่มีความยึดถือ มันก็ไม่มีวิญญาณที่กิเลสตัณหาอาศัย. การที่วิญญาณไม่มีตัณหาอาศัย เรียกว่ามันไม่มีอุปาทาน, วิญญาณนั้นไม่มีอุปาทาน ไม่เป็นอุปาทาน; เมื่อไม่มีอุปาทานหรือไม่เป็นอุปาทาน ก็นิพพาน, นิพพาน

ชนิดทวิภูตรธรรม. *ทวิภูตรธรรม* คือผู้^๑นั้นรู้สึกอยู่ได้ด้วยตนเอง ว่าเดี๋ยวนี้จิตของเรานั้นมันไม่มีอุปาทาน เพราะว่ามันไม่ไปหลงเพลิดเพลिनยินดีพรา่สรรเสริญสยบมัวเมาในอารมณ์ที่เข้ามาสู่จิต เพราะว่าจิตนี้ได้รับการศึกษา หรือได้รับการฝึกฝน หรือจิตตกวางนานะมีอย่างมาพอ จนทำให้ไม่เกิดตัณหาอุปาทานขึ้นในจิต หรือจิตไม่มีตัณหาอุปาทานอาศัย เรียกว่าวิญญานหรือจิตนี้ไม่มีอุปาทาน. ความไม่มีอุปาทานในจิตนั้นแหละคือ *ทวิภูตรธรรมนิพพาน*-*นิพพาน*ที่ผู้^๑นั้นรู้สึกสัมผัสได้ด้วยตนเองว่าเป็นอย่างไร. ก็ใช้คำว่า *ทวิภูตรธรรมะ*, *ทวิภูตรธรรม*-ผู้^๑นั้นรู้สึกได้ด้วยตนเองว่าเป็นอย่างไร, คำเดียวกับคำว่า *สันทิฏฐิโก-รู้แจ้งด้วยตนเอง* นั้นแหละ รู้สึกอยู่ด้วยตนเอง; เดียวนี้ก็ว่า *รู้สึกอยู่ด้วยตนเอง* ใน*นิพพาน*นั้นว่าเป็นอย่างไร คือความที่จิตไม่มีตัณหาอุปาทาน นั้นแหละเป็น*นิพพาน*ว่างจากความทุกข์ทั้งปวง.

(ค.) การแบ่งและการจัดชนิดลักษณะของนิพพาน.

[*การแบ่งนิพพานเป็น ๒ ชนิด โดยนัยสอง : กุปปธรรม-อกุปปธรรม กับ สอุปาทิ-อนุปาทิ.*]

ความเป็นนิพพานนี้ ก็มีแบ่งได้ว่าเป็นอย่างชั่วคราว หรืออย่างเด็ดขาดตลอดไป. ถ้าเป็นอย่างชั่วคราวก็เรียกว่า "*กุปปธรรม-กลับกำเริบอีกได้*"; ถ้ามันเด็ดขาดก็เป็น *อกุปปธรรม-กลับกำเริบอีกไม่ได้*. แต่การแบ่งแยกพระนิพพานเป็น ๒ ชนิดนี้ละเอียดมากไปกว่านั้น จึงมีการแบ่งแยกว่านิพพานมีอุปาทิเหลือ คือมีเชื้อเหลือ; และนิพพานไม่มีอุปาทิเหลือ คือไม่มีเชื้อเหลือ. การสิ้นไปแห่งกิเลส ดับไปแห่งกิเลส นั้น, ถ้ายังไม่สิ้นอุปาทิโดยประการทั้งปวงแล้ว คนนี้จะยังรู้สึกสุขหรือทุกข์ได้ ยังรู้สึกต่อเวทนาได้ ยังมีเวทนาได้ เป็นพระอรหันต์ที่รู้สึกต่อเวทนาได้อยู่ อย่างนี้เรียกว่า *สอุปาทิเสสนิพพาน-นิพพานที่ยังมีอุปาทิ คือเชื้อเหลือ*. ถ้าสูงไปกว่านั้น เวทนาใดๆไม่มีความหมาย เวทนาเป็นของเย็นสนิท, ท่านใช้คำว่าเย็นสนิท, ภิกษุ^๑นั้นไม่รู้สึกเพลิดเพลिनแล้ว คือไม่หวั่นไหวไปตามเวทนานั้นแล้ว; อย่างนี้เรียกว่า *อนุปาทิเสสนิพพาน-นิพพานที่ไม่มีเชื้อเหลือ* เป็นพระอรหันต์ชนิดที่กลับรู้สึกหวั่นไหวในเวทนาใดๆไม่ได้ คือจะไม่รู้สึกดิ้นรนในเวทนาเพราะเวทนาเป็นของเย็น.

ที่เห็นได้ง่ายๆ เช่นว่า พระอรหันต์นิพพานเพราะความเจ็บหนัก หรือ พระอรหันต์บางองค์ในเรื่องที่กล่าวไว้ว่าอัครรรยว่า เสือกัด กัดกินเรื่อย กัดกินเรื่อยๆ ท่านก็ยังทรงดำรงจิตอยู่ได้ ยังรู้สึกในเวทนานั้นอยู่ ยังเอาเวทนานั้นแหละเป็น อารมณ์ของ *จิตตกาวนา* ยังกำหนดอารมณ์นั้นอยู่ คือรู้สึกต่อความเจ็บปวดนั้นอยู่ จนกระทั่งเสือกัดครั้งสุดท้ายท่านก็ตายไปพร้อมกับเป็นพระอรหันต์ พร้อมกับชีวิตดับ. นี้ เรียกว่า *การปรินิพพานของท่านนั้นมันยังมีเชื้อเหลืออยู่* คือรู้สึกต่อเวทนาอยู่.

พระอรหันต์ที่ไม่รู้สึกต่อเวทนาใดๆ ก็เรียกว่า *นิพพานชนิดที่ดับไม่มีเชื้อเหลือ* คือพระอรหันต์สมบูรณ์; ถ้าจะเรียกกันให้ฟังง่ายๆ ก็พระอรหันต์ที่เก่าที่ถึงขนาด พระอรหันต์ที่เป็นมาถึงขนาด. แต่บางองค์ไม่ต้องรอ จะเป็นถึงขนาดเต็มขนาดเลยก็ได้ ดับ ไม่มีเชื้อเหลือ; อย่างพระพุทธเจ้าตรัสรู้ ท่านก็ *ตรัสรู้โดยนิพพานชนิดที่ดับไม่มีเชื้อเหลือ*, คุณสมบัติอันนี้อยู่ประจำตัวท่าน คือมีนิพพานชนิดที่ดับไม่มีเชื้อเหลือ จนถึงเวลาขั้นดับ หรือดับขั้น, ท่านดับด้วยนิพพานชนิดนี้. เราจะต้องกล่าวอย่างถูกต้องว่า *ดับขั้นด้วยอนุปาทิสเสสนิพพาน.*

ผู้ที่เราเรียกกันว่าพระพุทธเจ้านี้ ดับขั้นด้วยอนุปาทิสเสสนิพพาน เพราะท่าน ได้บรรลุนิพพานชนิดนี้แล้วตั้งแต่ขณะที่ตรัสรู้. ครั้งที่แล้วมาก็พูดกันแล้วว่า พระพุทธเจ้านั้นปรินิพพานไม่ได้; แต่ว่าขั้น, ร่างกายจิตใจที่ประกอบกันเป็นที่ตั้งที่รองรับความเป็นพระพุทธเจ้า นั้นมันดับได้.

ที่นี้ขั้นกลุ่มนี้มันดับไปด้วยปรินิพพานชนิดดับไม่มีเชื้อเหลือ เป็นนิพพานธาตุชนิดที่ดับไม่มีเชื้อเหลือ ที่ท่านผู้นั้นได้บรรลุแล้วตั้งแต่ในขณะที่บรรลุพระอรหันต์. อย่างนี้ เรียกว่านิพพานที่สมบูรณ์ที่สุด ถึงที่สุด แล้วก็ดับอย่างไม่มีเชื้อเหลือ.

[*ดับขันธ์ ดับภพ คือนิพพาน, คนไม่ต้องตาย.*]

ที่นี้ "*ดับขันธ์*" นี้ เป็นคำที่กำกวม. คำว่า "*ดับขันธ์*" นั้นนะ คนไม่ต้องตายก็ได้ นี่ต้องฟังดูให้ดี ๆ นะ เพราะว่าคนทั่วไปพอเขาพูดว่าดับขันธ์ ๆ เขาหมายถึงตายทั้งนั้นแหละ. นั้นภาษาชาวบ้านพูด ภาษาคนชาวบ้านพูด. ดับขันธ์โดยที่ไม่ต้องตายก็ยังมี คือทำให้ขันธ์ไม่มีความหมาย ไม่ยึดถือในขันธ์ ขันธ์ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถืออีกต่อไป, อย่างนี้เรียกว่าดับขันธ์เหมือนกัน คือทำให้ขันธ์ทั้งหลายไม่เป็นปัญหาดับปัญหาต่างๆที่จะเกิดขึ้น เพราะขันธ์นั้นเสีย; อย่างนี้ก็เรียกว่าดับขันธ์ได้เหมือนกัน.

เช่นว่าทำให้รูปนี้ไม่มีปัญหาที่จะเกิดความทุกข์อีกต่อไป, ทำให้เวทนาไม่มีปัญหาที่จะเกิดความทุกข์อีกต่อไป, ทำให้สัญญาไม่ให้เป็นปัญหาที่จะเกิดความทุกข์อีกต่อไป, ทำสังขารหรือทำวิญญูณ นี้ไม่ให้เป็นปัญหาที่จะเกิดความทุกข์อีกต่อไป, ก็เรียกว่า*ดับขันธ์* ได้เหมือนกัน; คือดับเรื่อง หรือดับปัญหา หรือดับความทุกข์อันเกี่ยวกับขันธ์นั้น ๆ เสีย ทำให้ขันธ์นั้นๆไม่เป็นปัญหา ก็เรียกว่า*ดับขันธ์* เหมือนกัน. ไม่ต้องตาย ดับได้สนิท ทำให้ขันธ์ทั้งห้าไม่มีปัญหาอีกต่อไป ก็เรียกว่านิพพาน ๆ ได้เหมือนกัน. แต่ชาวบ้านเขาว่าดับขันธ์ ดับขันธ์แล้วตายเข้าโลงทั้งนั้น; นั้น*ภาษาชาวบ้านพูด*. แต่ถ้าภาษาผู้รู้ธรรมะพูด จะพูดโดย*ภาษาธรรมะ* แล้วก็ว่า*ดับขันธ์นั้นนะคือนิพพาน ดับภพก็คือนิพพาน. ดับขันธ์ก็คือนิพพาน แต่ไม่ต้องตาย.* ตั้งข้อสังเกตไว้ให้ดีกว่า*ไม่ต้องตาย* คนนั้นไม่ต้องตาย; แต่*ทำให้ภพหมดความหมาย ทำให้ขันธ์หมดความหมาย.*

[*ภาวะแห่งความดับ คือนิโรธธาตุ, นิพพานธาตุ.*]

เอาละ ที่นี้ เราก็จะดูว่านิพพาน ๆ นี้ท่านจัดเป็นชนิดเป็นลักษณะอย่างไร? เมื่อกล่าวโดยที่อยู่ทั่วไป นิพพานท่านจัดเป็นธาตุชนิดหนึ่ง : *นิพพานธาตุ*. เช่น *สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ*. นิพพานนี้เป็นธาตุชนิดหนึ่ง เป็นธาตุแห่งความดับ. มันมีความดับที่ไหน ที่นั่นแหละมันเป็นธาตุแห่งความดับ; หรือว่าธาตุแห่งความดับได้ทำหน้าที่ของมันแล้วที่นั่น. เรียกอีกชื่อหนึ่งก็เรียกว่า*นิโรธธาตุ*. นิโรธธาตุ-

ธาตุเป็นที่ดับ; คือนิพพานธาตุก็ธาตุเป็นที่ดับ. คำหนึ่งว่า *นิโรธ*, คำหนึ่งว่า *นิพพาน*, ความหมายเหมือนกันคือ *ดับ*, *นิโรธธาตุ* คือภาวะแห่งความดับ, *นิพพานธาตุ* ก็ภาวะแห่งความดับ. ถ้ามันมีภาวะแห่งความดับที่ถึงที่สุด มันก็เป็นนิพพานสมบูรณ์; ดับชนิดชั่วคราวมันก็ไม่สมบูรณ์. โดยเหตุนี้แหละ จึงได้มีคำกล่าวเรียกชื่อนิพพานไว้เป็นหลายๆ อย่างด้วยกัน ซึ่งจะยกตัวอย่างมาให้ฟัง เพื่อประกอบความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่านิพพาน ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นๆ.

[*ตหังคนิพพาน.*]

อันแรกที่จะเอามาพูดให้ฟัง ก็คือคำว่า "ตหังคนิพพาน", *ตหังคนิพพาน* แปลว่า *นิพพานด้วยองค์นั้นๆ*; คือท่านเพิ่งไปถึงยังมีอะไรอย่างหนึ่ง ทำให้เกิดอาการนิพพานขึ้นมา. เมื่อมีความเห็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ตามที่เป็นจริงแล้ว มันก็เกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนด ไม่ยึดถือในชั้นเหล่านั้น, ก็เรียกว่าชั้นเหล่านั้นเป็นองค์สำหรับให้เกิดนิพพานนั้น. เมื่อเรามีธรรมะปรากฏในใจ ทำให้ความทุกข์ดับไป ก็ความทุกข์นั้นดับไปด้วยธรรมะนั้น, ธรรมะนั้นชื่อว่า *องค์แห่งการดับทุกข์นั้น*.

ทีนี้ถ้าจะระบุให้ชัด ท่านระบุว่า *เมื่อมีสมาบัติในรูปฌาน อรูปฌาน* ก็ได้สมาบัตินั้นก็กำจัดความทุกข์นั้นให้หายไปโดยปริยาย, โดย *ปริยาย* เพราะว่าสมาบัตินี้ยังไม่กำจัดความทุกข์โดยสิ้นเชิง, แต่ก็กำจัดความทุกข์ให้เจียบหายหน้าไปได้ตลอดเวลาที่มีสมาบัติ จึงถือเอาสมาบัตินั้นเป็น *ตัวการที่จะกำจัดความทุกข์ให้สิ้นไป*; นี่ก็เรียกว่า *ตหังคนิพพาน* คือ *นิพพานด้วยองค์นั้นๆ*, แต่ไม่เด็ดขาด. ถ้าว่ามีสัญญาเวทียตนิโรชชนิดที่สิ้นอาสวะ อันนี้จะดับทุกข์สิ้นเชิงเด็ดขาด อันนี้ก็ *เป็นนิปปริยาย เป็นตหังคนิพพานที่ดับทุกข์สิ้นเชิง*.

หมายความว่า ต้องมีอะไรอันใดอันหนึ่งเป็นตัวดับทุกข์ นั้นแหละคือ *องค์ๆ* ที่จะดับทุกข์; นิพพานนี้จะต้องมี *องค์สำหรับดับทุกข์* แล้วก็เรียก *นิพพานด้วยองค์นั้นๆ*. ถ้า

องค์นั้น ๆ สูงสุดถึงที่สุดเฉียบขาดก็ดับสิ้นเชิงไปเลย; ถ้าองค์นั้น ๆ ไม่สูงสุด ไม่เด็ดขาด มันก็ดับชั่วคราว, เช่นว่ามีเพียงสมาธิหรือสมาบัติ ก็ดับชั่วคราวชั่วขณะที่มีสมาธิสมาบัติ.

แม้ที่สุดแต่ว่า เราในวันหนึ่งๆ มีความคิดนึกเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ขจัดปิดเป่าความทุกข์ให้หมดไปจากจิตใจได้; แม้อันนั้นก็เรียกว่า *ตังคณิพพานน้อยๆ* หรือขนาดทารก เด็กทารกก็ได้เหมือนกัน, ไม่ต้องถึงสมาธิสมาบัติ หรือวิปัสสนาสูงสุดสิ้นกิเลส. เรามีธรรมชาติข้อใดข้อหนึ่งที่ขจัดปิดเป่ากิเลสออกไปได้ตามสมควรแก่กรณีแล้ว ก็เรียกว่ามันมีองค์อันหนึ่งสำหรับดับทุกข์ ก็เป็นตังคณิพพานได้โดยชื่อ นิพพานโดยองค์นั้นๆ โดยองค์นั้นๆ คือโดยสิ่งนั้นๆ โดยตัวการนั้นๆ โดยเหตุฉะนั้น. นี่เรามีได้กันทุกวัน ทุกคน ทุกแห่ง; ขอให้เข้าใจว่าเรามีนิพพานชนิดนี้กันได้ทุกวัน ทุกคน หรือทุกแห่ง. ถ้าว่าเราไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนอะไรมาก ก็ใช้สามัญสำนึกนี้ขจัดปิดเป่าความทุกข์ออกไปเสียได้มันก็จะป้องกันไม่ให้เป็นทุกข์ได้ ไม่ต้องเป็นโรคประสาท ไม่ต้องเป็นบ้าตาย. นี่ก็ตีถมไปแล้ว. สถิติปัญญาความรู้อะไรๆ ที่มันจะขจัดความทุกข์เหล่านี้ออกไปเสียได้ในชีวิตประจำวันของเรา นี่ก็เรียกว่า *ตังคณิพพานองค์น้อยๆ องค์น้อยๆ*; แต่ก็มีผลเหลือประมาณแหละ คือกำจัดความทุกข์ได้ บรรเทาความทุกข์ได้, ไม่ต้องเป็นโรคประสาท เหมือนกับที่เขากำลังเป็นๆ กันอยู่มากขึ้นๆ หรือเป็นบ้าในที่สุด นั่นเพราะมันไม่มีอะไรเสียเลย. ฉะนั้นเรามีวิถีใดๆ ของเราเองเท่าที่เราจะรวบรวมมาได้เอง ก็เอามาใช้ขจัดความทุกข์. จะพูดง่ายๆ ก็ความขุ่นใจ ความทุกข์ร้อนในใจ ความกระวนกระวายในใจ ดับมันไปเสียได้มันก็ยังดี; สงเคราะห์ในนิพพานน้อยๆ ได้.

ถ้าทำสมาธิได้ก็ยิ่งดี; เอาตัวสมาธิ คือฉาน หรือสมาธินี้มาเป็นตัวองค์สำหรับกำจัดความทุกข์มันก็ดีกว่า, ถ้าสมาธิขั้นสูงขึ้นไปก็ยิ่งดีกว่า; ก็เรียกว่าขจัดความทุกข์ออกไปได้ด้วยอาศัยสมาธิหรือสมาบัตินั้นเป็นเครื่องมือ. ถ้าขึ้นไปถึงขั้นสัญญา-เวทียัตนิโรธ อันสิ้นอาสวะสิ้นเชิง ดับสิ้นเชิงนั้นเป็นนิพพานโดยสมบูรณ์.

เป็นอันว่า เครื่องมือที่เอามาเป็นที่พึงได้ในการจัดการความทุกข์ออกไปจากจิตใจ นั่นก็เรียกว่าองค์หนึ่งๆทั้งนั้น องค์หนึ่งๆที่จะใช้กำจัดความทุกข์ออกไปได้จากจิตใจ, ถ้าทำได้ก็เรียกว่า *ตถังคนิพพาน-นิพพานชั่วขณะ โดยอาศัยองค์นั้นๆ* เท่าที่จะใช้เป็นเครื่องมือได้อย่างไร; มีตั้งแต่เล็กที่สุด ขึ้นไปถึงใหญ่ที่สุด. ถ้ายังไม่ถึงที่สุด ไม่สิ้นเชิงก็เป็นชั่วคราว, ถ้าถึงที่สุดสิ้นเชิงก็เป็นเด็ดขาด ไม่ใช่ชั่วคราว.

[*สันทิฏฐิคนิพพาน หรือ ทิฏฐธรรมนิพพาน : นิพพานที่ใช้ได้พอดีสำหรับชาวบ้าน.*]

ที่นี่ก็ว่า มินิพพานชื่อ *สันทิฏฐิคนิพพาน* หรือ *ทิฏฐธรรมนิพพาน* ก็ได้. นี่ฟังเสียงไปถึงข้อที่เห็นอง ฐิติอยู่ด้วยตนเองว่าเป็นอย่างไร. *สันทิฏฐิ* ก็แปลว่า *เห็นอยู่ด้วยตนเอง* คือ *สันทิฏฐิโก* ในบทสวดเกี่ยวกับพระธรรม *ฐิติอยู่ด้วยตนเอง*. แล้ว *ทิฏฐธรรมนิพพาน* ในธรรมที่บุคคลนั้นเห็นแล้วเอง นี้ก็ได้เหมือนกัน เรียกชื่ออย่างนี้ก็ได้อีกเหมือนกัน; คือเป็นนิพพานชนิดที่บุคคลนั้นรู้สึกอยู่ได้ด้วยตนเอง จะเป็นอย่างน้อยที่สุดก็ได้ จะเป็นอย่างมากถึงกับสมบูรณ์ที่สุดเป็นพระอรหันต์ก็ได้. แต่ขอแต่ว่า *ให้มันรู้สึกอยู่แก่ใจเอง* ก็เรียกว่า *สันทิฏฐิคนิพพาน-นิพพานที่เป็นสันทิฏฐิโก-อันบุคคลนั้นรู้สึกอยู่*. ดังนั้นเมื่อเรานี้ คนใดคนหนึ่งนี้ รู้สึกความที่ทุกข์ดับไปอยู่ด้วยตนเองแล้ว ก็ได้ชื่อว่าบรรลุนิพพานชนิดนี้แม้หน่อยๆ แม้ในระดับน้อยๆ.

ที่แสดงไว้ในพระบาลี มีหลักว่า เมื่อได้เห็นรูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรมารมณ์ ๖ อย่างนั้น ที่ยกตัวอย่างมา : เมื่อได้เห็นรูป ซึ่งเป็นที่น่ารัก ที่น่าปรารถนา น่าพอใจ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ, รูปนั้นน่ารัก น่าพอใจ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ; แต่บุคคลนั้นมีธรรมะ มีสติ มีสัมปชัญญะ แล้วเขาก็ไม่พอใจ คือไม่เพลิดเพลिनในรูปนั้น, แล้วก็ไม่พริ้งสรรเสริญ, นี่มันเป็นภาษาภาพพจน์ ถ้าอะไรอร่อย อะไรพอใจ ท่านกล่าวว่ามันเหมือนกับมีความรู้สึกสรรเสริญอยู่ในข้างในว่า อร่อยหนอ มันก็สุดปากสุดคอ แสดงความรู้สึกเหมือนกับปากพูดว่า พอดีๆ วิเศษจริงๆ อย่างนี้เป็นต้น, แต่เดี๋ยวนี้เป็นเรื่องของใจ ไม่ใช่หมายถึง

คำพูดอย่างนั้นโดยตรง แต่มีความหมายอย่างเดียวกัน : เขาไม่เพลิดเพลิดในอารมณ์นั้น, แล้วก็ใจไม่รู้สึกรู้ว่าสรรเสริญเหมือนกับปากพูดในอารมณ์นั้น, แล้วก็ไม่สยบมัวเมาอยู่ในอารมณ์นั้น. เมื่อเขาไม่เพลิดเพลิดพร่ำสรรเสริญเมาหมกอยู่อย่างนี้; วิญญาณนั้นก็ไม่ได้ถูกตัดหาอุปาทานอาศัย, จิตนั้นไม่ถูกตัดหาอุปาทานเข้าไปอาศัย คือจิตนั้นไม่มีตัดหาอุปาทาน ไม่มีตัดหาอุปาทานเข้าไปปรุงแต่งจิตนั้น, เรียกว่าจิตนั้นไม่มีอุปาทาน จิตนั้นไม่มีอุปาทานนั้นแหละ; เมื่อไม่มีอุปาทานก็ดับสนิทเฉพาะตนในทิวฏฐธรรมนั้นเทียว, คือผู้นั้นจะรู้สึกความดับทุกข์นั้นด้วยตนเองในเวลานั้น ในขณะที่นั้นแก้ไขของตนเอง. ความที่รู้สึกอยู่แก้ไขของตนเองนี้ เรียกว่า *สันทิฏฐิกนิพพาน* ก็ได้ เรียกว่า *ทิวฏฐธรรมนิพพาน* ก็ได้, มันเหมือนกันแหละ, แปลว่า *นิพพานที่รู้สึกอยู่แก้ไขเอง*.

ดังนั้นจึงอยากจะบอกให้ง่ายให้ต่ำลงมา : ถ้าว่าเรารู้สึกต่อความที่ความทุกข์มันดับไป ความที่กิเลสตัดหาไม่เกิดขึ้นในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในอะไร ๖ อย่างนั้น ที่มีมาเป็นประจำวันนั้น รู้สึกว่าจิตไม่เข้าไปจับฉวยเอา แล้วมันก็หลุดพ้นเพราะไม่จับฉวยเอา แล้วก็ไม่มีความทุกข์เกิดขึ้น. *ที่ไม่มีมีความทุกข์เกิดขึ้น* อย่างนี้เรียกว่า *ทิวฏฐธรรมนิพพาน-นิพพานที่ผู้นั้นเห็นเอง* หรือ *สันทิฏฐิกนิพพาน-นิพพานที่ผู้นั้นเห็นเอง*. มันก็มีอยู่ว่าเรามันโง่ถึงขนาดไหน จึงไม่มีความรู้สึกต่อเรื่องนี้เสียเลย; แต่ละวันๆ แต่ละคนๆนี้มันโง่ถึงขนาดไหน ที่มันไม่เอาใจใส่ที่จะป้องกันอย่าให้เกิดเรื่องทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในเมื่ออารมณ์ที่น่ารักน่าพอใจ ที่เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด ยินดี หลงไหลมันเข้ามา, เราได้ต่อต้านไว้ได้ ได้ป้องกันไว้ได้ ไม่ยินดีในสิ่งในอารมณ์นี้ จนไม่เกิดความยึดถือในอารมณ์นี้ แล้วเราปลอดภัยสบายสักเท่าไร ทำไมเราจึงไม่รู้สึกรู้หาเสียเลย, หรือว่ามันไม่เคยมีเลย, หรือว่ามันมีแต่เราไม่ได้รู้ เราไม่ได้สังเกตกันเสียเลย; เรียกว่าน่าสงสารเหมือนกันแหละ.

มันควรจะมีสักรายหนึ่ง สักกรณีหนึ่ง เพราะมันเข้ามาในวันแต่ละวันนี้หลายสิบหลายร้อยกรณีนะ. เรื่องที่เข้ามาสู่จิต ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แต่ละวันๆนี้หลาย

สิบหรือหลายร้อยกรณี หลายร้อยเรื่อง แล้วจะไม่มีสักเรื่องหนึ่งหรืออย่างไรที่ว่าเรารู้เท่าทัน เราป้องกันเสียได้ เราหยุดชะงักมันเสียได้ แล้วก็ไม่มีเกิดอุปาทาน ไม่เกิดความทุกข์เพราะอุปาทาน. ถ้าว่าเรารู้สึกได้แม้แต่สักเรื่องเดียว กรณีเดียว ก็เรียกว่า *สันทิฏฐิกนิพพาน* ได้.

นี่คนธรรมดาชาวบ้านที่นี้ในโลกนี้นะ เขาทำอย่างนี้ได้; มันรู้ได้จากว่ามันน่าประหลาดอย่างยิ่ง ที่ในพระบาลีทั้งหลายทุกสูตรที่พูดถึงเรื่องนี้ เป็นเรื่องที่ชาวบ้านคือ มรวาส หรือปุณณที่ เขาไปทูลถามพระพุทธเจ้า, ไม่มีเรื่องที่บรรพชิตเข้าไปทูลถามเลย, มีเรื่องคนๆ : คนชาวบ้าน คนหนุ่มบ้าง คหบดีตั้งหลายคน กระทั่งเทวดานี้, รายชื่ออ่านให้ฟังก็ได้ว่า ท้าวสักกะคนหนึ่งแล้ว ปัญจะสิงขรเทพบุตรคนหนึ่งแล้ว อุคคคหบดีชาวเมืองเวสาลีคนหนึ่งแล้ว อุคคคหบดีชาวบ้านหัตถคามคนหนึ่งแล้ว อุบาสีคหบดีชาวเมืองนาลันทาคนหนึ่งแล้ว โสณคหบดีอยู่ใกล้กรุงราชคฤห์คนหนึ่งแล้ว นกุลบิดาคหบดีเมืองสูงสูมาศีรีคนหนึ่งแล้ว, เยอะแยะไปหมดชาวบ้านมรวาสทั้งนั้นแหละ ที่ไปถามเรื่องนี้ แล้วก็ได้ตรัสเรื่องนี้.

นี่แสดงว่าชาวบ้านนะเขาไม่เหลวไหล, ไม่มีพูดถึงพระเลย, คล้ายๆกับว่าพระนั้นมันพ้นไปแล้ว มันไม่ได้มีพระองค์ไหนไปทูลถามพระพุทธเจ้าเรื่องนี้ นี่มันน่าแปลก, มันมีแต่มรวาสทั้งนั้นในพระบาลีนี้. เราถือเอาเป็นว่า เป็นเรื่องที่ชาวบ้านควรจะสนใจ และชาวบ้านเขาก็ได้สนใจกันมาเป็นอย่างยิ่งแล้ว จึงมีกล่าวไว้ในพระบาลี มีแต่ชาวบ้านทั้งนั้นที่ไปทูลถามเรื่องนี้ ไม่มีภิกษุบรรพชิตเลย.

เอาตามใจอยากจะให้ทุกคน ชาวบ้านทุกคนรู้ว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องสำหรับชาวบ้าน ใช้ได้สำหรับชาวบ้าน พอดีสำหรับชาวบ้าน ชาวบ้านอาจจะรู้ได้. ขอให้ชาวบ้าน มรวาสทั้งหลาย สนใจเรื่อง *ทิฏฐธรรมนิพพาน* หรือ *สันทิฏฐิกนิพพาน* อย่างที่วามานี้; ซึ่งสรุปความได้ว่า :-

แต่ละวัน ๆ มีสติสัมปชัญญะ; พอมีเรื่องอะไรเข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ก็ดี เป็นเรื่องที่ยั่วให้รัก เป็นเรื่องที่ยั่วให้ยินดี เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดยินดี เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือแล้ว มีสติทันทั่วทั้งที่มีปัญหา เพราะสตินำเอาสมาธิ ควบคุมผัสสะนั้นในขณะนั้น ควบคุมผัสสะนั้นในขณะนั้น คือขณะที่มันมากระทบนะ จนรู้แจ้งแล้ว ก็ไม่เพลิดเพลิด ไม่หลง ไม่เพลิดเพลิดในเวทนานั้น. ท่านใช้คำว่า "ไม่เพลิดเพลิดในเวทนานั้น". คำว่า "เพลิดเพลิด" นี้ ความหมายของท่านแปลก : *ไปยินดี* ก็เรียกว่า *เพลิดเพลิดสำหรับยินดี*, *ไปยินร้าย* สำหรับ *ยินร้าย* ก็เรียกว่า *เพลิดเพลิดสำหรับยินร้าย*; มันบ้านั่นเองแหละ. มัน *ไม่ไปบ้ายินดี* *ไม่ไปบ้ายินร้าย* ก็เรียกว่า *ไม่เพลิดเพลิดในเวทนานั้น*. เราอาจจะอธิบายได้ว่า อารมณ์นี้น่ารักที่สุด *มาสำหรับให้ยินดี* ก็ได้ เพราะมันน่ารัก; แต่ *มาสำหรับให้ยินร้าย* ก็ได้ เพราะมันรู้สึกที่เราเอาไม่ได้ เราไม่ได้ตามที่เรต้องการ อย่างนี้เรียกว่า *มาให้ยินร้าย*. นี่มันจะมาให้ยินดีหรือจะมาให้ยินร้ายก็ตามใจมัน เราไม่เพลิดเพลิด คือไม่รับเอา และก็รู้สึกมีปัญหาเพราะอารมณ์นั้น เรียกว่าไม่เพลิดเพลิด. ที่เป็นอารมณ์น่ารักแล้วก็เพลิดเพลิดตามความหมายเพลิดเพลิดนี้ แล้วก็รู้สึกพอใจอยู่ในภายใน แล้วจิตก็สงบนิ่งอยู่ในอารมณ์นั้น นี้เรียกว่าถึงที่สุด. ถ้าว่ามันไม่อย่างนั้น ก็คือตรงกันข้าม. เมื่อไม่อย่างนั้น, มันก็วิญญูณนั้นหรือจิตนั้นก็ไม่ได้เกิดตัณหา หรือมานะ หรืออุปาทาน ขึ้นมาอาศัย ขึ้นมายึดถือ; จิตนั้นเกลี้ยง จิตนั้นเกลี้ยง ไม่มีตัณหา มานะ อุปาทาน เข้าไปอาศัย จิตนั้นไม่มีอุปาทาน, จิตนั้นไม่มีอุปาทาน ก็ย่อมบรรลุปรินิพพานเฉพาะตน ๆ รู้ได้ด้วยตนเอง รู้อยู่แก่ใจเอง รู้อยู่แก่ใจเอง. เป็นสิ่งที่ทุกคนทำได้ และควรจะทำ แต่ก็ไม่ทำกันเสียเลย เพราะไม่รู้เรื่องกันเสียเลย เพราะไม่ได้ศึกษาในเรื่องนี้กันเสียเลย. ถ้าได้ศึกษากันบ้าง ก็คงจะทำได้กันบ่อย ๆ หรือมากขึ้น ๆ.

[ปัจจุตตนิพพาน.]

ที่นี้มันมีคำหนึ่งว่า ปัจจุตตนิพพาน-นิพพานเฉพาะตน ๆ. มันก็คล้าย ๆ กันแหละ คือรู้เฉพาะตน รู้เรื่องเฉพาะตน ตนรู้ของตนเฉพาะตน; ก็มีคำอธิบายตั้งต้น

คล้ายๆกัน. เช่นเมื่อมีการสัมผัสรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อะไรก็ตาม เป็นผัสสะ แล้วปรุงแต่งเป็นขันธ, เป็นรูปขันธ เป็นเวทนาขันธ เป็นสัญญาขันธ ฯลฯ ปรุงแต่งอย่างไร นี้อธิบายมาแล้วหลายครั้งหลายหนแล้วนะ; ทบทวนความจำอีกนิดหนึ่งก็ได้ว่า รูปมากระทบตา, ยกตัวอย่างว่ารูป, ก็เกิด*รูปขันธ* คือรูป; ดวงตาก็ทำหน้าที่ของตา รูปภายนอกก็ทำหน้าที่รูปภายนอก เกิด*วิญญาณรูขึ้น*ก็เป็น*วิญญาณขันธ*; เมื่อมันถึงกันเข้าเรียกว่าผัสสะ ก็เกิด*เวทนาขันธ*; เมื่อสำคัญมั่นหมายในเวทนาขันธนั้นอย่างไร ก็เป็น*สัญญาขันธ*; คิดนึกเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างไร ก็เป็น*สังขารขันธ*. นี่เป็น*ขันธ*ๆๆ ขึ้นมาอย่างนี้แล้ว มันก็รู้ด้วยปัญญาที่สดินำมา.

เรามีสติในธรรมะนั้น มีสติในความจริงเรื่องนั้น คือนึกถึงความรู้เรื่องนั้นได้ด้วยสติ, สติก็เอาความรู้เรื่องนั้นมาในกรณีนี้ มันก็ให้เกิดผล คือ ไม่มีความยึดถือจับฉวย หรือยินดีในขันธนั้นๆ ในรูปขันธ หรือเวทนาขันธนั้นๆ. ท่านใช้คำว่า*ไม่เกิดราคะ* คือไม่เกิดจับฉวยด้วยความกำหนดในขันธนั้นๆ. เมื่อไรเกิดขึ้นแก่จิต ปรุงแต่งเป็นขันธใดขันธหนึ่ง ไม่มีการจับฉวยเอาด้วยราคะในขันธนั้นๆ; เมื่อเป็นอย่างนั้น สิ่งที่เราเรียกว่าอารมณ์มันก็ไม่มีความหมาย : ที่มันเข้ามาเพื่อจะเป็นอารมณ์ปรุงแต่งจิตมันก็ทำอย่างนั้นไม่ได้ ก็เรียกว่าอารมณ์นั้นสลายไป เรียกว่าอารมณ์นั้นมันขาดไป ไม่มีที่ตั้งที่วิญญาณมันจะรู้สึกต่อไป ในการที่จะยึดมั่นถือมั่น; วิญญาณนั้นมันก็ไม่เื่องงามไปในทางที่จะยึดมั่นถือมั่น, หรือว่าจิตนั้นไม่เื่องงามไปในทางที่จะยึดมั่นถือมั่น. มันก็เกิดความหลุดรอดจากอำนาจของอารมณ์นั้นๆ; เขาก็เกิดความรู้สึกเป็นสุขยินดี เพราะจิตชนิดนั้นไม่มีความสะดุ้งหวาดเสียวหรือหวั่นไหวต่ออารมณ์นั้นๆ, *ดับเย็นสนิทอยู่ในใจของตน*. นี่เขาเรียกว่า*นิพพานเฉพาะตน*.

เมื่อพูดให้แคบเข้ามาว่า *เฉพาะคนนั้นรู้สึกเต็มที่อยู่ในจิตใจของบุคคลนั้น*; คล้ายๆกับพวกก่อนหน้าที่ว่า*เห็นเองรู้สึกเอง* เห็นเองรู้สึกเอง. นั่นความหมายว่ามัน*เห็นเอง*; แต่*นี่เฉพาะตน* รู้สึกแจ่มแจ้งชัดเจนอยู่. นี่เรียกว่า*นิพพานเฉพาะตน*. ล้วนแต่

เป็นเรื่องชั่วคราวๆทั้งนั้น; จะมีได้วันละกี่ครั้งก็ได้ ยังไม่ใช่เด็ดขาด ยังไม่สูงสุด ให้เป็นเรื่องที่มีอยู่ในหมู่มนุษย์ธรรมดา.

[สามายิกนิพพาน.]

และสรุปรวมกันทั้งหมดนี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "สามายิกนิพพาน". สามายิกนิพพาน แปลว่านิพพานชั่วคราว; สามายิกะ นั้นคือ สะมะยะ+อิกะ = สามายิกะ แปลว่าชั่วคราว; นิพพานชั่วคราว นิพพานชั่วคราว. นิพพานชั่วคราว คือไม่ตลอด ไม่ตลอดเป็นนิพพานจริง. แสดงว่าเราไม่มีโอกาสที่จะมีนิพพานชั่วคราว นิพพานชั่วคราวนี้ได้ทุกคนที่นี้และเดี๋ยวนี้, แต่เราไม่ประสีประสากันเสียเลย, เราจึงไม่เคยรู้สึก ไม่เคยรู้จักสิ่งที่มันมีได้ และควรจะมีได้ คือสามายิกนิพพาน-นิพพานชั่วคราว นิพพานชั่วคราว ที่นี้เดี๋ยวนี้ที่นี้และเดี๋ยวนี้ ที่ไหนหรือเมื่อไรก็ได้. พูดว่าที่นี้และเดี๋ยวนี้ และที่ไหนก็ได้ เมื่อไรก็ได้ นิพพานชนิดชั่วคราวมีได้สักแฉกหนึ่งก็ยังมี; แล้วทำไมจึงไม่มีกันเสียเลย.

นี่พูดเพื่อจะให้เห็นว่า มันไม่ต้องเอาไปไว้อีกก็กับปีก็กลับ หลายกับปีหลายกลับ จึงจะรู้ มันไม่ใช่อย่างนั้น; มันที่นี้และเดี๋ยวนี้ ที่ตรงไหนก็ได้ เมื่อไรก็ได้, จงมีสติปัญญาที่ศึกษาอบรมไว้พอรู้เท่าทันอารมณ์ที่พอมากกระทบแล้วรู้สึกมันทันที; อย่าปล่อยให้มันปรุงๆจนเป็นกิเลส จนเป็นความทุกข์เลย.

นี่เรื่องของนิพพาน. มันนิพพานได้เพราะมีอะไรอันใดอันหนึ่งมาดับความทุกข์นั้นเสีย; นี่เพิ่งเล็งในข้อนี้ ก็เรียกว่านิพพานโดยองค์นั้นๆ โดยเครื่องมีอนั้นๆ. แล้วมันก็เป็นสิ่งที่รู้ได้เอง เห็นได้เอง เรียกว่านิพพานที่เห็นเอง นิพพานที่ในขณะที่ตนรู้สึกได้เอง. แล้วเป็นของภายใน เป็นของเฉพาะตน รู้สึกได้เฉพาะตน นี้ก็เรียกว่านิพพานเฉพาะตน. ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นชั่วคราว เพราะยังไม่สมบูรณ์ ยังไม่เป็นนิพพานถึงที่สุด. นี่เรียกว่ามันมีมากมาย เยอะแยะ ยุบยิบไปหมดแหละ ที่เรียกว่านิพพานๆนะ. ที่ไหนเมื่อไร ถ้ามันดับกิเลสดับทุกข์ได้แม้ชั่วคราว ก็เรียกว่า นิพพานทั้งนั้น; ทำไมเรา

ไม่สนใจ, ทำไมเราจึงปล่อย, ปล่อยว่าแล้วแต่มันจะเป็นไป แล้วแต่มันจะเป็นไป. ไ้แล้วแต่มันจะเป็นไปนะมันจะหนักมากขึ้นทุกที! มันจะเป็นไปในทางเลวร้ายมากขึ้นทุกที!

ข. ทำให้มีนิพพานได้โดยวิธีใด.

เอาละ, ที่นี้ก็พูดในขั้นที่สอง. ที่พูดมาแล้วนี้ ได้พูดว่านิพพานคืออะไร, นิพพานคืออะไร, มาพอสมควรแล้ว. ที่นี้จะพูดในแง่ที่ว่าทำให้มีได้โดยวิธีใด, มีได้โดยวิธีใด?

วิธีปฏิบัติให้บรรลุนิพพาน โดยหลักทั่วไปหลักกว้าง ๆ (มีสัมมัตตปธานธรรม ๔).

โดยหลักทั่วไป เป็นหลักกว้างๆ เราถือกันว่ามีอยู่ ๔ กิริยาอาการ. การประพฤติธรรมะนี้ มีอยู่ ๔ กิริยาอาการ คือ :-

๑. ป้องกันไม่ให้เกิดสิ่งที่ไม่ควรเกิด; ๒. ละสิ่งที่เกิดแล้ว, ที่ไม่ควรจะมี ละเสีย; ๓. ทำให้เกิดสิ่งที่ควรที่จะเกิด; ๔. ทำสิ่งที่เกิดแล้วนั้นให้เจริญจนถึงที่สุด. กิเลส ป้องกันไม่ให้เกิด, ความหมายที่หนึ่ง ป้องกันไม่ให้เกิด; ครั้นเกิดแล้วละมันเสีย นี่กิเลส ละมันเสีย, นี่ความหมายที่สอง; ที่นี้โพธิ สิ่งที่จะกำจัดกิเลส ที่ยังไม่เกิดทำให้เกิดขึ้นมา, นี่สาม; ที่นี้สี่ โพธิที่เกิดขึ้นแล้ว ทำให้เต็ม ให้เต็มๆ เป็นสัมมาสัมโพธิ ไปเลย.

นี่จำไว้เถอะว่าในเรื่องต่างๆในโลกนี้ แม้ไม่ใช่เรื่องธรรมะ แม้เรื่องชาวบ้านที่บ้านที่เรือนนั้น มันก็มีหลัก ๔ ประการนี้ใช้ได้ด้วยกันทั้งนั้นแหละ : สิ่งที่ไม่ควรจะมี ก็ป้องกันไม่ให้เกิด ๑; สิ่งที่ไม่ควรจะมี เกิดขึ้นแล้ว ละมันเสีย ๑; สิ่งที่ควรจะมี ก็ทำให้มันเกิดขึ้นมา ๑; สิ่งที่ควรจะมีเกิดขึ้นแล้ว ก็ทำให้มันเต็ม ให้มันสมบูรณ์ ๑.

ขอให้จำไว้เป็นหลักทั่วไป, ไปใช้ในทุกกรณีไม่ว่าจะทำอะไร ที่เป็นเรื่องใหญ่ เป็นโครงใหญ่ ของเรื่องใหญ่ๆ เป็นชีวิตโดยกว้าง โดยรอบตัว : เรามีหน้าที่ที่จะป้องกัน ไม่ให้เกิดสิ่งที่ไม่ควรที่จะเกิด; เรามีหน้าที่ที่จะละสิ่งที่ไม่ควรที่จะละเสีย; เรามีหน้าที่ที่ทำให้เกิดสิ่งที่ไม่ควรที่จะทำให้เกิด; และเรามีหน้าที่ที่จะทำสิ่งนั้นๆ ให้มันเจริญขึ้นไปจนถึงที่สุด.

: มีนิพพานสัปปายธรรมประจำอยู่ในชีวิต

(: พิจารณาเห็นอายตนิกธรรม ๓๐ โดยไตรลักษณ์).

เอ้า, ทีนี้จะเห็นได้ว่า มันมีวิธีที่จะปฏิบัติอยู่เป็นประจำ เพื่อให้ละสิ่งที่ไม่ควรละ เพื่อให้เกิดสิ่งที่ไม่ควรเกิด; ก็มีหลักปฏิบัติเรียกว่ามีนิพพานสัปปายธรรม. คงจะจดยาก จำยาก, จำเป็นไทยๆ ว่ามีธรรมะที่สบายแก่พระนิพพาน, มีธรรมะเป็นที่สบายแก่พระนิพพาน, หมายความว่า เราประพฤติปฏิบัติอย่างไรอยู่แล้ว มันง่ายที่จะเกิดนิพพาน* นั่นนะคือธรรมะเป็นที่สบายแก่พระนิพพาน. นิพพานนี่คล้ายๆกับว่าเป็นคนชอบสบายเหมือนกัน; ถ้าทำอะไรถูกใจมันก็มีได้ เกิดขึ้นได้ เป็นง่ายเหมือนกัน. เป็นชื่อเรียกอย่างนั้น, ในพระบาลีเรียกอย่างนั้น เราก็เรียกอย่างนั้นไปก็แล้วกัน; ฟังดูมันก็ประหลาดอยู่บ้าง : ธรรมะที่เป็นที่สบายแก่พระนิพพาน. ขอให้ทุกคนมีชีวิตอยู่ด้วยธรรมะที่เป็นที่สบายแก่พระนิพพาน คือง่ายที่พระนิพพานจะเกิด.** อันนี้ต้องรู้จักสิ่งที่ควรรู้จักอย่างยิ่ง ๕ หมวด, ในบาลีเรียกว่า "อายตนิกธรรม". นี้จะใช้คำบาลีคงจะไม่ไหว จดยากจำยาก.

[อายตนิกธรรม ๕ หมวด ๓๐ อย่าง.]

อายตนิกธรรม แปลว่าธรรมที่เนื่องกันอยู่กับอายตนะ, สิ่งที่เนื่องกันอยู่กับอายตนะ; มีอยู่ ๕ หมวด : หมวดที่หนึ่ง คืออายตนะภายใน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ๖ อย่างนี้เรียกว่า "อายตนะภายใน"; หมวดที่สอง : รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ

ธรรมารมณฺ์, นี้ อายตนะภายนอก, หมวดที่สอง ๖ เหมือนกัน; *หมวดที่สาม* : วิญญาณทางตา วิญญาณทางหู วิญญาณทางจมูก ฯลฯ วิญญาณทางอายตนะภายใน ๖ นั้นแหละ, วิญญาณก็มี ๖ อีกเหมือนกัน, หมวดวิญญาณมีอยู่ ๖; ที่นี้ครั้นวิญญาณแล้วมันก็มีผัสสะ, ผัสสะก็มี ๖ : ผัสสะทางอายตนะภายใน ๖, คือผัสสะทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ผัสสะ ๖, นี้*หมวดที่สี่*; เมื่อมีผัสสะแล้วก็มีเวทนา, ก็มีเวทนา ๖ ตามผัสสะ แจกไปตามอายตนะภายใน, คือเวทนาที่เกิดจากผัสสะทางตา เวทนาที่เกิดจากผัสสะทางหู เวทนาที่เกิดจากผัสสะทางจมูก เวทนาที่เกิดจากผัสสะทางลิ้น เวทนาที่เกิดจากผัสสะทางกาย เวทนาที่เกิดจากผัสสะทางใจ, เวทนามี ๖, นี้เป็น*หมวดที่ห้า*. นี้คือเนื้อตัวของเราแท้ๆ. ตัวธรรมะที่ต้องรู้จักอย่างยิ่งคือธรรมะ ๕ หมวดนี้.

ธรรมะ ๕ หมวดนี้, ถ้าใครไม่รู้จักธรรมะ ๕ หมวดนี้, ๕ หมวด ๆ ละ ๖, ไม่รู้จักธรรมะ ๕ หมวดนี้แล้ว ก็ยากที่จะรู้ธรรมะ ยากที่จะศึกษาธรรมะ. ขอยืนยันอย่างนี้; และขอคาดคั้นอย่างนี้ด้วยว่า *ถ้าไม่รู้เรื่อง ๕ หมวดนี้แล้ว ก็ยากที่จะศึกษาธรรมะ*. สรุปสั้นๆอีกทีหนึ่งว่า ;-

อายตนะภายใน ๖ อย่าง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, นี้หมวดหนึ่ง; *อายตนะภายนอก ๖* คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณฺ์, นี้ก็หมวดหนึ่ง; ที่นี้วิญญาณที่เกิดขึ้น เมื่ออายตนะสองพวกนั้นกระทบกัน มีอยู่ ๖, หกชื่อตามอายตนะนั้น, นี้*วิญญาณ ๖*; แล้วก็มี*ผัสสะ ๖* เพราะสิ่งทั้งสามคืออายตนะภายใน อายตนะภายนอก กับวิญญาณมันสังคัมกันกระทบกัน เรียกว่า "ผัสสะ ๖"; พอผัสสะ ๖ ก็เกิด*เวทนา ๖*, เวทนาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ. นี้มันเป็น ๕ หมวด : *หมวดอายตนะภายใน อายตนะภายนอก วิญญาณ ผัสสะ เวทนา*. มีประโยชน์อย่างยิ่งที่จะท่องจำไว้ ศึกษาไว้ให้ชัดเจนแจ่มแจ้ง; มีประโยชน์ยิ่งกว่าสูตรไหนๆ หรือว่าหลักเกณฑ์อะไรๆ ที่เอามาท่องจำกันให้ยุ่งไปหมด.

[“ชม” อายตนิกรธรรม โดยเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.]

ที่นี้รู้จัก ๕ หมวดนี้แล้ว ก็รู้จักชีวิตจิตใจนี้ดีที่สุดเต็มที่ เพราะชีวิตจิตใจนี้มันเป็นอยู่ด้วย ๕ หมวดนี้ : หมวดตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; หมวดรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์; หมวดจักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ; แล้วก็หมวดจักขุสัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา, เรียกเป็นภาษาบาลีมันยุ่งไปหมดอย่างนี้, เรียกเป็นไทยว่า เวทนาที่เกิดทางตา เวทนาที่เกิดทางหู เวทนาที่เกิดทางจมูก เวทนาที่เกิดทางลิ้น เวทนาที่เกิดทางกาย เวทนาที่เกิดทางใจ. ๕ หมวด หมวดหนึ่งมี ๖ อย่าง; มันจึงเป็น ๓๐ อย่าง. จงทำเสมือนหนึ่งว่ามันเป็นของที่มีอยู่เต็มอยู่ข้างหน้าเรา, เราดูมันสิ ดูมันให้ครบทั้ง ๕ หมวด ๆ ละ ๖ อย่าง; เหมือนกับเรามีของมีอะไรมากมายเต็มบ้านเต็มเรือนเราก็ดู; แต่ที่ทางจิตใจ นี้ต้องขอร้องให้ดู *อายตนิกรธรรม ๕ หมวด ๆ ละ ๖ รวมเป็น ๓๐ อย่าง* นี้ให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง ให้รู้จักก่อน ให้รู้จักว่ามันมีอยู่อย่างไรก่อน.

ที่นี้ดู ๓๐ อย่างนี้ แต่ละอย่างละอย่าง*เป็นอนิจจัง* คือเปลี่ยนๆๆๆ, แต่ละอย่างๆนั้นเปลี่ยนๆๆ เป็นอนิจจัง; แต่ละอย่างๆนั้น*ะมีลักษณะแห่งความทุกข์* หรือว่าไปจับฉวยเอาเป็นของเราแล้วจะเป็นทุกข์ คือมันจะกัดเอา มันพร้อมที่จะให้เกิดทุกข์, แต่ละอย่าง แต่ละอย่างนี้ ดาหุ เป็นต้น ๓๐ อย่างนั้น แต่ละอย่าง แต่ละอย่าง มันมีลักษณะแห่งทุกข์ พร้อมที่จะให้เกิดความทุกข์, ไปยึดถือเข้าก็เกิดความทุกข์, เห็นว่ามันมีลักษณะแห่งความทุกข์; ที่นี้ก็เห็นว่า มัน*มีลักษณะแห่งความมิใช่ตัวตน*, เพราะมันไม่เที่ยงและมันพร้อมที่จะเป็นทุกข์ อย่างนี้เราจึงว่า*เป็นอนัตตา-ไม่ใช่ตัวตน*.

แง่สำคัญๆที่จะต้องดูก็มีอยู่ ๓ แ่ง คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. ดูให้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่สิ่ง ๓๐ สิ่งนั้น แต่ละสิ่งๆ. ๓๐ สิ่งนั้น แต่ละสิ่งๆมีลักษณะแห่งอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. *ดูให้เห็นอยู่อย่างนี้* ดูให้เห็นอยู่อย่างนี้ๆ; ใช้คำพูดที่ลึมยาก

สักหน่อยก็ว่า *ชม๑*. ชมมันเหมือนกับชมสวน ชมดอกไม้ในสวน. ดอกไม้ในสวนมี ๓๐ ชนิด แล้ว "ชมสวนนี้, ชมดอกไม้ในสวนนี้" ให้เห็นความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

[อายตนิภธรรม คือสิ่งที่ต้องรู้จักอย่างยิ่ง.]

ดูสิ่งทั้ง ๓๐ นี้ ให้เห็นความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน หรือตามที่มีเวลาว่าง. ถ้าเวลาทำงานยุ่งดูไม่ได้ ก็ดูเวลาว่าง. ถ้าจิตมันยังพอระลึกนึกถึงได้ก็ดู; เพราะว่าเวลาที่ทำงานมันก็มีสิ่งเหล่านี้เหมือนกัน : เวลาที่เราทำงานเหน็ดเหนื่อยอยู่ ก็มีเรื่องของรูป มีเรื่องของตา มีเรื่องของวิญญาณ มีเรื่องของผัสสะ ของเวทนา. เพราะผัสสะมันเกิดเมื่อไรก็ได้ เวทนามันเกิดเมื่อไรก็ได้ กำลังทำงานอยู่ก็ได้ นั่งพักผ่อนอยู่ก็ได้. ถ้ามันเกิดขึ้นมาเมื่อไร แล้วก็เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของมันเมื่อนั้น ในทุกสิ่งทุกอย่าง ๓๐ อย่างนี้, ทุกหนทุกแห่งที่มันจะเกิดขึ้น. นี่ *ชมสวนอายตนิภธรรม ๓๐ อย่าง*.

เมื่อทำอยู่อย่างนี้ เรียกว่า *อยู่ด้วยธรรมะที่สบายแก่พระนิพพาน* หรือ *ทำสิ่งที่สบายแก่พระนิพพาน*. สิ่งที่สบายแก่พระนิพพาน คือดูสิ่งทั้ง ๓๐ อย่างนี้ ว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่เป็นประจำทั้งวันทั้งคืน, ตลอดเวลาที่มีความรู้สึก. นี่เรียกว่า "อยู่ด้วยสิ่งที่สบายแก่พระนิพพาน", พระนิพพานจึงเกิดง่าย ๆ เพราะว่าเราอยู่ด้วยสิ่งที่สบายแก่พระนิพพาน. พุดเปรียบเทียบก็เหมือนกับว่า เรามีสิ่งที่มันชอบใจ เอามาเล่น เป็นเหยื่อตกนก มันก็ได้นก. มัน *เป็นสิ่งที่สบายแก่พระนิพพาน*; ถ้าทำอยู่อย่างนี้ พระนิพพานคือความดับทุกข์ ความดับทุกข์จะเกิดขึ้นได้โดยง่าย พร้อมทั้งจะเกิดในที่ทุกหนทุกแห่ง ทุกเวลา ทุกสถานที่, เพราะว่าเราอยู่ด้วยสิ่งซึ่งเป็นสิ่งที่สบายแก่พระนิพพาน. นี่ก็เป็น *วิธีปฏิบัติ*.

มีอมตธาตุในความรู้สึกอยู่เป็นประจำ.

(มีจิตมุ่งต่อพระนิพพานอยู่เป็นประจำ.)

เข้าที่นี้ อีกข้อหนึ่งสำหรับวิธีปฏิบัติ ต่อไปนี้จะเรียกว่า "นิพพานมนโส" - มีนิพพานอยู่ในใจ. นิพพานมนโส-เป็นผู้มีจิตมุ่งต่อพระนิพพานอยู่เป็นประจำ เรียกว่า "นิพพานมนโส นโร"-เป็นคนที่มีนิพพานอยู่ในใจ, มุ่งต่อพระนิพพานอยู่ในใจ; มันก็ฟังดูแล้วคล้ายๆกับว่าเหลือวิสัย. *มุ่งต่อนิพพาน* คือ *มุ่งต่อความดับทุกข์*; เหมือนกับ คนทำงานก็มุ่งต่อการได้เงินเป็นเป้าหมาย; แต่เดี๋ยวนี้เรามุ่งต่อดับทุกข์อยู่ในใจ ก็เรียกว่า มีใจเป็นนิพพาน มีใจมุ่งอยู่ที่นิพพาน. เป็นคำสำคัญอีกคำหนึ่งที่ว่าจะต้องรู้ไว้นะ. สมาธิ คือเอกัคคตาจิต ที่มีนิพพานเป็นอารมณ์. สมาธิ คือการทำจิตให้ตั้งมั่นทุกชนิด ต้องมุ่งต่อพระนิพพานเป็นอารมณ์; จะเป็นฌานระดับไหนก็เถอะ เป็นสมาธิระดับไหนก็ตาม ต้องมุ่งหมายต่อพระนิพพานเป็นจุดหมายปลายทาง. อาจจะถูกมองมาถึงว่า ถ้าเรา ให้ทาน ก็มีจุดหมายปลายทางเป็นที่มุ่งหมาย; เราชักษาศีล ก็มีจุดหมายปลายทาง เป็นที่มุ่งหมาย. เราทำสมาธิโดยเฉพาะนี้ยิ่งตรงเลย, เพราะคำว่า "สมาธิ" ท่านให้บท นิยามไว้ว่า "*เอกัคคตาจิตที่มีนิพพานเป็นอารมณ์*"; จิตที่มุ่งแน่วแน่ เดี่ยว มีนิพพาน เป็นอารมณ์นั้น เรียกว่า "*สมาธิ*"; ดังนั้นการทำสมาธิที่ถูกต้อง ก็คือมีนิพพานเป็น อารมณ์. ถ้าจะเจริญวิปัสสนา จะให้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็มุ่งจุดหมายปลายทาง มีพระนิพพานเป็นผลที่ได้.

นี่ขอให้ทำอะไรๆ โดยจิตมุ่งหมายต่อพระนิพพาน เป็นจุดหมาย ปลายทางอยู่ทุกเรื่อง ทุกกรณี ทุกหนทุกแห่ง. เช่นเดียวกับในทางโลกๆ เรามุ่งต่อการ จะได้นั้นได้นี้ แล้วแต่ใครมันมุ่งอะไร; ถ้ากำลังหลงแฟน มันก็มีแฟนเป็นอารมณ์อยู่ทุก อิริยาบถแหละ นั่นน่ะอย่างนั้นแหละ เรียกว่า *มีเป็นอารมณ์ละ*. แต่เดี๋ยวนี้มีพระนิพพาน เป็นอารมณ์ คือมุ่งต่อความดับทุกข์สนิทไม่มีส่วนเหลือ นี่เป็นอารมณ์; เรียกว่า มีนิพพานเป็นอารมณ์; มีนิพพานธาตุ มีพระนิพพาน หรือมีนิพพานธาตุ-ธาตุแห่ง

พระนิพพาน มีอมตธาตุ-ธาตุแห่งความไม่ตาย มีอมตธรรม-ธรรมแห่งความไม่ตาย, นี่เรื่องเดียวกันหมดแหละ, เป็นอารมณ์ๆ.

[จิตถอยหลังจากสังขารธาตุ, น้อมไปในอมตธาตุ.]

เมื่อมีพระนิพพานเป็นอารมณ์ มุ่งต่อพระนิพพานเป็นอารมณ์แล้ว, จิตก็ถอยหลังจากสังขารธาตุ. *สังขารธาตุ* คือ *การปรุงแต่ง* ซึ่งไม่ใช่นิพพาน ซึ่งตรงกันข้ามกับนิพพาน. การปรุงแต่งเรื่อย ภาวะแห่งการปรุงแต่ง เรียกว่า *สังขารธาตุ*; *สังขารธาตุ-ธาตุแห่งสังขาร*, *ธาตุแห่งการปรุงแต่ง*. พอเรามีจิตมุ่งต่อพระนิพพานเป็นอารมณ์ จิตนั้นก็ถอยหลังกลับจากสังขารธาตุ.

ตามธรรมดาจิตจมอยู่ในสังขารธาตุ ทั้งวันทั้งคืน ทั้งหลับทั้งตื่นก็ว่าได้ เพราะมันยังฝันได้; เป็นสังขารได้แม้เวลาหลับคือฝัน นั่นสังขารธาตุๆ. แล้วเรามุ่งไปเสียต่อนิพพานธาตุ หรืออมตธาตุแล้ว จิตมันก็ถอยหลังกลับจากสังขารธาตุ; บุคคลนี้เรียกว่าผู้มีจิตเป็นนิพพาน เป็นนิพพานมนโส-มีนิพพานอยู่ในใจ มีจิตใจจดจ่ออยู่กับพระนิพพาน.

เมื่อจิตมันถอยกลับจากสังขารธาตุ มันก็ไม่มีทางอื่นไปไหน นอกจาก *น้อมไปในนิพพานธาตุ* *น้อมไปในอมตธาตุ* นั่นเอง. น้อมไปในอมตธาตุแล้ว มันก็จะเห็นชัดว่า *ธาตุนั้น* *เขต สนฺต-ธาตุนั้นสงบรังับ*, *เขต ปณีต-ธาตุนั้นประณีต*; *ยทิท สพฺพสงฺขาร-สมโถ-ธาตุนั้นเป็นที่สงบรังับแห่งสังขารทั้งปวง* *ธาตุนั้นเป็นที่สงบรังับแห่งสังขารการปรุงแต่งทั้งปวง*, *สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค-เป็นการโยนทิ้งเสียซึ่งของหนักทั้งปวง* ของหนัก ที่เอามาแบกไว้เป็นตัวกู-ของกู เรียกว่า "ของหนัก", พอธาตุนี้เข้ามามันก็โยนทิ้งของหนักทุกชนิดทุกอย่างเหล่านี้ออกไป, *ตณฺหุขโย-* นั่นเป็นความสิ้นแห่งตัณหา, *วิราโค-สํารอกคิน* ซึ่งความยึดมั่นถือมั่นแห่งอุปาทาน สลัดอุปาทานออกไป หรือจางคลายออกไป เรียกว่า "จางคลาย" แห่งอุปาทาน เรียกว่า "วิราคะ" แปลว่า

จางคล้าย, มันก็เป็น *นิโรธ คือดับลง* สงบลง เย็นลง *แห่งความทุกข์, นิพพาน นี่คือนิพพาน.*

เขาน้อมจิตไปในอมตธาตุ คือนิพพานธาตุ แล้วมันก็ถอยห่างไปจากสังขารธาตุ คือการปรุงแต่งอันวุ่นวาย; ยิ่งถอยไปเท่าไร มันยิ่งน้อมเข้าไปในอมตธาตุเท่านั้น ในอมตธาตุ คือธาตุแห่งความไม่ตายนั้น; มันจะมองเห็นว่า อ้าว, *นี่ประณีต นี่สงบร่างับ นี่เป็นที่สงบแห่งสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดคืนแห่งของหนักทั้งปวง เป็นความสิ้นตัณหา เป็นความจางคล้ายแห่งอุปาทาน ความดับเย็น เป็นนิพพาน.* มีจิตอย่างนี้ มีจิตอย่างนี้อยู่ เรียกว่า *เป็นคนที่มึจิตเป็นนิพพาน หายใจเป็นนิพพาน มีจิตเป็นนิพพาน; มีชีวิตอยู่อย่างนี้ ก็เรียกว่ามีชีวิตอยู่ด้วยนิพพาน.*

มีการรู้จักและได้รับปริญญาของพระพุทธเจ้า.

ที่จะพูดต่อไปอีกชนิดหนึ่ง ก็คือว่า เราจะรู้จักปริญญาธรรมและปริญญา. นี่พวกที่เขาชอบปริญญาควรจะฟัง *ปริญญาธรรม และ ปริญญา.*

[ปริญญาธรรม.]

ปริญญาธรรม แปลว่า *สิ่งที่ควรรอบรู้; ได้แก่ขั้นทั้งห้านี้ และอายตนิกรมทั้งหลายนี่* ขั้นห้า คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เป็นตัวจริงนะ ไม่ใช่ตัวหนังสือนะ, แล้วก็รู้อายตนิกรม ๕ หมวด ๓๐ อย่างนั้น. *นี่คือสิ่งที่ต้องรอบรู้ ๆ ๆ* ทุกแห่งทุกมุมของมัน.

ถ้ารอบรู้สิ่งเหล่านี้แล้ว, *รอบรู้ด้วยปัญญา ไม่ใช่ด้วยการจดไว้ในสมุดอย่างนี้* นะ รอบรู้ด้วยปัญญา *ทางตลอดด้วยปัญญา,* รอบรู้แล้วมันก็จะเกิดปริญญา ๆ ๆ.

[ปริญาของพุทธศาสนา.]

ปริญา คือ ความลึกลงไปแห่งราคะ ความลึกลงไปแห่งโทสะ ความลึกลงไปแห่งโมหะ : นี่คือนิพพาน ๓ อย่าง. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ปริญญาคืออย่างนี้, ไม่ใช่แผ่นกระดาษที่รับจากมหาวิทยาลัย. ปริญญาคือความลึกลงไปแห่งราคะ ลึกลงไปแห่งโทสะ ลึกลงไปแห่งโมหะ; เกิดมาจากการที่เราอบรมในสิ่งที่ควรอบรม คือชั้นทั้ง ๕ เป็นต้น; มันเป็นที่ลึกลงไปแห่งความทุกข์ :-

จิตจะไม่ถูกตัณหา อุปาทานเข้าไปอาศัย, จิตนั้นไม่มีตัณหา อุปาทานอาศัยอยู่; เมื่อจิตไม่มีตัณหา อุปาทานอาศัยอยู่, มันก็ไม่มีเคลื่อน เคลื่อนไป เคลื่อนมา; เมื่อมันไม่มีการเคลื่อนไปเคลื่อนมา, มันก็สงบรำงับ; เมื่อมันสงบรำงับ, มันก็ไม่มี นติดคือการน้อมไปคิดนึกน้อมไปในที่ใด; เมื่อมันไม่มีการน้อมไปน้อมไปในที่ใด มันก็ไม่มีการไป มันก็ไม่มีการมา, มันก็ไม่มีการไป ไม่มีการมา เพราะมันไม่มีความน้อมไปน้อมไปในที่ใด; ไม่มี การไปการมา มันก็ไม่มีจุดและอุบัติ : บุคคลนั้นไม่มีจุด ไม่มีอุบัติ คือไม่เกิดขึ้นแห่งตัวกู- ของกู, เขาก็มิได้มีอยู่ในโลกนี้ หรือมิได้มีอยู่ในโลกอื่น หรือมิได้มีอยู่ในระหว่างโลกทั้งสอง โลก, ไม่ได้มีอยู่ในโลกนี้ ไม่ได้มีอยู่ในโลกอื่น และไม่ได้มีอยู่ในระหว่างโลกทั้งสองโลก. นี่ รับประทานของพระพุทธเจ้า, ท่านอธิบายไว้เพราะอย่างนี้.

รู้จักตัวเองหรือชั้นทั้ง ๕ หรืออายตตนิกธรรม ๓๐ ดีๆ, มันก็ไม่เกิดตัณหา มานะ อุปาทาน เข้าไปยึดถือว่าตัวตน ว่าของตน; แล้วก็ไม่มีการเคลื่อน, ไม่เคลื่อนก็ สงบ; เมื่อสงบก็ไม่มีการน้อมไปที่ไหน; ไม่มีการน้อมไปที่ไหน ก็ไม่มีการไปและการมา; ไม่มีการจุดและการอุบัติ. เขาจึงไม่ได้มีอยู่ที่โลกนี้หรือโลกไหน หรือในระหว่างโลกทั้งสอง; นั่นแหละคือที่สุดแห่งโลก นิพพานแท้จริง, ที่สุดแห่งโลกแท้จริง นั่นคือนิพพานที่แท้จริง. ฉะนั้นจงอยู่ชนิดที่รู้สิ่งทั้งปวงที่ประกอบกันขึ้นเป็นโลก หรือเป็นอะไรที่รอบตัวเรา ทั้งใน ตัวเรา ทั้งนอกตัวเรา เห็นโดยความเป็นของที่ไม่อาจจะยึดถือด้วยอุปาทาน ไม่อาจจะ หมายมั่นเป็นตัวเรา เป็นของเรา. นี่เป็นวิธีปฏิบัติ.

[สรุป]

มีนิพพานทุกชนิดได้โดยไม่ต้องตาย.

เอาละ, เวลาเลยไปมากแล้ว. ก็จะต้องยุติกันที่. ขอสรุปความสั้นๆว่า นิพพานนี้ทุกชนิดเลย ไม่ตาย ไม่เกี่ยวกับความตาย. นิพพานทุกชนิดไม่ใช่ความตาย และไม่เกี่ยวกับความตาย เขาหมายถึง*ความดับแห่งความร้อน* ความดับแห่งของร้อน : ดับแห่งของร้อนที่ไหนก็เป็นนิพพานที่นั่น. ดับสนิทก็นิพพานสมบูรณ์; ดับไม่สนิทก็ยังไม่สมบูรณ์. นิพพานไม่ต้องตาย ไม่มีการตาย เว้นไว้แต่คำพูดใหม่ๆ ตอนหลังๆ นี้ หลับตาพูด; เช่นคำว่า *ชั้นนิพพาน-ดับขั้นธ* นะ, *ดับขั้นธอย่างตาย* นะ. ดับขั้นธอย่างชาวบ้านพูด คือดับขั้นธอย่างตาย. นั่นไม่ใช่นิพพาน; แต่เขาก็เรียกว่า*ชั้นนิพพาน*. นี่ในหนังสือชั้นหลังในคัมภีร์ชั้นหลัง ตำราชั้นหลัง ที่เราไม่อยากจะถือเอา.

และยังมีที่ว่า *ธาตุนิพพาน*. นี่ประหลาดใหญ่ ว่าเมื่อพระธาตุของพระพุทธเจ้ากระจายไปอยู่ทั่วโลกแล้ว จะถึงยุคหนึ่ง สมัยหนึ่ง พระธาตุทั้งหมดที่อยู่กระจายไปทั่วโลกนี้จะมารวมตัวกันเข้าที่ตรงไหนก็ไม่ทราบ จำไม่ได้แล้ว แล้วก็จะเป็นองค์พระพุทธเจ้าขึ้นมาใหม่ แล้วก็แสดงธรรมอย่างยิ่ง เต็มที่อีกครั้งหนึ่ง แล้วก็จลกลเป็นไฟดับสูญหายไป. นี่หนังสือชั้นหลังว่าอย่างนี้ ไม่มีในพระบาลีหรอก.

ถ้านิพพานอย่างนี้แล้วเกี่ยวกับการตายแหละ; ถ้านิพพานอย่างนี้แล้วเกี่ยวกับการตายหมดเลย. แต่นิพพานที่แท้จริงในพระบาลี ที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่เกี่ยวกับความตาย ไม่ต้องตาย; มีนิพพานได้ทุกชนิดโดยที่ไม่ต้องตาย คือความดับเย็นแห่งความร้อน หรือดับเย็นแห่งความทุกข์. ดังนั้นเราควรมีนิพพานที่แท้จริงที่ไม่ต้องตาย ที่นี้เดี๋ยวนี้ทุกหนทุกแห่ง; มีจิตเย็นอย่างที่นางคนนั้นพูดว่า *บุรุษนี้เป็นลูกของใคร พ่อแม่ของเขาก็มีนิพพาน เป็นสามีของใคร ภรรยาคนนั้นก็นิพพาน* อย่างนั้นแหละ คือนิพพานอย่างนั้นแหละ ที่มีได้ทุกคนในโลกปัจจุบันนี้ ทุกหนทุกแห่ง คือมีความเย็นออกเย็นใจ ไม่มีกิเลสเผาผลาญอยู่ในใจ แล้วก็ทำอะไรสนุก.

นิพพานมีได้ในการทำงาน-ทำให้เงินเหลือ-จนไม่รู้จะใช้อะไร!

เมื่อทำงานอยู่ก็มีนิพพานได้ คือทำงานอยู่ด้วยความเย็นอกเย็นใจ. อย่าทำงานอยู่ด้วยความรู้สึกไม่พอใจ กระพัดกระเฟียด เร่าร้อน เพราะไม่อยากทำงาน; อย่างนั้นก็เลสทั้งนั้น มีนรกอยู่ในใจเมื่อกำลังทำงาน. คนชนิดนั้นมันทำงานด้วยความไม่พอใจ กระพัดกระเฟียด เร่าร้อน ไม่อยากทำงาน พอเหงื่อออกมามันก็บ้าใหญ่เลย มันก็โกรธใหญ่เลย.

ทีนี้ถ้ามีความเย็นอกเย็นใจอยู่ในใจ แล้วก็ทำงาน ทำไปสิ มันก็พอใจ เป็นสุขเย็นใจในการทำงาน. ถ้าเหงื่อออกมาเป็นน้ำมนต์อาบเย็นไปเลย. มันต่างกันนะ; คนหนึ่งพวกหนึ่งเหงื่อออกมาเป็นน้ำร้อนรดดินตายไปเลย; คนนี้พอเหงื่อออกมาเป็นน้ำมนต์รดเย็นสบาย ทำงานสบายไปเลย เย็นสบายไปเลย.

นี่เรียกว่า มีนิพพานในการทำงาน แล้วมันก็มีมีความสุขอยู่ในการทำงานนั่นเอง; ซึ่งมีคำอธิบายที่ละเอียดอีกมาก; อาจจะต้องมีพูดกันเป็นเรื่องยืดยาว ว่าจะมีมีความสุขในการทำงานได้อย่างไร.*

เดี๋ยวนี้พูดแต่โดยย่อว่า เรามีรู้สึกอยู่อย่างถูกต้องตามหลักที่กล่าวมาแล้ว กำจัดกิเลสที่จะเกิดขึ้นมานั้นไว้เสียได้ มีความเย็นอกเย็นใจอยู่ แล้วจะทำอะไรก็ได้ จะทำงานก็ได้ จะนอนหลับพักผ่อนก็ได้; เป็นสุขเต็มที่แล้ว ก็ไม่ต้องใช้เงินไปซื้อความสุขอะไรที่ไหนอีก เงินมันก็เหลือ เหลือจนเอาไปไหนไม่หวาดไหว. ถ้าผู้ใดมีนิพพานในการทำงาน ในขณะที่ทำงานนั้น, ก็ไม่ต้องใช้เงิน เงินก็เหลือ. ทีนี้คนโง่มันไม่มีความสุข เมื่อทำงาน; มันก็ต้องเอาเงินที่เป็นผลงานไปซื้อหากามารมณ์เสียเงิน

---

* เกี่ยวกับเรื่องนี้ องค์กรรายได้บรรยายไว้ละเอียด ในครั้งที่ ๑๒ แห่งการบรรยายชุดนี้ ภายใต้หัวข้อว่า "พุทธธรรมประยุกต์ระดับชาวบ้านทั่วไป", ที่หน้า ๓๕๐ หรือที่หน้า ๓๕๖ เป็นต้นไป

ไม่พอใช้ จนต้องโกง จนต้องทำทุจริต จนไปติดตะราง; มันต่างกันอย่างไร. ฉะนั้นขอให้ทุกคนมีนิพพานอยู่ในตนทุกครั้งที่หายใจเข้า-ออก เพราะรู้จักทำให้มันเยือกเย็น เย็นออก เย็นใจ เย็นกาย เย็นทุกอย่างอยู่ตลอดเวลา ทีนี้และเดี๋ยวนี้ หรือที่ไหนก็ตาม.

หวังว่าท่านทั้งหลายทุกคนคงจะรู้เรื่องพระนิพพานมากขึ้นบ้าง. ที่อุตสาหกรรมพูดกันมาตั้ง ๒ ชั่วโมงนี้ หวังว่าท่านทั้งหลายจะรู้จักเรื่องของพระนิพพานเพิ่มขึ้นบ้าง; และจะสามารถเอานิพพานมาใช้เป็นเครื่องกำกับชีวิต ให้ชีวิตนี้มันอยู่กับนิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ แล้วก็*เป็นพุทธบริษัทสมชื่อ* ไม่ใช่เป็นพุทธบริษัทแต่ชื่อ แล้วก็*เป็นสุขตามแบบของพุทธบริษัท* เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน อยู่ทุกที่พาราตริกาลเทอญ.

การบรรยายสมควรแก่เวลาแล้ว. ยาดมาขอยุติการบรรยาย เพื่อเป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรมคุณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจในการที่จะปฏิบัติเพื่อถึงพระนิพพานได้โดยง่ายยิ่งขึ้นไป ในกาลบัดนี้.

พุทธธรรมประยุกต์

— ๘ —

ลานหินโค้ง ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๒๗

พระอรหันต์ในฐานะผู้ประสบความสำเร็จ แห่งพุทธธรรมประยุกต์.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายธรรมะประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๘ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่องพุทธธรรมประยุกต์ ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อย่อยเฉพาะการบรรยายในครั้งนี้ว่า พระอรหันต์ในฐานะผู้ประสบความสำเร็จแห่งพุทธธรรมประยุกต์.

[บททวนและปรารภหัวข้อของการบรรยายครั้งนี้]

ข้อนี้ต้องขอภัยหรือเป็นการบอกกล่าวให้ทราบทั่วๆกันก่อนว่า เราได้มีการบรรยายชุด ชุดละ ๓ เดือน ติดต่อกันมาตามลำดับๆในเรื่องเดียวตลอด. วันนี้ก็มาถึงตอนที่จะต้องพูดเรื่องพระอรหันต์ จะเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไม่ได้ โดยความจำเป็นที่จะต้องพูดไปตามลำดับ. ขอให้ท่านคิดเสียว่า ฟังเรื่องนั้นๆ ตอนนั้นๆ ไปก็แล้วกัน. มันมีคำอธิบายเป็นอันมาก ในการบรรยายครั้งที่แล้วๆมา แสดงให้เห็นเรื่องต่างๆมาโดยลำดับ;

แต่ท่านทั้งหลายก็ไม่ได้มีโอกาสจะได้ฟังมาแต่ต้น ก็มาฟังในครั้งนี้เป็นครั้งแรก ก็ต้องพยายามทำความเข้าใจ หรือสันนิษฐานเอาบ้าง ตามสมควรแก่เรื่องราวนั้น ๆ.

เราใช้คำว่า "พุทธธรรมประยุกต์" หรือจะสั้น ๆ ก็ว่า "ธรรมประยุกต์" หมายความว่า การทำธรรมะให้สำเร็จประโยชน์ หรือการใช้ธรรมะให้สำเร็จประโยชน์. ทีนี้แล้ว ๆ มา เราได้ปล่อยให้ธรรมะเป็นหมัน ไม่สำเร็จประโยชน์มา; มาบัดนี้ก็มองเห็นว่า ควรจะพยายามทำความเข้าใจกันในเรื่องการใช้ธรรมะให้เป็นประโยชน์. ตัวอย่างง่าย ๆ ที่ต้องขอ บอกกล่าวกันอีกครั้งหนึ่งว่า เหมือนที่เราทำนาได้ข้าวเปลือก เราก็กินไม่ได้ เราประยุกต์ ให้เป็นข้าวสารเราก็กินไม่ได้ เราจึงประยุกต์ให้เป็นข้าวสุก แล้วเรากินได้. กิริยาอาการ ที่ทำให้สำเร็จประโยชน์ได้ นี้เรียกว่า "ประยุกต์".

เดี๋ยวนี้เราก็จะศึกษา ทำความเข้าใจสอดส่องกันถึงคำว่า "ธรรมะ" หรือ "พุทธธรรม" ที่จะต้องทำให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้ที่ประกาศตนเองว่ามีธรรมะ ถือธรรมะ. การบรรยายได้ล่วงมาแล้วถึง ๗ ครั้ง, ครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๘ มาพูดถึงบุคคลผู้ประสบความสำเร็จในการประยุกต์ธรรมะ ได้แก่พระอรหันต์นั่นเอง.

ในบรรดามนุษย์ก็มีคนเป็นหลายจำพวก; มีคนมากจำพวก หลายจำพวก. ถ้าเราถือกันว่า พระอรหันต์นี่เป็นผู้ประสบความสำเร็จ ในการประยุกต์ความเป็นคนคือ เป็นมนุษย์ของท่านให้สำเร็จประโยชน์สูงสุด. หลักเก่าแก่โบราณในประเทศอินเดียมีคำว่า "ชีวิตโหวหาระ" หมายถึงการใช้ชีวิตนี้ให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุดตามที่มันจะเป็นได้ เป็น เหมือนกับว่าใช้ชีวิตนี้แหละเป็นเดิมพัน เป็นต้นทุน แล้วก็ลงทุนทำการค้าด้วยชีวิตให้เกิด ประโยชน์จากชีวิตนั้น จนถึงที่สุดกันจริงๆ; แล้วบุคคลนั้นก็เรียกว่าจบกิจ จบหน้าที่; จะเป็นฆราวาสก็ได้ เรียกว่าจบหน้าที่อย่างฆราวาส, จะเป็นบรรพชิตก็ได้ เรียกว่าจบพรหม จรรย์อย่างบรรพชิต. ใครเป็นมาได้ถึงขั้นนี้ก็เรียกว่าเป็นผู้ถึงขั้นสูงสุดของความเป็นมนุษย์ ของเขา ด้วยการประยุกต์ความเป็นมนุษย์นั้น ๆ. ทุกคนมีความสามารถที่จะทำได้ เพราะว่าธรรมชาติมันสร้างมาให้ให้สามารถที่จะทำอย่างนั้นได้ แต่เราไม่รู้และไม่ทำกันเอง.

เดี๋ยวนี้ตามหลักพระพุทธศาสนา เราถือว่า พระอรหันต์เป็นผู้ประสบความสำเร็จสูงสุด ในการประยุกต์ชีวิตให้ถึงที่สุด.

ถ้าเป็นเรื่องฆราวาสเขาก็มีหลักว่า ทำมาหากินเป็นหลักฐาน เป็นปีกแผ่น มั่นคงที่สุด มอบภาระให้ลูกให้หลาน ดำเนินกิจการต่อไป. ผู้เป็นบิดานั้นก็มุ่งผ้าขาว สวมรองเท้าขาว ใส่หมวกขาว เทียวเดินเล่นอยู่ตามริมป่า ริมลำธาร ในวัดวาอาราม เป็นการพักผ่อนอยู่กับธรรมชาติตลอดชีวิต; อย่างนี้ก็เรียกว่าผู้ประสบความสำเร็จในการประยุกต์ชีวิตชนิดของฆราวาส. แต่พระพุทธเจ้าท่านไม่ยอมรับ ว่านั่นเป็นการประสบความสำเร็จถึงที่สุด ท่านจะตรัสถึงความไม่มีกิเลสโดยประการทั้งปวง จึงจะเรียกว่า เขาประสบความสำเร็จในการประยุกต์ชีวิตนี้ให้มีประโยชน์.

เดี๋ยวนี้เรื่องที่บรรยายมาก็มาถึงตอนนี้ คือถึงตอนที่ว่า พระอรหันต์ ในฐานะเป็นผู้ประสบความสำเร็จในการประยุกต์ธรรมะให้เป็นประโยชน์ถึงที่สุดแก่ท่าน; เลยวันนี้เป็นวันที่จะพูดเรื่องพระอรหันต์. บางคนจะคิดว่าเป็นเรื่องเตลิดเปิดเปิงไปไหนอีกแล้ว.

ครั้งที่แล้วมาพูดเรื่องนิพพานๆจนสิ้นเชิง; วันนี้พูดเรื่องพระอรหันต์. ที่จริงมันก็เป็นเรื่องเดียวกันนั่นแหละ; เพราะว่าพระอรหันต์ก็คือผู้ที่บรรลุพระนิพพาน ในความหมายของพระนิพพาน อย่างที่บรรยายแล้วในครั้งก่อน. การบรรลุนิพพานนั้นไม่ได้หมายถึงความตาย, ไม่ได้หมายถึงตาย *ไม่มีการตายเกี่ยวข้องกับผู้บรรลุนิพพาน*; เพียงแต่ว่าเป็นผู้เย็นสนิท เพราะนิพพานแปลว่า "เย็น" เย็นสนิทโดยประการทั้งปวง, ถึงที่สุดจริงๆ ก็เรียกว่าบรรลุนิพพานจริง.

นิพพานมีอยู่เป็น ๒ ชั้น พระอรหันต์ก็เลยมีอยู่เป็น ๒ ชั้น; คือว่า แรกเย็น หรือแรกดับ; แล้วต่อมาเย็นสนิท. แรกดับยังไม่เย็นสนิท เหมือนกับเหล็กเผาไฟ ร้อนแดง แล้วเอาน้ำสาดให้ดับ เย็น เป็นเหล็กดำ แต่มันก็ยังร้อนจับไม่ได้; มันก็ต้องรอ

จนกว่ามันจะเป็นสนิทจับได้. ความเย็นจึงมี ๒ ขั้นตอนอย่างนี้. พระอรหันต์ก็มี ๒ ขั้นตอน ตามระดับของนิพพานที่มี ๒ ขั้นตอนอย่างเดียวกัน; ซึ่งเราก็จะได้พูดกันในเรื่องนี้ด้วยเหมือนกัน.

“พระอรหันต์อย่าลืมๆ” เป็นวัฒนธรรมที่น่าสนใจ.

ในที่นี้ต้องการให้เข้าใจคำว่า “พระอรหันต์” กันเสียก่อน ว่าหมายถึงอะไร? ธรรมเนียมไทย โดยเฉพาะภาคใต้ที่ อาตมาเคยเห็น คงจะสนใจเรื่องนี้กันมาก; เพราะว่าพอคนจะตาย คนจะดับจิต แล้วก็จะมีผู้บอกข้างหูว่า “พระอรหันต์อย่าลืม พระอรหันต์อย่าลืม”; ซึ่งหมายความว่า ท่านถือว่าสิ่งสูงสุดคือพระอรหันต์ ดังนั้นถ้าผู้ตายไม่ลืมพระอรหันต์ ดับจิตไปด้วยความรู้แจ้ง รู้สึกซึมซาบในคุณของพระอรหันต์ มันก็เป็นเรื่องไปดี; ไปดีจนถึงกับว่าจะได้ไปเป็นพระอรหันต์ เขามุ่งหมายอย่างนั้น. แต่จะได้เป็นหรือไม่ได้เป็นนั่นมันก็อีกเรื่องหนึ่ง; แต่ถ้าผู้ตายเคยศึกษาเรื่องพระอรหันต์มาอย่างแตกฉาน คล่องแคล่วอยู่เป็นประจำแล้ว คงจะมีผลมาก, คือจะช่วยให้เขาระลึกได้ทุกเรื่อง ทุกความหมายของคำว่า “พระอรหันต์”, จิตใจของเขาก็จะลงในร่องรอยของพระอรหันต์ ได้โดยง่าย แล้วจะดับจิตไป. นับว่าเป็นวัฒนธรรมที่น่าสนใจ ที่ทำให้สนใจในเรื่องของพระอรหันต์ แม้จะดับจิตอยู่แล้วยังได้รับการตักเตือนว่าอย่าลืมๆ.

[จบคำทบทวนและคำปรารภ.]

ความหมายต่างๆของคำว่าพระอรหันต์.

ก. ความหมายของพระอรหันต์โดยถ้อยคำ-ศัพทศาสตร์.

เดี๋ยวนี้อาตมาจะได้บรรยายความหมายของคำว่า “พระอรหันต์” ให้รู้จักพระอรหันต์โดยถ้อยคำ, โดยถ้อยคำ คือคำนี้ว่าหมายถึงอะไร? ในขั้นแรกตามธรรมดา

ทั่วไป เราจะพิจารณากันถึงคำๆนั้นที่เรียกว่าพิจารณาโดยศัพทศาสตร์ คือโดยศาสตร์แห่งถ้อยคำกันเสียก่อน. เมื่อพิจารณาโดยศัพทศาสตร์นี้ ปรากฏว่าคำว่าพระอรหันต์นี้เป็นปัญหามาก ยากที่จะชี้ระบุลงไป ว่าโดยเนื้อแท้ของคำหรือรากของคำ หมายถึงอะไร? แต่ท่านก็ได้วินิจฉัยกันไว้หลายๆอย่างเสียอีก ก็ต้องค่อยๆไปที่ละอย่าง; แต่ถ้าจะให้พูดรวบรัดที่สุด ก็พูดได้เลยว่าตรงกันข้ามกับคนธรรมดาโดยประการทั้งปวง เพราะถึงยอดสุดของความเป็นมนุษย์. มนุษย์ปุถุชนมีอะไรเป็นปัญหา เป็นความทุกข์, พระอรหันต์ตรงกันข้ามจากปุถุชนคนธรรมดานั้น โดยประการทั้งปวง; ตั้งความหมายไว้อย่างกว้างๆอย่างนี้ก่อน.

: พระอรหันต์ในความหมายว่า "ผู้ไม่มีความลับ".

ที่นี้ดูตามตัวหนังสือของคำๆนี้ : *อรหันต์* หรือ *อรหะ อรหัง* เป็นคำเดียวกัน; ภาษาบาลีก็เปลี่ยนได้ตามรูปปัจจัยของศัพท์, แต่เนื้อแท้ของคำก็คือว่า "*อรหะ*". ความหมายแรกท่านว่าไม่มีความลับ. ลองพิจารณาดูว่า คนธรรมดาสามัญ มันมีความลับ, คือมีเรื่องที่เปิดเผยไม่ได้, มีอะไรๆที่เปิดเผยให้ใครดูไม่ได้ เป็นความลับ; ถ้าเป็นพระอรหันต์ไม่มีสิ่งๆที่เรียกว่า "*ความลับ*" ชนิดนั้น. ใจความสำคัญมันอยู่ตรงที่ว่าท่านอยู่เหนือความต้องการอะไร จึงไม่มีการแสวงหาสิ่งใด จึงไม่มีความลับใดๆ ที่จะต้องสงวนไว้เพื่อประโยชน์แก่การแสวงหาสิ่งนั้นๆ.

เราตามธรรมดามีความมุ่งหมายแสวงหาโลก เกียรติยศ ชื่อเสียง อำนาจวาสนาอะไรต่างๆนานา, แล้วก็รู้วิธีที่จะเอาเปรียบผู้อื่นซึ่งเป็นความลับ อย่างนี้ก็มี; หรือว่าเราทำผิดพลาดไป ควรจะได้รับการลงโทษ แม้แต่ดิฉันนึกว่าเป็นต้น เราก็มีความลับไม่ต้องการให้ความลับนั้นเปิดเผยออกไป เรียกว่าเป็นผู้ไม่อาจจะเปิดเผยเนื้อแท้เนื้อหาอันแท้จริงของตนได้โดยประการทั้งปวง, มันมีที่ต้องสงวนไว้เป็นความลับ. ส่วนพระอรหันต์ไม่เป็นเช่นนั้น ท่านไม่มีความลับ.

ถ้าท่านทั้งหลายเข้าใจว่า เมื่อเราไม่มีกิเลส เพื่อจะต้องการอะไร มันก็ไม่มีอะไรที่จะต้องปกปิด. *ความลับ* นั้นเป็นสิ่งที่มิไว้เพื่อเอาเปรียบ หรือเพื่อป้องกันตัว ในทางที่ทุจริตหรืออะไรก็ตามเถอะ เรียกว่า *เป็นสิ่งที่เศร้าหมอง*. ขึ้นชื่อว่าความลับแล้ว ก็เป็นสิ่งที่เศร้าหมอง ไม่สะอาด ไม่บริสุทธิ์หมดจด. มนุษย์คนใดมีความเป็นมนุษย์สูงขึ้นไป จนถึงไม่มีความลับ อย่างนี้เรียกว่า *"พระอรหันต์"*. แต่ละคนๆ ก็เปรียบเทียบดูเอาเองก็แล้วกัน; ตนเองนั่นแหละมีความลับอะไรบ้าง? อย่างไร เท่าไร ก็รู้อยู่ดี, มีอะไรที่เปิดเผยไม่ได้? เปิดเผยออกไปแล้วมันเสียเปรียบบ้าง มันละลายขายหน้าบ้าง อะไรก็แล้วแต่ คนธรรมดาเขาก็มี; แต่ถ้ามีความเจริญในทางจิตใจ จนไม่มีความลับอย่างนี้ถึงที่สุดจริงๆ ก็เรียกว่า *"พระอรหันต์"*, ซึ่งมันจะมีได้ก็ต่อเมื่อหมดกิเลสโดยแท้จริงเท่านั้น.

: พระอรหันต์ในความหมายว่า "เป็นผู้สมควร."

ที่นี้บางทีนักศัพทศาสตร์ก็แปลคำว่า อรหัง อรหะ นี้ว่าเป็นผู้สมควรๆ, โดยถือว่าเราเป็นมนุษย์ เรามีความสมควรแก่ความเป็นมนุษย์. ที่นี้พูดไปแล้วมันก็เหมือนกับดูถูกดูหมิ่น ว่าคนธรรมดาสามัญนั้น มันยังไม่สมควรแก่นามว่า "มนุษย์"; คือมันยังมีอะไรที่ไม่ถึงขนาด ไม่เต็มขนาดของความเป็นมนุษย์ ไม่ควรจะเรียกว่า "เป็นมนุษย์" ไม่มี ความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์นั่นเอง; จะต้องมีความสมบูรณ์ที่ทำให้กล่าวได้ว่า มีความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์ สมควรแก่นามว่า "มนุษย์".

คำว่า *"มนุษย์"* นี้ ความหมายมันมีเฉพาะว่า *"เป็นผู้มีจิตใจสูง"*; ถ้ามีจิตใจไม่สูงก็ยังไม่ใช่มนุษย์. คำว่า *"สูง"* นี้หมายถึง *อยู่เหนือปัญหาทั้งปวง เหนือความทุกข์ทั้งปวง*. ในโลกนี้ใครบ้างที่หมดปัญหา? ล้วนแต่ตกอยู่ภายใต้ความบีบคั้นของปัญหาต่าง ๆ นานา, แม้ที่สุดจากหน้าที่การงานของตน; มันก็เลยอยู่ใต้ปัญหา ก็เรียกว่าสูงไปไม่ได้. ถ้าสูงมันก็ต้องมีอะไรถูกต้องหมด จนไม่มีปัญหา, เมื่อไม่มีปัญหาก็ไม่มีความทุกข์นั่นเอง จึงขึ้นถึงสูงสุดของความเป็นมนุษย์; เรียกอีกอย่างหนึ่งก็ว่า *"มีความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์"*.

: พระอรหันต์ในความหมายว่า "ผู้มีความเต็ม".

คำว่า "อรหันต์" นี้ ชาวต่างประเทศเขานิยมแปลเป็นภาษาต่างประเทศว่า ผู้เต็ม ผู้มีความเต็ม. ถ้อยเอวรากศัพท์ว่า "มีความเต็ม", เต็มแห่งความเป็นมนุษย์ *สมควรแก่ตำแหน่งสูงสุดของมนุษย์ คือเต็มมนุษย์*; แล้วเราก็ลองเปรียบดู เปรียบเทียบกันดู กับพวกเราด้วยตนเอง, เปรียบเทียบด้วยตนเองแต่ละคน ว่าเรามีความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์หรือยัง, เต็มมากหรือเต็มน้อย เต็มครั้งหนึ่ง หรือบางทีมันยังอาจจะยังกลวงอยู่ ทั้งหมดก็ได้ ไม่มีความเป็นมนุษย์ที่ทำให้ยกมือไหว้ตัวเองได้. เมื่อมองดูตัวเองแล้ว มันยังมีความกินแห่งตัวเอง ระอาตัวเอง ไม่อาจจะยกมือไหว้ตัวเองได้ อย่างนี้เรียกว่ามันไม่เต็ม ไม่มี ความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์ ไม่สมควรแก่ความหมายของคำว่า "มนุษย์".

แม้ให้พิจารณาด้วยตนเอง พิจารณาตนเองด้วยตนเอง มีโอกาสที่จะเข้าข้างตัวสักเท่าไรก็ได้ มันก็ยังมองเห็นว่าไม่เต็มอยู่นั่นเอง; ก็เลยหยั่งดูว่า ถ้าเป็นพระอรหันต์ มีความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์ ยกมือไหว้ตัวเองได้ ใครๆก็ไหว้ได้ ตัวเองก็ไหว้ตัวเองได้ เพราะมีความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์, มันต่างกันสักเท่าไร.

: พระอรหันต์ในความหมายว่า "ผู้ไกลจากกิเลส-ข้าศึก-สิ่งเศร้าหมอง".

ที่นี้ความหมายของคำ มีอีกต่อไปว่า ไกลจากกิเลส : พระอรหันต์เป็นผู้ไกลจากกิเลส ไกลจากข้าศึก ไกลจากสิ่งเศร้าหมอง. ที่ว่าไกลนี้ ไกลจากข้าศึก คือกิเลส ซึ่งทำอันตรายก็ได้, ไกลจากความเศร้าหมอง ซึ่งก็ทำอันตรายด้วยเหมือนกัน; จะเรียกว่าข้าศึกก็ทำอันตราย จะเรียกว่าเครื่องเศร้าหมองก็ทำอันตราย. พระอรหันต์ อยู่ไกล คือถึงกันไม่ได้ เอื้อมไม่ถึงโดยกิเลส. นี่เขาพูดเหมือนกับว่าเป็นวัตถุ เป็น *ภาพพจน์*; คือภาวะแห่งความเป็นพระอรหันต์นั้น อยู่ไกลเหนือความมีกิเลส จนไม่อาจจะสัมพันธ์กันหรือติดต่อกันได้ เรียกว่า *ไกลจากข้าศึกคือกิเลส*, กิเลสก็เป็นที่อยู่กันอยู่ แล้วว่าเครื่องเศร้าหมอง ก็ *ไกลจากเครื่องเศร้าหมอง*.

ที่นี้เราคนธรรมดา ไม่ไกลจากข้าศึก มีข้าศึกเบียดเบียนอยู่ตลอดเวลา. ข้าศึกตัวน้อยๆ ขนาดแมลงหวี่ ก็คือ *นิเวศน์ทั้งห้า*; เดี่ยวมีความรู้สึกขึ้นมาเอง โดยไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัยจากภายนอก ภายในของมันรู้สึกกรุ่นขึ้นมาเอง มีจิตโน้มไปในทาง กามคุณคือทางเพศ; เดี่ยวก็มีความคิดโน้มไปทางขัดใจนั้น ขัดใจนี้ หงุดหงิดอยู่; บางที ก็มีจิตใจจะเหี่ยละห้อยแพลงไป ไม่มีกำลังใจ อย่างนี้ก็มี; บางทีมันฟุ้งซ่านขึ้นมาเอง ระวังไม่ลง; และที่มันเป็นอยู่ตลอดเวลา ก็คือ *ความล่งเล ไม่แนใจ*, ข้อนี้ถ้าไม่คิดให้ดี ไม่สังเกตให้ดีจะไม่มองเห็น.

เอาตมอยากจะขอยืนยันว่า ที่มันรบกวนเราที่สุดคือ *ความที่ไม่แนใจลงไปได้* ว่าทุกอย่างถูกต้อง ทุกอย่างปลอดภัย เรื่องของชีวิตของเราเนี่ย เรื่องการเงิน เรื่องการ สุขภาพอนามัย การสังคม การอาชีพ การอะไรก็ตาม ถูกต้องปลอดภัยแน่นอน. นี้เรา ไม่อาจจะมีความรู้สึกเช่นนั้นได้ มันมีแต่ความระแวงว่าจะผิดจะพลาด จะมีช่องโหว่อยู่ ตรงไหนเสมอ อย่างนี้มันก็รบกวนจิตใจ เป็นข้าศึกรบกวนอยู่ในภายใน มันสนุกก็ มากน้อย ขอให้ลองคิดดู.

พระอรหันต์ท่านไม่มีข้าศึกโดยประการทั้งปวง. ข้าศึกอย่างที่ว่าห้าอย่างนี้ เรียกว่า *นิเวศน์* เท่านั้นแหละ; ถ้าจะเปรียบอันตรายก็เหมือนกับว่า แมลงหวี่ดอมให้รำคาญ อย่างนั้นแหละ; ไม่ใช่เสือ หรือไม้เซ้างที่จะมาขยี้ที่เดียวตาย. ถ้าเป็นกิเลสขนาดใหญ่เต็ม รูปแบบ ก็เรียกว่าราคะ โทสะ โมหะ, หรือชื่ออื่นๆที่มันทำอันตรายรุนแรง, มีเหตุปัจจัย ภายนอกเข้ามาช่วยอย่างเต็มที่ เกิดเป็นราคะ โทสะ โมหะ เผาะลาญจิต เหมือนกับว่า ถูกเผาอยู่ในกองไฟ, กิเลสอย่างนี้มันก็น่ากลัว; พระอรหันต์ท่านก็ไม่มี. กิเลสในระดับ อ่อนๆ ขนาดว่าแมลงหวี่มาดอมให้รำคาญ อย่างนี้ก็ไม่มี : จิตที่มันกรุ่นไปตามธรรมชาติ ของคนธรรมดาน้อยๆ อยู่ตลอดเวลา ทั้งวันทั้งคืน บางที่ทั้งหลับทั้งตื่น หลับแล้วก็ยังฝัน อย่างนี้ รบกวนอย่างนี้ก็ไม่มี. เรียกได้ว่ากิเลสตัวใหญ่ก็ไม่มี กิเลสตัวเล็กก็ไม่มี; ท่าน *ไกลจากข้าศึกที่รบกวนจิตใจ*.

ที่นี้ที่ว่า ไกลจากความเศร้าหมอง; เมื่อไม่มีกิเลสก็ไม่เศร้าหมอง. คำว่า "เศร้าหมอง" ในที่นี้เป็น*ภาษาธรรมะ* คือเศร้าหมองทางจิตใจ; ไม่ใช่ว่าเศร้าหมองทางกาย เหมือนกับเปื้อนโคลนหรือซีโคลนอย่างนี้ ไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น. มันเป็นความเศร้าหมองทางจิตใจ; คือจิตนี้ถ้าไม่มีอะไรเข้าไปทำให้เศร้าหมอง มันเป็นจิตประภัสสรผ่องใส ตามธรรมชาติของจิตนั้น, ที่นี้พอกิเลสเกิดขึ้นมันก็เศร้าหมองไป มันก็สูญเสียความเป็นประภัสสร คือความเรืองแสง. เราคนธรรมดา ปุถุชนธรรมดา มีกิเลสเป็นเหตุให้เศร้าหมอง ให้จิตเศร้าหมอง ไม่มีความผ่องใสเป็นประภัสสร. นี่คือความแตกต่างกันระหว่างผู้ไกลจากกิเลส หรือไกลจากสิ่งเศร้าหมองกับผู้ไม่ไกลจากสิ่งเศร้าหมอง คือระคนอยู่กับสิ่งเศร้าหมอง.

อยากรู้จักพระอรหันต์ก็ดูตัวเองให้มาก ว่ามันเป็นอยู่ด้วยอะไร? อย่างไร? แล้วก็ตั้งข้ออนุมานว่า ที่มันไม่มีเลย มันตรงกันข้ามนั้นมันจะเป็นอย่างไร? ถ้าอยากจะรู้จักพระอรหันต์ ก็ต้องดูที่กิเลสและความทุกข์ของตนเอง ให้รู้จักชัดเต็มที่เสียก่อน แล้วก็พลิกกลับว่า ถ้าไม่มีสิ่งเหล่านี้จะเป็นอย่างไร? ถ้าคิดออกนั่นแหละคือเริ่มรู้จักพระอรหันต์ มองเห็นร่องรอยของความเป็นพระอรหันต์.

: พระอรหันต์ในความหมายว่า "ผู้หักวงแห่งวัฏฏะได้".

ความหมายถัดไปที่น่าสนใจอีกความหมายหนึ่ง ก็คือความหมายที่ว่า หักวงแห่งวัฏฏะเสียได้แล้ว. คำว่า "วัฏฏะ" นี้ก็แปลว่า "วงกลมที่หมุนเวียนอยู่" เรียกว่า "วัฏฏะ"; ของที่มันกลมแล้วมันหมุน กำลังหมุนอยู่เรียกว่า "วัฏฏะ". ความเชื่อแต่โบราณที่ยังไม่รู้เรื่องทางจิตใจนัก เขาก็อธิบายเป็นว่า เราเวียนว่ายตายเกิด : เราเกิดมา แล้วเราตาย แล้วเราเกิดอีก, เราเกิดมา แล้วเราตาย, แล้วเราเกิดอีก; นั้นเรียกว่าวัฏฏะเวียนว่ายแห่งวัฏฏะ. แต่ละวงๆกินเวลาดังชาติ สองชาติ สามชาติ.

แต่วิญญูะในทางจิตในทางพุทธศาสนานี้ หมายถึงวงกลมแห่งกิเลส แห่งกรรม และแห่งผลกรรม. เรามีกิเลสความคิดด้วยอวิชา ไม่รู้ตามที่เป็นจริง ก็คิดไปแบบอวิชา ก็เป็นกิเลส. นี้เรียกว่า "กิเลส", แล้วก็เหตุให้*ทำกรรม* คือกระทำกรรมทางกาย หรือทางวาจา หรือทางจิต อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นกรรมลงไป, ครั้นทำกรรมแล้วมันก็เกิด*ผลแห่งกรรมนั้น* เป็นวิบากขึ้นมา; รับวิบากนั้นแล้ว มันไม่หยุด มันมีความคิดเนื่องจากวิบากนั้นๆต่อไปอีก ซึ่งยังโง่อย่างเดิม เป็นอวิชาอย่างเดิม มันก็มี*กิเลสอีก*, แล้วมันก็*ทำกรรม* อย่างใดอย่างหนึ่งอีก, *ได้รับผลกรรม* อีก, ก็มี*กิเลส* อีก. เป็นวงๆอย่างนี้, วงหนึ่งนี้อาจจะมีที่นาที่ก็ได้ หรืออาจจะในหนึ่งนาที่ก็ได้, พอมีกิเลสมันก็คิดผิด เป็น*มโนกรรม* ที่เป็นอกุศล, พอมีมโนกรรมที่เป็นอกุศลแล้ว ขณะจิตต่อมามันก็เป็น*ความเดือดร้อน กระวนกระวาย* เหมือนกับตคนรก. นี้จาก*กิเลส* ไป*ทำกรรม* แล้วรับ*ผลกรรม* นี้อาจจะเป็นเพียงหนึ่งวินาทีก็ได้ พอ*โง่คิดผิด ทำมโนกรรมผิด* ก็*ร้อนเป็นนรกขึ้นมา*. นี้เรียกว่าวนเวียนอยู่อย่างนี้ : "กิเลส กรรม วิบาก; กิเลส กรรม วิบาก"; เป็นวงกลมอยู่อย่างนี้.

ไม่ต้องไปดูที่อื่น ดูของตนๆด้วยกันจงทุกคน ว่าเรามี*กิเลส* แล้ว*กระทำไป* ตามอำนาจของกิเลส เรา*ก็ได้รับผลของการกระทำ*; แล้วผลนั้นก็ช่วยให้เกิด*กิเลส* เพื่อจะสนองตอบต่อไปอีก, มันก็มี*กรรม มีผลกรรม*; กิเลส กรรม ผลกรรม; ฯลฯ; วันหนึ่งไม่รู้ว่่าก็วง ไม่รู้ว่่าก็สับวง หรือไม่รู้ว่่าก็ร้อยวง. ไม่ต้องรอดายเข้าโลง ข้ามภพข้ามชาติ, วิญญูะสงสารนะ; ในวันหนึ่งเท่านั้นมันบวงไม่ถ่วงก็ได้, ถ้ามันเป็นคนที่คิดเก่ง, หรืออยู่ในท่ามกลางสิ่งแวดล้อม ที่จะทำให้ต้องคิดเก่ง. วิญญูสงสารนี้เป็นอย่างไรบ้าง; นำพาใจหรือว่านำพาเป้าหมาย นำเกลียดนาซังสักเท่าไร. ผู้ที่มีความเห็นโดยแท้จริงเท่านั้นแหละที่จะรู้สึกได้จริง; เพียงแต่ได้ยินชื่อมันก็เฉยๆ, ได้ยินแต่ชื่อ มันไม่รู้จัก ทั้งที่มันมีอยู่ในหัวใจของตนเอง.

เอาละ, เป็นอันว่าเดี๋ยวนี้เรารู้จัก *ความที่จิตมันเวียนอยู่ในกองทุกข์ในภายใน* อย่างนี้แหละ; แล้วเราจะรู้สึกอย่างไร? ถ้าว่ามีใครสักคนหนึ่ง ซึ่งมันไม่ต้องเป็นอย่างนั้น โดยประการทั้งปวง แล้วเราก็จะนึกชอบใจพระอรหันต์ จะชอบพระอรหันต์ จะบูชาพระอรหันต์ กระทั่งว่า *อยากจะมีความเป็นอรหันต์ด้วยตนเองขึ้นมา*.

นี่คือคำว่า "พระอรหันต์" เป็นคำที่มีความหมายสูงสุดอย่างนี้; ไม่ใช่มีความหมายสำหรับเอาไว้อ้อเล่น หรือไม่สนใจ เพราะไม่รู้ว่าเป็นอะไร; พระอรหันต์ในโลกเกิดขึ้นก็ไม่มีประโยชน์อะไรแก่คนชนิดนี้, เรียกว่าเขาอยู่นอกวงของพระอรหันต์เอาเสียทีเดียว.

เอาละ, เป็นอันว่าถ้าจะพูดกันโดยทาง *คำพูด* หรือ *โดยศัพท์ศาสตร์*, พระอรหันต์ก็คือ *ผู้ที่ไม่มีความลับ, มีความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์, สมควรที่จะเรียกว่า "มนุษย์โดยสมบูรณ์", เป็นผู้ไกลจากกิเลส* ในความหมายของข้าศึกก็ดี ในความหมายของศรัทธามองก็ดี ท่านไกลจากกิเลสโดยประการทั้งปวง, *ท่านเป็นผู้หักวงกลมแห่งความทุกข์* วงกลมที่หมุนเวียนเป็นความทุกข์ที่ไม่รู้จักสิ้นสุดนั้นเสียได้. นี่เรียกว่าโดยถ้อยคำที่มีความหมาย มันมีความหมายอย่างนี้.

ข. ความหมายพระอรหันต์โดยวัฒนธรรม.

[:ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพระอรหันต์.]

ที่นี่จะดูกันต่อไปถึงวัฒนธรรมความเจริญของมนุษย์ โดยวัฒนธรรมของมนุษย์; ก็จะต้องศึกษากันในแง่ของจิตวิทยา หรือในแง่ของประวัติศาสตร์ จนกระทั่งรู้ว่า มีมนุษย์คนแรกที่เขาเริ่มสังเกตเห็นว่ามันต้องมี หรือมันควรจะมีมนุษย์ที่ประเสริฐ วิเศษสูงสุดในบรรดามนุษย์ทั้งหลาย รวมทั้งตัวเขาเองด้วย.

: พระอรหันต์โดยวัฒนธรรมพื้นบ้าน.

ตั้งแต่ในสมัยที่มนุษย์ยังเป็นคนป่า ยังไม่มีความเจริญอะไร ยังเป็นคนป่า ยังอยู่กันเป็นป่า หรือว่ารู้จักตั้งบ้านเรือน ทำมาหากินแต่ในสภาพอย่างคนป่า; มันก็มีคนสักคนหนึ่งที่มีความคิดแลบออกไปว่า มันต้องมีคนที่ดีที่สุดในหมู่พวกเรา, แล้วอย่างไรจะเรียกว่าดีที่สุดนั้นนะ เขาก็คิดไป; คิดออกเท่าไร เขาก็บัญญัติขึ้นอย่างนั้น แล้วก็บอกเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ถึงเรื่องคนที่จะดีที่สุดนั้นจะต้องเป็นอย่างไร? ก็เลยมี*คำพูดว่าผู้ที่ดีที่สุดใน ประเสริฐที่สุด สูงสุดกว่าคนทั้งปวง หรืออรหันต์ นี้แหละขึ้นมา*; ซึ่งไม่ได้มีความหมายถึงสินกิเลส ยังไม่รู้เรื่องกิเลส ยังไม่รู้เรื่องความสิ้นกิเลส, รู้แต่ว่ามันประเสริฐกว่าคนทั้งปวง ในความหมายที่ว่ามาแล้วก็ได้ แต่มันไม่ถึงกับเป็นเรื่องของกิเลส, เป็นเรื่องในความรู้สึกของมนุษย์ตามธรรมดา.

นักศึกษาทางภาษาบางคน ไม่ใช่เป็นที่ยอมรับสำหรับทุกคน เขาสันนิษฐานว่า "อรหะ" คำนี้ เป็นศัพท์คำเดียวกับคำว่า *อัลลอหะ*, คือพระเจ้าสูงสุดของศาสนาอิสลาม. *อัลลอหะ* เป็นชื่อของพระเจ้าที่สูงที่สุดในศาสนาอิสลาม. *อรหะ* ในประเทศอินเดียจะเป็นรากศัพท์ หรือศัพท์ที่เนื่องถึงกันได้" เขาว่าอย่างนี้. อย่างนี้ก็ยังมี.

ที่พูดอย่างนี้ก็เพื่อจะให้เราเห็นว่ามันหมายถึงสิ่งสูงสุดๆ มนุษย์เริ่มสนใจในสิ่งที่สูงสุดในบุคคลที่สูงสุด ในอะไรๆที่สูงสุด ทั้งที่ตัวเองยังไม่รู้จักว่ามันจะเป็นอย่างไร; แต่มันมีความเชื่อแน่ว่า มันต้องมีสิ่งที่สูงสุด บุคคลสูงสุด อะไรสูงสุด, คำพูดคำนี้มันก็เกิดขึ้นมาในหมู่มนุษย์ว่า "อรหะ"; แต่มันสูงสุดไปไม่ได้หรอก เพราะมันเป็นความคิดชั้นแรกชั้นต่ำ; ก็ต้องค่อยๆพบมากขึ้นๆ *ให้ความหมายที่สูงขึ้นๆ*. เป็นอันว่า *สูงตรง* ที่มันทำสิ่งที่คนอื่นทำไม่ได้ เป็นชนิดที่คนอื่นเป็นไม่ได้, มีจิตใจเป็นสุขชนิดที่คนอื่นเป็นไม่ได้; รู้แต่ว่ามันต้องสูงขึ้นไปๆ จะโดยวิธีใด เท้าใด ยังพูดไม่ถูก, แต่เอาละ เป็นอันว่ามีบุคคลชนิดนั้น. พระอรหันต์จึงเกิดเป็นคำพูดขึ้นมาในหมู่มนุษย์เหล่านั้น ล้วนแต่มีอะไรแปลกจากคนธรรมดา.

: พระอรหันต์โดยวัฒนธรรมทางศาสนาอื่น.

ถ้าดูเรื่องราวตามพระบาลีที่มีเหลืออยู่ในครั้งพุทธกาลนั้นนะ มีพระอรหันต์
ประหลาด แปลกประหลาด ผิดคนธรรมดาเป็นส่วนมาก, ที่ประชาชนยอมรับว่าเป็นพระ
อรหันต์ และยอมรับกระทั่งถึงราชสำนักพระราชามหากษัตริย์ ก็ยอมรับว่าเป็นพระ
อรหันต์; แต่คนเหล่านั้นไม่นุ่งผ้าก็มี, ประพติวัตรนาชานิดที่น่าเกลียด น่าชัง เป็น
อันมากก็มี, เดินมาเป็นหมู่ๆตามท้องถนน ใครเห็นก็เรียกว่าพระอรหันต์ อย่างนี้ก็มี.
เดี๋ยวนี้ก็ยังเหลืออยู่ พระอรหันต์พวกที่ไม่นุ่งผ้า, ในศาสนาไหนก็ยังเหลืออยู่. แต่เขาเพิ่ง
เล็งตรงความหมายที่ว่าท่านทำสิ่งที่คนอื่นทำไม่ได้ แล้วท่านก็ต้องไม่มีกิเลสเหมือนที่เรา
มี, เมื่อเรายังนุ่งผ้า ก็หมายความว่าจิตของเรายังต่ำ ยังละอาย ยังเห็นแก่สังคัมจะชอบ
หรือไม่ชอบ เป็นต้น. ประชาชนเหล่านั้นก็คิดว่า ผู้ที่ไม่นุ่งผ้า นั่นคือผู้มีจิตใจสลัดโลก
สลัดความผูกพันในโลกออกไปได้; จึงมีพระอรหันต์ประหลาดๆ ประพติตะไร
ประหลาดๆ เขาเรียกว่าวัตรที่น่าเกลียด *เชคุจฉิวัตฺร, เชคุจฉิวัตฺร-วัตรที่น่าเกลียด*
น่าชัง, แต่กลายเป็นเรื่องของพระอรหันต์ไป.

นี่พระอรหันต์ได้เกิดขึ้นในความหมายที่ว่าสูงกว่าคนธรรมดา สูงสุดจนตรง
กันข้ามกับคนธรรมดา; กลายเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา มีความหมายเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ เป็น
ผู้อะไรขึ้นมา แล้วก็ถือกันอยู่ในหมู่ประชาชนเหล่านั้น.

: พระอรหันต์โดยวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา.

ครั้งต่อมาๆ จนเกิดพระพุทธเจ้าขึ้นมาในโลกนี้ ท่านก็แสดงความเป็นพระ
อรหันต์, ความหมายนะ, ใช้คำๆเดิมว่า อรหันต์; แต่แสดงความเป็นอย่างอื่น
คือว่า "เป็นผู้ไม่มีกิเลส" จึงจะเป็นผู้ที่มีคุณธรรมสมกับคำว่าอรหันต์; *ไม่มีความลับ มี*
ความเต็ม มีความสมควรแก่ความเป็นมนุษย์ ไกลจากกิเลส หักวงกลมแห่งความทุกข์

เสียได้ : ท่านแสดงอย่างนี้ว่าเป็นพระอรหันต์. เราอย่าเข้าใจเอาเองแล้วดูเอาว่า พระอรหันต์เป็นคำพูดในพุทธศาสนา.

คำว่า "อรหันต์" นี้ เป็นคำพูดที่เขาพูดกันอยู่ก่อนเกิดพระศาสนา. เมื่อเกิด พุทธศาสนาก็เพียงแต่ให้ความหมายที่ถูกต้องว่าควรจะเป็นพระอรหันต์อย่างนั้นๆ, พระ พุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัสแสดงไว้; ดังนั้นพระอรหันต์ในแบบพระพุทธานุศาสน์ จึงไม่มีในลัทธิ ศาสนาอื่น หรือในลัทธิอื่นซึ่งเขามีพระอรหันต์ตามแบบของเขา. แต่ละลัทธิ แต่ละศาสนา ต่างก็มีพระอรหันต์ตามแบบของตนๆ; เขาก็ไม่ได้ทะเลาะกัน เขาไม่ได้ทะเลาะกัน เป็น เสรีภาพ ใครชอบใจพระอรหันต์ชนิดไหน ในลัทธิไหนเขาก็ไปได้.

นี่สังเกตดูว่า แม้ในครั้งพุทธกาลแท้ๆ ก็มีพระอรหันต์หลายรูปแบบให้ ประชาชนเลือก นับตั้งแต่พระอรหันต์ไม่ยุ่งผ้า หรืออะไรต่างๆนานา จนกระทั่งว่าพระ อรหันต์ที่เขาเชื่อกันว่าเป็นผู้หมดกิเลส. มันมีเหตุผลด้วยกันทั้งนั้น เขามีเหตุผลว่าที่ไม่ ยุ่งผ้ามันนั่นนะคือความที่ไม่มียกเลส; ถ้ายังมีกิเลสมันละอายอยู่ หรือมันอยากให้คนชอบรัก อยู่ มันก็ยุ่งผ้า, แต่นี่เขาไม่สนใจ ที่ใครจะรักจะไม่รัก จะชอบจะไม่ชอบ เขาเป็นอิสระ เขา จึงไม่ยุ่งผ้าให้มันเสียเวลา ให้เปลืองผ้า.

[สรุปความเป็นมาของคำว่าพระอรหันต์]

เอาละ, เป็นอันว่าพระอรหันต์มันเป็นคำพูด ที่เกิดมาจากมนุษย์คนแรก ที่เริ่มรู้สึกว่าจะต้องมีคนที่พิเศษกว่าคนธรรมดา และเป็นคนสูงสุด ก็เรียกกันมา เรียก กันมาจนถึงยุคปัจจุบันนี้ก็ยังคงใช้อยู่. พระอรหันต์ในลัทธิศาสนาอื่นก็ไปตามแบบ ของเขา; พระอรหันต์ในพุทธศาสนาเราก็มาตามแบบของเรา. ที่เอามาพูดนี้ หมายถึง พระอรหันต์ในพุทธศาสนาตามแบบของเรา เป็นวัฒนธรรมของมนุษย์ คือความก้าวหน้า ในทางจิตที่สูงขึ้นมา อะไรดีกว่า อะไรดีกว่าๆๆ มันสูงขึ้นตามลำดับๆ เป็น วัฒนธรรม.

นี่พระอรหันต์ก็มีความหมายเปลี่ยนมาเรื่อยๆ คือดีกว่าๆ; จนมาในยุคสุดท้ายนี้ ถือเอาความหมายว่า ผู้บริสุทธิ์นั้นแหละเป็นความหมายสำคัญ เป็นผู้หมดบาป เป็นผู้สิ้นบาป นั่นแหละคือพระอรหันต์. แต่ในที่สุด คำว่าหมดบาป หรือสิ้นบาป มันก็กำกวมอีกเหมือนกัน; มันแล้วแต่ว่ามนุษย์พวกนั้นเขารู้จักบาปกันในลักษณะอย่างไร; ดังนั้นจึงมีผู้หมดบาป หรือผู้สิ้นบาปในรูปแบบที่ต่างๆกันอีก : ฝ่ายลัทธิฮินดูเขาก็มีหมดบาป มีสิ้นบาป, ฝ่ายพุทธเราก็มีหมดบาป มีสิ้นบาป; แต่มันเล็งที่บาปต่างกัน หรือภิกษุที่สิ้นที่หมดต่างกัน, เราก็มีผู้หมดบาปในรูปแบบที่ต่างกัน. แต่ในฐานะที่เราเป็นพุทธบริษัท นับถือพุทธศาสนา ก็ถือตามหลักพุทธศาสนาว่า บาป คือสิ่งที่เลวร้าย ในทางกาย ทางวาจา ทางจิต; ไม่มีสิ่งเหล่านี้ก็เรียกว่าเป็นผู้หมดบาป, มีวิธีเพื่อให้หมดบาปตามแบบของตน; เรียกว่า *สูงสุดกว่ามนุษย์ทั้งปวงผู้หมดบาป.*

ในลัทธิบางลัทธิ เขามีวิธีหมดบาปตามแบบของเขา เช่นเสก เช่นเป่า เช่นรดน้ำ หรือไปอาบน้ำในแม่น้ำอันศักดิ์สิทธิ์ หรือรดน้ำศักดิ์สิทธิ์ แล้วก็หมดบาป; นั่นก็ไปตามแบบของเขา; ผู้หมดบาปตามแบบนั้น ไม่ใช่พุทธศาสนาเลย. พุทธศาสนาเราก็หมดบาป เพราะไม่มีกิเลสซึ่งเป็นเหตุให้ทำบาป. เมื่อไม่มีกิเลสซึ่งเป็นเหตุให้ทำบาป มันก็ไม่มีบาป จึงเรียกว่า ไม่โง่ ไม่มีวิชา ไม่มีความโลภ ไม่มีความโกรธ ไม่มีความหลง; ก็ไม่มีการกระทำที่เป็นบาป เพราะความโลภ เพราะความโกรธ เพราะความหลง.

: พบพระอรหันต์ได้ในตนเอง.

ก็ต้องขอเตือนซ้ำอีกว่า ถ้าจะรู้จักพระอรหันต์ จงพยายามดูความโลภ ความโกรธ ความหลงของตนให้มากๆ; ไปดูพระอรหันต์ที่อื่นไม่พบหรอก ไม่พบแน่; ก็จงดูที่ความโลภ ความโกรธ ความหลง ของตนว่ามีอยู่อย่างไร? เป็นอยู่อย่างไร? เกิดขึ้นอย่างไร? ให้ผลอย่างไร? ดูให้รู้จักความโลภ ความโกรธ ความหลง. แล้วก็ดูกลับนิดเดียวว่า ถ้าไม่มีสิ่งเหล่านี้จะเป็นอย่างไร? นี่จะพบพระอรหันต์นั่งอยู่ตรงนี่เอง.

นี่จะดูเรื่องธรรมะใดๆก็ต้องดูจากภายในในใจของตน; เพราะพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เองว่า *ทุกเรื่องท่านตรัสบัญญัติไว้ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ ที่มีทั้งสัญญาและใจ*. พูดตามภาษาบาลีว่า *กายซึ่งมีความยาวประมาณวาหนึ่งนี้ ที่มีทั้งสัญญาและใจ*; คือร่างกายที่ยังเป็นๆ ไม่ใช่ร่างกายที่ตายแล้ว, ไปดูร่างกายที่ตายแล้วก็ไม่เห็นอะไร; ให้ดูร่างกายเป็นๆของเราเอง แล้วดูเข้าไปข้างในจะพบกิริยาอาการภาวะต่างๆ; แม้เราจะไม่รู้จักชื่อก็ไม่เป็นไร แต่ขอให้รู้ว่ามันเป็นอย่างไรก็แล้วกัน. ความรู้สึกชนิดหนึ่งซึ่งมันต้องการจะเอาๆๆ เราไม่รู้จักชื่อของมัน, มันชื่อว่า*ความโลภ*, แต่เราไม่รู้จักชื่อของมัน. ความรู้สึกบางอย่างมันอยากจะฆ่า อยากจะทำลาย อยากจะตีกลับไป นี่ ความรู้สึกอย่างนี้ เรารู้จักมันก็แล้วกัน, ไม่รู้จักชื่อมันก็ไม่เป็นไร; แต่มันชื่อว่า*โทสะ* โทสะ หรือ *โกธะ*. และความที่มันโง่ มัวเมา วนเวียนอยู่ในสิ่งบางอย่างบางสิ่งที่ยังเข้าใจไม่ได้, หรือทุกสิ่งที่ยังเข้าใจไม่ได้ มันมีอยู่ในใจ, ดูให้เห็นกิเลสตัวนั้น แล้วรู้จักชื่อมันที่หลังก็ได้ว่ามันชื่อว่า*โมหะ*. เราก็จะรู้จักโลภะ โทสะ โมหะ, หรือจะรู้จัก ราคะ โภคะ โมหะ; แล้วแต่จะใช้คำชุดไหน. ถ้ารู้จักสิ่งเหล่านี้แล้วนั้นแหละจะรู้จักพระอรหันต์ คือไม่มีสิ่งเหล่านี้ ตรงกันข้ามจากสิ่งเหล่านี้; ฉะนั้นจึงต้อง*ดูจากภายใน*.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า *โลกก็ดี เหตุให้เกิดโลกก็ดี ความดับแห่งโลกก็ดี ทางให้ถึงความดับแห่งโลกก็ดี ตถาคตบัญญัติไว้ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง พร้อมทั้งสัญญาและใจ*; หมายความว่าคนเป็นๆ, แล้วก็ดูเข้าไปข้างในของตน ก็ให้เห็นทุกอย่างเหล่านี้ : โลกคือความทุกข์, เหตุให้เกิดโลกคือกิเลส, ความดับแห่งโลกก็คือพระนิพพาน หรือคุณค่าของพระอรหันต์, และทางให้ถึงความดับโลก ก็คือข้อปฏิบัติต่างๆที่ปฏิบัติอย่างถูกต้องด้วยกายวาจาใจ; จึงเรียกว่าเห็นทั้งหมดนี้ ทั้ง ๔ อย่างนี้ ในภายใน, ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้.

ฉะนั้นอยากจะรู้จักพระอรหันต์ ต้องดูสิ่งต่างๆที่มันมีอยู่ในตนชนิดที่มันตรงกันข้ามจากความเป็นพระอรหันต์; ครั้นเห็นแล้ว ก็ดูภาวะที่ตรงกันข้ามแม้จะโดยอนุมาน.

อย่างไรว่าเราร้อนเราร้อนอยู่อย่างนี้ เราก็หยั่งรู้ภาวะที่ตรงกันข้ามคือไม่ร้อนจะเป็นอย่างไร; เพราะเรารู้ยู่ดีว่าร้อนคืออย่างนี้ ถ้าไม่ร้อนก็คือไม่ใช่อย่างนี้, เราก็จะพอใจได้ในความไม่ร้อนแล้วก็จะหาวิธีที่จะดับความร้อนนั้นเสีย. ขอให้มีการศึกษาในภายใน มีที่ศึกษาในภายในมีเครื่องศึกษาในภายใน มีโรงเรียนสำหรับศึกษาอยู่ในภายใน คือในจิตใจที่ยังเป็นๆของคนที่ยังเป็นๆ, คือของตัวเองที่ยังเป็นๆ.

: พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระอรหันต์ที่ถูกต้องที่สุดคนแรก.

เราเห็นได้ว่ามนุษย์เจริญก้าวหน้าในทางจิตใจ รู้จักสิ่งที่ดีกว่า สูงกว่า ประเสริฐกว่า ขึ้นมาตามลำดับ; จนกระทั่งได้รู้จักภาวะอันหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าภาวะแห่งพระอรหันต์, ก็มีความเป็นพระอรหันต์ เป็นที่รู้จักแก่มนุษย์. พระอรหันต์คนแรกที่ต้องการที่สุด คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า; แล้วเราทั้งหลายเป็นพุทธบริษัท ก็คือเป็นสาวกของพระองค์. ถ้าไม่รู้จักเรื่องนี้ ก็ไม่รู้ว่าจะรู้จักเรื่องอะไรอื่นให้เป็นประโยชน์; มันมีแต่เรื่องนี้ เรื่องเดียวที่มันเป็นประโยชน์ คือรู้เรื่องของพระอรหันต์ผู้ดับทุกข์ได้โดยประการทั้งปวง อาตมาก็เรียกว่า "ผู้ประสบความสำเร็จในธรรมประยุกต์" คือการใช้ธรรมะให้เป็นประโยชน์. ในประวัติศาสตร์ทางฝ่ายจิตใจของมนุษย์นั้นแหละ เราจะหาพบเรื่องราวเหล่านี้.

: ต่อหายัง จึงจะสนใจเรื่องพระอรหันต์ที่แท้จริง!

เดี๋ยวนี้เขาเรียนกันแต่ประวัติศาสตร์มาทางวัตถุ ประวัติศาสตร์ทางร่างกาย ทางเนื้อ ทางหนัง การรบราฆ่าฟัน การทำลายบ้าน ทำลายเมือง เรื่องข้างนอก เรื่องวัตถุทั้งนั้น; เขาไม่ศึกษาประวัติศาสตร์ในฝ่ายจิตใจของมนุษย์กันเสียเลย เขาจึงไม่รู้จักสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ คือเรื่องของพระอรหันต์. เข้าใจว่า ต่อไปมนุษย์หายโง่เข้าแล้ว คงจะหันมาศึกษาประวัติศาสตร์ในด้านจิตใจของมนุษย์ รู้เรื่องของพระอรหันต์เหล่านี้กันมากขึ้นเป็นแน่. เดี๋ยวนี้ก็ยังได้แต่ความหวังอยู่; แต่ว่าพวกเราที่เป็นพุทธบริษัทอยู่แล้ว ประกาศตัวเองเป็นพุทธบริษัทอยู่แล้วนี่ จำเป็นก่อนที่จะต้องรู้เรื่องนี้ เข้าถึงเรื่องนี้ .เอา

ประโยชน์จากเรื่องนี้ให้ได้, เพราะเราเป็นเจ้าของเรื่อง เป็นพุทธบริษัท เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นจอมแห่งพระอรหันต์. วันนี้ไม่ใช่วันมาฆบูชา พุดเรื่องพระอรหันต์เพลินไปแล้ว ก็จะไปพุดถึงเรื่องที่มีนัยเกี่ยวข้งกันต่อไปกับหัวข้อธรรมประยุกต์.

ไวพจน์-คำแทนชื่อพระอรหันต์.

ที่นี้ก็จะได้พุดถึงไวพจน์, ไวพจน์ คือคำแทนชื่อของพระอรหันต์, เพื่อให้รู้จักพระอรหันต์ดีขึ้น เพราะคำพูดคำหนึ่งท่านมีความหมายอย่างหนึ่ง. ที่นี้เรามาศึกษาคำพูดทุกคำ ที่หมายถึงสิ่งเดียวกันนั้นแหละให้มากเท่าที่จะทำได้, นั้นนะเขาเรียกว่าไวพจน์ คือคำที่แปลกโดยคำ, แต่หมายถึงสิ่งเดียวกัน ก็เรียกว่า "ไวพจน์".

เราได้ฟังคำว่าอรหันต์ๆมาพอแล้ว. ที่นี้ก็ฟังคำอื่นที่เป็นไวพจน์ต่อคำว่าอรหันต์. แต่จำเป็นที่จะต้องใช้คำบาลี โดยมากคนเขาก็ไม่ค่อยชอบคำบาลี ฟังยาก ชวนง่วงนอน; แต่เราก็จะแปลคำบาลีนั้นให้เข้าใจความหมายได้.

ไวพจน์-คำแทนชื่อของพระอรหันต์ มีมากมายหลายสิบ หรือจะพุดว่าหลายร้อยคำก็ได้; มีมากมายหลายสิบคำ เขามาพุดวันหนึ่งก็ไม่หมด; แต่จะพุดเท่าที่สมควรเท่าที่จำเป็นที่จะพุดสักจำนวนหนึ่งเท่านั้นแหละ, ๙ คำ ๑๐ คำ อะไรก็ได้, และเราจะช่วยให้รู้จักพระอรหันต์ได้มากขึ้น.

: พระอรหันต์ คือผู้โยนทิ้งของหนักแล้ว.

คำแรกที่เราอดมาคิดว่าควรจะพุดก่อนก็คือคำว่า "โอหิตภาโร" *โอหิตภาโร* แปลว่า *ผู้ที่โยนของหนักทิ้งลงเสียได้*. ทำไมจึงว่าพระอรหันต์คือผู้โยนของหนักทิ้งลงเสียได้? ก็นั่นแหละคือความเป็นพระอรหันต์. เป็นปุถุชนแบกของหนักอยู่ตลอดเวลา มันยึดถืออะไรเข้ามาเป็นตัวกู เป็นของกู; ของนั้นทั้งหมดจะเป็นของหนัก : เป็นตัวกูก็หนัก

อย่างเป็นทางการ, เป็นของกูก็หนักอย่างเป็นทางการ; อยากจะสงวนความเป็นตัวกูแบกเอาไว้ มันก็ไม่ยอมใคร มันก็ดื้อดึง มันก็ไม่รู้จักยอมใคร, ถ้าเป็น *ของกู ของกู* มันก็ยึดถือเอาไว้ โดยไม่ยอมให้ใครเอาไป. อะไรที่เราเข้าไปมีความรู้สึกว่าเป็นตัวกู ว่าเป็นของกู ก็เป็นของหนักทั้งนั้น. ในพระบาลีท่านระบุไปยังขั้นทั้งห้า ว่าเป็น *ของหนัก*.

ขั้นทั้งห้านี้ไม่แน่ใจว่าท่านผู้ฟังบางคนจะรู้จักแล้วหรือยัง, ถ้ายังไม่รู้จักขั้น ๕ มันก็พูดกันลำบาก. เรื่องขั้น ๕ นี้ในอินเดียนั้นนะ เป็นที่รู้จักกันไปในหมู่ประชาชนทั้งหลาย เหมือนกับที่เรารู้จักอะไรในบ้านเรากันอยู่ทุกคน. ประชาชนชาวอินเดียเขารู้จักขั้น ๕; พอพระพุทธเจ้าตรัสว่า *ขั้น ๕ ไม่เที่ยง*, เขาก็รู้แล้วว่าขั้น ๕ นั้นคืออะไร, รูปร่างคืออะไร; เวทนาคืออะไร; สัญญาคืออะไร; สังขารคืออะไร; วิญญาณคืออะไร; เขาก็ฟังถูก. พระพุทธเจ้าไม่ต้องมาเสียเวลาอธิบายว่ารูปร่างคืออะไร เวทนาคืออะไร สัญญาคืออะไร ฯลฯ, มากมายนัก; เช่นตรัสแก่พระปัญจวัคคีย์ ท่านก็บอกว่าขั้น ๕ หรือรูปร่างไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง. พวกนั้นเขารู้หมด เพราะเขารู้อยู่แล้วว่ารูปร่างคืออะไร เวทนาคืออะไร สัญญาคืออะไร ฯลฯ.

[ขั้น ๕ ที่คนหลงยึดถือเป็นตัวตนอยู่ทุกวัน.]

เดี๋ยวนี้พวกเราที่เวลานี้กลัวจะไม่เป็นอย่างนั้น; พอบอกว่ารูปร่างไม่เที่ยง ก็ไม่รู้ว่ารูปร่างคืออะไร, เวทนาไม่เที่ยง ก็ไม่รู้ว่าเวทนาคืออะไร, มันจึงลำบาก. ลำบากเพราะไม่รู้ แม้แต่ตัว ก. ข., ตัว ก. ข. ของธรรมะก็ไม่รู้, คือไม่รู้ว่ารูปร่างคืออะไร เวทนาคืออะไร สัญญาคืออะไร สังขารคืออะไร วิญญาณคืออะไร นั่นนะคือไม่รู้ ก. ข. ของธรรมะ, ก็พูดกันลำบาก; จึงขอรับรองว่าทุกคนน่าจะไปสนใจเรื่องสิ่งเหล่านี้กันเสียเถิด, แล้วมันก็อยู่ข้างในแล้ว อยู่ข้างในแล้ว คือเป็นตัวตน ที่เรียกว่าตัวตน ที่ยึดถือว่าเป็นตัวตนอยู่ทุกวันนี้แหละ :-

รูปนี้ก็หมายถึงสิ่งที่เป็นของที่สัมผัสด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย, จะเป็นร่างกายนี้ก็เรียกว่ารูป. หรือของข้างนอกที่เห็นด้วยตาก็เรียกว่ารูป เรียกว่ารูปธรรม

รูปขันธ์, จะเป็นเสียงสัมผัสด้วยหูก็เรียกว่ารูป, จะเป็นกลิ่นสัมผัสด้วยจมูกก็เรียกว่ารูป, จะเป็นรสสัมผัสด้วยลิ้นก็เรียกว่ารูป, จะเป็นสิ่งที่มากระทบผิวหนัง ทางผิวหนัง รู้สึกทางผิวหนังก็เรียกว่ารูป, นี้เพราะมันเป็นของที่มีเนื้อมัตถ์ เป็นของแข็ง. นี้เรียกว่ารูป. *ที่เป็นภายใน* คือร่างกาย, หรือส่วนที่ประกอบกันเป็นร่างกาย, หรือภาวะต่างๆที่เนื่องอาศัยอยู่กับร่างกาย, นี้เรียกว่ารูป. *ถ้าเป็นข้างนอก* ก็เช่นว่ารูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่จะมากระทบกาย. แต่ละวันๆมันมีก็เรื่องก็ราย เราไม่ค่อยสนใจกัน มันนับไม่ไหว : เดี่ยวรูปมากระทบตา, เดี่ยวเสียงมากระทบหู, เดี่ยวกลิ่นมากระทบจมูก, เดี่ยวอะไรมากระทบลิ้น, เดี่ยวอะไรมากระทบผิวหนัง; นั่นนะรูปๆๆ. *รู้ไว้เถอะทั้งหมดนั่นไม่เที่ยง* คือเปลี่ยนเสมอ; เพราะมันมีเหตุมีปัจจัย มันมีกฎอันสูงสุด เรียกว่ากฎของอิทัปปัจจยตา บังคับให้สิ่งนี้เปลี่ยนแปลงอยู่ตามเหตุตามปัจจัยอยู่ตลอดเวลา; นี้เรียกว่า*รูปไม่เที่ยง*.

ที่นี้เวทนา. พอได้สัมผัสกับของภายนอก, ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สัมผัสของภายนอก เกิดความรู้สึกที่อายตนะนั้นๆ เรียกว่า*ผัสสะ*คือ*การกระทบ*; พอมีการกระทบแล้วก็เกิดเวทนา, รู้สึกเป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง. นี้คือเวทนา; วันหนึ่งมีไม่รู้สึกสลิปครั้ง. นี้คือ*เวทนา*, และ*ก็ไม่เที่ยง เปลี่ยนไปตามเหตุตามปัจจัย*.

พอเกิดเวทนาความรู้สึกอย่างนี้แล้ว, มันก็เกิดสัญญาว่ามันหมายว่าเป็นอย่างนั้น : มันหมายว่าเป็นสุขบ้าง, มันหมายว่าเป็นทุกข์บ้าง, มันหมายว่าเป็นของเราบ้าง, มันหมายว่าเป็นผู้หญิงบ้าง, เป็นผู้ชายบ้าง; เป็นอะไรแล้วแต่จะมันหมาย. *สัญญาเหล่านี้มันก็ไม่เที่ยงๆ*; เพราะมันมีเหตุปัจจัยปรุงขึ้นมา มันก็เปลี่ยนไปตามเหตุตามปัจจัยที่เปลี่ยนไป.

ที่นี้พ้อมีสัญญา-สำคัญมันหมายนั้น สำคัญมันหมายนี้รอบด้าน, มันก็เกิดความคิดที่จะเอาอย่างไร? ที่จะทำอย่างไร? ที่จะสนองกิเลสอย่างไร? มันเกิดสังขารๆ คือคิดๆๆที่จะทำกับรูปที่สวयงามอย่างไร? จะทำกับรูปที่ไม่สวयงามอย่างไร? จะทำกับเสียงที่ไพเราะอย่างไร? ทำกับเสียงที่ไม่ไพเราะอย่างไร? ฯลฯ ทุกๆคู่ไปเลย มันก็มีความ

คิดเรียกว่า "สังขาร". นี่เป็นมโนกรรมแล้ว เป็นกรรมทางมโน; เป็นมโนกรรมแล้วก็เริ่มยุ่ง
ละ : ในตัวมโนกรรมมีความคิด แล้วมันก็นักกอกหนักใจเต็มที่อยู่แล้ว, เมื่อมันยังไม่ได้
มันก็ยังหนักอกหนักใจ, ได้มามันก็หลงรัก มันกลัวจะหายไป, หายไปมันก็วิตกกังวล
อาลัยอาวรณ์. *นี่มันก็เป็นเรื่องไม่เที่ยง และเป็นทุกข์.*

ส่วนวิญญาณนั้นเอาไว้หลังสุดนี้ เพราะมันรู้สึกได้หลายจังหวะ : เมื่อแรก
กระทบทางตา หู ฯลฯ นี่ก็เป็นวิญญาณตามชื่ออายตนะนั้นๆ; ครั้นเกิดเวทนามันก็
สัมผัสเวทนานั้นอีกทีหนึ่ง เป็นมโนวิญญาณ; เกิดสัญญา สัมผัสในสัญญานั้นอีกทีหนึ่ง
ก็เป็นมโนวิญญาณ; ฉะนั้นวิญญาณนี้เดินได้ทั่วไปหมด, ที่นั่นก็ได้ ที่นี้ก็ได้อีก ภายนอกก็ได้
ภายในก็ได้. *แม้วิญญาณนี้ก็ไม่ใช่เที่ยง.*

[วิญญาณไม่ใช่ตัวตน เป็นไปตามกฎธรรมชาติ]

นี่คนบางพวกเขาสอนว่า วิญญาณนั้นแหละเป็นตัวตน เพราะว่ามันเป็นผู้รู้
ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ, *วิญญาณเป็นตัวตน.* เมื่ออาตมาเด็ก ๆ
ก็อ่านหนังสือธรรมะบางเล่มที่เขาถือว่าเป็นธรรมะที่ถูกต้องที่สุด ดีที่สุด; อ่านดูไปมีสอน
อย่างนี้ทั้งนั้นว่า *วิญญาณเป็นตัวตน* : เตี่ยวิญญาณออกมาทางตา รับรูป เตี่ยวิญญาณ
ออกมาทางหูรับเสียง เตี่ยวิญญาณออกมาทางจมูกรับกลิ่น, วิญญาณเป็นตัวตน. บางที
ก็เรียกว่า *จิตนั้นแหละเป็นตัวตน* ออกมาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย. ในสมัยที่ยังไม่รู้พุทธ
ศาสนากันจริงๆ หนังสืออย่างนี้มีอยู่; เขาก็สอนผิดๆแหละ คือสอนให้มีตัวตน มีตัวตน
ไปเสียแล้ว. แต่เห็นมันก็ค่อยๆหายไปแล้วหนังสือชนิดนี้; มาเข้าใจให้ถูกต้องตามหลักที่
ถูกต้องว่า *แม้วิญญาณมันก็ไม่ใช่ตัวตน* มันเป็นธรรมชาติที่เป็นไปตามกฎของ
ธรรมชาติ มันจึงทำหน้าที่อย่างนั้นได้ : พออะไรมากระทบตามันก็เกิดวิญญาณขึ้นที่
ตา, มากระทบหูเกิดวิญญาณขึ้นที่หู, มากระทบจมูกเกิดวิญญาณขึ้นที่จมูก ฯลฯ; ก็มี
ผัสสะที่นั่น มีเวทนาจากผัสสะที่นั่น ก็มีตัณหาหรือสังขารชั้นต่อไปตามเวทนานั้น เกิด
อุปาทานเป็นตัวเป็นตนขึ้นตามเรื่องที่มันเกี่ยวกับเวทนานั้น.

[ทุกคนในโลกเป็นทาสเวทนา]

นี่เวทนาเป็นตัวเรื่องที่ทำให้เกิดทุกข์ ทำให้เกิดปัญหา. ทุกคนในโลกมันเป็นทาสของเวทนา. ทุกคนหมายความว่าทุกคนนะ ไม่ใช่เฉพาะที่นั่นอยู่ที่นี่นะ; ทั้งโลกมันเป็นทาสของเวทนา. เวทนานำรักมันก็ทำให้ทำไปอย่างหนึ่ง, เวทนานำเกลียดมันก็ทำให้ทำไปอย่างหนึ่ง, เวทนาที่ไม่น่ารักไม่นำเกลียดมันก็ทำไปอย่างหนึ่ง; มันหยุดอยู่ไม่ได้. นี่ทุกคนเป็นทาสของเวทนา เขาก็อยากจะสนองตัณหาในเวทนานั้น ๆ, เขาก็ทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อสนองตัณหาในเวทนานั้น ๆ; เราจึงได้เห็นคนทำดี คนทำชั่ว คนทำบาปกรรมเลวร้ายที่สุด.

เราเป็นทาสของเวทนาอย่างนี้ แล้วทำไมเราไม่รู้จักเวทนาซึ่งมันย่ำยีเราถึงขนาดนี้; แล้วมันก็มีอยู่ในตัวเราแล้วเรายังไม่รู้จัก; นี่ลองคิดดูสิ ใช้คำว่าโง่มันยังจะน้อยไปมั้ง; มันมีอยู่ในตน มันทำกับตนอยู่อย่างนี้ ทนทุกข์ทรมานอยู่อย่างนี้เรายังไม่รู้จัก ใช้คำว่าโง่แล้วยังจะน้อยมั้ง, ใช้คำว่าบรมโง่ก็ยังไม่พอเลย; ไม่มีคำพูดว่า ปุถุชนนี้มันคืออะไร? ปุถุชนนี้มันคืออะไร? มันคือคนที่หนาไปด้วยกิเลส;

[ทำลายม่านอวิชชา ก็รู้จักพระอรหันต์]

มันปิดบังนัยน์ตา ไม่ให้เห็นอะไรเอาเสียเลย เลยโง่ไปอีก; จึงต้องทำลายอวิชชาซึ่งเป็นเหมือนกับม่านบังนี่ออกไปเสีย จะมีความสว่างไสว ค่อยรู้จักสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง ว่าอะไรๆ ในภายในนี้มันปรุงกันอย่างไร มันสืบต่อกันอย่างไร จึงเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา; นั่นแหละเราจะได้รู้จักธรรมะ คือรู้จักเบญจขันธ์ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ในตัวเรานี่ เปลี่ยนแปลงอย่างไร? เป็นทุกข์อย่างไร? ถ้ามีปัญหา มีวิชาเข้ามาหยุดโง่ หยุดปรุงแต่งอย่างนั้น หยุดปรุงแต่งไปตามแบบโง่นั้นเสีย; นี่พระอรหันต์มาแล้ว พระอรหันต์มาแล้ว มีสติปัญญาว่ามันเป็นอย่างไร? เป็นจริงอย่างไร? ทำให้ถูกตามกฎเกณฑ์ของความเป็นจริงแล้ว จะไม่เกิดความทุกข์ใด ๆ;

จะไม่เกิดกิเลสใด ๆ นั้นแหละ แล้วก็ไม่ได้เกิดความทุกข์ใด ๆ. นี้จะเริ่มรู้จักพระอรหันต์กันตรงนี้เอง.

พยายามทำลายอวิชชาเหมือนกับม่านที่บังๆอยู่. เขาเคยพูดเป็นภาพพจน์อุปมา เหมือนกับฟันม่านนั้นให้ขาดกระจายไป แล้วก็จะได้เห็นสิ่งที่มีอยู่ข้างใน ม่านนั้นคืออวิชชา คือความที่ไม่รู้ของเราเอง. เรามาศึกษาธรรมะ ศึกษาพระพุทธศาสนา ก็คือศึกษาวิชาที่จะเอาไปฟาดฟันม่านอวิชชา; การกระทำอย่างนั้นแหละคือธรรมประยุกต์ที่เอามาใช้เป็นหัวข้อบรรยายปาฐกถาชุดนี้ว่า ธรรมประยุกต์ คือการใช้ธรรมะให้เป็นประโยชน์ หรือว่าพุทธธรรมประยุกต์-การใช้พุทธธรรมให้เป็นประโยชน์; ใช้สำเร็จก็เป็นพระอรหันต์ จึงพูดว่า *พระอรหันต์ คือผู้ประสบความสำเร็จในการประยุกต์ธรรมะให้เป็นประโยชน์*. นี้พระอรหันต์ท่านรู้จักเบญจขันธ์ทั้ง ๕ นี้ ว่าเป็นของหนักแล้วท่านก็โยนทิ้งลงไปเสียได้.

[ให้ขันธคงเป็นขันธ์ตามธรรมชาติ, ไม่ให้เกิดตัวกู ก็ไม่ทุกข์.]

ถ้าปุถุชนไม่รู้ว่า เป็นของหนัก เขาก็ไม่โยน เขาก็ไม่ทิ้ง; และถ้าของหนักนั้นมันยิ่งสวยงาม หอมหวล นิ่มนวล แล้วยิ่งเอากันใหญ่เลย; ยิ่งไม่ยอมทิ้ง ยิ่งไม่ยอมทิ้ง ยิ่งไงก็ไม่ยอมทิ้ง; แม้มันจะให้ความเจ็บปวดก็ไม่ยอมทิ้ง; ทนทุกข์ทรมานก็ไม่ยอมทิ้ง; เพราะมันไปเห็นแก่ส่วนที่เป็น *อัสสาทะ* คือเป็น *เสน่ห์เฮอร์ดิอรัย* จับจิตจับใจอะไรจากสิ่งเหล่านั้น ไม่ยอมทิ้ง; แม้มันจะทำให้เกิดความทุกข์ มันจะขบจะกัดเอา ก็ทนๆๆ ไม่ยอมทิ้ง. นี้แปลว่ายอมแบกของหนัก. แต่ตรงนี้มันฟังยากนะ; ถ้าฟังไม่เข้าใจบางคนก็คิดว่า ถ้าไม่แบกไว้แล้วจะเอามาได้อย่างไร? จะเอาไว้ได้อย่างไร?

เราต้องรู้ให้ลึกซึ้งถึงที่สุดของเรื่องพระอรหันต์นะ ให้ขันธนั้นมันมีขันธ เป็นขันธ โดยขันธ โดยธรรมชาติของขันธ โดยตัวมันเอง; อย่าให้เกิดตัวกู ตัวกูเป็นเจ้าของขันธ, ขันธของกู : อย่างนี้เรียกว่าขันธก็มีอยู่ แต่ไม่มีใครแบก. รูป เวทนา สัญญา

สังขาร มีอยู่ เป็นไปอยู่ตามเหตุ ตามปัจจัย ตามกฎของอิทัปปัจจยตา; แต่ไม่มีจิตใจอันไหนที่เข้าไปแบกมันไว้; นี่จึงไม่หนัก; ไม่หนักเพราะไม่แบก. คุณมีเงิน คุณเอามาทูนไว้บนศีรษะ, ลองดูซี มีเงินเท่าไรมาแบกไว้บนบ่า มาทูนไว้บนศีรษะ ลองดูซี ลองดูบ้างสิ มันจะทนไหวไหมเล่า. ไม่ต้องแบก, ไว้ที่พื้นก็ได้ ไว้ในหีบก็ได้ ไว้ที่ธนาคารก็ได้, ก็จัดการไปตามที่มันควรจะทำสิ จนได้รับประโยชน์จากเงินนั้นแหละ แล้วก็ควบคุมได้แหละ แล้วไม่ต้องเป็นทุกข์.

[การมีชีวิตที่ไม่กัดเจ้าของ.]

ถ้ามีไว้สำหรับจะเป็นทุกข์ แล้วมันจะมีไว้ทำไมเล่า, มีไว้สำหรับเป็นทุกข์ จะมีไว้ทำไม; มันก็ต้องไม่เป็นทุกข์สิ แล้วก็ทำไปได้ จัดไปได้ ก็ได้รับความสะดวก. นี่ส่วนร่างกายเท่านั้นแหละ; อย่าคิดอะไรให้มันมากไปนัก. ความมั่งมีเงินทองข้าวของนี่ มันเป็นความสุขความสะดวกส่วนร่างกายเท่านั้นแหละ. ส่วนจิตใจสำคัญกว่า; ฉะนั้นจงรู้จักทำจิตทำใจอย่าให้สิ่งเหล่านี้มันเกิดเป็นปัญหาขึ้นมา อย่าให้มันกัดเอา. มีเงินอย่าให้มันกัดเจ้าของ, มีชื่อเสียงก็อย่าให้มันกัดเจ้าของ, มีอำนาจวาสนาก็อย่าให้มันกัดเจ้าของ; คืออย่าไปยึดมันถือมันว่าตัวกู ว่าของกู จนมันเกิดความเจ็บปวดเป็นทุกข์ขึ้นมา.

นี่เรียกว่า "พระอรหันต์" ท่านประยุกต์ธรรมะสำเร็จ; ท่านไม่ไปยึดถือสิ่งที่ไม่ต้องยึดถือ; ไม่ต้องยึดถือ ไม่มีความยึดถือ ก็มีได้ เป็นไปได้. เมื่อต้องการแต่เรื่องความสุขด้านจิตใจ มันก็มีปัญหาแต่ด้านจิตใจ, เรื่องมันก็น้อยเข้า; แต่ถ้ามันมีเรื่องทางร่างกาย ทางวัตถุด้วย ก็ต้องทำอย่างเดียวกัน, คืออย่าไปยึดถือเข้า ให้มันเป็นเรื่องของธรรมชาติ ตามธรรมชาติอยู่ อย่าไปยึดถือเข้า. คงจะฟังไม่ถูกในข้อที่ว่า จะมีเงินโดยไม่ต้องยึดถือได้อย่างไร? คงจะฟังไม่ถูก เพราะมันเคยแต่ยึดถือ; ถ้าไม่ได้ยึดถือก็กลัวว่ามันจะสูญหายไป. นั่นเขาให้จัดการกับเงินด้วยสติปัญญาโดยไม่ต้องยึดถือ; หามาก็ไม่ต้องยึดถือ; มีไว้ก็ไม่ต้องยึดถือ; ใช้ไปก็ไม่ต้องยึดถือ; เก็บไว้ก็ไม่ต้องยึดถือ; มีสติปัญญาทำจิตใจอย่าให้ไปยึดถือ.

แม้แต่สิ่งที่สูงไปกว่าเงิน; นึกดูที่สิว่าอะไรสูงกว่าเงิน? ก็คือบุญๆทั้งหลายที่พูดถึงกันนัก ต้องการกันนัก. แม้ที่เรียกว่าบุญๆนั้น สูงไปกว่าเงินก็ยึดถือไม่ได้; ถ้ายึดถือเข้าแล้วมันกัดเจ้าของทันทีเหมือนกันแหละ. ไม่ว่าอะไรถ้าไปยึดถือเข้าแล้วมันจะกัดเจ้าของ เพราะมันต้องมีความทุกข์เพราะความยึดถือนั่นเอง. แม้แต่บุญๆนี้พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า "เป็นของหนัก" เป็น "อุปธิ" ชนิดหนึ่ง; คือสงเคราะห์ลงในชั้นที่ทั้ง ๕ นั้น. ความรู้สึกที่เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นอะไรก็ตาม ที่เป็นบุญนั้น มันก็เป็นของหนัก, ไปยึดถือเข้ามันก็เป็นทุกข์; อาตมาใช้คำง่ายๆว่า *มันกัดเจ้าของ*. อะไรก็ตามที่ไปยึดถือเข้าแล้วจะไม่เกิดความทุกข์นั้นไม่มี.

ฉะนั้นเราอย่าต้องยึดถืออะไรดีกว่า; แม้ชีวิตนี้เราอย่ายึดถือเลย; ให้ชีวิตเป็นไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา, ควบคุมมันให้เป็นไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา, มันก็ไม่มีความทุกข์, และมันก็เป็นไปได้ตามที่มันจะดีที่สุดได้อย่างไร. นับประสาอะไรกับอื่น, แม้แต่ชีวิตนี้พอไปยึดถือว่าเป็นของกู มันก็กัดเอาทันที; ชีวิตนั้นมันจะกัดเจ้าของทันที. รวมความแล้วก็ว่ามันไม่มีอะไร, เรื่องในชั้นที่ทั้ง ๕ นี้เป็นที่รวมแห่งสิ่งทั้งปวง, ไม่มีอะไรที่ยึดถือได้; พอยึดถือแล้วมันกัดเอาทันที เพราะมันเป็นของหนัก; พอไปยึดถือเข้ามันก็หนัก หนักบ่า หนักมือ หนักหัว หนักศีรษะ ที่ทูน ที่หิ้ว ที่หาม. พระอรหันต์ท่านโยนของหนักเหล่านี้ทิ้งออกไปหมดแล้ว แล้วท่านจะหนักอะไรเล่า.

ทีนี้เรามันไม่ยอมโยนนี้, มันทั้งแบก ทั้งทูน ทั้งหิ้ว ทั้งหาม ทั้ง... เต็มไปหมด, มันก็ต้องมีความหนัก. เราดูให้เห็นความหนักข้อนี้สิ แล้วเราจะรู้จักพระอรหันต์อีกทันทีเหมือนกัน. ถ้าเรามองเห็นตัวเองที่ทนทุกข์ทรมานอยู่อย่างนี้ แล้วมองพลิกกลับนิดเดียวว่า ถ้าไม่มีอย่างนี้เราก็สบายสิ. พระอรหันต์มาแล้ว คือพระอรหันต์จะโผล่หน้าให้เห็นแล้ว ตอนที่รู้จักพิจารณาพลิกกลับ ตรงกันข้ามกับที่มันเป็นอยู่อย่างโง่เขลานั้น. มีวิชาเป็นเหมือนกับม่านบังไว้ ก็ทำลายอวิชา.

: พระอรหันต์ คือผู้ตัดขาดความสงสัยได้สิ้นเชิง.

คำต่อไปที่ไพเราะ ไฉพจน์ของพระอรหันต์คือคำว่า ฉินฺนสฺสโย-มีความสงสัยอันท่านตัดขาดแล้ว. นี่แปลเป็นสำนวนภาษาบาลีฟังยุ่งๆ ใช่ไหม? มีความสงสัยอันท่านตัดขาดแล้ว. พุทฺธเป็นธรรมดาฯคือท่านไม่มีความสงสัย. คำนี้แปลหลาย เห็นมีมากในพระบาลี; คล้ายๆกับว่าคนในอินเดียสมัยนั้น เขารู้จักสิ่งที่เรียกว่า "ความสงสัย" นี่เป็นตัวร้ายกาจที่ทรมาณใจเหลือประมาณ : มันให้สงสัย มันล้งเลไปหมด เหมือนอย่างที่ว่านี่ ล้งเลน้อยๆ ล้งเลสงสัยน้อยๆ ล้งเลสงสัยเต็มที่. เมื่อล้งเลสงสัยอะไรเต็มที่ มันรบกวนจิตใจเท่าไร; ที่มันล้งเลสงสัยอยู่น้อยๆ แม้แต่ในหลักก็ยังฝืน, มันก็ล้งเลเหมือนกับที่ทุกคนล้งเล : ล้งเลว่าปลอดภัยไหม? ชีวิตปลอดภัยใช่ไหม? ทรัพย์สมบัติปลอดภัยไหม? เกียรติยศชื่อเสียงปลอดภัยไหม? มันมีเครื่องสอให้เห็นว่าไม่ปลอดภัย แล้วเราก็รักตัวกู รักของกู, ความล้งเลสงสัยมันก็กัดเอา. ฉะนั้นไม่ต้องล้งเลสงสัย อยากจะทำอะไรก็ทำให้มันเด็ดขาดไป ไม่ต้องล้งเลสงสัย.

ในเรื่องสุขภาพอนามัยก็ดี อย่าให้มันต้องล้งเลสงสัยอยู่ว่ามันจะตาย หรือว่ามันจะไม่ปลอดภัย. ทุกสิ่งทำให้ถูกต้องตามระเบียบตามกฎหมายแล้วแต่ว่ามันเป็นเรื่องทางโลก หรือมันเป็นเรื่องทางธรรม; ทำให้หมดสิ้นไปโดยไม่ต้องสงสัยว่ามันจะไม่ปลอดภัย, ให้มันปลอดภัย. ถ้ารู้บ้านไม่ดีก็ทำให้มันดีเสียสิ อย่าให้มันไปล้งเลอยู่ว่ารู้บ้านมันไม่ดี เป็นห่วงอยู่ตลอดเวลา. อะไรก็ตามที่มันแสดงว่ายังไม่ปลอดภัย ก็ทำให้มันปลอดภัยเสีย; ครั้นทำแล้วก็อย่าไปห่วงมันอยู่อีกสิ; ทำแล้วก็ยังไปห่วงอยู่อีก นี่มันเรียกว่าน่าสงสารแหละ. ชาวบ้านเขาจะมีเรื่องสงสัยล้งเลเกี่ยวกับทรัพย์สมบัติเงินทองข้าวของ สุขภาพอนามัย สังคม มิตรสหาย อะไรต่างๆ; สงสัยว่ามันจะไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ. ถ้าทางธรรมะก็ล้งเลสงสัยว่า เราจะตัดกิเลสไม่ได้; หรือบางทีก็สงสัยว่าพระธรรมนี้จะช่วยไม่ได้; หรือจะล้งเลสงสัยพระพุทธเจ้านี้ช่วยไม่ได้, ไม่มีตัวจริง เป็นเรื่องสมมติ. อย่างนี้มันก็เป็นเรื่องล้งเลสงสัยได้ ในทางฝ่ายธรรมะ หรือทางฝ่ายจิตใจ.

ขออย่าได้ลั้งเลงสงสัยเลย; เพราะมันเห็นชัดอยู่ว่า ทำอย่างนี้มันดับทุกข์ได้
 อย่างนี้. เหมือนที่พูดมาแล้วหลายครั้งว่า เมื่อเห็นตัวกิเลส เห็นตัวความทุกข์, ดับ
 ตรงกันข้ามมันก็ต้องดับ แล้วมันก็ไม่ทุกข์; แล้วก็เห็นว่ากิเลสที่มันเกิดขึ้นมาอย่างไร
 ในเมื่อเรามองดูอยู่ เราก็ทำโดยวิธีที่มันเกิดขึ้นไม่ได้. คือการป้องกันไม่ให้มันเกิด, ถ้ามัน
 เกิดแล้วละมันเสีย; สิ่งที่ต้องกันข้ามคือฝ่ายปัญญาฝ่ายโพธิญาณทำให้มันเกิด ทำให้มันเกิด
 ขึ้นมา, แล้วทำให้มันเจริญออกงามออกไป.

นี่มันเห็นชัดอยู่ด้วยตนเองว่าสิ่งเหล่านี้ทำได้ ในเมื่อทำแล้วมันลดกิเลส ลด
 ความทุกข์ เราก็ไม่ต้องสงสัย; ไม่ต้องลั้งเลงสงสัยต่อสิ่งสูงสุดคือธรรมะ; ธรรมะเป็นสิ่ง
 สูงสุดคือจะช่วยดับทุกข์ได้; เราก็ไม่ลั้งเลงสงสัย. ถ้ายังเป็นปุถุชนอยู่ก็ยังมีตัวตน มีวิชา
 มีตณหา มีความโง่, มันทำอย่างนี้ไม่ได้ มันยังต้องลั้งเลงสงสัยอยู่ ก็ช่วยไม่ได้ มันก็ต้อง
 เป็นทุกข์แหละ. บางทีมันเรื่องง่าย ๆ เรื่องเล็กน้อย ๆ นี้ ไม่ต้องไปลั้งเล ไม่ต้องไปสงสัย
 ให้วิตกกังวลทรมานตน, มันก็ยังไม่ดี; ฉะนั้นจึงตั้งต้นตั้งแต่เรื่องเล็กน้อยที่สุดที่มัน
 ลั้งเลงสงสัย วิตกกังวลทรมานตนอะไรอยู่; รีบปรับปรุงฝ่ายจิตใจนั้นแหละก่อน. ฝ่ายสิ่ง
 ของข้างนอกนั้น เมื่อปรับปรุงได้ก็ปรับปรุง; เมื่อปรับปรุงไม่ได้ก็ไม่เป็นไร เพราะว่าเรา
 สามารถปรับปรุงจิตใจในภายในไม่ให้ยึดถือ ไม่ให้เกี่ยวข้อง มันก็ไม่ลั้งเล ไม่สงสัย,
 เพราะไปลั้งเลสงสัยเข้ามันเป็นทุกข์เปล่า ๆ, มาทำเสียให้ถูกให้ควร ไม่ต้องเป็นทุกข์
 ดีกว่า. นี่พระอรหันต์ท่านขึ้นไปถึงขนาดนั้น เป็นผู้หมดความสงสัย มีความสงสัยทุกชนิด
 ที่ท่านทำลายเสียหมดแล้ว. นี่พระอรหันต์กับเราต่างกันอย่างไร.

: พระอรหันต์ คือผู้ถอนลี้มสลักออกแล้ว.

ทีนี้คำต่อไปเรียกว่า อุกุขิตฺตฺตปฺลิโฆ-ถอนลี้มสลักออกได้แล้ว. ลี้มสลักนี้
 มี ๒ ความหมาย คือลี้มผาลงไปให้แตก คำนี้ก็แปลได้; และลี้มสลักในภาษาโบราณ
 มันเป็นเรื่องจับยึด, เหมือนกับเราใช้ตะปู ใช้น็อตสกรูอย่างเดียวกันนี้ ที่มันจับยึดให้ติด ชัน

ให้ติดกันอยู่ แยกกันออกไม่ได้, คือมันฝังอยู่ในนั้น เอาออกไม่ได้ ถ้าเอาออกได้ก็จะมี การติด หรือฝังอยู่ในนั้น. มันมีสิ่งที่เสียบแทงจิตใจ เอาออกไปเสียได้ก็สบาย. *อะไรเป็น เสมือนลิ่มสลักปักหัวใจ ทรมานเจ็บปวดอยู่?* ดูให้ดี ศึกษาให้ดีว่ามันมาจากความโง่ ของเรายึดมันถ้อมมันเอาไว้; เพราะยึดมันถ้อมมันเอาไว้ มันจึงเกิดเป็นลิ่มสลักปักอกปักใจ อยู่. ทำอย่างไรละมันจึงจะไม่ต้องปักอกปักใจ ถ้ามันจะใช้เป็นหมุดยึด สกรูยึด ยึด อย่างเหนียวแน่นอยู่เป็นปกติ, ไม่ใช่เรื่องเสียบแทงจิตใจหรือสลักปักจิตใจให้เจ็บปวด. *พระอรหันต์ท่านถอนลิ่มสลักเสียได้* หมายความว่าท่านไม่มีเรื่องที่จะต้องเจ็บปวดในใจ. มันก็พวกนี้แหละ คือกิเลสในชื่อต่างๆกัน เรื่องตัณหา เรื่องอุปาทาน เรื่องอะไรต่างๆนี้ มีแล้วมันก็เป็นลิ่มสลักปักใจ; เหมือนกับไม้ลิ่มเข้าไปตอกปักอยู่ในจิตใจ, ถ้าไม่มีก็สบาย.

: พระอรหันต์ คือผู้ทำลายกำแพงล้อมแล้ว.

มีอีกคำหนึ่งว่า *สงฺกิลณฺณปริกฺโข สงฺกิลณฺณปริกฺโข* แปลว่า *มีกำแพงอันพัง ทลายแล้ว. ปริกฺโข* ในแง่ของกิเลส ก็หมายถึงว่า *สิ่งที่มันแหวดล้อม เหมือนกำแพงแหวด ล้อม* อยู่ในวงล้อมของกำแพง ไหมโถ่ง ไหมโปร่ง ไม้อิสระ; ที่นี้ถ้าพังทลายกำแพงนั้นเสียได้ เราก็อปรุ่งโล่งและอิสระ. ก็หมายถึงอวิชาที่เป็นความปิดกั้นอย่างยิ่ง ให้มืด ให้งอ นี้ เรียกว่ากำแพง; ท่านทำลายกำแพงนั้นเสียได้ ไม่มีกำแพงกั้นในทุกทิศทุกทาง ท่านก็อยู่ในที่โล่ง คือมีอิสระ ปราศจากการกักขัง.

เราก็มาดูตัวเราเองว่า เราถูกกักขังอยู่ด้วยอะไร? มันก็เรื่องอุปาทาน : ยึดมันถ้อมมันในสิ่งใด สิ่งนั้นมันก็กักขังเราทันที; ยึดมันถ้อมมันในสิ่งใด เราก็เป็นทาสของ สิ่งนั้นทันที, มันเป็นนายเหนือเราทันที, มันก็ขีดวงให้เราอยู่ กักขังเรา; นี้เรียกว่า *กำแพง ล้อมไว้*. ก็ทำลายความยึดมันถ้อมมันเหล่านั้นเสีย. มันเป็นพวงๆเดียวกันไป : อวิชา- ความโง่ อุปาทาน-ความยึดถือ ตัณหา-ความต้องการนี้เหล่านี้ ทิฏฐิ-ความเข้าใจผิด เหล่านี้มันจะรวมกันทำหน้าที่ เป็นเครื่องกักขังเราให้ติดอยู่กับกองทุกข์. จะใช้คำกว้างๆ

ว่าในวิภวสงสารก็ได้ วนอยู่ในวงกลมเหมือนกำแพงกัน; วนอยู่ในวงกลมถ้าทำลายเสียได้ ก็ออกมาได้. พระอรหันต์ท่านทำลายกำแพงกันออกไปเสียได้ทุกทิศทาง. นี่เราอยู่ในเขตจำกัดของกำแพงกัน คือกิเลส ตัณหา มานะ ทิฏฐิ อวิชชาของเราเอง.

: พระอรหันต์ คือผู้ลดธงลงแล้ว.

อีกคำว่า ปนุนทุธโซ. ปนุนทุธโซ แปลว่า "ลดธงลงแล้ว". คำว่า "ลดธง" ในที่นี้เขาหมายถึงลดความยกหูชูหาง. มีตัวกู ยกหูชูหางสูง นี้เรียกว่า "ยกธง"; เป็นเหตุให้ไม่ยอมใคร, ยังใจก็ไม่ยอม, มันเป็นคนดีอ ไม่ยอม ความไม่ยอม; ฉะนั้นเราจึงได้ทะเลาะวิวาทกันเรื่อย; ทะเลาะวิวาทกันแม้ในหมู่ญาติพี่น้อง. บางคนมันเก่ง มันถึงกับทะเลาะกับบิดามารดาของมันเลยก็มี, มันเก่งมาก. นี้เรียกว่า มันยกธงแห่งตัวกู ไม่ยอมใคร ก็ต้องเดือดร้อนแหละ ก็ต้องเป็นทุกข์ ต้องทรมานเอง เพราะการยกธงนั่นแหละ; มันก็จะมีอะไรเข้ามาปะทะ มีลมพายุมาปะทะ แล้วมันก็จะได้เดือดร้อนเพราะการยกธงนั่นเอง. พระอรหันต์ท่านลดธงลงเสียหมดแล้ว ก็ไม่มีอะไรปะทะ ไม่ต้องทะเลาะวิวาท ไม่ต้องขัดแย้งกันกับผู้ใด.

จงดูไปยังสิ่งที่เรียกว่าความขัดแย้งนั่นแหละ; มันขัดแย้งแล้วก็เรียกว่า อุบาทว์. คำที่หยาบคายคือคำว่า "อุบาทว์" นั้นหมายถึงคำขัดแย้ง. ถ้าในครอบครัวขัดแย้ง ก็คืออุบาทว์ในครอบครัว; ครอบครัวนั้นจะเป็นนรกไปเลย. ถ้ามันขัดแย้งในบ้านเมือง มันก็เป็นอุบาทว์ในบ้านเมือง. ถ้าขัดแย้งในโลกมันก็อย่างที่เป็นอย่างนี้; ในโลกเต็มไปด้วยสิ่งเลวร้ายเพราะความขัดแย้งที่เกิดมาจากการยกธง ยกธง. เรื่องใหญ่ก็เป็นอย่างนี้, เรื่องเล็กก็เป็นอย่างนี้, แม้เรื่องส่วนตัวบุคคลเล็กๆน้อยๆก็เป็นอย่างนี้; มันเกิดมาจากการที่ไม่ยอมลดธง. พระเณรก็เหมือนกันแหละ ชูธงกันโดยมาก; อุบาสก อุบาสิกาก็มีชูธงกันโดยมาก. บางคนชูธงอย่างหน้าด้าน, เพื่อนตักเตือนเท่าไรก็ฟังไม่ถูก ยังชูธงอยู่นั่นแหละ; เห็นอยู่ทั่วไปๆ ในวัดนี้ก็มี. พระอรหันต์ท่านลดธงลงได้แล้ว จะเอา

อย่างไร ไม่มีเรื่องกระทบกระทั่งให้กับลมพายุชนิดไหน ไม่มีการขัดแย้งแต่ประการใดๆ ในภายนอก ในภายใน ในที่ทุกหนทุกแห่ง; เรียกว่าพระอรหันต์เป็นผู้ไกลจากข้าศึกคือกิเลส เป็นผู้ไม่มีความทุกข์.

: พระอรหันต์ คือผู้สิ้นอาสวะแล้ว.

ชีณาสโว อีกคำหนึ่ง, เวลาหมดแล้ว, ชีณาสโว-สิ้นอาสวะ. เรื่องนี้พูดมากแล้ว คนที่เคยฟังก็อาจจะลืมเสียแล้วก็ได้ คนที่ยังไม่เคยฟังก็ฟังไม่ถูก; ชีณาสโว-สิ้นอาสวะ. ขอบททวนสั้นๆตามที่เวลาจะมี :-

[สัมผัสโง่ ทำให้มีเวทนาโง่-เกิดกิเลส.]

พอมีสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วสัมผัสนั้นโง่ เป็นสัมผัสอวิชา, มันก็เกิดเวทนาโง่ มันก็เกิดกิเลส. พอโง่ในเวทนาที่น่ารักก็หลงรัก, น่าเกลียดก็หลงเกลียด, ไม่น่ารักไม่น่าเกลียดก็หลงด้วยความสงสัย; มันก็เรียกว่ามีอวิชาในเวทนา, เวทนานั้นก็สามารถที่จะปรุงแต่งให้เกิดตัณหา เราก็มีกิเลส. เมื่อเราทำผิดในเวทนา เราก็เกิดโลภะบ้าง เกิดโทสะบ้าง เกิดโมหะบ้าง; สามอย่างนี้เรียกว่ากิเลส. เกิดที่ไรก็เรียกว่ากิเลส เกิดที่ไรก็เรียกว่ากิเลส เพราะเราโง่ เราทำผิดต่อสิ่งที่มากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; เรียกว่าเกิดกิเลสก็แล้วกัน. เข้าใจคำว่า "เกิดกิเลส เกิดกิเลส" นี้ให้เป็นปทัฏฐานเสียก่อนว่าคืออะไร? แล้วเราก็เกิดอยู่ทุกวัน. ไม่ต้องไปดูของคนอื่น, ดูในภายในของตัวก็รู้ว่ามันเกิดกิเลส โลภะบ้าง โกรธบ้าง หลงบ้าง.

[กิเลส ทำให้มีอนุสัย.]

ที่นี้เกิดกิเลสขึ้น มันไม่ใช่หยุดอยู่เพียงเท่านั้นนะ; ไม่ใช่เกิดกิเลสแล้วมันดับไปเพราะหมดเหตุ หมดปัจจัย กิเลสดับไปแล้วก็เลิกกันนะ; มันไม่ใช่อย่างนั้น. พอมีกิเลส กิเลสทำหน้าที่สมบูรณ์แล้ว แม้จะสิ้นเรื่องกิเลสดับไป, มันทิ้งอนุสัยไว้ อนุสัยไว้ในสันดาน : ถ้ามันเกิดกิเลส โลภะ หรือราคะครั้งหนึ่ง มันก็ทิ้งอนุสัยชื่อว่า ราคาอนุสัย ไว้

ในสันดาน; ถ้ามันเกิด โทสะ โภคะ กิเลสนี้ครึ่งหนึ่ง มันก็ทิ้งอนุสัยคือ *ปฏิฆานุสัย* ไว้ในสันดาน; ถ้ามันโง่มันสะเพร่าอะไรก็ตาม มันเป็นโมหะ มันก็ทิ้ง*อวิชขานุสัย* ไว้ในสันดาน. ฉะนั้นเราก็สะสม*ราคานุสัย ปฏิฆานุสัย อวิชขานุสัย* ไว้ในสันดาน.

อนุสัย แปลว่า*ตามนอนอยู่ในสันดาน*; มันไม่ได้ตามนอนเฉยๆ มันมีอำนาจ มีกำลังที่จะให้เกิดกิเลสชั้นะ : เกิดโลภะ ราคะ แล้วมี*ราคานุสัย* ทิ้งไว้ในสันดาน คือความเคยชินที่จะโลภอีกไว้ในสันดาน; ก็หมายความว่าคนนั้นมันต้องโลภเก่งกว่าเดิมแหละ เพราะมันทิ้งความเคยชินสำหรับจะโลภไว้ในสันดาน. มันโกรธๆก็ทิ้ง*ปฏิฆานุสัย* ไว้ในสันดาน; ต่อไปนี้คนนั้นมันจะโกรธเก่ง โกรธเร็ว และโกรธมากกว่าแต่ก่อน, นั่นนะคืออนุสัย. ถ้ามันโง่ มันสะเพร่า มันเป็นโมหะ อะไรก็ตาม มันก็ทิ้ง*อวิชขานุสัย* คือโง่เก่ง โง่มาก โง่เร็ว ไว้ในสันดาน. เรียกสั้นๆว่าความเคยชินที่มันจะเกิดกิเลสชนิดนั้นอีก ที่ทิ้งอยู่ในสันดานนั้น เรียกว่าอนุสัย. พวกแรกเรียกว่าพวก*กิเลส*; พอมีแล้ว เกิดแล้ว มันก็ทิ้งพวกที่สอง คือ*อนุสัย* ไว้ในสันดาน สะสมไว้ในสันดาน สะสมไว้ในสันดาน เพื่อจะเกิดกิเลสชนิดนั้นอีกโดยง่ายและโดยเร็ว.

[*อนุสัย ทำให้มีอาสวะ.*]

นี่เมื่อมันสะสมไว้ในสันดานมากเข้าๆ นั่นนะมันจะไหลออก, นั่นคือตัว*"อาสวะ"*; มีมาก มันอัดอยู่ในสันดานมาก มันพร้อมที่จะไหลออก. ดูภาพพจน์อุทาหรณ์ง่ายๆ เช่นว่า เราตักน้ำใส่โอ่งที่มีรูรั่วอยู่ ตักน้ำใส่ลงไปๆ พอน้ำในโอ่งมากเข้าๆ น้ำจะออกมาทางรูรั่วนั้นแรงเข้าๆ เพราะความดันข้างในมันก็ออกมา. ถ้าเรามีอนุสัยไว้มากๆ อัดอยู่เต็มที มันก็จะดันออกมาข้างนอก เป็นอาสวะ, มันก็ออกมาเป็นอาสวะ คือกิเลสใดๆอย่างที่มีมันเคยมี. กิเลสที่มันไหลออกมาเพราะเก็บกักไว้มาก เรียกว่า "อาสวะ".

กิเลสทั้งๆนั้นคือ*ตัวกิเลส*; พอทำกิเลสแล้ว เกิด*อนุสัย* คือการสะสมแห่งความเคยชินที่จะเกิดกิเลส, พออันนี้มีมากเข้าๆในสันดาน มันก็มี*อาสวะ* ที่ปรี่ที่จะไหล

ออกมา ที่มันแบ่งเต็มที ที่จะไหลออกมา, พอได้โอกาสมันก็ไหลออกมา ส่วนนี้ก็เรียกว่า "อาสวะ".

พระอรหันต์ท่านไม่มีอาสวะ เพราะท่านไม่มีอนุสัย เพราะท่านกำจัดอนุสัย เพราะท่านไม่มีกิเลสที่จะเพิ่มอนุสัย. เพราะท่านตัดกิเลสได้ ไม่มีกิเลส มันก็ไม่มีอนุสัย; เมื่อไม่มีอนุสัย มันก็ไม่มีอะไรที่จะไหลออก เพราะฉะนั้นก็ไม่มีอาสวะ จึงเรียกว่าเป็นผู้สิ้นอาสวะ ไม่มีความกดดันจากภายในที่จะไหลออกมา เป็นกิเลสอีกต่อไป. แม้จะมีอะไรๆ เข้ามาช่วยวน ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็เกิดไม่ได้ เพราะมันไม่ได้สะสมไว้ข้างใน สำหรับที่จะเกิดออกมา ที่จะไหลออกมา.

[อนุสัย ไม่ใช่ตัวตนที่นอนร่อยอยู่ในสันดาน.]

นี่เราปลุชนตามธรรมดา มันสะสมอนุสัยไว้มาก มันพร้อมที่จะออกมาทันที เมื่อได้โอกาส, หรือเมื่อมีเหตุมีปัจจัยสักหน่อยหนึ่งเท่านั้นแหละ มันก็พรุกกันออกมาเลย; นี่เพราะว่ามันอัดไว้มาก มันใส่ไว้ในสันดาน อัดแน่นอยู่ในสันดาน.

คำพูดนี้ชวนให้เข้าใจผิดได้ *ไม่ใช่เป็นตัวเป็นตน ไปนอนกลิ้งอยู่ในสันดาน.* เพียงแต่ว่ามันมีเหตุปัจจัย มีความพร้อมที่จะเกิดได้ทันที เสมือนหนึ่งว่า *มันนอนร่อยอยู่ในสันดาน.* มันจะเป็นของแน่ เทียง นอนร่อยอยู่ในสันดานไม่ได้หรอก, มันไม่มีอะไรที่จะเป็นของแน่ของเที่ยงอย่างนั้นได้; แต่ว่ามันแน่ มันเที่ยง ที่ว่ามันจะเกิดจะเกิดซ้ำ มันจะเกิดซ้ำ, คือความเกิดของมันนั้นง่ายเหลือเกิน เร็วเหลือเกิน ในการเกิดซ้ำ นั้นเรียกว่าเหมือนกับมันนอนร่อยอยู่ในสันดาน. ความที่มันจะเกิดซ้ำนี้มันมีมาก ๆ มันก็เกิดซ้ำออกมา เกิดซ้ำออกมา. ถ้าว่าอันนี้ไม่มี ก็เรียกว่าสิ้นอาสวะ; เพราะไม่ได้สะสมอนุสัยไว้ เพราะไม่ได้มีกิเลสที่สร้างอนุสัยไว้. พระอรหันต์มีปัญหา มีวิชา มีอะไรถึงที่สุดไม่มีกิเลสเกิดมันก็เลิกอนุสัย.

[ลดอนุสัยได้หน่วยหนึ่ง ๆ ทุก ๆ ครั้งที่ไม่ให้กิเลสเกิด.]

ที่นี้มันมีเรื่องอีกชนิดหนึ่ง ที่ว่าจะต้องสนใจว่า ถ้าเราบังคับได้ อดกลั้นได้ ที่หนึ่ง, อนุสัยก็จะลดลงเอง. ถ้าเราบังคับไม่ได้; มาให้โลกก็โลก มาให้ไภรชก็ไภรช, มาให้หลงก็หลง, แล้วอนุสัยเพิ่ม ๆ ๆ ๆ ๆ ทุกทีที่เกิดกิเลส. ที่นี้ถ้าว่ามันมีเหยื่อของกิเลส มาให้เกิดกิเลส เราบังคับได้ เราต่อสู้ได้ เรามีสติมีสัมปชัญญะในขณะแห่งผัสสะ เวทนาไม่เกิดกิเลสในกรณีที่เกิดกิเลสแล้ว; จะลดอนุสัยเดิม ๆ ลงไปหน่วยหนึ่ง ๆ ๆ เหมือนกัน. นี่บรรเทาอนุสัยลงไปได้ หน่วยหนึ่ง ๆ ทุกครั้งที่เราไม่ยอมให้มันเกิดกิเลส ในกรณีที่เกิดกิเลส. นี่การที่บังคับไว้อย่าให้เกิดกิเลสได้ทุก ๆ ครั้งนั้น วิเศษที่สุด คือมันจะลดอนุสัยลงไป ๆ ๆ, ความเคยชินที่จะเกิดกิเลส มันก็ลดลง ๆ ๆ.

ถ้าเราเป็นอยู่อย่างนี้แล้วมันไม่เกิดกิเลสได้อีก มันจะเป็นพระอรหันต์. คือเราเป็นอยู่ชนิดที่เกิดกิเลสไม่ได้ และเรายังเป็นอยู่อย่างชนิดที่ลดอนุสัยลงเรื่อย ลดอนุสัยลงเรื่อยทุกครั้งที่เกิดกิเลส. เราไม่ให้เกิดกิเลส มันก็ลดอนุสัยครั้งหนึ่ง มันก็ลดอนุสัยครั้งหนึ่ง; ลดอนุสัยครั้งหนึ่งเรื่อย ๆ ไป อนุสัยมันก็ถูกบรรเทา; ถ้าขึ้นเป็นอยู่ชนิดนี้มันก็เป็นพระอรหันต์แหละ. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า *"ถ้าภิกษุเหล่านี้จักเป็นอยู่โดยชอบไซ้ไร โลกนี้จะไม่ว่างจากพระอรหันต์"*; ก็คือภิกษุเป็นอยู่ชนิดที่กิเลสไม่เกิด และไม่เพิ่มอนุสัย มีแต่ลดอนุสัย, ถ้าอนุสัยเดิม ๆ มีอยู่ มันจะลดลง ๆ เพราะว่าเราเป็นอยู่อย่างถูกต้อง เกิดกิเลสไม่ได้, การไม่เกิดกิเลสในครั้งนี้ มันลดอนุสัยเดิม ๆ ที่สะสมไว้. นั่นแหละเป็นอยู่โดยชอบชนิดที่โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์.

พระผู้จอมอรหันต์องค์แรกที่ทำให้รู้จักอรหันตภาวะที่ถูกต้องแท้จริง.

เอาสะ, เป็นอันว่าเราได้พูดถึงไวพจน์ คำแทนชื่อของพระอรหันต์กันพอสมควรแล้ว ว่าท่านเป็นผู้ปลงของหนักลงได้แล้ว นี่ชื่อหนึ่ง, ท่านเป็นผู้สิ้นความสงสัยโดยประการทั้งปวง นี่ชื่อหนึ่ง, ท่านถอนลิมสลักได้แล้ว นี่ชื่อหนึ่ง, ท่านทลายกำแพงกั้นลง

หมดแล้ว นี่ชื่อหนึ่ง, ท่าน *ไม่ยกธงแล้ว* ท่านลดธงแล้ว นี่ก็ชื่อหนึ่ง, ท่าน *สิ้นอาสวะแล้ว* นี่ก็ชื่อหนึ่ง. มันมีหลายสิบชื่อ ล้วนแต่เอาฟังทั้งนั้นแหละ. ถ้าเอามาพูดกันก็กินเวลาเป็นวันๆเลย, เอามาพูดไม่ไหวหรอก; แล้วก็เพียงเท่านั้นมันก็พอแล้ว ที่จะอนุมานเอาได้ว่า พระอรหันต์นั้นเป็นอย่างไร. ฟังดูซิว่าท่านปลงของหนักแล้ว หมดความสงสัยแล้ว ถอนลิ่มสลักปีกอกแล้ว ทลายกำแพงกันหมดแล้ว ลดธงแล้ว ไม่มีกิเลสที่จะไหลออกหรืออาสวะแล้ว; ดูเอาเอง, เป็นผู้ที่ควรบูชาหรือไม่? เป็นผู้ที่ควรเอาอย่างหรือไม่? เป็นผู้ประเสริฐสุดที่มนุษย์ควรจะถือเอาเป็นผู้นำ หรือเป็นตัวอย่างหรือไม่? พระพุทธเจ้านั้นเป็น *จอมพระอรหันต์* ด้วย และเป็น *พระอรหันต์องค์แรก* ด้วย ที่ทำให้มนุษย์รู้เรื่องความเป็นพระอรหันต์ที่ถูกต้องและแท้จริง.

วิธีเป็นอยู่ชนิดที่เกิดกิเลสยาก ไม่สะสมอนุสัย ไม่มีอาสวะไหล.

[: นิพพานสัปพายปฏิบัติ-มองเห็นไตรลักษณ์ในอายตนิกธรรม ๓๐.]

เดี๋ยวนี้เราจะอยู่กันอย่างไร มันจึงจะเกิดกิเลสได้ยาก? เมื่อไม่เกิดกิเลสแล้ว ก็ไม่สะสมอนุสัย, เมื่อไม่สะสมอนุสัยแล้ว ก็ไม่มีอาสวะที่จะไหลออกมา; *เราจะอยู่กันอย่างไร?* อยากจะขอพูดซ้ำอีกครั้งหนึ่งถึงเรื่องที่ว่า "นิพพานสัปพายธรรม-ธรรมเป็นที่สบายแก่พระนิพพาน"; เราจงมีนิพพานสัปพายธรรม-ธรรมะที่สบายแก่พระนิพพาน คือพระนิพพานจะปรากฏโดยง่าย, กันอยู่เป็นประจำเกิด. ชื่อนั้นท่านแสดงโดยที่มีสติสัมปชัญญะ มีปัญญา สามารถเห็นความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง.

[อายตนิกธรรม ๕ หมวด.]

คำว่า "สิ่งทั้งหลายทั้งปวง" นี้ มันเป็นคำที่กำกวม คือเอาเปรียบมากที่สุด; อะไรก็เรียกได้ว่าสิ่งทั้งปวง : จะเรียกว่าชั้นที่ ๕ เป็นสิ่งทั้งปวงก็ได้, ภาพทั้ง ๓ เป็นสิ่งทั้งปวงก็ได้, ธาตุทั้ง ๖ เป็นสิ่งทั้งปวงก็ได้ หรือสังขตธรรมทั้งหลายเป็นสิ่งทั้งปวงก็ได้.

แต่ถ้าถือตามพระบาลีที่เราอาจจะประยุกต์ คือใช้ให้เป็นประโยชน์ได้โดยง่ายนั้น ท่านระบุไปยังธรรมะ ๕ หมวด. อาตมาตั้งชื่อเอาเองว่า *ธรรมะ ๕ หมวด* นี้เรียกว่า "อายตนิก-ธรรม-ธรรมที่เนื่องด้วยอายตนะ, ธรรมที่เนื่องกันอยู่กับอายตนะ". อายตนะคือเครื่องรู้สึกสัมผัสติดต่อกัน เรียกว่าอายตนะ.

ธรรมที่เนื่องกันอยู่กับอายตนะนี้ มีอยู่ ๕ หมวด; นั้นมัน ก. ข. ก. กา ที่สุดเลย, ถ้าไม่เรียนก็ไม่รู้ ไม่สนใจ; ๕ หมวด : *หมวดที่ ๑* คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย, ใจ, *หมวดที่ ๒* คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์, *หมวดที่ ๓* คือ จักขุวิญญาณ โสทวิญาณ ฆานวิญาณ ชิวหาวิญาณ กายวิญาณ มโนวิญาณ, *หมวดที่ ๔* คือ จักขุสัมผัส โสทสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส, *หมวดที่ ๕* คือ จักขุเวทนา ชีวมันยาว-จักขุสัมผัสสชาเวทนา เรียกสั้น ๆ ว่าจักขุเวทนา โสทเวทนา ฆานเวทนา ชิวหาเวทนา กายเวทนา มโนเวทนา. ๕ หมวด คือสิ่งที่มีอยู่ปรากฏอยู่ เป็นไปอยู่ เกี่ยวข้องกันอยู่กับคนทุกคน ทุกเวลา ทุกสถานที่.

[อายตนะภายใน (และสิ่งที่คู่กัน) เกิด-ดับอยู่เสมอ.]

เรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ๖ อย่างนี้เรียกว่า *หมวดที่ ๑*, มีอยู่ตามธรรมชาติ. เมื่อใดมันทำหน้าที่, เมื่อนั้นเรียกว่า "มันเกิด"; เมื่อใดมันหยุดทำหน้าที่, เมื่อนั้นเรียกว่า "มันดับ". ฉะนั้น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ *ตามทางธรรมะ* ถือว่า "เกิดดับ-เกิดดับอยู่เสมอ" : เมื่อใดตาทำหน้าที่เรียกว่า "ตาเกิด", เมื่อใดตาหยุดทำหน้าที่เรียกว่า "ตาดับ"; เมื่อใดหูทำหน้าที่เรียกว่า "หูเกิด", เมื่อใดหูหยุดทำหน้าที่เรียกว่า "หูดับ"; ฯลฯ.

เดี๋ยวจะฟังไม่ถูก; ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เราเห็นว่ามีอยู่ตลอดเวลาที่มันมีเกิด-ดับ : เมื่อใดมันทำหน้าที่ ในภาษาบาลีจะเรียกว่า "มันเกิด"; เมื่อใดมันไม่อยู่

ในหน้าที่มัน เรียกว่า "มันดับ". จงรู้การที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ เกิดดับ-เกิดดับอยู่เป็นประจำด้วย.

[สิ่งที่เป็นคู่ของอายตนะภายใน.]

ที่นี้ *หมวดที่ ๒* ก็คือคู่ของมัน; คือรูปที่เห็นด้วยตา เสียงที่ได้ยินด้วยหู กลิ่นที่รู้ได้ด้วยจมูก รสที่รู้ได้ด้วยลิ้น โผฏฐัพพะที่รู้ได้ด้วยสัมผัสทางผิวหนัง อารมณ์ที่รู้ได้ด้วยใจ. นี่มันก็มีอยู่พร้อมที่มันจะเข้ามาหาคู่ของมัน : รูปก็พร้อมที่จะมากระทบตา เสียงก็พร้อมที่จะมากระทบหู กลิ่นก็พร้อมที่จะมากระทบจมูก ฯลฯ อย่างนี้ไปในที่ทุกหนทุกแห่ง แล้วมันก็ได้เป็นอย่างนั้นด้วย.

[วิญญาณเกิด ต่อเมื่อมีสิ่งคู่ทำหน้าที่.]

ที่นี้ *หมวดที่ ๓* : พอคู่ของมันมาถึงกันเข้า มาพบกันเข้า เช่นว่ารูปมากระทบกับตา มันก็เกิดวิญญาณทางตา, เสียงมากระทบหู เกิดวิญญาณทางหู, กลิ่นมากระทบจมูก เกิดวิญญาณทางจมูก, รสมากระทบทางลิ้น เกิดวิญญาณทางลิ้น, อะโรมากระทบผิวหนัง เกิดวิญญาณทางผิวหนัง, อะโรมากระทบทางใจ เกิดวิญญาณทางใจ; นี้วิญญาณเพิ่งเกิด. ในพุทธศาสนานั้นวิญญาณเป็นสิ่งที่เพิ่งเกิด *เมื่อมีการเนื่องกันเข้า*; ใช้คำว่า "เนื่องกันเข้าระหว่างอายตนะภายในกับอายตนะภายนอก". ส่วนลัทธิอื่นศาสนาอื่นในประเทศอินเดีย เขาถือว่าวิญญาณเป็นตัวตน มีอยู่ประจำ มีอยู่ตลอดเวลา เป็นผู้ท่องเที่ยวเข้าไปในร่างกาย ออกจากร่างกาย ดายแล้วไปหาร่างกายใหม่อะไร เวียนว้ายไป; นั้นวิญญาณในลัทธิอื่น. ส่วนวิญญาณในพุทธศาสนานั้นเพิ่งมี *เมื่อมีการเนื่องกันเข้า* ของอายตนะ; เป็นธาตุชนิดหนึ่ง เป็นวิญญาณธาตุ มีอยู่ในที่ทั้งปวง จะปรากฏตัวเมื่อมีการเนื่องกันระหว่างอายตนะเป็นคู่ๆ; แล้วมันก็มีอยู่ทุกวัน, เดี่ยววิญญาณทางตา, เดี่ยววิญญาณทางหู, เดี่ยววิญญาณทางจมูก, ในชีวิตประจำวันของเรา, *ทำไมไม่รู้จักเล่า?*

[ผัสสะเกิด เมื่อสิ่ง ๓ สิ่งมารวมกัน.]

หมวดที่ ๔ : ที่นี้มันเนื่องกันเกิดวิญญาณแล้ว; วิญญาณนั้นกำลังทำหน้าที่อยู่ นั้นนี่คือผัสสะ : ข้างในคือตา ข้างนอกคือรูป เกิดจักขุวิญญาณขึ้นมา ทำหน้าที่อยู่ที่ตากับรูป นั้นเรียกว่าผัสสะ. พระบาลีใช้คำว่า *ติญณํ ธมฺมานํ สงฺกตฺติ ผสฺสโลการํ* ถึงพร้อมกันแห่งธรรมทั้ง ๓ นี้เรียกว่าผัสสะ. เรามีผัสสะอยู่ตลอดเวลา มีผัสสะอยู่ตลอดเวลาแล้วยังไม่รู้จัก, ยังไม่รู้จักเพราะอะไร? เรื่องนี้จะโทษใคร, จะโทษพระไม่สอน ก็ตัวเองก็ไม่อยากจะเรียน มันก็ไม่รู้จักแม้แต่สิ่งที่เรียกว่า "ผัสสะ" ซึ่งเป็นตัวร้ายกาจที่สุด; เพราะถ้าไม่มีผัสสะแล้ว ในโลกนี้ไม่มีเรื่องอะไร, ในโลกนี้จะเจียบกริบ จะไม่มีเรื่องอะไร.

เพราะมีผัสสะทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของสัตว์นี้, โลกนี้มันจึงเต็มไปด้วยเรื่อง. ผัสสะเป็นจุดตั้งต้นของเรื่อง. เมื่อมีผัสสะเช่นทางตา; ตาเนื่องกับรูปเกิดจักขุวิญญาณ, วิญญาณกำลังทำหน้าที่รู้สึกต่อตา-ทางตาและต่อรูปนั้น เขาเรียกว่า "ผัสสะ". ผัสสะ แปลว่า "การกระทบ" -การกระทบของสิ่งทั้ง ๓. มักจะสอนกันง่าย ๆ ลวก ๆ ว่า การกระทบของสิ่งทั้งสอง คือ ตากับรูปกระทบกัน เรียกว่าผัสสะ; อย่างนี้ไม่มีในบาลี. ในบาลีต้องมี ๓ เรื่อง : ตากับรูปกับจักขุวิญญาณ ถึงกันอยู่ คือทำหน้าที่อยู่ เรียกว่า "ผัสสะทางตา", หูกับเสียงกับโสตวิญญาณ ทำหน้าที่ถึงกันอยู่ นี้เรียกว่า "ผัสสะทางหู", จมูกกับกลิ่นกับวิญญาณทางจมูก ทำหน้าที่ถึงกันอยู่ เรียกว่า "ผัสสะทางจมูก"; อย่างนี้เรื่อยไปจนครบ ๖.

ผัสสะคือการกระทบเพราะการถึงกันอยู่กระทำกันอยู่ระหว่างสิ่งทั้ง ๓ มีอยู่ตลอดเวลา ทำไมจึงไม่รู้จัก? ไม่รู้จักนี่ก็คือไม่รู้จัก ก. ข. ก. กา ของธรรมะ; แล้วจะรู้ธรรมะได้อย่างไร? ขอให้จำไว้เถอะว่า นี่คือ ก. ข. ก. กา ของธรรมะ.

[เวทนาโง่ เวทนาฉลาด.]

หมวดที่ ๕ : ถ้ามีผัสสะแล้วมันต้องมีเวทนา. ถ้าผัสสะนั้นมีวิชา มีปัญญา มาควบคุมผัสสะ เป็นผัสสะฉลาด; เวทนานั้นก็จะฉลาด คือจะไม่ปรุงแต่งตัณหา. แต่ถ้า ผัสสะนั้นโง่ มีวิชาเต็มตัว เป็นผัสสะโง่ ก็ปรุงแต่งเวทนาโง่ชนิดที่จะปรุงตัณหา.

ฉะนั้นเมื่อมีอะไรมากระทบเป็นผัสสะแล้ว รีบฉลาดเสียเร็ว ๆ ด้วยสติ. ฝึกสติ ให้มาก ให้เร็ว ให้สติไปเอาปัญญา เอาความรู้มาทันผัสสะ ให้ผัสสะนั้นฉลาด, ผัสสะฉลาดแล้วก็ไม่ปรุงเวทนาโง่ แล้วก็ปรุงตัณหา. นี่เราจะต้องฝึกความมีสติสัมปชัญญะ เร็วในขณะที่แห่งผัสสะ ควบคุมผัสสะให้เป็นผัสสะฉลาด ไม่ปรุงเวทนา ไม่ปรุงตัณหา. ผัสสะต้องปรุงเวทนาแหละ แค่นี้ก็พอแล้ว.

หลุดพ้นเพราะเห็นไตรลักษณ์.

[: ดูอายตนิกธรรมโดยลักษณะ ๓ ทำให้พบพระนิพพานได้ง่าย.]

เรียกว่า ๕ หมวด คือหมวดอายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; หมวดอายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์; หมวดวิญญาน คือ วิญญานทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ; หมวดผัสสะ คือ ผัสสะทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ; หมวดเวทนา คือ เวทนา ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ. หมวดละ ๖๑, ห้าหมวด อันนี้คือ ตัวเรา, ถ้าเรียกโดยสมมติคือตัวเรา, ที่เป็นอยู่ทุกวัน ๆ ในชีวิตของเรา มันมี ๕ หมวดนี้ ทำงานกันอยู่ตลอดเวลา.

ถ้าผู้ใดไม่รู้จักตัวเราในรูปแบบอย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่าไม่รู้จักอะไรเลย; อาตมา เรียกว่าไม่รู้จัก ก. ข. ก. กา ของธรรมะเลย. แล้วจะเรียนหนังสือยังไง? จะอ่านหนังสือ ยังไง? ถ้าไม่รู้แม้แต่ ก. ข. ก. กา; ต้องรู้ ก. ข. ก. กา ของธรรมะ, ให้รู้ ๕ หมวดนี้

แหละ ซึ่งเรียกว่าสิ่งที่เนื่องด้วยอายตนะ ๕ หมวดนี้ไว้; แล้วก็มาคอยดูๆว่าแต่ละอย่างๆ ๕ หมวด ๑ ละ ๖ อย่าง รวมเป็น ๓๐ อย่างนี้ มัน*มีลักษณะไม่เที่ยง* เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ, *มีลักษณะน่าเกลียด* เพราะว่ามันจะเป็นทุกข์ ไปยึดถือเข้าก็จะเป็นทุกข์, *มีลักษณะไม่เป็นตัวตนแม้ของมันเอง*. ถ้าเห็นอยู่อย่างนี้ เหมือนกับดูของที่เราชอบดู อยู่อย่างเพลิดเพลิน : เห็นความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ของสิ่งทั้ง ๓๐ นี้, ธรรมะนี้พระพุทธเจ้าท่านเรียกว่า ธรรมเป็นที่สบายแก่พระนิพพาน. สบายแปลว่าสะดวกก็ได้, ธรรมเป็นที่สะดวกแก่พระนิพพาน แก่การบรรลุพระนิพพาน. ขอให้ช่วยด้วยการเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของสิ่งทั้ง ๓๐ นี้ หรือว่า ๕ หมวด หมวดละ ๖ นี้, แล้วนั่นแหละท่านอยู่ด้วยธรรมะที่เป็นที่สบายแก่พระนิพพาน; พระนิพพานจะปรากฏโดยง่าย โดยสะดวก แล้วปัญหาจะหมด. ถ้าบรรลุนิพพาน คือไม่มีกิเลส หมดกิเลส; เรื่องมันจบ.

ถ้าจะจัดให้อัตภาพนี้เป็นที่สบาย สะดวกแก่พระนิพพานแล้ว, ก็ให้มีสติปัญญา เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของสิ่งทั้ง ๓๐ นั้น ซึ่งคือตัวเรานั้นแหละ : กลุ่มหนึ่งเรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, กลุ่มหนึ่งเรียกว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์, กลุ่มหนึ่งเรียกว่า วิญญาณทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, กลุ่มหนึ่งเรียกว่า ผัสสะทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, กลุ่มหนึ่งเรียกว่า เวทนาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ดูเหมือนกับขนมกขมไม้ ชมสวน ชมอะไร พอใจอย่างนั้นสิว่า แต่ละอันๆนี้มันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาอยู่อย่างนี้ เป็นการ*เปิดประตูให้พระนิพพานเข้ามาสู่จิตใจของเรา*. ฟังดูมันก็ไม่น่าเชื่อ; แต่ความจริงเป็นอย่างนั้น : พระนิพพานนี้ถือว่าเป็นธาตุชนิดหนึ่งตามธรรมชาติ; มีอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง พร้อมทั้งจะสัมผัสกันเข้ากับจิตใจที่เปิดประตูแล้ว คือหมดใจ หมดอวิชชา หมดกำแพงกัน หมดอะไรแล้ว. นี้เรียกว่าพบกับพระนิพพาน.

พระนิพพานนั้นเป็นจุดหมายปลายทางของธรรมประยุกต์. ผู้พบกับพระนิพพานก็คือพระอรหันต์ คือผู้ประสบความสำเร็จในธรรมประยุกต์; ฉะนั้นเราจงทำธรรม

ประยุกต์ ประพฤติธรรมประยุกต์ คือการทำให้ธรรมะนี้เกิดเป็นผลขึ้นมา ถ้าได้ผลอันนี้ก็เป็นผู้ที่นับเนื่องในกลุ่มของพระอรหันต์ หรือของพระอริยเจ้า. แม้ไม่ถึงเป็นพระอรหันต์ โดยสมบูรณ์ ก็เป็นพระอรหันต์ที่เตรียมตัว, "เตรียมพระอรหันต์" ก็แล้วกัน; มันก็จะเป็นพระอรหันต์สักในเวลาหนึ่งเป็นแน่นอน.

นี้อาตมาพูดวันนี้มุ่งหมายที่พระอรหันต์ ในฐานะเป็นผู้ประสบความสำเร็จในการใช้ความเป็นมนุษย์ของตนให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุดที่จะเป็นได้. คำว่า "ประยุกต์" ๆ นี้ เป็นภาษาบาลี แต่มันง่ายดี พูดง่ายดี ช่วยจำไว้ให้ชินหู, จำไว้ให้ชินหูว่า "ประยุกต์ ๆ ๆ" คือทำให้มันเกิดประโยชน์ขึ้นมาให้จนได้" ถ้าเรามีข้าวเปลือกกินไม่ได้ ก็ต้องประยุกต์ให้เป็นข้าวสาร, ข้าวสารกินไม่ได้ ก็ต้องประยุกต์ให้เป็นข้าวสุก, ประยุกต์ให้เป็นข้าวสุกแล้วเราก็กินได้.

เดี๋ยวนี้ทั้งเนื้อทั้งตัว ทั้งอะไรทั้งหมดนี้มันเป็นธรรมะ; แต่ไม่รู้จักประยุกต์ ก็ไม่เกิดผลดีแก่จิตใจของผู้ใด. นี่เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ก็ต้องรู้จักประยุกต์, ให้ธรรมชาติทั้งหลายเหล่านี้เป็นไปแต่ในทางที่ไม่เกิดความทุกข์ ไม่มีความทุกข์พุ่งขึ้นมา, มีความสงบเย็นเรียบร้อยในความหมายของพระนิพพาน, เป็นชีวิตที่เย็น เป็นชีวิตที่เยือกเย็น, เป็นชีวิตที่มีแต่ความเย็น; แต่ก็สามารถบำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นได้อย่างมหาศาลทีเดียว.

พระอรหันต์ไม่ใช่คนว่างงาน พระอรหันต์ท่านทำประโยชน์แก่ทุกคน ทุกฝ่ายตลอดเวลา, ไม่ใช่อยู่เฉยๆ หรือว่างงาน; ดังนั้นการเอาอย่างพระอรหันต์นั้นไม่ใช่เป็นสิ่งที่เสียหาย, เป็นสิ่งที่ตรงตามหลักของพระพุทธศาสนา. ในฐานะที่ว่าเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นจอมพระอรหันต์; อุบาสก อุบาสิกา บัจจเวกขณอุโบสถอยู่ทุกวัน อุโบสถว่า "เราจักทำตามรอยพระอรหันต์" บัจจเวกขณอยู่ทุกเวลา, ขอให้ทำตามรอยพระอรหันต์ได้โดยนัยที่ว่ามา, ก็ไม่เสียทีที่ได้ชื่อว่าอุบาสก อุบาสิกา ผู้นั่งใกล้พระ

รัตนตรัย. เดียวนี้ ก. ข. ก. กา ของพระรัตนตรัยก็ยังไม่รู้ แล้วจะไปนั่งใกล้พระรัตนตรัย ได้อย่างไรกัน. ผู้ใดมองเห็นมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อตัวเอง รักตัวสงวนตัว แล้วก็ รีบๆศึกษาในข้อนี้ ให้เข้าใจความจริงของสิ่งนี้ หรือสิ่งทั้งปวง คือ ธรรมะ ๕ หมวด ๓๐ อย่าง อย่างที่กล่าวมาแล้ว พินิจพิจารณาศึกษาดูอยู่ในธรรมะเหล่านั้น ก็จะได้สะดวก แก่พระนิพพาน ในการที่จะปรากฏแก่จิตใจของตนๆ.

การบรรยายนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว หวังว่าท่านทั้งหลายจะเอาไปทำความเข้าใจให้ยิ่งๆขึ้นไป สำหรับผู้ที่เคยฟังมาแต่ครั้งก่อนๆ; ผู้เคยฟังเป็นครั้งแรกก็เอาไปตั้ง ให้เป็นจุดตั้งต้นให้ได้ สำหรับจะได้ขยายให้มีความเจริญงอกงามต่อไปในทางของพระ ศาสนา.

อาตมาขอยุติการบรรยายเพราะความสมควรแห่งเวลา เป็นโอกาสให้พระ คุณเจ้าทั้งหลายได้สวดบทพระธรรมที่ส่งเสริมกำลังใจของท่านทั้งหลายให้เข้มแข็งในการ ประพฤติปฏิบัติ. ขอให้ท่านทั้งหลายตั้งอกตั้งใจฟังสืบต่อไป

พุทธธรรมประยุกต์

— ๕ —

ลานหินโค้ง ๒ มิถุนายน ๒๕๒๗

พระเสขะและบุดูชน คือผู้ที่ยังต้องมีพุทธธรรมประยุกต์.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายธรรมประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๙ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวธรรมะในชุด *พุทธธรรมประยุกต์* ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อย่อยเฉพาะ การบรรยายในครั้งนี่ว่า พระเสขะและบุดูชน คือผู้ที่ยังต้องมีพุทธธรรมประยุกต์.

[บททวนการบรรยายครั้งที่แล้ว จนถึงหน้า ๒๕๓.]

ท่านทั้งหลายจะต้องระลึกนึกถึงการบรรยายในครั้งที่แล้วมา ซึ่งมีหัวข้อว่า *พระอรหันต์ คือผู้ประสบความสำเร็จแห่งธรรมประยุกต์*. พระอรหันต์นั้นเป็นอเสขะ. *อเสขะ* แปลว่า *ผู้ไม่ต้องศึกษาอีกแล้ว*, ก็คือท่านได้ประสบความสำเร็จแล้วในธรรมประยุกต์; ก็ยังเหลืออยู่แต่ *พระเสขะ* และ *บุดูชน* ซึ่งยังจะต้อง *ปฏิบัติในธรรมประยุกต์* สืบต่อไปจนกว่าจะถึงที่สุด. พระเสขะก็รองลงมาจากพระอเสขะ; บุดูชนก็รองลงมาจาก

พระเสขะ. ส่วนพวกเราเหล่านี้อยู่ที่ไหน? อยู่ต่อลงไปจากพระเสขะ ยังไม่ได้เข้าโรงเรียน ด้วยซ้ำไป; พระอเสขะไม่ต้องเรียนอีกแล้ว คือพระอรหัตต์; พระเสขะ คือผู้ที่ยังต้องเรียน สืบต่อไป. ส่วนบุรุษเหล่านี้อยู่ที่ไหน? คือผู้ที่ยังไม่ได้เข้าโรงเรียน. ทั้งหมดนี้ก็อยู่กันในโลกๆ; อยู่กันอย่างไร? ก็อยู่อย่างที่แตกต่างกันเหลือที่จะกล่าวกันได้.

พระอรหัตต์เป็นอเสขะ, ไม่มีปัญหา ไม่มีความทุกข์เหลืออยู่อีกต่อไป. พระเสขะ คือพระอริยเจ้าที่รองลงมาจากพระอรหัตต์, ท่านก็มีปัญหาเหลืออยู่บ้าง ตามสมควร. ส่วนบุรุษนั้นเต็มแน่นไปด้วยปัญหา, ทับถม สะสม หมักหมมอยู่ด้วย ปัญหา, นี่เป็นบุรุษ.

ถ้าใครมองเห็นลักษณะนี้ อาการอันนี้ ซึ่งต้องมองกันด้วยลูกตาปัญญา ก็จะทำให้เข้าใจได้ดียิ่งขึ้นว่า เรื่องศึกษา เรื่องไม่ศึกษานี้ มันก็เรื่องของคนเรานี่เอง. วันนี้จะพูดถึงพระเสขะและบุรุษ คือผู้ที่ยังต้องมีธรรมประยุกต์สืบต่อไป. ขอเตือนไว้เสมอว่าท่านจงเข้าใจในความหมายของคำว่า "ประยุกต์" ๗; อย่าเห็นเป็นคำภาษาอินเดีย ภาษาแขก แล้วก็รู้สึกว่ามีอะไรที่จะต้องสนใจ. ขอบอกให้ทราบไว้ ถ้าไม่มีการประยุกต์ ชีวิตนี้จะเป็นหมัน; เพราะว่าชีวิตนี้ต้องประยุกต์ มันจึงจะเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ และสำเร็จประโยชน์แก่ผู้มีชีวิต.

อย่าลืมว่าได้อุปมาไว้อย่างง่ายๆที่สุดว่า เรามีแผ่นดิน มีผืนนา มันกินไม่ได้, กินดินไม่ได้; ก็ประยุกต์ผืนนาให้เป็นข้าวเปลือก. ครั้นเป็นข้าวเปลือกขึ้นมาแล้ว ก็ยังกินไม่ได้; ต้องประยุกต์ให้เป็นข้าวสาร. เป็นข้าวสารแล้วก็ยังกินไม่ได้; ต้องประยุกต์ให้เป็นข้าวสุก เป็นต้น จึงจะกินได้. ชีวิตนี้จะเปรียบเหมือนผืนนาก็ได้ หรือเหมือนข้าวเปลือกก็ได้; คือยังกินไม่ได้ ต้องประยุกต์ให้เป็นสิ่งที่มีผล มีคุณ มีประโยชน์ มีโอกาสเกิดขึ้นในชีวิตนั้น, แล้วก็สำเร็จประโยชน์ในการที่มีชีวิต. ดังนั้นวิธีประยุกต์ให้สำเร็จตามที่ควรจะได้ นั่นแหละ เป็นเรื่องที่สำคัญ. คำว่า "ประยุกต์ ที่เกี่ยวกับชีวิต" นี้มันก็คือการศึกษาของ

ชีวิตนั่นเอง; ชีวิตศึกษาไปๆ ดำเนินไป ก้าวหน้าไป ตามลำดับๆ จนกว่าจะถึงที่สุด ที่เรียกว่า "หมดปัญหา".

ขอให้ท่านทั้งหลายมองเห็นความจริงในข้อที่ว่า "ชีวิตเป็นการศึกษา"; ชีวิตเป็นการศึกษา, จำความหมายของคำว่า "การศึกษา" ไว้ให้ดี เพราะมีความสำคัญ; ท่านจึงใช้เป็นหลักสำหรับวางกฎเกณฑ์ต่างๆ ดังที่รู้จักกันอยู่แล้วว่า ในพระพุทธศาสนาที่ท่านบัญญัติบุคคลว่าเป็น *อเสขะ* คือไม่ต้องศึกษาอีกต่อไป, เป็น *เสขะ* คือยังต้องศึกษาต่อไป, และเป็น *บุดูชน* คือไม่รู้จักการศึกษาเอาเสียเลย.

มองเห็นภาพพจน์อันนี้ให้ดีๆว่า โลกนี้เต็มไปด้วยชีวิตนี้ ต้องมีการศึกษา. ถ้าจบการศึกษาก็เรียกว่า *"อเสขะ"*, อเสขะ-ไม่ต้องศึกษาอีกต่อไปคือพระอรหันต์. มันเท่ากับว่าเกิดมาเพื่อศึกษา ๆ จนเป็นพระอรหันต์ เป็นหน้าที่ของคนทุกคน. ที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ ยังกำลังศึกษาอยู่ก็เรียกว่า *เสขะ* คือยังต้องศึกษาอยู่. ถ้าต่ำลงมาจากนั้นก็คือ *บุดูชน* ไม่รู้จักการศึกษา ยังไม่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเอาเสียเลยก็มี; เป็นชั้นเลว *บุดูชน* ชั้นเลว เรียกว่า *"พาลบุดูชน"*; ถ้าพอจะเริ่มเข้าโรงเรียนบ้างก็เรียกว่า *"กัลยาณ-บุดูชน"*-บุดูชนที่ดงามสักหน่อย; ก็หมายความว่ายังไม่ได้ศึกษา ยังไม่เข้าไปในเขตของการศึกษาที่เพียงพอ.

นี่ท่านจัดมนุษย์ในโลกไว้ ๓ ขั้นตอนอย่างนี้ คือพระอเสขะ ไม่ต้องศึกษาอีกแล้ว; พระเสขะยังต้องศึกษาต่อไป; ถ้ายังไม่ประสีประสากับการศึกษา, ก็เรียกว่าเป็น *บุดูชน*. ถ้าว่าที่จริง *บุดูชน* ก็คือผู้ที่ยังต้องศึกษาอีกต่อไป เอาไปรวมไว้กับพระเสขะเสียก็ได้ แต่ท่านไม่รวม, แม้ว่า *บุดูชน* ยังจะต้องศึกษา ก็ไม่รวมไว้กับพระเสขะ; เพราะว่ามันอยู่กันคนละชั้นเหลือเกิน. พระเสขะ คือพระอนาคามี พระสกิทาคามี พระโสดาบัน; นี่ท่านเป็นพระอริยเจ้าเข้าไปตั้งครึ่งตั้งค่อนแล้ว เรียกว่า *"เสขะ"*, กำลังศึกษาอยู่. ส่วน *บุดูชน* มันไม่ถึงขั้นนั้นเลย, แม้ว่าจะยังจะต้องศึกษา ก็ไม่ได้รวมไว้ในคำว่า *"เสขะ"*; แยกเอา

มาจัดให้เป็นบุดูชน แล้วก็ยังมีอยู่เป็นชั้นเหมือนกัน คือ *บุดูชนชั้นดี* และ *บุดูชนชั้นเลว*.
นี่ขอให้มองให้เห็นข้อเท็จจริงที่ว่า "โลกนี้เต็มไปด้วยมนุษย์หรือคนที่ยังต้องศึกษา" :
ศึกษาเสร็จแล้ว, กำลังศึกษาอยู่, ยังไม่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเลย; ชีวิตของคนในโลกจึง
เป็นชีวิตที่มีการศึกษา.

ที่นี้ถ้าเราจะกล่าวโดยธรรมชาติ ตามธรรมชาติแท้ๆ *ตัวชีวิตนั้นแหละมัน*
เป็นตัวการศึกษาอยู่ในตัวมันเอง; เพราะว่าพอมีชีวิตมันก็มีความรู้สึก, มีความรู้สึก
ทีหนึ่งก็เป็นการศึกษาครั้งหนึ่ง หรืออย่างหนึ่ง. ดังนั้นเด็กคลอดมาจากครรภ์มารดา ก็
เริ่มมีการศึกษาทุก ๆ ครั้งทีรู้สึกอะไรๆ มาตามลำดับ. ชีวิตก็เป็นการศึกษา มันก็ศึกษาเรื่อย
ไป ในที่สุดก็เป็นบุดูชนชั้นดี, เป็นพระอริยเจ้า, เป็นพระอรหันต์ มีผลแห่งการศึกษา
สมบูรณ์แล้ว ก็มีภาวะอันใหม่ที่น่าบูชา ที่น่าชื่นใจ; เช่นว่าพระอรหันต์เป็นคนคงที่, ดาที่
-เป็นคนคงที่, ท่านไม่หวั่นไหวเปลี่ยนแปลงไปตามอารมณ์ที่เข้ามาแวดล้อม. ยังไม่เป็น
พระอรหันต์อยู่เพียงใด ยังต้องหวั่นไหวโยกโคลงปั่นป่วนไปตามสิ่งที่เข้ามาแวดล้อม. ดู
เถิดว่าประโยชน์ของการศึกษานั้นมันมีก็มากนัก, มีมากหรือน้อยเพียงใด. สัตว์ตาม
ธรรมดาก็โยกไหวไปตามสิ่งแวดล้อม; พระอรหันต์ก็คงที่. พระอรหันต์ปลงของหนักลงได้
แล้ว; ก็การศึกษาสำเร็จแล้วนั้น ทำให้ปลงของหนักลงได้.

บุดูชนก็แบกของหนักทุกอย่างที่มันยึดถือไว้โดยความเป็นตัวตน เป็นของตน;
เป็นของหนักยิ่งกว่าภูเขาเลากา มันก็แบกไว้. เป็น *บุดูชน* มันก็เป็นผู้แบกของหนักเต็มที;
เป็น *พระเสขบุคคล* ของหนักก็เบาบางลง เบาบางลง; เป็น *อเสขะ* แล้ว ของหนักก็ไม่
มีเลย เพราะท่านไม่ได้ยึดถืออะไร. นี่มันต่างกัน ระหว่างชีวิตที่มีการศึกษากับชีวิตที่ไม่
มีการศึกษา. เราอยู่ด้วยความสงสัย, พระอรหันต์ไม่มีความสงสัย. เราอยู่ด้วยความสงสัย
ไปทุกสิ่งทุกอย่างสารพัดอย่าง โดยจัดได้เป็นพวกๆ แหละ ว่าสงสัยในความรอดชีวิตของ
ตนเอง สงสัยในสุขภาพอนามัย สงสัยในเรื่องเกี่ยวกับอาชีพ เกี่ยวกับมิตร เกี่ยวกับศัตรู
เกี่ยวกับความเจ็บความไข้ ความเป็นความตาย มันสะดุ้งนิตหนึ่งๆ อยู่ในจิตใจ

ตลอดเวลา ทั้งหลับทั้งตื่น. นี้เรียกว่ามันมีความสงสัยทรมาณใจอยู่ทั้งวันทั้งคืน ทั้งหลับทั้งตื่น.

พระอรหันต์ไม่มี ไม่มีแม้แต่สักอณูเดียว, ไม่มีมีความสงสัยเหลืออยู่แม้แต่สักอณูเดียว; เพราะท่านไม่ได้ยึดมั่นอะไร ไม่ได้ต้องการอะไร ไม่ได้ผูกติดอยู่กับอะไร ไม่ได้มีปัญหาอะไรเหลืออยู่; ดังนั้นจึงเป็นผู้อยู่ด้วยจิตใจที่เกลี้ยง ปราศจากความสงสัยโดยประการทั้งปวง. ท่านทั้งหลายก็ลองเปรียบเทียบกันดูเองว่ามันต่างกันเท่าไร? และมันน่าสนใจสักเท่าไร? ถ้าว่าเราจะมีชีวิตอยู่โดยปราศจากความสงสัยมารบกวน.

นี่เป็นตัวอย่างที่พอจะทำให้เห็นได้ว่า พระอรหันต์คือพระอเสขะ เรียนจบแล้วไม่ต้องเรียนอะไรอีก. คำว่าเรียนในที่นี้. ไม่ใช่เรียนอย่างหนังสือในโรงเรียน; เรียนจากชีวิตซึ่งมีการปฏิบัติ เป็นไปๆด้วยการปฏิบัติที่สูงขึ้นๆ. การปฏิบัติ หรือการประยุกต์ชีวิต นั้นแหละคือการเรียน; ท่านก็ประสบความสำเร็จในการเรียน, ก็มีผลเป็นผู้ที่อยู่เหนือความทุกข์ เหนือปัญหานานาชนิด และโดยประการทั้งปวง, เป็น *พระผู้ที่จบการศึกษา*. นั้นได้พูดบรรยายไปโดยละเอียดแล้ว ในการบรรยายครั้งก่อน ครั้งที่แล้วมา.

(เริ่มบรรยาย ด้วยหัวข้อแห่งการบรรยายครั้งนี้.)

ข้อที่ควรรู้เกี่ยวกับลักษณะของเสขะและบุณฑน.

วันนี้ก็จะเหลืออยู่สำหรับบรรยายเรื่องพระเสขะ คือผู้ที่ยังต้องศึกษาอยู่; และบุณฑนที่ยังไม่รู้เรื่องการศึกษาเอาเสียเลย. ถ้าท่านทั้งหลายไม่เคยคิดนี้กันว่า ชีวิตเป็นการศึกษา, นั้นแหละคือความเป็นบุณฑนของท่านเอง; ความเป็นบุณฑนนี้มันด่ำด้อยสักเท่าไรก็คิดดู และมันน่าละอายสักเท่าไรก็น่าจะคิดดู; ก็จะทิ้งความเป็นบุณฑนไว้ให้คาราคาซังอยู่อย่างนี้หรืออย่างไร? หรือว่าจะเลื่อนขึ้นไปตามที่มนุษย์มันควรจะเลื่อนขึ้นไปได้ จนถึงเป็นยอดสุดของมนุษย์ คือความเป็นพระอเสขะดังที่กล่าวแล้ว.

ที่นี้ก็จะได้ดูกันไปตามลำดับถึงคำว่า "เสขะ" และ "บุญชน" โดยละเอียด สักหน่อย. คำว่า "เสขะ" คือผู้ที่กำลังก้าวหน้าในการศึกษา มีหวังแน่ๆที่จะสำเร็จการศึกษา, กำลังเรียน กำลังก้าวหน้าไปตามลำดับ; ส่วน "บุญชน" นั้นยังหนาไปด้วยสิ่งปิดบังการศึกษา หรือปิดบังการประยุกต์. บุญชนนี้แยกไปตามฐานะแล้ว ก็จะได้เป็น ๒ พวก คือ *กัลยาณบุญชน* มีสิ่งปิดบังที่เบาบาง สางออก หรือกลางๆ พอจะมองเห็น ลู่ทางที่จะไปสู่ความเป็นพระเสขะ; ส่วน *พาลบุญชน* นั้นมืดมิดเอาทีเดียว.

บุญชนมีความมืดมิด ไม่รู้ในเรื่องชีวิต หรือความเป็นอยู่ จนถึงกับกล่าวได้ว่า เข้าไปหากาม โดยไม่รู้ว่าจะเข้าไปหาความตาย. บุญชนหลงอยู่ในกาม โดยไม่รู้ว่าการเข้าไปหากามนั้นคือการเข้าไปหาความตาย; ท่านลองคิดดู.

เปรียบเทียบการรู้อัจจะสองของบุญชนและเสขะอเสขะ.

ถ้าจะเปรียบเทียบกันโดยเรื่องของอัจจะ; *อัจจะในโลกนี้มีอยู่ ๒ ชนิด* คือ *สมมติอัจจะ*-อัจจะตามที่คนสมมติกันขึ้นว่าเป็นความจริงอย่างไร; ในหมู่บุคคลที่ยังไม่รู้ความจริงถึงที่สุด เขาบัญญัติความจริงอะไรขึ้นมา มันก็เป็นสมมติอัจจะ. ที่นี้อัจจะอย่างนี้ ๒ เรียกว่า *ปรมัตถอัจจะ-ความจริงที่ถูกต้อง* ความจริงในขั้นที่เด็ดขาด; ไม่ใช่สมมติ; แต่เป็นความจริงของธรรมชาติ ตามธรรมชาติที่มันเป็นจริงอย่างไร.

ท่านทั้งหลายควรจะจำคำ ๒ คำนี้ไว้ให้ดี ๆ ว่า *สมมติอัจจะ-จริงตามที่สมมติกัน* ในหมู่คนที่ไม่รู้; และ *ปรมัตถอัจจะ-จริงเด็ดขาดของธรรมชาติ*, รู้กันอยู่แต่ในหมู่ผู้รู้. บุญชนรู้แต่สมมติอัจจะ ไม่รู้ปรมัตถอัจจะ. พระอเสขะก็รู้ปรมัตถอัจจะ. พระเสขะที่อยู่ในท่ามกลาง เรียกว่าระหว่างสมมติอัจจะกับปรมัตถอัจจะ; หรือบุญชนชั้นดีก็มีความรู้อันคาบเกี่ยวกันอยู่. เราจะต้องศึกษาให้รู้อัจจะโดยประการทั้งปวง คืออัจจะอย่างสมมติอัจจะ, ปรมัตถอัจจะ, และอัจจะที่คาบเกี่ยวกันอยู่ในระหว่างอัจจะทั้งสอง; เพราะว่าเรายังหลีกไปไม่ได้ ยังอยู่กับสมมติ แต่ก็เรารู้จักปรมัตถที่ เป็นจุดสูงสุด สามารถจะทำการเชื่อมโยงกันให้สำเร็จประโยชน์ในระหว่างสมมติอัจจะและปรมัตถอัจจะ.

สรุปสั้น ๆ ว่า พระอเสขะหรือพระอรหันต์ท่านรู้ปรมัตตสังขจะ; บุณฑนรู้แต่สมมติสังขจะ; ส่วนพระเสขะและบุณฑนชั้นดั้นนั้น รู้อยู่ในระหว่างทั้งสองที่คาบเกี่ยวกัน. ถ้าจะดูในแง่ของคุณธรรมหรือคุณลักษณะที่มีอยู่บ้าง เราก็กล่าวได้ว่า พระอริยเจ้ามีความงามตามแบบของพระอริยเจ้า. พระอรหันต์มีความงามถึงที่สุด; พระอริยเจ้ารอง ๆ ลงมา มีความงามตามแบบสัดส่วนของท่าน; ส่วนกัลยาณบุณฑนนั้น เพียงแต่มีความงามนิดหน่อยของพระอริยเจ้าเข้ามาเจือปน คือเริ่มสීමตาในขั้นต้น. ส่วน *พาลบุณฑน* นั้นหนีไป *ด้วยกิเลสเครื่องบังตา มีความหลงของกามดำดาอยู่จนลืมนึกไม่ขึ้น* ก็หลงไปตามสิ่งที่ยั่วยวน.

บุณฑนไม่รู้อริยสังข รู้สึกตรงข้ามจากหลักอริยสังข.

เมื่อกกล่าวโดยทั่วไปแล้ว ท่านกล่าวไว้เป็นหลักว่า บุณฑนมีความรู้สึกตรงกันข้าม จากหลักอริยสังข ๔ ประการ; บุณฑนไม่รู้เรื่องทุกข์ ไม่รู้เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ ไม่รู้เรื่องความดับทุกข์ ไม่รู้เรื่องทางให้ถึงความดับทุกข์; ตรงกันข้ามจากที่เป็นจริง.

เมื่อกกล่าวลักษณะทั่วไปของบุณฑน ท่านกล่าวไว้ว่า บุณฑนมีความรู้สึกตรงกันข้ามจากหลักอริยสังขจทั้งสี่ : เรื่องทุกข์บุณฑนจะไม่เห็นว่าเป็นทุกข์, ความเกิดแก่ เจ็บ ตาย ความทุกข์ทุกอย่างนั้น บุณฑนจะไม่เห็นว่าเป็นทุกข์; *เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์* บุณฑนไม่เห็นว่าเป็นเหตุให้เกิดทุกข์, กลับเห็นเป็นสิ่งที่น่าสนุก เป็นที่พอใจพอใจในตัณหา, ไม่ได้มองเห็นตัณหาว่าเป็นเหตุให้เกิดทุกข์; ส่วนอริยสังขที่สามคือ *ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์* นั้น บุณฑนไม่เห็น ไม่เข้าใจ ไม่ยอมรับว่าดับตัณหาเสียแล้วจะเป็นการดับทุกข์, เพราะว่าเขาอยากจะได้ตัณหาไว้ เพราะว่าตัณหาเป็นความสุขของเขา เขาจึงไม่รู้สึกว่าการดับตัณหาเสียเป็นความดับทุกข์; ทีนี้มาถึงข้อสุดท้ายที่ว่า *อริยมรรคมีองค์แปดเป็นหนทางให้ดับทุกข์* มันก็เข้ากันไม่ได้กับความรู้สึกของบุณฑน เพราะบุณฑนต้องการจะทำอย่างตรงกันข้าม : ตรงกันข้ามจากสัมมาทิฎฐิ เพราะเขาสนุกด้วยมิจฉาทิฎฐิ, ตรงกันข้ามจากสัมมาสังกัปปะ เพราะว่าบุณฑนมีความดำริไปในทางของมิจฉาสังกัปปะ, ตรงกันข้ามจากสัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว เพราะว่า

บุญชนมันสนุกอยู่ด้วยมิจฉาวจา มิจฉากัมมันโต มิจฉาอาชีโว, แล้วบุญชนไม่สามารถจะมีสติหรือสมาธิ, ไม่ต้องพูดถึงสัมมาเลย, แม้แต่*ธรรมดา* มันก็ไม่รู้จัก. ดังนั้นท่านจึงกล่าวไว้เป็นหลักว่า บุญชนโดยทั่วไปมีความรู้สึกตรงกันข้ามจากหลักอริยสัจจ ๔ แต่ละอย่าง.

ข้อนี้ก็จะเป็นเรื่องวัดเราเองได้เป็นอย่างดีว่า เราแต่ละคนเดี๋ยวนี้ มีความรู้สึกอย่างไรต่อเรื่องของอริยสัจจ ๔; ถ้ามีความรู้สึกตรงกันข้าม หรือไม่เป็นไปตามนั้น แล้ว ก็เรียกว่าเราก็เป็นบุญชนเต็มที : ไม่เห็นสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นทุกข์, ไม่เห็นเหตุให้เกิดทุกข์ว่าเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ กลับเห็นเป็นสิ่งสนุก; ไม่เห็นความดับทุกข์ว่าเป็นความดับทุกข์ จะเห็นเป็นความดับสุขเสียด้วยซ้ำไป, ไม่เห็นว่าทางให้ถึงความดับทุกข์นั้น เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ เห็นว่าเป็นทางที่ไม่ตรงกับที่เราชอบ ไม่เป็นข้อปฏิบัติที่เราชอบปฏิบัติ ซึ่งบุญชนย่อมชอบฝ่ายที่เรียกกันว่ามิจฉา ๆ ไปทั้ง ๔ ข้อ. นี่คือลักษณะของบุญชนที่แต่ละคนๆ ควรจะเอามาทดสอบตัวเอง ว่าเป็นบุญชนชั้นเลว เป็นบุญชนชั้นกลาง เป็นบุญชนชั้นดี หรือว่าจะเลื่อนจากบุญชนชั้นไปเข้าในเขตของพระอริยเจ้า.

แง่เปรียบเทียบระหว่างบุญชนกับพระอริยเจ้า (๗ คู่).

เอาละ, เพื่อให้เข้าใจง่าย เราจะเปรียบเทียบด้วยแง่สำหรับการเปรียบเทียบระหว่างพระอริยเจ้ากับบุญชน, ระหว่างบุญชนกับพระอริยเจ้า; ซึ่งก็มีกล่าวไว้ในพระบาลีด้วยเหมือนกัน.

คู่ที่ ๑ : เสวยอารมณ์ด้วยกิเลส-เสวยอารมณ์ด้วยปัญญา.

ข้อแรกก็เมื่ออารมณ์มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. เมื่ออารมณ์มากระทบ บุญชนเสวยอารมณ์นั้นด้วยกิเลส; แต่พระอริยเจ้าเสวยอารมณ์นั้นด้วยปัญญา.

นี่ในชีวิตประจำวันของเราจะมีอะไรมากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แต่ละวันๆนี้; พวก บุณชนเขาเสวยอารมณ์นั้นๆด้วยกิเลส ด้วยตัณหา ด้วยกิเลส, "ว่าด้วยกิเลส" เป็นคำที่ รัตกุม ว่าเสวยอารมณ์ด้วยกิเลส, เขาจึงรักโกรธเกลียดกลัวอะไรไปตามเรื่อง; พระ อริยเจ้าท่านเสวยอารมณ์นั้นๆด้วยปัญญา, ท่านรู้ตามที่เป็นจริงว่านี่อะไรๆ และท่านก็ ไม่ต้องเกิดความรัก โกรธ เกลียด กลัว อันเนื่องด้วยอารมณ์นั้นๆ. นี่ต่างกันแล้ว.

คู่ที่ ๒ : ลูกลูกศรสองดอก-ลูกลูกศรดอกเดียว.

บุณชนจะลูกลูกศร ๒ ดอก; ในเมื่อพระอริยเจ้าจะลูกลูกศรดอกเดียว.

บุณชนคนธรรมดา ลูกลูกศร ๒ ดอก; นั้นหมายความว่า พอเรื่องอะไรเกิดขึ้นที่จะทำให้ เป็นทุกข์, เขาจะไม่รู้สึกเจ็บปวดแต่ตามธรรมดา เขาจะรู้สึกว่ามีตัวกู มีของกู เป็นผู้ เจ็บปวด, เขาก็เจ็บมาก. นี้อย่างง่า บุณชนมีอะไรมากระทบเขา, เขาไม่ได้รู้สึกถูกกระทบ เท่านั้น ซึ่งเป็นความเจ็บปวดน้อยๆอยู่ชั้นหนึ่งก่อนแล้ว, แต่เขาจะรู้สึกว่ามีตัวกู-ของกู ถูกกระทบเสียหายอย่างใหญ่หลวง, เขาก็มีทุกข์มาก. ยกตัวอย่างว่า ความเจ็บไข้มาถึง บุณชนก็จะรู้สึกผลของความเจ็บไข้ นั้นด้วย : เจ็บปวดเพราะความเจ็บไข้ นั้นด้วย, นี้เรียกว่า ลูกศรดอกหนึ่ง; แล้วเขามีความคิดนึกเรื่องตัวกู เรื่องชีวิตของกู เรื่องอะไรของกู อีกมหาศาล, เขาก็เลยมีความทุกข์อีกส่วนหนึ่งอย่างใหญ่หลวง, นี้เรียกว่า ลูกลูกศร ๒ ดอก.

ที่นี้พระอริยเจ้าลูกลูกศรดอกเดียว; คือเพียงว่า เช่นความเจ็บไข้มาถึง เขาก็ว่า โอ้, มันอย่างนั้นแหละ; มันเจ็บปวดที่ร่างกาย ที่ระบบประสาท อย่างนั้นเอง; ไม่มีความหมายเป็นของตัวกู-ของกู ซึ่งเป็นความทุกข์อันใหญ่หลวง; เปรียบแล้วก็ว่า ลูกลูกศร เล็กๆดอกเดียวเท่านั้น.

ความทุกข์เกิดขึ้น บุณชนจะมีความทุกข์เหมือนกับลูกลูกศร ๒ ดอก : ลูกศร เล็กๆยิงมาเจ็บปวดเล็กน้อย, แล้วก็ยังมีลูกศรใหญ่อาบยาพิษแรงกล้าเข้ามาถูกอีกดอกหนึ่ง

คือความคิดยึดมั่นถือมั่นด้วยเรื่องตัวกู-ของกูอันเกิดมาจากความเจ็บนั้น. ส่วนพระอริยเจ้าถูกลูกศรเล็ก ๆ ดอกเดียว คือความเจ็บปวดเพราะความเจ็บไข่นั้น ความทุกข์ซึ่งเกี่ยวกับตัวกูจะตาย ตัวกูอย่างนั้น ตัวกูอย่างนี้ มันไม่มี, ก็เลยเจ็บนิดเดียว ซึ่งเป็นพิษของลูกศรเล็ก ๆ ไม่อาบยาพิษด้วย, เล็ก ๆ ด้วย, หรือดอกเดียว. นี่ท่านกล่าวไว้สำหรับเป็นเครื่องสังเกตความแตกต่างระหว่างบุุชชนกับพระอริยเจ้า.

คู่ที่ ๓ : เสวยเวทนาเกิดกิเลสอนุสัย-เสวยเวทนาไม่เกิดกิเลสอนุสัย (หรือเกิดน้อย).

คู่เปรียบต่อไปก็คือว่า เมื่อเสวยเวทนาแล้ว : *บุุชชนยอมเกิดกิเลสและอนุสัย*; พระอริยเจ้าไม่เกิดกิเลส ไม่เกิดอนุสัย. บุุชชนพอใจที่ให้รักมามันก็รัก, สิ่งที่ทำให้โกรธมามันก็โกรธ, สิ่งที่ทำให้หลงไหลมัวเหมามามันก็มัวเมา; เกิดกิเลสชั้นนี้แล้วมันก็เกิดอนุสัย. เมื่อได้รับสิ่งที่น่ารัก เกิดกิเลสเกี่ยวกับความรักแล้ว มันเกิดอนุสัย คือ*ความเคยชินที่จะเป็นอย่างนั้น เรียกว่าอนุสัยแห่งราคะหรือโลภะ*; เมื่อมันได้โกรธแล้ว มันเกิดอนุสัยคือ*ความเคยชินแห่งโทสะ หรือ โภคะ*; เมื่อได้หลงไหลมัวเมาแล้ว มันเกิดอนุสัย-*ความเคยชินแห่งความหลงไหลมัวเมา*. เรียกว่าเสวยเวทนาแล้ว, บุุชชนเกิดกิเลสและอนุสัย; พระอริยเจ้าเสวยเวทนาแล้วไม่เกิดกิเลส, เมื่อไม่เกิดกิเลสมันก็ไม่เกิดอนุสัย; ดังนั้นมันจึงต่างกันมากอย่างกับฟ้าและดิน.

ถ้าเป็นพระอริยเจ้าชั้นน้อยๆ มันก็เกิดบ้าง, เรียกว่าเกิดน้อยๆ; แต่ถ้าพระอรหันต์แล้วก็ไม่มีเกิด ไม่มีเกิดเลย : ไม่เกิดกิเลส ไม่เกิดอนุสัย. นี่มันต่างกันอยู่ในการที่ได้รับเวทนา. บุุชชนยอมเกิดกิเลส, ครั้นเกิดกิเลสแล้วย่อมเกิดอนุสัย; พระอริยเจ้าชั้นต้นๆ ไม่เกิดกิเลส หรือไม่ค่อยจะเกิดกิเลส, หรือจะมีแต่น้อยๆ ก็ไม่ค่อยเกิดอนุสัย, ส่วนพระอริยเจ้าชั้นสูงสุด นั้น ย่อมไม่เกิดกิเลส ย่อมไม่เกิดอนุสัยเลย. นี่เป็นข้อเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างบุุชชนกับพระอริยเจ้า.

คู่ที่ ๔-๕ : กรณีเห็นกลับตรงกันข้ามเกี่ยวกับสุข-ทุกข์.

ที่นี้ข้อเปรียบเทียบที่นำหัวอีกอย่างหนึ่ง : *สิ่งใดบุณฑนเห็นเป็นสุข, พระอริยเจ้าเห็นเป็นทุกข์; สิ่งใดบุณฑนเห็นเป็นทุกข์, พระอริยเจ้าเห็นเป็นสุข.* ฟังดูให้ดีๆ. การเสวยอารมณ์จมอยู่ในกิเลส ในความเพลิดเพลินในอารมณ์นั้นๆ บุณฑนเห็นเป็นสุขที่จะจมอยู่ในกองกิเลส, บุณฑนเห็นเป็นสุขที่จะจมอยู่ในกองกิเลส; พระอริยเจ้าเห็นเป็นทุกข์ในการที่จะจมอยู่ในกองกิเลส. จึงพูดว่า "สิ่งที่บุณฑนเห็นว่าเป็นสุข, พระอริยเจ้าจะเห็นว่ามันเป็นทุกข์".

ที่นี้*สิ่งที่บุณฑนเห็นว่าเป็นทุกข์, พระอริยเจ้ากลับเห็นตรงกันข้ามว่าเป็นสุข; เช่นความไม่ยึดมั่นถือมั่น ความยินดีในที่อันสงบสงัด การประพาศพรหมจรรย์ ทำลายกิเลส, นี้บุณฑนเห็นเป็นทุกข์ทั้งนั้น ก็เพราะว่าเขาไม่อยากจะทำลายกิเลส, พอไปทำลายกิเลสเขาก็เห็นเป็นทุกข์ รู้สึกเป็นทุกข์. เช่นจะมาบวช จะมาประพาศพรหมจรรย์ จะทำอะไรให้ดี ให้ยิ่ง ถูกต้องตามข้อปฏิบัติ, เขาก็เห็นเป็นความเจ็บปวด; ส่วนพระอริยเจ้าเห็นว่า การประพาศพรหมจรรย์เป็นต้นเหล่านี้มันเป็นสุข, คือเป็นที่น่าพอใจ. สิ่งที่บุณฑนเห็นว่าไม่น่าพอใจ, พระอริยเจ้าก็เห็นว่าเป็นที่น่าพอใจ.*

คู่ที่ ๖-๗ : กรณีเห็นตรงกันข้ามเกี่ยวกับจริง-เท็จ.

ที่นี้จะเปรียบเทียบกันต่อไป ก็เช่นว่า *บุณฑนเห็นว่าจริง; พระอริยเจ้าเห็นว่าเท็จหรือหลอก.* ที่บุณฑนเห็นว่าจริง จริงอย่างบุณฑน : เงินทอง ข้าวของ ทรัพย์สมบัติ บริวาร ความสุข ความเพลิดเพลิน ความยินดีปราโมทย์ด้วยอารมณ์เหล่านี้, บุณฑนเห็นว่าจริง; พระอริยเจ้าเห็นว่าเรื่องมายา เรื่องหลอกหลวง เรื่องชั่วขณะ คือเรื่องเท็จ.

ที่นี้*บุณฑนเห็นว่าเรื่องเท็จ พระอริยเจ้าเห็นว่าเรื่องจริง.* โดยเฉพาะเรื่องดับทุกข์ เรื่องพระนิพพาน, บุณฑนไม่เข้าใจว่าเป็นเรื่องจริง เป็นของจริง เป็นของมีได้จริงและ

เป็นของจริงไม่เปลี่ยนแปลง, บุถุชนจะเห็นว่าเป็นของเท็จ เห็นว่าเรื่องพระนิพพานอันสูงสุดเป็นเรื่องเท็จ. *บุถุชนเอาเรื่องมายาเป็นของจริง เอาของจริงเป็นของมายา* เพราะมันยังโง่ตรงกันข้ามถึงที่สุด. ส่วนพระอริยเจ้านั้นโง่ขนาดนั้นแล้ว จจริงก็เป็นจริง เท็จ ก็เป็นเท็จ, ฉะนั้นเรื่องจริงที่สุดก็คือเรื่องนิพพานเป็นต้น ท่านก็ว่ามันจริง, แต่บุถุชนผู้ไม่รู้ ผู้ไม่เข้าใจก็คาดคะเนเอา เห็นว่ามันหลอก มันไม่มีประโยชน์ ไม่ควรจะไปเกี่ยวข้อง กับเรื่องของพระนิพพาน. นี่จึงพูดว่าที่**บุถุชนเห็นว่าเป็นเท็จ**; พระอริยเจ้ากลับเห็นเป็นของจริง.

สรุปความให้สั้น ๆ อีกทีหนึ่งก็จะได้ว่า *บุถุชนเสวยอารมณ์ด้วยกิเลส, พระอริยเสวยอารมณ์ด้วยปัญญา; เมื่อเกิดอารมณ์กระทบแล้ว บุถุชนถูกลูกศร ๒ ดอก คือมีดอกใหญ่อาบยาพิษด้วย, พระอริยเจ้าถูกลูกศรดอกเดียว เล็ก ๆ ไม่อาบยาพิษเลย; บุถุชนเสวยเวทนาใด ๆ แล้วเกิดกิเลสและเกิดอนุสัย, พระอริยเจ้าเสวยเวทนาใดก็ไม่เกิดกิเลส ซึ่งก็ไม่เกิดอนุสัยหรือเกิดแต่น้อย ผิดไกลกันมากจากบุถุชน; เมื่อบุถุชนเห็นเป็นสุข พระอริยเจ้าเห็นเป็นทุกข์, เมื่อบุถุชนเห็นเป็นทุกข์ พระอริยเจ้าเห็นเป็นสุข* นี่พูดภาษาคนนะ พูดภาษาคน; *เมื่อบุถุชนเห็นว่าจริง พระอริยเจ้าเห็นว่าเป็นเท็จ, เมื่อบุถุชนเห็นว่าเท็จ พระอริยเจ้าเห็นว่าเป็นจริง* เล่นตลกกันทุกเรื่อง ทุกกรณี. นี่คือความแตกต่างระหว่างพระอริยเจ้ากับบุถุชน. เราก็ดูตัวเองกันทุก ๆ คนสิ ว่าเราอยู่ในพวกไหน.

ข้อเท็จจริงที่ต้องทราบเพื่อวิวัฒนาการของบุถุชนสู่อริยชน.

[: การรู้-เข้าใจเคล็ดลับ (อุบาย) ของธรรมชาติอันลึกซึ้ง ที่จะทำให้มีวิวัฒนาการจากบุถุชนมาสู่อริยภาวะ.]

เอาละ, ทีนี้ก็ต้องดูกันต่อไป เลื่อนขึ้นไปว่าเราจะต้องรู้อะไรบ้าง เข้าใจอะไรบ้างเกี่ยวกับธรรมชาติอันลึกซึ้ง ที่จะช่วยให้เรามีวิวัฒนาการ จากบุถุชนมาสู่ความเป็นพระอริยเจ้า. ฟังดูให้ดีว่าเราจะต้องรู้อะไรกันบ้าง, ชีวิตนี้จึงจะวิวัฒนาการสูง

ขึ้นมา จากความเป็นบุรุษน มาสู่ความเป็นพระอริยเจ้า; มีมากมายแหละ จะยกมาพอ เป็นตัวอย่างสำหรับศึกษา :-

: นิพพานของคนตาบอด.

ข้อนี้ก็น่าหวั่นว่า นิพพานที่กำหนดความหมายเอาเอง นั่นคือนิพพานของคนตาบอด. แต่ละคนมีความคิดนี้ความรู้สึกตามความพอใจของตน ว่านิพพานนั้นเป็นอย่างไร? นิพพานเป็นอย่างไร? เรียกว่านิพพานที่คนนั้นกำหนดเอาเอง; นิพพานชนิดนั้นเป็นนิพพานของคนตาบอด. แต่ละคนๆย่อมมีนิพพานของตนๆ. แม้ที่เป็นบุรุษนจะโง่งง่าสักเท่าไร เขาก็จะมีความรู้สึกว่ามันมีสิ่งที่ดีที่สุดที่เราควรจะชอบใจ แล้วก็เอาสิ่งนั้นเป็นนิพพาน กำหนดความหมายของนิพพานเอาเองตามชอบใจ. นี้เรียกว่า นิพพานที่กำหนดเอาตามความพอใจของตน; นี้เป็นนิพพานของคนตาบอด. *คนตาบอดก็มีนิพพานแบบคนตาบอด คือบุรุษน; คนตาดีก็มีนิพพานตามแบบของคนตาดี คือพระอริยเจ้า.*

: อนุสสติกรรมฐาน มีได้แม้ในขณะนอนกกลูก-ขณะทำงาน.

ที่นี่เกี่ยวกับการปฏิบัติ ซึ่งคนชอบพูดว่าไม่มีเวลามาวัด อยู่ที่บ้านปฏิบัติไม่ได้; หรือบางคนมันจะพูดว่า ธุระมากเกินไป มีลูก มีหลาน มีสัตว์ มีงาน มีอะไรที่จะต้องทำ, ไม่มีเวลาที่จะปฏิบัติธรรม. ที่นี่ท่านมีความจริงของท่านแสดงว่า *"อนุสสติ-กัมมัฏฐาน"* คือการระลึกอะไรที่เป็นความถูกต้อง หลักแห่งความถูกต้อง, ปฏิบัติถูกต้องมีอยู่อย่างไร เราจะระลึกได้ : ระลึกว่าพระพุทธเป็นอย่างไร? พระธรรมเป็นอย่างไร? พระสงฆ์เป็นอย่างไร? ความมีทุกข์เป็นอย่างไร? ความไม่มีทุกข์เป็นอย่างไร? ระลึกให้แจ่มแจ้งในข้อนี้ได้ ก็เรียกว่า *อนุสสติกัมมัฏฐาน-กรรมฐานคือการระลึกถึงสิ่งที่ควรระลึก.*

อนุสสติกัมมัฏฐานนี้มีได้ กระทำได้แม้ขณะนอนกกลูกอยู่บนเบาะ และแม้ขณะทำงานเหนือไหล่โคลย้อยอยู่. นี่มีพุทธภาษิตว่าอย่างนี้; อนุสสติกัมมัฏฐาน ที่ระลึก

ถึงธรรมชาติความถูกต้อง เป็นสิ่งระลึกได้แม้ว่ากำลังนอนกกลูกอยู่ คือแม่กำลังนอนกกลูกอยู่ แต่จิตนี้สามารถจะระลึกนึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ความทุกข์ ความดับทุกข์ได้; แล้วจะมาแก้ตัวอะไรว่าไม่มีเวลาที่จะปฏิบัติกรรมฐาน ไม่มีเวลาไปวัด ไม่มีเวลาให้แก่งัมมัฏฐาน. ก็เดี๋ยวนี้ก็บอกว่ามันนอนกกลูกอยู่ ก็พูดให้มันสิ้นสุดเสีย, หรือจะทำอะไรอยู่ก็ได้, ในจิตนี้มันสามารถที่จะระลึกได้ ถึงข้อที่ว่าอะไรเป็นอะไร อะไรเป็นอะไร. หรือแม้ทำการงานอยู่ ประกอบอาชีพทำการงาน เหนือไหล่โคลย้อยอยู่ ก็ระลึกได้. ขอให้มองดู, ถ้าเห็นว่าเป็นเรื่องจริงก็พยายามทำให้ได้ และขอให้พยายามดู. บางทีใช้คำว่านอนกกลูกอยู่ นี่มันจะน้อยไป; อาจจะใช้คำว่า *นอนกกลูกอยู่* ก็ได้ มันก็ยังทำได้ ถ้ามันตั้งใจจะทำ, มันไม่มีอะไรมาขัดขวาง; ฉะนั้นขอเลิกพูดกันที่ว่าไม่มีเวลา ทำไม่ได้.

: การบำรุงจิตใจของตน เหมือนผู้บำรุงป่า.

เดี๋ยวนี้จะขอให้ทำๆๆๆทุกเวลา ทุกขณะ เพราะว่ามันทำได้; มันเกี่ยวกับว่าการจัดจิตใจของตนไว้อย่างถูกต้อง บำรุงส่งเสริมจิตใจก็ดี วิชาความรู้แห่งจิตใจก็ดี ผลที่จิตใจได้รับก็ดี จึงบำรุงส่งเสริมให้งอกงามยิ่งๆขึ้นไป.

ในข้อนี้พระบาลีกล่าวไว้ว่า เหมือนผู้บำรุงรักษาป่า. ผู้ปลูกป่า ผู้บำรุงรักษาป่า เขาจะต้องรู้เรื่องป่า รู้เรื่องต้นไม้ รู้เรื่องป่า รู้เรื่องวิธีบำรุงรักษาต้นไม้ หรือบำรุงป่าว่าจะตัดแต่งอย่างไรว่าจะถากถางอย่างไรว่าจะเอาอะไรออกว่าจะเอาอะไรใส่เข้า. นี้เรียกว่ารู้จักการบำรุงต้นไม้ รู้จักการบำรุงป่า. เขาจะต้องรู้จักต้นไม้ ว่าต้นไม้ไม่ควรปลูกต้นไม้ไม่ควรปลูก, ต้นไม้ที่มันชอบอย่างไร ต้นไม้ที่มันไม่ชอบอะไร. นี้เขารู้จักทั้งป่าและการบำรุงป่าอย่างนี้แล้ว ก็จะสามารถบำรุงป่าให้เจริญงอกงาม เป็นอารามร่มรื่นเป็นที่น่าพอใจ. นี้ก็เหมือนกัน; จิตใจของเราที่มันจะต้องเจริญงอกงาม ประกอบไปด้วยกุศลเจตสิกที่ดีๆ มากมายหลายอย่าง ฝ่ายกุศลครบถ้วนเหมือนกับป่าไม้; รู้จักกุศลเจตสิกเหล่านั้นแล้ว ก็ทำให้กุศลเหล่านั้นเจริญงอกงามไปด้วยกัน, พร้อมๆกันไป. นี้เรียกสั้นๆ

ว่า บำรุงจิตใจของตน เหมือนที่ผู้ปลูกป่าบำรุงป่า. บำรุงจิตใจของตน เหมือนกับที่ผู้ปลูกป่าบำรุงป่า.

ในที่นี้หมายถึงต้นไม้ที่น่าปรารถนานะ. ในที่บางแห่งป่าหมายถึงกิเลส. ไม่ใช่ป่ากิเลสนะ; ป่าคือกุศลธรรม คือต้นไม้ที่มีประโยชน์. พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า *ตัดป่าอย่าตัดต้นไม้*. ป่าคือความรกรุงรังที่เป็นอันตราย, ตัดออกให้หมด; ให้เหลือแต่ต้นไม้เกลี้ยงเกลาสวยงาม. นี่ตัดป่าอย่าตัดต้นไม้. เดี่ยวนี้ก็หมายความว่า เราบำรุงต้นไม้; แต่เมื่อท่านพูดอย่างนี้ พุตรรวมๆกันอย่างนี้ ก็ใช้คำว่าป่าเลย, เพราะมันมากด้วยกัน. พื้นที่ทั้งหมดนี้เรียกว่าป่า, บำรุงรักษาให้ดี เป็นป่าที่สวยงาม; หมายความว่า **ชีวิตนี้ให้มันเป็นเสมือนหนึ่งสวนป่าอารามที่บำรุงไว้ดี ราบรื่น ร่มเย็น เป็นที่ผ่องใสแห่งจิต.**

: ชีวิตปอนๆ ส่งเสริมการละอกุศลและเจริญกุศล ยิ่งกว่าชีวิตหรุหฺรธา.

มีคำกล่าวต่อไปว่า **ชีวิตปอนๆ เป็นอยู่ปอนๆ นั้นแหละมันทำให้เกิดกุศลและละอกุศล ดีกว่าชีวิตที่หรุหฺรธา.** ท่านเปรียบเทียบระหว่างชีวิตปอนๆกับชีวิตที่หรุหฺรธา. เปรียบเทียบกันแล้วแสดงไว้ว่า **ชีวิตอยู่อย่างปอนๆนั้นแหละจะละอกุศลได้ง่าย จะส่งเสริมกุศลได้ง่าย, ง่ายกว่าชนิดที่หรุหฺรธา.** *ชีวิตที่หรุหฺรธา* คืองดงามไปด้วยเหยื่อของกิเลส เป็นอยู่อย่างหรุหฺรธา จะกินดี อยู่ดี แต่งตัวดี เล่นหัวดี อะไรดี หรุหฺรธานะเรียกว่า **ชีวิตที่หรุหฺรธา.** *ชีวิตที่ปอนๆ* นี่นั่งห่มพ้ออยู่ได้ กินอยู่พ้ออยู่ได้; นี่ปอนๆอย่างนี้มันละกิเลสได้ง่าย, มันส่งเสริมกุศลหรือโพธิ์ได้ง่าย.

จงเป็นอยู่อย่างชีวิตปอนๆ จะได้รับประโยชน์มากกว่าเป็นอยู่ด้วยชีวิตที่หรุหฺรธา; แต่ว่าเราก็ชอบชีวิตที่หรุหฺรธาด้วยกันทั้งนั้น. ดูสิ หานั่นหามาให้มันสวยงาม ให้มันหรุหฺรธาขึ้น ล้วนแต่ไม่จำเป็นเลย ไม่จำเป็นแก่ชีวิตหรือความเป็นอยู่เลย. บ้านเรือนมันก็รกไปด้วยสิ่งที่ไม่จำเป็น เพราะคนมันชอบสิ่งที่หรุหฺรธา; แม้แต่แต่งเนื้อแต่งตัว ก็ไม่ควรจะแพงหรือยุ่งยาก ลำบากมากถึงขนาดนั้น. ชอบแต่งตัวให้หรุหฺรธา ก็ต้องแพง ก็ต้อง

ลำบาก; แล้วมันกลับส่งเสริมกิเลส และบั่นทอนกุศล. *มันส่งเสริมอกุศลชีวิตที่ทรูหรา; ฉะนั้นอย่าชอบใจกับมันนัก.* ทรูหราด้วยการกิน การแต่งเนื้อแต่งตัว การใช้สอย การเป็นอยู่ การ... แม้แต่เจ็บไข้ได้ป่วย ก็อย่าปฏิบัติกันอย่างทรูหรา, เอาอย่างพอดีๆเท่าที่จำเป็น. นี้เรียกว่าชีวิตปอนๆ; เรียกง่าย ๆ ว่า *ชีวิตปอนๆ* *มันส่งเสริมการละอกุศล และการเจริญกุศล ยิ่งกว่าชีวิตที่ทรูหรา.*

: การละสิ่งใดเพียงแต่ละฉันทราคะในสิ่งนั้น ไม่ต้องทำลายสิ่งนั้น.

ที่นี่จะบอกความง่ายซึ่งทำให้ปฏิบัติได้ ว่าการที่จะละสิ่งใด, ละสิ่งใดนั้น ไม่ใช่การทุบทำลายสิ่งนั้น ๆ; เพียงแต่ละฉันทราคะในสิ่งนั้น. สิ่งที่เราเห็นว่าเป็นข้าศึก เป็นกิเลส เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส, รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ที่เป็นที่น่ารัก น่าพอใจ เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส; *นี่ต้องละ* แต่ไม่ใช่ละโดยการลงทุนไปทำลายสิ่งเหล่านั้น ให้มันยุ่งยากไกลาหล; เพียงแต่*ละฉันทราคะ* ในสิ่งนั้น ๆ เสีย. สิ่งที่มีอยู่ทั่วไปในโลกหรือในบ้านเรือนของเราแวดล้อมเราอยู่ เป็นที่ตั้งแห่งกิเลสและความทุกข์, เราจะละสิ่งเหล่านั้นเสียได้โดยไม่ต้องทำลายสิ่งเหล่านั้น โดยไม่ต้องเอาไปเผาไฟ โดยไม่ต้องเอาไปทิ้งทะเล; เราละเสียได้ด้วยการ*ละความพอใจ ความกำหนดด้วยความพอใจ* ในสิ่งนั้น ๆ เสีย, เรียกว่า*ฉันทราคะ*. เช่นจะมีเงินก็ละฉันทราคะในเงินนั้นได้ ไม่ต้องเอาเงินไปทิ้งทะเล. จะละสิ่งสวยงามอะไรที่เห็นว่าเป็นที่ตั้งแห่งกิเลส ก็*ละฉันทราคะ* คือความกำหนดยินดีด้วยความพอใจในสิ่งนั้นเสีย จนกลายเป็นของที่เป็นธรรมดาไป ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดยินดี.

นี่เป็นเหตุให้ทำได้; หมายความว่าสิ่งที่มันจะชวนให้เกิดกิเลสนั้นนะ เราทำให้กลายเป็นสิ่งที่ไม่ชวนให้เกิดกิเลส. ในบ้านเรือนเรา ในวงการทำงานของเรา ในอะไรที่อยู่ในขอบเขตของเรา; ถ้าสิ่งใดเป็นที่ตั้งของกิเลส, เราก็ละฉันทราคะในสิ่งนั้นเสีย มันก็ไม่ทำอันตรายอะไร, เรียกว่าละได้ ละได้แล้ว โดยไม่ต้องเอาไปทิ้ง ไปโยน ไปเผา ไปทำลายอะไร.

ตัวอย่างที่ง่ายและที่จำเป็นจะต้องรู้ เพราะเกี่ยวข้องกับอยู่เสมอ; เช่นลูกเล็กๆ ตาตำๆ ลูกหลานเล็กๆ ตาตำๆ เราอยู่ด้วยกันที่บ้าน มันล้วนแต่เป็นเรื่องเกิดปัญหา เกิดความทุกข์ เกิดกิเลส; นั่นเพราะเรามีฉันทราคะ ในลูกหลานตาตำๆ เหล่านั้น มากเกินไป. ท่านก็สอนว่าให้ละเสีย; แต่คำว่าละเสียนี้ ไม่ใช่เอาไปฆ่าเสีย ไปโยนทิ้งเสีย หรือว่าทำลายเสีย; เพียงแต่ให้ฉันทราคะในเด็กๆ เหล่านั้นเสีย, คืออย่ากำหนดยินดีด้วยความพอใจ เหมือนที่มีกันตามธรรมดาของบุณชนผู้แสนจะโง่เขลา. บุณชนผู้แสนจะโง่เขลา มีฉันทราคะในลูกในหลาน เด็กๆ ตาตำๆ, ในแก้วแหวนเงินทอง, ในอะไรทุกอย่างที่มันเป็นที่ตั้งแห่งความรักความพอใจ, มันก็เกิดกิเลสในใจ; จงละฉันทราคะในสิ่งนั้นๆ เสีย. เช่นเราชอบบ้าน, บ้านหลังนี้สวย อยู่สบาย เราทำการละฉันทราคะในบ้านที่เราอยู่นี้เสีย. จริงละ, มันก็ไม่ใช่ทำงานัก; แต่ท่านมีหลักอย่างนั้น, ไม่ต้องเผาบ้าน ไม่ต้องอะไร.

นี่สำหรับบุณชนหรือฆราวาสผู้ครองเรือน จำเป็นมากที่จะต้องทำอย่างนี้. เขา รัก พพอใจ หวงแหนในอะไร, ในบุตร ในภรรยา ในแก้วแหวนเงินทอง เพชรพลอย อะไร ก็ตามเกิด, มันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสแล้ว; จงละฉันทราคะในสิ่งนั้นเสีย. สิ่งนั้นก็กลายเป็นของธรรมดาๆ ที่ใช้ประโยชน์ก็เป็นไป; ที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์มันก็อยู่อย่างนั้นก็ได้อีก, ถ้าว่าที่จริงมันก็ใช้ได้ เช่นขายเสียก็ได้ ไม่ต้องเอาไปทุบ ไปทำลาย. แต่ก็ไม่เท่ากับว่าละฉันทราคะในสิ่งนั้นเสีย. ใ้อสิ่งที่เรารัก เราพอใจ เราเอาไปให้คนอื่น ขายคนอื่นไปแล้ว ก็ยังตามไป พพอใจหลงรัก คิดถึง กังวลอยู่นั้นแหละ; สู้ตัดต้นเหตุที่ตรงนี้เสียไม่ได้, ดีกว่า : ละฉันทราคะ ความพอใจในสิ่งนั้นเสีย.

เอาละ ทีนี้สุดท้ายเลย : ชีวิตร่างกายนี้ ถ้าว่ามันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ, ยึดถือหนักอกหนักใจอะไร ก็ละฉันทราคะ คือไม่ต้องกำหนดหลงใหลยินดีในชีวิตร่างกายนี้; ให้มันเป็นเช่นนั้นเอง ตามธรรมชาติ เช่นนั้นเองตามธรรมชาติ ไม่กำหนดยินดีด้วยความพอใจ, แม้นในเนื้อหนังของเราที่เข้มแข็ง สวยงาม และชีวิตที่บริบูรณ์. อย่ามี

ฉันทราคะในสิ่งใด ก็คือละสิ่งนั้นได้แล้ว. นี่มีหลักสั้น ๆ ที่จะพูดได้เป็นภาษาไทยสั้น ๆ ว่า "ฉันทราคะในสิ่งใด ก็คือละสิ่งนั้นออกไปแล้ว"; ทั้งที่สิ่งนั้นอาจจะอยู่ที่เนื้อที่ตัวของเราก็ได้. เป็นของยาก เพราะเกี่ยวกับจิตใจอันว่องไวเหมือนกับฟ้าแลบ; แต่ถึงอย่างนั้นก็ก็เป็นสิ่งที่ทำได้; *ทำได้โดยละ*, การฝึกจิตเพื่อจะละ ฝึกจิตเพื่อจะละ. ละในทางจิต ไม่ใช่ละในทางกาย; ละในทางกายนั้นมันไม่แน่ เอาไปวางไว้ที่ตรงโน้น จิตมันก็ยังคงตามไปอีก เอาไปฝากไว้บ้านโน้น จิตมันก็ตามไปอีก, เอาไปให้ใครที่ไหนแล้วมันก็ยังตามระลึกถึงตามทวง ทวงหนี้บุญคุณอะไรกันอยู่ไม่รู้สิ้นสุด; มันไม่เป็นการละที่แท้จริง. ละความพอใจมันที่นี้และเดี๋ยวนี้ตรงนี้เสียเถิด ก็เท่ากับการละ. ฉะนั้นเมื่อเราละฉันทราคะในบ้านเรือนเหล่านี้หมด มันก็ไม่มีบ้านเรือน, เงินทอง ข้าวของ ข้าทาสบริวาร ละความพอใจในสิ่งเหล่านั้น แล้วมันก็เท่ากับไม่มี. อาจจะพูดได้ว่า โลกนี้เมื่อเราไม่มีความพอใจยึดมั่นถือมั่นแล้ว ก็เท่ากับว่าละโลกทั้งโลกไป ด้วยการกระทำที่ถูกต้องในทางจิตใจ.

นี่ขอให้สนใจ สำหรับบุญชนผู้ต้องการจะเลื่อนชั้นแห่งตนเองให้สูงตามพระอรียเจ้าขึ้นไป; จงใช้วิธีที่พระอรียเจ้าท่านเคยใช้มาแล้วแต่กาลก่อน, คือตัด หรือละ หรือทำลายสิ่งที่เคยยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู ว่ของกู. *ละความพอใจในสิ่งชนิดนั้น ก็เท่ากับละสิ่งนั้น*. ละความรักในภรรยาสามี ก็เท่ากับละภรรยาสามีออกไปแล้ว. เพียงแต่แยกกันอยู่ถ้าจิตใจมันยังกำหนดรักใคร่ยินดี มันก็เหมือนไม่ได้ละหรอก, มันไม่มีผลแห่งการละ.

: บาดาลที่แท้จริง! มหาสมุทรที่แท้จริง!

[: บาดาล มหาสมุทร ในทัศนะของพระอรียเจ้า.]

ทีนี้อีกข้อหนึ่ง อีกประเภทหนึ่ง : ท่านสอนให้มองดูอะไร ๆ ให้จริง ให้จริงที่พระอรียเจ้าท่านมองเห็น ท่านยกตัวอย่างมา ๒ ข้อว่า *บาดาล* กับ *มหาสมุทร*. *บาดาล* ๆ นั้นนะ, ตามความหมายของคนทั่วไปแต่โบราณมา คนไทยก็ได้รับการสั่งสอน : บาดาล ๆ นั้นนะคือ *นรกอยู่ข้างใต้* ลึกลงไปสุดของแผ่นดินโน้น. ที่ว่า "ใต้บาดาล" นะ อยู่

ลึกลงไปได้แผ่นดินนั้นเรียกว่า "บาดาล" บางทีก็เป็นคำแทนชื่อของนรก; ดกบาดาลคือ ดกที่นั่น. แต่เนื่บาดาลที่จริงกว่า นั่นคือความทุกข์ที่มีอยู่ ความรู้สึกกระทบทุกข์ที่มีอยู่ที่กาย ที่ใจ นั่นแหละคือบาดาล. เมื่อใดมีความทุกข์ทางกาย ทางจิต, เมื่อนั้นดกบาดาล. รู้จักบาดาลอย่างนี้; มันอยู่ที่นี่ อยู่ที่นี่ ใกล้ๆตัวนี้ พร้อมทั้งจะดกอยู่เสมอ.

และมหาสมุทร; มหาสมุทรที่ว่าดกไปแล้วตาย, ไม่มีทางที่จะช่วยได้. ดกมหาสมุทรนะ ไม่ใช่ที่มหาสมุทรที่เรือใหญ่ๆเขาไปจมแล้วตายกัน. มหาสมุทรนี้อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่สัมผัสกันอยู่กับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ : เมื่ออายตนะภายในกับอายตนะภายนอกได้คู่กัน เมื่อนั้นจะกลายเป็นมหาสมุทรขึ้นมาทันที. ระว่างดกลงไปแล้วตาย เป็นมหาสมุทรจริง ลึกจริง. มหาสมุทรที่เขาเรียกกันในแผนที่ มหาสมุทรแปซิฟิก แอดแลนติกนั้นนะ มันเป็นเพียงน้ำมากๆ เป็นเพียงแหล่งน้ำมากๆเท่านั้นเอง. แต่ถ้าว่ามหาสมุทรที่ตกแล้วตายจริง มันอยู่ที่เนื้อ ที่ตัว เมื่อทำผิดทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เกี่ยวกับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ ก็เกิดเป็นสมุทรอันลึกซึ่งขึ้นมา แล้วจิตมันก็พลัดดกลงไป. และก็ไปคิดดูเอาเองว่า ดกในมหาสมุทรนั้นหมายความว่าอะไร, มันตายเกินตาย หรือว่ามีทุกข์เกินทุกข์ มีอะไรๆหลายความหมายทีเดียว.

มันมีหลายๆอย่างที่ไม่อาจจะเอามาพูดให้หมดได้; แต่ว่าสรุปว่าให้ดูว่า ปัญหาที่แท้จริง มันอยู่ใกล้ๆตัวนี้แหละ หรือมันอยู่ในตัวแล้วด้วยเข้าไป ในกายแล้วด้วยเข้าไป. อะไรๆที่เป็นปัญหามันก็อยู่ในกาย ใจในใจนี้. ที่มันแก้ปัญหามันก็อยู่ในกายอยู่ในใจนี้ด้วยเหมือนกัน. ฉะนั้นเรื่องต่างๆมันสรุปรวมอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า "กายหรือใจ" หรือนามรูปที่ยังมีชีวิตยังเป็นๆ. ถ้าตายแล้วเลิกกัน ไม่มีความหมายอะไร ไม่อาจจะเป็นบาดาล หรือเป็นมหาสมุทรได้อีก. ต้องชีวิตที่เป็นๆ : มีความทุกข์อยู่นั้นแหละคือบาดาล; มีโอกาสที่จิตพลัดตกจมลงไปเท่าไร นั่นแหละคือมหาสมุทร. ทั้งบาดาลและมหาสมุทร ก็อยู่ในร่างกายของคนแต่ละคน.

: รู้จักเรื่องธรรมชาติกฎธรรมชาติที่เฉียบขาดสูงสุด.

เอ้า, ทีนี้จะพูดเป็นข้อสุดท้ายอีกนิดหน่อย. รู้เรื่องของธรรมชาติ กฎของธรรมชาติอันเฉียบขาด อันสูงสุด. บุคคลหลงตาไม่รู้เรื่องนี้; ไม่รู้เรื่องธรรมชาติ หรือกฎของธรรมชาติ หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ หรือผลที่จะได้รับจากการทำหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ.

[แจ่มแจ้งกฎอิทัปปัจจยตาถึงที่สุด ปัญหาก็ไม่มี.]

เรารู้จักว่าสิ่งสูงสุดที่ควบคุมสิ่งทั้งปวงอยู่ ทั้งที่เป็นสังขารมีชีวิต หรือสังขารไม่มีชีวิต ได้แก่*กฎของธรรมชาติ*; เราเรียกในพุทธศาสนาเราว่า "*กฎอิทัปปัจจยตา*". เรื่องนี้เคยพูดมาแล้ว แต่ชอบพูดบ่อยๆ เพื่อเตือนอย่าให้ลืมได้ และให้เข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้นไปทุกที. อิทัปปัจจยตาคืออะไร? กฎของอิทัปปัจจยตาคืออะไร? ขอให้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้นไปๆ; ภาตมาเถิดว่าท่านทั้งหลายแจ่มแจ้งนิดเดียวในเรื่องอิทัปปัจจยตา. *ถ้าแจ่มแจ้งในเรื่องอิทัปปัจจยตาถึงที่สุดแล้ว ปัญหาก็ไม่มี.*

[ใจความของกฎอิทัปปัจจยตา.]

อิทัปปัจจยตา เป็นกฎของธรรมชาติ; ใจความว่า "*เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น, เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น, เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น*" และในทางที่กลับกันก็ว่า "*เพราะไม่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้ก็ไม่เกิดขึ้น, ไม่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้ก็ไม่เกิดขึ้น*". หรือพูดสั้นๆว่า "*เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด, เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด; เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ, เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ*". กฎที่ทำให้เป็นอย่างนี้แก่ทุกสิ่งก็เรียกว่า "*กฎอิทัปปัจจยตา*".

[อิทัปปัจจยตาบังคับกระแสนให้เป็นไปโดยไม่ต้องมีใครเจตนา.]

กฎอิทัปปัจจยตาบังคับสิ่งทั้งหลายทั้งปวงให้เป็นไปในจักรวาล ตลอดสากล จักรวาล. เพราะว่ากฎอันนี้ กฎธรรมชาติอันนี้มีอำนาจเฉียบขาดลึกซึ้งสิ่งอยู่ในทุกๆ ปริมาณ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นจักรวาล. สากลจักรวาลก็โลก ก็ดวงดาว ก็อะไรก็ตาม มัน ประกอบกันขึ้นด้วยส่วนประกอบ. ส่วนประกอบนั้น ส่วนเล็กที่สุดก็คือปริมาณหนึ่งๆ ประกอบกันขึ้นเป็นอนุ แล้วเป็นธาตุนั้นธาตุนี้; หลากๆ ธาตุประกอบกันขึ้นเป็นสิ่งใด สิ่งหนึ่ง; โดยกฎอิทัปปัจจยตาที่ทำให้ปรุ่งแต่งกัน หยดไม่ได้ หยดไม่ได้ เพราะมันบังคับ ให้เปลี่ยนไปๆ, มีสิ่งนี้เกิดขึ้นก็ทำให้สิ่งนี้เกิดขึ้น.

ดูเอาเองเถอะ มันเป็นของที่มีอยู่กับเนื้อกับตัว, *~ดูในภายในนั้นแหละดี.* เพราะอะไรล่ะ? เพราะกินอาหารเข้าไป มันก็เกิดเจริญงอกงามแห่งเลือด แห่งเนื้อ แห่ง โลหิต, เพราะกินอาหารผิดเข้าไป มันก็ท้องเสีย มันก็เกิดโรคทำลาย; ให้เห็นชัดอย่างนี้ จึงจะเรียกว่าเห็นในเรื่องของอิทัปปัจจยตา. *ที่เป็นภายนอกตัวเรา* ก็ดูเถอะ : เพราะมันมี น้ำ มีแสงอาทิตย์ เผาหน้าเป็นไอน้ำลอยขึ้นไป จึงมีเมฆ, เพราะมีเมฆจึงมีฝนตกลงมา, เพราะฝนตกลงมาแผ่นดินจึงเปียก, เพราะแผ่นดินเปียกก็ทำอะไรได้บ้าง? ทำนาก็ได้; หรือจะทำให้ถนนลื่นหกล้มก็ได้; มันเป็นเรื่องที่สืบต่อกันไป สืบต่อกันไป. ไม่มองก็ไม่เห็น, มองไม่เป็นก็ไม่เห็น; ต้องมองด้วย และมองให้เป็น ให้ถูกด้วย มันจึงจะเห็นว่า แหม, *ช่างเต็มไปด้วยอิทัปปัจจยตา.*

สิ่งแปลกใหม่มีเรื่อย โดยกฎอิทัปปัจจยตา.

สิ่งใหม่ๆ เกิดออกมาเรื่อยไปโดยกฎอิทัปปัจจยตา; เช่น ต้นไม้พันธุ์นี้ไม่เคยมี ในโลก เตี้ยวันนี้ก็เกิดมีขึ้นมาในโลกโดยกฎอิทัปปัจจยตา ด้วยการปรับปรุงผสม ผสมพันธุ์ของนักเลงต้นไม้ ต้นไม้ใหม่ๆ ที่ไม่เคยมีในโลก มันก็เกิดขึ้นมาในโลก, โดยเฉพาะไม้ดอก ไม้เล่น ไม้ประดับทั้งหลายเหล่านี้.

สัตว์เลี้ยงบางชนิด พวกปลา พวกอะไรต่างๆเป็นของเกิดใหม่ โดยเขาแยกผสมจากที่มันมีอยู่ก่อน ให้เกิดเป็นของใหม่ขึ้นมา ซึ่งเมื่อหลายพันปีนั้นไม่มีในโลก ไม่มีใครเคยเห็น; เดียวนี้มันก็มีอยู่. ในพฤษภษาชาติกิติ ในสัตว์เดรัจฉาน สัตว์เล็กสัตว์น้อย กิติ พันธุ์วัว พันธุ์ควาย พันธุ์หมู พันธุ์อะไรต่างๆ เหล่านี้ที่มันไม่เคยมีแต่ก่อน เดียวนี้มันก็มีขึ้นมา; เหล่านี้เรียกว่า*โดยกฏอิทัปปัจจยตา*. เราจึงมองเห็นว่ามีกฏอิทัปปัจจยตาครอบงำสิ่งทั้งหลายทั้งปวงอยู่, บันดาลให้สิ่งใหม่เกิดขึ้น และยุบสิ่งเก่าไป หรืออะไรก็ตาม, มีอำนาจอย่างที่เราเรียกกันว่าเป็นพระเจ้า สามารถบันดาลให้เกิดขึ้น สามารถควบคุมมันไว้ สามารถให้มันทำลายไปเป็นคราวๆ เพื่อการเกิดใหม่.

เรื่องนี้สรุปความได้ว่า *สิ่งทั้งหลายเป็นไปโดยกฏอิทัปปัจจยตา โดยไม่ต้องมีเจตนาของผู้ใด*; คือว่าอิทัปปัจจยตาจะทำให้สิ่งทั้งหลายเป็นไปๆถูกต้องตามกฏ โดยไม่ใช่เจตนา หรือการจัดสรรของผู้ใด, แต่มัน*ของกฏอิทัปปัจจยตา* นั่นเอง. เมื่อเป็นดังนี้, เราก็จงประพฤติกระทำให้ถูกต้องในทางที่มันจะละกิเลส จะดับกิเลส กิเลสมันก็จะดับไป; ซึ่งเราไม่อาจจะทำได้หรอก, แต่เรารู้จักใช้สิ่งที่ทำได้ให้ทำ คือกฏอิทัปปัจจยตา. เมื่อเราประพฤติกระทำถูกต้องไปตามที่กฏอิทัปปัจจยตา จะดับกิเลสได้ แล้วมันก็ดับกิเลสแหละ โดยกฏอิทัปปัจจยตา, ซึ่งเราทำไม่ได้. ฉะนั้น*พระเจ้า* หรือ *สิ่งสูงสุด* ที่ทำได้ ก็คือ*กฏอิทัปปัจจยตา*. กล่าวสั้นๆว่า อิทัปปัจจยตา บังคับกระแสความเปลี่ยนแปลง ให้เป็นไปโดยไม่ต้องมีใครเจตนา.

[ผู้ปฏิบัติธรรมเห็นโลกไร้สาระไร้สิ่งควรยึดถือ
จิตจะโน้มไปสู่นิพพานได้เองตามกฏอิทัปปัจจยตา.]

แม้ผู้ปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติธรรม จะได้ผลของการปฏิบัติธรรม, ก็เป็นไปตามกฏของอิทัปปัจจยตา; ไม่ใช่บันดาลของผู้นั้น; แต่ผู้นั้น*ประพฤติให้ถูกต้องตามกฏของอิทัปปัจจยตา* แล้วมันก็ช่วยให้เกิดขึ้น. ที่นี้จะเห็นได้ง่ายๆ เช่นว่าเมื่อเรามองเห็นว่าโลกนี้ไร้สาระ โลกนี้ไร้สาระ โลกนี้ไม่มีอะไรที่ควรยึดถือ, มองเห็นว่าโลกนี้ไม่มีอะไรที่ควรยึดถือ

ว่า "เป็นตัวตน-ของตน"; ถ้ามองเห็นอย่างนี้แล้ว จิตก็น้อมไปสู่นิพพานเอง โดยตัวมันเอง. ให้เห็นว่าโลกนี้หรือสังขารมันไร้สาระ maya หลอกลวง ไม่มีตัวตน; ถ้ามองเห็นอย่างนี้แล้ว จิตจะน้อมไปทางพระนิพพานเอง โดยตัวมันเอง, ก็โดยกฎอิทัปปัจจยตา. ฉะนั้นเราจึงทำได้ไม่ยาก มองเห็นสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริง เห็นโลกนี้ตามที่เป็นจริงว่าเป็นอย่างไร; พอเห็นความไม่มีสาระที่จะยึดถือได้ในโลกนี้แล้ว จิตก็น้อมไปสู่นิพพานเอง คือ *ไม่ยึดถืออะไร ไม่จับฉวยอะไร เป็นอิสระอยู่เหนือสิ่งทั้งปวงเอง*. ฉะนั้นมองให้เห็นตามที่เป็นจริง ที่มันเป็นทุกข์ เป็นโทษ เป็นสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา แล้วจิตมันจะน้อมไปในทางที่ตรงกันข้าม. การทำวิปัสสนาที่ถูกต้อง คือการทำอย่างนี้; ทำวิปัสสนาที่แท้จริง ที่ถูกต้อง เกิดผลจริง คือการทำให้เห็นในข้อนี้ว่า *สิ่งทั้งปวงไม่น่ายึดถือ ไม่ควรยึดถือ ไร้สาระที่ควรยึดถือ* จิตมันก็หลุดจากสิ่งเหล่านี้, น้อมเอียงไปทางพระนิพพานได้เอง, และก็โดยกฎแห่งอิทัปปัจจยตา.

ส่วนทำวิปัสสนาอย่างอื่นนั้น ไม่สำเร็จหรอก ไม่สำเร็จประโยชน์ที่จะทำให้หลุดพ้นไปได้. ยิ่งทำวิปัสสนาเห็นเมืองนรก เห็นเมืองสวรรค์ด้วยแล้วก็ยิ่งไปกันใหญ่; และไม่ใช้วิปัสสนาด้วย เพราะทำวิปัสสนาเห็นเมืองนรก เห็นเมืองสวรรค์นั้น, เขาพูดกันนะ แต่เราไม่เคยเกี่ยวข้องนะ, เป็นคนจีนนะ ทำวิปัสสนาเห็นนรก เห็นสวรรค์ ก็เห็นนรกสวรรค์อย่างจีน; เป็นแขกทำวิปัสสนาเห็นสวรรค์ มันก็เห็นสวรรค์อย่างแขก; เป็นไทยทำวิปัสสนาเห็นสวรรค์ ก็เห็นสวรรค์อย่างไทย มีวิมานมีปราสาทอย่างแบบไทยอย่างรูปไทย. ส่วนจีนก็ต้องเห็นเป็นแบบจีน. ถ้าเป็นฝรั่ง, ถ้าทำวิปัสสนาเห็น ก็จะเป็นสวรรค์แบบฝรั่ง; แล้วอะไรเป็นความจริง. การทำวิปัสสนาเห็นนรก เห็นสวรรค์ นั้น เป็นเรื่องที่น่าหัว; แล้วมันก็ไม่ช่วยให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรละเสีย, กลับจะไปยึดถือหนักเข้า เพราะตรงตามความพอใจตามแบบของตนๆ. ดังนั้นวิปัสสนาชนิดนั้นไม่ช่วยให้เกิดความหลุดพ้น.

นี่วิบัติสนาก็คือทำให้เห็นสิ่งนั้น ๆ ตามที่เป็นจริง ว่าไม่น่าเอาด้วย, ไม่น่ายึดถือ, จิตมันก็หลุดไปเอง จิตก็ปล่อยวาง หรือว่าถึงกับวิ่งหนีไปเอง วิ่งหนีโลก วิ่งหนีความทุกข์ วิ่งหนีวิญญูสงสารไปเอง.

: มีตัณหาในสิ่งใด สิ่งนั้นจะกลายเป็นของหนักทันที.

เดี๋ยวนี้เรามีวิชา เราไม่เห็นสิ่งนั้นตามที่เป็นจริง เราก็หลงรักหลงพอใจอยู่ในสิ่งนั้น ๆ; เรียกว่ามีตัณหา-ความอยาก อย่างโง่เขลาลงไปในเรื่องนั้น ๆ. ที่นี้มันก็มีเป็นความจริงขึ้นมาว่า มีตัณหาในสิ่งใด สิ่งนั้นจะกลายเป็นของหนักขึ้นมาทันที; เราโง่ เราหลง เราไม่รู้ตามที่เป็นจริง เรามีตัณหา มีความอยากในสิ่งใดด้วยความโง่นั้น ๆ : อยากในกาม มาเป็นกาม, อยากในภพ เพื่อได้เป็นอย่างนั้น เพื่อได้เป็นอย่างนี้, อยากในวิภพ คืออยากไม่ให้เป็นอย่างนั้น อยากไม่ให้เป็นอย่างนี้ อยากจะได้เป็นอย่างอื่น, พออยากในสิ่งใด, สิ่งนั้นกลายเป็นของหนัก เป็นภาระหนักแก่จิตใจขึ้นมาทันที.

อยากในบุญในกุศล บุญกุศลจะกลายเป็นของหนักขึ้นมาทันที; *อยากในสวรรค์* สวรรค์ก็เป็นของหนักขึ้นมาทันที; *อยากในพรหมโลก* พรหมโลกก็เป็นของหนักหนักอกหนักใจขึ้นมาทันที. *ไม่อยากในอะไรคือเป็นของเบา*. จึงกล่าวได้ว่า "มีตัณหาในสิ่งใด สิ่งนั้นจะกลายเป็นของหนักขึ้นมาทันที". มีความหวัง มีความอยากในชีวิตนี้, ชีวิตนี้ก็เป็นของหนักขึ้นมาทันที. อะไรที่เป็นส่วนประกอบของร่างกาย : เรื่องชั้นดี เรื่องชั่ว เรื่องอายตนะอะไรก็ตาม ที่ประกอบกันอยู่เป็นร่างกายนี้ พอไปอยากมันก็เป็นของหนัก. เพราะเหตุใด? เพราะเหตุว่าความอยากนั้นมันปรุงให้เกิดความยึดถือ. ความอยากมันไม่ได้หยุดอยู่เพียงแค่ว่าความอยาก, ตัณหาไม่ได้หยุดอยู่เพียงตัณหา; พอมีตัณหาแล้วมันก็ปรุงให้เกิดอุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่น, มันก็หนักสิ. เช่นเราเดินไป ๆ ตัวเปล่ามือเปล่าสบาย; พอไปพบของถูกใจเข้าจะเป็นอะไรก็ตาม แม้จะเป็นไม้พิน เป็นเห็ด เป็นผลไม้ เป็นทอง เป็นเพชรพลอย อะไรก็ตาม พอหยิบขึ้นมา เพราะเราอยากได้เราก็หยิบขึ้นมา.

นี่ความอยากเป็นเหตุให้เกิดความยึดถือ พอยึดถือมันก็เป็นของหนัก; ฉะนั้นจึงกล่าวได้สั้น ๆ ว่า "มีตัณหาในสิ่งใด สิ่งนั้นจะกลายเป็นของหนักขึ้นมาทันที". เอ้า, ทีนี้มันก็ผิดหมดแหละ.

[อยากด้วยปัญญา ไม่จัดเป็นตัณหาโลกะ.]

ความอยากนี่มันอยากด้วยความโง่; ถ้าต้องการด้วยปัญญาไม่เรียกว่าตัณหา; ต้องการด้วยสติปัญญาอันถูกต้อง, ความต้องการนั้นไม่เรียกว่าตัณหา; แต่ถ้าอยากอยากด้วยความโง่ ความอยากนั่นแหละคือตัณหาหรือโลกะ. ระวังให้ดี มีอาจารย์จำนวนมากสอนว่า ถ้าอยากแล้วเป็นโลกะ เป็นตัณหา, พอต้องการแล้วเป็นโลกะ เป็นตัณหาไปหมด. *ที่จริงไม่ใช่อย่างนั้น* มันแบ่งกันอยู่ : *อยากหรือต้องการด้วยอวิชา ด้วยความโง่* จึงจะเป็นตัณหา เป็นโลกะ; *ถ้าต้องการด้วยสติปัญญา เพราะรู้ว่ามันเป็นอะไร ควรต้องการ* อย่างนี้ไม่เป็นตัณหา. เช่นเราอยากจะดับทุกข์ นี่อยากเหมือนกัน อยากจะดับทุกข์ อย่างนี้ไม่เป็นตัณหา เพราะมันอยากด้วยสติปัญญา ไม่ได้อยากด้วยอวิชา. อยากจะจมอยู่ในโลกนั้นนะมันก็เป็นทุกข์ มันอยากด้วยอวิชา ก็จมอยู่ในกองทุกข์; ถ้าอยากด้วยสติปัญญามันก็จะออกไปจากทุกข์, ฉะนั้นเราจึงอยากหรือต้องการด้วยสติปัญญาเสมอไป. เช่นมาฟังเทศน์มาฟังบรรยายอย่างนี้ ก็มาด้วยสติปัญญา ความต้องการของสติปัญญา ไม่ได้มาด้วยความต้องการของกิเลสตัณหาหรืออวิชา. เช่นเรามาตามๆกันไป หรือว่ามันจะเป็นเรื่องของขลังของศักดิ์สิทธิ์ ได้บุญ ได้กุศลอะไรก็ไม่รู้; ถ้าอย่างนี้แล้วมันก็เป็นตัณหาได้ เพราะมันอยากด้วยความไม่รู้ ด้วยอวิชา. ฉะนั้นเรื่องมันมีตรงกันข้ามอยู่ด้วยเรื่องอวิชาหรืออวิชา.

: มิจฉาทิฏฐิมิได้ทั้งอย่างบวกและอย่างลบ (เอา-ไม่เอา).

ดังนั้นกล่าวได้ต่อไปอีกชั้นหนึ่งว่า "มิจฉาทิฏฐินั้นมีทั้งอย่างบวก และอย่างลบ". *อย่างบวก* คือน่ารัก น่าพอใจ แล้วก็จะเอาๆ, นี่เป็นอย่างบวก; *อย่างลบ* คือ

เกลียด โกรธ ไม่อยากเอา อยากจะทำลาย มีความรู้สึกในแง่ร้าย, อย่างนี้ก็เรียกว่าอย่างลบ.

ฉะนั้นมิจฉาทิฏฐินั้นมีได้แม้อย่างบวก คือจะไปเอา ไปเอาส่งที่นำรักนำเอา นั่นก็เป็นมิจฉาทิฏฐิ; เพราะมันไม่มีอะไรที่นำรักนำเอาโดยแท้จริง, แต่มันโง่ มีความเห็นผิด มันก็มีสิ่งที่นำรักนำเอา แล้วมันก็อยากจะเอา แล้วก็อยากจะอยู่คงทนถาวร นี่เขาเรียกว่า "สัสสตทิฏฐิ"-*ทิฏฐิที่เห็นว่าเที่ยง ตั้งอยู่อย่างถาวร จะเอา จะได้ เป็นสัสสตทิฏฐิ*. อีกทางหนึ่งมันมองตรงกันข้าม มันรู้สึกเป็นชาติบุญ เป็น "*อุจเฉททิฏฐิ*" เห็นเป็นตรงกันข้ามว่าไม่ได้มีอยู่ ไม่ได้ตั้งอยู่ เป็นของชาติบุญ; เป็นเรื่องเข้าใจผิดในเรื่องอนัตตา เรื่องสูญญตา จนเลยเถิดเตลิดไปเป็นชาติบุญ; เรียกว่ามิจฉาทิฏฐิฝ่ายลบ.

: ไม่มีความรู้สึกมิจฉาทิฏฐิว่าเอา-ไม่เอา
ทำให้อยู่เหนือมิจฉาทิฏฐิทั้งฝ่ายบวกและฝ่ายลบ.

"สัสสตทิฏฐิ" เป็น *มิจฉาทิฏฐิฝ่ายบวก*; "*อุจเฉททิฏฐิ*" หรือ "*นัตถิกทิฏฐิ*" เป็น *มิจฉาทิฏฐิฝ่ายลบ*. ระวังให้ตีมันมีทั้งฝ่ายบวกและฝ่ายลบ คือ *ฝ่ายที่เอา* กับ *ฝ่ายที่ไม่เอา*; ฝ่ายหนึ่งมันมองไปจะเอา นำเอา ควรเอา ก็เป็นมิจฉาทิฏฐิฝ่ายบวก, ฝ่ายหนึ่งไม่เอาๆ นี่เป็นมิจฉาทิฏฐิฝ่ายลบ.

ถ้าอยู่ตรงกลาง ไม่มีความรู้สึกอย่างนั้น; ไม่มีความรู้สึกว่าเอาหรือไม่เอา; มีความรู้สึกถูกต้องว่าแล้วแต่เหตุ แล้วแต่ปัจจัย ว่าสิ่งนี้ควรทำอย่างไร ก็ทำอย่างนั้น; แต่อย่าให้เกิดความหมายว่าเอาหรือไม่เอา "ฉันจะไม่มีความรู้สึกว่าเอาหรือไม่เอาในทุกสิ่งแหละ"; เพียงแต่จะรู้ว่า สิ่งนี้ควรทำอย่างไรเป็นประโยชน์ก็ทำ, แล้วก็ไม่ได้เอาหรือ; ได้รับความประโยชน์เป็นความผาสุกเรื่อยๆ ไปก็แล้วกัน. เช่นว่าเราจะทำนาได้ข้าวมาอย่างนี้; ก็รู้ว่านาเป็นสิ่งที่ควรทำมาเพื่อได้ข้าวกิน. อย่ามีความรู้สึกว่าเอา หรืออย่ามีความรู้สึก

ว่าไม่เอา เพราะความรู้สึกนั้นมันรุนแรงสุดโต่งไปเสียแล้ว เป็นมิจฉาทิฏฐิแล้ว มันทรมาณจิตใจอยู่นั้น. ถ้าจะเอา ก็ทรมาณจิตใจอย่างเอา, ถ้าไม่เอา ก็ทรมาณจิตใจอย่างไม่เอา; ฉะนั้นเราอย่ามีมิจฉาทิฏฐิ ทั้งฝ่ายเอาและฝ่ายไม่เอา นั่นก็คือไม่มีทั้งสัสสตทิฏฐิ และอุจเฉททิฏฐินั่นเอง. พุทธบริษัทควรจะรู้ไว้อย่างนี้ว่า มิจฉาทิฏฐินี้มีทั้งอย่างบวกและอย่างลบ; นี้พูดเป็นภาษาสมัยใหม่หน่อย ภาษาคำพูดที่เขารู้จักกันว่า บวกคืออะไร, ลบคืออะไร.

: ควรปฏิรูปนามรูปบุณฑิ ให้เป็นนามรูปอริยสาวก.

เอาละ, เป็นอันว่าถ้าท่านทั้งหลาย บุณฑิทั้งหลาย ได้มีความรู้ความเข้าใจอย่างที่ว่ามานี้แล้ว ปฏิบัติโดยถูกต้องกับกฎเกณฑ์อันนี้แล้ว มันจะประยุกต์ๆอย่างยิ่ง. ประยุกต์จิตใจโดยเฉพาะ; ประยุกต์ชีวิตจิตใจ ประยุกต์ร่างกายและจิตใจ ประยุกต์ทั้งนามและรูป ให้มันเป็นไปในลักษณะที่ถูกต้อง แล้วก็ได้รับประโยชน์สุขที่แท้จริง ที่ไม่เจือด้วยกิเลส; เป็นนามรูปที่มีแต่ความไม่มีทุกข์, ใช้คำว่าไม่มีทุกข์ จบสิ้นแห่งความทุกข์, เป็นนามรูปที่จบสิ้นแห่งความทุกข์; เป็นพระอเสขะ เป็นพระอรหันต์ จบสิ้นเรื่องที่จะต้องทำหมดเรื่องที่จะต้องทำ. ถ้าไม่ถึงนั้น, เป็นพระเสขะกำลังทำอยู่ เพื่อจะให้ถึงที่สุดแห่งความทุกข์นั้น. แต่บุณฑินี้ยังไม่รู้ไปทางไหน, ยังหลับหู หลับตา ยังไม่รู้ว่าจะทำอะไร, มีแต่กิเลสมันลากคอ มันไสหัวไปในทางของกิเลส; อย่างนี้ก็เป็นบุณฑิ.

สรุปความว่า บุณฑิมีชีวิตอยู่ด้วยกิเลส; เมื่อพระอริยเจ้าท่านมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญาโพธิ, โพธิปัญญา. ขอให้ทุกคนมีแผนการที่จะประยุกต์ชีวิตนี้ ให้วิวัฒนาการขึ้นมาจากความเป็นบุณฑิ ไปสู่ความเป็นอริยะ. แต่อย่าได้ไปยึดมั่นถือมั่นในความเป็นบุณฑิ หรือความเป็นอริยะจนเป็นตัวเป็นตนขึ้นมาอีก, มันจะเพิ่มปัญหาที่มีดมนธ์ยิ่งขึ้นไปอีก. รู้แต่ว่า สภาวะจิตใจอย่างนี้ ไม่มีความทุกข์อย่างนี้ เขาเรียกว่าแบบของพระอริยเจ้า; ถ้ามีความทุกข์อย่างนี้ มีดมนธ์อย่างนี้ ก็เรียกว่าแบบของบุณฑิ. เราจะ

ปฏิวัติปฏิรูป คือเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงให้นามรูปชนิดบุถุชนนั้น ค่อยๆเปลี่ยนไปเป็นแบบของพระอริยะ; การกระทำอย่างนั้นเราเรียกว่า*ธรรมประยุกต์* คือประยุกต์ด้วยธรรมให้เกิดผลที่ควรจะได้รับ. เรารู้เรื่องธรรมประยุกต์กันไว้ให้เพียงพอ; และสามารถมีการจัด หรือการกระทำ การปรับปรุง การอะไรก็ตาม ที่เป็นการประยุกต์ให้ของที่มีประโยชน์น้อยกลายเป็นของมีประโยชน์มาก. หรือจะพูดให้ดีกว่านั้นก็พูดว่า "ที่มันจมอยู่ในกองทุกข์ ให้มันขึ้นมาเสียจากกองทุกข์"; ขึ้นได้หมดเป็นพระอเสชะ, กำลังขึ้นอยู่เป็นพระเสชะ, ไม่ขึ้นเลยเป็นบุถุชน.

นี่วันนี้เราพูดกันถึงเรื่องนี้ : เรื่องพระเสชะและบุถุชน คือผู้ที่ยังต้องมีธรรมประยุกต์. บุถุชนจมอยู่ในกองทุกข์, พระเสชะเริ่มขึ้นมาจากกองทุกข์, พระอเสชะพ้นจากความทุกข์แล้วโดยสมบูรณ์. เทียบ*ภาพพจน์*อย่างหนึ่งว่า *บุถุชน* กำลังจมทะเล *พร้อมที่จะตาย*; *พระเสชะ* ท่านเดินขึ้นมาถึงฝั่ง ถึงน้ำตื้น *จะขึ้นบกแล้ว*; *พระอเสชะ* ขึ้น *นั่งบนบกแล้ว*. หวังว่าท่านทั้งหลายจะมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องธรรมประยุกต์นี้เพิ่มขึ้น ๆ ทุกครั้งที่มีการบรรยาย.

ซึ่งการบรรยายในวันนี้ อาตมาเห็นว่าพอสมควรแก่เวลาและเร็วแรง จึงต้องขอยุติการบรรยายไว้ เพื่อเปิดโอกาสให้พระคุณเจ้า จะได้สวดบทพระธรรมโดยคุณสาธยาย ให้เกิดความรู้อย่าง ความเข้าใจ ชนิดที่จะส่งเสริมกำลังใจในการปฏิบัติธรรมประยุกต์สืบต่อไป ณ กาลบัดนี้.

ประมวลพุทธธรรมประยุกต์สงเคราะห์.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๑๐ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวชุด *พุทธธรรมประยุกต์* ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อย่อยสำหรับครั้งนี้ว่า ประมวลพุทธธรรมประยุกต์สงเคราะห์. ฟังดูตะกุกตะกัก บางคนจะไม่ว่าอะไรก็ได้. ประมวลเรื่องที่เคยบรรยายมาแล้ว เอามาใคร่ครวญพร้อมๆกันเสียที. ที่ว่า *สงเคราะห์* ะ ในภาษาบาลีเขาแปลว่า *ย่นให้มันน้อยเข้า ให้มันเข้มข้นเข้า*, เรียกว่าสงเคราะห์; ไม่ใช่ช่วยเหลือเจือจานเหมือนในภาษาไทย.

คำว่า "*สงเคราะห์*" ในภาษาบาลีคือทำให้มันเหลือน้อยเข้า; คู่กับ "*วิเคราะห์*" ซึ่งทำให้มันมากๆออกไป กระจายออกไป. ถ้าว่าสงเคราะห์ก็คือย่นให้มันน้อยเข้า; เดียวนี้เราจะจับเอามาย่นเข้าเป็นพวกๆ แล้วประมวลมาทุกพวก มาดูในคราวเดียวกัน เหมือนกับว่าดูทีเดียวทั้งหมด เหมือนกับว่าดูจากที่สูง ดูอะไรจากที่สูง ดูทีเดียวทั้งหมด.

เราได้พูดเรื่องนั้นเรื่องนี้ เรื่องโน้น มาหลายๆ เรื่องแล้ว และก็เป็นการยากที่ ท่านผู้ฟังจะจับมาส่งเคราะห์ ให้เป็นรูปเรื่องเดียว โครงเดียวกันได้; แล้วก็มันเหลือวิสัย ที่ท่านผู้ฟังจะฟังเรื่องหัวข้อทั้งหมดก่อน แล้วจึงจะฟังรายละเอียด นี่มันก็ลำบาก เหมือนกัน. นี้ขอให้ใคร่ครวญดู เราจะพูดหัวข้อทั้งหมดของเรื่องนั้นๆ ผู้ฟังก็ทนฟังไป ทั้งที่ไม่รู้ว่าอะไร จนกว่าจะได้ไปฟังหัวข้อใดหัวข้อหนึ่งโดยรายละเอียด.

[บททวนการบรรยายครั้งที่แล้วๆ มาไปจนถึงหน้า ๒๘๓.]

การประยุกต์นิเวศน์ กิเลส เป็นต้น ให้สำเร็จประโยชน์.

ที่นี้คำว่า "ประยุกต์" ของอาตมานี่ มุ่งหมายจะให้สำเร็จประโยชน์จริงๆ; ฉะนั้นมันก็ต้องเลือกดูว่าจะพูดเรื่องอะไรก่อน แล้วจะพูดเรื่องอะไรถัดมาๆ ตามลำดับ. ในที่สุดก็ได้พูดอย่างที่พูดมาแล้ว : เอาเรื่องที่ไม่มีความสนใจเลย ไม่เห็นว่าสำคัญด้วย เอามา เป็นเรื่องตั้งต้น คือเรื่อง*นิเวศน์*. ไอนิเวศน์ทั้ง ๕ นั้นไม่มีความสนใจ เพราะถือเป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ไม่ต้องสนใจก็ได้ ไม่ทำอันตรายอะไร; ทั้งที่มันเป็นเครื่องทำลายความผาสุกแห่งจิตใจ ตลอดวัน ตลอดคืน ตลอดชีวิต นี้ไม่สนใจ. ต้องขอร้องให้สนใจเอามาเป็นเรื่องตั้งต้น คือเรื่อง*อายุนของกิเลสที่ส่งขึ้นมาฉุฉุอยู่ตลอดวันตลอดคืน; นั่นแหละเรื่องนิเวศน์*; ต้องจับตัวมันให้ได้ รู้จักมันให้ดี แก้ไขไปตามเรื่องเท่าที่จะทำได้ก่อน.

ถัดจากนิเวศน์ก็พูดกันเรื่อง*กิเลส*. นี่เป็นกิเลสสมบูรณ์, ไม่ใช่ขุขปากของกิเลสแล้ว. รู้จักกิเลสให้ดี ก็ต้องรู้จัก*อนุสัย* คือการสะสมความเคยชินแห่งกิเลส; รู้จักอนุสัยแล้วก็ควรที่จะรู้เรื่อง*อาสวะ* คือกิเลสที่สะสมความเคยชินไว้มากๆ มันจะดันออกมา มันจะไหลออกมา นี่คือเรื่อง*อาสวะ*. เรามี*กิเลส*แล้ว เรา*สะสมความเคยชินแห่งกิเลสไว้*, ความเคยชินแห่งกิเลสมากขึ้นๆ มันก็จะ*ดันออกมาเป็นกิเลสอย่างเดียวกันอีก*; ถ้าไม่มีอันนี้ก็ไม่มีอะไรไหลออกมา. ความสิ้นอาสวะของพระอรหันต์ ก็คือ*สิ้นกิเลสประเภทที่จะดันออกมา* เพราะว่าข้างในมันไม่มีการกักตุนความเคยชินแห่งกิเลสไว้เลย.

อวิชาให้ทำทั้งกรรมดี-กรรมชั่ว และกรรมชั่ว-ดีปนกัน.

เมื่อรู้เรื่องกิเลสแต่ต้นจนปลายอย่างนี้แล้ว, ก็มาถึงเรื่องกรรม หรือการกระทำ; เพราะว่าการกระทำใดๆก็ตาม มันทำด้วยอำนาจของกิเลส, มันต้องมีกิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม. ข้างฝ่ายดีนั้นมันก็มีสิ่งซึ่งไม่เรียกกันว่ากิเลส, แต่มันก็คือกิเลสประเภทโมหะชั้นละเอียด; เรื่องนี้ไม่อยากจะพูด กลัวเข้าใจผิดแล้วเสียหายกันหมด, แต่มันก็จำเป็นที่จะต้องพูด; อย่าเอาไปฟังให้มันเสียหาย : ที่มันอยากดี อยากเด่น อยากดัง อยากมีบุญ อยากไปสวรรค์ อยากทำอย่างนั้น, มันด้วยกิเลสชนิดโมหะอันละเอียด คือความโง่. ถ้าโลภะ โทสะ โมหะ กิเลสหยาบๆ, ก็ให้ทำหยาบๆ ผิดๆ ทั้งนั้น รุนแรงทั้งนั้น. แต่กิเลสอันละเอียดของโมหะ ของอวิชา นั้นนะ มันให้ทำกรรมดี : ที่เรียกกันว่า "กรรมดี"ๆ นี้ทำด้วยอวิชาทั้งนั้นแหละ เพราะมันไม่รู้ว่าจะไม่ต้องทำก็ได้, ไม่ทำดีกว่า; คือว่าเราไม่ชั่ว ไม่ดี ดีกว่า, เราอยู่เหนือชั่วเหนือดี นั้นแหละดีกว่า.

ที่มันยังมีความโง่เหลืออยู่ จะเอาดี จะเอาสวย จะเอาอร่อย เอาสนุกสนาน เอางดงาม เอาสวรรค์วิมาน อะไรก็ตามใจ, มันก็ต้องทำกรรมที่ดีนั้นด้วยอำนาจของอวิชานั้น คือไม่รู้ มันไม่รู้ว่าจะสิ่งนี้ไม่ต้องทำก็ได้, สิ่งนี้ไม่ทำเสียยังจะดีกว่า คือจะไม่ยุ่ง. ฉะนั้นจึงพูดได้เลยว่า ชั่วชื่อว่ากรรมๆแล้วมาจากกิเลสทั้งนั้น; ยกเว้นกรรมชนิดหนึ่งที่ทำให้อยู่เหนือกิเลสนี้.

คำว่า "กรรม" ในที่นี้ คือกรรมดี กรรมชั่ว กรรมที่ปนกันทั้งชั่วทั้งดี;* นี่ล้วนแต่มาจากกิเลส. คนที่ฟังไม่เข้าใจ หรือด้อยสติปัญญา หรือด้อยการศึกษา ก็จะคิดไปว่าเราไม่ต้องทำดีกันแล้วว๊ายๆ; มันก็เลยไม่รู้จะทำอะไร. ทำดีก็ได้; แต่ขอให้ทำอย่างกับว่า

*- คำนี้ตามเทพว่า "กรรมที่ไม่บัญญัติว่าดีว่าชั่ว". เข้าใจว่าท่านหมายถึงกรรมที่ไม่บัญญัติลงไปโดยตรงว่าอย่างไรอย่างหนึ่ง ดังสองกรรมที่กล่าวติดกันมา, หากแต่เป็นกรรมที่ปนกันทั้งชั่วทั้งดี อันเป็นกรรมที่ ๓ ซึ่งท่านได้กล่าวไว้ที่หน้า ๒๘๑ บรรทัดบนๆ; ดังนั้นท่านจึงกล่าวว่า "กรรมที่ไม่บัญญัติว่าดีว่าชั่ว" เพราะไม่บัญญัติได้ว่าเป็นกุศลกรรม หรืออกุศลกรรม ลงไปตรงๆ เหตุมันเป็นกรรมที่ผู้ทำทำปนกันอยู่ทั้งชั่วและดีนั่นเอง. และผู้อ่านไม่พึงเข้าใจว่าคำนี้ท่านกล่าวหมายถึงกรรมไม่ดีไม่ชั่ว (ไม่ขาวไม่ดำ) ที่ทำให้สิ้นกรรมทั้งปวง อันเป็นกรรม

มันเป็นปัจจัยสำหรับทำความดับทุกข์ให้ยิ่งๆขึ้นไป คือบรรลุนิพพาน. ทำดี; ทำดีนี้ เหมือนกับพาหนะสำหรับที่จะอาศัยข้ามไปให้พ้นดี เหนือดี คือถึงนิพพาน, อย่างนี้ ก็ได้; หรือว่าทำดีนี้เพื่อให้อยู่ดี สบายดี สะดวกดี สำหรับจะมีชีวิตอยู่เพื่อปฏิบัติ พระนิพพาน, ดังนี้ก็ได้. แต่ถ้า *ไปอยู่ที่ดี ยึดมั่นที่ดี หมายมันเอาที่ดี* แล้ว ระวังเกิด *มัน กัดเองอมแงมไปเลย.*

“*ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อัปรีย*”.

จะพูดถึงสติปัญญาของปู่ ย่า ตา ยาย ของพวกเราอีกสักครั้งหนึ่งก็ได้; แต่ ว่าเป็นที่ถือว่าพูดกันแต่ภายในพวกเรา, อย่าเอาไปตีแผ่ไกลออกไป เขาจะไม่เชื่อ และเขา จะว่ามันบ้ากันแล้วว๊าย. คือ ปู่ ย่า ตา ยาย ของเราแถวนี้, รอบอ่าวบ้านดอนนี้เลย ก็เมื่อกี้ตามใจ, รู้จักจนถึงว่า “*ทั้งชั่วทั้งดี ล้วนแต่อัปรีย*”. นี้หลายคนได้ฟังมาแล้ว แต่คง จะไม่ค่อยเข้าใจ. บางคนฟังแล้วเบื่อ บางคนฟังแล้วไม่อยากจะฟังอีก; ไม่อยากจะทำ ความเข้าใจว่ามันจะมีประโยชน์อะไร. *ทั้งชั่วทั้งดี ล้วนแต่อัปรีย; อัปรีย* แปลว่า *ไม่น่ารัก*. ในภาษาบาลีเขาแปลว่า *ไม่น่ารัก*, ในภาษาไทยนี้มีความหมายรุนแรงมาก สำหรับคำว่า “อัปรีย” นี้, ไม่เอาในภาษาไทย; เอาในภาษาบาลี (อปฺปฺริย) : *อัปรีย* แปลว่า *ไม่น่ารัก*; *อ* แปลว่า *ไม่*, *ปรียะ* (สันสกฤต ปฺริย, บาลี ปฺริย) แปลว่า *น่ารัก*, *อัปรีย* แปลว่า *ไม่น่ารัก*. ทั้ง *ชั่วทั้งดี ล้วนแต่อัปรีย* คือ *ไม่น่ารัก*; ก็เพราะว่าไปหมายมัน คือไปรักมันเข้า แล้วมัน กัดเอาทั้งนั้นแหละ *ชั่วมันก็กัดอย่างชั่ว, ดีมันก็กัดอย่างดี*.

มีความรู้จริง จะทำแต่กรรมที่ทำให้สิ้นกรรม.

นี่ถ้าว่ามีความรู้จริงๆแล้ว จะไม่ทำกรรมอะไรเลย; เว้นไว้แต่กรรมที่จะสิ้น กรรม, นั่นมันอีกพวกหนึ่งซึ่งไม่เคยพูดถึง, คนธรรมดาเหล่านี้ไม่พูดถึง, เป็นอันว่าไม่พูด แท้จริงในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นกรรมที่ ๔ (ตรีสกรรมไว้ ๔ กรรม : กรรมดำ กรรมขาว กรรมดำกรรมขาวปนกัน และกรรมไม่ดำไม่ขาวอันเป็นที่สิ้นกรรมทั้งปวง); เกรงผู้อ่านจะเข้าใจว่าท่านพูดหมายถึงกรรมที่ ๔ นี้ จึงได้แก้ เป็นคำดั่งในดอกจันนั้น. (ดูเพิ่มเติมในหนังสือนี้ที่หน้า ๗๒ ไป หรือดูในหนังสือพุทธประวัติจากพระโอบุทธ์ ที่ หัวข้อว่า ทรงแสดงหลักกรรมชนิดที่เป็นพุทธศาสนาแท้) -ผู้จัดทำฉบับ

ถึง. พุดถึงกันแต่*กรรมชั่วกรรมดี* หรือ*กรรมที่ปนกันทั้งชั่วทั้งดี*; กรรมเหล่านี้มาจากกิเลสทั้งนั้น : มาจากกิเลสเลวๆ ก็*ทำกรรมชั่ว*; มาจากกิเลสชนิดที่ละเอียดลึกซึ้ง คือโมหะอันละเอียดอันลึกซึ้ง นี่เป็นเหตุให้*ทำกรรมดี*, อยากดี ได้ดี แล้วก็วนเวียนอยู่ในความดี, วนเวียนอยู่ในความเกิดแก่ เจ็บ ตาย; *นี่ดียังไง* คิดดู.

นี่เรารู้เรื่องกิเลสแล้วก็รู้เรื่องกรรม; เพราะกรรมทั้งหลายย่อมมาจากกิเลส; เมื่อเป็นกรรมแล้ว, ก็มี*ผลกรรม* เป็นธรรมดา ก็มีผลกรรมชนิดที่ต้องเป็นไปตามกรรม; ที่นี้มันก็มี*ความทุกข์* อยู่ใน การที่ต้องเป็นไปตามกรรมโดยตรงนี้. หรือแม้แต่ตัวกิเลสมันก็ร้อนเป็นไฟอยู่ในตัวมันเองแล้ว; อย่าว่าถึงกิเลสเลย, แม้แต่นิวรณ์ๆนี้มันก็รำคาญ ทนทรมาณอยู่ในตัวมันเองแล้ว. การกระทำการ ทำด้วยกิเลส, เมื่อกิเลสมันเป็นไฟอยู่แล้ว กรรมมันก็พลอยเป็นไฟอยู่ในตัวมันเองด้วย, พอได้รับผลกรรมก็ยิ่งเป็นทุกข์ใหญ่ ทุกข์อันใหญ่หลวง.

นี่ท่านทั้งหลายลองคิดดูทีเถอะว่าสิ่งเหล่านี้ควรพุดหรือไม่ควรพุด; ถ้าพุดไปเด็ก ๆ เขาจะเข้าใจอย่างไร. *เด็ก ๆ อาจจะไม่เข้าใจว่าไม่ต้องทำดีก็ได้*. จริงแหละ, แต่เราไม่ได้ต้องการให้เข้าใจอย่างนั้น; เราต้องการให้ทำอะไรด้วยสติปัญญา อย่าทำด้วยกิเลส มันจะได้ไม่เป็นกรรม, แล้วมันจะไม่ต้องรับผลของกรรม. ถ้าทำด้วยกิเลสแล้ว ต้องเป็นกรรมเสมอ; เมื่อเป็นกรรมแล้ว ต้องรับผลกรรมเสมอ; แล้วก็ต้องเวียนว่ายไปตามกรรม. นี่มันไม่สนุก. ฉะนั้นจึงพุดให้เห็นว่า กรรมนี้เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ ทั้งกรรมชั่วทั้งกรรมดี ล้วนแต่อัปรีัย คือมันทำความยุ่งยากลำบากให้ทั้งนั้น; ไม่ทำเสียเลยนั่นแหละดีกว่า. แต่คนเขาทำไม่ได้ที่จะไม่ทำกรรมอะไรเสียเลย เพราะเขายังมีกิเลส เพราะยังมีกิเลส มันช่วยไม่ได้ จึงต้องทำกรรม; ฉะนั้นมันจึงชั่วจึงดีไปตามกรรม มันก็เป็นไปตามกรรม. นั่นนะคือ*ความทนทรมาณอยู่ในวิภวสังสาร*.

ที่นี้ก็เป็นเรื่องดับทุกข์แหละ, เป็นเรื่องทุกข์ และดับทุกข์แหละ. การเป็นไปตามกรรมนั้นนะมีเกิดแก่เจ็บตาย มีอะไรก็ตามยึดถือเอาเป็นของตนแล้วมันก็เป็นทุกข์, เราก็พูดเรื่องความทุกข์กันละที่นี้; และจะดับทุกข์อย่างไร จะป้องกันไม่ให้เกิดเป็นทุกข์. มันก็ลดเข้าไปตามลำดับ : ก็อย่าทำให้เป็นกรรม, อย่าทำให้เป็นกรรม ก็อย่ามีกิเลส, อย่ามีความเคยชินแห่งกิเลส, ก็ต้องศึกษากันเรื่องที่จะไม่มีกิเลส และไม่ทำให้เป็นกิเลส.

ที่นี้กิเลสที่มันอาศัยธรรมชาติช่วยสร้างให้ ช่วยจัดให้มี, เช่นเด็ก ๆ เกิดมาเล็ก ๆ มันก็รู้จักมีนิพพานแล้ว แล้วก็มีความทุกข์เล็กน้อยรบกวนแล้ว; แล้วมันก็ยังยึดถือชั่วยึดถือดีมากขึ้น มันจึงรู้จักรกมากขึ้น รู้จักโกรธมากขึ้น รู้จักเกลียด รู้จักกลัวมากขึ้น, สมบูรณ์แบบเลย; ก็เลยได้มีความทุกข์เต็มทีอย่างนี้. นี่คือตัวปัญหาทั้งหมด มันเชื่อมโยงกันอยู่หลายชนิด หลายพวก หลายขั้นตอน เรียกว่าหลายระบบก็ได้.

ที่นี้ก็ได้พูดกันไปถึงเรื่องว่า ถ้าสิ้นกรรมก็คือนิพพาน; สิ้นกรรมมิได้เพราะสิ้นกิเลส. สิ้นกรรม ไม่มีกรรม มันก็ดับเย็นเป็นนิพพาน. นิพพาน แปลว่าดับเย็นสนิท ไม่มีร้อนเหลืออยู่แม้แต่นิดเดียว. ความสิ้นกรรมกับพระนิพพานนั้นเป็นเรื่องเดียวกัน; ต่างกันแต่คำพูด. ถ้าสิ้นกรรมก็เป็นนิพพาน คือหมดร้อน; ดังนั้นจึงบอกว่านิพพานแหละคือจุดหมายปลายทางของธรรมประยุกต์. ที่เรามีธรรมประยุกต์ ปฏิบัติธรรม ประพฤติธรรมกันเท่าไรๆ ในที่สุดมันก็รับผลสุดท้ายเป็นพระนิพพาน.

ที่นี้ก็บอกให้รู้ว่า พระอรหันต์นั้นไม่ใช่ใครหรอก : พระอรหันต์นั้นก็คือผู้ที่ประสบความสำเร็จในพุทธธรรมประยุกต์; ทำให้สิ้นกรรม ให้สิ้นทุกข์ และเป็นผู้อยู่กับนิพพาน เป็นผู้มีนิพพาน; เรียกว่าพระอรหันต์เป็นผู้ประสบความสำเร็จในธรรมประยุกต์. ที่นี้ถ้ายังไม่เป็นพระอรหันต์; ยังเป็นเสขะ หรือเป็นบุद्धชนเราๆนี่ ก็คือผู้ที่ยังต้องพันผ้าต่อไปในธรรมประยุกต์, คือต้องอุตสาหกรรมผ้าต่อไปในธรรมประยุกต์.

นี่เรื่องมันหลายเรื่องเกี่ยวพันกันอยู่อย่างนี้ ก็อยากจะประมวลมา ทำความเข้าใจให้เห็นชัดว่ามันมีอยู่อย่างไรรกันสักคราวหนึ่งก่อน, แล้วจะย้อนไปเข้าใจที่แล้วๆมา ได้ดียิ่งขึ้น; และก็เตรียมพร้อมที่จะเข้าใจ ที่จะพูดต่อไปข้างหน้าด้วย. จึงเห็นว่าเป็นการสมควรที่เราจะประมวลเรื่องพุทธธรรมประยุกต์สังเคราะห์มาพูดกันในวันนี้.

[เริ่มบรรยายด้วยหัวข้อการบรรยายครั้งนี้]

ท่านทั้งหลายจะต้องฟังให้เข้าใจทุกคำที่เป็นคำสำคัญ ที่เขาเรียกกันว่า "เป็นคำบัญญัติเฉพาะ" หรือ "เป็นคำเทคนิค" แต่ละคำๆนั้นนะ ขอให้เข้าใจชัด ทั้งโดยตัวหนังสือ และทั้งโดยความหมาย. การจะเข้าใจอะไรชัดครบถ้วนนั้น คือเข้าใจโดยตัวหนังสือ คำพูด ก็เข้าใจ; และความหมาย เนื้อความ หรืออรรถะของมันก็เข้าใจ. ถ้าเข้าใจทั้งพยัญชนะ เข้าใจทั้งอรรถะ อย่างนี้ก็เรียกว่าเข้าใจ.

เรื่องที่ควรรู้เกี่ยวกับ "ประยุกต์".

ทีนี้คำว่า "ประยุกต์" ๑ ก็เคยพูดมาแล้ว เอมามาพูดอีกก็เพื่อจะให้เข้าใจชัดเจนแน่นแฟ้นอะไรกันยิ่งขึ้น. คำว่า "ประยุกต์" หรือ "ประยุกต์" ก็ได้ "ประยุกต์" ก็ได้, แล้วแต่จะใช้คำสันสกฤต หรือใช้คำบาลี. ในภาษาไทยเราชอบใช้คำสันสกฤตเกือบทั้งนั้นแหละ. คำที่ยืมเอามาเป็นภาษาไทย แล้วยืมคำสันสกฤตมาเกือบทั้งนั้น; มันจะด้วยเหตุอะไรก็ไม่ทราบ, สันนิษฐานก็สันนิษฐานว่า คนที่มาตั้งหลักภาษาในประเทศไทย ที่มาจากประเทศอินเดีย นั้น เป็นพวกพราหมณ์ ที่มีสติปัญญาในอินเดีย, พวกนี้เขาใช้ภาษาสันสกฤตทั้งนั้น. ภาษาบาลีนั้นเป็นภาษาชาวบ้าน; ต่ำกว่าภาษาบาลีเป็นภาษาปราชญ์, ชาวบ้านใช้ ไม่มีเกียรติ; ฉะนั้นเขาจึงไม่ใช้ภาษาปราชญ์หรือภาษาบาลีในการศึกษาชั้นสูง. พวกครูบาอาจารย์ก็ใช้ภาษาสันสกฤตกันจนติดเป็นนิสัย; แล้วพวกนี้มาสู่ประเทศไทยตั้งพันสองพันปีมาแล้ว จนมาประดิษฐานหลักภาษา ภาษาไทยอะไร. ภาษาไทยก็ยืมคำอินเดียมาใช้ได้มาแต่สันสกฤต; ที่เป็นบาลี เป็นมคธ เป็นปราชญ์ นี้อยู่ในพระไตร

ปิฎก. เช่นคำนี้ถ้าเป็นภาษาสันสกฤต มันก็ว่าประยุกต์ ปยุกตะ, กต; แต่ถ้าเป็นภาษาบาลี มันเป็นปยุตตะ, ตต; อย่างนี้เป็นต้น. เช่นคำว่ามนุษย์, ขย-มนุษย์ะ นี่มันเป็นสันสกฤต; ถ้าเป็นภาษาบาลีก็เป็นมนุสสะ, ส เสือสองตัว, นั่นคือภาษาบาลี. ภาษาไทยดูเถอะ มันใช้ภาษาที่ถอดมาจากภาษาสันสกฤต เพราะถอดมาจากครูบาอาจารย์ชาวอินเดียชั้นสูง ซึ่งใช้ภาษาสันสกฤต. เดียวนี้คำว่า "ประยุกต์" เขาเขียนกัน : ก แล้ว ต เต่าการ์นต์ เป็นประยุกต์, *ประยุกต์*; ออกเสียงยากกว่าบาลี. ภาษาสันสกฤตออกเสียงยากกว่าภาษาบาลี, มันมีเสียงกล้ำ มีเสียงแทรกผ่าพยางค์อะไรอยู่มาก.

คำว่า *ประยุกต์* ก็แปลว่า *ประกอบกันเข้าอย่างครบถ้วน*. ประยุกต์นะ : ประกอบกันเข้าอย่างครบถ้วน เรียกว่าประยุกต์; มันเป็นการประกอบกันเข้าหลาย ๆ อย่าง แล้วก็ต้องครบถ้วนและถูกต้องนะ และมันต้องทำให้เข้ารูป, เข้ารูปแก่การที่มันจะมีผลออกมา. ถ้าพูดว่าถูกต้องๆ, ประยุกต์-ถูกต้อง ก็หมายความว่ามันกลมกลืนกัน มันเข้ารูปกันสนิท แล้วมันจะส่งผลออกมาตามที่ต้องการ; ก็เต็มไปด้วยหลักวิชาๆ ที่เรียกว่ามันถูกต้อง. ในการประยุกต์มันต้องมีหลักวิชาเต็มอยู่ด้วยความถูกต้องเป็นระยะๆ ไป, แล้วก็ เป็นระบบๆ ไป, แล้วรวมกันทุกระบบเพื่อผลอันเดียวกัน; มันจะมีหลายๆ ระบบ แต่ในที่สุดมันทำงานร่วมกัน เป็นระบบใหญ่ระบบเดียว ก็ได้ผลรวมกันเป็นอันเดียว คือว่า จุดปลายทางของความมุ่งหมาย ซึ่งในที่นี้ก็ได้แก่พระนิพพาน.

: ประยุกต์ธรรมะทุกระบบถูกต้องได้ผลเป็นนิพพาน.

ธรรมะจะมีที่ระบบ ก็ขั้นตอน ก็ระดับก็สุดแท้ แต่เมื่อได้ประยุกต์เข้าด้วยกันอย่างถูกต้องหมดสิ้นแล้ว มันก็กลายเป็นเรื่องเดียว คือให้เป็นผลเดียวออกมาเป็นพระนิพพาน. นี้คำว่า "ประยุกต์" ๑. ถ้าไม่ประยุกต์มันก็ไม่มีผลอย่างที่ว่า; แล้วมันจะแยกกันอยู่ชนิดที่ไม่ค่อยมีประโยชน์อะไร. ท่านทั้งหลายจะต้องกลับตามองเห็นว่า ธรรมะ ข้อธรรมะ บทธรรมะ นี้มีมากมาย, แล้วก็เมื่อปฏิบัติมันนะ เมื่อปฏิบัติธรรมะนั้นนะ มันจะ

เอามาหลายๆข้อ หลายๆธรรมะมารวมกันเข้าแล้วเป็นการปฏิบัติอย่างหนึ่ง; มันไม่ใช่ปฏิบัติธรรมะข้อเดียว อย่างเดียว. เช่นมันต้องมีทั้งศีล ทั้งสมาธิ ทั้งปัญญา; หรือว่าในการกระทำนั้น มันต้องมีสติ มีวิริยะ มีสัมปชัญญะ มีความอดกลั้นอดทน มีอะไรรวมอยู่ในนั้นครบถ้วนของมัน.

ฉะนั้นการปฏิบัติธรรมะ มันเป็นการปฏิบัติธรรมะเป็นระบบ ๆ, คือหลายอันเอาเข้ามาใส่เข้าด้วยกัน ปฏิบัติให้กลมกลืนกันไป เข้ารูปกันไป ถูกต้องสำหรับการทำงานที่จะออกมาเป็นผลตามที่ต้องการ; นี้เรียกว่าประยุกต์. อย่างที่เคยพูดมาตอนต้น ๆแล้วว่า ถ้าไม่มีการประยุกต์แล้วก็จะไม่มีประโยชน์อะไร เพราะว่าการประยุกต์ก็คือการทำให้เป็นประโยชน์ การใช้ให้เป็นประโยชน์นั่นเอง; ฉะนั้นเราต้องประยุกต์ทุกสิ่งที่เราเกี่ยวข้อง ให้ทุกสิ่งที่เราอยู่นั้น เกิดเป็นผลออกมาแก่เรา. อย่างว่าเรามีบ้านเรือน วัวควาย ไร่นา เงินทอง ข้าวของ เราต้องประยุกต์ทุกสิ่งเหล่านั้น ตามที่มันเกี่ยวข้องกันอย่างไร แล้วมันออกมาเป็นผล, ออกเป็นผลมาตามที่เราต้องการ จากสิ่งเหล่านั้น; นี้เรียกว่าเราประยุกต์สิ่งเหล่านั้นให้มันออกผลมาเต็มที่ของมัน ไม่เป็นหมัน. หรือจะมองดูกันสั้นๆเฉพาะสิ่งๆ เช่นมีแต่น้ำมันก็กินไม่ได้ ก็ต้องทำให้เป็นข้าวเปลือก; ข้าวเปลือกกินไม่ได้ ต้องทำให้เป็นข้าวสาร; ข้าวสารกินไม่ได้ ต้องทำให้เป็นข้าวสุก. นี้เรียกว่าการประยุกต์, ลำดับขั้นตอนแห่งการประยุกต์, แล้วเราก็ได้กินข้าวเลี้ยงร่างกายได้. ถ้ามีแต่ฝืนนาจะทำอะไรได้ มีแต่ควายจะทำอะไรได้; มันก็ต้องทำให้เป็นต้นข้าว, เป็นต้นข้าวแล้วก็ไปเป็นข้าวเปลือก, แล้วมันก็เป็นข้าวสาร, เป็นข้าวสวย เป็นข้าวสุกที่กินได้.

จึงขอให้มองดูทีเดียวทั่วไปหมดว่า มันต้องประยุกต์; และทุกสิ่งมันประยุกต์ของมันอยู่เองตามธรรมชาติ โดยไร้เจตนาของบุคคล. ที่ธรรมชาติประยุกต์ของมันเองอยู่เอง เป็นไปอยู่เองนั้น ก็มีอยู่ส่วนหนึ่ง, ซึ่งใหญ่โตเหมือนกัน. แต่ถ้ามันไม่ตรงกับที่มนุษย์ต้องการ, ที่นี้มนุษย์แหละจะต้องประยุกต์ จะต้องประยุกต์เอง ให้ตรงกับที่มนุษย์ต้องการ.

: ในตัวนอกตัวเราเต็มไปด้วยการประยุกต์.

เราจะเห็นได้ว่า มันเต็มไปด้วยการประยุกต์ โดยธรรมชาติบ้าง โดยมนุษย์บ้าง; แต่เราไม่ได้ดู เราไม่ได้สังเกต; บางทีเราก็ไม่ดูให้เห็น, ดูไม่เป็น, ดูไม่เห็น. ยกตัวอย่างว่าเรามานั่งกันอยู่ที่นี่อย่างนี้ แล้วเราเหลือบตามองไปรอบๆ ตัวสิ; ถ้ามองเป็นมันก็จะเห็นการประยุกต์ของธรรมชาติที่ประยุกต์กันอยู่อย่างยิ่ง และมีการประยุกต์ของบุคคล. ทำไมมันจึงมีรูปร่างอย่างนี้เล่า? ทำไมมันจึงเป็นรูปหินโค้งอย่างนี้ มีก้อนหินอย่างนี้ มีทรายอย่างนี้ มีอะไรอย่างนี้? เพราะว่ามันประยุกต์อีกทีหนึ่ง จากที่ธรรมชาติมันประยุกต์; ทรายนี้ไปเอามาจากในคลอง; ก้อนหินนี้มันเคลื่อนมาจากข้างหลังภูเขาโน่น; ก้อนหินก้อนโน้นมาจากอำเภอแม่สะเรียง, คิดดูเถอะ ซึ่งมันไกลเท่าไร. ก็แปลว่ามนุษย์ทำให้มีประยุกต์ๆ แล้วแต่ความต้องการ ซึ่งเป็นความโง่ หรือเป็นความฉลาด; ถ้าโง่มันก็ต้องทำสิ่งที่ไม่ต้องทำ ไม่ควรจะทำ, ไม่ต้องทำ ไม่จำเป็นจะต้องทำ มันก็ทำ ทำ, ทำจนเสียเวลาเปล่า. ถ้าฉลาดมันจะทำเท่าที่ควรจะทำ, เรื่องมันก็ไม่ยากนัก. ฉะนั้นขอให้รู้จักประยุกต์ ที่เรียกว่ามันเข้ารูป มันถูกต้อง มันพอดี แก่การที่จะมีผลออกมาอย่างครบถ้วน, พอแล้ว. นี้เรียกว่าเรื่องภายนอก เหลือบเห็นได้ด้วยตาเมื่อเรานั่งอยู่ที่นี้.

ถ้าเราจะมองดูเข้าไปข้างใน ในเนื้อในตัวของเรา. ในร่างกายของเรามีอะไรก็อย่าง? มีผม ขน เล็บ หน้ง มีอะไร มีดิน น้ำ ลม ไฟ มีอะไรก็ตาม มันประยุกต์ของมันเป็นอย่างถูกต้องอยู่แล้ว จึงเป็นชีวิตชนิดนี้ก็ได้; นั้นเรียกว่าธรรมชาติมันประยุกต์ของมันได้เอง, มันจึงเกิดมีร่างกายที่ทำอะไรได้ถูกต้อง ทุกระบบๆ ในร่างกาย : ระบบกิน เข้าไป ระบบถ่ายออกมา ระบบควบคุมความร้อน ระบบที่ระบบก็ตามใจ ซึ่งมันขาดไม่ได้แหละ, มันต้องมี. เพียงแต่ระบบลูกตาาระบบเดียวนี้เรื่องมากเหลือที่จะศึกษา; ระบบหู เรื่องเดียวก็เหลือที่จะศึกษา. ถ้าไปอ่านหนังสือเรื่องนั้นๆ กันดูแล้ว แหม มันเหลือเกินกว่าจะเป็นผู้รู้เรื่องตา รู้เรื่องหู นี้ก็เรียนกันเป็นปีๆ; แล้วแต่ระบบมันมีของมันละเอียด

ลึกซึ่งซับซ้อน. แล้วก็ธรรมชาติเป็นผู้จัดให้ระบบตาเป็นอย่างนั้น มีอะไรอย่างไรไม่รู้ ก็อย่าง, ระบบหู ระบบจมูก ระบบคอ ระบบภายใน ดับไต ไส้พุง ทุกอย่างไปเลย ระบบโลหิต ระบบเส้นโลหิต ระบบการไหลเวียนของโลหิต, อะไรมันก็เป็นเรื่องของมัน ที่จะต้องถูกต้อง เป็นระบบๆไป; แล้วหลายๆระบบนี้รวมกันเข้าเป็นร่างกายหนึ่ง เป็นคนๆหนึ่งนี้ มีผลคือเป็นมนุษย์ที่ทำอะไรได้.

เราจะต้องร่วมมือกลมกลืนกันกับธรรมชาติ เพราะธรรมชาติมันประยุกต์ก่อน เรา เก่งกว่าเรา จัดไว้ให้เรา; เราก็ก้าวเข้าไปสวมรอยใช้ร่างกายนี้ให้ตามที่เราต้องการ. แต่ถ้าส่วนใดที่ธรรมชาติมันทำไว้ผิดพลาด หรือไม่ถูกต้อง เราก็ก้าวไปให้มันถูกต้อง; แต่ดูจะมีน้อยนักที่มนุษย์จะเก่งกล้าสามารถถึงกับไปแก้ไขธรรมชาติ; มันมีแต่ให้เป็นไปตามธรรมชาติมากกว่า. โรคภัยไข้เจ็บนั้นคือความผิดธรรมชาติ แล้วเราก็กประยุกต์ให้มันกลับให้ถูกต้องตามธรรมชาติตามเดิม, มันก็หายโรคภัยไข้เจ็บ; แต่มันก็เป็นการประยุกต์อยู่นั้นแหละ คือมันนิ่งอยู่ไม่ได้ ทนนิ่งอยู่ไม่ได้.

ขอให้เรามองเห็นว่า "เรื่องประยุกต์ๆ" นี้มันไม่ใช่เล่น คือมันเป็นสิ่งที่จะต้องมิไม่มีไม่ได้ มันต้องมี; และเมื่อต้องมีแล้ว ต้องมิให้ถูกต้องด้วยนะ ต้องมิให้มันถูกต้องด้วย จึงจะสำเร็จประโยชน์; ฉะนั้นจึงต้องเรียนกันมากหน่อย ต้องศึกษากันมากหน่อย ต้องสังเกตสังกาทันให้มากหน่อย มันจึงจะมีการประยุกต์ที่ถูกต้อง.

นอกตัวเราทั้งโลกนี้ ก็เป็นการประยุกต์ของธรรมชาติเกือบทั้งนั้นแหละ, เป็นของมนุษย์น้อยมาก; *ในตัวเรา* นี้ก็เป็นการประยุกต์ของธรรมชาติเกือบทั้งนั้น, ของมนุษย์มีน้อยนัก; มีแต่รักษาการประยุกต์ของธรรมชาตินั้นไว้ให้ถูกต้องก็แล้วกัน.

: การประยุกต์ในทางนามธรรม.

ที่นี้ก็มาพูดถึงตัวธรรมะ ๆ ที่มันเป็นของละเอียด, เป็นนามธรรมแฝงอาศัยอยู่กับร่างกายและจิตใจนี้. มันเป็นที่ละเอียดๆ มันก็ศึกษายาก มองเห็นยาก เข้าใจยาก ศึกษายาก; ต้องทดลองกัน ด้วยการลงทุนเป็นทุกข์, ลงทุนด้วยการเป็นทุกข์ แล้วค้นพบ; แล้วก็ทำงานไม่เป็นทุกข์; แล้วก็เอามาใช้ให้เป็นหลักการ เป็นวิชาการอะไรไปตามเรื่อง. นี่ธรรมประยุกต์ๆ-ประยุกต์ให้ถูกต้องในส่วนที่เป็นนามธรรม. ที่เป็นรูปธรรมนี้ก็ไม่ใช่สำคัญหรอก; รวมด้วย, แต่ว่าเราจะพุ่งไปถึงที่นามธรรมมากกว่า. ให้มันถูกต้องตามเรื่องของนามธรรมคือจิต, แล้วเรื่องของกายก็พลอยถูกต้องไปตาม เพราะว่ามัน (:เรื่องของกาย) อยู่ที่วิสัยของจิต ใต้อำนาจของจิต.

นี่ขอให้สังเกตดู ไคร่ครวญดู คำนวนดู พิจารณาดู ว่ามันมีอยู่เท่าไร? อย่างไร? ก็มาน้อยๆ ไม่ใช่ทำหัดๆ เล่นๆ ได้, มันไม่สำเร็จประโยชน์ : เห็นไหม ที่ไม่มีธรรมะ, อยู่วัดสิบๆปีแล้วก็ไม่มีธรรมะ เพราะประยุกต์ไม่เป็น; ยังเป็นคนทีหาไปด้วยกิเลสอยู่ เพราะมันประยุกต์ไม่เป็น. มาอยู่ที่วัดนี้ก็หมายความว่ามันเป็นการสะดวกแก่การที่จะศึกษาหรือจะประยุกต์.

แต่คนส่วนมากก็ไม่ศึกษาและไม่ประยุกต์; ปล่อยให้กิเลสประยุกต์; ปล่อยให้กิเลสประยุกต์ตัวเขา แล้วก็ได้เป็นไปตามกิเลส. ผู้นั้นไม่ได้ประยุกต์กิเลส แต่กิเลสกลับประยุกต์เอาผู้นั้น; ผู้นั้นก็เป็นไปตามอำนาจของกิเลส; ไม่ได้อะไร, ทั้งที่มาอยู่ในวัดของพระพุทธเจ้าซึ่งจัดขึ้นสำหรับจะประยุกต์ชีวิต จัดการกับศัตรูคือกิเลสและความทุกข์ทั้งหลายให้มันหมดไป.

นี่ขอให้ท่านทั้งหลายทุกคนเข้าใจคำที่เรียกว่า "ประยุกต์ๆ" ว่ามันเป็นหน้าที่ของใคร. มาศึกษาพุทธศาสนาทำไมเล่า? มันเพื่อจะไปประยุกต์ชีวิตนี้ให้มันเป็นที่น่าพอใจ. มาเกี่ยวข้องกับวัดวาอารามทำไม? ก็เพื่อเป็นโอกาสให้ได้ประยุกต์ชีวิตนี้ให้งดงาม

ให้นำดู ให้เจริญขึ้นไปตามทางของพระธรรม; เจริญไปตามทางของพระธรรมก็มีจุดจบที่พระนิพพาน. เป็นที่น่าเศร้าที่ว่าเราไม่ได้ใช้ชีวิตให้เป็นการประยุกต์เต็มที่; ไม่ได้ใช้โลก ใช้แผ่นดิน ใช้วัดวาอาราม ใช้ศาสนา ใช้อะไรนี้ ให้เป็นการประยุกต์ให้เต็มที่; มันก็เป็นหมั่นนอนรอกันอยู่นั้น นอนรอก นอนเป็นหมั่น นอนทนทุกข์ นอนระทมทุกข์ ไม่รู้ว่าจะไปทางไหน, ไม่รู้ว่าจะไปทางไหน ไม่รู้ว่าจะไปอย่างไร มันก็ทนทุกข์ นอนระทมทุกข์. การศึกษาธรรมะยังเป็นหมั่น เพราะว่าไม่ได้ประยุกต์ ไม่ได้ใช้ให้เป็นประโยชน์ลงไปจริง ๆ.

นี่เรียกว่า การประยุกต์ กิริยาประยุกต์ ต้องใช้กันกับชีวิต; และชีวิตนั้นมันมีธรรมะ ต้องประกอบด้วยธรรมะ; เพราะฉะนั้นต้องประยุกต์ธรรมะให้เข้ากันกับชีวิตหรือประยุกต์ชีวิตให้เข้ากันกับธรรม. พอชีวิตเป็นธรรมะ, ถ้าธรรมะเป็นชีวิตนั้นแหละ, มันจะได้ผล มันจะขจัดปัญหาออกไปได้; แล้วเราก็ได้รับประโยชน์ "ไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา". ประโยชน์นี้มันสำคัญก็มากน้อย; แล้วใครบ้างก็คนนี้ได้ทำชีวิตนี้ให้มีประโยชน์ ไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา; มันยังเป็นมนุษย์ที่ไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากพระพุทธศาสนา, ยังเสียที่ที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนาอยู่มากทีเดียว.

นี่เรื่องเบื้องต้นที่จะต้องมาดูกันอีกทีหนึ่ง ให้สิ้นเชิงอย่างทั่วถึง ว่า *ประยุกต์* นี้ทำอย่างไร? คืออะไร? ทำที่ไหน? โดยใคร? ธรรมประยุกต์-ประยุกต์ธรรมะ, พุทธธรรมประยุกต์-ประยุกต์ธรรมะของพระพุทธเจ้าให้เข้ากับเนื้อกับตัว กับชีวิตจิตใจของเรา. เหมือนเราจะตัดเสื้อ เราไปที่ร้านตัดเสื้อก็วัดตัว เขาตัดเสื้อให้เหมาะกับตัวของเรา. นี่เป็นการประยุกต์ทางวัตถุแท้ๆ มันก็ยังคงต้องทำ. เดี่ยวนี้มันทางจิตใจโน้น มันประยุกต์จิตใจ; จะไปวัดตัวกับใคร จะไปตัดธรรมะใส่จิตใจอย่างไร มันเป็นเรื่องของตัวเองทั้งนั้น ที่จะปรับธรรมะให้มันตรงกับเรื่องของเรา, เข้าไปอยู่ในเนื้อในตัวของเรา.

เรื่องที่เราควรรู้เกี่ยวกับ "ระบบ".

ที่นี้เมื่อพูดถึงคำว่า ประยุกต์ๆ ก็คือทำให้ถูกต้องทุกระบบ, ถูกต้องทุกระบบที่มันหลายๆระบบประกอบกันเข้าเป็นระบบใหญ่คือชีวิตเป็นต้น; ในฝ่ายผล ผลเกิดผลก็หลายๆระบบ, หลายๆระบบ ก็รวมกันเป็นผลสุดท้าย คือพระนิพพานสิ่งเดียวว่าเป็นต้น.

: ระบบ คือการจัดให้เป็นพวก-ถูกต้อง-เพียงพอ-สัมพันธ์กันดี.

เอ้า, ที่นี้พูดกันถึง "ระบบ" สักที. ระบบๆ เป็นคำที่ค่อนข้างใหม่ ที่คนก่อนๆเขาไม่ได้พูดกันนัก; ปู่ย่าตายายไม่ค่อยได้พูดคำว่า "ระบบๆ". เด็กๆที่เพิ่งเรียนหนังสือยุคนี้เขาชอบพูด เพราะมันมีคำให้พูดว่า "เป็นระบบ"ๆ : ระบบนั้น ระบบนี้; แล้วก็มักจะยึดระบบนี้มากเกินไปจนเกิดเรื่อง. แต่มันก็ถูกละที่มันต้องมีระบบ; คำว่าระบบนี้ ความหมาย ความมุ่งหมายเบื้องต้นก็คือว่า "จัดให้เป็นพวกๆ, ตามพวกๆ, แล้วให้มันรวมกำลังกัน". ถ้ามันแยกอยู่สิ่งเดียวหน่วยเดียวมันทำอะไรไม่ได้นะ; ถ้ามันแยกกันอยู่เป็นปรมาณู เป็นอณูก็เถอะ มันไม่รวมกันเข้าเป็นเซลล์ เป็นธาตุ เป็นอะไร นี่มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร. มันก็หน่วยเล็กๆที่สุดหลายๆหน่วยมาจัดเป็นหนึ่งระบบ ได้หลายๆระบบ.

การที่จะจัดเป็นระบบ เป็นพวก มันก็ต้องเข้ากันได้ จึงจะเป็นพวกเดียวกันได้; ฉะนั้นจึงต้องจัดตามพวก แล้วเป็นพวกๆ, แล้วก็จัดในลักษณะที่ให้มันรวมกำลังกันได้. ถ้ามันรวมกำลังกันไม่ได้แล้ว ก็ไม่มีประโยชน์อะไรที่ไปจัดมัน.

ที่นี้มันก็ต้องถูกต้องและครบถ้วน. ในหนึ่งระบบนั้นต้องมีความถูกต้อง ที่มันจะให้ผลได้จริง และมันต้องครบถ้วนและเพียงพอ. ขอให้จำไว้เป็นคำสำคัญสักคู่หนึ่งว่า ถูกต้อง และ เพียงพอ. เรื่องที่จะสำเร็จประโยชน์นั้นมันต้องถูกต้อง แล้วมันก็ต้องเพียงพอ

ด้วย; ถูกต้องที่ไม่เพียงพอก็มีเหมือนกัน, ไม่สำเร็จ มันครึ่งๆกลางๆ; และต้องมีให้มัน ถูกต้องและให้มันครบถ้วนหรือเพียงพอ. ถ้าเพียงพอก็ครบถ้วน ครบถ้วนก็เพียงพอ. เรา จะมีอะไรก็ตาม ต้องมีอย่างถูกต้องแล้วก็เพียงพอ.

แล้วที่นี้ยังต้องจัดให้มันสัมพันธ์กันดี. ถ้าระบบแต่ละระบบมันไม่สัมพันธ์กัน ดี แล้วมันก็ล้มละลายแหละ; เช่นในรถยนต์คันหนึ่งมันมีระบบเครื่องยนต์ มีระบบน้ำมัน หล่อลื่น ระบบไฟ ระบบเป็นระบบไฟ, แต่ว่าทุกระบบต้องสัมพันธ์กันดี จึงเป็นรถยนต์ ขึ้นมาคันหนึ่ง, ระบบล้อ ระบบตัวถัง ระบบขับ, ระบบควบคุม ระบบ... แม้แต่ระบบที่มัน มันก็ต้องสัมพันธ์กันดี, ก็เลยเป็นรถยนต์คันหนึ่งที่ใช้งานได้. นี่ต้องเรียกว่ามันสัมพันธ์กัน อย่างถูกต้อง ในเนื้อหาของเรื่องที่มีมันจะมี ที่มันจะทำ.

: ความถูกต้องตามหลักธรรมะ คือดับทุกข์ได้.

ที่นี้คนหนึ่งมันยิ่งกว่ารถยนต์คันหนึ่ง. คนหนึ่งนับตั้งแต่ระบบหายใจ ระบบ กินอาหาร ระบบขับถ่าย ระบบรักษาความร้อน ระบบหล่อลื่น ระบบตา ระบบหู ระบบ จมูก ระบบฟัน ระบบอะไรก็ตาม, ถ้ามันเกิดไม่สัมพันธ์กันเท่านั้น มันก็ตายแหละ เรา มัน ก็ต้องตายแหละ; แต่ทุกระบบต้องสัมพันธ์กันอย่างถูกต้อง ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ที่มันกำหนดไว้ว่าจะถูกต้องอย่างไร? จะถูกต้องอย่างไร ธรรมชาติมันเป็นผู้กำหนด; *เท่าไร? อย่างไร? เมื่อไร?* นี่ธรรมชาติมันกำหนดไว้อย่างตายตัว. ฉะนั้นต้องมีคำว่า ถูกต้อง ๆ. จะถูกต้องในแง่ของวิทยาศาสตร์ก็ได้ ถูกต้องในแง่ของเหตุผลของตรรกวิทยา ก็ได้; แต่เราจะถือว่าถูกต้องตามหลักของธรรมะ คือดับทุกข์ได้. ถ้ายังดับทุกข์ไม่ได้, ไม่ถูกต้อง.

นี่ที่เขามาเถียง มาถาม อะไรกันนัก; เขามาถามเราถึงว่า สำนักวิปัสสนา สำนักนั้นถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง? นี่เขามาถามคำถามชนิดนี้ ซึ่งเป็นคำถามบ้า ๆบอ ๆอะไร

ก็ไม่รู้ ตอบยากที่สุด. อาตมาก็ตอบว่า ถ้ามันดับทุกข์ได้ก็ถูกต้องแหละ. สำนักวิปัสสนา สำนักไหนก็ตาม ถ้ามันดับทุกข์ได้แล้วก็ ถูกต้อง. เลยตอบได้แต่เพียงเท่านี้ จึงเอา ความดับทุกข์ได้นั้นแหละเป็นความถูกต้อง. เอาความถูกต้องอยู่ที่มันดับทุกข์ได้ตาม กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ.

เด็ก ๆ ที่เขาเรียนมาจากโรงเรียน กระทั่งมหาวิทยาลัยแล้วก็มี ไม่รู้ว่าถูกต้อง นั้นคืออะไร? ถูกต้องตามวิทยาศาสตร์ก็ไปอย่าง, ถูกต้องทางฟิสิกส์-ปรัชญา ก็ไปอย่าง, ถูกต้องทางตรรกวิทยาก็ไปอย่าง; เลยไม่รู้ว่าถูกต้องอย่างไร. พอมาถึง พุทธศาสนา เราก็บอกว่ามันดับทุกข์ได้, ดับทุกข์ได้นั้นแหละถูกต้อง; ฉะนั้นจึงเอา ความที่ดับทุกข์ได้เป็นหลัก, ไม่ได้ยึดถือเครดิตของพระคัมภีร์ของพระบาบี่ แม้นแต่ของ พระพุทธเจ้า ด้วยซ้ำไป. พูดอย่างนี้คนฟังจะหาว่าจ้วงจาบลบลหู่พระพุทธเจ้า. แต่พระพุทธเจ้าท่านก็ยังสอนอย่างนั้น : สอนไม่ให้ยึดตัว ยึดองค์พระพุทธเจ้าว่าเป็นหลักที่ แตะต้องไม่ได้ เปลี่ยนแปลงไม่ได้ จะวิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้; ท่านเปิดไว้กว้างหมดในสูตร เช่นกาลามสูตร เป็นต้น.

ที่นี้มันก็อยู่ที่ว่าดับทุกข์ได้; ท่านก็บอกให้ดูที่มันดับทุกข์ได้ นั้นแหละถูกต้อง. จะเป็นพระพุทธเจ้าตรัส หรือใครกล่าว หรือยายบ้าคนหนึ่งกล่าว เด็กบอ ๆ บ้าง เผอิญ มันพูดออกไปอย่างนั้น, แล้วมันไปตรงกับที่ดับทุกข์ได้ มันก็ใช้ได้เหมือนกัน; ฉะนั้น จะถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง มันก็อยู่ที่ดับทุกข์ได้ หรือดับทุกข์ไม่ได้.

นี่เรียกว่า "ระบบ ๆ" คืออย่างนี้; คือต้องจัดให้มันเป็นพวก ๆ, ให้หลาย ๆ อย่างจัดเข้าเป็นพวก ตามพวกของมัน, ให้มันได้รวมกำลังกัน; ถ้าไม่จัดเข้าพวก มันไม่รวมกำลังกัน แล้วมันจะมีกำลังที่ไหน; และมันต้องครบถ้วน, ครบถ้วนตามที่ควรจะมีใน แ่งนั้นในแ่งนี้ ต้องครบถ้วน. ถ้าครบถ้วนแล้วมันต้องสัมพันธ์กัน กลมกลืนกัน ไม่ใช่ ขัดแย้งกัน.

ในโลกนี้มีแต่การขัดแย้ง โลกนี้จึงมีความทุกข์มากขึ้น ๆ เพราะมันเต็มไปด้วยความขัดแย้ง; ขัดแย้งอย่างไม่ควรจะอยู่ร่วมโลกกัน มันจึงได้ทะเลาะวิวาทกัน ทำสงครามกัน เบียดเบียนกัน อะไรกัน หากความสงบสุขไม่ได้. ต้องมีความถูกต้องและเพียงพอในการที่จะรวมกันเป็นระบบ ๆ.

ธรรมะควรทำเป็นระบบด้วยการประยุกต์ เพื่อสะดวกแก่การศึกษา-ปฏิบัติ-ทดสอบ-การปฏิบัติ.

ทีนี้ก็จะบอกต่อไปถึงข้อที่ว่า สิ่งที่เราเรียกว่าธรรมะ ๆ นั้น ควรทำเป็นระบบ. ธรรมะสำหรับศึกษา ก็ดี ธรรมะสำหรับปฏิบัติ ก็ดี ธรรมะที่จะออกมาเป็นผลของการปฏิบัติ ก็ดี ควรทำเป็นระบบ เพื่อด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมาแล้ว; ถ้ารวมกันเป็นระบบมันมีกำลัง มันสามารถที่จะให้เกิดผลตามที่ต้องการได้. ถ้าไม่รวมกันมันก็เกิดผลอะไรไม่ได้; อย่างว่าร่างกายของเราเนี่ย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ดับ โด ไล่ พุง อะไรมันไม่ยอมรวมกัน ไม่ยอมสัมพันธ์กัน แล้วมันก็ตาย. เดี่ยวนี้จะต้องให้โอกาสที่ธรรมะจะได้สัมพันธ์กัน. สิ่งที่เราเรียกว่าธรรมะจึงเป็นสิ่งที่ควรทำให้เป็นระบบ ด้วยการประยุกต์นั่นเอง.

การที่เอาตมาพูดว่า ธรรมประยุกต์ ธรรมประยุกต์ ก็คือทำให้ธรรมะนั้นเป็นระบบอย่างถูกต้อง ให้มันได้ทำหน้าที่อย่างถูกต้อง แล้วให้มันเกิดผลออกมาอย่างถูกต้อง. นี่ประยุกต์ธรรมะ, ธรรมประยุกต์คืออย่างนี้. พอทำเป็นระบบ ๆ มันก็เห็นง่าย เห็นชัด ว่าอะไรเป็นอย่างไร? อะไรเป็นอย่างไร? อะไรมีความมุ่งหมายอย่างไร? อะไรมุ่งหมายไปในทิศทางไหน? มันก็เห็นชัด; เพราะฉะนั้นมันจึงสะดวกหรือง่ายแก่การศึกษา. ถ้าเราทำให้เป็นระบบ มันก็ง่ายแก่การศึกษา; ถ้าเราปล่อยให้มันกระจัดกระจายเป็นฝุ่นไปเนี่ย มันก็ไม่รู้จะควบคุมกันอย่างไร, จะศึกษากันที่ตรงไหน. ทำให้เป็นระบบเถิด จะง่ายแก่การศึกษา; ครั้นแล้วมันก็จะง่ายแก่การปฏิบัติ; แล้วมันจะง่ายไปถึงการทดสอบการปฏิบัติ, ทดสอบการปฏิบัติว่าถูกต้องแล้วหรือยัง. นี่มันง่ายไปหมดอย่างนี้.

แยกเป็นระบบ ไม่ได้หมายความว่า แยกให้มันหมดกำลัง. เราแยกให้เป็นระบบสำหรับศึกษา สำหรับปฏิบัติ สำหรับควบคุม แต่ละระบบให้มันสัมพันธ์กันด้วยดี. ไม่ใช่ว่าแยกเป็นระบบๆแล้วแยกมันออกจากกันเลย ไม่ให้มันสัมพันธ์กัน, ให้หูไปอยู่แต่หู ให้ตาไปอยู่แต่ตา จมูกไปอยู่แต่จมูก ปากไปอยู่แต่ปาก อย่างนี้; แยกอย่างนี้มันก็วินาศ. แยกให้เป็นระบบๆ แล้วมันง่ายแก่การที่เราจะทำให้ระบบต่อระบบมันสัมพันธ์กันอย่างดี. อย่างนี้จึงจะเรียกว่ากระทำไปอย่างถูกต้อง คือ*มีการประยุกต์อย่างถูกต้อง*. อย่างเรื่องธรรมะนี้ มันเป็นเรื่องกว้างขวาง เพราะว่า*ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรมะ*.

การจัดธรรมะทั้งปวงให้เป็นระบบถูกต้อง ๔ ระบบ.

ข้อนี้บางคนเข้าใจดีแล้ว ไฉน ได้ฟังมาหลายหนแล้วว่า *ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรมะ*. ธรรมะหมายถึงสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์จะรู้จักได้; เป็น*ธรรมะมีเหตุปัจจัย* ก็มี, *ธรรมะไม่มีเหตุปัจจัย* ก็มี : ที่เรียกว่าเป็น*สังฆธรรม* ก็มี, เป็น*อสังฆธรรม* ก็มี. ถ้าพูดอย่างนี้แล้วมันหมดๆ, ไม่มีอะไรเหลืออยู่นอกจากคำพูด ๒ คำนี้.

พวกหนึ่ง*มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง* ก็เป็นไปตามเหตุปัจจัยปรุงแต่ง, ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา; พวกหนึ่ง*ไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง* เป็นตัวเอง แต่ก็ไม่เรียกว่าอัตตา, คงเรียกอนัตตาเหมือนกัน. ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา. ที่นี้ธรรมทั้งปวงนี้มันนับไม่ไหว, ถ้าจะไปนับรายการ นับไม่ไหว; แต่ก็แยกเป็นระบบๆเพื่อง่ายแก่การศึกษาและการปฏิบัติ.

ธรรมทั้งหลายทั้งปวง ทั้งที่เป็นสังขารและวิสังขาร เอามาแยกเป็น*ระบบวัตถุ* เป็น*ระบบกาย* เป็น*ระบบจิต* เป็น*ระบบวิญญาณ*, เรียกว่า ๔ ระบบนี้ก็ดูจะพอแหละ; สำหรับที่จะจัดการให้ได้รับผลดี. จะแยกมากกว่านี้ก็ได้น้อยกว่านี้ก็ได้อีก; แต่อาตมาสังเกตเห็นว่าง่ายที่สุด ถ้าเราจะแยกมันสัก ๔ ระบบ :-

ระบบที่ ๑. ระบบวัตถุ, ยังไม่เกี่ยวกับร่างกายมนุษย์นะ. ระบบวัตถุทั่วไปในโลกมันสักว่าเป็นวัตถุๆ. นี่ก็เป็นระบบหนึ่ง; มันมีเรื่องของมันมากมายเท่าไร ก็ทำให้ถูกต้องตามเรื่องของมัน.

ระบบที่ ๒. คือระบบร่างกาย ที่มาเป็นกายของสิ่งที่มีชีวิต, เรียกว่าร่างกาย. มันก็มีร่างกายของคน ร่างกายของสัตว์ ร่างกายของอะไร ถ้ามันเป็นของสิ่งที่มีชีวิตแล้วก็เรียกว่าร่างกาย. นี่ก็เป็นระบบใหญ่ที่จะต้องดู ศึกษา เข้าใจ จัดการควบคุมให้ถูกต้องในระบบกาย; เช่นเดียวกับว่าระบบวัตถุล้วนๆก็ถูกต้อง, ระบบกายก็ถูกต้อง.

ระบบที่ ๓. ที่นี้มาถึงระบบจิตที่เกี่ยวกับจิต; คือสิ่งที่รู้สึกคิดนึกได้ ควบคุมร่างกายอยู่ บันดาลบังคับบัญชาร่างกายอยู่ รู้สึกคิดนึกได้; แล้วเป็นสิ่งที่สงบได้ ไม่สงบก็ได้ เป็นสุขก็ได้ เป็นทุกข์ก็ได้. นี่ก็เป็นระบบจิต. เราก็ต้องควบคุมสิ่งที่เรียกว่า "จิต" หรือ "ระบบจิต" นี้ให้มันถูกต้อง. ระบบจิตที่ถูกต้อง ก็คือไม่เป็นโรคทางจิต, ที่เรียกกันเดี๋ยวนี้ว่าโรคทางจิตนะ เกิดกับจิตโดยตรง เกี่ยวกับระบบจิต ซึ่งโดยที่แท้ก็คือระบบประสาทด้วย, ว่ามันเป็นจิตที่ปกติถูกต้อง คือมีจิตสงบพอสมควร ไม่ถูกรบกวนด้วยกิเลส. นี่เรียกว่าจิต ถ้าถูกต้องมันจะต้องไม่ถูกรบกวนด้วยกิเลส เรียกว่า "จิตมันสะอาดหรือบริสุทธิ์", แล้วก็ต้องเรียกว่า "จิตมันเข้มแข็งๆ" คือมันมีสมรรถนะเข้มแข็งที่จะทำงานทางจิต, เรียกว่า "มันตั้งมั่น" : *จิตบริสุทธิ์* อย่างหนึ่ง, *จิตตั้งมั่น* อย่างหนึ่ง, แล้ว *จิตนี้ว่องไวในหน้าที่ของมัน* อีกอย่างหนึ่ง. ถ้าอย่างนี้แล้วก็เรียกว่า มีความถูกต้องทางจิต หรือทางระบบจิต. จิตเป็นอิสระ ไม่ถูกกิเลสรบกวน เรียกว่า *จิตบริสุทธิ์*; แล้วจิตตั้งมั่นเข้มแข็ง มีกำลังแรง ก็เรียกว่า *จิตตั้งมั่น* หรือเข้มแข็ง, และจิตที่ได้อบรมดีแล้วว่องไวในการที่จะคิดจะนึก จะรู้สึกตามหน้าที่ของจิต นี่ *จิตว่องไวอยู่ในหน้าที่*. อย่างนี้เราเรียกว่า "ถูกต้องในระบบจิต" เป็นระบบนี้ ๓; ประยุกต์ให้ดี ให้มันมีคุณสมบัติอย่างนี้.

ที่นี้ระบบสุดท้ายที่ ๔. คือ ระบบวิญญาน หรือสติปัญญา. ตามธรรมดาเขาไม่พูดว่า "วิญญาน" กันหรอก; เราที่นี้พูด, เพราะว่าเราไม่มีคำอื่นที่เห็นว่าเหมาะ.

วิญญาณ หมายถึงสิ่งที่รู้สึกทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ; นั่นก็เรียกว่า "วิญญาณ". แต่คำว่า "วิญญาณ" นี้ มีความหมายหลายๆความหมาย. บางคนไม่รู้ว่า "วิญญาณ" นี้หมายถึงนิพพานก็ได้-หมายถึงสิ่งที่บุคคลควรจะต้องรู้แจ้ง. เขาเถอะ ให้เรียกว่าระบบสติปัญญา ก็ได้ ระบบวิญญาณ ก็ได้. ระบบจิตถูกต้องแล้ว; ที่นี้ระบบสติปัญญา ก็จะต้องถูกต้องอีกด้วย. เช่นว่าจิตเข้มแข็ง จิตอะไรทุกอย่าง; แต่มีความเห็นผิด จิตนี้ก็คือจิตบ้า. จิตมีความเห็นผิด มีความเข้าใจผิด ฐิตผิด อะไรผิด อย่างนี้เรียกว่าไม่ถูกต้องทางสติปัญญา แล้ว. ก็เป็นอันว่าเราแยกออกมาอีกระบบหนึ่ง คือระบบของสติปัญญา : จะต้องมีความรู้ตามที่เป็จริงซึ่งธรรมชาติ ซึ่งกฎของธรรมชาติ ซึ่งหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ ซึ่งผลอันจะเกิดมาจากหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ. นี้เรียกว่าระบบสติปัญญา.

ในภาษาฝรั่งเศสเขาไม่ค่อยยุ่ง, เขาก็ไม่ค่อยยุ่ง; คือเขามีระบบ SPIRITUAL ซึ่งเราเอามาเรียกในที่นี้ว่าระบบวิญญาณ, เขามีระบบ MENTAL สำหรับจิต, มีระบบ PHYSICAL สำหรับกายหรือสำหรับวัตถุ. เขาจะมี MATERIAL สำหรับวัตถุ, มี PHYSICAL สำหรับร่างกาย, MENTAL สำหรับจิต, SPIRITUAL สำหรับสติปัญญา; เมื่อมีคำพูดครบถ้วนอย่างนั้น เขาก็ง่ายสะดวกในการพูด.

นี่เรายังไม่มี เลยต้องคิดขึ้นมาอีกคำหนึ่ง เรียกว่า "ระบบวิญญาณ"; แล้วคนทั้งหลายเขาไม่เห็นด้วย. เขาว่าบ้า หรือว่าอวดดี หรือว่าตั้งคำพูดเอาเอง เป็นศาสนาอย่างนี้ก็ตามใจเถอะ. แต่ขอให้รู้ว่า ตัวเรื่องจริง ๆมันมีอยู่ ๔ เรื่องอย่างนี้ : ตัวเรื่องเกี่ยวกับธรรมะก็มีอยู่ ๔ เรื่องอย่างนี้; คือเรื่องวัตถุ เรื่องกาย เรื่องจิต เรื่องวิญญาณ คือสติปัญญา. ถ้าคุณกลัวเขาจะโห่ ไม่อยากใช้คำว่าวิญญาณ ก็ใช้คำว่า "สติปัญญา" ก็ได้; ระบบวัตถุ ระบบกาย ระบบจิต ระบบสติปัญญา ขอให้มันถูกต้อง. เมื่อทำเป็นระบบ ๆแล้วมันก็จะได้เป็น ๔ ระบบ, แต่ละระบบ ๆนี้มันจะต้องถูกต้อง.

ชีวิตมนุษย์เป็นอยู่ด้วยระบบถูกต้อง ๔ ระบบ.

เช่นว่ามนุษย์เรา อยู่ด้วย ๔ ระบบนี้ : มนุษย์เราในโลกนี้มันอยู่ด้วยระบบ ๔ ระบบนี้ :-

(๑.) เรามีระบบวัตถุ; คือที่บ้านที่เรือนของเรานี้ มีเครื่องใช้ไม้สอยอะไรที่เป็นวัตถุ, เรามีเสื้อผ้าหูกยาอะไร, นี่ก็เป็นระบบวัตถุ. เราต้องมีระบบวัตถุทั้งบ้านทั้งเรือนนี้ให้มันถูกต้องเสียด้วย.

(๒.) เราจะมีระบบร่างกาย คือเนื้อหนังโดยตรงนี้, ผม ขน เล็บ ฟัน เอ็น กระดูกอะไรก็ตาม ที่เป็นตัวร่างกายโดยตรง ก็เรียกว่าระบบกาย, ก็ต้องถูกต้องนะ; พอไม่ถูกต้อง ก็คือโรคทางกายเกิดขึ้นแล้ว.

(๓.) ระบบจิต; เราจะต้องมีจิตที่ปกติ จิตที่ถูกต้อง ที่มีความหมายของคำว่า "จิต" โดยถูกต้อง. คำว่าประสาท ระบบประสาทนั้นนะ บางทีก็เอาไปรวมไว้กับกาย เพราะมันเนื่องกับกายเกินไป. แต่เอาตมเห็นว่าถ้ามันเนื่องกับกายก็เอาไปเป็น *ระบบกาย*, แต่ว่าส่วนที่มันเนื่องกับจิต ก็ขอให้มันมาอยู่ใน *ระบบจิต*; ฉะนั้นระบบประสาทนี้ถ้าจะต้องแบ่งกันคนละครึ่ง. แต่ว่าในทางธรรมะ ในทางบัญญัติทางธรรมะ *ระบบประสาทนี้เขาไว้ฝ่ายกาย* ไม่ได้ไว้ฝ่ายจิต. ฉะนั้นเรามีเรื่องจิตที่เราจะต้องไม่เป็นโรคจิต.

(๔.) เอ้า, ที่นี้ระบบสุดท้าย คือความรู้และสติปัญญา หรือระบบวิญญาณ; นี่ก็ต้องถูกต้องอีกเหมือนกัน. ถ้าระบบนี้ผิดแล้วก็ผิดหมด ระบบสติปัญญาผิดแล้วมันจะย้อนไปผิดหมด : ระบบจิตก็ผิด ระบบกายก็ผิด ระบบวัตถุก็ผิด. นี่ควรจะทำให้มันถูกต้องทั้งระบบวัตถุ ระบบกาย ระบบจิต ระบบวิญญาณ.

ความถูกต้อง ๔ ระบบ ในบุคคล ๓ ระบบ.

ที่นี้มันก็มีว่า, ๔ ระบบแล้วนะ, มันก็ยังมืออยู่เป็นชั้น ๆ ตามระดับของบุคคล. ทั้ง ๔ ระบบนั้นนะ มันยังรวมอยู่เป็นชั้น ๆ ตามระดับของบุคคล. คือ *ชั้นคนธรรมดา* บุคคลธรรมดา มันก็ถูกต้องไปตามแบบของคนธรรมดา; *ระบบของพระอริยเจ้าทั่วไป* ก็ต้องมีถูกต้องตามระบบของพระอริยเจ้าทั่วไป; แล้ว *ระบบสำหรับพระอรหันต์* คือ พระอริยเจ้าขั้นสุดท้ายก็ต้องถูกต้องตามระบบของพระอรหันต์. ถ้าจะใช้คำใน *ภาษาธรรมะ* ก็ท่านเรียกว่า บุคคลระบบคนธรรมดาทั่วไป, ระบบเสขะ คือคนที่รู้เข้ามาครึ่งหนึ่งแล้ว, และระบบอเสขะ คือรู้จบหมดเป็นพระอรหันต์.

พระอรหันต์เรียกว่าอเสขะ คือเรียนจบแล้ว ไม่ต้องศึกษาอีกแล้ว; ที่นี้ถ้าต่ำกว่านั้นมาก็เรียกว่าเสขะ ยังต้องศึกษาต่อไป; ถ้าต่ำกว่านั้นลงมาอีก ก็ระบบบุุณ ซึ่งถือว่ายังไม่รู้อะไร, ยังมีวิชาเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์อยู่.

นี่ความถูกต้องทางกาย ทางจิต ทางสติปัญญาของบุุณ ก็เป็นระดับบุุณ; จัดไว้ระบบหนึ่ง ระดับบุุณ ระบบบุุณ. ที่นี้ระบบของพระอริยเจ้าที่ดีกว่านั้นก็ระบบหนึ่ง. ระบบของพระอรหันต์นั้นก็สูงสุด.

เหล่านี้มันเกี่ยวกับคนจัด; ไม่ใช่ธรรมชาติจัด. ถ้าธรรมชาติจัดมันจัดไปในหน้าที่ ที่ว่าให้มันอยู่ได้ รอดชีวิตได้ ทำหน้าที่ได้; แต่ที่จะให้ก้าวหน้าเป็นวัฒนธรรม เป็นธรรมะที่สูงขึ้นไป คนจะต้องจัด คือคนจะต้องเรียนรู้ คนจะต้องปฏิบัติ คนจะต้องประพฤติ กระทำให้ถูกต้อง แล้วมันก็เลื่อนขึ้นมา.

การจัดระบบให้ถูกต้อง โดยการแยกระบบส่วนใหญ่เป็น ๒ ระบบ.

(: ระบบส่วนบุคคล ระบบส่วนสังคม).

ที่นี้อาจให้ดูไปเสียด้วยเลยว่า อยากรู้ก็ดีเราจะต้องนึกถึงว่า การจัดระบบให้ถูกต้องนี้ มันไม่ใช่เฉพาะแต่ว่าทางวัตถุ ทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ; หรือว่าสำหรับบุคคล สำหรับเสขะ สำหรับอเสขะ. เราจะต้องรู้จักแยกโดยส่วนใหญ่ ว่า *เป็นส่วนบุคคล* หรือว่า *เป็นส่วนสังคม*. ส่วนปัจเจกชนแต่ละคน ๆ หนึ่ง *เป็นส่วนบุคคล* ก็มีระบบแห่งความถูกต้องไปอย่างหนึ่งแหละ. ทีนี้ถ้าว่าสังคมรวมกัน ๆ มาก ๆ *เป็นส่วนสังคม* ก็มีระบบแห่งความถูกต้องไปอีกอย่างหนึ่งแหละ, มันจะเหมือนกันไม่ได้; เพราะว่ามันไม่เท่ากัน มันทำได้ไม่เท่ากัน.

ถ้าเราแยกเป็นบุคคล ๆ เรื่องมันไปได้ไกล เพราะไม่ต้องเกี่ยวพันกันยุ่ง; เมื่อแยกเป็นบุคคล คนอาจจะไปได้ถึงพระอรหันต์โน่น เป็นพระอรหันต์ก็ได้. แต่ถ้ามารวมกันเป็นสังคม มันไปไม่ได้ เพราะมันมีคนที่ไม่อาจจะ *เป็น* รวมอยู่ด้วย; ฉะนั้นสังคมจึงไปไม่ได้ไกล, ไปไม่ได้ถึงยอดสุดของความ เป็นพระอรหันต์เป็นต้น ซึ่งมันเป็นของยาก.

แต่เดี๋ยวนี้อันช่วยไม่ได้ ในโลกนี้มันต้องมี *ระบบบุคคล* และมี *ระบบสังคม*; ฉะนั้นการประยุกต์ ๆ หนึ่งให้ถูกตามเรื่องนั้นนะ, ถ้าเรามุ่งไปที่บุคคล ก็ให้ถูกกับเรื่องของบุคคล, ถ้ามุ่งไปที่สังคม ก็ขอให้ถูกกับเรื่องของสังคม. และอย่าลืมว่าเรื่องของปัจเจกชนนั้นไปได้ไกล เพราะมันไม่ผูกพันกับใครให้ยุ่งนี้ มันก็ไปได้ไกล ไปได้สะดวก; พอมาผูกพันกันหมดเป็นสังคมใหญ่ มันก็ติดกัน มันก็ไปได้ยาก ไปได้ช้า. เหมือนกับว่าเอาม้าตัวเดียวมาวิ่ง มันก็วิ่งได้เร็ว; เอาม้าหลายตัวหลายขนาดมาผูกกันไว้เป็นพวกให้มันวิ่ง มันก็วิ่งอย่างที่น่าสงสาร. นี่เรื่องในโลกนี้มันก็เหมือนกันแหละ : ถ้าเพิ่งไปยังบุคคล มันก็ไปได้ง่าย ไปได้สะดวก มันจึงมีระบบของมันโดยเฉพาะ; แต่พอทำกันเป็นสังคม เนื่องกันไปหมด มันทำอย่างนั้นไม่ได้, มันก็ต้องมีระบบของมันโดยเฉพาะ ว่าเราจะนำบุคคล (สังคม) ไปอย่างไร. (: มีระบบของมันโดยเฉพาะ ว่าเราจะนำบุคคล-นำสังคมไปอย่างไร)

ที่นี้ปัญหาสันติภาพ มันไปเนืองอยู่ที่ระบบสังคม. ถ้าเป็นบุคคลๆแล้วมันก็ทำงาน จัดงาน, แต่ผูกพันกันเป็นสังคม มันแยกกันไม่ได้ มันจัดยาก; ฉะนั้นปัญหาทางสังคมมันก็ยังมียุ่ และมีมากขึ้น, แล้วโลกนี้ก็ไม่มีสันติภาพ, โลกนี้ไม่มีสันติสุข ไม่มีสันติภาพ มีแต่ความยุ่งเหยิงเป็นวิกฤตการณ์.

เอาละ, เป็นอันว่าเรื่องประยุกต์ๆนี้ ควรจะมองกันขนาดนี้แหละ : มองว่าเพื่อบุคคล หรือเพื่อสังคม; ถ้าบุคคลก็บุคคล ชั้นบุรุษ ชั้นเสาะ ชั้นอเสาะ, หรือว่าในแต่ละบุคคลนั้น มันยังมีระบบวัตถุ ระบบกาย ระบบจิต ระบบวิญญาณ. ก็ขอให้ประยุกต์ให้ถูกต้อง, ให้ถูกต้องๆๆ ทุกๆขั้นตอน หรือทุกๆระดับของสิ่งนั้นๆ.

[ระบบส่วนสังคม.]^๑

กิจการสังคมต้องมีธรรมประยุกต์.

เอ้า, ที่นี้เวลาเหลืออีกนิดหนึ่ง ก็จะพูดถึงเรื่องของสังคม เป็นเรื่องที่สำคัญที่ปล่อยไม่ได้ ที่จะไม่เอาใจใส่ไม่ได้. ถ้าเราไม่เอาใจใส่กับสังคม เราก็ออยู่ในโลกนี้ไม่ได้ แล้วปัญหาทางสังคมมันก็จะมากลุ่มรวมเรามากขึ้น; ฉะนั้นทุกคนที่อยู่ในโลกควรยอมรับปัญหาของสังคม โดยตั้งหน้า ตั้งตา ตั้งความพยายามว่าจะช่วยกันกำจัดปัญหาของสังคม คือพัฒนาสังคมนั่นเอง. เราจึงมีปัญหาของสังคมนี้เป็นปัญหาประจำๆ แล้วก็ผูกพันกันไปทั้งโลกก็ว่าได้ ทั้งประเทศก็ว่าได้. นี้ขอให้แยกเป็นระดับๆไป.

การประยุกต์สังคมต้องมีทั้งศีลธรรมและปรมาัตถธรรม.

ปัญหาสังคมส่วนใหญ่เป็นอยู่ในระดับศีลธรรม ปัญหาทางปรมาัตถธรรมไม่ค่อยมี เพราะว่าสังคมเขาไม่ต้องการ; แต่ว่า *สันติภาพสันติสุขของสังคมมันอยู่ที่ระดับ*

๑. ต่อไปนี้ พุทธรายละเอียดการประยุกต์เฉพาะระบบส่วนสังคมให้มีความถูกต้อง; สำหรับรายละเอียดของการประยุกต์ให้มีความถูกต้องในระบบส่วนบุคคล ได้พูดมาข้างต้น แล้ว คือตั้งแต่หัวข้อกลางหน้าว่า "การจัดธรรมะทั้งปวงให้เป็นระบบถูกต้อง ๔ ระบบ" เป็นต้นมา. -ผู้จัดทำ

ศีลธรรม. ถ้ามีศีลธรรมดี สังคมนี้ออกันเป็นสุข ฉะนั้นเพื่อประโยชน์ทางสังคมแล้ว ขอให้ประยุกต์เรื่องทางศีลธรรมนั้นแหละให้มากที่สุด ให้ถูกต้องที่สุด ให้สมบูรณ์ที่สุด.

แต่แล้วก็อย่าลืมว่า เรื่องศีลธรรมนั้นจะถูกต้องได้ดี มันก็ต้องมีเรื่องปรมาัตถธรรม มาเป็นรากฐาน มาเป็นอุดมคติ ซึ่งมันอยู่ลึกลงไปอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าชั้นปรมาัตถธรรม. *ความจริงอันลึกซึ้งนอกเหนือไปกว่าที่คนธรรมดาจะรู้ได้ เรียกว่าปรมาัตถธรรม.* เราจะต้องมีความรู้ทางปรมาัตถธรรมนั้นแหละ มาเป็นรากฐานของศีลธรรม สำหรับให้คนโง่ๆ คนธรรมดาสามัญ ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติไปได้โดยสะดวก ไม่ยาก ไม่ลำบาก; เพราะเราได้วางรูปแบบไว้ให้สำเร็จรูปแล้ว *เป็นรูปแบบของศีลธรรมที่มีปรมาัตถธรรมเป็นรากฐาน.* นี้ที่จะเป็นไปได้ในโลก ก็คือระบบศีลธรรมมันถูกต้อง. ที่ระบบศีลธรรมมันถูกต้อง ก็เพราะมีรากฐานอันถูกต้อง ในทางฝ่าย *ปรมาัตถธรรมที่ลึกซึ้งที่เห็นยาก* จึงต้องมีการศึกษาพอสมควร; แต่มันก็อยู่นอกวิสัยของบุดูชนคนธรรมดา คนทั่วๆไป, มันก็อยู่ในวิสัยของผู้รู้ หรือพระอรหันต์เจ้า.

เป็นศีลธรรม ก็มีความสันติสุขอย่างโลกๆ; *เป็นปรมาัตถธรรม* ก็มีความสงบสุขอย่างโลกุตตระ. *สันติสุขของเรามีทั้งอย่างโลกียะ* สำหรับคนทั่วไป; *และมีทั้งอย่างโลกุตตระ* สำหรับผู้มีจิตใจสูงของพระอรหันต์เจ้า มีจิตใจสูง อบรมดีถึงที่สุด. การประยุกต์สังคมนั้นจึงมีเป็น ๒ ชนิดอยู่อย่างนี้.

หลักแห่งธรรมประยุกต์เพื่อสังคม.

: สังคมประยุกต์โดยการทำ ความเข้าใจกันได้ ด้วยมีการศึกษาถูก-เพียงพอ.

เฮ้, ทีนี้ก็จะรีบพูดให้จบ. เดียวนี้เขาต้องการให้จำกัดพูดเพียงชั่วโมงครึ่ง เขาสะดวกแก่การบันทึกเสียง. สังคมมีความจำเป็นอย่างหนึ่งคือ การทำความเข้าใจแก่กันและกันได้ เพราะมันหลายคนนี่. คำว่าสังคมนั้นหลายคน มันก็เกิดความจำเป็นขึ้นมา

อย่างหนึ่ง คือว่าต้องเข้าใจแก่กันและกันได้; เรียกอย่างธรรมดาๆก็คือพูดกันรู้เรื่องๆ เดียวนี้สังคมของเรามีแต่พูดกันไม่รู้เรื่อง; เราก็อพัฒนาสังคมไม่ได้ เห็นไหม? มันพัฒนาไม่ได้ ติดชะงักงันอยู่ เพราะพูดกันไม่รู้เรื่อง, ทำความเข้าใจกันไม่ได้. แต่ถ้าเป็นเรื่องส่วนบุคคลๆแล้วก็ไม่มีปัญหาเรื่องนี้ มันทำความเข้าใจด้วยตนเอง มันเข้าใจได้. แต่ถ้าต้องพูดกันหลายคน, หลายคนนี่มันพูดกันไม่รู้เรื่อง ทำความเข้าใจกันไม่ได้; ดังนั้นมันก็ต้องแก้ปัญหานี้ให้ลุล่วงไปอีกทีหนึ่งว่า ให้มันเข้าใจกันได้, คือมีการศึกษาที่ดี ที่ถูกต้อง ที่เพียงพอ ให้มนุษย์พูดกันรู้เรื่อง ให้เข้าใจกันได้, ไม่มีความขัดแย้งกัน.

มีความขัดแย้งกันที่ไหน, สิ่งที่เราเรียกว่า "อุปัทวะ" มีที่ที่นั่น. อุปัทวะบาลี, อุบาทว์-ภาษาไทย. ภาษาไทยเรียกว่า "อุบาทว์", ภาษาบาลีเรียกว่า "อุปัทวะ". ให้รู้เถอะว่า มีความขัดแย้งกันที่ไหน, อุบาทว์จะมีที่นั่น. ในครอบครัวก็ดี ในบ้านเรือนก็ดี ในหมู่บ้านก็ดี ในบ้านเมืองก็ดี มีความขัดแย้งที่ไหนอุบาทว์จะมีที่นั่น; ไม่ใช่มาจากผีสาวเทวดา; มันมาจากความขัดแย้งของบุคคลที่ไม่มีความรู้อันเพียงพอ แล้วก็พูดจากันไม่รู้เรื่อง ทำความเข้าใจกันไม่ได้. (อุปัทวะ คำนี้เอามาจากภาษาบาลีว่า อุปัททว)

: ประยงค์สังคมโดยการรักผู้อื่นด้วยการมี "ศีลข้อเดียว" ก็พอ.

ที่มันก็มีปัญหาต่อไป คือความไม่รักกัน ความที่มันไม่รักกันๆ; คือไม่รักผู้อื่น ไม่รู้จักรักผู้อื่น. ทีนี้เราสังคมนี ถ้ามันเกิดไม่มีการรักผู้อื่นแล้ว มันไม่มีสังคมหรอก; มันมีงเป็นมีง กูเป็นกูหมด; ไม่มีความรักผู้อื่น มันก็ทำลายสังคมหมดแล้ว. ถ้าสังคมจะเหลืออยู่มันก็ต้องมีการรักผู้อื่น; เราให้เขาถือศีลสักข้อหนึ่ง ศีลข้อเดียว : รักผู้อื่นๆ. รักผู้อื่นแล้วมันฆ่าใครไม่ได้, รักผู้อื่นแล้วขโมยของใครไม่ได้, รักผู้อื่นแล้ว ล่วงกาเมฯ เพื่อนไม่ได้, รักผู้อื่นแล้ว โกหกไม่ได้, รักผู้อื่นแล้วจะตีมันน้ำเมาให้ใครเหม็นให้ใครรำคาญก็ทำไม่ได้. ศีลข้อเดียวพอสำหรับสังคมนี คือรักผู้อื่น; แล้วศีลห้า ศีลอะไรก็มาเอง, มาหมด. ให้ทุกคนยอมรับว่าเราอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้ ถึงเขาให้เราอยู่ ยกโลกให้เรา เป็นเจ้าของคนเดียว เราก็อยู่ไม่ได้; ฉะนั้นเราต้องมีผู้อื่น เราต้องรักษาผู้อื่น.

: ประยุกต์สังคมโดยการที่ต่างคนต่างทำหน้าที่ของตนด้วยธรรมะคือหน้าที่.

ทีนี้เมื่อมีกันหลายคนแล้ว ต่างคนต่างทำหน้าที่ของตน. อาตมาขอยืนยันว่า ด้วยการทำอย่างนี้เพียงเดียว โลกนี้จะมีสันติภาพ; คือต่างคนต่างก้มหน้าก้มตาทำหน้าที่อันถูกต้องของตน, หน้าที่อันถูกต้องของตน. ทุกคนก้มหน้าก้มตาทำหน้าที่อันถูกต้องของตน โลกหมดปัญหาเลย ไม่มีอะไรขาดแคลน. เดียวนี้เรามันเพ้อมันแยงหน้าที่กัน แทรกแซงหน้าที่กัน จนเกิดเพ้อทางนั้น ขาดทางนี้ กินทางโน้น ล้นทางนี้ ยุ่งไปหมด; เป็นโลกที่ยังไม่มีสันติภาพ; ฉะนั้นทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง.

: ประยุกต์สังคมโดยการมีผู้นำทางวิญญูณที่แท้จริงด้วยการมีบรรพชิตที่ถึงขนาดเป็นผู้นำเป็นต้น.

ข้อสุดท้ายก็ว่า ขอให้สังคมนี้นี้มีผู้นำในทางวิญญูณที่แท้จริง. นี้วิญญูณมาอีกแล้ว; นำในทางวิญญูณ นำในทางสติปัญญาที่ถูกต้อง. ขอให้โลกนี้ ให้สังคมนี้นี้ ให้มีผู้นำในทางวิญญูณที่ถูกต้อง. ผู้นำหมู่บ้าน นำครอบครัวที่ดี นำหมู่บ้านที่ดี นำตำบล นำจังหวัด นำประเทศก็ดี ก็ต้องมีความเป็นผู้นำที่แท้จริง คือมีความรู้ความสามารถที่แท้จริง. นี้เขาจึงยกไว้ให้ฝ่ายบรรพชิต ฝ่ายบรรพชิตมาแต่โบราณโบราณมาแล้ว; เพราะว่าบรรพชิตไม่ต้องทำนาทำไร่ ไม่ต้องอยู่ในการทำมาหากิน อยู่ในที่สงบสัจ คตินึก อยู่เสมอว่า อะไรผิด อะไรถูก อะไรทุกข์ อะไรไม่ทุกข์; บรรพชิตคิดอยู่เสมอ ใคร่ครวญ สอบสวนอยู่เสมอ สามารถจะตอบคำถามทุกอย่างที่เกี่ยวกับความเป็นอยู่ของมนุษย์. ฉะนั้นจึงมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เชื่อผู้นำที่เป็นบรรพชิต พระเจ้า พระสงฆ์ มุนี ฤาษี หรืออะไรก็ตาม, มาแต่โบราณกาล. ถ้าเดี๋ยวนี้เราหาฤาษีมุนีอย่างนั้นไม่ได้ เราก็เชื่อผู้นำ, มีผู้นำที่แท้จริง และเป็นผู้นำ.

นี่สังคมต้องการอย่างนี้. ขอให้ประยุกต์ ๆ จนสังคมของเรามีลักษณะอย่างนี้ คือให้มันสูงขึ้นไปตามลำดับ :- ให้มันทำความเข้าใจกันได้ คือพูดกันรู้เรื่อง; ให้มีความรักซึ่งกันและกัน; ต่างคนต่างทำหน้าที่ของตน อย่าเห็นแก่ประโยชน์อย่างลับหูลับตา; "ช่วยจำไปด้วยนะว่า ประโยชน์ ๆ นั้นแหละตัวร้าย ตัวเลวร้าย. ประโยชน์ ๆ ทำให้

เราสามารถศึกษกันได้ เมื่อเห็นประโยชน์ร่วมกัน; แต่แล้วประโยชน์ๆทำให้แตกสามัคคีกันได้. ประโยชน์นี้เป็นอย่างไร! ทำไมช่างลอกลวงขนาดนี้. ประโยชน์ๆที่ต้องการกันนัก ทำให้เราสามารถศึกษกันได้, แต่แล้วมันก็ทำให้เราแตกสามัคคีกันได้เหมือนกัน; ฉะนั้นอย่าบูชาประโยชน์อย่างลบล้อลับตาเลย”; และจะมีผู้นำทางวิญญาณที่ถูกต้อง; แล้วการประยุกต์ของมนุษย์ในส่วนสังคมก็หมดปัญหา.

เดี๋ยวนี้การบรรยายนี้มันเต็มเวลาที่กำหนดกันไว้ว่า จะไม่พูดเกินชั่วโมงครึ่ง ก็ขอจบการบรรยาย ทั้งที่ไม่จบเรื่อง ไว้พูดต่อครั้งหลัง.

วันนี้ขอยุติการบรรยาย เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรมที่มีความหมาย เป็นการส่งเสริมกำลังใจในการประพฤติปฏิบัติให้ดี ให้ยิ่งขึ้นไปต่อไปนี้.

พุทธธรรมประยุกต์

— ๑๑ —

ลานหินโค้ง ๑๖ มิถุนายน ๒๕๒๗

ประมวลพุทธธรรมประยุกต์สงเคราะห์. (ต่อ)

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๑๑ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวในชุด*พุทธธรรมประยุกต์* ต่อไปตามเดิม; และมีหัวข้อกล่าวเฉพาะในวันนี้ เหมือนกับครั้งที่แล้วมา เพราะว่ายังไม่จบ, หัวข้อนั้นว่า *ประมวลธรรมประยุกต์สงเคราะห์*, คือจะนำเอาเรื่องการประยุกต์ทั้งหลายมาประชุมรวมกันแล้วสงเคราะห์เป็นพวกๆ เป็นอย่างๆ ให้ครบทุกคน เพื่อว่าเราจะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าธรรมประยุกต์นั้นได้ดีขึ้นด้วย และครบถ้วนด้วย.

ในครั้งที่แล้วมาจบลงเพียงข้อที่ว่า *กิจการทางสังคมก็ต้องมีธรรมประยุกต์ หรือเป็นธรรมประยุกต์ของสังคม; นับตั้งแต่ว่าทำความเข้าใจแก่กันและกันในสังคม ก็ต้องเป็นสิ่งที่ประยุกต์ให้ถึงที่สุด, ความรักผู้อื่น ก็เป็นสิ่งที่ต้องประยุกต์ให้สมบูรณ์, ต่างคนต่างไม่บกพร่องในหน้าที่ของตน* นี่ก็เป็นสิ่งที่ต้องประยุกต์, *การมีผู้นำในทางวิญญาณ*

ที่แท้จริง สมควรแก่บรรพชิตที่จะเป็นผู้นำ นี่ก็ต้องเป็นสิ่งที่ประยุกต์ หรือจัด หรือกระทำ ให้เหมาะสม ให้ดีที่สุคนั่นเอง.

[เริ่มการบรรยายด้วยหัวข้อแห่งครั้งนี้]

รูปแบบของการประยุกต์.

: การประยุกต์ของธรรมชาติตามกฎหมายที่ปัจเจกโดยไร้เจตนา.

ที่นี้ก็จะดูการประยุกต์ทุกรูปแบบ ว่ามันมีได้อย่างไร โดยใคร โดยบุคคลใด. ในขั้นแรกนี้ให้มองไปที่*ธรรมชาติ* : ธรรมชาติทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นอยู่ตามธรรมชาตินั้น มันก็มีการประยุกต์อย่างถูกต้องที่จะเป็นอย่างนั้น ๆ; ที่ไม่ถูกต้องก็หมายความว่ามันไม่เหลืออยู่; แต่ถ้าจะมองดูอีกทางก็คือว่า*มันถูกต้องที่จะไม่เหลืออยู่*. ฉะนั้น การที่ธรรมชาติส่วนใดจะเหลืออยู่ ธรรมชาติส่วนใดจะไม่เหลืออยู่ มันก็เป็นเรื่องการประยุกต์ของธรรมชาตินั่นเอง. และเมื่อพูดถึงธรรมชาติก็หมายความว่ามันเป็นไปได้*โดยไร้เจตนา*. ข้อนี้ก็เพื่อจะให้เห็นว่า แม้สิ่งที่ไร้เจตนา ไม่มีความรู้สึกใด ๆ มันก็ประยุกต์กันไปอย่างที่ไร้เจตนา, แต่มันก็ได้ทำให้เกิดสิ่งต่างๆขึ้นมามากมาย. เช่นการที่มันจะเกิดโลกนี้ขึ้นมา เกิดดวงดาวในจักรวาลทั้งหลายขึ้นมา มันก็มีการประยุกต์ที่ถูกต้องตามที่จะเป็นเช่นนั้น โดยไม่ต้องเป็นเจตนาของใคร; มันเป็นไปโดยไม่เจตนา แต่มันก็มีผลเหลืออยู่อย่างนี้ อย่างที่เป็นโลก เป็นจักรวาลอย่างนี้. เราดูให้เห็นกว้างไกลถึงที่สุดกัน อย่างนี้เสียก่อน.

: การประยุกต์ของสัตว์ ตามกฎวิวัฒนาการของสัตว์ตามธรรมชาติ.

ที่นี้ก็จะมาดูถึง*สัตว์เดรัจฉาน*. การที่มันจะมีสัตว์เดรัจฉานขึ้นมาได้ในโลก ซึ่งมันไม่เคยมีมาแต่ก่อน; ผู้ที่เรียนเรื่องชีววิทยา ว่าชีวิตนี้ได้ตั้งต้นขึ้นมาอย่างไร กระทั่งมีสัตว์ชนิดที่เรียกว่า จุลินทรีย์ ที่ดูด้วยตาไม่เห็น, กระทั่งดูด้วยตาเห็น, แล้วก็

ใหญ่โตขึ้นมาจนเป็นสัตว์อย่างที่เราเห็น ๆ กันอยู่; มันก็มีกฎสำหรับวิวัฒนาการของสัตว์ เหล่านั้นอยู่ด้วยส่วนหนึ่ง. ที่มันเป็นมาอย่างถูกต้องตามกฎวิวัฒนาการ มันก็เหลืออยู่ แล้วมันก็เจริญขึ้น เจริญขึ้น; ที่มันไม่ถูกต้องมันก็ไม่เกิดขึ้น หรือว่ามันเกิดขึ้นแล้ว มันก็ สูญสลายไป, ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันเป็นอย่างมากว่ามันมีสัตว์ที่ได้เกิดขึ้นแล้ว สูญสลายไป ไม่เหลืออยู่จนกระทั่งบัดนี้. สัตว์บางชนิดมีทรากฟอสซิล, อายุตั้งเป็นร้อยล้านปีเหลืออยู่ในทรากฟอสซิล, เดียวนี้สัตว์ชนิดนั้นก็ยังมีอยู่ อย่างนี้ก็มี ในพิพิธภัณฑ์ปลาหลายชนิด มีทรากฟอสซิลอายุเป็นสิบล้านปี มันก็ยังเหมือนกับปลาตัวหนึ่งซึ่งยังมีชีวิตอยู่อย่างนี้ เวลา; ดั่งนี้มันก็มี.

ดูให้คิดเถิดว่ามันประยุกต์กันอย่างไร มันจึงเป็นผลเกิดขึ้นมาในลักษณะเช่นนี้ ซึ่งโดยปกติแล้วก็จะรู้สึกรู้ว่าเป็นของแปลกประหลาด; แต่ถ้าเข้าถึงธรรมะอันสูงสุดแท้จริง แล้วจะไม่มีอะไรประหลาด คือมีแต่สิ่งที่เป็นไปตามกฎของ*อิทัปปัจจยตา* และ*ตถาตา* คือมันเป็นเช่นนั้นเอง ไม่มีอะไรประหลาด. เราดูกันในแง่ที่ว่า ผลของการประยุกต์นั้นมันมากมายมหาศาลถึงขนาดนี้.

: การประยุกต์ของคนตามกฎของกรรมตามธรรมดา.

ที่นี้ก็ดูว่าเมื่อสัตว์มันประยุกต์ไปตามธรรมชาติ ตามกฎของธรรมชาติ สำหรับสัตว์; แล้ว*คนแล้วเป็นอย่างไร? คนนี้มันต่างจากสัตว์มาก* ตรงที่ว่าคนคิดนึกได้ มีเจตนาได้มาก. สัตว์ดูจะไม่มีเจตนาอะไรมากไปกว่าที่ว่า *จะกินจะรอดชีวิตอยู่* เท่านั้น. แต่คนนั้นมีความคิดมากกว่านั้นหลายสิบเท่า หลายร้อยเท่า หลายพันเท่า; คนจึงคิดไปในทางพัฒนา มีผลส่งต่อ ๆ กันมาตามกฎแห่งกรรม. การพัฒนาของคนมันจึงมากมายมหาศาล มากมายมหาศาลเหลือที่จะประมาณได้, ถ้าจะนำไปเทียบกับสัตว์ที่ไม่มีสติปัญญา ไม่มีเจตนา. นี้เรียกว่าโดยทางร่างกาย คนมันก็มีวิวัฒนาการมาก; แม้จะว่ากันในทางจิตใจ คนมันก็มีวิวัฒนาการมาก, แต่ว่ามันยังไม่สูงเท่าตนเอง มันยังไม่สูง.

: การประยุกต์ของอริยชนตามกฎธรรมที่สูงกว่ากฎกรรมธรรมดา.

ที่นี้การวิวัฒนาการของคนนี่ไม่มีหยุด ก็เป็นไปจนกระทั่งว่ามีคนชั้นสูงสุด มีบุคคลชั้นสูงสุด มีการกระทำของบุคคลชั้นสูงสุด มีผลแห่งการกระทำของบุคคลชั้นสูงสุด ที่เราเรียกกันว่า *พระอริยเจ้า* หรือ *อริยชน*. วิวัฒนาการเหล่านี้มันก็เป็นไปตามกฎของ สิ่ง ที่เรียกว่า *ธรรมะ* ที่มันสูงมากไปกว่ากฎของกรรมตามธรรมดา.

ขอให้เราพิจารณาดู หลับตา ดู จึงจะมองเห็นว่าการประยุกต์นี้ได้เป็นมาอย่างไร ในท่ามกลางของธรรมชาติล้วนๆที่ยังไม่มีชีวิตจิตใจ แล้วก็ในท่ามกลางของสัตว์ต่ำต้อย กระทั่งว่าสัตว์ที่สูงขึ้นมาเป็นบุคคล กระทั่งว่าเป็นบุคคลชั้นสูงสุด คือพระอริยเจ้า. เราจะพิจารณากันเพื่อประโยชน์แก่การศึกษา สำหรับจะมีการประยุกต์ให้ดียิ่งๆขึ้นไปก็ได้; แม้ที่สุดแต่ว่าจะเพียงดูเล่น มันก็ยังคุ้มค่ากันแล้ว เพราะว่ามันนำดูเหลือเกิน มันนำแปลกประหลาด นำอัศจรรย์เหลือเกิน ในการประยุกต์ของธรรมชาติ โดยฝีมือของธรรมชาติล้วนๆ.

: รู้เรื่องอิทัปปัจจยตาเพียงพอ จะไม่เห็นอะไรแปลกประหลาด.

นี่ท่านจะดูมันในแง่ไหน : ดูมันในแง่ที่ว่าแปลกประหลาดเหลือเกิน ก็แปลว่า ยังไม่รู้เรื่องกฎอิทัปปัจจยตา มันก็อาจจะหลงติดพอใจ หรือไม่พอใจในความเป็นมา หรือวิวัฒนาการเหล่านั้น. แต่ถ้าว่ามีความรู้เรื่องกฎอิทัปปัจจยตาเพียงพอ ก็จะเห็นว่า *มันเป็นเช่นนั้นเอง* มันไร้สาระที่จะไปสนใจ หรือว่าจะไปเอาใจใส่ พิถีพิถันกันให้มาก; มันเป็นเช่นนั้นเอง มันเป็นเช่นนั้นเอง. ความเป็นไปในจักรวาลทุกๆจักรวาลรวมกันก็ไม่ใช่ของแปลก. นี่ก็เป็นธรรมะที่จะต้องรู้ จะต้องมองเห็น.

เพียงแต่ในบ้านเมืองเราเล็กน้อย ในโลกๆเดี๋ยวนี้มันก็มีอะไรแปลกจนติดพัน หลงไหลกันเป็นการใหญ่ เป็นสิ่งที่ยกให้ว่าเป็นของพิเศษ วิเศษ มีเกียรติในทำนองนั้น,

โดยที่ไม่รู้สึกว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง. แม้มนุษย์จะติกว่าสัตว์สักเท่าไร มันก็ยังไม่ฉลาดในเรื่องนี้; มนุษย์ก็ยังคงมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องวิวัฒนาการนี้อยู่อย่างไม่มีที่สิ้นสุด แล้วก็ไปอย่างหลอกลวงให้หลงใหลในวิวัฒนาการนั้นๆ เป็นไปเพื่อความทุกข์ คือยึดมั่นถือมั่นอย่างนั้น ยึดมั่นถือมั่นอย่างนี้. เมื่อไม่ได้อย่างที่ต้องการโดยเฉพาะ มันก็เป็นทุกข์; ถ้าได้มาตามที่ต้องการ มันก็เอามาหลงใหลสำหรับจะเป็นทุกข์ไปอีกแบบหนึ่งด้วย. นี่คือความโง่ของมนุษย์ ที่ไม่รู้จักความเป็นเช่นนั้นเองของสิ่งที่ประยุกต์กันมาได้ตามธรรมชาติ ตามธรรมชาติ อันไร้เจตนา และธรรมชาติที่สูงขึ้นมาเป็นธรรมชาติที่มีชีวิตจิตใจ และมีเจตนา.

ถ้ามองดูก็จะเห็นได้ว่า มันเป็นเรื่องที่มากมายมหาศาล แปลกประหลาดจนนับไม่ไหว. แต่ถ้ามองดูด้วยสายตาของผู้ที่รู้ธรรมะ มันก็จะเห็นว่าเรื่องเดียว เล็กนิดเดียว, มีเรื่องเดียว เล็กนิดเดียว; ก็ همینโลกธาตุ ก็ همینสากลจักรวาล ก็เรื่องเดียว เล็กนิดเดียว; คือการที่ธรรมชาติมันมีวิวัฒนาการประยุกต์โดยไม่เจตนา, ประยุกต์โดยเจตนา, แล้วก็ขึ้นมา เหลือเพียงคำสั้นๆ คำเดียวว่า มันเป็นการกระทำที่เป็นไปได้ตามธรรมชาติ ตามกฎของธรรมชาติ, ตามความรู้สึกนึกคิดของสิ่งที่มีชีวิต, ตามสติปัญญาของสิ่งที่มีชีวิตในระดับสุดท้าย; แล้วจะไปหลงใหลเห็นเป็นของวิเศษสูงสุด เหมือนอย่างที่เขากำลังหลงใหลกันในเวลานี้อย่างไร. มันเป็นเรื่องที่แปลกที่สุดก็สำหรับคนโง่ที่สุด : ของอะไรที่ว่าแปลกที่สุด ต้องไปดูให้ได้ ต้องเสียค่าดูกันแพงๆ นี่มันแปลกที่สุด มันก็แปลกสำหรับคนที่โง่ที่สุด จึงได้เห็นว่สิ่งเหล่านี้เป็นของแปลก.

ถ้าเรารู้เรื่องความจริงของสิ่งที่มันประกอบกันเข้าแล้ว เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ แล้วมันก็มีเท่านั้นเอง คือมันมีสิ่งเดียว มีสิ่งเดียวเล็กๆสิ่งเดียว ว่า *สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ*; เราก็คงจะมีปัญหาน้อย หรือหมดปัญหา หรือไม่มีความทุกข์เลย แล้วแต่จะมองกันในแง่ไหน.

: การประยุกต์ระหว่างเรากับธรรมชาติในลักษณะที่ไม่เกิดทุกข์.

ที่นี้ก็มองย้อนกลับมายังปัญหาที่กำลังเป็นปัญหาอยู่ในหมู่มนุษย์เรา. ปัญหาที่มันพอจะสรุปได้ว่า ถ้าจะปล่อยไปตามที่ธรรมชาติมันจะประยุกต์กันเอง มันจะเกิดผลขึ้นมาอย่างไร? ถ้าเราจะเข้าไปเป็นเจ้าของก็เจ้าการจัดการให้มันประยุกต์ตามที่เรাজัด แล้วผลมันจะเกิดขึ้นอย่างไร? นี่แหละลองคิดดูว่า เราจะทำอย่างไรดี : เราจะจัดการประยุกต์ให้มีการประยุกต์ระหว่างเรากับธรรมชาติกันในลักษณะไหน จึงจะไม่เกิดความทุกข์ขึ้น?

ปัญหาหลักซึ่งมันก็คือว่า เราไปหลงรัก หลงพอใจ ในสิ่งหรือในธรรมชาติที่มันตรงกับความโง่ หรืออวิชา หรือกิเลสของเรา, นี้มนุษย์, เราก็พัฒนาหรือแก้ไขปรับปรุงมันไปเรื่อย เพื่อให้สนองความต้องการของอวิชา ของกิเลสตัณหา ไม่มีที่สิ้นสุด. ถ้าว่าเราจะไม่ไปจัดการกับสิ่งเหล่านั้นเลย มันก็อาจจะไม่มีอะไรเหลืออยู่เป็นที่รองรับเป็นที่ตั้งแห่งความมีชีวิตของเราก็ได้; ดังนั้นเราก็เฉยอยู่ไม่ได้ ต้องเข้าไปจัดการกับสิ่งนั้น ๆ ตามที่ควรจะต้อง จัดอย่างที่เราทำกันอยู่ทุกวันนี้ : เราก็ต้องทำแผ่นดิน ประยุกต์แผ่นดินให้เป็นข้าว เป็นปลา อะไรขึ้นมา ให้เป็นข้าวสาร เป็นข้าวสุก กินได้ขึ้นมา. นี่ก็เห็นอยู่ว่ามันต้องทำด้วยเหตุผลหลายอย่างที่ต้องทำ เพราะว่ามันได้เป็นมาอย่างนี้ ได้เป็นคู่ชีวิตกันมาในลักษณะอย่างนี้; เช่นว่าชีวิตของคนนี้ ยังจะต้องมีอาหาร มีเครื่องนุ่งห่ม มีที่อยู่อาศัย มียารักษาโรค ซึ่งจะต้องประยุกต์ หรือทำให้มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างเหมาะสม.

ปัญหาอยู่ที่ตรงกลาง ผ่านเข้ามาตรงกลาง ก็คือว่าเราจะทำอย่างไรที่จะไม่มีความทุกข์ ในเมื่อเราจะต้องทำสิ่งเหล่านั้น? นี่คือปัญหา. ขอให้ท่านทั้งหลายจับใจให้ได้ว่า ปัญหามันอยู่ที่ตรงนี้ว่า เมื่อธรรมชาติมันก็เป็นอย่างนี้; ที่มีชีวิตไม่มีชีวิตก็เป็นอย่างนี้; เราจะต้องจัดต้องทำกับสิ่งเหล่านี้ โดยที่จะไม่เกี่ยวข้องเลยนั้นไม่ได้; เราจะไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้อย่างไรจึงจะไม่มีความทุกข์เกิดขึ้น?

เช่นว่าเรามีร่างกายนี้ เราจะเกี่ยวข้องกับมันอย่างไร จึงจะไม่เกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา เพราะร่างกายนี้เป็นต้น? เรามีอุปกรณ์ของร่างกายนี้ เช่นมีอาหาร มีบ้านเรือน มีอะไรต่างๆ ซึ่งเราก็ไม่อาจจะละเว้นจากสิ่งเหล่านั้น; เราจะต้องทำอย่างไรจึงจะไม่เกิดเป็นปัญหา หรือเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา ในการที่เราต้องมีอาหารการกิน มีเครื่องนุ่งห่ม มีที่อยู่อาศัย มียารักษาโรค เป็นต้น? นีธรรมะ เป็นธรรมะ เป็นระบบธรรมะ ที่ต้องประยุกต์, นีคือระบบธรรมะที่ต้องประยุกต์ คือให้รู้ให้ถูกต้อง และปฏิบัติให้ถูกต้อง ให้เกิดผลขึ้นมาอย่างถูกต้อง แล้วก็ไม่มีความทุกข์เลยแก่เรา. "ไม่มีความทุกข์เลยแก่เรา" เป็นคำที่จะฟังเข้าใจกันหรือไม่?

: พระอรหันต์เป็นยอดสุดของศิลปิน.

คำว่า "ไม่มีความทุกข์เลยแก่เรา" นั้นแหละยอดสุดของทั้งหมดแหละ; คือเป็นพระอรหันต์นั่นเอง. อะไรๆ จะมีอย่างไร จะเป็นไปอย่างไร ไม่มีความทุกข์แก่เรา : เรานั้นคือใคร? เรานั้นก็คือ*ผู้ที่มีความรู้ถึงที่สุด*. ดำรงจิตใจไว้ให้ถูกต้อง ดำเนินการกระทำให้ถูกต้อง จนไม่มีอะไรเป็นความทุกข์เกิดขึ้น นั่นแหละคือพระอรหันต์; ท่านเป็นผู้รู้เรื่องสิ่งทั้งปวงอย่างถูกต้อง ว่ามันต้องเป็นไปอย่างไร, และเมื่อเป็นไปอย่างนั้นแล้ว ทำอย่างไรจึงจะไม่เกิดความทุกข์ขึ้นมา. เป็นความลึกซึ้งละเอียด เรียกว่าเป็นงานฝีมือ หรืองานศิลปะอย่างยิ่งยวด ที่ว่าจะอยู่กันอย่างไรกับสิ่งเหล่านี้จนไม่เกิดความทุกข์ใดๆขึ้นมาเลย. เราควรจะเรียกพระอรหันต์ว่าเป็นยอดของศิลปิน, *ยอดสุดของศิลปิน*; คือท่านมีวิชา มีปัญญา มีฝีมือ มีอะไรที่จัดการกับสิ่งเหล่านี้ ในจักรวาลนี้ จนไม่เกิดความทุกข์ขึ้นมาแก่ท่าน. ความทุกข์ไม่เกิดขึ้นแก่ท่าน เพราะท่านมีสติปัญญาสามารถ มีอะไร.

แต่เราไม่มองกันเช่นนั้น; และก็ไม่เรียกพระอรหันต์ว่าเป็น*ยอดของศิลปิน*, ทั้งที่มันมีส่วนที่จะมอง แล้วมีความจริงเป็นเช่นนั้น, เราก็เรียกกัน พูดกันสั้นๆ หรือมองกันสั้นๆว่า*เป็นผู้ไม่มีความทุกข์เลย*. แต่การที่จะไม่มีความทุกข์เลยนั้นมันยากเท่าไร,

มันละเอียดลึกซึ้งเท่าไร, มันลึกกลับเท่าไร, จะต้องมียุทธฝีมือในการจัดการทำสักเท่าไร; ถ้าไปมองในแง่ นั้น พระอรหันต์ก็เป็นยอดของศิลปิน.

: จัดทำสิ่งทั้งปวงถูกต้อง ความทุกข์เกิดไม่ได้.

นี่คนโง่ๆอย่างเรามันเป็นไม่ได้; แม้แต่จะทำให้ไม่มีความทุกข์เล็กน้อยๆในชีวิตประจำวันนี้ก็ทำไม่ได้, เรียกว่าทำไม่ได้เอามากทีเดียว. จะทำไม่ได้ในหนึ่งของร้อยส่วนก็ทำไม่ได้; ดังนั้นเราก็เป็นคนที่มีความทุกข์รูปนั้น รูปนี้ แบบนั้น แบบนี้ ไปแต่ละวันๆ. ไม่มีความรู้พอที่จะควบคุมร่างกายชีวิตจิตใจนี้ให้เย็นเป็นนิพพานได้; เดียวก็ร้อนเพราะเหตุนี้ เดียวก็ร้อนเพราะเหตุนี้ เหมือนที่กำลังร้อนกันอยู่นั้นแหละ. อย่าวอดดีไปเลย; เป็นอุบาสก เป็นอุบาสิกา เป็นชี เป็นเณร เป็นเถร เป็นอะไรมันก็ยังร้อน; มองดูหน้ากันไม่ได้ ถึงขนาดนั้น. พวกเหล่านี้ยังมองดูหน้ากันด้วยความรักไม่ได้; มันยังมองดูหน้ากันด้วยความอิจฉาริษยา มีความรู้สึกไม่พอใจอย่างใดอย่างหนึ่ง กระพัดกระพืดกระทบกระเทือนแห่งจิตใจ. นี่มันยังต่ำเกินไป เรียกว่าไม่รู้จักประยุกต์ คือกระทำหรือจัดชีวิตจิตใจ ให้มันมีความก้าวหน้า จึงอยู่เหนือความทุกข์โดยประการทั้งปวง.

เราได้พูดเรื่องการประยุกต์มาตั้งสิบครั้งแล้ว ครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๑๑ อาตมาก็มีความมุ่งหมายในข้อที่ว่า เราจะรู้จักสิ่งทั้งปวงนี้อย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง; แล้วเราจะจัดจะกระทำแก่มันให้ถูกต้องๆๆ คือไม่มีความทุกข์เกิดขึ้น. คำว่า "ถูกต้องๆ" นั้นมันขัดตายตัวแน่นอนว่า *ไม่มีความทุกข์เกิดขึ้น*. ถูกต้องอย่างอื่นนั้นไม่ต้องการ; มันถูกต้องสำหรับจะมีความทุกข์เกิดขึ้นนั้นก็มิ, เราไม่ต้องการ; มันถูกต้องสำหรับเราจะสนุกสนานเอร็ดอร่อย เล่นหัวไปตามกิเลสนั้น มันก็ถูกต้องอย่างนั้น; นั้นเราก็ไม่ต้องการ. เราต้องการแต่จะให้ถูกต้อง ชนิดที่มันมีชีวิตเยือกเย็น มีชีวิตเยือกเย็น มีความหมายแห่งพระนิพพาน, ที่พูดมาแล้วไม่รู้กี่ครั้งหรือกี่สิบครั้ง ว่าพระนิพพานนั้นไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากภาวะแห่งความเย็น. ถ้าเป็นของชีวิตก็เป็นชีวิตเย็น มีความเป็นอยู่ที่เยือกเย็น ไม่มีความร้อนมาจากไฟคือกิเลสใดๆ. นี้เรียกว่าภาวะเย็น ชีวิตเย็น.

ถ้าทำถูกต้องตามเรื่องของชีวิตเย็น คือเรื่องของพระนิพพาน, มันก็เย็น. ถ้าทำไม่ถูกต้อง, มันก็ร้อนอยู่นั้นแหละ : ให้ถือศีลกันสักก็พันข้อ สวดมนต์กันก็พันจบ ให้ทำอะไรกันสักเท่าไรๆ มันก็ยังร้อนเหมือนที่ยังร้อนอยู่นั้นแหละ. ดูให้ดีเถอะ มันยังร้อนอยู่ใช่หรือไม่? ก็ขอให้รู้ว่าไม่ถูกต้อง มันยังไม่ถูกต้อง, ถ้ามันยังร้อนอยู่ มันยังไม่ถูกต้อง. ก็เป็นหน้าที่ที่จะต้องศึกษาสังเกตให้ละเอียด ให้ประณีตยิ่งขึ้นไป; จับให้ได้ว่า มันยังไม่ถูกต้องที่ตรงไหนจึงยังไม่เย็น? ชีวิตนี้ยังไม่เย็น มันยังไม่เย็น; มันไม่ถูกต้องที่ตรงไหนมันจึงไม่เย็น.

: ทำความเย็นให้มีทั้งตนเองและผู้อื่น.

เรื่องมันมากอยู่อีกเรื่องหนึ่ง ก็คือว่ามันต้องผู้อื่นด้วย. เย็นอยู่คนเดียวมัน มันยังไม่ถูกต้องเหมือนกัน ยังไม่ถูกต้องถึงที่สุด, มันต้องเย็นถึงผู้อื่นด้วย. อย่างที่เรียกว่าเราอยู่คนเดียวในโลกนี้ไม่ได้; เมื่อเรายังต้องอยู่กันหลายคน มันก็เย็นอยู่คนเดียวไม่ได้. ความร้อนของคนอื่นนั้นแหละจะกระเด็นมาถึงเราโดยเจตนา หรือโดยไม่เจตนา ก็ตาม; ฉะนั้นความถูกต้องของผู้อื่นมันก็ต้องมี. ธรรมะนี้พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสรวมกันไว้เป็น ๒ ประเภท คือว่า *ทั้งตนเอง และผู้อื่น*. สิ่งที่เราเรียกว่าหน้าที่ที่ดี สิ่งที่เราเรียกว่าประโยชน์ที่ดี มีทั้งที่เป็น *ของตนเอง* และเป็น *ของผู้อื่น*; อย่างที่เรามาสวดอยู่เป็นประจำ เสมอๆว่า *"ประโยชน์ของตน ประโยชน์ของผู้อื่น และประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย"*. ประโยชน์เราก็มี, ประโยชน์ผู้อื่นก็มี, ประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกันอย่างแยกกันไม่ออก อย่างนี้ก็มี; มันมีอยู่ถึง ๓ ลักษณะ. แต่ว่าคนบุद्ध คนหนาไปด้วยกิเลส มันก็เห็นแต่ประโยชน์ตนๆ จะเอาดี เอาเด่น เอาสุข เอาสวย เอารวย อะไรแต่ตน; ไม่เห็นประโยชน์ผู้อื่น; แล้วก็มองไม่เห็นประโยชน์ที่มันจะต้องเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันทั้งสองฝ่าย. นี่เป็นสิ่งที่พุทธบริษัทจะต้องสนใจ. ใครเรียกตัวเองว่าเป็นพุทธบริษัท เขาจะต้องสนใจเรื่องนี้ทั้งหมดนี้ ให้ถูกต้อง, ให้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ตามพระพุทธเจ้าผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน. นี่เรายังไม่รู้ เรายังไม่ตื่นจากหลับคือกิเลส เราก็เบิกบานไม่ได้ เพราะกิเลสมันข่มขี่

เบียดเบียน บีบคั้น; มันเบิกบานไม่ได้ เพราะในใจยังเต็มอยู่ด้วยกิเลส มันเบิกบานไม่ได้.

ถ้าใครทำวัตรสวดมนต์ มาถึงบทที่ว่า "พระพุทธเจ้าผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน" แล้วก็ ช่วยคิดกันให้มาก ว่าหมายความว่าอย่างไร? แล้วเราเป็นอย่างนั้นแล้วหรือยัง? หรือว่าเรากำลังจะเป็นอย่างนั้นแล้วหรือยัง? หรือว่าเรากำลังสมัครใจที่จะเป็นอย่างนั้นแล้วหรือยัง? ขอให้คิดนึกทุกครั้งทุกคราว ที่เราได้พูดถึงคำๆ นี้ พูดถึงสิ่งนี้ ว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้รู้ เป็นผู้ตื่น เป็นผู้เบิกบาน; แล้วเราเป็นสาวกของพระองค์ ก็จะต้องมีผลอย่างเดียวกัน คือเป็นผู้รู้ เป็นผู้ตื่น เป็นผู้เบิกบาน. การที่จะเป็นอย่างนั้นได้ มันสำเร็จได้ด้วยการประพฤติกระทำให้ถูกต้อง อย่างที่เรียกว่าประยุกต์ๆ.

คำพูดนั้นมันเป็นคำใหม่ แต่ถ้าเราเอามาพูดกันอยู่เสมอ มันก็ไม่ใหม่ ก็หมดความใหม่เป็นของธรรมดา. เรียกว่า *ประยุกต์ๆ* ก็คือ *กระทำให้ถูกต้องในทุกแง่ทุกมุม ให้ครบถ้วนของความถูกต้อง*, แล้วก็เรียกกันสั้นๆ ง่ายๆ ว่า *ประยุกต์ๆ*. แล้วประยุกต์อะไร? ประยุกต์ธรรมะ ประยุกต์ธรรมะ ประยุกต์พระธรรม; คือทำให้ธรรมะนั้นเกิดผลที่ควรประสงค์ขึ้นมาตามลำดับๆ จนถึงความเต็มเปี่ยมแห่งผล, นั่นนะคือประยุกต์. บางทีเราอาจจะลืมหืมคำว่า "ประยุกต์" กันในเร็วๆ นี้ก็ได้. พอคำบรรยายชุดนี้จบไปแล้ว เราก็ลืมหืมคำว่า "ประยุกต์" กันหมดสิ้น. แล้วจะทำอย่างไร? จะหาคำอื่นมา เอามาใช้อีกชั่วคราว มันก็ได้; พอบรรยายเรื่องนั้น ชุดนั้นจบ มันก็ลืมหืมๆ, ลืมหืมคำนั้นจนหมดสิ้น. นี่มีว่แต่หา มาสับเปลี่ยนกันอยู่อย่างนี้จนตาย มันก็ไม่ได้รับผลของการประยุกต์ หรือการกระทำ.

: ควรประพฤติให้เป็นการประยุกต์ ซึ่งรัดกุมกว่าคำว่าปฏิบัติ.

คำว่า "ประยุกต์" กับคำว่า "ปฏิบัติ" ก็มีความหมายคล้ายกันๆ แลละ; แต่เราจะให้มันชัดเจนไปว่ามันจะเกิดประโยชน์ขึ้นแก่เราจริงๆ เราจึงใช้คำว่า "ประยุกต์", ตาม

หลักของภาษาบาลี คำๆนี้มันหมายความว่าอย่างนั้น. ถ้าใช้คำว่า "ปฏิบัติ", ปฏิบัติธรรมะมันก็ได้เหมือนกัน; แต่เป็นคำที่กลางๆ เป็นคำที่พูดไปอย่างกลางๆ ไม่รัดกุม เข้ามาถึงกับว่ามันเกิดประโยชน์ขึ้นมา สำเร็จประโยชน์เต็มๆตามที่มันควรจะเกิดขึ้นมา. ถ้าพูดว่า "ปฏิบัติ" ก็ปฏิบัติไปตามสบาย ไม่รับผิดชอบว่ามันจะเกิดผลขึ้นมาจริงหรือไม่; แต่ถ้าจะใช้คำว่า "ประยุกต์" มันต้องทำกันจริงๆ, คือปฏิบัติให้ถูกต้องจริงๆจนมันเกิดผลขึ้นมา.

ขอให้เราประพาดติกระทำต่อสิ่งที่เรียกว่าธรรมะในลักษณะนี้ คือในลักษณะที่เป็นความหมายของคำว่า "ประยุกต์", หรือ ปยุตโต ปยุตตะ ปยุตตะ, แล้วแต่จะใช้คำบาลีหรือคำสันสกฤต. ถ้ายังจำได้ถึงข้อความที่พูดกันมาแล้วตั้ง ๑๐ ครั้งแต่ไหนหลัง ก็ไปทบทวนดูเอาเองว่า ประยุกต์อะไร อย่างไร? ลงมือจัดการตั้งแต่ชีพุ่นเม็ดแรก ขึ้นมาตามลำดับอย่างไร? จึงมาถูกต้องเป็นของมีค่า เป็นความสุข เป็นมรรค เป็นผล เป็นนิพพานขึ้นมาอย่างไร? ไม่ได้ติดอยู่ที่ตอนไหนของการประยุกต์ : ประยุกต์มีความสุข ก็ไม่ได้ติดอยู่ที่ความสุข, แล้วก็เลื่อนขึ้นไปจนไม่ติดอยู่ในอะไร เรียกว่าพ้นจากสิ่งทั้งปวง; พ้นจากสิ่งที่จะเป็นไฟ หรือเป็นเชื้อไฟให้เกิดความร้อน, พ้นจากเรื่องของไฟทั้งหมดทั้งสิ้นแล้ว ก็เรียกว่า "มีชีวิตเย็นเป็นนิพพาน".

ถ้ายังไม่ได้แบบนี้ ยังไม่ใช่พุทธบริษัท. ไม่รู้ในข้อนี้ ไม่ปฏิบัติในข้อนี้ ไม่ได้รับผลในข้อนี้ ก็ยังไม่ใช่พุทธบริษัท. แล้วมันก็ควรจะมาชวนกันนั่งร้องให้พร้อมๆ กันว่า ก็สิบปีมาแล้วที่เราได้พยายามกระทำอะไรทุกอย่างๆ แม้ที่สวนโมกข์นี้ ได้ทำอะไรกันมาก็สิบปีแล้วๆ แล้วผลมันเกิดขึ้นอย่างถูกต้องครบถ้วนหรือยัง หรือมันยังห่างไกลต่อความสมบูรณ์ของผลตามที่กำหนดไว้ว่ามันจะเกิดขึ้นได้อย่างไร ตามกฎของธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือกฎของอิทัปปัจจยตา ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา.

เราได้พูดเรื่องอิทัปปัจจยตากันมานานเท่าไร ก็ปีแล้ว และได้เอามาใช้เป็นประโยชน์ได้อย่างไร, ประโยชน์อะไรที่ได้เกิดขึ้นจากความรู้ของเรา ในเรื่องอิทัปปัจจยตา, ความรู้เรื่องอิทัปปัจจยตา ที่เราฟังกันมาเป็นปีๆนั้น หรือสิบๆปีนั้น มันได้ทำให้เกิดประโยชน์อะไรขึ้นมา. นี่มันเป็นเรื่องตัวการกระทำแท้ๆ; เรื่องอิทัปปัจจยตานี้เป็นเรื่องที่ต้องประพุดติกระทำลงไปจริงๆ; ไม่ใช่เรื่องท่องบ่น. เรื่องสวดมนต์เป็นเรื่องท่องบ่น, แม้แต่เรื่องรับศีลของคนต่างๆไป ก็ยังเป็นเรื่องท่องบ่น ท่องบ่นปาณาติปาตาฯ ไม่รู้ก็ร้อยครั้งพันครั้งแล้ว ก็ไม่เคยมีศีลโดยสมบูรณ์เลย เพราะมันกลายเป็นเรื่องท่องบ่นไปเสียหมด. แต่เรื่องอิทัปปัจจยตาเป็นเรื่องที่ต้องประพุดติกระทำให้ถูกต้องตามกฎนั้น; ถ้ามันเป็นเรื่องท่องบ่น มันก็เป็นเรื่องที่ไม่สำเร็จประโยชน์อะไร, เหมือนกับว่าเด็กๆจะมาเรียน ก ข ก กา อยู่อย่างนั้น ไม่เคยรู้หนังสือถึงกับอ่านได้ เขียนได้, มันก็เท่านั้นแหละ, ก็น่าสงสารที่สุดแหละ.

นี่เรื่องทั้งหลายทั้งปวงที่เคยพูดกันมา ๔๐ ปี, หรือว่าจะเขยิบเข้ามาสัก ๓๐ ปี มันก็ไม่ใช่น้อย. วัตน์มันก็ตั้งมาได้ ๔๓ ปี ก็มีการพูดกันมาเรื่อยๆ. จะพูดกันจริงๆ เป็นเรื่องเป็นราวจริงๆ, เอ้า, สัก ๓๐ ปี; แล้ว พูด ๓๐ ปี มันก็เรื่อง ก็สิบเรื่อง ก็แ่ง ก็มุ่ม ก็ประเด็น, มันก็มากทีเดียว; แล้วเราได้ประพุดติกระทำให้มันเกิดประโยชน์ได้ตามนั้นเท่าไร, สักก็เล็กน้อย, นี่มันโทษของการที่ไม่ประยุกต์ มันไม่ประยุกต์ ไม่มีการกระทำที่เป็นการประยุกต์; แล้วมันจะประยุกต์สำเร็จอย่างไร เพราะมันไม่มีการกระทำที่เป็นการประยุกต์สักที; แล้วการประยุกต์นั้นมันก็ไม่มียผล ไม่มีผลแห่งการประยุกต์ เพราะว่าเรายังไม่ได้ประยุกต์กันสักที.

: การประยุกต์ชีวิตให้เป็นธรรมชีวิต.

เอาละ, ต่อไปนี้ก็ขอให้รับผิดชอบตัวเองด้วยกันทุกคน; เลื่อนๆขึ้นมาให้มันใกล้ผลสำเร็จ คือให้มีการประยุกต์, โดยเฉพาะในข้อที่เรียกว่า "มีธรรมะอยู่เป็นชีวิต

มีชีวิตเป็นธรรมะ”。 มีธรรมะเป็นชีวิต ที่เรียกว่า *ธรรมชีวิต* หรือ *ธรรมชีวิติน* หรือ *ธรรมชีวิตัน*, แล้วแต่จะเรียก แล้วแต่จะชอบ. ขอให้ในเนื้อในตัวแห่งชีวิตนี้ เป็นการ *ประยุกต์* คือ *ปรุงแต่งกัน*อย่างถูกต้องตามกฎของอิทัปปัจจยตาในฝ่ายที่จะดับทุกข์ได้; ให้ตรวจดูว่าอะไรเป็นอะไร, ให้รู้มันเกิดทุกข์อย่างไร ไม่เกิดทุกข์อย่างไร แล้วให้มีสติควบคุมไว้ในทางที่จะไม่ให้เกิดทุกข์. นี่คือการเจริญสติที่ดีที่สุดของมนุษย์.

ที่ว่าเจริญสติปัญญาแบบหนอ แบบไม่หนอ แบบอะไรต่างๆ แล้วมันก็ไม่มีอะไรดีขึ้นนั้นนะ ก็เรียกว่ายังไม่สำเร็จประโยชน์; จะต้องปรับปรุงการประยุกต์ ประยุกต์สติปัญญา-การดำรงสตินั้นต่อไปอีกแหละ.

[รู้จักประยุกต์ชีวิตธรรมะในการมา-อยู่ในวัด-กระทั่งอยู่ที่บ้าน.]

เดี๋ยวนี้อยากจะแนะนำอย่างที่เราพูดกันมาแล้วถึงเรื่องมี *ธรรมชีวิต* *ธรรมชีวิติน* *ธรรมชีวิตัน* นั้น -มีชีวิตเป็นธรรมะ. ดูให้มันมีความถูกต้องเป็นผลแห่งการประยุกต์, มีความถูกต้องเป็นผลแห่งการประยุกต์ทุกๆ อิริยาบถ ทุกเวลา ทุกสถานที่. อย่างว่า *มาที่นี่* มันรู้สึกว่าจะถูกต้อง; ถ้าเดินมาก็ถูกต้อง ทุกก้าวอย่างที่เดินมานี้ ถูกต้องที่เรา *มาที่นี่* เพื่อจะกระทำอย่างนี้; มันก็เลยมีสติไม่ให้ทำผิดอย่างอื่น. ครั้น *มานั่งอยู่ที่นี้* ก็ให้มีความถูกต้องอยู่ทุกๆ วินาที ทุกๆ อิริยาบถ ทุกๆ นาที, มองเห็นแต่ความถูกต้อง; แล้วมันก็ป้องกันไม่ให้เกิดความผิดพลาด. นี่มันมีละเอียดมากแหละ ที่เราจะมานั่งอยู่ด้วยความถูกต้อง ไม่มีผิด ไม่มีกิเลสเกิดขึ้น. หรือจะ *ฟังคำพูดนี้ให้เข้าใจเต็มที่* เป็นความถูกต้องที่จะได้รับความรู้ที่เพียงพอ; หรือจะ *ไม่ให้ความคิด, กิเลส, สัญญาของกิเลสเก่าๆ นั้นมาเกิดขึ้นในใจในเวลา* นี้ มันก็ถูกต้อง. นี่จะต้องระมัดระวังเท่าไรๆ, จะต้องป้องกันเท่าไร, จะต้องจัดประพาดิกระทำเท่าไร, มันจึงจะมีภาวะที่เรามองเห็นแล้ว มีแต่ความถูกต้อง; แล้วก็มีความรู้ที่ถูกต้อง ที่ใช้ประโยชน์ได้ ติดตัวเอาไป ไม่ใช่ทิ้งไว้ที่นี่.

ฟังๆพอจะรู้ พอจะเข้าใจ พอลุกขึ้นออกไปก็เหมือนกับสะบัดฝุ่นทิ้งไว้ที่นั่นหมด ไม่มีอะไรติดไป; นั่นแหละไม่มีความถูกต้องของประยุกต์. มันต้องถูกต้องเสียตั้งแต่เมื่อนั่งอยู่ที่นี้ ลุกไปมันก็ไปด้วยความถูกต้อง, เป็นคนที่ถูกต้องมากกว่าเมื่อมา. เมื่อมาวัด นี้ก็ถูกต้อง, มาวัด; แต่ถ้ากลับไปนี้ ก็มีความถูกต้องมากกว่าเมื่อมา ก็กลับไปด้วยความเห็นชัดอยู่ว่ามันถูกต้อง; ดังนั้นจิตนี้จะต้องสบาย สะอาด สว่าง สงบ สบาย เพิ่มขึ้นมากกว่าที่เมื่อมา.

นี่ลองสังเกต กำหนด สำนวณ ตรวจสอบให้ดีกว่า กลับไปบ้านนี้ มันมีจิตใจเป็นที่น่าพอใจ สะอาด สว่าง สงบ ยิ่งกว่าเมื่อมา. แม้จะเอาไปในทางความยึดถือกันบ้างก็ยังได้ว่า มันสบายใจกว่าเมื่อมา, มาวัดนี้ กลับไปจากวัดนี้ มันได้อะไรที่เป็นความสบายใจยิ่งกว่าเมื่อมา; กลับไปบ้านก็มีติดไป; อย่างนี้คือความถูกต้อง เป็นการประยุกต์ที่ถูกต้องแล้ว.

เข้า, ที่นี้กลับไปถึงบ้านแล้ว ไปถึงเรือนแล้ว, มันก็ควรจะมี ความพอใจ สบายใจ มีความเย็น มีชีวิตเย็นยิ่งกว่าวันก่อน เดือนก่อน ปีก่อน. ชีวิตนี้มีภาวะที่เยือกเย็นมากขึ้นๆทุกวัน ทุกเดือน ทุกปี. อย่างนี้เป็นเครื่องรับประกันได้ว่า เราได้ประยุกต์มันให้ถูกต้อง.

[คำว่าประยุกต์มีความหมายรุนแรงกว่าคำว่าปฏิบัติ.]

เราใช้คำว่า "ประยุกต์" ในความหมายอย่างนี้ มันชัดเจน มันเจาะจงลงไปที่ความหมายรุนแรงกว่าจะพูดว่าปฏิบัติ, ปฏิบัติเฉยๆ. คำว่า "ปฏิบัติ" นี้ใช้กันมาเสียจนชินแล้ว จนเหลือแต่คำพูดแล้ว ไม่มีความหมายแล้ว; ฮาตมาจึงขอเปลี่ยนคำๆนั้นมาเป็นคำว่า "ประยุกต์"ๆ คือทำให้มันเกิดผลขึ้นมาจริงๆ. แล้วระวังๆว่าไม่เท่าไรมันจะชิน, เป็นคำที่ชินเหมือนคำว่า "ปฏิบัติ"ๆ ไปเสียอีก; คำว่า "ประยุกต์" ก็จะไม่มีความหมายอีก.

จึงขอเตือนว่าให้สนใจในความหมายของคำว่า "ประยุกต์" ๑ ให้ยังคงอยู่ ให้ถูกต้องอยู่ ให้สำเร็จประโยชน์อยู่. เรียกว่า "ประยุกต์" คือปฏิบัติเป็น ปฏิบัติถูก ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ, ไม่ใช่ปฏิบัติเฉยๆ; มันมีคำว่าปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติถูกต้อง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติดับทุกข์ได้.

มันเหมือนกับว่าหุงข้าว : เด็กๆก็หุงข้าวได้, แต่บางทีมันไม่ถูกต้อง มันหุงข้าวไหม้กินไม่ได้ หุงข้าวเปียกกินไม่ได้ หุงข้าวดิบกินไม่ได้, มันก็หุงข้าวเหมือนกัน. ปฏิบัติธรรมะมันก็คล้ายๆกันแหละ, มันก็เหมือนกันนั่นแหละ : ปฏิบัติธรรมะไม่สำเร็จประโยชน์ คือประยุกต์ไม่เป็น ประยุกต์ไม่ถูกต้อง, ก็ได้ผลเหมือนกับหุงข้าวดิบกินไม่ได้ หุงข้าวไหม้กินไม่ได้ หุงข้าวแฉะกินไม่ได้.

[โทษของการไม่รู้จักประยุกต์ธรรมะ.]

แล้วมันจะน่าสังเวช ความที่เราได้ปล่อยให้เวลาล่วงนานมาเรื่อยๆแล้วมันก็ยังไม่มีอะไรที่จะเป็นความก้าวหน้าใกล้จุดหมายปลายทาง คือ *วิมุตติ* - ความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง, หรือว่า "*นิพพาน*" คือชีวิตที่เยือกเย็น; นั่นเป็นความมุ่งหมายปลายทางของพุทธบริษัทเรา. จะเรียกว่า *วิมุตติ* ก็ได้ คือมันหลุดพ้นไปจากความทุกข์เหล่านี้. ถ้ามันหลุดพ้นไปจากความทุกข์เหล่านี้แล้ว ก็เรียกว่า "*นิพพาน*" ก็ได้ แปลว่าเย็น ชีวิตนี้มันเย็นเพราะหลุดพ้น จากสิ่งที่ทำให้ร้อน. แล้วยังมีคำอื่นอีกหลายคำ ที่จะใช้เป็นชื่อของจุดหมายปลายทาง; แต่ที่เราใช้กันอยู่เวลานี้ สองคำนี้วิเศษที่สุด. *วิมุตติ* คือหลุดพ้นจากเครื่องผูกพันทั้งหลาย ซึ่งเป็นไฟ, เสร็จแล้วมันก็เย็นเป็น *นิพพาน* เพราะไม่มีไฟมันก็เย็นเป็นนิพพาน.

โดยทั่วไปก็ถือกันว่า นิพพานเป็นจุดหมายปลายทาง; กว่าจะนิพพานได้ มันก็ต้องประพาศติกระทำมาอย่างถูกต้อง. เหมือนกับเด็กๆหัดหุงข้าว มันต้องหุงเปียก หุงแฉะ หุงไหม้ หุงดิบ หุงอะไร จนที่กินไม่ได้มาแล้วก็ครั้งก็หน, แล้วมันก็ค่อยๆหุงได้.

นี่เราก็เหมือนกัน อย่าให้อยู่ในระดับว่าเป็นเด็ก ๆ ยังหุงข้าวเปียกแฉะหม้ออยู่; คือการปฏิบัติธรรมะที่ไม่สำเร็จประโยชน์. ปฏิบัติธรรมะยังไม่สำเร็จประโยชน์ เพราะว่ามันทำหลั้บตาทำ หลั้บตาเดินตาม ๆ กันมา โดยไม่รู้ความประสงค์มุ่งหมาย.

ข้อนี้มันยาก, อดมากก็พูด; แต่ก็รู้สึกว่ามันยากที่จะทำได้. ที่พูดนี้มันง่าย; แต่ที่จะทำกันให้ได้จริงๆมันก็ยาก. แต่แล้วมันก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่มีทางอื่น; ก็ต้องเชิญกันไป เรียกว่าเชิญกันไปเหมือนกับเข็นครกขึ้นภูเขาเขาก็ยังดี, ดีกว่าที่จะไม่เข็นเสียเลย. มีอุปายอะไรที่จะทำให้ง่าย หรือเบาขึ้นบ้าง ก็ใช้กันก็แล้วกัน; แต่ที่จำเป็นที่สุดก็คือรู้ว่า "เราจะต้องทำอะไร? เราจะต้องทำอะไร? เราจะต้องทำอะไร? แล้วเราจะได้ผลอะไร?" เดียวนี้น่าท้อใจที่ว่ามันไม่รู้ว่าจะทำอะไร? แล้วมันก็ไม่ได้ทำให้ถูกต้อง ให้จริงตามที่มันควรจะทำ. ที่น่าสงสารที่สุดที่คนมาที่นี่ มาที่สวนโมกข์นี้ วันหนึ่งหลาย ๆ ร้อยคน แต่ทุกคนถามดูแล้ว โละเสียงดูแล้ว สังเกตดูแล้ว มันไม่รู้ว่าจะมาเอาอะไร มาสวนโมกข์นี้มันไม่รู้ว่าจะมาเอาอะไร. มันมาแต่ด้วยความรู้สึกที่ว่า เขาว่ามันสวย งาม ดี มันน่าเที่ยวอย่างนี้ก็มี. ฉะนั้นจึงมาเพียงเพื่อให้ได้เห็นสวนโมกข์ แล้วก็ว่าน่าเที่ยวมาสบายอย่างนี้; มันไม่ได้เลยลงไปถึงว่าจะได้อะไร? จะได้ความรู้อะไร? มันก็ไม่ได้อะไร; เขาก็กลับไปเหมือนที่เราเขียนรูปไว้ที่ฝาผนังด้านนั้น^๑: เขาก็หัวขาดกลับไปเป็นฝูง ๆ ไม่ได้ลูกตาสวมไปสักกี่คน, สองสามคนได้ลูกตา; แต่ไม่ได้อะไร หัวขาดวิ่งกลับไปเป็นฝูง ๆ. นี่เราเขียนประชด, ใช้คำว่า "ประชด" คนที่มาเที่ยวสวนโมกข์.

แต่ถ้าจะถามว่าคนที่อยู่ในสวนโมกข์มันได้อะไร? คนที่อยู่ในสวนโมกข์แล้วได้อะไร? นั่นแหละมันจะสำคัญกว่า. ขอให้ทดสอบดูให้ดีๆ; ให้มันได้อะไรเพิ่มขึ้นทุกวัน ทุกเดือน ทุกปี หรือเปล่า, หรือว่ามันยังมีจิตใจที่หนาไปด้วยโลหะ โทสะ โมหะ ความเห็นแก่ตัว ความอิจฉาริษยา ความถือตัวนี่? มันก็ อยู่ที่เท่าเดิม นี่มันก็ต้องเรียกว่าน่า

๑. หมายถึงฝาผนังด้านนอกของโรงมหรสพทางวิญญาณ (โรงหนัง) ในสวนโมกข์พลาาราม อ.ไชยา ซึ่งฝาผนังนี้อยู่ทางด้านลานหินโค้ง (ลานอัฒจันทร์) ที่องค์บรรยายนั่งบรรยาย. -ผู้จัดทำ.

สงสารกว่านะ เพราะคนที่เขามาเที่ยวสวนโมกข์ เขามาประเดี้ยวประด้าว; แต่คนที่อยู่ในสวนโมกข์เป็นปีๆ มันยังไม่ได้อะไร แล้วคนที่มาประเดี้ยวประด้าวมันก็ไม่ได้อะไร; เพราะมันคอยแต่ให้กิเลสนำไปๆ : กิเลส ดันหา มานะ ทิฏฐิ อวิชชา นำไปๆ. ไม่รู้ว่าธรรมะนี้เพื่อจะขจัดสิ่งเหล่านั้นเสีย แต่กลายเป็นว่าให้สิ่งนั้นนำไปๆ.

อย่างไรจะปฏิบัติอะไรสักหน่อย ก็เพื่อจะดีกว่าคนอื่น; แม้แต่จะสวดมนต์ ก็จะสวดให้เพราะกว่าคนอื่น; สวดไม่ได้ มันก็สวดแก้งๆก้างๆออกมาให้คนอื่นเขาเห็น เพราะมันสวดไม่ได้ แต่มันอยากจะทำหน้าเอาตา อยากจะมีเกียรติ. หรือเมื่อรับศีล ก็รับตามธรรมเนียม, ถึงวันก็รับ มันก็ไม่ได้สะสาง ว่าเรามีศีลมากขึ้น เราบังคับตัวเองได้มากขึ้น เราไม่โมโหโทโสมากขึ้น เราลดความอิจฉาริษยาลง เราลดความเห็นแก่ตัวลง. แต่ถ้าพูดถึงสมาธิ แล้วเกือบจะไม่มี เขาทำสมาธิแต่เพียงว่ารูปแบบ นั่งสมาธิหรือบริการอะไรตามรูปแบบ ยุบหนอ พองหนอ หายใจเข้าหนอ หายใจออกหนอ มันก็เป็นเล่นละครให้ตัวเองดูชนิดหนึ่งเท่านั้นแหละ. ทีนี้ปัญญาไม่ต้องพูดถึง ที่จะรู้อันิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ไม่ต้องพูดถึง.

นี่เป็นเรื่องที่มีอยู่จริง เป็นผลเกิดมาจากการที่ไม่มีการประยุกต์เอาเสียเลย ไม่มีการประยุกต์เอาเสียเลย มีแต่การปฏิบัติโดยทำทางๆเท่านั้น ทำทำทำทางเท่านั้น, เนื้อแท้เนื้อหามันยังไม่ถึง; แล้วเป็นอย่างนี้มานานเท่าไร, แล้วมันเป็นกันที่วัดที่ว่า, ที่วัดที่ลืมนัด ที่ร้อยวัด กันหรือเปล่า; ดูแล้วมันน่าเบื่อ. ชาติมาก็ชักเบื่อ เบื่อจนขอตัวว่าอย่าต้องทำอะไรเหล่านี้เลย. เรื่องบวชคนนี้ก็เบื่อ เพราะมันไม่จริง; คนมาบวชก็ไม่จริง พ่อแม่ของเขาก็หลับตาเอาลูกมาบวช แล้วบวชแล้วก็ไม่ได้อะไร ไม่ได้ผลคุ้มค่าผ้าเหลืองที่พ่อแม่ซื้อให้ ไม่คุ้มค่าเหนื่อยที่คนเขาจัดการบวช จัดการฉลอง, อุปัชฌาย์อาจารย์ผู้บวชผู้ให้บวช ผู้สอน ก็ไม่ได้ผลอะไรคุ้มค่ากัน ก็เลยคิดว่าพวกกันที่เรายำรับบวชเลย. ความคิดมันน้อยมมาอย่างนี้ เพราะความที่มันไม่มีความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างพุทธบริษัทนั่นเอง.

ที่ว่าจะสืบพระศาสนานี้กันไว้อย่างไร ก็ไม่มีความเข้าใจ, มันก็เลยกลายเป็น เรื่องลดลงๆ คือว่าเลวลงหรือลดลง. จะเรียกว่าพระศาสนาเจริญนั้น ไม่มีทางหรอก มัน มีแต่เสื่อมลงๆ. เดียวนี้เขายังคิดว่าบวช ๑๕ วันก็พอแล้ว บวช ๗ วันก็พอแล้ว, พ่อแม่ มันก็ยังโง่ว่าพอแล้ว พ่อแม่มันก็ยังโง่ว่าบวช ๗ วันก็พอแล้ว ก็ลงทุนซื้อผ้าไตร จัดการ บวช จัดการอะไรให้ตามที่ลูกมันต้องการ. แล้วบวช ๗ วันก็พอแล้ว, นี่ลองคิดดูซิว่ามันจะ ได้ผลอะไร; เพราะว่าบวชตั้ง ๓ เดือน มันก็ยังจะไม่ค่อยจะได้อะไร. นี่พระศาสนาจะดีขึ้น จะเจริญขึ้น หรืออะไรนี้ มันอยู่ที่ตรงนี้เอง. เรามาคิดดู มาพิจารณา ดูเห็นความเสื่อมเสีย ศีบคสถานเข้ามา ช่วยกันป้องกันๆ ต่อสู้ ป้องกัน แก้ไขให้มันถูกต้องๆทำเดียว, ให้มันถูกไว้ เรื่อยไป; อย่าทำอะไรที่ได้ผลไม่คุ้มค่า. จัดการอะไรก็ตาม บวชลูก บวชหลาน หรือ จัดการอย่างอื่น ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ทอดอะไรก็ตาม, ถ้ามันไม่ได้ผลคุ้มค่าแล้ว เรียกว่า ไม่ใช่พุทธบริษัท. เราใช้อุปมาเปรียบเทียบว่า *ยมบาลดีตาย*. ใคร ใช้เวลาไม่คุ้มค่า ใช้เงิน ไม่คุ้มค่า ใช้เรี่ยวแรงไม่คุ้มค่า เป็นการละลาย เป็นการดำน้ำพริกละลายแม่น้ำ แล้วก็ ยมบาลเขาจะจัดการ.

[*ควรรู้จักทดสอบผลของการประยุกต์ธรรมะของตน ๆ.*]

เดี๋ยวนี้ก็ไม่ค่อยจะมีใครสนใจ คือไม่ทำอะไรให้มันดีขึ้น มันคงทำอย่างเดิม ทำเท่าเดิมเหมือนกับละเมอๆ; ทำไปอย่างละเมอๆ มันก็เท่าเดิม ผลมันก็ไม่เกิดขึ้น; ฉะนั้นขอให้ทดสอบผลของการกระทำนี้ว่า "*เรามันรู้สึกปีติ ยินดี พอใจในธรรมมากขึ้น หรือเปล่า*", คือเราพอใจในชีวิต ในการกระทำ ในการเป็นอยู่นี้เพิ่มขึ้นหรือเปล่า! ไม่ใช่ ยินดีด้วยกิเลสนะ; แต่ด้วยสติปัญญา รู้ว่ามันถูกต้องแล้ว แล้วก็พอใจ พอใจอย่างนี้ได้ ไม่เป็นกิเลสอะไร เพราะมันปรุงขึ้นมาจากความถูกต้อง. ถูกต้องแล้วเราก็มิจิตใจเย็น ถูกต้องมีความสุขในทางจิตใจเย็น แล้วเราก็มินดีได้; ยินดีนี้ไม่ใช่กิเลส เขาเรียกว่า "ยินดี ด้วยธรรมะ" ยินดีเกิดมาจากการปฏิบัติธรรมะ ประยุกต์ธรรมะเป็นผลสำเร็จ. ให้มันพอใจ ยินดีชนิดนี้เกิด นั่นนะเป็นเครื่องวัดว่ามันก้าวหน้าขึ้นทุกวัน ทุกเดือน ทุกปี.

กลับไปบ้านนี้ก็รู้สึกว่ เออ, มันดี ๆ, มันดีกว่าก่อน; พอจะล้มตัวลงนอน มันก็บอกว่าดีกว่าเมื่อวาน วันนี้ดีกว่าเมื่อวาน วันนี้มีความถูกต้อง จนไม่ดำเนินิตีเตียนตัวเองได้ ถูกต้องหมด ยกมือไหว้ตัวเองได้ นั่นแหละคือถูกต้อง นั่นคือถูกต้องจริงแล้ว เจริญก้าวหน้ายิ่งๆขึ้นไปในทางธรรม. เอาแต่เพียงว่า “ไหว้”, ยกมือไหว้ความถูกต้องของตัวเองได้ทุกวัน ๆ ๆ เท่านั้นแหละ; มันก็ก้าวหน้าหรือมันมากขึ้นไปเอง มันจัดการของมันเอง. ขอแต่ให้เราทำให้รู้สึกว่ “ยินดี ถูกต้อง พอใจ” อยู่อย่างนี้ทุกวัน ๆ ๆ, มันจะก้าวหน้าของมันเอง ไม่ใช่ว่ามันเท่าเดิม. เปรียบเหมือนกับว่เรารดน้ำต้นไม้ ใส่ปุ๋ย รดน้ำใส่ปุ๋ยเท่านั้นทุกวัน ๆ ๆ *ใส่เท่านั้นทุกวัน* แต่ทำไมต้นไม้มันใหญ่โตขึ้นทุกวัน ต้นไม้มันใหญ่โต งอกงาม เจริญใหญ่โต ออกลูกออกผล; เราประพฤติให้มันถูกต้องเท่ากัน อย่างนี้ทุกวัน ๆ ๆ จิตใจมันก็เจริญสูงงอกงาม ๆ คือมันชะล้างชำระชะล้างกิเลส หรือความไม่ถูกต้องอยู่ทุกวัน มีจิตใจสะอาดยิ่งขึ้นทุกวันตามกฎของธรรมะที่เป็นอย่างนั้นเอง.

สมมติว่จิตใจเหมือนกับต้นไม้ : เราก็รดน้ำคือ*ความถูกต้อง* ให้ทุกวัน ๆ ๆ, มันก็เจริญงอกงามทุกวัน ทั้งที่เรารดน้ำอย่างเดียวกันทุกวัน แต่มันก็เจริญมากกว่า ๆ ๆ แต่ละวัน ๆ ๆ; ในที่สุดมันออกดอก ออกลูก ออกผล ออกอะไรมา. เราก็คอยทดสอบดูเมื่อหลายวัน หลายเดือนเข้า เราก็พบว่าความเยือกเย็นมันมากกว่าแต่ก่อน ความเยือกเย็นที่มันเคยง่อนแง่นคลอนแคลน เดียวนี้มันมันคง มันลงหลัก ลงรากแน่นแฟ้นในความสงบ ในความเยือกเย็น. ก็เป็นที่เชื่อถือได้ว่ มันมีความเจริญงอกงาม เป็นผลของการประพฤติ กระทำกันอย่างถูกต้อง; เป็นผู้มิตธรรมประยุกต์ คือประกอบอยู่ด้วยธรรม ประกอบอยู่ในธรรม ประกอบอยู่โดยธรรม ซึ่งมีความหมายมากกว่าคำว่ปฏิบัติเฉย ๆ.

ความมีหน้าที่ถูกต้องสมบูรณ์ ๔ ระดับ.

เข้า, ทีนี้ก็พุดโดยหัวข้อประเด็นอื่นต่อไป : เกี่ยวกับหน้าที่. *เรามีหน้าที่ประยุกต์ตัวเอง; เรามีหน้าที่ช่วยเหลือให้ผู้อื่นประยุกต์ตัวเอง; ถ้าเรารับผิดชอบกว้างขวาง*

กว่า, เราก็ต้องรับผิดชอบ ที่จะทำให้ผู้อยู่ในความรับผิดชอบของเรานั้น มีการปฏิบัติ ธรรมะถูกต้องด้วย, เช่นเราเป็นพ่อแม่ในบ้านเรือน ลูกเด็ก ๆ ของเราในบ้านเรือนต้อง ถูกต้องด้วย, นี้เพราะว่ามันอยู่ในความรับผิดชอบของเรา; หรือว่าเราเป็นผู้มีอำนาจ เดี่ยวนี้เรามีอำนาจแล้ว, เช่นเราเป็นนาย หรือแม่ที่ผู้ดูแลแต่ว่ารัฐบาลนี้ ก็มีอำนาจที่จะจัด จะทำ จะบังคับอะไรได้ ก็จะต้องใช้อำนาจนั้น ให้มันเกิดความถูกต้อง :-

: มีหน้าที่ในการประยุกต์ตนเองให้มีธรรมะ.

[: มีสัมมาทิฐิ ประยุกต์ตนเองให้เข้าถึงธรรมะ.]

กลับมาดูตัวเรา : เราจะประพฤติปฏิบัติต่อตัวเรา ก็เพราะเรามีสัมมาทิฐิ; เรามีความรู้ มีความเห็น มีความเชื่อ มีความเข้าใจถูกต้อง มีพื้นฐานแห่งสัมมาทิฐิ แล้ว เราก็ประยุกต์ตัวเราเอง. ไ้เรื่องทิฐิ สัมมาทิฐิ มิจฉาทิฐิ นี้ก็เหมือนกัน มันยังเป็น เรื่องที่ตายด้านอยู่มาก ไม่ค่อยจะสนใจ ไม่ค่อยจะเข้าใจ คำว่ามิจฉาทิฐิ สัมมาทิฐิ; ได้ แต่พูด ได้แต่เอาไวใช้ต่คนอื่น, แต่ตัวเองเป็นมิจฉาทิฐิหาไม่รู้ แต่เอาคำมิจฉาทิฐิไว้ต่คนอื่น; อย่างนี้มันมีกันอยู่มากๆ, ขอให้สังเกตดูให้ดี.

ถ้ามันมีสัมมาทิฐิจริง, มันก็รอบรู้ในเรื่องที่จะต้องประพฤติกและกระทำ ได้อย่างถูกต้อง; เพราะมีหลักเกณฑ์ง่ายนิดเดียว : ถ้าออกผลมาเป็นความดับทุกข์แล้ว ก็ถูกต้อง คือมีประโยชน์แล้วมันก็ถูกต้อง; ถ้ามีโทษแล้วมันก็ไม่ถูกต้อง. ฉะนั้นเราต้องมีความรู้เรื่องอะไรเป็นประโยชน์, อะไรไม่เป็นประโยชน์, อะไรเป็นโทษ, อะไรไม่เป็นโทษ, อะไรดับทุกข์, อะไรไม่ดับทุกข์ : นี้เป็นหลักของ "สัมมาทิฐิ"; ไม่ต้องไปพูดให้มันมาก เรื่อง. ถ้าพูดมันก็มากเรื่อง แล้วมันก็ไม่ค่อยจะจบ; มันจะจบได้โดยง่าย คือว่าเห็นว่ามัน มีผลเป็นความดับทุกข์แล้วนั้นแหละถูก. จะเชื่อว่าตายแล้วเกิด หรือตายแล้วไม่เกิด, เชื่อ อย่างไหนมันดับทุกข์ได้ แล้วอย่างนั้นถูก. ในชั้นแรกยังเป็นเด็ก ๆ เป็นเด็ก ๆ ในทาง ศาสนา, ยังเหมือนกับเด็ก ๆ ในทางศาสนา : ถ้าเชื่อว่าตายแล้วเกิด มันดับทุกข์ได้ก็เอา, หรือถ้าเชื่อว่าตายแล้วไม่เกิดดับทุกข์ได้ ก็เอา, ได้เหมือนกัน.

มันถูกหรือไม่ถูก อยู่ตรงที่มันดับทุกข์ได้หรือไม่ได้ เพราะว่าคนเราไม่เหมือนกัน; บางคนเชื่อว่าตายแล้วเกิด มันก็รีบทำสำหรับจะได้ไปเกิดดี; บางคนอาจจะเชื่อว่าตายแล้วไม่เกิด แต่ก็คิดว่าฉะนั้นเราต้องรีบทำกันเดี๋ยวนี้ รีบทำกันเดี๋ยวนี้ รีบทำกันเดี๋ยวนี้ ให้ได้ผลเป็นนิพพานเสียที่นี้เดี๋ยวนี้, นี่มันก็ได้เหมือนกัน. ฉะนั้นอย่าไปมัวเถียงกันว่า ตายแล้วเกิด หรือตายแล้วไม่เกิด; เอาตรงที่ว่า เชื่ออย่างไรแล้วมันดับทุกข์ได้ มันรีบเร่งให้ดับทุกข์; นั่นแหละถูกแล้ว. แต่ว่าส่วนสูงสุดนั่นมันอยู่ที่ว่า *ไม่มีคนตาย ไม่มีคนเกิด* โน่น, ไม่มีคนตาย ไม่มีคนเกิดโน่น. มันถูกที่สุดกันที่ชั้นโน่น; ฉะนั้นที่มาถามว่าตายแล้วเกิด หรือตายแล้วไม่เกิด? นี่มันชั้นเด็กอมมือ, นักรธรรมะชั้นเด็กอมมือชั้นต้นๆ; เพราะว่าธรรมะแท้จริงไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตนเราเขา, เป็นอนัตตา, ไม่มีคนตาย ไม่มีคนเกิด, จิตปล่อยวางหมด เย็น : นั่นแหละถึงที่สุดละ.

สัมมาทิฐิ จำกัดความว่า มีความรู้ความเห็นชนิดที่ดับทุกข์ได้. ถ้ามันดับทุกข์ไม่ได้ หรือมันเพิ่มทุกข์แล้วก็ มิจฉาทิฐิฯ; ฉะนั้นสนใจแต่ว่าความทุกข์มันเกิดขึ้นอย่างไรที่ แก่เราเอง ความทุกข์มันเกิดขึ้นอย่างไร? เพราะเราทำผิด พุติผิด คิดผิด อย่างไม่จริงเกิดทุกข์ขึ้นมา, ก็อย่าทำอย่างนั้น. เห็นความทุกข์เกิดขึ้นมาอย่างไรด้วยตัวเอง ในตัวเอง แล้วก็รู้ว่า อ้อ, มันเป็นอย่างนั้น ก็มีสัมมาทิฐิในข้อที่ว่า ทุกข์เกิดขึ้นมาอย่างไร. แล้วดูต่อไปว่า ถ้าอะไรดับทุกข์มันจึงจะดับ; ถ้ามองเห็นชัดว่า ถ้าอันนั้นดับทุกข์ มันก็ดับ, ก็มีสัมมาทิฐิเกิดขึ้นมาว่า ทุกข์นี้มันจะดับไปอย่างไร. ทีนี้ดูตัวเองต่อไปอีกว่า เราทำอย่างไรมันจึงเกิดความรู้สึกชนิดนั้นขึ้นมา; จะปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา อย่างไร; ดูเห็นได้ในตนเอง แล้วก็ปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา มีสัมมาทิฐิในเรื่องปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความดับทุกข์ขึ้นมาอย่างไร. นี่เรียกว่า*ดูจากข้างใน เรียนจากข้างใน*. อยู่ที่บ้านก็ต้องเรียนจากข้างใน; อยู่ที่วัดก็ต้องเรียนจากข้างใน. ผิดกันนิดหน่อย เพราะว่าที่วัดเรียนสะดวกกว่าที่บ้าน; ที่บ้านมีสิ่งรบกวนมาก, ที่วัดมีสิ่งรบกวนน้อย จึงเรียนสะดวกกว่าที่บ้าน.

ฉะนั้นคนที่บวชนี้ก็อย่าอวดดีไปนัก อย่าอวดดีให้มันมากนัก. ที่จริงการบวชมันเพียงแต่สะดวกกว่าการไม่บวชเท่านั้น; การประพฤติพรหมจรรย์นั้น, ถ้าบวชมันสะดวกกว่าไม่บวชเท่านั้น. แต่มันก็ต้องทำเหมือนกัน ทำอย่างเดียวกันเลย; แต่ที่บ้านไม่ค่อยสะดวก จึงมาเป็นนักบวชเพื่อให้เกิดความสะดวก, ในพระบาลีมีแต่อย่างนี้ : *เพื่อให้ง่ายในการประพฤติพรหมจรรย์ จึงมาบวช.* และอย่าลืมว่า จะอยู่ที่วัด หรือจะอยู่ที่บ้าน ก็ต้องดูจากข้างใน ศึกษาจากข้างใน อ่านหนังสือเล่มไหน, หนังสือเล่มที่อยู่ในเนื้อหนังร่างกาย หนังสือเล่มนั้นอ่านให้มากๆ.

หนังสือที่แจกๆกันอยู่นี้มันเป็นเรื่องบันทึก, บันทึกเรื่องที่เขาเคยนั้นกันมาแล้ว เคยผ่านกันมาแล้ว, จะพูดไว้ให้เป็นประโยชน์บ้าง ก็อ่านได้เหมือนกัน*แต่ไม่พอ*; เพราะจะ*ไม่มองเห็นความจริงได้.* อ่านหนังสือธรรมดานี้แล้ว มีสติปัญญาจะไปอ่านหนังสือเล่มข้างใน : เนื้อหนังร่างกาย ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ดิน น้ำ ลม ไฟ จิตใจ วิญญาณ เวทนา สัญญา ฯลฯ อ่านหนังสือเหล่านั้นแหละ แล้วมันก็จะ*พบของจริง*; จะรู้ว่าความทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร, อะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์, ถ้าจะดับทุกข์จะดับอย่างไร, มันก็รู้ขึ้นมาเอง. ทุกคนจะรู้ขึ้นมาเองในภายใน เมื่อประยุกต์ให้มันถูกวิธี; จัดการกับชีวิตนี้ให้ถูกวิธี แล้วมันก็จะค่อยๆรู้ขึ้นมาเองว่า ทุกข์เป็นอย่างไร, เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร, ดับทุกข์เป็นอย่างไร, ทางดับทุกข์นั้นเป็นอย่างไร.

ต้องจัดให้มันเป็นการกระทำที่ถูกวิธี จึงจะตรัสรู้ขึ้นมาจากภายใน. ลัทธิในกายอื่นเขาพูดไว้อย่างให้กำลังใจที่สุด คือเขาพูดว่า ธรรมชาติแห่งพุทธะมีอยู่ในทุกคนแล้ว : ธรรมชาติที่จะทำให้เป็นพุทธะ มีอยู่ในทุกคนแล้ว, จึงให้โอกาสแก่มันคือให้มันได้เจริญออกงาม. คือประยุกต์ธรรมะให้ถูกต้อง ไปจากข้างนอก แล้วธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะที่มีอยู่แล้วในภายใน มันจะทำงาน จะทำหน้าที่ มันจะเคลื่อนไหว จะเจริญออกงาม จะรู้ร้อยสัจจะ จะรู้ดับทุกข์ บรรลุมรรคผลนิพพาน. เพราะธรรมชาติที่จะช่วยให้เป็นพุทธะนั้นมีอยู่แล้วในทุกคน แต่บางคนนั้นมันมีของปิดบังหนามาก มีกิเลส

หนามาก มือวิชา มีอะไรปิดบังหนามาก; ความเป็นพุทธะที่มีอยู่ในใจของเขามันลืมนตาไม่ค่อยจะได้ พุทธะในตัวเขาลืมตาไม่ค่อยจะได้ เพราะว่ามึนกิเลสปิดบังมากเกินไป. แล้วก็ประยุกต์ให้มันถูกต้องซี : *ให้ความเป็นพุทธะ, ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะ* ที่มันจะรู้ได้ที่มีอยู่ในภายใน มันจะลืมนตา จะเจริญขึ้น ๆ และจะรู้ได้.

นี่มันถูกต้องแล้ว มันเป็นการประยุกต์ที่ถูกต้องแล้ว, คือทำให้ธรรมชาติหรือเชื้อเมล็ดพืชแห่งความเป็นพุทธะในภายในนั้นเจริญงอกงามได้; แล้วมันจะมีครบถ้วนเพียงพอ คือมีความรู้ ความเห็น ความเข้าใจ มีสัมมาทิฐิเพียงพอ เจริญงอกงาม ๆ, เป็นสัมมาทิฐิเจริญงอกงามจนกลายเป็นพื้นเพเป็นนิสัยของบุคคลนั้น แล้วมันก็ประยุกต์ตัวเอง ๆ. ไม่ต้องกลัวว่ามันจะไม่รักตัวเอง; ขอให้ทำให้มันเป็นสัมมาทิฐิเถอะ แล้วมันก็จะรู้จักทุกสิ่ง แล้วมันจะรักตัวเอง จะปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นของตัวเองโดยไม่ต้องสงสัย. นี่เรียกว่าหน้าที่ที่จะต้องกระทำแก่ตัวเอง เพราะว่ามีสัมมาทิฐิ. นี่เป็นข้อที่ ๑.

: มีหน้าที่ในการรัก เห็นแก่ผู้อื่นช่วยผู้อื่นให้มีธรรมประยุกต์.

[: มีเมตตากรุณา ประยุกต์ผู้อื่นให้มีธรรมะ.]

นี่ข้อถัดไป, ข้อที่ ๒ คือผู้อื่น. การที่จะประยุกต์ผู้อื่นนั้นมัน *จะต้องมีส่วนสำคัญ, ธรรมะที่สำคัญ* อีกข้อหนึ่งคือเมตตา, เมตตากรุณาหรืออะไร ก็แล้วแต่จะเรียก, คือ*ความรักผู้อื่น*. ถ้ามีสัมมาทิฐิก็รักผู้อื่นได้โดยง่าย, ถ้ามีมิจฉาทิฐิมันก็ไม่รักใคร; ฉะนั้นเมื่อมีสัมมาทิฐิมาก มันก็รู้ว่ามันเป็นหน้าที่ที่จะต้องรักและช่วยผู้อื่น. ฉะนั้นในหน้าที่ที่เกี่ยวกับผู้อื่นนั้น ขอให้มึนเมตตากรุณา; เขาจึงฝึกฝนเมตตากรุณา เสียสละส่วนตน เราจะอดอยากลำบากก็เอาให้เพื่อนได้กิน; อย่างนี้ก็เพื่ออบรมเมตตากรุณา เป็นบารมีอย่างหนึ่ง. อบรมให้มากเข้า ๆ มันมีเมตตาเกิดขึ้นในนิสัยสันดาน แล้วมันก็จะช่วยผู้อื่น รักผู้อื่น ไม่มีอิจฉาริษยาผู้อื่น ไม่คอยแต่จะทำลายผู้อื่น ให้อายผู้อื่น หรือทำร้ายผู้อื่น เหมือนที่เป็นกันอยู่โดยมาก.

นี่ถ้าเกี่ยวกับผู้อื่น ก็จะต้องเอาเมตตาเข้ามา ก็ช่วยผู้อื่น. คำว่า "ช่วยๆ" ในที่นี้อย่าหลับตาช่วยเหมือนกับเอาไปป้อนให้เขากินเลย; ให้เขารู้จักทำมาหากินเองก็ได้. ถ้าช่วยเกินไปจนเขาทำอะไรไม่เป็น มันก็เท่ากับไปทำลายผู้อื่น; ทำให้เขาโง่งจนเขาทำอะไรกินเองไม่เป็น. ช่วยผู้อื่นที่ดีที่สุด ก็คือช่วยให้เขารู้จักช่วยตัวเองได้; ในกรณีที่เขาไม่อาจจะช่วยตัวเองได้ เราจึงช่วยเขา, ช่วยเขาให้เขาสามารถช่วยตัวเองได้. ถ้าเราจะให้เงินเขาบ้าง ก็ให้เงินเพื่อให้เขารู้จักช่วยตัวเอง, มากกว่าที่จะให้เงินเขาจนเขาไม่ต้องทำอะไร; นั้นมันจะโง่, ตอนนั้นมันจะโง่. ฉะนั้นช่วยผู้อื่น หมายความว่าช่วยให้ผู้อื่นรู้จักช่วยตัวเอง. นี่ประยุกต์ที่ดีที่สุด มันก็ต้องเป็นอย่างนี้.

: มีหน้าที่รับผิดชอบผู้ อยู่ในการรับผิดชอบให้มีการประยุกต์ธรรม.

[: มีความรับผิดชอบ ประยุกต์ผู้ อยู่ได้ความรับผิดชอบให้มีธรรมะ.]

เฮ้า, ที่นี้ข้อที่ ๓. เรามีความรับผิดชอบเหนือผู้อื่น เราก็ต้องมีธรรมะข้อต่อไปอีก คือ *ความรับผิดชอบ*. ความรู้สึกรับผิดชอบนี้เป็นธรรมะสากล. ทุกชาติ ทุกประเทศ ทุกภาษา เขาก็พูดถึงข้อนี้ คือรู้จักรับผิดชอบ. เมื่อมีอะไรอยู่ในความรับผิดชอบของเรา เราต้องรับผิดชอบ; สิ่งเหล่านั้นต้องถูกต้อง ต้องปลอดภัย ต้องเจริญงอกงาม. นี่เรามีหน้าที่รับผิดชอบ รู้สึกเหมือนกับว่า *ความเสียหายของเขาก็คือความเสียหายของเรา*; เราก็ทำหน้าที่ดีที่สุด. มันต่างจากเมตตากรุณา; เดี่ยวนี้มาเรียกเสียใหม่ อีกชื่อหนึ่งว่า *ความรับผิดชอบ*. เราเมตตากรุณาลูกหลานก็ช่วยไปก็ได้; แต่อีกส่วนหนึ่งคือเราต้องรับผิดชอบ. ถ้าลูกหลานของเราไม่ดี เราต้องรับผิดชอบต่อสังคม เขาจะตำหนิว่าเลี้ยงลูกไม่เป็น สอนลูกไม่เป็น, นั้นแหละถูกแล้ว. นี่เราจะรับผิดชอบ เพื่อให้ผู้ที่อยู่ในความรับผิดชอบของเรานั้นรู้จักประยุกต์ตัวเอง. เขาจะรู้จักประยุกต์ตัวเอง เพราะเรารับผิดชอบต่อในข้อนั้น. เราก็สั่งสอนเขา อบรมเขา หรือทำอะไรก็ตามที่ให้เรารู้จักช่วยตัวเอง โดยที่เราเป็นผู้รับผิดชอบ.

: มีหน้าที่ในการบังคับผู้ใต้บังคับให้มีธรรมประยุกต์.

[: ใช้อำนาจถูกต้อง ประยุกต์ผู้อยู่ใต้อำนาจให้มีธรรมะ.]

ที่นี้ข้อสุดท้าย ข้อที่ ๔ คือว่าเรามีอำนาจ เราก็ใช้อำนาจในทางให้เขามีธรรมประยุกต์. เดียวนี้ถ้าเรามีอำนาจ เรามักจะใช้อำนาจนั้นกดขี่เขา เอาเปรียบเขา หรือ *ทำนาบนหลังเขา*; นี่อำนาจอย่างนี้ไม่ใช่ธรรมะ. สิ่งที่เราเรียกว่า "อำนาจ" ๗ นั้นเป็นธรรมะก็ได้, ถ้าได้ใช้ไปอย่างถูกต้อง คือให้เกิดความดับทุกข์ขึ้นแก่ทุกฝ่าย แล้ว, อำนาจนั้นก็เป็ธรรมะ; การใช้อำนาจนั้นก็เป็ธรรมะ. นี้ผู้มีอำนาจในโลก มีอำนาจในประเทศ มีอำนาจในบ้านเมือง ควรจะใช้อำนาจให้ถูกต้อง; ถ้าไม่ใช้อำนาจนั้น เรียกว่าเขาทำผิดแล้ว. เขาไม่ใช้อำนาจที่มีอยู่เพื่อให้เกิดความถูกต้องขึ้นมา เรียกว่าเขาไม่มีความถูกต้อง ไม่มีธรรมะ เพราะเขาไม่ใช้อำนาจในกรณีที่เขาควรจะใช้อำนาจ; ฉะนั้นครูบาอาจารย์ก็ดี ผู้บังคับบัญชาที่ดี เจ้านายอะไรก็ดี จะต้องใช้อำนาจในกรณีที่ควรใช้อำนาจ. มันก็เป็นธรรมประยุกต์ทั้งสองฝ่ายแหละ.

นี้เรียกว่าเรามองดูกันอีกด้านหนึ่งคือ *หน้าที่๑๑* : หน้าที่ต่อตัวเรา; หน้าที่ต่อผู้อื่นทั่วๆไปที่เราต้องรักเขา; แล้วก็หน้าที่ต่อผู้ที่อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของเรา; แล้วก็หน้าที่ที่จะต้องมีต่อผู้ที่อยู่ภายใต้อำนาจของเรา; ให้มันถูกต้อง. ฉะนั้นถ้าว่าสุนัขตัวนี้ไม่ดีเราก็ต้องรับผิดชอบ; บ้านเรามีสุนัขไม่ดีเราก็ต้องรับผิดชอบ : นี้พูดกันอย่างนี้ดีกว่า.

นี้รวมความแล้วว่า *เรามีสัมมาทิฐิ* ประยุกต์ตัวเรา; *เรามีเมตตากรุณา* ประยุกต์ผู้อื่น; *เรามีความรู้สึกรับผิดชอบ* ประยุกต์ผู้ที่อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบ; *เรามีอำนาจ* ใช้อำนาจเพื่อประยุกต์ผู้ที่อยู่ภายใต้อำนาจของเรา. แล้วดูเถอะๆมันไม่มีช่องโหว่ที่ไหน ไม่มีความบกพร่องที่ไหนที่จะติเตียนได้, มันถูกต้อง สมบูรณ์ ติเตียนไม่ได้ แล้วผลมันจะเกิดขึ้นอย่างไรเล่า; มันเป็ความถูกต้องไปหมดแก่ทุกฝ่าย. นี้เรียกว่า *ธรรมประยุกต์* เป็ความถูกต้องแก่ทุกฝ่าย, มันเป็ผลแก่ทั้งหมด แก่ทั้งโลก ทั้งจักรวาล เพราะธรรมะมีไว้สำหรับคุ้มครองทั้งโลก ทั้งจักรวาล.

รู้จักประยุกต์ธรรมะก็มีโลกพระศรีอารีย์ "โลกนิพพาน".

ถ้าสมาชิกแต่ละคนๆในโลกในจักรวาลนั้นมีธรรมะ, โลกนี้มันก็ไม่มีปัญหา มีแต่ความสงบสุข มีแต่ความเยือกเย็น. อย่างน้อยที่สุดก็เป็นโลกพระศรีอารีย์เมตไตรย, นี้พูดเอาเปรียบ, อย่างน้อยที่สุดก็เป็นโลกพระศรีอารีย์เมตไตรย; อยู่กันด้วยความเป็นผาสุกทุกคน ไม่ถึงกับว่าทุกคนเป็นพระอรหันต์หรอก ทุกคนเป็นชาวบ้านเป็นชาวเมืองตามธรรมดา แต่ไม่มีความทุกข์ตามแบบของชาวโลก. นี่เป็นโลกพระศรีอารีย์เมตไตรย; เพราะว่าทุกคนมีความรู้เพียงพอ และพร้อมใจกันประยุกต์หน้าที่การงานทุกอย่าง. คนทุกคนเป็นคนดี ถูกต้อง, ครอบครัวทุกครอบครัวเป็นครอบครัวที่ดี ที่ถูกต้อง, หมู่บ้านทั้งหมู่บ้านก็เป็นหมู่บ้านที่ดี มีความถูกต้อง, บ้านเมืองก็เป็นบ้านเมืองที่ดี, จังหวัดที่ดี, ประเทศแต่ละประเทศก็เป็นประเทศที่ดี, ทั้งโลกเลยเป็นโลกที่ดี, ทั้งจักรวาลก็โลกๆรวมกันก็เป็นจักรวาลที่ดี; ถ้าจะไม่ให้จบแล้วจะไปไหนกันอีก, เรื่องมันก็จบที่ว่า มันไม่มีปัญหาอะไรเหลืออยู่สำหรับใคร.

ทั้งหมดนี้สำเร็จได้ด้วยการรู้จักประยุกต์ธรรมะ. *ธรรมะ* คือหน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิต; ทุกคนทำหน้าที่ของตนให้เกิดผลถูกต้องครบถ้วนบริบูรณ์, นั่นก็คือประยุกต์ธรรมะตามหน้าที่ของตน. ชีวิตนั้นก็พ้นจากความทุกข์ทุกๆระดับ : ระดับคนก็ได้ ระดับเดรัจฉานก็ได้ ระดับต้นไม้ต้นไม้ก็ได้, มันถูกต้องไปหมดแล้ว เยือกเย็นเป็นโลกพระนิพพาน. ถ้ามันเย็นก็มีโลกพระนิพพาน. ถ้าสนุกสนานเป็นสุข ก็เป็นโลกพระศรีอารีย์เมตไตรย; ถ้ามันเลยไปกว่านั้น : มันเย็นๆ ไม่ต้องมานั่งเป็นสุขกันอยู่, มันว่างมันเย็นแล้วก็โลกนิพพาน, สมมติพระนิพพานให้เป็นโลกกันเสียที, อยู่ในจิตใจของบุคคลที่มีการประยุกต์อันถูกต้อง.

ฉะนั้นรักษาคำพูดโบราณไว้ว่า *เมืองแก้วแล้วคือพระนิพพาน : อมตะมหานคร เมืองแก้วแล้วคือพระนิพพาน*; สมมติพระนิพพานให้เป็นบ้านเป็นเมือง. อยู่ที่ไหน? อยู่ในจิตใจของบุคคลผู้ประยุกต์ธรรมะครบถ้วน มีแต่ความเย็นอย่าง

เดียว. ความเย็นในจิตใจนั้นแหละคือเมืองแก้ว กล่าวแล้วคือพระนิพพาน, สมบูรณ์ไปด้วยภาวะเยือกเย็น. นี้เรียกว่าเรามາถึงที่สุดจุดหมายปลายทางของธรรมประยุกต์ คือประยุกต์ธรรมะ จัดการกับธรรมะครบถ้วนทุกอย่าง ถูกต้องทุกอย่าง สมบูรณ์ทุกอย่าง; เรื่องก็จบกัน.

นี่การบรรยายในวันนี้ ก็ยังคงพูดถึงเรื่องประมวลธรรมประยุกต์ เอามาดูคราวเดียวกันครบทุกเรื่อง, แล้วมาสังเคราะห์ๆให้มันเป็นหมวดหมู่กันอย่างไร ให้มันศึกษาง่าย; ตัวเล็กๆมันก็รวมอยู่ในตัวใหญ่ๆ; เราเห็นเป็นหมวดหมู่ได้โดยง่าย เห็นที่มันต้องสัมพันธ์กันโดยง่าย แล้วก็จัดการได้ง่ายครบถ้วนถูกต้อง.

เอาละ, หวังว่าพวกเราคือท่านทั้งหลาย คงจะได้ยอมเสียสละเวลาทบทวนในเรื่องนี้กันอีก; อย่าเห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยกิจคร้านอะไร; เรียกว่าวิจารณ์ธรรมะ วิจารณ์ธรรมะ พิจารณาธรรมะ สอดส่องธรรมะ ไคร่ครวญธรรมะ ให้เกิดความกระจำงแจ้งในเรื่องของธรรมะ; แล้วประพฤติต่อธรรมะ ให้เต็มตามหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ; แล้วก็จะได้ไม่เสียที่ที่ว่าเป็นพุทธบริษัท ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า, แล้วเป็นสุขอยู่ทุกทีพาราตริกาล.

การบรรยายนี้ มันก็สมควรแก่เวลาและเร็วแรงที่จะบรรยายแล้ว. ก็ขอยุติไว้ แต่เพียงเท่านี้ ให้เป็นโอกาสพระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระธรรมคนสาธยาย-สวดกัน เป็นหมู่ให้เกิดกำลังใจในการปฏิบัติธรรมแก่ท่านผู้ฟังทั้งหลายสืบต่อไปเทอญ.

พุทธธรรมประยุกต์

— ๑๒ —

ลานหินโค้ง ๒๓ มิถุนายน ๒๕๒๗

พุทธธรรมประยุกต์ในระดับชาวบ้านทั่วไป.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๑๒ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงบรรยายในชุด *พุทธธรรมประยุกต์* ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อเฉพาะการบรรยายในวันนี้ว่า *พุทธธรรมประยุกต์ในระดับชาวบ้านทั่วไป.*

ทำไมจึงใช้คำลุ่มๆว่า "ชาวบ้าน"? ก็เพราะว่าเป็นคำที่เข้าใจกันดีอยู่แล้ว ว่า พวกชาวบ้านนี่คือพวกไหน? อย่างไร? ถ้าว่ากันให้เพราะสักหน่อย ก็เรียกว่าพวกฆราวาสที่ครองเรือน ระดับพื้นฐานทั่วไป; แต่ในที่นี้จะเรียกว่าชาวบ้าน; มันก็แตกต่างกันอยู่กับพวกบรรพชิต คือไม่ครองเรือน. เอาความหมายที่รัดกุมก็ว่า พวกที่มีครอบครัวกับพวกที่ไม่มีครอบครัว; ชีวิตครอบครัว ชีวิตที่ไม่มีครอบครัว. นี่แหละเป็นเครื่องสังเกตได้ง่ายๆ : ถ้าไม่เป็นบรรพชิตมันก็ต้องมีครอบครัว, ไม่เป็นบรรพชิตแล้วมันว่าไม่มีครอบครัว มันก็คือคนบ้าๆบอๆอะไรเสียมากกว่า; ถ้าเป็นเรื่องของฆราวาส มันก็ต้องมีครอบครัว. ฉะนั้นเราจึงจำกัดความสำคัญอยู่ที่ว่า ชีวิตครอบครัว หรือชีวิตที่ไม่มีครอบครัว.

คำว่า *ฆราวาส* แปลว่า *ครองเรือน อยู่เรือน. เรือน* ในที่นี้ก็หมายถึง *ครอบครัว*. เกิดมีเป็น ๒ พวกว่า พวกชาวบ้าน และพวกชาววัด. นี่เป็นภาษาธรรมดาสามัญแท้ๆ; พุทเป็นศัพท์แสงหน่อยก็ว่า *พวกบรรพชิต พวกคฤหัสถ์, พวกคฤหัสถ์ พวกบรรพชิต*.

เหตุผลที่ใช้คำว่า "ธรรมประยุกต์" สำหรับชาวบ้าน :-

ในวันนี้จะพูดธรรมประยุกต์เจาะจงพวกชาวบ้าน หรือพวกฆราวาส พวกคฤหัสถ์โดยเฉพาะ. บางคนคงจะสงสัยว่า ทำไมต้องแยกพูดเป็นหลักธรรมสำหรับชาวบ้านโดยเฉพาะ? นี่ก็เพราะว่าให้มันง่าย ให้มันเข้าใจง่าย ให้ฟังง่าย ให้ชัดเจน; และที่มันยังมีปัญหาก็คือว่า คนเข้าใจผิดกันอยู่มากเกี่ยวกับคำ ๒ คำนี้. นี่ขอให้ทุกคนที่ฟังอยู่นี้ พยายามทำความเข้าใจกันสักหน่อยว่า พวกเราโดยมากเข้าใจผิดอยู่เกี่ยวกับความหมายของคำ ๒ คำนี้ คือคำว่า *ชาวบ้าน* กับ *ชาววัด* ก็ดี หรือว่า *คฤหัสถ์* กับ *บรรพชิต* ก็ดี. สองคำนี้ ถูกถือเอาความหมายชนิดที่ตรงกันข้าม เป็นผู้ที่อยู่ตรงกันข้าม แล้วก็เลยให้มีการกระทำที่ตรงกันข้าม; ถ้าอย่างนี้มันผิดหมด มันวินาศหมดเลย, จะไม่เป็นพุทธศาสนาด้วย.

: ทั้งชาวบ้านชาววัดมุ่งไปทางเดียวกัน คือนิพพาน.

จริงอยู่ที่เขาจะถือเป็นหลักกันว่า ชาวบ้านต้องทำอย่างชาวบ้าน ชาววัดต้องทำอย่างชาววัด จะมาทำเหมือนกันไม่ได้. คนพูดเช่นนั้นเขายังมีความเข้าใจผิดอยู่มาก; อยากจะให้เข้าใจให้ถูกไปเสียว่า ถ้ากล่าวอย่างสั้นๆ คำพูดสั้นๆ ก็ว่า ทั้งชาวบ้านและชาววัดต้องทำสิ่งเดียวกัน ทำเหมือนกัน มุ่งหมายไปในทางเดียวกัน อย่างนี้; ไม่ใช่ว่าพวกชาวบ้านเดินไปทางทิศตะวันออก, พวกชาววัดจะเดินไปทางทิศตะวันตก. อย่างนี้มันเป็นไปไม่ได้หรอก; และถ้าฟังเร็วๆ ฟังหละหลวม ก็จะมีรู้สึกว่ามันเดินกันคนละ

ทาง. อาจจะหลับตาเห็นไปว่าเดินกันคนละทาง เดินกันอยู่คนละสาย หรือว่าเดินสวนทางกันเลย คนหนึ่งไปทิศเหนือ คนหนึ่งไปทิศใต้; อย่างนี้มันไม่ถูก, มันไม่เป็นพุทธบริษัท. ถ้าเป็นพุทธบริษัท ต้องเดินไปทางเดียวกันทั้งนั้น ทั้งชาววัดและชาวบ้าน : จะต้องเดินไปทางพระนิพพานด้วยกันทั้งนั้น. แล้วมันต่างกันที่ตรงไหน? มันก็ต่างกันอยู่ในสภาพที่มันเป็นอยู่จริงๆว่าชาวบ้านนั้นมีครอบครัว เหมือนกับแบกบ้านแบกเรือนอยู่เสมอ, แล้วมันจะเดินอย่างไร? ทีนี้ชาววัดหรือบรรพชิตนั้นเป็นคนตัวเปล่า ไม่แบก ไม่หามอะไร, แล้วมันจะเดินอย่างไร? มันก็ผิดกันตรงที่ว่า ชาวบ้านก็เดินไปอย่างช้าๆ อืดอาด เครียดหนัก แบกของหนัก, เดินไปช้าๆ เซๆ ซ้งๆ ตะเกียกตะกายไปตามเรื่องของชาวบ้าน. ส่วนชาววัดหรือบรรพชิตนั้นตัวเปล่า มันก็เดินตัวปลิว.

จะไปทางไหนทั้ง ๒ พวกนี้? ไปทางเดียวกัน ทางเดียวกัน, ไม่มีทางที่จะแตกต่างกัน คือเพื่อความดับทุกข์ ไปสู่นิพพานเป็นจุดหมายปลายทางกันทั้งนั้น. นี่มองให้เห็นเสียเถิดว่ามันต่างกันหรือเหมือนกันที่ตรงไหน.

ทีนี้ก็มีบางคนบางพวกมาให้หลักเอาเองว่า *ชาวบ้านต้องเดินไปทางหนึ่ง บรรพชิตต้องเดินไปอีกทางหนึ่ง*; นั้นเขาว่าเองตามชอบใจ โดยไม่มองข้อเท็จจริง; จนถึงกับบางคนว่า ชาวบ้านก็ต้องทำมาหากิน หาเงินหาทอง หาครอบครัว เลี้ยงลูก เลี้ยงเมียอะไรไปตามแบบของชาวบ้าน ไม่ต้องพูดถึงนิพพาน ไม่ต้องพูดถึงความดับทุกข์. นั้นแหละมันเป็น *จุดตั้งต้นที่ผิด*. ถ้าไม่ต้องการความดับทุกข์ ไม่ต้องการนิพพาน มันก็ไม่มีพุทธศาสนา มันก็ไม่มีพุทธศาสนา ไม่ใช่พุทธศาสนา. ชาวบ้านที่เป็นพุทธบริษัท ก็ต้องเดินไปทางนิพพาน กว่าจะบรรลุถึงนิพพาน; แม้ว่าจะคลานตัวมดเต็มไปอย่างเต่า มันก็ไม่มีทางไปไหนหรอก ไปทางเดียวนั้นแหละ ทางที่จะตรงไปยังพระนิพพานนั่นเอง.

: หลักธรรมปฏิบัติดับทุกข์ ใช้ได้เหมือนกันทั้งฆราวาสและบรรพชิต.

ทีนี้มีหลักปฏิบัติเหมือนกันได้อย่างไร? ถ้าชาวบ้านเขาอยากจะไปนิพพาน ก็ต้องปฏิบัติตามแบบของการไปนิพพาน. ชาวบ้านที่เป็นพุทธบริษัทนั้นนะ เขามีความเป็นพุทธบริษัท เรียกตัวเองว่า "เป็นพุทธบริษัท" เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน, นี้ต้องไปทางนิพพาน; ถ้าไปทางอื่นมันไม่เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน. นี้ทำไมจะต้องแยกกัน, เรียกให้ต่างกันว่า "ชาววัดและชาวบ้าน"? มันไม่ใช่เราตั้งใจจะแยก มันแยกอยู่โดยธรรมชาติ เช่นว่า พอเกิดมา เกิดมาเป็นคนในโลกนี้ มันก็เป็นคนธรรมดา มันก็อยู่บ้านอยู่เรือน ต้องทำหน้าที่ของคนธรรมดา ประกอบการงานเลี้ยงชีวิต ประกอบการงานด้วยกำลังกายกำลังใจ กำลังอะไรทุกอย่าง. นั่นคือชาวบ้านแท้ๆที่ยังไม่มีธรรมะ ไม่รู้ธรรมะ ไม่ได้ปฏิบัติธรรมะ.

[นำธรรมะมาทำให้การทำงานไม่มีทุกข์]

ทีนี้ถ้าว่าเป็นชาวบ้านที่อยากจะทำงานเหน็ดเหนื่อย เหงื่อไหลไคลย้อยอยู่นั้นแหละ แต่ว่ามีอุปาย มีวิธีที่ไม่ให้จิตใจเป็นทุกข์; มันก็ไปศึกษาธรรมะ ว่าจะต้องทำจิตใจอย่างไร อยู่ในโลกโดยไม่ต้องเป็นทุกข์; นี่มันเป็นอุปาย. ส่วนชาวบ้านที่ไม่ต้องการธรรมะ ก็ทำไปอย่างชาวบ้าน มีความทุกข์ทรมานไปตามแบบของชาวบ้าน. แต่ชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องธรรมะ เป็นชาวพุทธ ก็มีวิธีทำจิตใจที่ทำการงานด้วย แล้วไม่ต้องเป็นทุกข์ด้วย; เหนื่อยยิ่งออกมายิ่งกลายเป็นน้ำมนต์เย็นเฉียบและพอใจ สำหรับผู้ที่มีจิตใจเป็นธรรมะ. ถ้าไม่มีธรรมะมันก็ร้อน เดียวก็เลิกมันก็ไปขโมยดีกว่า, จะมาทำงานอยู่ทำไม. นี่เป็นปัญหาพื้นฐานทั่วไปว่าชาวบ้านต้องมีธรรมะเพราะเหตุนี้.

[นำธรรมะมากำจัดอุปสรรคที่เกิดแทรกตามธรรมชาติ.]

ทีนี้มันมากไปกว่านั้นอีกก็คือว่า การมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ตามธรรมดาในโลกนี้ ต้องมีสิ่งซึ่งเป็นอุปสรรคขัดขวางรบกวนให้ยุ่งยากลำบากใจเป็นธรรมดา. ถ้าอยู่ในโลกนี้ ทำการงานอยู่ในโลกนี้ ต้องมีสิ่งแทรกแซงเข้ามาให้หนักอกหนักใจเป็นทุกข์; นี้เรามีสติ

ปัญญา มีความรู้ที่จะขจัดออกไปเสีย อย่ามาเป็นทุกข์กับเราจะไม่ดีกว่าหรือ. มันก็เป็นชาวบ้านที่ดีกว่า, ดีกว่าชาวบ้านที่ไม่รู้จักธรรมะ เพื่อจะทำงานโดยไม่ต้องเป็นทุกข์; หรือว่าเพื่อจะไม่ต้องเป็นทุกข์ เมื่ออะไรมันแทรกแซงเข้ามาตามธรรมชาติ เช่น ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น. ชาวบ้านที่มีธรรมะจึงได้เปรียบมากมาย คืออยู่อย่างไม่เป็นทุกข์, หรือเป็นทุกข์น้อยที่สุด, ไม่ว่าจะ เป็นความทุกข์ที่เกิดมาจากการทำงาน หรือว่าจะ เป็นความทุกข์ที่เกิดมาจากการที่ธรรมชาติมันเป็นเช่นนั้นเอง เช่นความแปรปรวน ความดูร้ายของธรรมชาติ ความวิบัติ ซึ่งจะต้องมีเป็นธรรมดา เมื่ออยู่ในโลกนี้มันก็ต้องเผชิญกับสิ่งเหล่านี้ แต่เขาก็มีความทุกข์น้อย. นี่เป็นชาวบ้านชนิดที่มีธรรมะ เป็นชาวพุทธ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน. แล้วความดับทุกข์ของชาวบ้านนี้ ไม่มีทางไหน นอกจากทางไปนิพพานอย่างเดียวกับบรรพชิต.

ที่นี้มาถึงขั้นบรรพชิต ต้องการจะไปเร็วกว่านั้น จึงยอมสละทิ้งความเป็นชาวบ้าน สละความเป็นชาวบ้านครองเรือน มาเป็นผู้ไม่มีเรือน เพื่อจะเดินไปเร็ว ๆ เพื่อจะไปถึงจุดหมายปลายทางเร็ว ๆ; ก็เรียกว่าไปทางเดียวกัน. คนหนึ่งไปเร็วไม่ได้ ก็คลานงุ่มง่ามไป; คนหนึ่งไปเร็วได้ก็ไปเร็ว. นี้โดยหลักการเป็นอย่างนี้; แต่มิได้หมายความว่าทุกคนเป็นอย่างนี้, บรรพชิตบางคนก็ยังคงคลานงุ่มง่ามเป็นเต่า เดินไปไม่ได้ อยู่หลังชาวบ้านอีกก็มี; มันก็เอาแน่ไม่ได้. แต่ว่าหลักการนั้นมันเป็นที่แน่นอนว่า ชาวบ้านนี้มันภาระหนัก อยู่ท่ามกลางปัญหาภาระ, เดินทางช้าๆเป็นความทนทรมาน; ถ้าไม่มีธรรมะช่วย มันก็จะทนทรมานจนบางทีจะเป็นบ้าเป็นโรคจิตไปเลย, แต่ถ้ามีธรรมะก็ช่วยให้ทำไปได้ตามสะดวก.

เอาละ, เป็นอันว่าท่านทั้งหลายพอจะเข้าใจได้แล้วว่า ชาวบ้านกับชาววัด บรรพชิตกับคฤหัสถ์นั้น ไม่ได้เดินคนละทาง; ต้องเดินไปทางเดียวกัน คือไปสู่ความดับทุกข์เป็นจุดหมายปลายทาง ซึ่งเรียกว่า "นิพพาน"; ชาวบ้านก็เดินไปช้าๆ เพราะว่ามีภาระ; บรรพชิตก็ไม่มีภาระ ตัวเบา ก็เดินตัวปลิวไปเลย.

: ชาวบ้าน ชาววัด มีทุกข์ที่เกิดจากตัวกู-ของกูเหมือนกัน.

ที่นี้ถ้ามีคนถามว่า *แล้วใครอยากเป็นชาวบ้าน?* มันไม่มีหรอก, ไม่มีใครอยากเป็นชาวบ้าน; แต่ว่ามันเกิดมาเป็นชาวบ้านเอง พอเกิดมาก็เป็นชาวบ้านเอง; มันเป็นคนชาวบ้านอยู่ตามธรรมชาติที่มันเกิดมา. ถ้าเป็นชาวบ้านแล้วก็ต้องทำหน้าที่ของชาวบ้าน; ถ้ามีความทุกข์ความหนักอะไรเกิดขึ้นในชีวิตนั้น มันก็ต้องแสวงหาธรรมะมาดับ จึงมีหน้าที่ที่จะต้องดับทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น.

ที่นี้พูดถึงความทุกข์ มันไม่ต่างกันนักหรอก : ความทุกข์ของชาวบ้าน และความทุกข์ของชาววัด มันเป็นเรื่องของความยึดมั่นถือมั่นเรื่องตัวกู เรื่องของกูด้วยกันทั้งนั้น. ชาวบ้านยึดถือมากเกินไป, ที่เป็นชาววัดมันก็เล็กลีน้อยหน่อย; แต่แล้วมันก็ลำบากอยู่ด้วยเรื่องความทุกข์อันเกิดมาจากต้นหาอุปาทาน; หน้าที่จึงเหมือนกันที่จะบรรเทาต้นหาอุปาทานเสีย. ชาวบ้านก็บรรเทาไปตามแบบชาวบ้าน; ชาววัดก็บรรเทาไปตามแบบชาววัด, คือ*โดยเร็ว*, นี้พอจะเข้าใจกันได้แล้วว่า ชาวบ้านก็ดี ชาววัดก็ดี มีหน้าที่อย่างเดียวกัน คือเพื่อจะดับทุกข์ในชีวิตนี้เสีย; แล้วไปขึ้นสู่สภาวะอันใหม่คือชีวิตชนิดที่ไม่มีความทุกข์ หรืออยู่เหนือความทุกข์โดยประการทั้งปวง. ถ้าถึงขั้นนั้นโดยสมบูรณ์จริงๆก็เรียกว่าบรรลุนิพพาน; ถ้ายังไม่ถึงขั้นนั้นก็เรียกว่า บรรลุมรรคผลที่รองๆ ลงมาจากนิพพาน แต่เป็นที่แน่นอนแล้วว่ามันจะเป็นไปฝ่ายนิพพาน.

นี่ตอนหนึ่งที่จะขอทำความเข้าใจว่า ทำไมเอาตมาจึงใช้คำว่า "ธรรมประยุกต์ สำหรับระดับชาวบ้านทั่วไป"; *ชาวบ้าน* หมายความว่าอย่างนี้. อย่าไปเข้าใจผิดทำให้แตกต่างกัน จนต้องเดินกันคนละทาง; อย่างนี้แล้วก็ไม่มีอะไร จะไม่มีธรรมะอะไรเหลืออยู่ในหมู่บ้าน. ถ้าไม่เดินทางนี้มันก็เป็นทางผิดหมด.

ปัญหาที่ควรทราบเกี่ยวกับ ฆราวาสจะประพฤติธรรมะกันสักเท่าใด? เป็นต้น.

ที่นี้ปัญหามันเหลือแคบเข้ามา ซึ่งท่านทั้งหลายก็ควรจะพิจารณา; คือจะถามว่าพวกฆราวาสนั้นจะประพฤติธรรมะกันได้สักเท่าใด? พวกฆราวาสชาวบ้านอย่างที่กล่าวแล้วนั้น ควรจะประพฤติธรรมะกันได้สักเท่าใด? แล้วท่านได้ทำเต็มตามที่ควรจะทำได้แล้วหรือเปล่า? หรือจะถามว่าฆราวาสนั้นจะทำตนให้เป็นอริยสาวกของพระพุทธเจ้าได้สักเท่าใด? แล้วท่านก็ได้ทำตนเป็นอริยสาวกของพระพุทธเจ้าได้เต็มตามนั้นแล้วหรือเปล่า? หรือจะถามว่าฆราวาสนั้นจะมีชีวิตเยือกเย็นๆเป็นนิพพาน, เยือกเย็นในความหมายของนิพพาน, กันได้สักเท่าใด?

นี่ฟังดูให้ตีๆกำลังถามว่า ชาวบ้านหรือฆราวาสนั้น จะสามารถมีชีวิตที่เยือกเย็น เป็นความหมายของนิพพานนั้นกัน得多สักเท่าใด? แล้วท่านได้ทำให้มีชีวิตเยือกเย็นชนิดนั้นเต็มที่อยู่แล้วหรือเปล่า. ถ้าสรุปก็จะถามว่า ฆราวาสจะสามารถมีชีวิตที่ประกอบอยู่ด้วยธรรมะมากน้อยเท่าไร? ฆราวาสสามารถมีชีวิตที่ประกอบอยู่ด้วยธรรมะมากน้อยสักเท่าไร? แล้วท่านก็ได้ทำให้มันเต็มที่ตามที่มันควรจะเป็นแล้วหรือเปล่า. นี่ขอให้ทุกคนมองปัญหาข้อนี้ แล้วก็ตอบปัญหาข้อนี้ด้วยใจจริง ด้วยความจริง ด้วยสถานการณ์ที่เป็นอยู่จริง. ย้ำอีกทีว่า ฆราวาสนี้จะประพฤติธรรมะกันได้สักเท่าใด? ฆราวาสจะทำตนให้เป็นอริยสาวกได้สักเท่าใด? ฆราวาสจะมีชีวิตที่เยือกเย็นเป็นนิพพานนะได้สักเท่าใด?

ก. ฆราวาสจะประพฤติธรรมะกันได้สักเท่าใด?

ข้อที่ว่า "ประพฤติธรรมะกันได้สักเท่าใด?" นั้น ถ้าว่าโดยที่แท้แล้วธรรมชาติอำนาจมาให้ประพฤติธรรมะได้ถึงที่สุดด้วยกันทั้งนั้น, แต่เมื่อเขาสมัครไปเป็นฆราวาส

ครองเรือน มีชีวิตอย่างผู้ครองเรือน โอกาสที่จะประพฤติธรรมมันก็ลดลงมา. ท่านได้ต่อสู้ถึงที่สุดแล้วหรือยัง ที่จะประพฤติธรรมะให้มากที่สุดอยู่ในชีวิตที่ครองเรือน? ดังนั้น ขรราวาสที่ไม่เหลวไหล ขรราวาสที่เป็นพุทธบริษัทแท้จริง ก็มีโอกาสที่จะประพฤติธรรมะได้มาก ไม่น้อยเลย; ขอแต่ว่าให้เขาจัดระบบในบ้าน ในเรือน ในครอบครัวของเขานั้นให้มันถูกต้องสักหน่อย แล้วในครอบครัวนั้นจะประพฤติธรรมะได้ไม่น้อยเลย. นี่ช่วยเขาไปพิจารณาด้วยว่า ในครอบครัวของเรานั้น ได้จัดหรือได้ทำให้เหมาะสมที่จะมีการประพฤติธรรมะมากที่สุดแล้วหรือยัง.

ข. ขรราวาสจะเป็นอริยสาวกกันได้สักเท่าใด?

ส่วนข้อที่ใช้คำสูงขึ้นไปว่า "เป็นอริยสาวกกันได้สักเท่าไร?" นั้น; บางคนอาจจะรู้สึกที่สูงไปหรือเกินไป. ที่จริงมันก็ความหมายเดียวกันแหละ : ประพฤติธรรมได้เท่าไร มันก็เป็นอริยสาวกมากเท่านั้น. *อริยสาวก* นี้พระพุทธเจ้าท่านใช้เรียกสาวกทั่วไปทั้งที่เป็นบรรพชิต และเป็นคฤหัสถ์. แม้ในกรณีที่ตรัสถึงคฤหัสถ์ พระพุทธเจ้าท่านก็ใช้คำว่า อริยสาวก, เช่นตรัสว่า *อริยสาวกในศาสนานี้เป็นผู้มีการดับ เป็นผู้ได้รับการแนะนำดีแล้ว* อย่างนี้เป็นต้น; นี่ท่านหมายถึงขรราวาสทั้งนั้น จนกระทั่งท่านใช้คำว่า อริยสาวกแก่ขรราวาส เราก็ควรจะรับรู้ไว้ว่า ขรราวาสนั้นเป็นอริยสาวกได้ ที่จะเป็นมากเป็นน้อย เป็นต่ำ เป็นสูง มันก็แล้วแต่กรณีของคนๆนั้น หรือหมู่นั้น คณะนั้น. เมื่อขรราวาสก็สามารถที่จะเป็นอริยสาวกได้ การศึกษาธรรมะในชั้นที่ประยุกต์ถึงที่สุดได้ มันก็สมควรแก่ขรราวาส.

ค. ขรราวาสจะมีชีวิตเย็นกันได้สักเท่าไร?

ส่วนคำถามที่ว่า "ขรราวาสจะมีชีวิตที่เยือกเย็นเป็นนิพพานได้สักเท่าไร?" นี้ รู้สึกว่าเป็นปัญหามาก เพราะว่าตามปกติมันเขาเอาคำว่านิพพานไปไว้สูงสุดเอี่ยม, ผิด

หลักเดิมในภาษาบาลี. คำว่านิพพานไม่ได้อยู่สูงสุดเอื้อม จนไม่เกี่ยวกับฆราวาส. พวกฆราวาสที่มีชีวิตเยือกเย็นนั้นแหละ เขาก็ใช้คำว่า *นิพพาน* ด้วยเหมือนกัน. เล่าเรื่องตัวอย่างที่เคยเล่าแล้วเล่าอีกก็ได้ เช่นว่าในวันที่มีการประกวดหญิงสาวสำหรับจะเลือกเป็นชายาของพระสิทธัตถะนั้น; ในตอนท้ายของการประกวดนั้น มีหญิงสาวคนหนึ่ง ในสกุลศากยะนั้นแหละ พอเห็นพระสิทธัตถะเดินผ่านมา หญิงสาวผู้นั้นก็ร้องขึ้นว่า "*บุรุษนี้เป็นลูกของใคร พ่อแม่ของเขาก็นิพพาน, บุรุษนี้เป็นสามีของผู้ใด ภรรยาของเขาก็นิพพาน*".

ท่านใช้คำว่า *นิพพาน* อย่างนี้เลยแหละ; ภาษาบาลีแท้ๆว่า *นิพพุโต* คือ *นิพพานแล้ว* ดับแล้ว เย็นสนิทแล้ว. ข้อนี้แสดงว่าในภาษาชาวบ้านธรรมดาๆ เขาก็เอาคำว่านิพพานนี้มาใช้ในชีวิตบ้านเรือน; ถ้าบ้านเรือนนั้นมีชีวิตที่เยือกเย็น ไม่เร่าร้อนเหมือนผู้อื่นแล้ว ก็เรียกว่ามันเป็นชีวิตเย็น เป็นชีวิตที่เยือกเย็น, เป็น *ชีวิตนิพพาน*. เป็นอันว่าฆราวาสนี้สามารถที่จะมีชีวิตเยือกเย็นเป็นนิพพานได้ ตามมาก ตามน้อย ตามสมควรแก่การกระทำของตน; จึงเป็นอันสรุปได้ว่า แม้เป็นฆราวาส ก็ควรจะสนใจเรื่องธรรมประยุกต์ แล้วก็ให้มีธรรมประยุกต์ให้เต็มทีสำหรับความเป็นฆราวาส.

ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับชกุงไม่ให้ฆราวาสสนใจเรื่องนิพพาน.

ความเข้าใจผิดว่า ฆราวาสไม่ควรชวนชวายเป็นอะไรให้สูงไปกว่าการทำไร่ ทำนา ทำมาหากินนี้, เป็นความเข้าใจผิดที่เคยมี และอาจจะกำลังมี. ขอให้ช่วยกันสังเกตดูให้ดีว่า มันยังมีคำพูดชกุงว่า ฆราวาสอย่าไปสนใจเรื่องนิพพาน. เคยมีมาแล้ว, ความเข้าใจผิดอย่างนี้มันเคยมีมาแล้ว และเดี๋ยวนี้ก็กำลังมี. เมื่ออาดตมาไปพูดเรื่องจิตว่าง ไม่ยึดมั่นถือมั่น เป็นสิ่งที่ควรกระทำ มีความสุข ฆราวาสทำได้ และมีความสุขในชีวิตฆราวาส. ก็มีผู้รู้ ผู้ที่เขาเรียกตัวเองเป็นผู้รู้ ใครๆก็นับถือว่าเป็นผู้รู้ เขาคัดค้านว่าทำไม่ได้ : จะทำหน้าที่ฆราวาสกับทำหน้าที่ของพระอริยสาวก เพื่อไปนิพพานพร้อมกัน

นั้นทำไม่ได้ๆ. หรือจะพูดว่า เป็นเศรษฐกิจพร้อมๆกัน กับจะเป็นพระอริยบุคคลด้วยนั้น มันเป็นไม่ได้, เขาเป็นไม่ได้; ถ้าขึ้นไปทำก็เหมือนกับว่าเอาขนมปังมาทาเนยทั้งสองหน้า มันก็เลอะเทอะหมด ไม่มีที่จับ. นี่ก็ยังมีความเห็นอย่างนี้ คัดค้านอย่างนี้ แม้ในใจกลางพระนคร ก็พูดเรื่องนี้ ซึ่งก็พูดที่คุรุสภา.

เอาละ, ขอให้เข้าใจกันเสียที่ว่า แม้ในปัจจุบันนี้ ก็ยังมีผู้เชื่อว่า พระราชาจะประพฤติธรรมะเพื่อความเป็นพระอริยะไม่ได้ หรือไม่สมควร, พระราชาจะก้มหน้าก้มตาเป็นพระราชาเหมือนกับควายไถนาไปเรื่อยๆก็แล้วกัน; อย่ามาเหยยให้สูงขึ้นมาถึงเรื่องของธรรมะนี้เลย. อาตมาบอกไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น : ไม่ได้หมายความว่าขนมปังแผ่นเดียว ทาเนยสองหน้า; แต่ต้องการจะให้หมายความว่าเหมือนกับแซนวิชที่มีขนมปังประกบสองข้าง, แต่เป็นขนมปังคนละชนิดกัน; อย่างนี้ไม่ดีกว่าหรือ. แซนวิชที่มีเนื้ออาหารอยู่ตรงกลาง แล้วมีขนมปังประกบสองด้าน; ทั้งสองด้านนั้นไม่เหมือนกัน ด้านหนึ่งเป็นอย่างหนึ่ง, อีกด้านหนึ่งเป็นอีกอย่างหนึ่ง; แล้วมันคงจะดีกว่าที่เหมือนกันมั่ง.

นี่การที่พระราชาเรา*ทำหน้าที่พระราชา* เหมือนควายไถนา ทนทรมานมันก็ทำสิ; แต่อีกทางหนึ่ง*รู้จักทำจิตใจไม่ให้เป็นทุกข์* คือมีธรรมะของพระอริยเจ้า ประกอบกำกับอยู่อย่างเพียงพอ, นั่นก็ทำด้วยซี่ นี่ชีวิตนี้มันถูกประกบไว้ด้วยหน้าที่พร้อมกันไป ๒ อย่าง; คือหน้าที่จะ*เลี้ยงชีวิต* อย่างชาวบ้าน อย่างพระราชา นี่ก็ทำไป, หน้าที่ที่จะ*บรรเทากิเลส* บรรเทาความร้อน หรือดับไฟ ลดแรงไฟเสีย นั่นก็ทำไป; ก็จะเป็นพระราชาที่เป็นอริยสาวกของพระพุทธเจ้า มีธรรมะ ประพฤติธรรมะ ประกอบอยู่ด้วยธรรมะ แล้วก็มีความทุกข์น้อย เป็นพระราชาที่ดี. เดียวนี้มันไม่ยอมรับมติดันนี้ จะให้พระราชาเป็นพระราชา แล้วก็ยังแถมชักจูงกันว่า ป่วยการ สมัยนี้ไม่มีการบรรลุผลอะไรแล้ว อย่าไปพูด อย่าไปหวังเรื่องการบรรลุผลอะไรเลย ทำไรไถนาไปให้สบายดีกว่าอย่างนี้ก็มี.

ฆราวาส "ควรมีฆราวาสธรรม" ที่สูงกว่า "ฆราวาสธรรมขั้นเตรียม".

สำนักครูบาอาจารย์บางแห่งจะพูดว่า เป็นฆราวาสนี้ไม่มีอะไรหอก : เว้น
อบายมุข ๖ เสียก็แล้วกัน, มีทิศ ๖ ครบถ้วน ถูกต้อง, มีฆราวาสธรรมทั้ง ๔ ครบถ้วน
ถูกต้อง; นี่ก็เป็นฆราวาสเต็มที หรือสูงสุดแล้ว. ก็ถูก; อย่างนั้นเป็นฆราวาสที่ถูกใน
ความหมายหนึ่งแหละ เป็นฆราวาสที่ไม่มีโทษของฆราวาส; แต่ว่าเพียงเท่านั้นมันยัง
ไม่พอที่จะดำรงจิตใจให้อยู่เหนือความทุกข์ของกิเลส ซึ่งเป็นความทนทรมาน. อย่าเอา
แต่เพียงว่า ละอบายมุข มีทิศทั้ง ๖ มีฆราวาสธรรม ๔ สมบูรณ์แล้วก็พอแล้ว; นั้นมัน
เพียงแต่ว่าเตรียมเป็นฆราวาสที่ไม่มีโทษ ไม่มีโทษแห่งฆราวาส.

ที่นี้ในการที่มีคุณธรรมให้สูงขึ้นไป ก็ต้องมีความรู้เรื่องธรรมะที่จะไม่ยึดมั่น
ถือมั่นให้เกิดความทุกข์ขึ้นมา; ดังนั้นฆราวาสจึงควรศึกษาเรื่องสุญญตา หรือสุญญตปุ-
ปฺปฏิสํยุดตา สุตตฺตฺนฺดา, หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสุญญตา; ฆราวาสนั้นก็จะมี ความทุกข์น้อยลง
ไปอีก แม้ว่าจะต้องอยู่ครองเรือนแอดด้อยด้วยบุตรภรรยา. มีพระบาลีบางแห่งถึงขนาดที่
ว่า *สตินี้กระทำได้นั้นในขณะที่กำลังกกลูกอ่อนนอนอยู่.* เข้าใจว่าหลายคนคงไม่เคยฟัง
พระพุทธภาษิตข้อนี้ : *เมื่อนอนกกลูกอยู่ในที่นอน นี้อีกยังทำสติได้.* คำตรัสอย่างนี้มี,
อยากดูก็ไปดู มันมีอยู่ในพระบาลี มีที่มาที่ดูได้. ก็แปลว่าเป็นฆราวาสที่ดีที่สุดเท่าที่
จะเป็นได้ นั้นแหละ เรียกว่าธรรมประยุกต์ในระดับของชาวบ้าน.

ฆราวาส "ธรรมชีวิต" เป็นฆราวาสที่ดีที่สุด.

อ้าว, ที่นี้ก็จะได้พูดถึงคำว่า "เป็นฆราวาสที่ดีที่สุดอย่างไร?" กันต่อไป. ขอให้
ท่านทั้งหลายที่เป็นฆราวาสโดยเฉพาะ ตั้งใจฟังให้ดี ๆ บางทีอาจจะได้อะไรที่มีค่า หรือมี
ประโยชน์ไปปรับปรุงความเป็นฆราวาสของท่านให้มันดีกว่าเดิม, ให้มีความสะอาด ความ
สว่าง ความสงบ มากขึ้นกว่าเดิม. อาตมาอยากจะใช้คำพูดสั้น ๆ จำง่าย สั้นยาก ว่า

ฆราวาสในระดับธรรมชี่วี่”; ธรรมชี่วี่ๆ, ช่วยจำคำนี้กันไปด้วยทุกคนว่า *ธรรมชี่วี่*, ซึ่งต่อไปเราคงจะได้พูดกันอีกมาก เรื่องธรรมชี่วี่.

คำว่า “ธรรมชี่วี่” มีคำใ้ช้อยู่ในพระบาลี ไม่ใช่คำประดิษฐ์ขึ้นเอง; เมื่อได้ประพจน์ปฏิบัติถูกต้องอย่างนั้นๆแล้ว ท่านเรียกว่า*ธรรมชี่วี่*. *ชี่วี่* แปลว่า*มีชี่วิต*, *ธรรมะ* แปลว่า*ธรรม*; *ธรรมชี่วี่* แปลว่า*มีชี่วิตด้วยธรรมะ มีชี่วิตอยู่อย่างมีธรรมะ มีชี่วิตอยู่อย่างประกอบด้วยธรรมะ* ก็เรียกว่า “ธรรมชี่วี่”. คำนี้ใ้ช้อยู่ในบาลี ในพระคัมภีร์ที่เป็นภาษาบาลี. ถ้าจะเป็นภาษาอินเดียอื่นต่างๆไป เช่นภาษาสันสกฤตที่แปลงมาเป็นภาษาไทย เป็นต้น แล้วก็มีคำออกเสียงอย่างอื่น เช่นว่า *ธรรมชี่วิน* ก็ได้ *ธรรมชี่วิน* ก็ได้; แต่ถ้าเป็นบาลีแล้วก็ต้องว่า *ธรรมชี่วี่*. ถ้าเป็นสันสกฤต หรือเป็นไทย แปลงมาจากสันสกฤตก็ว่าธรรมชี่วินก็ได้ ธรรมชี่วินก็ได้; ยุ่งนักเอาธรรมชี่วี่คำเดียวก็พอแล้ว เพราะเราจะถือหลักภาษาบาลีเป็นหลักสำคัญ.

วิธีแห่งธรรมประยุกต์สำหรับชาวบ้านธรรมชี่วี่.

เ้า, ี่ขอให้ช่วยกันจำคำว่า *ธรรมชี่วี่-มีชี่วิตอยู่ด้วยธรรมะ*; แล้วก็จะได้พูดกันให้ชัดเจนไปว่า *ทำอย่างไรจะได้เรียกว่าธรรมประยุกต์สำหรับชาวบ้านทั่วไป?*

เมื่อชาวบ้านทั่วไปมีระบบปฏิบัติเป็นธรรมชี่วี่ มันก็จะสูงสุดของความเป็นชาวบ้าน, คือเป็นฆราวาสครองเรือนที่ดีที่สุดแล้ว; แล้วจะเป็นหลักการที่ใ้ใช้ได้ ตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงเบื้องปลาย, เหมือนกับว่าแขนวิชมีขนมบั้สองหน้า ไม่ใช่ขนมบั้แผ่นเดียวทาเนยสองหน้า. *ธรรมชี่วี่ๆ* แปลว่า*มีชี่วิตอยู่ด้วยธรรมะ*. เมื่อมีชี่วิตอยู่ด้วยธรรมะ มีชี่วิตอยู่ด้วยธรรมะ ประกอบด้วยธรรมะ รู้สึกอยู่แก็ใจว่าประกอบด้วยธรรมะ, แล้วใจนั้นมันจะรู้สึกอย่างไรล่ะ? ถ้าจิตนั้นรู้สึกว่ ี่ชี่วิตกำลังประกอบด้วยธรรมะอย่างนี้แล้ว มันก็จะเกิดความรู้สึกขึ้นมาเอง คือพอใจๆ, อิ่มใจ พอใจ เป็นปิติ. รู้สึกว่ ี่มันถูกต้องแล้ว

ที่เป็นอยู่อย่างนี้, เป็นอยู่อย่างมีธรรมะนี้มันถูกต้องแล้ว; พอเห็นความถูกต้องแล้ว ก็เกิดความรู้สึกพอใจ คือปิติ; ปิตินี้เป็นปิติที่ประกอบอยู่ด้วยธรรมะ.

ปิติ แปลว่า*ความยินดี* หรือ*พอใจ*, มันก็มีอยู่ ๒ ชนิดเหมือนกัน : ถ้าปิติที่ประกอบอยู่ด้วยธรรมะเป็น*ธรรมปิติ*, เป็นธรรมปิติ มันก็เป็นความพอใจที่เกิดขึ้น เมื่อรู้สึกว่าเราประพฤติธรรมะถูกต้องแล้ว. ส่วนปิติที่เพราะได้เงินมาก ได้เมียสวย ได้อะไรอย่างนี้; ปิติอย่างนี้ไม่ใช่ธรรมปิติ มันคนละพอใจ, อย่าเอามาปนกัน. ความรู้สึกที่ว่า "ถูกต้องแล้วพอใจ" นี้หมายถึงถูกต้องตามทางธรรมแล้ว ก็มีความพอใจที่ประกอบด้วยธรรม; ปิติอย่างนี้เป็นองค์ของการตรัสรู้. ส่วนปิติชนิดที่เนื่องอยู่กับกิเลส เนื่องอยู่กับวัตถุนั้น เขาเรียกว่า*โลกธรรม* : ความยินดี ความพอใจ คู่กับความยินร้าย ความไม่พอใจ; นั่นเป็นโลกธรรมย้ายให้เดือดร้อน แล้วเป็นฝ่ายกิเลส เป็นส่วนประกอบของกิเลส เป็นฝ่ายกิเลส; ไม่ได้หมายถึง "พอใจ" ในความหมายนี้. ถูกต้องและพอใจ ถูกต้องตามทางธรรม ที่เห็นอยู่ว่ามันดับทุกข์ได้ แล้วก็รู้สึกพอใจ, เมื่อพอใจก็เป็นสุข นี่แน่นอนอยู่อย่างว่า ถ้าพอใจก็ต้องเป็นสุข.

: การมีชีวิตอยู่กับธรรมจนรู้สึกถูกต้องพอใจอยู่ตลอดเวลา
(๓ ระดับ).

จะต้องทำให้จิตรู้สึกถูกต้องแล้ว พอใจอยู่ตลอดเวลา หรือทุกกรณี. ทำนทั้งหลายอาจจะคัดค้านว่าไม่ได้; ใครไม่อาจจะทำได้ทุกเวลาและทุกกรณี. เราพอแบ่งกันได้ พอแบ่งกันได้ เพราะว่าถ้าตั้งใจทำจริงเหมือนกับปฏิบัติกรรมฐาน ปฏิบัติวิปัสสนา ก็ทำได้ทุกเวลา และทุกกรณี; ดังนั้นจะขอแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ หรือ ๓ ขนาด ว่าท่านจะต้องจัดกระทำทุกอย่าง ที่เกี่ยวกับชีวิตนี้ จนเราเองรู้สึกว่าถูกต้องแล้ว และพอใจ :-

[รู้สึกว่าคุณต้อง-พอใจอยู่ทุกเรื่องของการงานที่ทำอยู่]

(๑.) ในระดับแรก ในระดับหยาบๆ ก็ว่าทุกการงานที่กระทำอยู่; เช่นว่า เตี้ยวันนี้เราไดนาอยู่ ทำสวนอยู่ คำขายอยู่ อะไรก็ตาม เป็นกิจกรรมหนึ่งๆนี้ เราต้องจัดให้ทุกสิ่งนั้นมันถูกต้อง จนรู้สึกว่าคุณต้อง ปลอดภัย แล้วพอใจอยู่ตลอดเวลาที่ทำการงานอย่างหนึ่งๆ. นี่ทำไม่จะทำไม่ได้. จะมีการงานในวันหนึ่งก็อย่างก็ตามใจ; ดิ้นขึ้นมา ก็ทำอะไร : จะอาบน้ำ หรือจะกินข้าว หรือจะไปทำงาน หรือจะเลิกงาน หรือจะกลับบ้าน, ทุกอย่างที่ควรกระทำทุกๆขั้นตอนของการงานนั้น ต้องจัดต้องทำให้มันบอกตัวเองได้ว่า ถูกต้องแล้วๆ, แล้วก็พอใจๆ, ถูกต้องแล้วพอใจ. นี่เป็นระดับต่ำที่สุด คือมีสติอยู่ตลอดเวลา การงาน ตลอดเวลาที่ทำการงาน อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่.

[รู้สึกว่าคุณต้อง-พอใจอยู่ทุกอิริยาบถน้อยใหญ่]

(๒.) ที่นี้มันละเอียดเข้ามาก็ทุกๆอิริยาบถ; ไม่ว่าอิริยาบถเล็กหรืออิริยาบถใหญ่ ไม่ว่าในขณะที่ทำการงาน หรือในขณะที่ว่างการงาน. แปลว่าแม้แต่เพียงเดินไปนี่ก็ ถูกต้องแล้วและพอใจ, ไปถึงแล้วทำอะไรก็ถูกต้องแล้วและพอใจ, เดินกลับมาก็ถูกต้องแล้วและพอใจ. อยากจะแจกตัวอย่างว่า พอเราตื่นนอนขึ้นมา ทำสติสัมปชัญญะว่ามัน ผ่านมาแล้วด้วยความถูกต้องและพอใจ : ตลอดคืนที่นอนมานี้ถูกต้องแล้วพอใจ; ที่นี้ *ไปล้างหน้าอยู่* ก็ถูกต้องและพอใจ; *แปรงฟันอยู่* ก็ถูกต้องและพอใจ; แล้วก็*อาบน้ำ* ทุกๆขั้นตอนหรืออะไรแล้วแต่ถูกต้องและพอใจ; *ผลัดผ้า* ถูกต้องและพอใจ; *ออกมาจากห้องน้ำ* ถูกต้องและพอใจ; *ไปห้องอาหาร* ถูกต้องแล้วพอใจ; *กินอาหารอยู่ทุกคำๆ* ถูกต้องพอใจ; กระทั่งว่า*ไปแต่งตัว* *ไปทำงาน* ตลอดเวลาที่*นั่งอยู่ที่โต๊ะทำงาน* ถูกต้องแล้วและพอใจ. ทุกขั้นตอนของการงานจนตลอดวัน แม้เวลาที่*พักผ่อน* เพราะว่าเหนื่อยเข้า มันต้องพักผ่อน ก็ถูกต้องแล้ว และพอใจ; ไม่ต้องคิดว่าพักผ่อนนี้เสียเวลา. ที่จริงพักผ่อนนี้มันพักผ่อนเพื่อให้มีแรงทำงาน แล้วก็ทำงานได้ ก็ถูกต้องและพอใจในการพักผ่อน. กลับบ้าน*พอขึ้นรถ* ก็พอใจ, *วิ่งรถมา* ก็พอใจ, *ถึงบ้านแล้ว* ก็พอใจ, *ทำงาน* อะไร

ทุกอย่างก็พอใจ, กินข้าวอาบน้ำ ก็พอใจ; ทุกๆกรณีที่ทำจนกว่าจะถึงเวลาอน ก็พอใจ ก็กลับไปด้วยความรู้สึกที่ว่าทั้งหมดถูกต้องแล้วและพอใจ. เป็นอันว่า ทั้งวันทั้งคืนมันมีการพูดได้ว่า ถูกต้อง และพอใจ. นี่จะเอาอย่างไรกันอีก. นี่เรียกว่าฆราวาสเป็นธรรมชีวิต; ฆราวาสชาวบ้านเป็นธรรมชีวิต มีชีวิตอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะที่บอกตัวเองได้ว่าถูกต้องๆ และก็พอใจๆ.

[รู้สึกว่าคุณถูกต้อง-พอใจอยู่ทุกครั้งที่ยายใจอยู่.]

(๓.) เอ้า, ทีนี้ก็จะพูดเสียเลยว่า ถ้าเป็นอย่างละเอียด, อย่างละเอียด สุขุม ประณีตกว่านั้นอีกสักขั้นหนึ่ง ก็ยังทำได้, แต่ที่นี้มันจะต้องเป็นขั้นที่ตั้งใจทำ ตั้งใจทำ เฉพาะที่เรียกว่า "ปฏิบัติกรรมฐาน" "ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน", จะต้องจัดให้ละเอียดถึงขนาดที่เรียกว่า "อุทิศเพื่อทำกรรมฐาน"; ไม่ยุ่งด้วยเรื่องอื่นแล้ว ฉะนั้นจะทำกรรมฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้แล้ว. ถ้าอย่างนี้แล้วก็ต้องทำมันทุกลมหายใจออก-เข้า จะต้องจัดให้ทุกสิ่งทุกอย่างถูกต้อง แล้วก็มีสติสัมปชัญญะ กำหนดความถูกต้องนั้นว่ามันถูกต้องแล้วทุกครั้งที่ยายใจออก-เข้า. เมื่อหายใจเข้าก็มีความรู้สึกว่า ทุกอย่างที่เราทำนั้นถูกต้อง, เมื่อหายใจออกก็รู้สึกว่า ทุกอย่างที่เราทำนั้นถูกต้อง. มันมีการหายใจเข้า หายใจออก ไม่ว่าจะไปนั่ง ไปยืน ไปเดิน ไปนอนอยู่ที่ตรงไหน; มันก็เลยเป็นการกระทำที่ละเอียดที่สุดตามแบบอานาปานสติกรรมฐาน. แต่เราไม่ได้กำหนดลมหายใจเป็นอารมณ์ เพียงแต่เรากำหนดความถูกต้องของชีวิตนั้นเป็นอารมณ์ แล้วก็รู้สึกว่าถูกต้องพอใจอยู่ทุกครั้งที่ยายใจออก-เข้า. มันยังมีการหายใจออก-เข้าอยู่นั้นแหละ, แต่จัดให้มันมีการหายใจออก-เข้า พร้อมกับความรู้สึกที่ว่าทุกอย่างมันถูกต้องแล้วก็พอใจ; มันเลยมีความรู้สึกถูกต้องและพอใจอยู่ทุกครั้งที่มีการหายใจออก-เข้า.

อย่างนี้มันยิ่งกว่าอานาปานสติเสียอีก; มันละเอียด และมันประกอบด้วยธรรมะสูงสุด คือความถูกต้อง, ความถูกต้องซึ่งเป็นตัวพระธรรม เป็นตัวพระศาสนา อยู่ในชีวิตนี้ทุกครั้งที่ยายใจออก-เข้า; มันยิ่งกว่าสติปัฏฐานธรรมดา ยิ่งกว่ามหาสติปัฏฐาน

ธรรมดา, จนจะต้องเรียกว่า *บรมมหาสติปัญญา* ไปเลย. การกำหนดสติที่สูงที่สุด ประเสริฐที่สุด ยิ่งใหญ่ที่สุด ว่าทุกสิ่งนี้ถูกต้องแล้วพอใจอยู่ ทุกครั้งที่หายใจออกเข้า นี้คือธรรมชีวิต ธรรมชีวิตสูงสุด. พิจารณาดูจะมีธรรมชีวิตไหนยิ่งไปกว่านี้; มันไม่มีแล้ว, มันมีธรรมะประกอบอยู่ในความรู้สึก ทุกครั้งที่หายใจออก-เข้า.

ในชั้นหยาบๆ กำหนดอยู่ทุกการงานที่กระทำ ว่าถูกต้องและพอใจ; สูงขึ้นมา กำหนดอยู่ทุกอิริยาบถ ทุกๆอิริยาบถรู้สึกถูกต้องและพอใจ; ที่ละเอียดขึ้นมาครั้ง สดท้ายก็ว่าถูกต้องแล้ว และพอใจทุกครั้งที่ยังใจออก ทุกครั้งที่หายใจเข้าๆ ไม่ว่าเขากำลัง นั่งอยู่ นอนอยู่ ยืนอยู่ เดินอยู่ หรืออะไรอยู่ก็ตาม.

: ควรชวนกันตั้ง "สมาคมธรรมชีวิต" ที่ไม่ต้องขึ้นป้าย.

นี่ธรรมชีวิต-มีชีวิตประกอบอยู่ด้วยธรรม. ขอร้องให้ช่วยทำความเข้าใจกันไว้ ก่อน อย่าเพื่อปิดทึบไปเสียว่ามันเหลือวิสัย หรือว่ามันทำไม่ได้ หรือว่ามันไร้ประโยชน์; อย่าเพื่อ. เราจะช่วยกันพิจารณาหาวิธีทำให้มันได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เรา จะชวนกันตั้งสมาคมโดยไม่ต้องตั้ง ไม่ต้องยกป้าย, *สมาคมที่ไม่ต้องยกป้าย* แต่จะรวมหมู่ รวมหัวกันประพุดติกระทำให้ดีที่สุด ให้สำเร็จประโยชน์ถึงขนาดนี้, เพื่อว่าเป็นพุทธบริษัท ชั้นดีของพระพุทธเจ้า. พุดไปมันก็กลายเป็นเรื่องของตัวเอง : ให้เป็นพุทธบริษัทชั้นดีของ พระพุทธเจ้า, เป็นพุทธบริษัทชั้นดี เป็นธรรมชีวิต-มีชีวิตประกอบอยู่ด้วยธรรมะ ทุกครั้งที่ หายใจออก-เข้า, หรือว่าทุกๆอิริยาบถ, หรือว่าทุกๆการงานที่กระทำ. มันเป็นสิ่งที่ทำได้ โดยให้เนื่องอยู่กับการงานที่กระทำ. นี่ย่ำลิมว่าฆราวาสนี้ต้องมีการงาน ต้องทำงานนะ, ฆราวาสนี้; แล้วจะให้ธรรมะมันประกอบอยู่ในการทำงานอย่างไม่แยกกัน จะทำอย่างไร? ก็ทำอย่างนี้ คือทำให้การงานมันถูกต้องจนเป็นที่พอใจ; ทำให้การงานที่กระทำอยู่นั้น ถูกต้องตามความถูกต้อง แล้วก็พอใจ.

: ความถูกต้องตามหลักธรรมคืออะไร?

คำว่า "ถูกต้อง" นี้ ถูกต้องตามหลักของธรรมะของพระพุทธศาสนา. คำว่า "ถูกต้องตามหลักของธรรมะ" นั้นก็คือไม่มีโทษ มีแต่ประโยชน์แก่ทุกฝ่าย นั้นแหละถูกต้อง; ดังนั้นขอให้ถือเป็นหลักได้เลยว่า ถ้าเราพูดว่าถูกต้อง ๆ แล้ว คือถูกต้องตามหลักของธรรมะในพระพุทธศาสนา; ไม่ใช่ถูกต้องตามหลักของมิจฉาทิฎฐิ หรืออัมถพาล. พวกอัมถพาล พวกมิจฉาทิฎฐิเขาก็ว่าเขาถูกต้องตามแบบของเขา; เขามีสิทธิที่จะจี๋ จะปล้น จะฆ่า จะทำอะไรถูกต้องตามแบบของเขา, นั้นตามแบบของเขา; ไม่ได้หมายความว่าถูกต้องในที่นี้ ซึ่งตามแบบของธรรมะ ของหลักธรรมะในพระพุทธศาสนา หรือของวิญญูชนที่ประกอบไปด้วยสติสัมปชัญญะ. ในการทำงานนั้นเองมันมีความถูกต้อง, รู้สึกอยู่ด้วยสติว่าถูกต้องแล้วก็พอใจ; เมื่อพอใจมันก็ต้องเป็นสุข, พอใจที่ไหนจะมีความสุขที่นั่น. นี่เดี๋ยวค่อยวิวินิจฉัยกันให้ละเอียด; แต่ขอให้รู้หรือมองเห็น รู้สึกด้วยใจ ถึงที่สุดว่ามันรู้สึกว่าการถูกต้องแล้ว ก็จะต้องพอใจ; ครั้นพอใจแล้วก็ต้องเป็นสุข; สิ่งนี้มีอยู่ในการทำงาน ดังนั้นมันเป็นความสุขอยู่ในการทำงานนั่นเอง.

: ธรรมชีวิต คือการบวชที่แท้จริง!

ปฏิบัติอย่างนี้คือปฏิบัติธรรมะขั้นสูง คือมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์; สติในความถูกต้อง แล้วก็พอใจ รู้สึกอยู่ในชีวิตและการทำงาน; ดังนั้นชีวิตนั้นมันก็คือชีวิตที่เดินไปนิพพาน เดินไปสู่นิพพาน. พูดอย่างภาษาวัตถุ ภาษาสมมติ ก็ว่า *เดินไปสู่นิพพาน*; แม้ว่าเป็นชีวิตของฆราวาส แม้อยู่ในเพศของฆราวาส มันก็มีชีวิตที่เดินไปสู่นิพพาน เพราะระบบปฏิบัติที่เรียกว่า "ธรรมชีวิต". มีการเดินโดยชีวิตไปสู่พระนิพพานอยู่ในเพศของฆราวาส โดยไม่ต้องคำนึงถึงว่าจะบวชหรือไม่บวช.

บวชหรือไม่บวชไม่มีปัญหา ไม่ใช่ปัญหา, ปัญหามันอยู่ที่ว่า *จะเดิน* หรือจะ *ไม่เดิน*, ไม่บวชมันก็ต้องเดิน. ถ้าอยากเดินเร็ว ๆ จึงค่อยบวช; ถ้าอยากจะเป็นไปตามธรรมดาธรรมชาตาก็ไม่ต้องบวช. แต่ขอให้ทราบทั่วกันว่า *"การบวช" ที่แท้จริงนั้น มันคือตัวการ*

เดินนั้น. *แม้เป็นฆราวาสแต่ถ้าไม่มีการเดิน; ถ้ามันมีการเดินไปสู่นิพพานนั้นแหละเป็นการบวช. ไม่ต้องโกนหัวนุ่งเหลืองอะไรหรอก, นั้นไม่ใช่เป็นการบวชอยู่ที่เปลือก ที่พิธีรีตอง; มันเป็นการบวชอยู่ที่การเดินๆ, เดินไปสู่จุดหมายปลายทาง. ดังนั้นอย่าไปนึกถึงเรื่องบวช เรื่องไม่บวช. แล้วคนที่บวชก็อย่ายกตนข่มท่าน, *อย่ายกตนข่มผู้อื่น ว่า กুবวช, มันไม่บวชมันเดินไม่ได้.* อย่างนี้มันไม่แน่หรอก; ถ้าบวชกันแต่เปลือก มันก็ไม่มี การเดินก็ได้. ฉะนั้นเราก็จะต้องให้แนบนอนลงไปว่า มันมีการเดิน คือการปฏิบัติธรรม ที่ถูกต้องอยู่ตลอดเวลา เรียกว่า*ธรรมชีวิต*; ธรรมชีวิตนั้นแหละคือการบวชที่แท้จริง เพราะมันเป็นการเดินอยู่อย่างแท้จริง.

วิธีการที่ทำให้รู้สึกสนุกเป็นสุขในการทำงาน.

ทีนี้*ทำอย่างไรจึงจะให้การทำงานนี้มันถูกต้องและเป็นทีพอใจ?* เรารู้กันมาแต่เพียงว่า การงานคือหน้าที่ ที่คนจะต้องทำเพื่อรอดชีวิตอยู่ได้. ทีนี้มันก็มีปัญหาว่า *ทำอย่างไรมันจึงจะถูกต้อง มองเห็นแล้วพอใจเล่า? ทำไมมันจึงจะรู้สึกสนุก พอใจใน การงาน?* ดังนั้นจะต้องรู้กันเสียก่อนว่า*การงานนั้นคืออะไร?* แล้วเรา *จะสนุกหรือเป็นสุข ในการทำการงานนั้นได้โดยวิธีใด?* ตอนนี่แหละเป็นตอนที่สำคัญ. ขอให้ฆราวาสทั้งหลาย สนใจกันตอนนี้ว่า จะทำให้หน้าที่การงานนั้นสนุกและเป็นสุขได้อย่างไร? ข้อแรกจะต้อง รู้ว่าการงานนั้นคืออะไรให้จริงๆเสียก่อน แล้วมันจะค่อยมองเห็นเองว่ามันน่าสนุก และ อาจจะมีความสุขในขณะที่ทำการงานนั้นได้จริง. เดียวนี้ไม่ค่อยมีใครเชื่อหรอก; เขาหาว่า พุดเพื่อเจ้อ ที่ว่ามีความสุขในการทำงาน หรือว่ามีความสุขในขณะที่ทำงานนั้น. พุดอย่างนี้ ไม่ค่อยมีใครเชื่อ; ตามความรู้สึกของเขา เขาไม่เชื่อ; เขารู้สึกว่าการงานนั้นมัน เหน็ดเหนื่อย มันน่าเบื่อ.

* ส่วนพุดตรงนี้ มีความหมายว่า ทัวไปจะถือว่าฆราวาสไม่มีการเดินไปสู่นิพพาน, หรือเขามัวยุ่งแต่กับโลก ไม่มีโอกาสเดินไป; แต่ถ้ามีฆราวาสผู้ใดดำเนินชีวิตให้เดินไปสู่นิพพาน ด้วยการปฏิบัติตามโลกุตตรธรรมคู่กัน ไปด้วยชีวิตประจำวัน ก็เรียกว่าเขามีการบวชอยู่ในตัว. -ผู้จัดทำ

ก. การงานคืออะไร? ประเสริฐสูงสุดอย่างไร?

แต่เดี๋ยวนี้เรามีวิธีที่จะให้ผลกลับกันต่อความรู้สึกของคนชนิดนั้น; คือเขาจะต้องรู้ว่า *การงานนั้นคืออะไร? มันประเสริฐวิเศษสูงสุดอย่างไร?* เสียก่อน, แล้วมันก็จะพอใจในการงาน.

[*การงาน คือหน้าที่ที่ต้องทำ-สิ่งที่คู่กันมากับชีวิต (ทุกระดับชีวิต);*

การงาน คือหน้าที่ที่แท้จริงถูกต้องของสิ่งที่มีชีวิต (คน-สัตว์-พืช.)

ถ้าถามว่า *การงานคืออะไร?* ทุกคนก็รู้อยู่แล้วว่า *หน้าที่* คือ *หน้าที่ที่จะต้องทำ.* มองให้ลึกลงไปก็คือ *สิ่งที่คู่เคียงกันมากับชีวิต.* หน้าที่การงานมันคือสิ่งที่คู่เคียงกันมากับชีวิต, มันจึงรอดมา; จึงมาพร้อมกันทั้งชีวิตและการงาน. เราไม่มีหน้าที่ซี, มันตายแล้วตายแล้วตั้งแต่เล็ก ๆ. ไม่ทำหน้าที่ตามที่ควรจะทำ เด็กคนนั้นก็ตายแล้ว : มันไม่กินอาหาร ไม่ถ่ายอุจจาระ ไม่ถ่ายปัสสาวะ ไม่บริหารกาย ไม่มีอะไรที่เป็นการทำงานที่ควรจะทำ, มันก็ตายแล้ว. เพราะเมื่อทำหน้าที่นั้นมา มันจึงรอดชีวิตอยู่; ดังนั้นชีวิตจึงรอดอยู่คู่กันมากับหน้าที่ หรือการงานนั่นเอง.

นี่เราต้องมองลึกลงไปว่า *หน้าที่นั้น* คือสิ่งที่คู่กันมากับชีวิตทุกระดับของชีวิต; ชีวิตมนุษย์ก็ดี ชีวิตสัตว์เดรัจฉานก็ดี ชีวิตต้นไม้ต้นไม้ก็ดี, ถ้ามีชีวิตแล้วต้องมี *การงาน.* ไปศึกษาเอาเองในแง่ของชีววิทยา. เราพูดกันได้โดยสรุปสั้น ๆ ว่า มนุษย์ก็ต้องทำหน้าที่ ไม่อย่างนั้นมันก็ตายแหละ; สัตว์เดรัจฉานก็ต้องทำหน้าที่ ไม่อย่างนั้นมันก็ตาย; ต้นไม้ต้นไม้ก็ต้องทำหน้าที่ ไม่อย่างนั้นมันก็ตาย. บางทีต้นไม้จะทำหน้าที่เก่งกว่าคนเสียอีก คือทำงานตลอด ๒๔ ชั่วโมงก็ได้; สัตว์เดรัจฉานจะทำงานเก่งกว่าคนเสียอีก มันไม่ติดเอื้อน; คนนี่มันคอยหลีกเลี่ยงว่าไม่ต้องทำงาน ได้กินฟรี ๆ ได้เงินฟรี ๆ แล้วก็ดี, ฉะนั้นคนมันไม่ค่อยจะทำงาน มันขบถต่อหน้าที่. แต่โดยที่แท้แล้วการงานนั้นแหละ หน้าที่นั้นแหละ มันคือสิ่งที่ทำให้ชีวิตรอดและเคียงคู่กันมา. หน้าที่นี้เราหมายถึงถูกต้อง

นะ; ไม่ใช่ว่าหน้าที่อย่างที่ว่าอันธพาลจะว่าเอาเอง. ถูกต้องนี้ถูกต้องตามกฎหมายของ
 ธรรมชาติ; ถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ ของสิ่งที่มีชีวิต จะต้องเป็นอย่างไร.

[*การงาน คือหน้าที่หรือสิ่งที่ให้เกิดความรอดทางกาย-จิต ทั้งของตนเอง และผู้อื่น.*]

นี่ขอให้เรามองเห็น แล้วก็มองเห็นผลของมัน ก็ว่าหน้าที่นี่คือสิ่งที่ทำให้มี
 ความรอด, หน้าที่คือสิ่งที่ทำให้มีความรอด พอไม่ทำหน้าที่มันก็ไม่รอด คือมันตาย; เมื่อ
 ทำหน้าที่มันเกิดความรอด : ทางกายก็รอด ทางจิต ทางวิญญูณก็รอด ของตัวเองก็
 รอด ของเพื่อนมนุษย์ ของสังคมก็พลอยรอด; เรียกว่ามันรอดกันทุกฝ่าย. หน้าที่ คือ
 สิ่งที่ทำให้เกิดความรอด ทั้งทางกายและทางจิต ทั้งของตนเองและของผู้อื่น.

[*หน้าที่คือธรรมะ ใช้มาก่อนพุทธกาล พุทธกาล กระทั่งเดี๋ยวนี้.*]

ที่นี้ที่มันน่าสนใจ น่าประทับใจอีกทีหนึ่ง ก็คือคำพูดคำนี้ : คำว่า "หน้าที่ๆ"
 นี้ ในภาษาอินเดียก็คือคำว่า "ธรรมะ" ๆๆ, แล้วแต่จะภาษาอินเดียภาคไหน อินเดีย
 โบราณ อินเดียปัจจุบัน; แต่คำนี้มีคำเดียว คือคำว่า "ธรรมะ", หรือมันจะออกเสียงไป
 ตามแบบของบางภาค บางพวกก็ว่า ธรรมะ ธรรมะ นี้ก็มี; แต่คำนี้เป็นคำเดียวกัน คือคำว่า
 ธรรมะ.

คำว่าธรรมะๆ นี้ ภาษาอินเดียแปลว่า *หน้าที่*; ปทานุกรมอินเดียสำหรับเด็กๆ
 เรียนนะ, คำว่าธรรมะ แปลว่า *หน้าที่*. แล้วสังเกตได้จากหลักฐาน หรือจากเรื่องราว หรือ
 จากเหตุผลอะไรก็ตาม เป็นเหตุให้รู้ได้ว่า คำว่าธรรมะๆนี้ มนุษย์ใช้พูดกันอยู่แล้ว
 ก่อนพุทธกาล. ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด คำว่าธรรมะๆนี้มีใช้พูดอยู่แล้วตามผีปาก
 ริมผีปากของมนุษย์ในอินเดีย; เขาหมายถึงหน้าที่. พอจะสันนิษฐานเชื่อได้ว่า พอมนุษย์
 คนหนึ่งยุคดึกดำบรรพ์โน้น ที่มันพ้นจากความเป็นคนป่ามาพอสมควรแล้ว เขาเกิดสติ
 ปัญญาพอจะรู้ว่า เอ้า, มันมีสิ่งที่ต้องทำ, เห็นอยู่ทุกวัน นึกเห็นอยู่ทุกวัน ว่า*มีสิ่งที่ต้อง
 ทำ* ไม่ทำไม่ได้; แล้วเขาก็เรียกสิ่งนั้นว่า "ธรรมะ"ๆ; เป็นคำแรกหลุดขึ้นมาเป็นคำพูดติด

ปากมนุษย์ว่าธรรมะๆ, เมื่อในใจมองเห็นสิ่งที่เรียกว่าหน้าที่. ถ้าพูดเป็นภาษาไทยก็พูดว่า *หน้าที่*, ถ้าพูดเป็นภาษาอินเดียสมัยนั้นก็ว่าธรรมะ. มนุษย์คนนี่เริ่มสังเกตเห็นสิ่งที่เรียกว่า *หน้าที่* แล้วเรียกมันว่า *หน้าที่*, โดยภาษาอินเดียว่า *ธรรมะ*. แล้วก็บอกเพื่อนฝูงให้รู้ว่า มันมีสิ่งที่เรียกว่า *หน้าที่* หรือ *ธรรมะ*.

ที่นี้ก็มาสังเกตดูกันเอาเอง มีการศึกษา มีการสังเกต มีการแยกแยะ มีการวางระบบอะไรต่างๆกันขึ้นเองว่า *หน้าที่* *ของมันมีอะไรบ้าง?* เอ้า, ก็แจกกันไปสิ *หน้าที่อะไรบ้าง?* ก็ครบทุกหน้าที่ก็แล้วกัน : *หน้าที่ทำไร่ หน้าที่ทำนา หน้าที่นอกบ้าน หน้าที่ในบ้าน หน้าที่ในตัว และหน้าที่นอกตัว* มีก็ระบบก็อย่าง มันก็เอามารวมเรียกเป็นคำเดียวว่า *"หน้าที่"* คือ *สิ่งที่จะต้องทำเพื่อความรอด*.

เมื่อรู้เรื่องทางวัตถุพอแล้ว รู้เรื่องทางร่างกายพอแล้ว ก็เขยิบขึ้นไปรู้เรื่อง *หน้าที่* ในทางจิตใจ ในทางวิญญาณ. ทำให้จิตดี ทำให้จิตมีประโยชน์ถึงที่สุด ทำให้สติปัญญาสูงสุด; นั่นเป็นหน้าที่ทางจิต ทางวิญญาณ ต่างคนต่างก็ประกวดประชันกันคว่ำหาสิ่งที่เรียกว่า *หน้าที่* นั้นมาพูด มาอธิบาย มาแลกเปลี่ยนกันในหมู่นักปราชญ์ ครูบา อาจารย์ผู้สอนลัทธิศาสนา; ประชาชนก็ได้แต่ฟัง. ชอบใจคำพูดของคณะไหน ก็ยึดถือธรรมะของคณะนั้นเป็นพวกๆไป; จนกว่าจะเกิดพระพุทธรเจ้า. อาการอย่างนี้เป็นมาเป็นมาจนกว่าจะเกิดพระพุทธรเจ้า.

พอเกิดพระพุทธรเจ้า ท่านก็สอนหน้าที่ตามหลักเกณฑ์ของท่าน คือดับทุกข์สิ้นเชิง. ไล่ที่ดับทุกข์ครึ่งๆกลางๆ หรือก่อนๆนั้นไม่พอ, คือท่านไม่เอา; ที่ท่านเคยไปศึกษาในสำนักต่างๆแล้วท่านไม่เอา ท่านสึกเสีย แล้วมาค้นของท่านเอง, จนพบหน้าที่สูงสุดไม่มีอะไรสูงกว่านั้น ก็คือ *หน้าที่เพื่อบรรลุนิพพาน บรรลุมรรคผลนิพพาน*; ท่านก็มาสอน. ก็เลยเรียกว่า *หน้าที่หรือธรรมะตามทีพระสมณโคดมสอน*; ประชาชนเขาก็เรียกว่า *ธรรมะของพระสมณโคดม*.

คนบางพวกเขาก็พูดว่า "ข้าพเจ้าชอบใจธรรมะของพระสมณโคดม" แต่คนบางพวกก็พูดว่า "ฉันชอบใจธรรมะของนิกัณณนาฏบุตร" อย่างนี้เป็นต้น; มันแล้วแต่เขาจะชอบ. แต่พวกใดชอบธรรมะของพระสมณโคดม; พวกนี้ก็เป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติ เป็นกลุ่มปฏิบัติปฏิบัติเกิดขึ้นมา ชอบใจธรรมะหรือหน้าที่ตามที่แนะไว้โดยพระสมณโคดม. ธรรมะๆ จึงมีมาจนกระทั่งวันนี้; จนกระทั่งวันนี้ก็มีคำว่าธรรมะใช้ คือ *ระบบของหน้าที่* : ที่จะพูดเป็นคำพูดที่ดี ที่จะปฏิบัติเป็นการปฏิบัติที่ดี ที่จะได้รับผลเป็นผลของการปฏิบัติที่ดี เรียกว่า *ธรรมะทั้งหมด คือ ระบบของหน้าที่*; เป็นรูปคำพูดคำสอนก็ได้ เป็นรูปการปฏิบัติอยู่ที่เนื้อที่ตัวก็ได้ เป็นรูปของผลที่ได้รับอยู่แก่จิตแก่ใจก็ได้ ก็เรียกว่าธรรมะหมด. นี้เราจะเรียกตัวเองว่าธรรมชีวิต; อาตมาขอรับรองให้ทุกคนสนใจธรรมชีวิต. *จะมีชีวิตเป็นธรรมะอย่างไร?* ก็คือมีชีวิตที่ประกอบอยู่ด้วยหน้าที่ที่ถูกต้อง, ถูกต้องๆจนเป็นที่พอใจ.

[*ทำกรรมฐาน คือการทำหน้าที่ระดับสูง ทั้งของบรรพชิตและฆราวาส.*]

อยากจะขอให้สังเกตคำประหลาดๆอีกคำหนึ่ง คือคำว่า *กัมมฐาน*; ทำกัมมฐาน : *สมถกัมมฐาน* บ้าง *วิปัสสนากัมมฐาน* บ้าง; ทำกัมมฐานนั้นแหละคือหน้าที่ระดับสูง. หน้าที่ทำไรทำนา มันหน้าที่ระดับต่ำ; ถ้าหน้าที่ทำวิปัสสนา ทำสมถะนี้เป็นหน้าที่ระดับสูง เพื่อจะได้รับผลสูงหรือสูงสุด, มันก็เป็นหน้าที่ชั้นปลาย หน้าที่ที่จะทำให้ไม่ต้องอยู่ในโลกอีกต่อไป, หน้าที่ที่ช่วยให้ขึ้นเหนือโลก ให้พ้นไปจากโลก. แล้วเป็นอย่างไร? มันเป็นหน้าที่ทั้งของฆราวาสและของบรรพชิต; คือทั้งชาวบ้านและชาววัดจะต้องทำด้วยเหมือนกัน. ถ้าชาวบ้านเขาพูดว่า เขาไม่ทำกัมมฐานก็ได้ ไม่มีใครว่าเขา, เขาก็ทำไปเท่านั้น; แต่เดี๋ยวนี้เราได้ยินว่าทั่วบ้าน ทั่วเมือง ทั่วประเทศนะ ฆราวาสสนใจจะทำกัมมฐาน สมัครเข้าไปทำวิปัสสนาสำนักรู้สำนักนี้, จนเต็มไปทั่วประเทศ หรือว่าขยายออกไปต่างประเทศ, จะไปทั่วโลกอยู่แล้ว ที่มนุษย์สนใจสิ่งที่เรียกว่า *การเจริญภาวนาในทางจิตใจ* ที่เราเรียกว่า "*กัมมฐาน*" นั้นนะ, นั้นนะคือการงานที่เป็นขั้นรากฐานที่สุด มันคงที่สุด ประเสริฐที่สุด ให้ชีวิตนี้ประกอบอยู่ด้วยกัมมฐาน คือการฝึกฝนอยู่ในเรื่องทางจิต ทางวิญญาณ ให้เกิดความรอดพ้นทางจิตทางวิญญาณอย่างสมกัน.

เป็นอันว่าจะเป็นคนบ้านกิติ จะเป็นชาววัดกิติ เขามีหน้าที่ที่จะต้องทำให้เกิดความรอด. ที่จะเกิดความรอดสูงสุด มันมีแต่หน้าที่อย่างนี้ทั้งนั้นแหละ คือหน้าที่ทางจิตทางใจ ที่เรียกว่ากัมมฐาน แปลว่า*การงานอันสูงสุด* หรือ*การงานอันเป็นรากฐาน*. ในที่สุดมันก็จะมองเห็นเต็มครบบริบูรณ์ว่า ไฉนสิ่งที่เรียกว่าหน้าที่ๆนั้นมันประเสริฐเท่าไร? สำคัญเท่าไร? แล้วก็มองเห็นทันทีว่าธรรมะประเสริฐเท่าไร? สำคัญเท่าไร? สูงสุดเท่าไร? เพราะคำว่าธรรมะกับคำว่าหน้าที่นั้นมันเป็นสิ่งเดียวกัน จะเรียกว่าธรรมะก็ได้ จะเรียกว่าหน้าที่ก็ได้ มันเป็นสิ่งเดียวกัน แล้วจะยกเว้นว่าฆราวาสไม่ต้องทำ ทำแต่พวกบรรพชิต อย่างนี้มันก็เป็นเรื่องหลับลับตามากเกินไป,

[โลกหมดปัญหาทั้งปวง เมื่อทุกคนทำหน้าที่ของตนๆเท่านั้น.]

ทีนี้ถ้าว่าทุกคนทุกชีวิตนี้ ไม่บกพร่องในหน้าที่ จะเกิดอะไรขึ้น? ขอให้ทุกคนที่กำลังฟังอยู่นี้ทุกคน, อาตมาขอร้องให้ทุกคนช่วยคิดสักนิดหนึ่งว่า ถ้าคนทุกคนในโลกไม่บกพร่องในหน้าที่ แล้วโลกนี้มันจะเป็นอย่างไร? มันจะมีวิกฤตการณ์ความทุกข์เดือดร้อนอย่างที่กำลังเป็นอยู่นี้หรือไม่? อาตมามีความเชื่อ, มองเห็นแล้วเชื่อว่า ถ้าทุกคนทุกชีวิต ในโลก พร้อมกันทำหน้าที่ของตนๆแล้ว โลกนี้ไม่มีปัญหาเหลือ; ไม่ต้องทุกข์ทรมาน ฆ่าฟันกัน ะไรกัน เบียดเบียนกัน แข่งแย้งชิงกัน แข่งดีกัน อิจฉาริษยากัน เหมือนอย่างที่กำลังเป็นอยู่นี้.

ปัญหาทั้งหมดของโลก แก้ได้ด้วยสิ่งที่เรียกว่าหน้าที่ๆ เพียงสิ่งเดียว คือทำหน้าที่. แล้วเมื่อหน้าที่กับธรรมะเป็นของอย่างเดียวกัน สิ่งเดียวกัน, เราก็ตูได้เหมือนกันว่า ปัญหาทั้งหมดในโลกนี้ แก้ได้โดยสิ่งๆเดียว คือธรรมะ คือธรรมะ; คือหน้าที่ที่ปฏิบัติกันแล้วอย่างถูกต้อง จนมีความรู้สึกพอใจ. นี้โลกทั้งโลกจะประสบสันติภาพ สันติสุขอะไรก็ตาม, ไม่มีปัญหา ไม่มีความทุกข์เหลืออยู่ ก็เพราะว่าทุกคนทำหน้าที่ของตนๆอย่างถูกต้องเท่านั้นเอง. นั่นแหละคือธรรมชีวิตกันทั้งโลก : มนุษย์ทุกคนเป็นธรรมชีวิต-มีชีวิตอยู่ด้วยธรรมะคือหน้าที่อยู่ด้วยกันทั้งโลก; โลกนี้หมด

ความเลวร้าย หมดความทุกข์, มีแต่สันติภาพ สันติสุข. นี่คือความสำคัญของสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ หรือหน้าที่; ประเสริฐอย่างนี้ มีเกียรติสูงสุดอย่างนี้ มีค่าสูงสุดอย่างนี้; รู้ไว้ที่ก่อน.

[โลกหมดปัญหาทั้งปวง มิใช่เพราะทำพิธีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งผิดหลักอิทัปปัจจยตา.]

เฮ้า, ทีนี้พอรู้จักหน้าที่ มันก็จะแก้ความมงงต่าง ๆ ได้; คือรู้ว่ามันไม่สำเร็จประโยชน์ได้ด้วยการทำพิธีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มายึดถือกันนัก. พิธีรดองอันศักดิ์สิทธิ์ พิธีศักดิ์สิทธิ์ซึ่งล้วนแต่ผิดหลักอิทัปปัจจยตา, สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของขลังอะไรต่าง ๆ นี่มันผิดหลักอิทัปปัจจยตา มันเป็นของมายา เป็นของเหลวคว้าง; อย่าไปสนใจกับมันเลย. สนใจแต่หน้าที่, ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง ให้ตรงตามเรื่องของปัญหา; ปัญหามันมีอยู่อย่างไร ก็แก้ที่ต้นเหตุของมันด้วยการทำหน้าที่ให้ถูกต้อง. ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง นี่ไม่ใช่เพียงแต่พูดหรือเพียงแต่บูชาอันวอนกราบไหว้.

ท่านลองคิดดูทีว่า ถ้าว่าเราจะสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาให้เต็มบ้าน เต็มเมือง เต็มโลก แล้วกราบผงคลอยู่ทั้งวัน ทั้งคืน ทั้งโลก อย่างนี้จะแก้ปัญหาอะไรได้; หรือว่าจะนั่งบูชาอันสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ทั้งวัน ทั้งคืน ทั้งโลก อย่างนี้มันจะแก้ปัญหาอะไรได้; มันไม่ได้ทำหน้าที่ มันไม่ได้ประพุดตอย่างถูกต้องตามทางธรรม. นี่คอยดูเถอะว่า เมื่อใดสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเครื่องรางของขลัง มันจะรกรุงรังเต็มไปหมด, แล้วโลกนี้จะดีขึ้นหรือไม่? โลกนี้จะดีขึ้นหรือไม่? พุทธบริษัทควรจะมีหลักอย่างไร? ผู้ที่มีธรรมเป็นชีวิต จะไม่สนใจในเรื่องอย่างนั้น, สนใจแต่สิ่งที่เรียกว่าธรรมะก็พอแล้ว.

ข. จะสนุกเป็นสุขในหน้าที่การงานได้อย่างไร?

เฮ้า, ทีนี้ก็มาถึงประเด็นที่ว่า จะสนุกและเป็นสุขในหน้าที่ได้อย่างไร? อาตมาก็บอกมาแล้วข้างต้นว่า ถ้ารู้จักหน้าที่, รู้จักสิ่งที่เรียกว่าธรรมะหรือหน้าที่, มันก็จะพอใจ ๆ อย่างยิ่งในสิ่งนั้น เคารพบูชาปรารถนาในสิ่งนั้น. เพราะว่าเมื่อกล่าวโดยสรุป

ย่อ : หน้าที่ คือสิ่งที่ทำความรอดให้แก่ผู้ปฏิบัติ; หน้าที่ คือสิ่งสูงสุดในทุกความหมาย; ไม่มีอะไรจะดีหรือสูงสุดไปกว่าสิ่งที่เรียกว่าหน้าที่ ซึ่งสูงสุดเหมือนกับพระเจ้า, เมื่อเขาพูดว่า *พระเจ้าช่วย* พระเจ้าช่วย, เราจะพูดว่า *หน้าที่ช่วย* หน้าที่ช่วย คือ *พระธรรมช่วย* คือธรรมะช่วย; และเป็นของที่มีเกียรติที่สุด เพราะว่าสามารถแก้ปัญหาล้วนๆ ได้จริง. ดังนั้นพอเราได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่าหน้าที่ หรือธรรมะ ก็เกิด ความพอใจยินดี; มันก็ได้ของมีค่ายิ่งกว่าเพชรพลอย เพราะรู้สึกว่ามันมีค่ามากกว่าเพชรพลอย. พอได้ลงมือทำหน้าที่ มันก็ทำด้วยความพอใจ; ถ้าเห็้อออกมามันก็พอใจแล้วๆ, พอใจว่าหน้าที่มันได้ทำไปได้ถึงที่สุดแล้วมีผล. เห็้อก็กลายเป็นน้ำเย็น ไม่เป็นน้ำร้อน; คนก็พอใจอาบเห็้อ แม้ว่าถ้ามันจะมีเห็้อก็พอใจที่จะอาบเห็้อ, แล้วก็อยู่ด้วยความพอใจในหน้าที่. นี่แหละคือ *พอใจชนิดที่เป็นธรรมปฏิบัติ*, แม้กำลังอาบเห็้ออยู่กลางแดดถ้าต้องทำหน้าที่อย่างนั้น. และหน้าที่ไม่ใช่มันต้องทำกลางแดดไปเสียทั้งนั้น, หน้าที่อย่างอื่นก็มี; แต่ขอให้เป็นอย่างนี้ เมื่อได้ทำหน้าที่แล้วก็พอใจ เพราะได้อยู่หรือได้ทำสิ่งที่สูงสุด.

: ทำงานสนุกเป็นสุขได้ด้วยการมีสติที่แท้จริงและเพียงพอ.

รู้จักสิ่งที่เรียกว่าธรรมะหรือหน้าที่ให้สูงสุด แล้วก็ทำด้วยสติ. เมื่อทำหน้าที่ปฏิบัติธรรมะอยู่ ต้องมีสติสมบูรณ์ มีความรู้สมบูรณ์ในเรื่องนั้น; มีสติควบคุมการกระทำนั้นอย่างสมบูรณ์ เรียกว่า *"มีสติที่แท้จริง"* และ *"มีสติที่เพียงพอ"*.

คำว่า *"สติที่แท้จริง"* คือมันทำหน้าที่ควบคุมได้, และ *"เพียงพอ"* คือรวดเร็วในการที่จะมีสติทันแก่ผัสสะที่เกิดขึ้น; ไม่ว่าผัสสะมันจะรวดเร็วสักเท่าใด เราก็มีสติเพียงพอ นำปัญญามาอย่างเพียงพอ, จัดการกับผัสสะนั้นให้อยู่ในอำนาจของธรรมะที่ถูกต้อง; ผัสสะนั้นๆก็ไม่ก่อให้เกิดความทุกข์.

ที่นี่เราทำงานๆมันต้องมีผัสสะหลายๆอย่าง : ทำนา ทำไร่ ทำสวน คำขายเป็นกรรมกร เป็นอะไรก็ตาม มันต้องมีผัสสะมากมายหลายอย่าง; แต่ถ้า *มีสติรู้สึก*

เพียงพออยู่ว่าหน้าที่, หน้าที่ถูกต้องแล้ว หน้าที่ถูกต้องแล้ว, พอใจ ก็พอใจ. นี่สตินี้ ละเอียดประณีต สุขุม ละเอียดอ่อน ปฏิบัติยากสักหน่อย; แต่มันก็เป็นสิ่งที่ทำได้ ถ้าเรา ตั้งใจจะทำ. ถ้าเรารู้จักมันดีถึงคุณค่าอันสูงส่งของมันจริงๆ เราก็ต้องอยากทำเป็นแน่นอน เพราะมันไม่มีอะไรที่จะมีประโยชน์ยิ่งไปกว่านี้แล้ว. นี่ขอให้มีสติอย่างทีกล่าวกมาแล้วข้าง ต้นว่า มีสติในการทำงานที่กำลังทำ รู้สึกว่าถูกต้องแล้ว และพอใจ : อย่างหยาบก็คือ ทุกๆการงานที่ทำ, อย่างกลางก็คือทุกๆอิริยาบถที่ทำ, อย่างละเอียดก็คือทุกครั้งที หายใจออก-เข้าในขณะที่ทำ. ทำอย่างละเอียด กำหนดทุกหายใจเข้า-ออกว่าถูกต้องแล้ว และพอใจ, อย่างกลางหยาบขึ้นมาหน่อยก็ทุกๆอิริยาบถที่เคลื่อนไหวอยู่, อย่างหยาบ หน่อยก็ทุกเรื่องทุกชนิดของการงานที่ทำ. นี่คือปฏิบัติธรรมสูงสุดยิ่งกว่ามหาสติปัญญา จะต้องใช้คำว่า *บรมมหาสติปัญญา* มีสติควบคุมให้เกิดความรู้สึกว่า ถูกต้องแล้วพอใจ ถูกต้องแล้วพอใจ ด้วยอำนาจสตินั้น. นี่สติสูงสุดเป็นพุทธศาสนาที่สมบูรณ์ที่สุด. ถ้า ทำอย่างนี้เรียกว่าทำกรรมฐานอยู่ตลอดเวลา : โถนอยุ่ก็ทำกรรมฐาน, ทำสวนอยู่ก็ทำ กรรมฐาน, ค้าขายเป็นกรรมกรอะไรอยู่ก็ทำกรรมฐาน; เพราะว่าเราสามารถควบคุมสติให้ อยู่กับการกระทำนั้นๆ ให้รู้สึกว่าคุณถูกต้องแล้วๆและพอใจ. คำว่า "ถูกต้อง" แล้ว คือเป็นไปในทางที่จะดับทุกข์ได้ ตามหลักของคำว่า *สัมมา*ๆ หรือ *สัมมัตตะ*; ถูกต้องแล้ว ตามอริยมรรคมีองค์แปด เรียกว่า *ถูกต้อง*, มันถูกต้องไปหมด.

: "มีความพอใจ ก็เป็นสุข" เป็นกฎธรรมชาติ, สัจจะชาตญาณ!

ที่นี้ความรู้สึกที่เรียกว่า "พอใจ" มันก็เกิดขึ้น เพราะมันเห็นความถูกต้อง. เมื่อพอใจเกิดแล้วมันก็รู้สึกเป็นสุข เพราะมันเป็นกฎของธรรมชาติเช่นนั้นเอง. ถ้าถามว่า *ทำไมเมื่อรู้สึกพอใจแล้วจะเป็นสุข?* บอกไม่รู้ มันเป็นกฎของธรรมชาติเช่นนั้นเอง.

คุณลองพอใจเข้าสิ; พอใจในสิ่งใด คุณก็จะรู้สึกเป็นสุขเพราะสิ่งนั้น. แต่มันมี ข้อแม้ที่ว่า ถ้าความพอใจนั้นมันทุจริต พอใจนั้นมาจากสิ่งทุจริต, ใจ้ความสุขก็ทุจริตและ หลอกหลวง. ดังนั้นความพอใจนั้นต้องบริสุทธิ์สะอาดมาด้วย ความสุขนั้นจึงจะบริสุทธิ์และ

สะอาด; ต้องมีการจัดการทำให้มีการงานที่ถูกต้องจริงๆ, ไม่มีทุจริต ไม่มีผิด ไม่มีหน้าไหว้หลังหลอก ไม่มีช้อนเร้นอะไร ก็ถูกต้องและพอใจ. ถ้าพอใจแล้วต้องเกิดความสุขได้เองโดยกฎของธรรมชาติ หรือจะเรียกว่าเป็นสัญชาตญาณชนิดหนึ่งก็ได้, *สัญชาตญาณ* แปลว่า *ญาณที่เกิดเองๆ*. ดังนั้นคุณทำให้พอใจสิ แล้วไอ้ความรู้สึกที่ว่าเป็นสุขมันจะเกิดขึ้นมาเองๆ เรียกว่า *ความรู้สึกที่มันจะเกิดขึ้นมาเอง*. เมื่อมีความรู้สึกถูกต้อง ก็เกิดความรู้สึกพอใจ, เมื่อเกิดความรู้สึกพอใจ ก็เกิดความรู้สึกที่เป็นสุข; ดังนั้นมันจึงมีความสุขเกิดขึ้นอย่างอัตโนมัติในการงาน ในหน้าที่การงาน. ดังนั้นแหละ เมื่อคนปฏิบัติถูกต้องแล้วจึงสามารถทำงานให้สนุก และเป็นสุขในขณะที่ทำงานนั่นเอง.

อาตมาเคยใช้ประโยชน์จาก *ธรรมะข้อนี้* มาแล้ว คือ *ทำงานสนุก เป็นสุขเมื่อกำลังทำงาน*, มันจึงทำงานได้มากเกินตัว. พุดไปเดี๋ยวก็จะว่าอวด ทำงานได้มากเกินตัว จนใครๆ มาเห็นแล้วไม่เชื่อว่านี่คนเดียวทำ; แต่เพราะอาศัยหลักที่ว่า "ทำงานสนุกและเป็นสุขเมื่อกำลังทำงาน" นั่นเอง มันจึงทำงานได้มาก จนคนอื่นเขาไม่เชื่อว่าคนเดียวทำ.

: เป็นสวรรค์เมื่อยกมือไหว้ตัวเองได้.

[: ธรรมชีวิตทำให้มีสวรรค์จริง.]

ที่นี้ก็ดูกันให้ถึงที่สุดว่า "พอใจแล้วก็มีความสุข". เมื่อทุกอย่างอย่างเป็นที่พอใจและเป็นสุข มันจะยกมือไหว้ตัวเองได้โดยไม่ทันรู้ตัวก็ได้. ถ้ารู้สึกถูกต้องพอใจถูกต้องพอใจ แล้วมันจะยกมือไหว้ตัวเองได้โดยไม่ทันรู้ตัวก็ได้; แต่ถ้ามันไม่ถึงขนาดนั้น ก็ขอร้องว่าให้ทำปฏิบัติ คือว่าพอจบวันถึงเวลาค่ำแล้ว จะเลิกงานแล้ว จะนอนแล้ว ก็ขอให้คิดทบทวนดูตลอดวันๆ ที่ทำมาแต่เช้า จนถึงเวลานี้จะนอนอยู่แล้ว ก็พบว่า โอ, ถูกต้องๆ, ทุกเรื่องถูกต้อง พอใจทุกเรื่อง, พอใจถูกต้องทุกเรื่อง, ก็ยกมือไหว้ตัวเองได้. นั่นแหละคือ *สวรรค์ที่แท้จริง* สวรรค์ที่ไม่หลอกหลวง. สวรรค์อื่นนอกจากนี้หลอกหลวงทั้งนั้น ยิ่งเป็นสวรรค์กามารมณ์ที่หลงไหลกันนักแล้ว ยิ่งหลอกหลวงมาก เพราะมันเพิ่มกิเลส. สวรรค์นี้ไม่มีกิเลส สวรรค์นี้กำจัดกิเลส; ยกมือไหว้ตัวเองได้เพราะความพอใจ.

ยกมือไหว้ตัวเองได้เมื่อไรเป็นสวรรค์เมื่อนั้น; เกลียดตัวเองเมื่อไรเป็นนรกเมื่อนั้น. ขอให้หลีกเลี่ยงให้ห่างไกล อย่าได้ทำอะไรๆชนิดที่มันทำให้รู้สึกเกลียดตัวเอง มันจะเป็นนรกขึ้นมาทันที. นรกชนิดนี้จริงและแน่นอนกว่านรกที่เขาพูดๆกันว่าอยู่ใต้ดิน. นรกอยู่ใต้ดินจะทำอะไรเรา เดี่ยวนี้นรกที่มันอยู่ในหัวใจเรานะ มันกัดเรา. สวรรค์ก็เหมือนกัน ถ้าอยู่บนฟ้ามันจะมีประโยชน์อะไร ถ้ามันอยู่ในหัวใจเรานั้นมันก็จะได้ผลเป็นที่พอใจ. สวรรค์จริง มันก็คือความพอใจจนเคารพตัวเองได้ นับถือตัวเองได้ ด้วยการกระทำตลอดเวลา. ถ้าได้สวรรค์อย่างนี้แล้ว สวรรค์จะมีอีกกี่ชนิดเป็นได้หมด; จะมีอยู่เมื่อไรก็เป็นได้หมด, ขอให้มีความสุขจริงกันอย่างนี้เถิด ด้วยการเป็นธรรมชีวิตๆ.

: ความสุขแท้จริงไม่ต้องใช้เงิน!

เอาตามข้อร้องไห้สนใจเรื่องธรรมชีวิต จะชักชวนกันตั้งสมาคมธรรมชีวิต; แล้วจะมีความสุข ยกมือไหว้ตัวเองได้ง่าย มีสวรรค์ตลอดเวลา. ขอชักชวนให้สนใจ และสักวันหนึ่งเราจะจัดรูปธรรมชีวิตให้เป็นระบบสังคมหรือเป็นอะไรขึ้นมา; ใครจะเอาด้วยก็คนก็ค่อยพูดกันทีหลัง. เดี่ยวนี้ยกมือไหว้ตัวเอง, พอนึกถึงเรื่องของตัวเอง ภายในตัวเอง ก็พอใจและยกมือไหว้ตัวเองได้; เป็นสวรรค์อยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง. นี่ความสุขที่แท้จริงเห็นไหม, เกิดขึ้นเมื่อทำงานหรือหน้าที่ หรือธรรมะ; แล้วไม่ต้องใช้เงินแม้แต่สตางค์เดียวที่จะซื้อความสุขชนิดนี้. ความสุขชนิดนี้ไม่ต้องใช้เงินซื้อแม้แต่สตางค์เดียว. แม้จะมีเงินเป็นล้านเป็นโกฏิ จะเอามาซื้อความสุขชนิดนี้มันก็หาซื้อไม่ได้; เพราะว่ามันต้องทำงานให้เป็นที่พอใจ สนุกเป็นสุขในการทำงาน มันจึงจะได้ความสุขชนิดนี้; จะเอาเงินล้านเงินแสนมาซื้อมันไม่มี. นี่เงินล้านเงินแสนสำหรับเอาไปซื้อความสุขสกปรก ความสุขหลอกลวงตามสถานเริงรมณ์สี่. ที่เป็นความสุขหลอกลวงตามสถานเริงรมณ์ ซื้อให้หมดเงินก็ล้าน ก็ร้อย ล้าน มันก็ไม่พอ แล้วเงินมันก็หมด; แล้วมันกินเงินจนหมด เพราะมันเป็นความสุขที่หลอกลวง. จะเรียกว่าเป็นญาติปีศาจชนิดหนึ่งก็ได้ มันหลอกลวง คนก็ต้องไปซื้อหาเอาด้วยเงิน จนเงินไม่พอใช้ ก็ต้องโกง ต้องทำคอร์ปชั่น ต้องคดโกง ต้องตกอยู่ในความคดโกง; ในที่สุดก็ไปนอนอยู่ในตะรางก็ได้ เพราะว่ามันไปบูชาความสุขที่หลอกลวง.

เดี๋ยวนี้เรารู้จักความสุขที่แท้จริงซึ่งไม่ต้องใช้เงินเลย. ข้อนี้ก็ให้จำไว้เป็นหลัก ง่าย ๆ ว่า ความสุขที่แท้จริงให้เปล่า; ความสุขที่หลอกลวงต้องใช้เงินแพงมาก; ให้ทุกคนจำไว้. ความสุขที่แท้จริงทำได้โดยไม่ต้องใช้เงินเลย : ทำงานให้สนุก เป็นสุขในหน้าที่การงาน พอใจจนยกมือไหว้ตัวเองได้ เป็นสุขที่แท้จริงไม่ต้องใช้เงินเลย, ถ้าความสุขที่หลอกลวง ยิ่งสุขเท่าไร ยิ่งใช้เงินมาก, ยิ่งกินเงินมาก จนเงินนั้นไม่พอใช้ จนคนนั้นต้องคดโกง; อย่างที่ทำการคดโกงอยู่ในโลกปัจจุบันนี้ ทั่วทุกหัวระแหง มาจากความหลงใหลในความสุขชนิดนี้ทั้งนั้น.

: นิพพานเป็นของให้เปล่า ทำให้มีเงินเหลือใช้.

ก็ขอให้นึกถึงคำสวดเจริญพระพุทธมนต์ที่ว่า "ลภธา มุธา นิพพุตตี ภุชมานา ฯลฯ นิพพุตตี อีรา ยถา ยมุปทีโป" ที่พระสวดเจริญพระพุทธมนต์ตามบ้าน ทุกคราวที่มีสวดบทนี้; บทนี้มีความหมายว่า *นิพพานเป็นของให้เปล่า*, เมื่อปฏิบัติอยู่อย่างนี้แล้ว จะได้นิพพานมาบริโภคเปล่า ๆ ไม่ต้องเสียสตางค์. พระก็ไปสวดทุกที่ ชาวบ้านก็ฟังทุกที่ แล้วก็ไม่มีผลอะไรเลย ในข้อที่ว่านิพพานนี้ให้เปล่า ไม่ต้องเอาสตางค์.

ขอให้สนใจว่า ถ้านิพพานแล้วก็ยังเป็นของให้เปล่า, ถ้าความทุกข์แล้วเป็นของต้องซื้อแพงมาก. ถ้านิพพานเป็นของให้เปล่า, ถ้ากิเลสและความทุกข์เป็นของที่ต้องซื้อกันแพงมาก; ขอให้รู้จักไว้ให้ดี. ดังนั้นเราอาจจะมินิกิเลสในการทำงาน, เขาก็ว่าบ้าแล้ว ๆ *นิพพานในการทำงาน*, อาตมาว่าจริงที่สุด ๆ พอใจที่สุดเมื่อได้ทำหน้าที่จนรู้สึกว่าคุณต้องและพอใจยกมือไหว้ตัวเองได้ : มีนิพพานอยู่ในการงานที่กระทำ เป็นนิพพานที่ทำให้เงินเหลือเกลื่อนไปหมด เพราะมันไม่กินเงิน; ยิ่งไปทำเข้ามันยิ่งเกิดความสุข แล้วมันไม่ต้องการเงิน, เงินก็เหลือเกลื่อนไปหมด. นี่ขอให้ผู้ทำงานนึกถึงข้อนี้กันบ้าง. ได้ความสุขจากการงานถึงที่สุดแล้ว จะเอาเงินไปซื้อความหลอกลวงมาทำให้เกิดกิเลสเร้าร้อนทำไมเล่า! ฉะนั้นไม่ต้องไปสถานเริงรมย์, สถานกามารมณ์อย่างที่เขาไปกันชอบกันนัก ต้องการกันนักสมัยนี้.

: "มีเพชรอยู่ในหัวคางคก!"

ความสุขที่แท้จริงมีอยู่แล้วในการทำงาน ที่มองเห็นแล้วทำแล้วมันก็เกิดความสุขและเป็นสุข. มีนิพพานอยู่ในการทำงาน; ขอให้ค้นให้ดี ๆ. อุทาหรณ์นี้อยากจะเปรียบเทียบกับคำพูดพังเพยอีกคำหนึ่งว่า "มีเพชรอยู่ในหัวคางคก" ในหัวคางคกที่แสนจะน่าเกลียด ในนั้นนะมีเพชร, ขอให้ค้นให้พบ. ในการทำงานที่ทำให้เหงื่อไหลไคลย้อยนั้นมันมีเพชร คือนิพพานอยู่ในนั้น, ขอให้ค้นพบในนั้น; แล้วก็เป็นสุขในการทำงาน มีนิพพานในการทำงาน; แล้วนิพพานนั้นแหละเป็นความสุขเสียแล้ว มันไม่ไปหลงความสุขอะไรที่ไหนอีก; เงินที่จะเอาไปซื้อความสุขมันก็เหลืออยู่ที่นั่น จะเอาทำไม; เอาไปทิ้งก็ได้, เอาไปช่วยผู้อื่นก็ได้. แต่ถ้าจะไปช่วยใคร อย่าไปช่วยให้เขาหลงในความทุกข์, *ไปช่วยให้เขาฉลาดในการดับทุกข์.*

ถ้าเราจะใช้เงินช่วยเหลือผู้อื่นบ้าง อย่าช่วยหลับตาช่วยเหมือนที่เขาช่วย ๆ กันอยู่เดี๋ยวนี้ : ไปช่วยให้คนขี้เกียจทำงาน ไปช่วยให้คนหวังแต่จะให้ผู้อื่นช่วย; อย่างนี้เป็น การช่วยที่ไม่มีประโยชน์อะไร. ถ้าจะไปช่วยเขาจริงๆ ก็ต้องไปช่วยให้เขาสิมธุสิมตาจนเขาช่วยตัวเองได้. ฉะนั้นที่ว่าจะอาสาสมัครไปเที่ยวช่วยเหลือคนให้รอดนั้นนะ มันต้องมองดูกันถึงข้อนี้ให้มาก. อย่าไปช่วยจนถึงกับเขาไม่ต้องทำอะไร กลายเป็นคนขอทาน, ไปสอนให้เขาเป็นคนขอทานมากกว่า.

[สรุป]

เอาละ, สรุปความกันเสียที่ว่า ธรรมประยุกต์สำหรับฆราวาสในวันนี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่า ฆราวาสนั้นแหละจะต้องมีธรรมประยุกต์. ฆราวาสธรรมก็สำหรับให้ฆราวาสประพฤติปฏิบัติจนพ้นจากความเป็นฆราวาส. ครูบาอาจารย์สอนนักธรรมตามโรงเรียน สอนฆราวาสธรรม เขาสอนให้ฆราวาสจมอยู่ในฆราวาสเสียมากกว่า; แต่เราจะสอนบอกฆราวาสธรรมนะ คุณไปประพฤติเข้าเถอะ คุณจะพ้นจากความเป็นฆราวาสอยู่เหนือโลก เหนือการงาน เหนือกิเลส. ฆราวาสมีธรรมประยุกต์อย่างที่กล่าวมาแล้ว

ข้างต้น : มีสติสัมปชัญญะทุกการงาน, ทุกอิริยาบถ, ทุกลมหายใจเข้าออก; มีแต่ความรู้สึกว่าถูกต้องและพอใจ ถูกต้องและพอใจ. นี่เป็นธรรมประยุกต์ที่ได้ผลของฆราวาสเรา; เราจะได้ नामว่า *ธรรมชีวิต* ๑-มีชีวิตอยู่ด้วยธรรมะ มีชีวิตที่เป็นธรรม มีชีวิตที่เสวยผลแห่งธรรม มีนิพพานอยู่ในชีวิต หรือในการงานนั่นเอง.

อย่าไปประณามฆราวาสว่ามันจะต้องอยู่อย่างนั้นแหละ ทำไรทำนาไปเกิด เหมือนที่คนเขาพูดกันโดยมาก ว่าอย่าเอาเรื่องอนัตตา สัจธรรมมาสอนชาวบ้านเลย. อาตมาก็บอกว่าไม่ได้; เพราะว่าคนพวกนั้นมันจะจมอยู่ในกองทุกข์ ดักดานไม่รู้ไม่สร้าง; เอาความรู้เรื่องขึ้นจากกองทุกข์มาสอนชาวบ้าน สอนฆราวาสให้เพียงพอเถิด เขาก็จะไม่จมอยู่ในกองทุกข์ ทั้งที่เขาเป็นฆราวาส เกลือกกลั้วอยู่ด้วยการงาน แวดล้อมอยู่ด้วยภาระในครอบครัว บุตร ภรรยา เงินทอง ข้าวของ วัวควาย ไร่นา. ถ้าเขามีธรรมะแล้ว เขาจะอยู่เหนือปัญหาเหล่านั้น; ถ้าเขาไม่มีธรรมะแล้ว สิ่งเหล่านั้นจะกลายเป็นปัญหา สุมอยู่บนศีรษะของเขาเหล่านั้น, มันยิ่งกว่าตกรกทั้งเป็น. ฆราวาสทั้งหลายอย่าได้มีชีวิตอย่างตกรกทั้งเป็น เพราะมีธรรมะชีวิต มีความเป็นธรรมะชีวิต-มีชีวิตอยู่ด้วยธรรม.

ให้ฆราวาสได้รับประโยชน์อันสงส์ของความเป็นฆราวาส, ช่วยพึงให้ตีๆ : อย่าให้การเกิดมาเป็นฆราวาสนี้มาบีบขี่กรรม มารับบาปกรรม มาตกรกหมกหม้มเลย. ฆราวาสๆนี้เขาไม่ได้สร้างมาเพื่อให้ตกรกหมกหม้ม; ธรรมชาติดมันสร้างมาเพื่อให้รู้จักประพฤติกกระทำจนอยู่เหนือปัญหาทุกอย่างทุกประการของมนุษย์. ไม่มี ความทุกข์ใด ๆ ย่ำยีฆราวาสผู้รู้ธรรมะได้; ฆราวาสผู้รู้ธรรมะ ก็จะได้รับอันสงส์ของการที่เป็นฆราวาส แล้วไม่เท่าไรก็จะพ้นจากความเป็นฆราวาส. ขอให้เราเร่งเป็นธรรมะชีวิต ธรรมะชีวิตในชีวิตนี้ ในความเป็นฆราวาสนี้กันโดยเร็วเถิด.

การบรรยายเรื่องธรรมประยุกต์ ระดับชาวบ้านทั่วไป ก็พอสมควรแก่เวลา แล้ว. หวังว่าท่านทั้งหลายจะมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องความหมายของคำว่า *ฆราวาส*

ของคำว่า *ชาวบ้าน* ของคำว่า *การครองเรือน* ของคำว่า *หน้าที่* ของคำว่า *การงาน*, ได้อย่างถูกต้อง; แล้วดำเนินชีวิตของตนๆให้ยู่เหนือปัญหา และความทุกข์ทั้งปวง อย่าให้เสียที่เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา; ขอให้มีความสุข ความพอใจ ยกมือไหว้ตัวเองได้อยู่ทุกทีพาราตริกกาลเทอญ.

การบรรยายสมควรแก่เวลาและเร็วแรงแล้ว ขอยุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้ เพื่อเป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระธรรมในรูปคณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจในการประพฤติปฏิบัติธรรมอันเป็นหน้าที่ของตนสืบต่อไป

พุทธธรรมประยุกต์

— ๑๓ —

ลานหินโค้ง ๓๐ มิถุนายน ๒๕๒๗

พุทธธรรมประยุกต์ในระดับชาติและระดับโลก.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๑๓ หรือเป็นครั้งสุดท้ายในวันนี้นั้น, อาตมาก็ยังคงกล่าว ชุติพุทธธรรมประยุกต์ต่อไปตามเดิม; แต่ในครั้งสุดท้ายนี้ เห็นเป็นการสมควรที่จะเป็นการกล่าวเหมือนกับการสรุปรวบยอด จึงได้ตั้งหัวข้อเฉพาะการกล่าวครั้งนี้ว่า พุทธธรรมประยุกต์ระดับชาติและระดับโลก.

สามารถเอาพุทธธรรมมาประยุกต์ระดับชาติระดับโลกได้
เพราะชาติประเทศหรือโลกประกอบขึ้นด้วยคนคนหนึ่งๆ.

ลองทบทวนข้อความที่กล่าวมาแล้วแต่หนหลัง, ก็ได้กล่าวมาในแง่มุมต่างๆ ในระดับต่างๆ; ครั้นมาถึงการบรรยายครั้งสุดท้ายนี้ ควรจะให้เป็นการสรุปความ หรือรวบยอดกันเสียที จึงได้มีหัวข้อว่า "พุทธธรรมประยุกต์ระดับชาติ หรือระดับโลก". อาจจะมีผู้สงสัยว่า จะทำได้หรือ? หรือจะทำอย่างไร? ข้อนี้ตอบได้ง่ายๆว่า ขอให้สังเกตดูให้ดี

อย่างที่เรเคยพูดกันมาแล้วแต่หนหลัง ว่าโลกหรือประเทศหนึ่งๆ หรือโลกนี้ มันก็ประกอบขึ้นด้วยเอกชนคนหนึ่งๆ; ถ้าเอกชนคนหนึ่งๆเป็นอย่างไร; ประเทศหรือโลกมันก็ต้องเป็นอย่างนั้น. ปัญหามันจึงมาอยู่ที่ว่า จะทำให้บุคคลแต่ละคนๆนี้มีธรรมะได้อย่างไร นั่นแหละ. ถ้าทำให้คนหนึ่งๆมีธรรมะได้ มันก็เป็นการกระทำให้ประเทศทั้งประเทศ หรือให้โลกทั้งโลกมีธรรมะได้; มันอยู่ที่ว่าเราจะสนใจกันหรือไม่ เราจะร่วมกันทำหรือไม่?

องค์การโลกสนใจก็จัดโลกให้มีธรรมประยุกต์ได้.

เดี๋ยวนี้เขาก็มีองค์การโลก คือองค์การที่จัดการเรื่องเกี่ยวกับโลกในระดับโลก รวมกันทีเดียวทั้งโลกก็มีอยู่; อย่างองค์การสหประชาชาติเป็นต้น. ถ้าองค์การชนิดนี้มีความสนใจที่จะจัดโลกให้มีธรรมประยุกต์ ก็จะต้องทำได้. แต่เขามีความคิดอย่างอื่น มีรูปแบบในการจัดโลกกันอย่างอื่น; ไม่ได้มุ่งหมายที่จะให้มีธรรมประยุกต์.

จัดคนหนึ่งๆให้มีธรรมะได้ มีผลถึงขนาดจัดโลกให้มีธรรมได้.

เดี๋ยวนี้เราก็จะต้องพูดกันแต่พวกเรา หรือเป็นภายในแต่พวกเราว่า ควรจะจัดให้โลกนี้มีธรรมประยุกต์กันอย่างไร. สำหรับชาติกับโลกนี้ไม่ต้องแยกกันก็ได้ : จัดชาติได้อย่างไร มันก็เท่ากับจัดโลกทั้งโลกได้เท่านั้น; เพราะว่าโลกมันประกอบขึ้นด้วยชาติหลาย ๆ ชาติ. เมื่อมันเนื่องกันอยู่อย่างนี้ เราก็มีหวัง; คือว่า :-

จัดโลกให้มีธรรมะได้ โดยจัดชาติแต่ละชาติ หรือประเทศให้มีธรรมะได้,

จัดชาติให้มีธรรมะได้ ก็เพราะว่าจัดบ้านเมืองให้มีธรรมะได้,

จัดบ้านเมืองให้มีธรรมะได้ ก็เพราะว่าจัดหมู่บ้านๆให้มีธรรมะได้,

จัดหมู่บ้านให้มีธรรมะได้ ก็เพราะจัดครอบครัวแต่ละครอบครัวให้มีธรรมะได้,

จัดครอบครัวแต่ละครอบครัวให้มีธรรมะได้ ก็เพราะว่าจัดคนแต่ละคนๆให้มี

ธรรมะได้นั่นเอง.

เมื่อแยกออกมาเป็นส่วน ๆ อย่างนี้ ก็เห็นลู่ทางที่ว่าจะจัดกันได้อย่างไร. อาตมาจึงขอร้องให้สนใจ และบรรยายเป็นการสรุปท้ายในวันนี้ เรื่องธรรมประยุกต์ในระดับชาติและระดับโลกดังที่กล่าวแล้ว.

โลกมีสันติภาพได้เมื่อทำให้มีธรรมประยุกต์.

[เมื่อมีองค์ประกอบของสันติภาพทั้งสี่ โลกจะนำดู น่าเลื่อมใส.]

ที่นี้ก็ดูกันต่อไปในแง่ที่ว่า เมื่อทำให้โลกมีธรรมประยุกต์ได้แล้ว ก็จะมีสันติภาพ หรือองค์คุณต่างๆ ที่จะประกอบกันขึ้นเป็นสันติภาพในโลกนี้. สิ่งเหล่านี้ได้พูดกันมากในยุคแรกๆ ที่ประชาธิปไตยเกิดขึ้น; โดยเฉพาะก็เรื่องเปลี่ยนแปลงปกครอง.

องค์ประกอบของสันติภาพ ๔.

เมื่อแรกเปลี่ยนแปลงการปกครอง เราก็พูดกันมากถึงองค์ประกอบของสันติภาพว่าจะต้องมีเสรีภาพ, มีสมภาพ, มีภราดรภาพ, และมีเอकीภาพ. เรื่องเหล่านี้เป็น*เรื่องธรรมะ* ทั้งนั้นแหละ แม้จะเอาไปใช้เป็นเรื่องการเมือง เป็นคำในภาษาการเมือง แต่เป็นเรื่องธรรมะทั้งนั้น :-

(๑.) การที่คนเราจะมีเสรีภาพได้ ก็เพราะว่าจิตของคนเหล่านั้นมีธรรมะ มันจึงยอมให้มีเสรีภาพ; มิฉะนั้นแล้วมันก็เห็นแก่ตัว เอาแต่เรื่องของตัว เอาแต่ประโยชน์ของตัวเอง, เสรีภาพก็เกิดขึ้นไม่ได้. ดังนั้นธรรมะนั้นเองช่วยให้มีเสรีภาพ, เสรีภาพก็เป็นลักษณะของธรรมะอย่างหนึ่ง. แต่เดี๋ยวนี้เสรีภาพที่พูดถึงกันนี้มันยังน้อยไป. คือเสรีภาพทางฝ่ายกายหรือภายนอก, เสรีภาพชนิดนี้ยังไม่สมบูรณ์; เสรีภาพที่สมบูรณ์แท้จริง ก็คือเสรีภาพในภายใน คือในจิตใจของคน : จิตใจของเขามีเสรีภาพ ไม่ถูกครอบงำย้าย

เบียดเบียนด้วยกิเลส; แต่เมื่อจิตใจไม่ถูกย่ำยีด้วยกิเลส เป็นจิตใจที่มีเสรีภาพได้จริงแล้ว มันจึงค่อยออกมาเป็นเสรีภาพในทางร่างกาย.

ถ้าว่ามีธรรมะกันมากพอ ทำจิตให้มีเสรีภาพจากกิเลสได้เท่าไร; คนเราก็จะมีเสรีภาพทั้งทางกายและทางใจได้มากเท่านั้น. พุทธบริษัทแต่ละคนควรจะ *มองให้เห็น* เสรีภาพส่วนตัวแต่ละคนๆ เช่นนี้ก่อน; แล้วก็ *ก้มหน้าก้มตา* ทำไป ตามแบบของพุทธบริษัท ให้เรามีเสรีภาพตามแบบของพุทธบริษัท คืออย่าเป็นทาสของกิเลสนั่นเอง. นี่เป็นเรื่องธรรมะแท้ๆ.

ถ้าจะจำกันง่ายๆ ก็จะถูกว่า เราเป็นทาสของสิ่งต่างๆ รอบตัวเรา โดยไม่รู้สึกรู้หา; แยกออกไปก็จะมีว่า :-

ถ้าเราไป *หลงรักสิ่งใด* เราก็เป็นทาสของสิ่งนั้น ในความหมายหนึ่ง, ถ้าเราไป *หลงโกรธ หลงเกลียดในสิ่งใด* ก็เป็นทาสของสิ่งนั้น ในอีกความหมายหนึ่ง,

ถ้าเราไป *หลงกลัว* ต่อสิ่งใด เราก็เป็นทาสของสิ่งนั้น โดยความหมายหนึ่ง, แม้ที่สุดแต่ว่า เรา *วิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ อิจฉาริษยา หึงหวง* เนื่องด้วย *สิ่งใด* เราก็เป็นทาสของสิ่งนั้นอยู่ในลักษณะหนึ่ง.

นี่คือการที่ไม่มีเสรีภาพ และเป็นทาสสิ่งต่างๆ อยู่โดยรอบตัว.

เมื่อจิตใจมันไม่มีเสรีภาพ เป็นทาสสิ่งใดๆ อย่างนี้แล้ว, มันก็ยากที่จะมีเสรีภาพที่ถูกต้องออกมาทางกาย. *เสรีภาพทางกายเท่าที่มีกันอยู่ในโลก ดูเหมือนจะเป็นเพียงเสรีภาพสำหรับกอบโกยหาประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น*; ถ้าไม่ได้มีโอกาสกอบโกยตามความต้องการของตน ก็ไม่เรียกว่ามีเสรีภาพ, นี่ก็ยิ่งเป็นทาสของกิเลสหนักขึ้นไปอีก.

เสรีภาพทางการเมือง ในโลกนี้ ล้วนแต่เป็นเสรีภาพที่ยังมีดมนธ์, ยังอยู่ใต้อำนาจของกิเลส ยังไม่เป็นอิสระแก่กิเลส. โลกเราจึงอยู่ในลักษณะอย่างนี้ คือเป็นโลกที่

ควบคุมโดยบุคคลที่ไม่มีเสรีภาพทางจิตใจ ; จิตใจไปเป็นทาสของสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ แล้วก็ทำไปตามความรู้สึกเช่นนั้น; แล้วปากก็พูดกันว่าเสรีภาพ ๆ ก้องไปทั่วโลก, มันก็เป็นเสรีภาพแต่ปาก. ต่อเมื่อใดมีจิตใจที่เป็นเสรี มีเสรีภาพจริงนั้นแหละ; คำว่าเสรีภาพที่พูดถึงกันอยู่ก็จะมีความหมาย.

เดี๋ยวนี้พวกนายทุนเขาก็ว่า เขาส่งเสริมเสรีภาพ, พวกคอมมิวนิสต์เขาก็ว่า เขาส่งเสริมเสรีภาพ; ต่างฝ่ายต่างเรียกร้องเอาเสรีภาพ แล้วก็ไม่เห็นว่ามีเสรีภาพเกิดขึ้นได้อย่างไร? เพราะเขามีเสรีภาพชนิดที่อยู่ภายใต้อำนาจของกิเลส หรือความต้องการของกิเลสด้วยกันทั้งนั้น. จะระดมกันสร้างเสรีภาพ ทั้งฝ่ายนายทุนและฝ่ายคอมมิวนิสต์หมดด้วยกันทั้งโลก มันก็ยังไม่เสรีภาพอยู่นั่นเอง; เพราะเขาต้องการเสรีภาพเพื่อประโยชน์ส่วนตัวเขา แต่ละพวกๆ เป็นพวกๆ ไป. แต่ถ้าประยุกต์ธรรมะได้ ให้บุคคลแต่ละคนและทุกคนในโลกเป็นอิสระแก่กิเลสแล้ว, เขาก็จะคิด นึก พูด กระทำไปในทำนองที่ทำให้เกิดเสรีภาพขึ้นมาได้จริงๆ; เพราะจิตใจมันไม่เป็นทาสของกิเลส. ถ้าจิตใจเป็นทาสของกิเลส มันก็ดึงไปในทางที่จะรับใช้กิเลส หาเหยื่อให้กิเลส ทำอะไรๆ ก็เป็นไปเพื่อกิเลส; คนๆ แต่ละคนก็ไม่มีเสรีภาพ.

(๒.) ที่นี้ก็ดูต่อไปถึงสิ่งที่ ๒. ที่เรียกว่า สมภาพ แปลว่าความเสมอกัน, ความมีอะไรๆ เสมอกัน. นี่ก็อย่างเดียวกันอีกนั่นแหละ : เท่าที่โลกนี้จัดเรื่องสมภาพ เช่น สิทธิมนุษยชน เป็นต้น, และมีอีกหลายเรื่องที่ต้องการให้มันเสมอภาคหรือเสมอภาพ, มันก็เป็นไปไม่ได้; เพราะว่าจิตใจต่างๆ ของแต่ละคนนั้นมันต้องการจะเอามากกว่าผู้อื่น ดีกว่าผู้อื่น เหนือผู้อื่น คือจะเอาเปรียบผู้อื่นอยู่เต็มที, แล้วจะมาชวนกันให้สร้างสมภาพ-ความเสมอกันนั้น มันยากที่จะเป็นไปได้, มันไม่มีหลักมูลฐานอันแท้จริงที่จะยึดหน่วง เพื่อทำความเสมอภาพแก่กันและกัน.

ถ้ามีธรรมะที่ประยุกต์แล้ว มันก็ลึกลงไปถึงการที่เรามีอะไรๆ เหมือนกันเท่ากัน เสมอกัน; สิ่งนั้นก็คือความเกิด แก่ เจ็บ ตาย และปัญหานานาชนิดอันเกิดมา

จากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย. เหล่านี้เรามีเสมอกัน เรามีเสมอกัน, ทำไมเราไม่เอาหลักอันนี้มาเป็นกฎเกณฑ์สำหรับสร้างสรรสมภาพ? เราจะต้องมองให้ลึกลงไปในส่วนนี้ว่า เรามีความทุกข์เสมอกัน มีเหตุให้เกิดทุกข์เสมอกัน มีปัญหาอย่างเดียวกัน มีหัวอกที่ทนทรมาณอย่างเดียวกัน เสมอกัน และเท่ากัน.

บางคนอาจจะฟังไม่ถูกว่าเท่ากันอย่างไร? ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ อย่าให้เสียที่ที่เป็นพุทธบริษัทเลย : เราศึกษาตามหลักของพุทธบริษัท แล้วจะเห็นว่า*เรามีกิเลสเหมือนกันหรือเท่ากัน*, ไม่ว่าจะเป็นคนไทย คนจีน คนฝรั่ง คนชนิดไหน ชาติไหน ในโลกนี้ กิเลสมันเหมือนกันและเท่ากันโดยพื้นฐาน, คือความโลภ ความโกรธ ความหลง เท่ากัน เสมอกันโดยพื้นฐาน; แล้ว*เราก็มีความทุกข์อย่างเดียวกันโดยพื้นฐาน, ความหนักอกหนักใจเพราะยึดมั่นถือมั่น* ด้วยอุปาทานในสิ่งใด ก็มีเหมือนกัน และเท่ากัน, *ความทนทรมาณที่เกิดมาจากเกิด แก่ เจ็บ ตาย* ก็มีเท่ากันและเหมือนกัน. นี่เรามีความเสมอภาคอยู่ตามธรรมชาติในทุกๆคนเพราะสิ่งเหล่านี้. ถ้าเรายกเอาหลักอันนี้ขึ้นมาเป็นกฎเกณฑ์, เพื่อสร้างความเสมอภาคกัน^๑ในความเป็นอยู่ ดำรงชีวิตอยู่ ในทางสังคม ในทางการเมือง ในทางอะไรๆที่จะต้องจัดต้องทำแล้ว มันก็จะจัดได้ง่าย ในการที่จะให้คำว่า *สมภาพ* หรือ*ความเสมอกัน* นี้ เป็นสิ่งที่มีความหมายขึ้นมา.

ดังนั้นโลกจึงต้องประยุกต์ธรรมะในข้อนี้เช่นเดียวกับข้อแรก คือข้อเสรีภาพ; คือโลกมีเสรีภาพในใจ ในส่วนลึก, แล้วโลกนี้มีสมภาพในใจ ในส่วนลึก; ก็เรียกว่าโลกนี้มีธรรมประยุกต์โดยแท้จริง.

(๓.) ดูในข้อต่อไป สิ่งถัดไปมักจะเรียกกันว่า ภราดรภาพ หรือที่แท้ก็คือมิตรภาพนั่นเอง. *ภราดรภาพ* คือ*ความเป็นพี่น้องกัน*. *มิตรภาพ* ก็คือ*ความเป็นมิตรกัน*. ความหมายอย่างเดียวกัน คือรับรู้ซึ่งกันและกันว่า เราเป็นพี่น้องกันหรือเป็นมิตรกัน. ศาสนาทุกศาสนาที่มีอยู่แล้วในโลกนี้ล้วนแต่นั้นเรื่องความรักผู้อื่นด้วยกันทั้งนั้นแหละ;

ถ้าไม่เน้นถึงเรื่องความรักผู้อื่นแล้ว มันไม่มีหลักพื้นฐานของสิ่งที่เรียกว่าศาสนาเลย; จะเป็นศาสนาที่สมบูรณ์ไปไม่ได้ เพราะว่าหลักพื้นฐานแท้ๆมันยังไม่มี.

ศาสนามันตั้งต้นขึ้นมาด้วยการที่สังคมอยู่กันไม่เป็นสุข ไม่สงบ มีการเบียดเบียนกัน มีเรา มีเขา แล้วก็เอาเปรียบแย่งชิงกัน จนเกิดเรื่องประหัตประหารกัน, นี่มันไม่มีความเป็นพี่น้องกัน ไม่มีความเป็นมิตรกัน; ศาสนาทุกศาสนาจึงตั้งต้นด้วยมิตรภาพคือให้รักผู้อื่น.

แต่จะบังคับให้รักผู้อื่นเฉยๆมันเป็นไปไม่ได้; มันต้องมีเหตุปัจจัยอันอันใดอันหนึ่งเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย :- เช่นว่าเราอยู่ด้วยกัน เราจะได้รับประโยชน์ร่วมกัน เราก็รวมหัวกันเป็นพวก เพื่อแสวงหาประโยชน์ร่วมกัน; ดั่งนี้ก็เรียกว่ามีมิตรภาพได้เหมือนกัน, แต่ที่มันมิตรภาพที่อาศัยเหตุปัจจัยภายนอก ซึ่งเป็นความเห็นแก่ตัว มันก็ไม่ยึด มันไม่มั่นคง ถ้าเรามีภราดรภาพ คือความเป็นพี่น้องกัน หรือมีมิตรภาพ-ความเป็นมิตรกันในส่วนลึกของจิตใจ ว่าเราเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย กัน, เป็นเพื่อน ๆ คือมิตร มิตรระ แปลว่าเพื่อน, เราเกิด แก่ เจ็บ ตาย เหมือนกัน เราก็เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน, แล้วเราก็มีลดหลั่นกันในเรื่องความทุกข์หรือปัญหาต่างๆ แต่มันก็อย่างเดียวกัน สายเดียวกัน, แม้จะลดหลั่นกันอยู่อย่างไร ก็เรียกว่าสายเดียวกัน; นี่ลักษณะแห่งการเป็นพี่น้องกัน ในส่วนลึกของจิตใจ, คือมีความทุกข์มาก มีความทุกข์น้อยลดหลั่นกันลงไป. ถ้ามองเห็นอย่างนี้แล้ว, ภราดรภาพนั้นก็จะมีมั่นคง.

(๔.) ถัดไปอีกคำหนึ่งก็คือ เอกภภาวะ เอกภภาพ หรือเขาจะเรียกว่าอะไรก็ได้แล้วแต่, เอกภาพก็ได้. เอกภาพ-ความเป็นอันเดียวกัน, เอกภภาพ-ความเป็นคนเดียวกัน, เอกภภาพ-ความมีภาวะแห่งความเป็นคนเดียวกัน; รวมความแล้วมันก็นำไปสู่ความเป็นคนเดียวกัน หรือว่าเป็นหน่วยเดียวกัน. ศาสนาทั้งหลายก็ยืนยันข้อนี้มาแต่เดิมว่าทุกคนเป็นลูกของพระเจ้า เป็นต้น; แม้ศาสนาที่ไม่มีพระเจ้ายกย่องของธรรมชาติว่า ทุกคนมันเกิดมาจากเหตุปัจจัยตามธรรมชาติอย่างเดียวกัน. ถ้ามองเห็นอย่างนี้แล้ว มันก็เกิด

ความรัก เกิดความหวังดี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน; แล้วมันยังจะดีต่อไปอีกชั้นหนึ่ง คือ ดีในทางที่จะร่วมมือกันแก้ปัญหาทั้งหมดทั้งสิ้น อันแสนจะมากมายนั้น รวากับว่ามัน เป็นปัญหาของคนๆเดียว. เรารวมกันเป็นคนๆเดียวกันทั้งโลก ก็สามารรถแก้ปัญหาไม่รู้ ที่ร้อย ที่พัน ที่หมื่น ที่แสนประการได้โดยไม่ยากเลย.

นี่ถ้าเรามององค์ประกอบของสันติภาพในลักษณะอย่างนี้, ก็เรียกว่าเป็นโลกที่น่าอยู่ เป็นโลกที่น่าเลื่อมใส น่าพอใจ; คือมีเสรีภาพเป็นอิสระ, มีสมภาพ-มีความสม่ำเสมอ, มีภราดรภาพ-มีความเป็นพี่น้องหรือเป็นมิตร, มีเอภภาพ เอกภาพ-มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน. บทบัญญัติในบางศาสนาถือว่ามนุษย์ทุกคนมีร่างกายเดียวกัน ก็มี. ศาสนาพุทธเราก็พอจะมองได้ว่า มีร่างกายเดียวกัน คือร่างกายที่เป็นของธรรมชาติ ลักษณะเดียวกัน; มาจากดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ, ปรงขึ้นได้โดยกฎของอิทัปปัจจยตา; มีลักษณะเหมือนกัน; แม้แต่จะแยกออกเป็นหน่วยๆ เป็นหน่วยเล็กๆ แต่ละคนมันก็เหมือนกัน, ยังคงเหมือนกันโดยส่วนใหญ่. เมื่อมองเห็นองค์ประกอบเหล่านี้แล้ว มันก็มีความรักกันและกัน มีความคิดที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทะเลาะกันไม่ได้ เพราะว่ามันไม่มีเขา ไม่มีเรา. นี่ถ้าหากว่าโลกนี้ประยุกต์ธรรมะขึ้นมาได้ในลักษณะอย่างนี้ ในจิตใจของคนทุกคนที่อยู่ในโลกนี้แล้ว, โลกนี้ก็เป็นโลกแห่งสันติภาพโดยส่วนเดียว; มีแต่ความสงบสุขทั้งส่วนบุคคลและส่วนสังคม; ปัญหามันก็จะหมดเพราะความมีสันติภาพ.

องค์ประกอบของโลก จัดทำให้เกิดผลเป็นสันติภาพได้.

ที่นี้ก็ดูต่อไปถึงองค์ประกอบของโลก; หลังจากที่ดูพฤติที่กำลังเป็นไปในโลกแล้วก็จะดูให้ชัดเจนไปว่า โลกนี้มันมีส่วนไหนของมันเป็นอย่างไร? ก็อย่างที่ดูไปแล้วข้างตอนต้นว่า องค์ประกอบของโลกนี้ หรือว่าของทุกโลกที่เรียกว่าจักรวาล, จักรวาล แปลว่า *ทุกโลกรวมกัน*, นี่มันเหมือนกัน. จะเหมือนกันในข้อไหนก็ดูต่อไป; แต่อยากจะ

ให้ดูในข้อที่ว่า มันอาจจะประยุกต์ได้. องค์ประกอบที่ประกอบกันขึ้นเป็นจักรวาลนี้ มันจะมีที่ส่วน กิ่งคอก็สุดแท้. แต่มันอยู่ในลักษณะที่จะประยุกต์ได้ หรือจัด หรือทำ ให้เกิดผลขึ้นมาตามที่ควรจะต้องการันันได้.

ขอให้ช่วยกันคำนึงถึงอยู่เสมอเถิดว่า *ไฮโลกนี* หรือ *จักรวาลหลาย ๆ โลก* รวมกันนี้ *ประกอบขึ้นด้วยเอกชนบุคคลคนหนึ่ง ๆ*, ประกอบขึ้นด้วยบุคคลแต่ละคน; แล้วหลายบุคคลประกอบกันขึ้นเป็น *ครอบครัว*; หลายครอบครัวประกอบกันขึ้นเป็น *หมู่บ้าน ๆ*, เช่นหมู่บ้านที่นี้มันก็ประกอบขึ้นด้วยครอบครัวของคนที่อยู่กันแถวนี้; หลายหมู่บ้านประกอบกันขึ้น ก็เป็นบ้านเมือง; เป็นอำเภอ เป็นจังหวัด ก็ตามเถอะ เรา เรียกว่าหลายหมู่บ้านก็ประกอบกันขึ้นเป็นเมือง; หลาย ๆ เมืองก็ประกอบกันขึ้นเป็น *ประเทศ*; หลาย ๆ ประเทศก็ประกอบกันขึ้นเป็น *โลก*; หลาย ๆ โลกก็ประกอบกันขึ้นเป็น *จักรวาล*.

ถ้ามองดูถึงส่วนลึกขององค์ประกอบ เราก็ได้ศึกษากันมาแล้วว่า *ตามหลัก พุทธศาสนา* นั้นถือว่า ประกอบอยู่ด้วยธาตุทั้งปวง : ที่เป็นวัตถุร่างกายก็ประกอบขึ้น ด้วยธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ, ที่เป็นส่วนจิตใจก็ประกอบกันขึ้นจากวิญญาณธาตุ, และพื้นฐาน ทั่วไป คือธาตุว่าง สำหรับรองรับสิ่งเหล่านั้น; ก็เรียกว่ามีธาตุอยู่ ๖ ธาตุ : ธาตุดิน ธาตุ น้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุวิญญาณ ธาตุอากาศ; แล้วมันจะต่างกันอย่างไร. ไม่ว่ามนุษย์ หรือสัตว์พวกไหน ดูเข้าไปถึงส่วนลึกแล้ว มันก็ประกอบอยู่ด้วยธาตุเหล่านี้เสมอกัน; ดังนั้นมันก็ควรจะจัดจะทำให้เรียบร้อยด้วยกันได้. *ถ้าจะกล่าวอย่างวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน* มันก็จะเลยไปถึงว่า ทุกคน ทุกสัตว์ ทุกคนมันประกอบอยู่ด้วยสิ่งที่เรียกว่า "ปรมาณู" ปรมาณูเป็นส่วนสุดท้าย ซึ่งไม่ควรหรือไม้อาจจะแบ่งแยกได้อีกแล้ว; เป็นปรมาณู. ทุกคน ทุกสัตว์ ทุกสิ่งที่มีชีวิตประกอบขึ้นด้วยปรมาณู; มันเหมือนกันที่ตรงนี้ มีองค์ประกอบที่ เหมือนกันอย่างนี้. ถ้าเรามีความรู้เรื่องที่จะปรับปรุง หรือจะแก้ไข จะพัฒนาอะไรก็ตาม เกี่ยวกับธาตุ เกี่ยวกับปรมาณูเป็นอย่างต่ำสุดนี้ ให้เป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎของ

ธรรมชาติแล้ว, มันก็ย่อมทำได้ตามความประสงค์; การทำอย่างนั้นแหละที่เราเรียกว่า “ประยุกต์ฯ” ในที่นี้.

เมื่อเราดูที่จักรวาลๆทั้งหมด ก็รู้ว่ามันประกอบอยู่ด้วยส่วนประกอบอย่างนี้ ซึ่งสามารถที่จะประยุกต์ได้ ทำการประยุกต์ได้ คือจัด หรือทำให้เป็นไปในลักษณะที่ ถูกต้องกับความต้องการที่ควรจะต้องการ. ถ้าต้องการด้วยกิเลสมันก็มีผิดหมด; ถ้า ต้องการด้วยสติปัญญามันก็ถูกต้อง คือมีลักษณะให้เกิดสันติภาพนั่นเอง.

ความถูกต้องที่เป็นไปตามหลักพุทธศาสนา.

คำว่า “ถูกต้องๆ” ตามหลักพุทธศาสนานั้น ได้ช่วยจำกันไว้ด้วย อย่าให้ต้องเถียงกันเพราะเหตุนี้เลย. ในโลกนี้เมื่อพูดว่า “ถูกต้องๆ” เขาก็ยังเถียงกันว่า อย่างนั้นอย่างนี้ อย่างโน้น; เขาเอาความถูกต้องต่างๆกัน. แม้ว่าจะมีการศึกษาในชั้นมหาวิทยาลัย ในปัจจุบันนี้ มันก็ยังมีความหมายของคำว่า “ถูกต้องๆ” นี้ ผิดกัน ต่างกัน. เราเอาตามหลักของพุทธศาสนาดีกว่า, คือ “ถ้าถูกต้องๆ แล้วมันได้รับประโยชน์แก่ทุกฝ่าย”; มันเป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่าย มันไม่ทำอันตรายแก่ฝ่ายใด จึงจะเรียกว่าถูกต้อง. จะพูดว่า ไม่ทำอันตรายแก่ฝ่ายใดก็ได้, หรือมันให้เกิดประโยชน์แก่ทุกฝ่ายอย่างนี้ก็ได้; นี้ก็เรียกว่ามันถูกต้อง.

เราทำให้ครอบครัวถูกต้องได้ โดยทำให้คนแต่ละคนเป็นคนที่ถูกต้อง. เดียวนี้ในครอบครัวหนึ่งมีหลายคน แต่หลายคนไม่เป็นคนที่ถูกต้อง, ครอบครัวนั้นมันก็ยุ่งยาก มันก็เต็มไปด้วยปัญหา. ถ้าทุกคนถูกต้อง, ครอบครัวมันก็ถูกต้อง มันก็ไม่มีปัญหา, แล้วก็จะถูกต้องไปตามลำดับ. ข้อสำคัญมันก็อยู่ที่ถูกต้องของแต่ละบุคคลนั่นเอง : ถ้าบุคคลแต่ละคนถูกต้อง แล้วมันก็จะถูกต้องขึ้นไปตามลำดับเอง. ขอให้บิดามารดา ผู้ปกครอง หรือหัวหน้าครอบครัว จัดการให้มีความถูกต้องในบุคคลที่เป็นสมาชิกของครอบครัวแต่

คนๆ; อย่างนี้เรียกว่า *ประยุกต์จักรวาลก็ทำได้*. ท่านทั้งหลายลองคิดดูว่า ถ้าทุกคน ถูกต้อง, ครอบครัวมันก็ถูกต้อง; ครอบครัวถูกต้อง, หมู่บ้านมันก็ถูกต้อง; บ้านเมืองมัน ก็ถูกต้อง; ประเทศมันก็ถูกต้อง; โลกมันก็ถูกต้อง; จักรวาลมันก็ถูกต้อง.

สรุปความว่า ความถูกต้องของแต่ละบุคคลนั้นแหละ มันจะนำไปสู่ ความถูกต้องของสากลจักรวาลเลย.

ประยุกต์ที่บุคคล ได้ผลทั้งจักรวาล.

ที่นี้ถ้าคุณถึงธรรมะหรือพระธรรมนี้มันใช้ได้หมด คือทำให้บุคคลถูกต้องถึง ที่สุดๆ และก็ทำให้จักรวาลถูกต้องได้; เรียกว่า *ธรรมะนี้มันเป็นของสำหรับคุ้มครอง จักรวาลเลยทีเดียว*. "ประยุกต์ที่บุคคล แต่ผลไปได้ทั้งจักรวาล"; นี่มันน่าทำ คือมันมีกำไร ที่แท้จริงอย่างมหาศาล. ไม่มีอะไรจะมีกำไรมากเท่ากับที่ว่า ใช้ชีวิตนี้เป็นเดิมพัน สำหรับ แสวงหา *ความกำไร คือความถูกต้องของสากลจักรวาล*. ถ้าเราหวังว่าโลกหรือสากล จักรวาลจะเป็นสุขแล้ว, หรือที่เรากรวดน้ำ กรวดน้ำอย่างกรวดแต่ปากกันแล้ว จะให้สากล จักรวาลเป็นสุขจริงแล้ว ก็จงช่วยกันประยุกต์บุคคลๆ ให้บุคคลมีความถูกต้อง แล้ว ถูกต้องขึ้นไปตามลำดับ จนถึงโลก-จักรวาลถูกต้อง. นี่จะทำให้สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงทั่วทั้ง สากลจักรวาลมีความสุข; สำเร็จมาแต่คำพูดเพียงคำเดียวว่า "มีธรรมประยุกต์ในบุคคล แต่ละบุคคล", แล้วก็กลายเป็นธรรมประยุกต์ ในระดับชาติ ระดับโลก ระดับจักรวาล ขึ้นมาได้เอง.

องค์ประกอบของความถูกต้อง ๔ ระดับ.

เฮ้, ที่นี้เมื่อเห็นว่า "ความถูกต้องๆ" เป็นเรื่องสำคัญแล้ว, เราก็จะมาดู องค์ประกอบ หรือส่วนประกอบของความถูกต้องกันบ้าง ว่าอะไรเป็นองค์ประกอบ

ของความถูกต้อง? หรือจะพูดให้ถูกกว่านั้นก็ถือว่า ที่ตั้งของความถูกต้อง พื้นฐานรองรับความถูกต้อง ซึ่งมันต้องมี; ถ้าไม่มีพื้นฐานความถูกต้อง มันก็ไม่มี ความถูกต้อง.

องค์ประกอบของความถูกต้องนี้ อยากจะให้ดูกันเป็นลำดับๆ ไป คือ *ความถูกต้องทางวัตถุ ความถูกต้องทางร่างกาย ความถูกต้องทางจิตใจ และความถูกต้องทางวิญญาณ* หรือทางสติปัญญา :-

(๑.) ความถูกต้องทางวัตถุ ก็หมายความว่า วัตถุอุปกรณ์แห่งชีวิตนี้ เราหา มามีไว้ใช้ไปอะไรอย่างถูกต้อง เป็นวัตถุที่ถูกต้อง ไม่ให้โทษ ไม่เป็นอันตราย; แม้แต่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย อะไรเหล่านี้ ซึ่งล้วนแต่เป็นวัตถุ มีความถูกต้องทั้งนั้น. ถูกต้องทางวัตถุนี้ หมายความว่า วัตถุนั้นเป็นอุปกรณ์ส่งเสริมความสงบสุข. ถ้าวัตถุนั้นไม่ส่งเสริมความสงบสุข, ก็เรียกว่า "ไม่ถูกต้อง".

เดี๋ยวนี้ความเจริญด้วยวัตถุมีมากเกินไป จนเห็น วัตถุเพื่อ ก็เลยไม่เกิดความถูกต้อง คือมันดีเกินไปกว่าที่จะเป็นความถูกต้อง; วัตถุเหล่านั้นก็กลายเป็นเครื่องสร้างให้เกิดปัญหา สร้างให้เกิดความทุกข์. นี่ขอให้เหลือบตาดูสักชนิดหนึ่งเท่านั้นแหละ ก็พบว่า วัตถุอุปกรณ์ใดๆ ที่มันเกินจำเป็นแล้ว ก็เรียกว่ามันเพ้อ มันให้เกิดปัญหา ก็เรียกว่ามันผิดแล้วๆ ในส่วนวัตถุ; มันไม่มีความถูกต้องในส่วนวัตถุแล้ว. จึงพยายามจัดทำให้ความเพ้อหรือความเกินนั้นหมดไปเสีย เหลืออยู่แต่ความพอดีหรือถูกต้อง มันก็จะหมดปัญหาในเรื่องนี้, บุคคลนั้นก็จะมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้, แม้แต่ประเทศชาติของเราก็จะไม่มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้; เพราะมันกล่าวได้ว่า ประเทศชาติขาดดุลย์การค้าปีหนึ่งๆ อย่างมหาศาลนั้น ส่วนใหญ่มาจากวัตถุที่เพ้อทั้งนั้น, *เรื่องสำรวย สำราญ สำอาง* เหล่านั้นแหละ ที่เป็นเหตุให้ขาดดุลย์การค้า. นี่ไม่ใช่จะทำอันตรายแต่เฉพาะบุคคลนะ, มันทำอันตรายขึ้นไปถึงประเทศชาติ; เพราะความที่ไม่ถูกต้องในทางวัตถุ. นี่ใครจะมาทำให้ถูกต้อง นี่ก็เป็นปัญหา; จะให้รัฐบาลทำ ก็ไม่รู้ว่ารัฐบาลนั้นคืออะไร? และอยู่ที่ไหน? และมีอายุยาวนานพอที่จะแก้ไขหรือควบคุมความถูกต้องได้หรือไม่? นี่ก็มองเห็นๆ กันอยู่.

ถ้ารัฐบาลเป็นบุญชนเกินไป ก็จะไม่สนใจในเรื่องความเพ้อของวัตถุ. ก็เหลือแต่พุทธบริษัท พุทธบริษัทที่เป็นพลเมือง จะพิจารณาดูในข้อนี้ว่า วัตถุนี้อย่าผิดพลาดและให้อยู่ในความถูกต้อง; แล้วเราเองคนเดียวจะไม่มีความทุกข์, แล้วก็จะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม แก่สังคม แก่ประเทศชาติได้ด้วย. ถ้าเพียงแต่ทุกคนหยุดมีวัตถุเพื่อ เข้าใจว่าดุลย์การค้าของประเทศชาติ จะเปลี่ยนอย่างมหาศาล; จะหมดความขาดดุลย์ก็ได้. นี้เรียกว่ามันไม่ใช่เล็กน้อยนะ ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยนะ : ความถูกต้องทางวัตถุนี้มันไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย, ถ้าประยุกต์ให้ถูกต้องเสียได้ ก็เป็นผลดีในระดับชาติระดับโลก.

(๒.) ที่นี้ส่วนที่ ๒ : ความถูกต้องทางกาย ร่างกาย๑. หมายถึงสิ่งที่มีชีวิต; ที่นี้หมายถึงสิ่งที่มีชีวิต. วัตถุนั้นมันไม่มีชีวิต; ที่นี้กายที่อาศัยวัตถุนี้ มันมีลักษณะกลายเป็นสิ่งที่มีชีวิต. คำว่า "ชีวิต" นี้อธิบายยาก, ไม่ต้องไปเสียเวลาถามกัน ให้เสียเวลาว่า *อะไร? อย่างไร?* เรารู้จักชีวิตกันแต่ในลักษณะที่ถูกต้อง รู้จักกายในลักษณะที่ถูกต้อง. เพียงแต่ว่าไม่ตาย แล้วก็อยู่ด้วยความผาสุก สงบสุข ในส่วนกาย; นี้เรียกว่ารู้เรื่องกายประยุกต์กายได้อย่างถูกต้อง.

(๓.) ที่นี้ก็มาถึงความถูกต้องในเรื่องจิต. เรื่องจิตนี้ก็เหมือนกันแหละ, อย่าไปมัวถามให้เสียเวลา : *จิตคืออะไร? อยู่ที่ไหน? ไปอย่างไร? มาอย่างไร?* เรารู้แต่เพียงว่า ทำอย่างไรจิตจะไม่เกิดความทุกข์ขึ้นมาเท่านั้นพอแล้ว. พระพุทธเจ้าท่านก็ไม่สอนมากกว่านี้; คือท่านยืนยันยืนยันว่าจะพูดแต่เรื่องความทุกข์กับความดับทุกข์เท่านั้น, ไม่พูดเรื่องพิธีพิถันไม่รู้จักจบ. จิตจะเป็นทุกข์ได้ด้วยเหตุใด จิตจะไม่เป็นทุกข์ได้ด้วยเหตุใด, เราพูดกันแต่เรื่องนี้; โดยไม่ต้องรู้ไปถึงที่ว่าจิตแท้ๆ ลึกลงไป ลึกลงไปๆ คืออะไรนั่นนะ, มันไม่อาจจะรู้ได้สำหรับคนธรรมดา; อย่าไปรู้เลย ไม่ต้องไปรู้. รู้แต่ว่าจิตที่อยู่ปัจจุบันนี้จะทำให้มันถูกต้องได้อย่างไร? มันรู้จักได้ด้วยตนเอง รู้สึกได้ด้วยตนเอง ฝึกฝนควบคุมได้ด้วยตนเอง ตามหลักวิธีที่มีอยู่แล้ว วางได้แล้ว; ลองปฏิบัติดูตามนั้น มันก็จะควบคุมจิตได้ พัฒนาจิต

ไปในทางที่จะอยู่เหนือความทุกข์ได้. ถ้าเราทำได้อย่างนี้ก็เรียกว่า จิตนั้นมีความถูกต้อง. *กายที่ถูกต้อง กับจิตที่ถูกต้อง มารวมกัน; นี้จะเป็นชีวิตที่ดีที่สุด.*

(๔.) ที่นี้ถัดไปจากนั้นก็เรียกว่า ถูกต้องของสติปัญญา หรือของวิญญาณ. ลำพังจิตนั้นมันก็คือจิต; แล้วลำพังคุณสมบัติของจิต มันก็เป็นคุณสมบัติของจิต ซึ่งเราจะเรียกว่า *สติปัญญา*, บางทีก็เรียกว่า *วิญญาณ*. ใครอยากจะเรียกว่าวิญญาณก็เรียกว่าวิญญาณ, อยากจะเรียกว่าสติปัญญาก็เรียกว่าสติปัญญา. อาตมาชอบใช้คำว่า *วิญญาณ* เพราะมันจะได้เป็นคำคู่กันกับคำสากลที่เขาพูดกันอยู่เสมอว่า มีระดับสูงอยู่อีกระดับหนึ่ง คือระดับวิญญาณ หรือ Spiritual, Spirituality; ไม่ใช่เรื่องจิต ซึ่งเป็นเพียง Mentality. แต่ถ้าเราจะเอามารวมกันเสียทั้งสองอย่าง เรียกว่า *เรื่องจิตเรื่องเดียว* มันก็ได้เหมือนกัน; แต่มันไม่ง่ายสำหรับที่จะควบคุม หรือจะอบรม หรือจะพัฒนา. เอาละที่นี้ก็มาถึงระบบสติปัญญา ความรู้ ความคิด ความเห็น ความเชื่อ ความมั่นใจ หรืออะไรก็ตาม ต้องถูกต้องด้วย.

ถ้าความคิด ความเห็น ความเชื่อ ไม่ถูกต้อง, มันก็ *ทำไปผิดหมด*. แล้วความถูกต้องทางจิตก็หายไป ความถูกต้องทางกายก็ไม่มี ความถูกต้องทางวัตถุก็ไม่มี, ถ้ามันผิดพลาดในชั้นวิญญาณหรือสติปัญญาเสียแล้ว. วิญญาณในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงวิญญาณทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, หมายถึงวิญญาณที่มีความหมายมากไปกว่านั้น; แต่แม้ว่าจะยืมเอามาใช้กับวิญญาณทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็ยังได้, เพราะว่ามันต้องตั้งต้นไปจากสิ่งนี้.

ทางวัตถุ เป็นอันแรก, *ทางกาย* เป็นอันที่สอง, *ทางจิต* เป็นอันที่สาม, *ทางวิญญาณ* หรือสติปัญญา เป็นอันที่สี่. เรามีคำเรียกกันง่ายๆอย่างนี้ เราจะไม่เสียเวลามากนัก ในการที่จะพูดกันเรื่องนี้ เพราะว่าเรามีคำบัญญัติความหมายไว้เฉพาะแล้วอย่างนี้; จึงอยากจะให้ช่วยจำ จำไว้ด้วย แล้วก็พูดจากันสะดวก ว่าเรื่องทางวัตถุ เรื่อง

ทางกาย เรื่องทางจิต เรื่องทางวิญญาณ. ถึงพวกต่างประเทศ คำในภาษาอังกฤษที่เป็นภาษาสากล มันก็มีหลักพอที่จะจับได้ว่าเป็นอย่างไร : วัตถุล้วนๆก็เรียกว่าทาง Material, ทางกายล้วนๆก็เรียกว่าทาง Physical ที่นี้พอมาถึงทางจิตกับทางวิญญาณนี้ เขามักจะรวมกันเสีย เรียกว่า Moral เป็นคำพิเศษอยู่อีกคำหนึ่งคำว่า Moral นี้ คือมุ่งจะไม่ให้หมายถึงวัตถุและร่างกาย. ถ้าสูงขึ้นไปกว่าวัตถุและร่างกายก็จะเรียกว่า Moral ทาง Moral ระดับ Moral; แล้ว Moral นั้นค่อยไปแบ่งเป็นทางจิตและทางวิญญาณ คือเป็น Mentality เป็น Spirituality, ได้อีกทีหนึ่ง.

ที่นี้พอเหลือบตามันก็เห็นว่า โอ, มันครบหมด; มันควบคุมภาวะทั้งหลาย ทั้งปวง ทั้งหมดทั้งสิ้นในสากลจักรวาล เรียกว่า*ทางวัตถุ ทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ ดังที่กล่าวแล้ว*. ถ้าเรามีคำพูดที่มีไว้ตรงกัน มันก็ง่ายที่จะพูดจา. เดียวนี้เรายังไม่เคยสนใจที่จะมีคำพูดไว้ใช้พูดให้ตรงกันด้วยซ้ำไป ก็เสียเวลามาก, แล้วบางทีก็ไม่อาจจะพูดกันรู้เรื่อง. เอาละ, เป็นอันว่า องค์ประกอบของความถูกต้องนั้น ขอให้มันทั้งทางวัตถุ มีทั้งทางกาย มีทั้งทางจิต มีทั้งทางวิญญาณ คือสติปัญญา. ถ้าจะต้องพูดกันด้วยภาษาต่างประเทศ เพื่อประหยัดเวลา ก็ต้องไปทำความเข้าใจให้ตรงกันเสียก่อน.

เมื่อเรื่องทางวิญญาณเป็นเรื่องสุดท้ายและสำคัญ, เราก็จะต้องสนใจให้ความสำคัญแก่เรื่องนี้ คือสนใจในเรื่องระดับนี้ให้มาก; สนใจในเรื่องระดับวิญญาณนี้ศึกษา ค้นคว้า ปฏิบัติทดสอบ ให้เรื่องทางวิญญาณ คือสติปัญญานี้ เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจน ไม่มีปัญหา; เป็นอย่างที่ยันเคยเป็นมาแล้วในยุคหนึ่งสมัยหนึ่งของโลก.

หมายความว่าโลกในสมัยหนึ่งยุคหนึ่งนั้นเขาสนใจเรื่องทางวิญญาณกันมาก. โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือยุคพุทธกาล เขาสนใจเรื่องทางจิตทางวิญญาณกันมาก; ดังนั้นเขาจึงรู้เรื่องนั้นดี และก็วางไว้เป็นหลักเกณฑ์ บันทึกไว้เป็นตำรับตำราใช้กันมาจนกระทั่ง

บัดนี้. และที่สำคัญที่สุดก็คือ เขาถือว่าเรื่องวิญญานนั้นแหละ ระดับวิญญานนั้นแหละ เป็นเรื่องสำคัญ : เรื่องระดับสติปัญญาอันถูกต้องของจิตนั้นแหละเป็นเรื่องสำคัญ; ดังนั้น จึงสนใจกันในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก มีการจัด มีการทำ เพื่อให้สะดวกในการที่จะอบรม จิตใจ สติปัญญานี้เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเราได้ยินมาจนถึงเวลานี้ ว่าเรื่อง*สมถวิปัสสนา*. เรื่อง *สมถะ* เรื่อง*วิปัสสนา* นั้นแหละคือเรื่อง*ทางจิต ทางวิญญาน* โดยตรง : ถูกต้องทาง สมถะก็เป็นเรื่อง*ทางจิต*, ถูกต้องทางวิปัสสนาก็เป็นเรื่อง*ทางสติปัญญา*; จึงเกิดมี "สำนัก" ที่ให้ความสะดวกในการนี้ ในการที่จะอบรมจิตและสติปัญญา.

จุดประสงค์มุ่งหมายของอาศรมหรือวัด.

เราก็จะดูต่อกันไป จะมองต่อกันไป ถึงเรื่องที่เราเรียกว่า "วัด" หรือ "อาศรม". ถ้าจะเรียกอย่างภาษาโบราณอินเดีย ก็ปรากฏว่ามักจะเรียกกันว่า "*อาศรม*", แต่คำนี้เป็นภาษาอินเดียและโบราณ; พอมาถึงเมืองไทย โดยเฉพาะยุคนี้ไม่มีคำนี้ใช้, แต่ใช้คำว่า "วัด" แทน, วัดวาอารามนะ, ใช้คำว่า "วัดๆ" นี้ขึ้นมาแทน.

ฉะนั้นขอให้เข้าใจว่า "วัด" นี้ก็เป็นสิ่งที่สร้างขึ้น มีความมุ่งหมายอย่างเดียวกับสิ่งที่เรียกว่า "อาศรมๆ" ในครั้งโบราณนั่นเอง. คำว่า "อาศรม" ไม่ใช่กฎ เล็กๆสำหรับฤษีอยู่. คำว่า "*อาศรม*" หมายความว่า *สำนักที่อยู่กันมากๆโดยวัตถุประสงค์เดียวกัน*. ถ้าอยู่กันมากๆ โดยวัตถุประสงค์เดียวกัน นั้นแหละเรียกว่า "อาศรม", เป็นอาศรมหนึ่งๆ; จนเอาคำนี้มาใช้แบ่งขั้นตอนแห่งชีวิตของคนเรา เช่นว่า *อาศรม คฤหัสถ์* ก็ได้แก่เรื่องของคฤหัสถ์ : *อาศรมพรหมจารี* ได้แก่เรื่องของคนวัยรุ่น, *อาศรม คฤหัสถ์* เรื่องของคนพ่อบ้านแม่เรือน, *อาศรมวนปรสถ์* ก็ผู้ที่ชอบอยู่สงบสงัด, *อาศรม สันยาสี* ก็คือผู้ที่รู้แล้ว ท่องเที่ยวไปเพื่อเป็นแสงสว่างแก่ผู้อื่น. เรียกได้ว่าในโลกนี้มี ๔ อาศรมเท่านั้น. ถ้าถือตามหลักนี้ โลกนี้มี ๔ อาศรม :-

อาศรมพรหมจารี : เด็กคลอดออกมาว่าจะเติบโตเป็นหนุ่มสาวนี้ เขาต้องมีอะไรเหมือนกันทุกคน ที่จะเป็นอยู่ ศึกษา อบรม ปฏิบัติ, ซึ่งเมื่อสรุปสั้นๆแล้วคือ *การบังคับตัวเอง*. *การบังคับตัวเอง* คือความหมายของคำว่า "พรหมจรรย์", ผู้ประพฤติพรหมจรรย์เรียกว่า "พรหมจารี"; ดังนั้นเขาจึงเรียกอาศรมนี้ว่า *อาศรมพรหมจารี*. สำหรับเด็กเกิดมาแล้ว เจริญเติบโตขึ้นไป จนกว่าจะเป็นคนหนุ่มสาว, ทุกคนในกลุ่มนี้เรียกว่า "อาศรมพรหมจารี"; มากคน มากเหลือประมาณ แต่ว่ามีวัตถุประสงค์เดียวกัน ประพฤติกระทำอยู่อย่างเดียวกัน.

ครั้งต่อมาเป็น*คฤหัสถ์*. นี่หมายถึงไปตามธรรมชาติ ไปตามธรรมชาติ, เขาครองเรือนในความหมายธรรมดาๆนี้; ครองเรือน มีภรรยา มีสามี มีลูก มีหลาน ก็เรียกว่าอาศรมหนึ่ง; ซึ่งมีมาก, แต่วัตถุประสงค์เดียวกัน.

ทีนี้ต่อมาคนส่วนหนึ่ง, ไม่ใช่ทั้งหมดก็ได้ เขาเบื่อที่จะเป็นอย่างนั้น เขาอยากอยู่อย่างสงบๆ จึงออกไปสู่ที่สงบ; หรือถ้าสามารถจะจัดให้ที่บ้านเป็นที่สงบได้ ก็จัดเอาที่บ้านก็ได้, แต่เขาก็เปลี่ยนชีวิตแล้ว เปลี่ยนชีวิตเรื่องครอบครัว มาเป็นคนปลีกตัวอยู่คนเดียว แม้ในหมู่บ้าน ในบ้านเรือน หรือไปอยู่ป่าก็สุดแท้ เพื่ออยู่อย่างสงบสงัดจากความรบกวนของเรื่องกิเลสเป็นต้น; นี้เรียกว่า*วนปรสัถ์*.

เมื่อประสบความสำเร็จในส่วนนี้แล้ว, เขาก็เลื่อนขึ้นไปสู่อาศรมสุดท้าย เทียบสั่งสอนประชาชน เรียกว่าพวก*สันยาสี*. ถ้าถือตามหลักนี้แล้วภิกษุในพุทธศาสนา ก็เรียกว่าพวก*สันยาสี* ด้วยเหมือนกัน เพราะว่าพวกวนปรสัถ์นั้น เขาให้คำจำกัดไว้ว่า *ไม่เคลื่อนที่* ไม่เคลื่อนที่. นี้เราเป็นภิกษุนี้มันเคลื่อนที่, จะสำเร็จการปฏิบัติแล้ว หรือยังไม่สำเร็จการปฏิบัติก็ตาม มันก็เคลื่อนที่, จึงอยู่ในพวก*สันยาสี*.

ที่พูดเสียยืดยาวนี้ก็เพื่อให้เข้าใจว่าคำว่า "อาศรม" ๆ นั้น ไม่ได้หมายถึงกระท่อมสำหรับฤาษีคนหนึ่งอยู่; แต่หมายถึง*สำนักใหญ่ๆที่มีอยู่กันมาก ๆ และกระทำ*

อะไรกันอยู่ในที่นั่นด้วยวัตถุประสงค์อย่างเดียวกันหมด ก็เรียกว่า *อาศรมหนึ่ง*; มันจึงเกิด *อาศรม* ขึ้นมาสำหรับให้คนไปศึกษาเล่าเรียน จนกว่าจะสำเร็จ จึงจะออกจากอาศรมนั้น.

การเปลี่ยนแปลงของวัด-อาศรม.

[: วัดที่ทำผิดหลักประสงค์เดิมของวัด.]

ที่นี้มาถึงสมัยนี้ ในประเทศไทยเราก็มีคำว่า "วัด" นั้นแหละแทนคำว่า "*อาศรม*"; ก็ยังมีอุดมคติเหมือนๆ เดิม, ถ้ายังถูกต้องนะ. "วัด" นี้ เป็นที่ศึกษา เป็นที่บำเพ็ญ *วัตร* จึงเรียกว่า "*วัด*"; อาจจะทำตัว "*ร*" ตกหายไปเสียก็ได้. *วัตร*-ที่บำเพ็ญ *วัตร* เรียกว่า *วัด*; เป็นที่ศึกษา เป็นที่ประพฤติปฏิบัติเรื่องทางจิตเป็นสำคัญ. หมายความว่า ในยุคไหน สมัยไหน *เรื่องทางจิตเป็นเรื่องสำคัญ* ไม่เอาเรื่องทางวัตถุ ทางโลก เข้าไปปน; นี่หมายถึงยุคแรกในอินเดียก็ตาม ในประเทศไทย หรือประเทศใด ที่ว่าวัฒนธรรมนี้เข้าไป ถึงก็ตาม. ที่นี้ต่อมาเรื่อยๆ มันเปลี่ยน : "วัด" ไม่บำเพ็ญแต่เรื่องทางจิตแล้ว, มันรวบรวมเอาเรื่องทางวัตถุเข้าไปด้วย; อย่างวัดสมัยหนึ่ง ยุคหนึ่ง ในประเทศไทยเรา นี้ ประพฤติกระทำกันในเรื่องทางวัตถุด้วย : ให้วัดเป็นโรงพยาบาลหยุดยาเจ็บไข้, ให้วัดเป็นที่ผลิตวัตถุ เครื่องมืออุปกรณ์การทำให้ ทำนา, ให้วัดเป็นสมบัติรวบรวมวัตถุปัจจัยสำหรับใช้ในหมู่บ้าน, กระทั่งว่าโรงตีเหล็ก หลอมเหล็ก เป็นต้น มันก็มีอยู่ในวัด. นี้เรียกว่ามันลดลงมาถึงเรื่องทางวัตถุๆ จนกระทั่งเรื่องในวัดมันเป็นเรื่องวัตถุมากขึ้น, เรื่องจิตมันก็ลดลงไปๆ. ถึงแม้เดี๋ยวนี้ก็เถอะ แม้ว่าจะคุยว่ามีกัมมฐาน มีวิปัสสนา; แต่แล้วมันมีผลมุ่งหมายเป็นเรื่องวัตถุไปเสียหมด คือเป็นลาภสักการะ เป็นเงิน เป็นทอง เป็นอะไรไปเสียหมด; มันก็มีลักษณะเป็นเรื่องทางวัตถุอยู่นั่นเอง.

โลกไม่มีธรรมประยุกต์ จึงอยู่ใต้อำนาจวัตถุ.

เมื่อมองดูถึงระบบการศึกษาเป็นวงกว้างก็พบว่า ระบบการศึกษาอันกว้างขวางนี้ ก็มุ่งกันอยู่แต่เรื่องทางวัตถุ; แม้ในระดับมหาวิทยาลัยสูงใหญ่ในโลก มันก็เป็น

เรื่องรู้หนังสือ วิชาชีพ วิชาชีพซึ่งขยายออกไปเป็นเรื่องละเอียด ประณีต ชั้นสูง เป็นอิเล็กทรอนิกส์ เป็นอะไรก็ตาม มันเป็นเรื่องวิชาชีพทั้งนั้น เป็นเรื่องวัตถุทั้งนั้น. ไม่มีมหาวิทยาลัยไหนในโลกปัจจุบันนี้สอนเรื่องจิตใจ เรื่องสมณะ เรื่องวิปัสสนา เรื่องชณะกิเลส; ดังนั้นจิตของมนุษย์มันก็ไม่สูง จิตของมนุษย์ก็มาติดอยู่แค่วัตถุ ไม่ทะลุออกไปถึงเรื่องเหนือวัตถุ เหนือกิเลสได้.

นี่คือโลกที่น่าสงสาร โลกปัจจุบันที่น่าสงสาร มันถูกห่อหุ้มปิดกั้นไว้ด้วยเรื่องทางวัตถุ ทะลุออกไปไม่ได้. ถ้ามันประยุกต์ๆ ให้ทะลุเรื่องวัตถุออกไปได้ถึงเรื่องจิตใจ ให้มีความถูกต้องทางจิตใจกันเสียใหม่, แล้วโลกนี้มันจะดีกว่านี้ เป็นโลกที่มีสันติภาพอันสงบสุข สงบเย็นได้มากกว่านี้. ขอให้เรามองอย่างนี้ เราก็จะรู้สึกว่าธรรมประยุกต์นี้จำเป็นสำหรับโลกทั้งโลก; ธรรมประยุกต์นี้ยังจำเป็นสำหรับโลกทั้งโลก หรือทั้งจักรวาล.

องค์การสหประชาชาติไม่รู้สมุฏฐานแท้จริงของสันติภาพ จึงไม่เอาศาสนมาร่วมจัดโลก.

[: ไม่เอาศาสนาธรรมมาร่วมจัดโลก จึงไม่พ้นจอบ้างทั้งปวง.]

เฮ้อ, ที่นี้ก็ดูต่อไปอีกว่า ทำไมจึงไม่มีใครจัดการ? มาพูดบ้ายู่คนเดียวที่สวนโมกขนิ. ทำไมจึงไม่มีใครจัดการเรื่องนี้ ที่ว่าจะประยุกต์โลกนี้ให้มันพ้นไปจากเครื่องจองจำอันนี้เสียที? ข้อนี้มันตอบยาก ก็เพราะว่าโลกนี้มันประกอบขึ้นด้วยคนแต่ละคน แต่ละคน; เมื่อคนแต่ละคนๆ หลับหูหลับตา, โลกทั้งโลกมันก็หลับหูหลับตา; เมื่อคนแต่ละคนๆ ไม่ต้องการ, ทั้งโลกมันก็ไม่ต้องการ; ดังนั้นทั้งโลกจึงไม่ได้ต้องการที่จะปรับปรุง หรือยกระดับทางจิตใจให้มันสูงขึ้นๆ เหมือนกับที่มันเคยสูงมาแต่ก่อนแล้ว.

เดี๋ยวนี้เราถือกันว่า ใต้โลกนี้คล้ายๆ กับว่าจะมอบไว้กับองค์การโลก เช่นสหประชาชาติเป็นต้น แล้วมันก็ไม่ได้ผลตามที่เรายากจะได้; คือว่าองค์การโลกนั้นเขาสนใจ

แต่เรื่องก้าวหน้าทางวัตถุ เจริญแต่ทางวัตถุ. แม้เขาจะเห็นอันตราย ก็เห็นแต่อันตรายทางวัตถุ, ไม่เห็นอันตรายทางจิตใจ; จึงไม่ได้สนใจที่จะแก้ไขปัญหาในเรื่องทางจิตใจ; เขาก็จัดโลก ๆ ไปโดยไม่รู้ถึงสมุฏฐานอันแท้จริงของสันติภาพ; คือไม่รู้ว่าสมุฏฐาน รากฐาน หรือมูลเหตุอันแท้จริงของสันติภาพนั้นมันอยู่ที่ไหน? ดังนั้นเขาจึง*โลกไปในลักษณะที่ไม่เอาศาสนาเข้ามาเลย*; เอาศาสนาเป็นของเพื่อ เป็นของเหลือ เป็นของส่วนบุคคล; ใครต้องการศาสนาก็ไปหาเอาเอง ไม่ใช่หน้าที่ขององค์กรนี้, ไม่ใช่หน้าที่ของการศึกษา โรงเรียน มหาวิทยาลัย อะไรก็ตาม; เขาไว้ให้เป็นเรื่องพอใจส่วนบุคคล ใครอยากรู้ธรรมะอยากรู้ศาสนาก็ไปหาเอาเอง. นี่เป็นเหตุให้ในองค์กรโลกไม่มีสิ่งที่เรียกว่าศาสนาอันแท้จริงเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย; จะมีบ้างก็แต่พิธีรีตอง มองแต่ด้านวัตถุ จนเป็น*วัตถุนิยม* ชนิดหนึ่งไปเสีย.

องค์กรโลกมองเห็นวัตถุนิยมว่าเป็นอันตราย แต่ตัวเองก็ทำอะไรไม่ได้ นอกจากกลายเป็น*วัตถุนิยมองค์กรหนึ่ง* ไปเสียด้วยเหมือนกัน. ข้อนี้หมายความว่า เขาจัดการกันแต่เรื่องวัตถุนี้. ถ้าเห็นความสำคัญแต่ในเรื่องของวัตถุแล้ว ก็ต้องเรียกว่าวัตถุนิยมทั้งนั้น : ไม่ว่าจะทำอะไร อย่างไร ในเมื่อถือเอาเรื่องวัตถุเป็นใหญ่ ก็ต้องถือว่าเป็นวัตถุนิยม; ไม่ได้เอาธรรมนิยม เอาความจริง หรืออะไรมาเป็นหลักสำหรับยึดถือ; เอาหลักทางวัตถุเป็นเครื่องยึดถือ, แม้กระทั่งผลอันเริ่ดอรร่ของวัตถุก็เอามาเป็นเครื่องยึดถือว่าสูงสุด; มันก็เลยเป็นวัตถุนิยม. เมื่อเป็นวัตถุนิยมมันก็แก้อันตรายของวัตถุนิยมไม่ได้ เพราะมันไปจมปลักของวัตถุเสียด้วยกัน.

จึงขอพูดตรง ๆ และลับหลังสักหน่อยว่า *องค์กรสหประชาชาติยังทำอะไรไม่ได้, ยังทำให้โลกมีสันติภาพไม่ได้.* พูดอย่างนี้เขาหาว่าผิณะ มีความผิณะ ไม่เลื่อมใสองค์กรสหประชาชาติ ซึ่งรัฐบาลฝากตัวไว้ ผมก็ยังพูดอย่างนี้ว่ามันไม่ได้ผลตามที่ต้องการ ก็เลยให้สมัญญาองค์กรโลกนี้ว่า เป็น*ท้าวมาลีวราชที่นั่งจับปูใส่กระด้ง.* ท้าวมาลีวราชนี้ เด็ก ๆ ที่เคยอ่านหนังสือรามเกียรติ์ ก็รู้ว่าผู้ไกลเกลี่ยเท่านั้น *เป็นผู้ไกลเกลี่ย*

เท่านั้น ไม่ได้ทำอะไร ไม่มีอำนาจอะไร เป็นแต่ผู้ไกลเกลียด, เมื่อคู่ความเขาไม่ยอมก็เลิกลากันไป. นี่ก็นั่งทำแล้วทำอีก ไม่ประสบความสำเร็จ เหมือนกับนั่งจับปูใส่กระด้ง. ก็ดูเอาเองว่าโลกนี้มีที่พึ่งก็มากน้อย และเป็นโทษของการที่ไม่เอาศาสนาเข้ามา, เอาเรื่องวัตถุ เอาเรื่องการเมือง อะไรเป็นเรื่องใหญ่กว่าเรื่องทั้งปวงเสียโดยส่วนเดียว.

ธรรมะเป็นหลักในการจัดโลกสู่สันติภาพ.

เมื่อไรองค์การโลกจะจัดโลกโดยเอาธรรมะเป็นหลัก? ก็ยังไม่มีใครตอบได้. ถ้าเมื่อเอาธรรมะเป็นหลักเมื่อไร โลกนี้มันก็เปลี่ยนสภาพจากความมืดมัวมืดมนชั่วระส่ำระสาย ยุ่งยากนี้ ไปสู่สันติภาพ. เขาเป็นห่วงกันแต่เรื่องไม่รู้หนังสือ เรื่องไม่มีอะไรจะกิน; นี่มันก็ถูกแล้ว มันถูกแล้ว, แต่มันเบื่องตันเกินไป. ถ้าเขารู้อะไรมากกว่านั้นนะ, คือ *วัฏธรรมะ* แผละ, พุดตรงๆเสียเลย; ถ้ารู้ธรรมะแล้ว เขาก็จะต้องมีอาหารกิน เพราะว่า *คนที่มีธรรมะ วัฏธรรมะ ชอบทำงาน* มันทำงานสนุก ฉะนั้นจะไม่มีใครอด. ถ้าคนมีธรรมะแล้ว มันจะไม่อด; มันอยากทำงาน อยากทำมาหากิน รู้จักทำมาหากิน รู้จักประหยัดและอดออม, มันก็ไม่อด, แล้วมีธรรมะแล้ว มันก็ไม่ค่อยจะเป็นโรคภัยไข้เจ็บ และมันก็มีสติปัญญาที่จะเยียวยาโรคภัยไข้เจ็บ. ถ้าคนมีธรรมะแล้ว ไม่ค่อยเจ็บ และรู้จักเยียวยาโรคภัยไข้เจ็บ; เพียงเท่านี้มันก็พอเสียแล้ว ไม่ต้องยกขึ้นเป็นเรื่องใหญ่โตยิ่งกว่าเรื่องใดๆ.

ส่วนเรื่องทางศีลธรรมนั้นไม่สนใจๆ, คนจึงอยู่ในความมืด. เมื่อศีลธรรมไม่เข้ามาสู่มนุษย์, มนุษย์จะอยู่ในความมืด, คนที่อยากซื้อเก๊าก็ซื้อเก๊าคงต่อไป, คนยากจนก็ย็นดี, เป็นเสียได้อย่างนี้; และก็เป็นโรคภัยไข้เจ็บมากเพราะมันโง่ มันไม่รู้จักแม้แต่ว่าจะป้องกัน มันก็ไม่รู้จักจะเยียวยารักษา. ฉะนั้นถ้าศีลธรรมเข้ามา ธรรมะเข้ามา, ก็จะไม่มีคนอย่างนี้; มีแต่คนที่สนุกในการทำงาน มีความสุขเมื่อทำงาน; มีความสุขแล้วก็มีสุขภาพกาย สุขภาพจิตดี; เงินก็เหลือ เพราะว่ามันไม่เอาไปซื้อเหยื่อของกิเลส เงินมันก็เหลือ.

ธรรมประยุกต์ทำให้มีเงินเหลือใช้!

คนปัจจุบันนี้เงินมันไม่เหลือ เพราะว่าเขาเอาไปซื้อเหยื่อของกิเลสเสียหมด. ขอให้สังเกตดูเถอะ โดยเฉพาะพวกข้าราชการหรือพวกกรรมกรก็ตาม เงินไม่เหลือ เพราะว่าเอาไปซื้อเหยื่อของกิเลสเสียหมด เพราะว่าเขาต้องการความสุข ซึ่งไม่รู้ว่ามีสุขอยู่ที่ไหน? เขาก็ไปหลงเหยื่อของกิเลสว่าเป็นความสุข, เอาเงินซื้อจนหมด จนต้องคอร์ปชั่น.

ถ้าเขารู้ว่าธรรมะคือหน้าที่ หน้าที่คือธรรมะ, ธรรมะคือหน้าที่ หน้าที่คือธรรมะ, ก็ทำหน้าที่สนุกไปเลย แล้วเป็นสุขเสียเมื่อทำหน้าที่ ไม่ต้องการความสุขอะไรอีก เพราะได้ของจริง ความสุขจริง เสียแล้ว; แล้วมันจะไปต้องการ*ไฉ่ความสุขตลอดกลวง* ทำไม? ฉะนั้นจึงไม่มีเรื่องที่จะต้องเอาเงินหรือผลงานนั้น ไปซื้อหาเหยื่อของกิเลส สิ่งประเล้าประโลมใจ เพื่อประโยชน์แก่กิเลส, เงินมันก็เหลือแยะ. นี่เงินมันเหลือแยะ เพราะคนมีศีลธรรมเท่านั้นเอง. เรื่องนี้คงไม่มีใครเชื่อก็คน. แต่เราช่วยพูดกันสิ ช่วยพูดช่วยจา ช่วยชี้แจง : จงมองเห็นธรรมะว่าเป็นสิ่งสูงสุด คือหน้าที่, หน้าที่ของเราคือพระเจ้า, หน้าที่นั่นแหละคือพระเจ้า, เราต้องเคารพหน้าที่อย่างเคารพพระเจ้า; แล้วเราก็เคารพหน้าที่ ทำหน้าที่ด้วยความพอใจ เป็นสุขอยู่ในหน้าที่ มีผลที่ได้รับจากหน้าที่ หรือจากพระเจ้าอยู่ในการทำหน้าที่นั่นเอง. นี่ปัญหามันจะหมด เรียกว่าโลกนี้มันมีแสงสว่าง ลืมทูลืมตา ไม่เดินดุ่มไปในที่มืดอีกต่อไป.

เขามีสีลธรรม ทำงานสนุก; *เขามีปรมัตถธรรม* คือเหตุผลของศีลธรรม ซึ่งช่วยให้เขาทำงานสนุก. ข้อนี้ขอให้จำไว้เป็น ๒ อย่าง เป็น ๒ ขยักอยู่ว่า *ศีลธรรม* และ *ปรมัตถธรรม*. ศีลธรรม คือทำหน้าที่ๆ, ปรมัตถธรรม คือเหตุผลที่ว่าทำไมจึงต้องทำหน้าที่. แล้วเรารู้เหตุที่ว่า ทำไมเราจึงต้องทำหน้าที่ เราก็ชอบหน้าที่ พอใจหน้าที่ ทำหน้าที่สนุก ปัญหามันก็หมด เพราะเหตุอย่างเดียว คือไม่มีใครบกพร่องในหน้าที่.

ความจริงที่ยังกำกวม : วัฒนธรรมหรืออารยธรรมยังสับสน.

ที่นี้เวลาเหลืออยู่บ้างนี้ก็ดูกันต่อไป ว่ามันมีความเข้าใจผิดอะไรบางอย่างอยู่ เพราะความกำกวมของคำที่ใช้พูดในการศึกษานั้นเอง ในการเป็นอยู่ในโลกนั้นเอง มีคำที่มีความหมายกำกวม สับสนกันหมด. คำสำคัญอย่างยิ่งที่โลกจะพูดกันอยู่ทุกวัน ก็เช่นคำว่า *วัฒนธรรม* หรือ *อารยธรรม*. *วัฒนธรรม* เล็งถึงความเจริญฝ่ายจิตใจมากกว่า; *อารยธรรม* หมายถึงความเจริญฝ่ายวัตถุมากกว่า. แต่ถึงอย่างนั้นก็ต้องมีความถูกต้องของมันอย่างตายตัว ว่าถ้ามันเจริญที่เรียกว่า *เจริญ* โดยแท้จริงแล้ว มันต้องไม่ทำให้เกิดปัญหา ต้องไม่ก่อให้เกิดความทุกข์. เดี่ยวนี้คำว่า "เจริญ" นั้น ซึ่งภาษาบาลีเรียกว่า "วัฒน" นั้น, ตามตัวหนังสือต่างๆหมายความว่า "มากขึ้น" เท่านั้นเอง, คือมีมากขึ้นเท่านั้นเอง เขาเรียกว่าวัฒนนะ.

ผมรกรุงรังนี้ก็เรียกว่าวัฒนนะเหมือนกัน เพราะมันมากขึ้น. วัฒนนะ ไม่ได้หมายความว่าดีหรือถูกต้องนะ. คำว่าวัฒนนะ ถ้ามันดีหรือถูกต้อง ก็ไม่ต้องมีคำที่ตรัสขึ้นมาว่า *น สียา โลกวฑฺฒโน* แปลว่าอย่าเป็นคนทำโลกให้วัฒนนะ. *น สียา โลกวฑฺฒโน*, หนังสือหลักสูตรนักธรรมตรีก็มี ซึ่งในนั้นเขาแปลว่าอย่าทำโลกให้เจริญ; ทำไมจึงห้ามเสียอีกล่ะว่าอย่าทำให้เจริญ? เพราะคำว่าวัฒนนะ นั้น หมายความว่ามันมากขึ้นๆ.

มีคนสังเกตเห็นพบว่า คำว่าเจริญๆนี้มันมีปัญหา แม้ไม่ใช่แต่ในภาษาบาลี; ในภาษาอื่นๆก็มีปัญหาเหมือนกัน; เช่นคำว่า *Progress* นั้น มันมีรากศัพท์ว่า *บฺัว* นะ, คำว่า "Progress" ที่ชอบกันนักว่าเป็น *เจริญ* รากศัพท์ของมันหมายถึงความก้าวหน้าด้วยก็ได้ เพราะไต่ความก้าวหน้าก็คือความเจริญของสมอง ที่มันเลยขอบเขต. นี่ย่าถือแต่เพียงว่า *เจริญ* ๆ. *เจริญทางจิต* เรียกว่า *วัฒนธรรม*, *เจริญทางวัตถุ* เรียกว่า *อารยธรรม*; มัน ๒ *เจริญ* อยู่.

คำว่าเจริญมันเพียงแต่มากขึ้น; ถ้ามากขึ้นในทางไม่ถูกต้อง มันก็ทำอันตราย, ถ้ามากขึ้นในทางให้ถูกต้อง มันก็ให้ผลดี. ไม่ต้องอะไร, เอากันอย่างนี้ก็ได้ว่า เงินนี้ ลองมีเงินมาก : มีเงินมาก มากในทางผิด มันก็ทำลายเจ้าของ, มีเงินมากในทางถูก มันก็เป็นประโยชน์แก่เจ้าของ. ไม่ใช่ว่ามากแล้วมันก็จะถูกต้อง มันมี*ความถูกต้อง* อีกคำหนึ่ง *เข้าไปกำกับอยู่.*

ฉะนั้นคำว่า "เจริญ ๆ" นั้น เป็นคำที่กำกวม. อย่าโง่ในเรื่องนี้; อย่าหลงห่อตามเขา ที่เขาพูดว่าโลกเจริญ บ้านเมืองเจริญ อะไรเจริญ แล้วมันก็จะเป็นการดี. บางทีเจริญนั้นแหละทำให้วิनाศ เพราะไปทำสิ่งที่เกิน ที่ไม่ควรจะทำ ที่มันเพ้อ; อย่างไม่ควรจะมีไฟฟ้าใช้, ไปใช้เข้าสี่ มันก็มีแต่ความเสียหาย ยังไม่ควรจะมีทีวีใช้ ไปมีเข้าสี่ มันก็เรื่องบ้านนั่นเอง. *ความเจริญก็คือความบ้า.*

เจริญทางวัตถุ มาพร้อมกับการเพิ่มปัญหาและวิกฤตกาล;
เจริญทางจิต มาพร้อมกับการลดปัญหาและสันติภาพ-สุข.

ที่นี้*ทางอารยธรรม* ในทางวัตถุก็เจริญไม่ถูก เป็นไปในเรื่องหลับหูหลับตา; *ความเจริญในทางจิต* มันก็หลับหูหลับตา. เลยได้ผลตรงกันข้ามจากที่เราหวังไว้.

ผมสังเกตดูเห็นว่า *ความเจริญทางวัตถุ* มันจะมีมาพร้อมกันกับการเพิ่มปัญหา; *ความเจริญทางวัตถุ* จะมีมาหรือเป็นไปพร้อมกับการเพิ่มปัญหา และเพิ่มวิกฤตการณ์. *ปัญหา* กับ *วิกฤตการณ์* นี้ มันคำเดียวกันก็ได้ คือความยุ่งยากลำบาก ทำให้เกิดความทุกข์ ความวุ่นวาย. *ความเจริญทางวัตถุ* นั้น มันจะมาพร้อม ๆ กับการเพิ่มปัญหา เพิ่มวิกฤตการณ์. แต่ถ้าเป็น*ความเจริญทางจิต* แล้ว มันจะตรงกันข้าม คือมันจะมาพร้อม ๆ กับการลดปัญหา ลดวิกฤตการณ์.

ความเจริญทางวัตถุกับความเจริญทางจิตนี้ มันมีอะไรที่ตรงกันข้ามอยู่
 อย่างนี้. โฉ่ทางหนึ่งมันเพิ่มปัญหา เพิ่มวิกฤตการณ์; โฉ่ทางหนึ่งมันลดปัญหา ลด
 วิกฤตการณ์. เราควรจะเลือกเอาความเจริญนั้นให้มันถูกต้อง. เดี่ยวนี้เราสนใจกันอย่าง
 แดกตื่น ตื่นตูม ว่าเจริญๆ แล้วก็เอากันเลย ตูมตามกันไปเลย; มันก็มีผลอย่างตูมตาม
 ผลอย่างตื่นตูม ผลอย่างหลับหูหลับตา แล้วก็วิ่งไป. นี่มันจะเกิดอะไรขึ้น. เดี่ยวนี้ชอบพูด
 กันว่า โลกเจริญๆ, เจริญกันทั้งโลก, โลกก้าวหน้า โลกเจริญ; แล้วทำไมไม่ดูว่า ผล
 อะไรเกิดขึ้นกับโลกที่เจริญ? สมัยที่โลกไม่เจริญนะมันอยู่กันอย่างไร?

เดี๋ยวนี้โลกมันเจริญ ๆ ๆ แล้ว มันอยู่กันอย่างไร? ถ้าว่ามันเป็นสิ่งที่เอามา
 เปรียบดูกันได้แล้ว มันจะน่าเศร้า. โลกสมัยที่ยังไม่เจริญ มันมีอยู่เท่าที่จำเป็น
 ที่ควรจะมี, มันไม่มีปัญหาอะไรมาก; ฉะนั้นคนป่าเขาก็อยู่กันได้ แล้วเขาก็ไม่ตาย.
 พูดอย่างนี้จะเข้าใจหรือไม่ว่า คนป่ามันก็อยู่กันได้ และไม่ตาย และกระทั่งเป็นบรรพบุรุษ
 ของคนปัจจุบันนี้. ถ้าว่าคนป่ามีอะไรผิดหมดๆ เพราะไม่มีความเจริญแล้ว, มันตาย
 หมด มันไม่ได้เหลืออยู่เป็นบรรพบุรุษของคนปัจจุบันนี้; ฉะนั้นอย่าไปหลงในเรื่องชนิดที่
 ว่า *ต้องเจริญๆ* ให้มันมากเกินไป. คนป่าไม่รู้หนังสือ ทำไมจึงอยู่มาเป็นบรรพบุรุษของคน
 สมัยนี้ได้? คนป่าจะไม่ต้องนุ่งผ้าก็ได้ กินหัวเผือกหัวมันก็ได้ แล้วทำไมไม่ตายหมด?
 ทำไมจึงอยู่จนกระทั่งเป็นบรรพบุรุษของคนสมัยนี้เล่า? นี่จะต้องดูให้ดีกว่า มันเป็นเรื่องที่
 ไม่ง่ายที่จะเหมา ๆ อย่างหลับหูหลับตา.

เดี๋ยวนี้ถ้าคนป่าสมัยหลายหมื่นปี เขามาเห็นความเจริญของคนสมัยนี้ แล้ว
 เขาเห็นความทุกข์ยากลำบากของคนสมัยนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเห็นความไม่มีศีลธรรมของ
 คนสมัยนี้ ที่ปรากฏอยู่ในหน้าหนังสือพิมพ์ทุกฉบับ, หนังสือพิมพ์ทุกฉบับที่ลงรูปภาพ
 ทุกฉบับ ทุกวัน จะต้องมึเรื่องเลวร้ายที่สุด เลวกว่าคนป่า หรือเลวกว่าสัตว์เดรัจฉานก็มี
 อยู่ในหน้าหนังสือพิมพ์นั้น; อย่างนี้ไม่เคยมีในสมัยคนป่า. คนป่ายังมีศีลธรรมดีกว่า ยัง
 กลัวบาป กลัวอะไรมากกว่า ยังไม่ทำอะไรทารุณโหดร้ายเลวทรามอย่างนี้.

ในระบบการศึกษาระดับวิทยาลัยยังยกพวกตีกัน, นี่คนป่าคงไม่ทำแน่; แต่นักศึกษาระดับวิทยาลัยยังยกพวกตีกัน. เมื่อไม่กี่วันนี้ก็ยังตีกันในงานธรรมศาสตร์. แล้วพวกนักศึกษาระดับวิทยาลัยมันทำพิธีรับน้องใหม่ ป่าเถื่อน ทารุณโหดร้าย เลวทรามกว่าคนป่า ซึ่งคนป่าก็ไม่ทำอย่างนั้นนะ, ที่หนังสือพิมพ์ยังลงยังไม่หมดเลย.

เอาละ, เป็นอันว่า ใจความเจริญ ๆ นั้นนะ ดูให้ตี ๆ ว่ามันเป็นอะไรกันแน่. ชนบางชาติมีโอกาส มันก้าวหน้าเหมือนกับวิ่งไป โดยเฉพาะพวกฝรั่ง; มันก็ประสบผลอย่างไร ที่เขา *วิ่งเตลิดเลยเตลิดความพอดีความถูกต้องของศีลธรรม?* มันก็เกิดอะไรเลวร้ายขึ้นมา. แล้วคนไทยเราที่เคยถือพุทธศาสนานั้น กลับก้มหัวลงไปตามกันเขา. นี่ขอพูดอย่างนี้เลยว่า พุทธบริษัท ทั้งพระ ทั้งฆราวาส นี่ยังมีอะไร ๆ ที่ก้มหัวไปตามกันฝรั่ง ซึ่งเขาวิ่งเตลิด ๆ เปิดเปิงไปถึงไหน ไกลจากระดับของความถูกต้องของศีลธรรม.

นี่เหตุที่ว่าโลกไม่ประยุกต์ธรรม ไม่มีธรรมประยุกต์ในโลก. ฉะนั้นขอให้เราหยิบขึ้นมาพิจารณาดูให้ตี ๆ ว่าโลกนี้มันอยู่ในลักษณะที่ควรจะมีธรรมประยุกต์ : ให้ทุกชาติมีธรรมประยุกต์ ทุกบ้านทุกเมืองมีธรรมประยุกต์ ทุกหมู่บ้านมีธรรมประยุกต์ ทุกครอบครัวมีธรรมประยุกต์ ทุกคนมีธรรมประยุกต์; แล้วก็จะมีผลทำให้สากลจักรวาลนั้นมีธรรมะ มีธรรมประยุกต์; นี่เป็นสากลจักรวาลที่ประกอบไปด้วยธรรมะ.

สรุปความในทุกแง่

: เรามุ่งแต่ธัสสาทะทางวัตถุ ไม่เห็นอาทินวะทางวัตถุ.

ความหลับหูหลับตาแห่งยุคปัจจุบัน ก็คือมันมุ่งแต่มองเห็นแต่ *ธัสสาทะ* ของวัตถุ, ไม่เห็น *อาทินวะ* ของวัตถุ. คำเหล่านี้เป็นคำบาลี แล้วไพเราะมาก ผมไม่อยากจะใช้คำไทย อยากให้ใช้คำบาลีตามเดิม เพราะถึงแปลออกมาก็แปลมาไม่หมด. คำว่า "*ธัสสาทะ*" ที่ในบาลีพระไตรปิฎกมีมากไปทุกหนทุกแห่ง : ธัสสาทะของรูป ธัสสาทะของ

กาม อัสสาทะของอะไรก็ตาม, ที่มาแปลกันว่า "คุณ" เฉยๆ นั้นยิ่งผิดใหญ่; แปลอัสสาทะว่าคุณแล้ว ผิด, ผิดหมดเลย. ที่เราแปลว่า "เสน่ห์อันยั่วยวน" "รสอันยั่วยวน" นั้นนะคืออัสสาทะ; ไม่ใช่คุณเฉยๆ, มันมีรสแห่งความยั่วยวน มีเสน่ห์อย่างยิ่ง. เรามองเห็นแต่อัสสาทะของวัตถุ, เราไม่มองเห็น "ยาที่มัว-ความเลวร้าย" ของวัตถุ; เราก็กองวัตถุไปในด้านเลวร้าย ไม่สามารถจะควบคุม เพราะไม่เคยคิดจะควบคุม.

: โลกตกเป็นทาสของวัตถุโดยไม่รู้สีก กลับเห็นเป็นชัยชนะ.

[: ชัยชนะของคนหลับหูหลับตาปัจจุบัน.]

เมื่อมองเห็นเป็นเสน่ห์สูงสุดเสียแล้ว มันก็มีแต่จะเอาเท่านั้นแหละ มันก็ไม่ได้คิดจะควบคุม. อันนี้เป็นเหตุให้โลกนี้ตกเป็นทาสของวัตถุมากขึ้นๆ จนอยู่ในสภาพอย่างนี้. ที่นี้ก็มี*ความโง่เกิดขึ้น*; คือคนเหล่านั้นเห็นว่า *นี่เป็นชัยชนะของเรา*; คือการที่เราได้พอใจหลงใหลในสิ่งเริ่ดอร่อยทางเนื้อทางหนังมากขึ้นนะ เห็นว่าเป็นชัยชนะของเรา, ที่แท้เป็นความพ่ายแพ้อย่างหมดเนื้อหมดตัว. ที่กิเลสมันขึ้นชี้หัวครอบงำถึงขนาดนั้น คนในโลกกลับเห็นเป็นความชนะ เป็นชัยชนะ : เขาจะพูดว่าประสบความสำเร็จหรือประสบความสำเร็จ ในการประดิษฐ์อันนั้นขึ้นมาใหม่ ประดิษฐ์อันนี้ขึ้นมาใหม่; เช่นว่าไปโลกพระจันทร์ได้ เขาก็พูดว่าชนะๆ, เป็นชัยชนะของมนุษย์, แต่ที่จริงคือความพ่ายแพ้ อย่างเกือบจะสิ้นเนื้อประดาตัว ที่ลงทุนไปโลกพระจันทร์แล้วก็ไม่ได้อะไรเลย นอกจากได้ความรู้สำหรับจะเอาเปรียบคู่ต่อสู้ หรือฝ่ายศัตรูบ้างเท่านั้น. มันก็ไม่ใช่ชัยชนะของมนุษย์หรอก, เป็นความพ่ายแพ้ของมนุษย์. เดียวนี้เขาเห็นกลับตรงกันข้ามอย่างนี้ : เห็นความพ่ายแพ้กลายเป็นชัยชนะไปเสีย.

: เด็ก ๆ ลืมตาขึ้นมา มีแต่สิ่งหลอกลวงให้เขาตกเป็นทาสวัตถุ.

ที่นี้ก็สงสาร นำเศรำที่ว่าเด็ก ๆ เขาเกิดมา เติบโตขึ้นมาในโลกของคนโง่เขลา รวมทั้งบิดามารดาของเขาด้วย. พูดอย่างนี้จะเรียกว่าไม่กตัญญูก็ตามใจ และเราจะพูดว่าเด็ก ๆ เกิดขึ้นมาในโลกของคนที่มีมมณธ์ที่สุด บ้าบอที่สุด อะไรที่สุดนี้, แล้วเด็ก ๆ เขาจะทำ

อย่างไร เพราะเป็นเด็ก ๆ ขึ้นมาก็เข้าสวรมรอยกันพอดี เดินตามกันพอดี? โลกนี้มันก็เดิน ๆ ตามกันไปในทางนั้น.

: การศึกษามีแต่รับใช้ความเจริญทางวัตถุ.

เดี๋ยวนี้มันเกิดบุชาคความเจริญ ความก้าวหน้า หรืออัสสาทะของวัตถุ; จนว่าการศึกษาทั้งหมดมันไปเพื่อสิ่งนี้ เช่นการศึกษาในโลกนี้ไม่มีอะไร นอกจาก (ให้รู้) หนังสือกับวิชาชีฟ; จะค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ ทางอะไรขึ้นมา ก็เพื่อประโยชน์แก่การนี้ คือเป็นทาสของวัตถุมากขึ้น. ฉะนั้นการศึกษาเลยไม่นำคนไปอย่างถูกต้อง เพราะว่าการศึกษาไปรับใช้กิเลสเสียด้วยเหมือนกัน. การศึกษาระดับไหนในโลกนี้ มันก็เป็นการรับใช้กิเลสไปเสียด้วยเหมือนกัน; โไอ้โลกมันก็ตกอยู่ในหล่มลึกอันเลวร้าย.

: ครูไม่เป็นผู้นำทางวิญญาน มีแต่กรรมกรรับจ้างสอนหนังสืออาชีพ.

คำว่า "ครู" ที่แปลว่า "ผู้เปิดประตูทางวิญญาน" นั้น มันหมดไปแล้ว หมดไปพร้อมกับประวัติศาสตร์แล้ว. นักศึกษาทางภาษาทางศัพทศาสตร์ เขาพูดกันว่า คำว่า "ครู" นี้ รากศัพท์แปลว่าเปิดประตู, คือเปิดประตูทางวิญญานให้คนเดินทางถูกทาง. เดี่ยวนี้ครูชนิดนั้นมันหมดไปแล้วพร้อมกับประวัติศาสตร์. เดี่ยวนี้ครูมีแต่ผู้รับจ้างสอนหนังสือสอนวิชาชีฟตามที่รัฐบาลเขาต้องการ ตามที่รัฐบาลหรือคนในโลกเขาต้องการ; ครูก็เป็นเพียงกรรมกรรับจ้างสอนหนังสือตามที่สังคมเขาต้องการ. การเปิดประตูทางวิญญานไม่มีแล้ว เป็นผู้นำทางวิญญาน ก็ไม่มีแล้ว; โลกนี้มันจึงมีด ๆ เหมือนกับเดินไปในความมืด.

: หลงเห็นผิดว่าความเป็นมนุษย์กับความเป็นคนเหมือนกัน.

เดี๋ยวนี้เราเห็นว่าความเป็นมนุษย์กับความเป็นคนนั้นคือสิ่งเดียวกันเสียแล้ว; ความรู้ของลูกเด็ก ๆ เป็นอย่างนั้นได้ : มนุษย์แปลว่าคน, คนแปลว่ามนุษย์; ความเป็นมนุษย์ก็คือความเป็นคนนะ มันเป็นอย่างเดียวกัน. เดี่ยวนี้เรามีความรู้สึกอย่างนี้.

แต่ถ้าเอาตามประวัติของภาษาแล้วก็, คำว่า "มนุษย์" มันต้องมีจิตใจสูงเหนือปัญหา เหนือความยุ่งยากลำบาก เรียกว่ามนุษย์. คำว่า "คนๆ" นี้ พอได้เกิดมามันก็เป็นคน : พอได้เกิดมามันก็เป็นคน จิตใจไม่ต้องสูงก็ได้; ดังนั้น*มนุษย์กับคนไม่ใช่สิ่งเดียวกัน*. แต่เดี๋ยวนี้มาเห็นว่าเป็นสิ่งเดียวกันเสียแล้ว ก็ไม่ต้องชวนขยายอะไรที่จะพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์; คนก็เป็นคน สักว่าเกิดมาบุชากิเลสอย่างไร ก็บุชากิเลสอย่างนั้นต่อไป. กิเลสก็เลยเป็นเครื่องนำทาง กิเลสเลยเป็นเครื่องนำทาง ไม่ใช่โพธิเป็นเครื่องนำทาง.

โพธิ คือธาตุแห่งความรู้ ซึ่งจะมียอยู่ในชีวิตทุกชีวิต เชื่อหรือธาตุแห่งความเป็นพุทธะ เรียกว่าโพธิ, มันมียอยู่ในชีวิต; ต้องพัฒนามันจึงจะสมบูรณ์ขึ้นมา แล้วก็นำชีวิตได้. เดี่ยวนี้คนสมัครเป็นทาสของกิเลส ให้กิเลสครอบครอง ให้กิเลสนำทาง; โพธิเลยหมดโอกาส, สิ่งที่เรียกว่าโพธิเลยหมดโอกาส; คนก็เป็นคนของ*กิเลส* ซึ่งรากศัพท์มันก็คือว่า*เศร้าหมอง สกปรก. กิเลสแปลว่าสกปรก; โพธิ แปลว่าความรู้. จะให้โพธินำชีวิต หรือว่าจะให้กิเลสนำชีวิต ก็ไปเลือกเอาเอง.*

: ยิ่งเจริญ-ยิ่งมีด ฯลฯ ยิ่งชนะผู้อื่น-ยิ่งแพ้ตัวเอง.

ยิ่งเจริญของสมัยนี้ก็ยิ่งเจริญด้วยกิเลส ไม่เจริญด้วยโพธิ; แล้วยิ่งเจริญมันก็ยิ่งมีดๆ. แม้ว่าเดี๋ยวนี้เราจะทำแสงสว่างล้านๆ โวลต์ก็ได้ มันก็ไม่สว่าง; มันยิ่งเจริญยิ่งมีดๆ. ยิ่งเดินก็ยิ่งไกล, หรือยิ่งก้าวหน้าก็ยิ่งไกลจากสันติภาพ; นี้เรียกว่ายิ่งเดินมันก็ยิ่งไกล, ยิ่งก้าวหน้าเท่าไรมันก็ยิ่งจมลึกลงไปในความผิดพลาดเท่านั้น. โลกนี่อยู่ในสภาพอย่างนี้.

ยิ่งพูดว่ามีกำไร ยิ่งทำลายต้นทุนให้หมดไป. ที่เขาก้าวหน้าเจริญ ยิ่งมีกำไร, แต่ทำลายความเป็นมนุษย์หรือธรรมชาติแห่งความเป็นมนุษย์ให้หมดไป; นี่ว่ายิ่งมีกำไรยิ่งทำลายต้นทุน หรือเติมพินันันนะให้หมดไป.

ยิ่งชนะภัยยิ่งแพ้ตัวเอง. เดียวนี้เขาก็ว่าเขาชนะๆ; ลัทธิการเมืองนั้น ลัทธิการเมืองนี้ ประเทศนั้น ประเทศนี้ เขาก็ว่าเขาชนะๆ; แต่แล้วก็พ่ายแพ้ตัวเอง คือมีความสีกหรือของตัวเอง มีปัญหา มีความทุกข์เพิ่มขึ้น. มันได้ผลอย่างน่าทุเรศ.

- : "ซีไอพนจับตักแตน" อุปมาของการพัฒนาในโลกปัจจุบัน.
- : การกระทำที่มีผลเพียง "เกี่ยวแฝกมุงป่า-เกี่ยวคามุงทุ่ง".

คำพังเพยโบราณเขาว่า *ซีข้างจับตักแตน*; ผมเปลี่ยนเสียใหม่ว่า *ซีไอพนจับตักแตน*, มันโง่กว่ากันก็ร้อยเท่า ก็พันเท่า. ถ้าซีข้างจับตักแตนได้ผลน้อยอยู่แล้ว; ถ้าซีไอพนจับตักแตนมันยิ่งโง่อีกก็ร้อยเท่า ก็พันเท่า. เดียวนี้การพัฒนาในโลกก็มีผลเหมือนกับ*ซีไอพนเกี่ยวจับตักแตน* : ลงทุนมหาศาล แล้วผลที่ได้มาเป็นสันติภาพสักชนิดหนึ่ง ก็เกือบจะหาไม่ได้; นี่มัน*ลงทุนซีไอพน*, เครื่องบินไอพนนะ, แล้ว*เกี่ยวจับตักแตน*. ซีข้างจับตักแตนยังดีกว่าเป็นไหนๆ. ได้ผลไม่คุ้มค่าเหมือนคนบ้าคนหนึ่ง ในคำพังเพยที่เขากล่าวไว้ : *เขาเกี่ยวแฝกมุงป่า, เกี่ยวคามุงทุ่ง*.

คนๆนั้นเขาทำอยู่อย่างนั้น แล้วประชาชนเดินมาถามว่า นี่คุณทำอะไรๆ? เขาบอกว่า ข้าพเจ้าจะเกี่ยวแฝกขึ้นมุงป่าให้หมดทั้งป่า ให้ป่ามันได้รับการมุง, ข้าพเจ้าเกี่ยวคา (หญ้าคา) มามุงทุ่งนาให้หมด ให้ทุ่งนามันได้รับการมุง, "เกี่ยวแฝกมุงป่า เกี่ยวคามุงทุ่ง" มีผลเท่าไร, ความเจริญก้าวหน้าของคนยุคปัจจุบันนี้ที่ลงทุนไป ลงทุนไป มันจะได้ผลเพียงเท่านั้น; ดังนั้นโลกนี้จึงไม่มีสันติภาพๆ, อยู่ในลักษณะที่ว่าน่าสมเพช : *อยู่ด้วยความเจริญก็ทำลายความเจริญเสีย*.

- : "ใกล้เกลือกินด่าง" อุปมาของผู้ไม่ได้ผลศาสนาที่ตนมี.

มีพระศาสนาถึงกับว่าลงบัญชีทำพิธี เอาสัญญาลักษณมาชวนไว้ที่คอ ว่ามีศาสนานั้น มีศาสนานี้, แล้วก็เปล่าเลย ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าศาสนานั้นจะต้องใช้อย่างไร จึงจะได้สำเร็จประโยชน์, หรือไปเข้ากับคำพังเพยของคนโบราณที่ว่า *ใกล้เกลือกินด่าง*. เขา

อยู่กับเกลือแต่ไม่รู้จักเกลือ ไม่รู้จักใช้ประโยชน์จากเกลือ; มันก็กินน้ำขี้เถ้า. คำว่า "ต่าง" นั้น คือน้ำขี้เถ้าแช่ไว้; เขาไม่รู้จักกินเกลือให้ได้รับประโยชน์จากเกลือ.

นี่ระวังให้คิดว่าพวกเราที่มีศาสนานี้ ถึงศาสนานี้ ปลุกปล้ำกันอย่างยี่งี้ มันอยู่ในลักษณะใกล้เกลือกินต่างหรือไม่; ก็เพราะว่าเราไม่รู้จักเกลือ เราก็อธิษฐานแต่ต่าง. นำ เสร้า นำเวทนา นำสงสารก็มากน้อย ก็ไปคำนวณเอาเอง.

เป็นอันว่า การบรรยายในวันนี้ เป็นครั้งสุดท้าย นี่มันก็สมควรแก่เวลาแล้ว. อาตมาให้หัวข้อว่า ธรรมประยุกต์ในระดับชาติหรือระดับโลก แล้วก็อยากจะให้เลย ไปถึงระดับจักรวาล. จะทำได้หรือไม่ก็ได้ก็ขอให้พิจารณา ดูตามที่ได้บรรยายมาแล้ว; ควรพยายามทำ หรือไม่ควรพยายามทำ ก็ขอได้พิจารณาโดยข้อความตามที่ได้กล่าวมาแล้ว. ถ้าเห็นว่าเป็นสิ่งที่ทำได้ โดยการประยุกต์ธรรมะ ในบุคคล ในครอบครัว ขึ้นไปตามลำดับ แล้ว; ก็ขอให้ช่วยกันให้เกิดการประยุกต์ธรรมะ ตั้งแต่บุคคล ตั้งแต่ครอบครัว ตั้งแต่หมู่บ้านเป็นต้น ขึ้นไปตามลำดับ; ให้โลกนี้มันมีธรรมะ ให้สากลจักรวาลกลายเป็น จักรวาลแห่งพระธรรม ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติต่อไปตามเดิม.

ขอยุติการบรรยาย เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรม สำหรับส่งเสริมกำลังใจในการประพฤติ เพื่อประยุกต์ธรรมะทุกชั้นทุกตอน เป็นลำดับไป, สืบต่อไป.

คำพยานเป็นพยาน

- ๑ เกิดในตระกูล "ขุนศรี" บุรุษพวกรู้ ทำการค้า, ตัวเองได้เคย
 บิดนี้เปลี่ยนมาเป็น พ่อค้า ทางวิชาความรู้ ในนามว่า
 พุทททล, เป็นลูกชาย ของ พระพุทธเจ้า แต่งงาน
 กับ นาง สีดา ซึ่งชื่อจริงของนางว่า นโมหิหาร แต่ไม่มี
 ใจรู้ถึงนี้เลย.
- ๒ ทำชีวิตของนาง ตามแบบของ พระพุทธเจ้า มีใช้ตาม
 แบบพระเพณีก่อน ซึ่งเป็นเรื่อง ที่จริงทุกหรือทุก
 โลก; ทำชีวิตที่ไร เล่มจึงมี ตามตาม ไม่มีไม่สิ่งที่มี
 ที่ประโยชน์อื่น และประโยชน์อื่น ในโลกอื่น
 ได้ ไม่มีที่พอใจ ซึ่งดี นอกเหนือสิ่งอื่น ว่าคนธรรมดา
 มาก อยู่เหนืออื่นก็มี.
- ๓ มีทั้งคำประจักษ์ ชื่อ ลอนโมกข์พลาชาล, นายของ
 มิตรมิตร, มีชื่อ คำ "ธรรมะธรรมะ"
 สืบมาปิดทุกชั้น ทุกวัย ทุกชนิด ทุกเพศ, ยิ่งกว่า
 นี้ยัง สรรพสิ่งก็มี.
- ๔ แก่ก็ยังมีชื่ออื่น ก็มี ลอนโมกข์พลาชาล และนาง
 ดา อายของปลอม, นางคนดี ที่ดีที่สุดในใจ. มี
 ภัยภัยที่ต่างต่าง แต่ชื่อของเธอก็มีแล้ว ก็มี
 มีคนอื่นชื่อ เล่มจึงมีชื่ออื่น
- ๕ มีชื่อ คำพยาน อายต่างต่างไปแล้ว ก็ยังไม่ทำเป็น
 ทำใจดีของเหล่าคนดี กลับจะทำใจดี แต่แล้วกลับ
 ว่างไว้ ไม่กว่า เล่มจึงมีชื่ออื่น, คือบรรดาสิ่งอื่นใด
 นี้แต่ใจ สามารถทำเป็น รอยตาม ได้ จำแนกแล้ว
- ๖ ของบิดา ท่านทั้ง หลาย คงจะรู้จักจำพยาน (ที่ธรรมะ)
 เป็น ลอน โมกข์พลาชาล คำพยาน และชื่อของคำพยาน
 รวมใช้ท่าน นี้ดี ที่สุด ยิ่งจึงไม่มี, ๓๓๓๓

บันทึก

หนังสือชุด "ธรรมโฆษณของพุทธทาส" เท่าที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนาเราจนถึงวันนี้
มีรายชื่อ และเลขหมายประจำเล่ม ดังนี้ :-

ลำดับพิมพ์ออก	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๑)	พุทธประวัติจากพระโอษฐ์	๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๒]
(๒)	อิทัปปัจจยตา	๑๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๓)	สันตสเสตัพพธรรม	๑๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๔)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑	๓๖	
(๕)	พุทธทศจริยธรรม	๑๘	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖)	ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์	๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๘]
(๗)	โอสาเวตัพพธรรม	๑๓.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๘)	พุทธจริยา	๑๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๙)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๑	๑๖	
(๑๐)	มหิตลธรรม	๑๗.ข	
(๑๑)	บรมธรรม ภาคต้น	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๒)	บรมธรรม ภาคปลาย	๑๔.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๓)	อานาปานสติภาวนา	๒๐.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๑๔)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	๓๑	
(๑๕)	สุญญาตปริวรรตน์ เล่ม ๑	๓๘	
(๑๖)	ค้ำยธรรมบุตร	๓๗	
(๑๗)	ฆราวาสธรรม	๑๗.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๑๘)	ปรมัตถสภาวะธรรม	๑๔.ก	
(๑๙)	ปฏิปทาปริวรรตน์	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๐)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒	๓๖.ก	
(๒๑)	สุญญาตปริวรรตน์ เล่ม ๒	๓๘.ก	
(๒๒)	เตกัจฉาธรรม	๑๗.ง	
(๒๓)	โมกขธรรมประยุกต์	๑๗.ค	
(๒๔)	ศารทกาลิกเทศนา	๒๖	
(๒๕)	ศีลธรรม กับ มนุษย์โลก	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๖)	อริยศีลธรรม	๑๘.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๗)	การกลับมาแห่งศีลธรรม	๑๘.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๘)	ธรรมสังฆสงเคราะห์	๑๘.ข	
(๒๙)	ปัจจุสมุปบาทจากพระโอษฐ์	๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]

